Kaybedenlerin Belleği

MICHEL RAGON

Fransızca'dan Çeviren: Işık Ergüden

AYRINTI

MICHEL RAGON

Fransa, Fontenay-le-Comte'da, yoksul bir köylü ailesinin çocuğu olarak 24 Haziran1924'te dünyaya gelen ve 8 yaşında öksüz kalan Michel, 14 yaşında annesiyle birlikte Nantes'a taşınır ve burada garsonluk, çıraklık dahil her türlü işe girip çıkar. Bu dönemde okumaya ve sanata karşı büyük bir ilgi ve tutkusu da oluşur. 1943'te, Alman işgal güçlerine karşı bildiri dağıttığı için Gestapo tarafından aranmaya başlayınca, doğduğu bölgeye geri dönüp bir süre saklandıktan sonra 1945'te Paris'e yerleşir. Bu tarihten itibaren çok çeşitli işlerde çalışmış ama aynı zamanda emekçilerin mücadelesi, anarşizm, mimari üzerine sürekli yazılar yazmaya da başlamıştır. Daha sonra dünyanın dört bir yanını dolaşmış, dersler vermiş, kitaplar yazmıştır. Özgürlükten, emekçi sınıflardan yana bir anarşist olan Michel Ragon'un eserlerinden bazıları şunlardır:

Şiir

Deux poèmes, La Presse à bras, Paris, 1948
Un poème, La Presse à bras, Paris, 1949
Feux de camps, La Tour de feu, Jarnac, 1950

Roman

Drôles de métiers, Albin Michel, 1953
Drôles de Voyages, Albin Michel, 1954
Les Américains, Albin Michel, 1959
Le Jeu de Dames, Albin Michel, 1960
Les Quatre Murs, Albin Michel, 1966
Ma sœur aux yeux d'Asie, Albin Michel, 1982
Les Mouchoirs rouges de Cholet, Albin Michel, 1984
La louve de Mervent, Albin Michel, 1985
Le Marin des Sables, Albin Michel, 1987
Le Roman de Rabelais, Albin Michel, 1994
Les coquelicots sont revenus, Albin Michel, 1996
Un si bel espoir, Albin Michel, 1999
Georges & Louise, Albin Michel, 2000
Un rossignol chantait, Albin Michel, 2001
Un amour de Jeanne, Albin Michel, 2003
La ferme d'en haut, Albin Michel, 2005
Le Prisonnier, Albin Michel, 2007

Deneme, araştırma ve eleştiri yazıları

Karl Marx, La Table Ronde, 1959
La voie libertaire, Plon, 1991
Dictionnaire de l'Anarchie, Albin Michel, 2008

Gezi yazıları

L'Honorable Japon, Albin Michel, 1959

Sanat Tarihi ve Eleştirisi

L'encyclopédie des arts, Kister, 1962
Naissance d'un art nouveau, Albin Michel, 1963
Univers des Arts, 1965
L'Art abstrait, 5 cilt, 1988

Ayrıntı: 565
Edebiyat Dizisi: 169

Kaybedenlerin Belleği
Michel Ragon

Kitabın Özgün Adı
La mémoire des vaincus

Fransızca'dan Çeviren
Işık Ergüden

Yayıma Hazırlayan
Can Kurultay

Düzelti
Esra Koç

© Éditions Albin Michel, Paris 1990

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 244
Topkapı/İst. Tel.: (0212) 612 31 85

Birinci Basım 2010
Baskı Adedi 2000

ISBN 978-975-539-587-6
SERTİFİKA No.: 16061

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Eminönü – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 – 01 – 05 Fax: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Michel Ragon

Kaybedenlerin Belleği

EDEBİYAT DİZİSİ

GULUNESİ AŞKLAR *Milan Kundera* ◢ KALECİNİN PENALTI ANINDAKİ ENDİŞESİ *Peter Handke* ◢ YUZBAŞI VE KADINLAR TABURU *Mario Vargas Llosa* ◢ BIZ *Yevgen Zamyatin* ◢ KESİK BİR BAŞ *Iris Murdoch* ◢ YENİ TANRILAR *Alberto Vasquez-Figueroa* ◢ İNFAZA ÇAĞRI *Vladimir Nabokov* ◢ EVET AMA BİR LOKOMOTİF BUNU YAPABİLİR Mİ BAKALIM? *Woody Allen* ◢ ÇALI HOROZU *Michel Tournier* ◢ BANYO *Jean-Philippe Toussaint* ◢ BALKON *Jean Genet* ◢ GÜNEŞ İMPARATORLUĞU *J G Ballard* ◢ BEYAZ ZENCİLER *Ingvar Ambjornsen* ◢ SİYAH MADONNA *Doris Lessing* ◢ KAPANDA UÇ KAPLAN *G. Cabrera Infante* ◢ ZAMANIN KIYISINDAKİ KADIN *Marge Piercy* ◢ ANARŞİNİN KISA YAZI *Hans Magnus Enzensberger* ◢ FOTOĞRAF MAKİNESİ *Jean-Philippe Toussaint* ◢ GÜLÜN GUNLUĞU *Ursula K. LeGuin* ◢ HOTEL DU LAC *Anita Brookner* ◢ AZİZLER ve ALİMLER *Terry Eagleton* ◢ VEDA YEMEĞİ *Michel Tournier* ◢ ORLANDO *Virginia Woolf* ◢ UTANÇ BİTTİ *Anita Mauleulebelt* ◢ YAKIN GELECEĞİN MİTOSLARI *J G Ballard* ◢ KARANLIĞIN SOL ELİ *Ursula K LeGuin* ◢ AĞ *Iris Murdoch* ◢ WATT *Samuel Beckett* ◢ EKOTOPYA *Ernest Callenbach* ◢ GECEYİ ANLAT BANA *Djuna Barnes* ◢ İNSAN POSTUNA BURUNMUŞ KÖPEK *Ingvar Ambjornsen* ◢ CUMA *Michel Tournier* ◢ AFRODİTİN BAŞKALDIRISI *Lawrence Durrell* ◢ GÜNDELİK MUTLULUĞA ALIŞMA *Anita Mauleulebelt* ◢ MURPHY *Samuel Beckett* ◢ MASAL MASAL İÇİNDE *Khamara John Barth* ◢ ZEN VE MOTOSİKLET BAKIM SANATI *Robert M Pirsig* ◢ PARFUMUN DANSI *Tom Robbins* ◢ SINIRSIZ RUYALAR DIYARI *J G Ballard* ◢ FRANSIZ TEĞMENİN KADINI *John Fowles* ◢ BEYAZ OTEL *D.M Thomas* ◢ MYRA *Gore Vidal* ◢ DALGALAR *Virginia Woolf* ◢ ATLANTİK ÖTESİ *Witold Gombrowicz* ◢ HAYRANLIK *Anita Mauleulebelt* ◢ FERDYDURKE *Witold Gombrowicz* ◢ MELEKLER ZAMANI *Iris Murdoch* ◢ PAULINA 1880 *Pierre Jean Jouve* ◢ EŞEKARISI FABRIKASI *Iain Banks* ◢ ROCK LANETİ *Iain Banks* ◢ KAYIP ZAMAN *Anita Mauleulebelt* ◢ SENİ İÇİME GÖMDÜM *Andrew Jolly* ◢ BAŞTAN ÇIKARICININ GÜNLÜĞÜ *Søren Kierkegaard* ◢ KONFİDENZ *Ariel Dorfman* ◢ ALTIN DAMLA *Michel Tournier* ◢ BIR GARIP VAKA MATMAZEL P./*Brian O'Doherty* ◢ NIETZSCHE AĞLADIĞINDA *Irvin D. Yalom* ◢ KIZILAĞAÇLAR KRALI *Michel Tournier* ◢ AİLEDE BİR ÖLÜM *James Agee* ◢ KUTSAL BOLGE *Carlos Fuentes* ◢ KALPSİZ AMANDA *Jurek Becker* ◢ 62-MAKET SETİ *Julio Cortazar* ◢ ÇARPIŞMA *J G Ballard* ◢ ÜÇLEME-Molloy-Malone Ölüyor-Adlandırılamayan *Samuel Beckett* ◢ DUR BİR MOLA VER *Tom Robbins* ◢ HIRSIZIN GUNLUĞU *Jean Genet* ◢ KÜÇÜK DEĞİŞİMLER *Marge Piercy* ◢ LİLA *Robert M. Pirsig* ◢ ERGINLIK YAŞI *Michel Leiris* ◢ AŞKSIZ İLİŞKİLER *Samuel Beckett* ◢ ESİRGEYEN GÖKYUZU *Paul Bowles* ◢ YALANCI JAKOB *Jurek Becker* ◢ DIVAN *Irvin D. Yalom* ◢ PORNOGRAFİ *Witold Gombrowicz* ◢ MERCİER İLE CAMİER *Samuel Beckett* ◢ BİR ERKEĞE NASIL TECAVUZ EDİLİR *Marta Tikkanen* ◢ BENDENİZ VE MARCO POLO *Paul Griffiths* ◢ DOĞMAMIŞ KRİSTOF *Carlos Fuentes* ◢ RÜYA SAKINLERİ *Iris Murdoch* ◢ HİÇ İÇİN METİNLER ve Uzun Öyküler *Samuel Beckett* ◢ DUYGU YOLCULUĞU *Laurence Sterne* ◢ BETTY BLUE *Philippe Djian* ◢ AĞAÇKAKAN *Tom Robbins* ◢ ANARŞİST *Tristan Hawkins* ◢ BAKAKAL *Witold Gombrowicz* ◢ PORTNOY'UN FERYADI *Philip Roth* ◢ 10½ BÖLÜMDE DÜNYA TARİHİ *Julian Barnes* ◢ SUNİ TENEFFÜS *Ricardo Piglia* ◢ MANŞ ÖTESİ *Julian Barnes* ◢ ADA *Aldous Huxley* ◢ GÜLÜN MUCİZESİ *Jean Genet* ◢ M. SYO *Jean-Philippe Toussaint* ◢ ÇİÇEKLERİN MERYEM ANASI *Jean Genet* ◢ BAŞUCU OĞLANI *Alison Fell* ◢ YARATIK *John Fowles* ◢ SENİ SEVMİYORUM *Julian Barnes* ◢ ZENCİLER *Jean Genet* ◢ TÜNEL *Ernesto Sábato* ◢ KARA PRENS *Iris Murdoch* ◢ KARNINDAN KONUŞANIN ÖYKUSÜ *Pauline Melville* ◢ TANRI'NIN AĞZINDAN EVRENIN HİKÂYESİ *Franco Ferrucci* ◢ HAYATIN VE AŞKIN YASALARI *Connie Palmen* ◢ KAHRAMANLAR VE MEZARLAR *Ernesto Sabato* ◢ KAYNAK VE ÇALI *Michel Tournier* ◢ CENNETE BİR KOŞU *J G Ballard* ◢ DİŞİ ADAM *Joanna Russ* ◢ FLAUBERT'İN PAPAĞANI *Julian Barnes* ◢ ALDATMA *Philip Roth* ◢ KOKAİN GECELERİ *J G Ballard* ◢ ACABA NASIL *Samuel Beckett* ◢ MANTİSSA *John Fowles* ◢ KOLEKSİYONCU *John Fowles* ◢ BENJAMIN DAR GEÇİTTEKİ AYDIN *Jay Parini* ◢ METEORLAR *Michel Tournier* ◢ ARKADAŞLIK *Connie Palmen* ◢ AŞK VESAİRE *Julian Barnes* ◢ SİRİUSTAN GELEN KURBAĞA *Tom Robbins* ◢ BAYAN GULLIVER CÜCELER ÜLKESİNDE *Alison Fell* ◢ GELECEKTEN ANILAR *William Morris* ◢ BENİMLE TANIŞMADAN ÖNCE *Julian Barnes* ◢ İNGİLTERE İNGİLTERE'YE KARŞI *Julian Barnes* ◢ İYİ İŞ *David Lodge* ◢ YITIK RUHLAR IRMAĞI *Connie Palmen* ◢ TERAPİ *David Lodge* ◢ ÖLÜRKEN *Jim Crace* ◢ GÜZELLİK HIRSIZLARI *Pascal Bruckner* ◢ SÜPER KENT *J G Ballard* ◢ SISKA BACAKLAR *Tom Robbins* ◢ BETON ADA *J G Ballard* ◢ İLK AŞK SON TÖRENLER *Ian McEwan* ◢ GILLES İLE JEANNE *Michel Tournier* ◢ BİR KOMÜNİSTLE EVLENDİM *Philip Roth* ◢ KIZILDERİLİNİN ŞARKISI *James Welch* ◢ SİNEMA MÜDAVİMİ *Walker Percy* ◢ KARANLIKLARIN EFENDİSİ *Ernesto Sabato* ◢ METROLAND *Julian Barnes* ◢ BİZİ NEDEN TERK ETTİN SAYIN BAŞKAN? *François Vigouroux* ◢ DÜŞÜNCE BALONLARI *David Lodge* ◢ MİLENYUM İNSANLARI *J G Ballard* ◢ MÜNECCİM KRALLAR'A *Tournier* ◢ BEYAZDAKİ KARA *Maggie Gee* ◢ KAYBOLUŞ *G. Perec* ◢ HINÇ AYLARI *P. Bruckner* ◢ LIMON MASASI *J. Barnes* ◢ BÜYÜCÜ *J. Fowles* ◢ GÜNDOĞUMUNA YOLCULUK *J. Barnes* ◢ OKLUKIRPI *J. Barnes* ◢ FISKADORO *D. Johnson* ◢ HAYALETLERIN GÖÇÜ *P. Melville* ◢ ÖLEN HAYVAN *P. Roth* ◢ SICAK ÜLKELERDEN DÖNEN VAHŞI SAKATLAR *Tom Robbins* ◢ PASTORAL AMERİKA *P. Roth* ◢ ABANOZ KULE *J. Fowles* ◢ ARTHUR VE GEORGE *J. Barnes* ◢ VAHŞET SERGİSİ *J. G. Ballard* ◢ VİLLA MEÇHUL *Tom Robbins* ◢ ASKER GRAMAFONU NASIL TAMİR EDER *Saša Stanišić* ◢ FARMAKON *Dirk Wittenborn* ◢ NE KADAR İLERİ GİDEBİLİRSİN? *David Lodge* ◢ GERİYE UÇAN YABAN ORDEKLERİ *T. Robbins* ◢ BİR SAHTEKÂR OLARAK HAYATIM *P. Carey* ◢ İNTERNETTE BALIK AVLAMAK *Nasreen Akhtar* ◢ LANCELOT *Walker Percy* ◢ ÖLÜ BİR DİLDE AŞK *Lee Siegel* ◢ VAHŞİ İNSANLAR *Dirk Wittenborn* ◢ GÜNEŞİ DURDURACAĞIZ *F. Bouillot* ◢ SHYLOCK OPERASYONU *Philip Roth*

Jean Malaurie'ye...

Giriş

"İnsan fikirleri için ölebiliyorsa, bu idealdir;
fikirleri için yaşayabiliyorsa politikadır."
Charles Péguy

Hayat, tuzak ve keşiflerle, sürpriz ve düş kırıklıklarıyla dolu, tuhaf bir yoldur. İnsan gelir, gider. Rastladığınız kimilerini unutursunuz, yok olup giderler. Kimileri de işin içine öyle bir karışır ki size musallat olur, kene gibi yapışırlar. Ancak siz yok olursanız, hem de ebediyen, geri dönüş ümidi olmadan yok olursanız onlardan kurtulabileceğinizi bilirsiniz. Onlar kimi zaman öyle rahatsız edici olurlar ki zamanı öne almak istersiniz. Karşınıza niçin falanca değil de filanca çıkmıştır bilemezsiniz; yolunu şaşırıp da anısı size musallat olanların niçin bunlar olduğunu bilemezsiniz. Kimileri ölüdür; en azından ölü oldukları söylenir ama sizin için ölmüş değillerdir. Bu sözde ölüler size eşlik eder, sizinle birlikte, sizin içinizde yaşarlar, her gün ilgisizce yanınızdan geçen bir yığın canlıdan daha kanlı can-

lıdırlar. Kimi zaman ise gözden ırak olanları ve ileri yaşı nedeniyle mutlak anlamda silinip gittiğini sandığınız kişileri biraz erken mezara gömdüğünüz de olur. Ama onlar da hortlaklar gibi birden karanlıktan çıkıverirler, yaşamlarınızdaki yerlerine gelip kurulur ve bir daha asla da bu yeri terk etmezler.

Size yaşamını anlatacağım adamın durumu da budur.

O olmasaydı, ben ben olamazdım. Ona ilk rastladığımda yirmi üç yaşındaydım. O kırk sekizindeydi. Kırk sekiz yaşında insan pek yaşlı sayılmaz; ama o çoktan yaşlanmıştı. Demek istediğim, öyle maceralar yaşamıştı, öyle ünlü, efsanevi insanlarla yolu kesişmiş, kendisi de tarihte öylesine bir rol oynamıştı ki sanki zamanın dışındaydı. Zaman, savaş sonrasının yeni zamanları, aslında onu dışına atmıştı. 1939-1945 arasında hapse atılmış ve bu nedenle ne Direniş'in ve İşbirliği'nin çatışmalarına katılabilmiş, ne de Kurtuluş Dönemi'nde sahipsiz kalmış iktidarlara üşüşmüştü. Bu yüzden de tamamen anakronik görünüyordu. Bulabildiği tek geçim kapısı da onun yürürlükten kalkmış halini vurguluyordu. Seine kıyısında, Tournelle Rıhtımı'nda, adına hâlâ Halle aux Vins denen yerin yakınında, bir sahaf sergisi vardı.

Onu kitap kutularının yanında, korkuluğa dayanmış, hafifçe kamburlaşmış uzun boyuyla, yüzünde daima ironik bir ifadeyle görmek beni pek de şaşırtmamıştı. Onun müşterisi olmuştum. Karşısındakinin ne tuhaf ve eşi benzeri olmayan bir sahaf olduğunu bilmeyen bir müşteriydim; satın almaktansa vaktinin çoğunu çinko kaplı sundurmanın altında kitapları karıştırmakla geçiren bir müşteri. Benim için bir dosttan da fazlası olan, etkisini üzerimde sonsuza dek taşıyacağım manevi babam olacak bu kişinin kitap kolileri, diğerlerininkine benzemiyordu. Ne selofan kaplı erotik yayınlar vardı, ne polisiye romanlar. Sözde eski gravürlerle tıkabasa dolu da değildi, zarf zarf pul koleksiyonu da yoktu. Bolca broşür, dergi vardı; hatta sararmış gazetelerle dolup taşıyordu kutular. Bunlar yüzyılın ilk yarısının sendikal, politik ve toplumsal tarihine meraklı olanlar için muhteşem bir koleksiyondu. Bu tuhaf kitapçının kitapları oldukça ender bulunur nüshalardı, hatta bazıları ithaflı olmasına rağmen daha pahalı değildi; çünkü yazarların el yazısına meraklı olanlar artık Gide'in,

Malraux'nun, Alain ve Giono'nun imzalarını aramıyorlardı. Ama tüm bunlar beni büyülüyordu. Bu ünlülerin paraflarına baka baka saatlerce hayaller kurmam ilgisini çekmiş olmalıydı sahafın. Ama belki de kimsenin yüzüne bakmadığı politik broşürleri edinmeye gösterdiğim heves, sahafın bu genç müdavime dikkat etmesine yol açmıştı. Benim elimdeki kuruşları saydığımı görünce indirim yapıyordu. Bir gün, iyice yaşlandığında da değişmeden kalacak olan, Parislilere özgü o alaycı aksanı ve hafif pürüzlü sesiyle bana seslendi:

"Beni şaşırtıyorsun delikanlı. Senin yaşında birinin kalkıp da bu boktan şeylerle ilgilenmesi!.. Aylardır sana bakıyorum, milim şaşmıyorsun. Seni buraya çeken ne olabilir? Gerçekten kafamı karıştırdın! Nerden geliyorsun? Yaşamdan beklentin ne?"

Şimdi hatırlamadığım bir şeyler geveledim. O ise benden daha fazla cevap bekliyordu.

Omuz silkti. Sinirlenmiş gibiydi ve pek de hoş olmayan bir ses tonuyla şunları söyledi:

"Senin iyiliğin için konuşuyorum. Bu köhnemiş fikirlerle oyalanmamalısın. Seni bir yere götürmez bunlar. Bunları ortaya çıkarmamın nedeni, hatırşinas birkaç dosta ait olmaları."

Sonra, yumuşayarak devam etti:

"Ekmeğimi kazanmam gerek. Aslında gerek merek de yok. Beni kimse buna zorlamıyor. Şapa oturdum kaldım, limanın çamurlu sularından çıkamayan şu eski takalar gibi. Sermayemi elden çıkarıyorum. Sonrasına bakarız."

Yeniden huysuzlanmıştı:

"Haydi, toz ol burdan! Sana göre değil. Kızlarla ilgilensen daha iyi edersin. Seni bir daha görmek istemiyorum. Sinirlendiriyorsun beni. Haydi, bas git!"

Aylar geçti, Tournelle Rıhtımı'na bir daha adım atmamıştım. Sahaf beni korkutmaktan çok incitmişti. Karşı kaldırımdan, binaların önünden geçerken, onu sık sık etrafında kendi yaşında ya da daha yaşlı erkeklerle birlikte görüyordum. Uzun uzun fısıldaşıyorlardı. İçlerinde pelerinleri, çılgınca fularları, yün başlıklarıyla tuhaf biçimde gülünç olanları vardı. Benim o sırık gibi uzun boylu, asık suratlı adamımın etrafındakiler de bana o sıralarda, başka bir zamandan fırlamış

gibi geliyorlardı. Sahafın dost çevresi ile kolilerdeki o zaman aşımına uğramış kitaplar arasındaki bu benzerlik, ait olmadığım bir çağa davetsizce girişimin anormalliğini daha iyi fark etmemi sağladı. Ama, yüzyıl başının siyasal tarihine ilgi duymaya elbette hakkım vardı. Bu inanç, kolileri karıştırma cesaretini bana yeniden verdi; özel bir cemiyete ait değillerdi ya! Lissagaray'ın 1897 tarihinde Dentu Yayınevi'nden çıkmış *1871 Komün Taribi*'ni, kutudan muzaffer bir edayla çıkardım. Sonra da sahafın saldırganlığı karşısında ezilmemek için sert bir sesle sordum:

"Kaça bu kitap? Bana indirim yaparsınız umarım, eski müşterinizim."

Beni tanımamış gibi yaptı, kitabı zayıf ellerine aldı, karıştırdı, üzgün üzgün başını salladı:

"Lissagaray... Paha biçilmez bir eser bu. Pekâlâ, mademki geri gelmek cüretini gösterdin, onu sana veriyorum. Yoo, tartışma istemem, bir armağan. Karşılıksız bir armağan! Anarşist misin sen? Söylemeliydin."

"Anarşist mi?"

Papalığa ve Roma'ya bağlı katolik bir çevrede eğitim gördükten sonra, memleketimden ayrılmıştım. Ama düşünmeye başladığımdan beri, özellikle sapkınlar, her türden dışlanmışlar, marjinaller, yasadışılar, saygısızlar, hatta anormaller ve deliler cezp etmişti beni. Anarşist mi? Ne demek istemişti ki? Sosyalizmin, sosyalizmlerin, geçirdiği evrelerin tarihini bilmediğim gibi anarşinin tarihini de bilmiyordum.

Şaşkınlığımı gören sahaf yeniden girdi söze:

"Değil elbette, anarşist değilsin sen. Modası yok artık. Aslında hiç olmadı. Komünist değilsin ama, değil mi? Yoksa benim kutularda işin ne... Belki mazoşistin tekisin."

"Niçin bir şeyci olmamı istiyorsunuz ki?" dedim sertçe. "Politikayla ilgileniyorum, siyasi partilerle değil."

"Ne iş yapıyorsun hayatta?"

"Elimden geleni. Pek ilgilendirmiyor beni. Şu an için bir fabrikada işçilik yapıyorum. Bildim bileli işçiydim" diye ekledim, bir tür meydan okumayla, "vasıfsız işçi, yükçü, hamal. Ufak tefek olduğuma

bakmayın, sağlamımdır. Kaslarımla çalışmak da beynimi boş bırakıyor. Okuyabiliyor, inceleyebiliyorum."

"Çok mu okursun?"

"Her şeyi okudum ben."

"Hadi canım, şişinme!"

"Evet, Larousse'un çıkardığı tüm cep klasiklerini okudum, alfabetik sırayla. Böylelikle, atlamadığıma emin oluyorum."

Sahaf eliyle kır saçlarını sıvazladı. Alışık olduğu bir hareketti bu, neredeyse bir tik. Başka bir gözle baktı bana. Bakışlarında hem şaşkınlık hem de sevgi hissediyordum. Bir şey demek istedi; ama omzumu tutmakla yetindi kemikli eliyle ve canımı acıtana dek sıktı.

"İstediğin zaman tekrar gel. Eşele. Ara bakalım, delikanlı. Belki sonunda sen bulursun."

İşte bugün, kırk yıl sonra, biyografisini yazmak için can attığım kişiyle ilişkilerim böyle başladı. Onun kolilerinde bulunan bütün o ithaflı kitapların ilk sayfalarında ve satın aldığım çok sayıda broşürün kapağında, aynı adın geçtiğini kısa sürede fark etmiştim. Bu, elbette onun adıydı. Kendi kütüphanesini, tek malvarlığını elden çıkarıyordu.

Gençken herkesin bize borçlu olduğunu sanırız. Hiçbir şeye şaşırmayız. Aynı şekilde, iki dünya savaşı arasında ünlü olmuş ve hâlâ kitap kolilerinin önünde saatlerce ayakta dikilip duran çok sayıda sadık dostla çevrili bu meçhul adamın yavaş yavaş beni eğitmeye başlaması, evine, sofrasına davet etmesi, kısa sürede dostum olacak çocuklarıyla beni tanıştırması, dostlarının evine götürmesi, bana karşı tek kelimeyle özenli, ciddi, sahiplenici bir baba tavrı göstermesi de bana tamamen doğal geldi ve ona karşı hiç minnet duymadım.

İşin kötüsü, ilişkimiz yakınlık kazandıkça, bu rahatsız edici babadan kendimi kurtarmaya çalıştığım gün de kaçınılmaz olarak geldi. Karşılaşmamızdan on yıl sonra dostluğumuz, Cezayir Savaşı'na gelip toslamıştı. O, her türlü milliyetçiliği tehlikeli bularak, Cezayir isyanına karşı muğlaklığa yer vermeyen bir tavır takınmıştı: FLN'nin milliyetçiliği, onun iktidar frengisi dediği şeyden kaçamazdı. Sömürgeciliğe karşı elbette savaşılmalıydı (o daima sömürgecilik karşıtı olmuştu, hatta bu yüzden hapis bile yatmıştı). Ama bir iktidarı kovup yerine belki

de daha kötü olacak bir başkasını koymak için değil. Ben onun görüşünde değildim. İnsanın gençken hep sandığı gibi, mademki o yaşlıydı, fikirlerinin de modası geçmişti diye düşünüyordum. Onun yaşadığı dehşet dolu deneyimden farklı bir dönemde olduğumuz kanısındaydım. Kendimi çok güçlü ve cesur, cömert bir akıma kaptırmıştım; ama onu, yüzyıl başında yasadışılıktan devletçi totalitarizme sürüklemiş olan akımdan daha az aptalca değildi. Kendi hatalarına benim yeniden başladığımı gördükçe çileden çıkıyordu.

"Eğer sen, her şeyi söylediğim, her şeyi gösterdiğim halde aynı bok çukuruna düşeceksen, bunca sefillik, bunca işkence çekmiş insan, sesleri hâlâ kulaklarımda çınlayan bunca kurban neye yaramış olacak ki" diye bağırıyordu, "söyle, neye yarayacak! Tüm bunları yaşamış olmak neye yarar. Lanet olsun, salakça bir şey bu. Al silahı intihar et daha iyi!"

Bugün onu daha iyi anlıyorum, Cezayir Savaşı bir bahane olmuştu yalnızca. Bu on yıllık kıskanç babalık beni sıkmıştı. Kaçmak, kendi hayatımı yaşamak istiyordum. Yirmi beş yıl boyunca bir daha birbirimizi görmedik. On bir yıl boyunca varlığından bile habersizdim. Tournelle Rıhtımı'na gitmiyordum. 1968'te, hokkabazın kutusundan çıkan şakacı bir şeytan gibi aniden ortaya çıktı. Altmış dokuz yaşındaydı ve Sorbonne'lu öğrenciler onu bir totem gibi alkışlıyorlardı. Televizyon ekranında gördüm onu, o gün, etrafı gençlerle çevriliydi, hep aynı uzun, hafifçe kambur, saçları bembeyaz. Onun bu halini gülünç bulmak beni çok rahatsız etti. Ayağa kalktığında ve mikrofona konuştuğunda, amfitiyatronun gürültü patırtısı içinde güç bela anlaşılan bir söyleve giriştiğinde, boğazıma bir şeyler düğümlendi. Sahne gayet içler acısıydı. Sonra aniden, sesi tumturaklı bir hal aldı. 30'lu yıllarda, muarızı Maurice Thorez'in ses getiren yayın organını bastırmayı başardığında gösterdiği ateşli hatip üslubuna kavuşmuştu. Medya dilinde dendiği gibi, aniden ekranı ele geçirdi. Orada bulunanlarda görülmemiş bir sessizlik meydana geldi. Kamera, onu dinleyen, şaşkınlıktan dona kalmış öğrencileri gösteriyordu. Ben bile ağzım açık kalmıştım. Onu hiç böyle görmemiştim; çünkü onun yanında olduğum yıllar, aktif politik dünyadan çekildiği yıllardı. Düşman kalabalıklar karşısında Moskova Duruş-

malarının büyük haksızlıklarını ifşa ederken; İspanya İç Savaşı Dönemi'nde Durruti Tugayı'na gönüllü toplamaya çalışırken de böyle olmalıydı, dinleyenleri tüm inancıyla, tüm hitap gücüyle peşinden sürüklüyor olmalıydı. Sevgili ihtiyar, sevgili yitik dost! Gözlerim yaşla dolmuştu. Derhal onun yanına koşmalıydım. Ama orada kaldım, televizyonumun önünde bitkin bir halde kalakaldım. Uzun uzun alkışlanan konuşmasından sonra bir grup oğlan ve kızın, yumruklarını kaldırıp Enternasyonal söylerken, onu omuzları üzerinde taşıdığını gördüğüm görüntüler beni büyülemişti. Onlar arasında olmadığım için kendime kızıyordum. Onlara da kızıyordum; onu benden alan, ona sahip çıkan o gençlere de kızıyordum. Ama bir yanlış anlama olduğunu, onun bir kez daha rehin alınacağını gayet iyi biliyordum.

Bu son parlamanın ardından, yoldaşım, kardeşim (çünkü o, zayıflıkları, ütopyası, aldanmaya meyilli haliyle bir baba değil, bir diğer bendi) yeniden yok oldu. Öylesine mutlak bir yok oluştu ki bu, öldüğünü sandım. Kimse ondan söz etmiyordu; ne basında, hatta ne de yıldız olmanın yasa olduğu tarih kitaplarında adı geçiyordu. Oysa 50'li yıllarda adı pek çok sayıda eserde anılıyordu. Petit Larousse Illustré'de onu tanıtan kısa bir yazı bile vardı. Bu sözlüğün yeni yapılan baskılarından birinde onun biyografisini atlayıp, yerine daha aktüel bir şahsiyetinkini koyduklarında, hâlâ onunla görüşüyordum ve bu haberi, sanki bir komediymişcesine tüm kalbiyle gülerek karşıladığını hatırlıyorum. Ama Troçki'nin *Anılar*'ında adını anmadığını; 1948 yılında Paul Delesalle'ın cenaze töreninde, hayatını emekçilerin özgürlüğüne adamış bu kişiye, tek bir işçi heyetinin bile eşlik etmediğini şaşkınlıkla gördüğünde; gençliğinin diğer yoldaşı Pierre Monatte'ın da o ve Delesalle gibi tam anlamıyla unutulup gittiğini fark ettiğinde, dünyaya kapılarını kapadı ve kibirli bir inzivaya çekildi. Hiç durmadan mücadele ettiği iktidar insanları, bütün iktidarların insanları sonunda onu öldürmüştü. Onu hapse atmışlardı, kimileri öldürmeye teşebbüs etmişti; ama şahsında gayet iyi cisimleşmiş olan o liberter ruh gibi kendi de yenilmez gözüküyordu. Boğazlayamadıklarından, gözden uzak tutmaya, el çabukluğu ile yok etmeye çalıştılar. Üstünü çiziyor, siliyorlardı. Böylece, bir eylem adamı olan

–hem de ne eylem!– o, ölüden de beter olmuştu. Kendi entelektüel cenaze törenine daha sağlığında katılmıştı.

Ama bu, uğruna mücadele ettiği fikirlerin de onunla birlikte öldüğü anlamına gelmez. Tam tersine! Bu fikirler hiç bu kadar rağbette olmamıştı. Kıyımlara uğramış, skandallara yol açmış, hapisle cezalandırılmış yaşamı boyunca, pasifizm, anti-Stalinizm, modern bir Marksizm eleştirisi, kürtajın yasallaşması, serbest aşk, doğacılık, nüdizm, ekolojizm gibi şeyleri savunmuştu. Bugün ise toplumun dışladığı tüm bu temalar normal kabul ediliyordu. Toplum bu düşünceleri kendine katıyor, onlara sahip çıkıyordu. Ama bu tür fikirlerin başarılı olması için hayatlarını feda etmiş olan kimseler önemsenmiyordu. Onun adı asla anılmıyordu. Glucksmann'da, Foucault'da ondan tek satır yoktu. Yalnızca zenginlere, yani tarihin anımsamak istediklerine kulak veriliyordu. Diğerleri, adı sanı okunmayanlar, başına buyruk savaşçılar, mağluplar kimseyi ilgilendirmiyordu artık.

80'li yılların başında, bir akşam, saat sekizdeki televizyon haberlerinde, bir nükleer santrale karşı düzenlenen gösterinin görüntülerini dalgın dalgın seyrediyordum. İnsanın kimi zaman bir futbol maçına tanıklık ettiğini sanmasına yol açacak kurallara sonunda uyum sağlamış protestocular ile Çevik Kuvvet arasındaki bu haftalık arbedelerden biraz bıkmıştım. Aniden, ekolojistlerin arasında bir tür tören alayının oluştuğunu gördüm. Hem erkek hem kadınlardan oluşan bu kitle, kortej halinde, slogan atarak yürürken, ellerinde mankene benzer bir şey tutuyorlardı. Yürüyüşün ön sıraları kameranın önüne geldiğinde bunun bir manken olmadığını, bir Peru mumyası gibi buruş buruş olmuş yaşlı bir adam olduğunu fark ettim. Kalabalık adamcağızı, kalkan barikatı ardında sipere yatmış, aldırışsız Çevik Kuvvet'e karşı sallıyordu. Birkaç saniye boyunca kamera yaşlı adamın yüzünde kaldı ve ben bunca yıl kaybetmiş olduğum kişiyi tanıdım. Gerçekte olduğundan çok daha az cüsseli, ufak tefek gözüküyordu. Yüzündeki tüm kemikler sayılıyordu, ağzında diş kalmadığından çenesi iyice öne fırlamış görünüyordu. (Houdon'un Voltaire'indeki gibi bir ağız). Ama siyah gözlerindeki canlılık şaşırtıcıydı. Onu bir anda bu gözlerden tanıdım. Televizyon seyircisine dayanılmaz bir küçümseme, şiddet ve tutkuyla bakıyordu. Kameranın yaka-

ladığı bu bakış, elbette "düzen güçleri"ne yönelmişti. Düzen güçleri! Bu güç ve düzen sözcükleri, onun en fazla nefret ettiği şeyin ifadesiydi. Bana öyle geldi ki göstericiler, yaşlı anarşisti bir bomba gibi kullanıyorlardı. Sanki onu, atlı aynasızların yekpare bloğuna fırlatacak gibiydiler. Gençliğimin büyük, kadim dostu, yaşamını güzellik içinde, kıvılcımlar saçarak (bunu söylemenin tam yeri!), hem süvari askerlerini, hem nükleer santrali hem de televizyon alıcılarını yıldırımla çarparak sona erdirecekti sanki. Ama televizyondaki haberler başka bir konuya geçti. Cardin'in düzenlediği bir moda defilesi sanıyorum.

Artık bu kadarı da kabak tadı vermişti. İkimizin de yaşı dikkate alındığında, bu saklambaç oyununu daha uzun süre devam ettirmesek iyi olacaktı. Ekolojistlere başvurup onun izini bulmakta pek güçlük çekmedim. Kremlin-Bicêtre'deki bir belediye evinin küçük bir dairesinde tek başına yaşıyordu. Eski düşmanı Stalin gibi onun da yaşamını Kremlin'de sona erdirmesi nasıl bir şeydi? Ama Stalin'in Kremlin'i çarların sarayından başka bir şey değilken, benim sevgili moruğumun Kremlin'i bir işçi banliyösüydü.

Bu tür yeniden karşılaşmalardan çok korkarım. Beni kapı dışarı mı edecekti, azarlaya azarlaya canımı mı çıkaracaktı? Aslında ona daha erken geri dönmeyişimin nedeni, bu yüzleşmeden çekiniyor olmamdı. Beni hatırlayacak mıydı?

Bina tam bir viraneydi. Zorlanıp kırılmış mektup kutuları bir yığın prospektüsle doluydu. Koridorların tozlu duvarları yazılarla kaplıydı. Kırılmış ya da çalınmış ampuller yüzünden merdiven kapkaranlıktı. Seksenlik bir ihtiyar olan bu adama, asansörü olmayan bu binanın en üst, dördüncü kattaki dairesi verilmişti. Kapıyı çalarken kalbim küt küt çarpıyordu; ama merdivenleri hızla çıktığımdan değil, korkudan. İnsan gençliğinin geçtiği topraklara risk almadan geri dönemez. Kapı açıldı. Hafifçe küçülmüş olmasına rağmen bana hâlâ bir baş yukardan bakıyordu. İyice iğne ipliğe dönmüştü. Dişlerinin (ve takma dişlerinin) yokluğu, yüzünün alt tarafını tamamen deforme etmişti. Bakışlarındaki şaşkınlık çok belirgindi. Beni tanıdı ve kollarının arasına alıp sıktı. Bunu hiç beklemiyordum. Ben de ona sarıldım. Bu tür duygu sellerine eskiden kendimizi hiç kaptırmamış-

tık. Bize grotesk geliyordu. Neyse ki yaşlı dostum, kendini çabucak topladı. Beni sürüklediği oda, kitaplarla öylesine doluydu ki insan kendine zar zor yol açabiliyordu.

"Evet, işte burdasın! Veda etmeye mi geldin bana? Hoşça kal ve teşekkürler. Tam vaktinde geldin, ben de çekip gitmeye hazırlanıyordum."

"Nereye gidiyorsun?"

"Nereye mi gidiyorum? Hiçliğe dostum, nereye gitmemi isterdin ki? Otuz yıldır beni oraya doğru itiyorlar ve ben de bir salak gibi mezarın kenarına tutunuyorum. İçine düşüvermekten korkuyorum. Eğer beni itmeselerdi deliğe kuşkusuz kendimi atardım. Hem de uzun süre önce, iç rahatlığıyla. Ama onlar beni ittiklerinden, tanırsın beni, direniyorum işte. Onları iplemediğimi göstermek için, canlarını sıkmak için."

Sen ve siz. Ben yirmi yaşındayken o sen diye hitap ediyordu bana, ben de ona siz diyordum. O vakitler gençler yaşlılara sen demezdi. Ama altmışlık biriyle seksenlik birinin farklı hitap biçimleri kullanması gülünç olurdu. Ben de ona derhal sen demeyi benimsedim. Bu ona doğal geldi. Öğrenci gençler de ona sen diyordu kuşkusuz.

"Anlaşılan" dedim, "rıhtımlardaki koliler dolusu kitaplarını tüketememişsin. Matbuat basmış burayı."

"Onları nereye defedeceğimi bilemiyorum. Bir gün zemin çökecek. Neyse, zemin de yok zaten. Yalnızca betondan bir döşeme taşı. Sağlamından. Neyse ki sağlam. Tüm dostlarımın birbiri ardına öbür dünyayı boyladığını ve kütüphanelerini bana miras bıraktıklarını düşünsene! Sanki dünyanın belleğiyim ben. Yani, bizim küçük dünyamızın."

"Sanki dünyanın belleğiyim ben!" Bu cümle aklıma hemen bu kitap fikrini verdi. Kavuştuğum eski dostumun belleği kaybolup gidecekti. Yalnızca onun belleği değil, mücadele yoldaşlarının belleği de yok olacaktı. Tüm bir marjinal tarihin, kimi zaman gizli kalmış bir tarihin belleği... Onun yaşamını anlatabilirsem, lanetli düşünce ve eylemlerin neredeyse bir yüzyılı, unutulmaktan sonsuza dek kurtulmuş olurdu. İlk karşılaşmamızda ona bu projeden söz etmeye ce-

saret edemedim. Ama üzerinde düşündükçe bu kitap bana şart gibi geldi.

Her hafta Kremlin-Bicêtre'e gidiyordum. Eski dostum beni bekliyordu. İyice yaşlanmış haliyle, asık suratını, alaycılığını koruyordu; ama geçmişte bu sertliğin maskelediği bir yumuşaklığı da artık gizleyemiyordu. Maddi imkânlarını, ne yiyip ne içtiğini dert ediyordum. Ama hiçbir eksiği olmadığı, onunla ilgilendikleri ve dişleri olmadığından yalnızca haşlama yiyebildiği konusunda beni temin ederek bu kaygılarımı kolaylıkla uzaklaştırıyor ve bunlar yerine bana, eski gazetelerden yaptığı büyük zarflar içinde titizlikle sınıflandırdığı, yığın yığın belgeden söz etmeyi tercih ediyordu. Bir gün, ağzımdan baklayı çıkardım:

"Tüm bu arşivi ne yapacaksın? Onlar yalnızca sana ait değil, senin yoldaşlarının da. Bizlerden sonra gelecek olanlara teslim et tüm bunları. Okullarda, üniversitede öğretilen tarihin, çağımızın tüm tarihi olmadığını bilmek onların hakkı. Yaşamını yazmalısın."

"Boş laf! Kimseyi ilgilendirmez. Ben bir sinema yıldızı değilim. Hiçim ben, bir hiç. Sen de gayet iyi farkındasın ki artık yokum ben. Tüm bu belgeler, parmaklarımın ve beynimin uyuşukluğunu gidermek için titizlikle düzenlediğim tüm bu belgeler, kimsenin artık tanımadığı insanlardan söz ediyor. Tarih, düzmece aktörlerin eline geçti ve başka düzenbazlar tarafından da yazıldı. Elden ne gelir?"

"Dinle beni, senin yaşamın hakkında çok şey biliyorum. Geçmişte bana anlatmış olduklarının, Delesalle'ın, Monatte'ın, Lecoin'in bana söylediklerinin tek kelimesini bile unutmadım. Ben de birçok belge topladım. Eğer istersen kitabı birlikte kaleme alalım. Ama sen imzalayacaksın."

"Yo hayır, asla olmaz bu! Bütün otobiyografiler yanlıştır. İnsan kendine karşı her zaman fazlasıyla hoşgörülü davranır."

"O zaman bırak ben yazayım senin biyografini. Ben sana sorarım. Sen bana yardım edersin."

"Biyografi mi, hem de şimdi? Bir bu eksikti! Bir biyografi yazarının mirası olacağımı bilseydim yaşamaktan vazgeçerdim."

"Ama bir hayatın var senin. Hem de ne hayat!"

"Saçmalıklarınla meşgul etme beni."

Aramızdaki büyük yakınlık yavaş yavaş yeniden oluştu. Samimiyetimiz kimi zaman çocuklarının varlığından da güç aldı. Hepsi benim projemi destekliyordu. Büyük oğlu Germinal, İspanya İç Savaşı anılarını benim kullanımıma sunmayı önerdi. Düşüncem vücut buluyordu. Mariette ve Louis, ilk karısından olan iki çocuğu da vazgeçmemem için beni teşvik ediyorlardı. Ne dedim ben? "İlk karısı" mı? Ya Flora'ya ne demeli? Biricik, unutulmaz Flora! Ya Galina, Rus Galina? İlk yasal karısı diyelim en iyisi. Tabii daima yasadışılıkla övünen biri için yasallıktan söz edilebilirse eğer... Neyse, bırakalım bu lafları. Karıları ve çocuklarıyla kafa karıştırmaya daha şimdiden başlarsam, olayları anlatmaya kalkıştığımda durum ne olacak? Evet, olaylar. Onca olay, onca kadın ve birkaç çocuk! Tüm bunları unutmamalı. Hiçbir şeyi unutmamalı. Kitaplar da ölür; ama insanlardan daha uzun ömürlüdürler. Elden ele dolaşırlar. Tıpkı yarışçıların nöbetleşe taşıdıkları Olimpiyat meşalesi gibi. Dostum, babam, büyüğüm, sen tam anlamıyla hiçliğe gitmedin; çünkü senin hayatını anlatan bu kitap mevcut. Bunun sen olduğunu kimse anlamayacak olsa bile... Çünkü bu biyografiyi gerçek adının hiçbir yerde geçmemesi koşuluyla kaleme almama yardımcı olmayı kabul ettin. Sen, bir adı değil bir belleği kurtarmama yardım etmek istedin. Bellek, diyordun, halka aittir, ad uydurmadan başka bir şey değildir. Ad, gülünç bir mülkiyet unvanından başka bir şey değil. Küllerinin Père-Lachaise Kolombaryumu'nda, en yakın dostlarının hemen yanında olduğu şu anda, Fred Barthélemy adını verdiğim kişinin biyografisini artık yayımlayabilirim.

1

Balık Arabasındaki Küçük Kız
(1899-1917)

"Zavallının tekiyim ben! Bizler hem bu dünyada hem de öteki dünyada mutsuz olacağız. Göğe vardığımızda ise gökgürültüsü çıkarma işi kesinlikle bize yıkılır."
Georg Büchner, *Woyzeck*

Soğuk, çocuğu her sabah şafak vaktinde uyandırıyordu. Sokak lambaları daha sönmemişken, soluk gri ışık altında hırıldayarak kalkar ve kıvrılıp yattığı duvar dibinden uzaklaşırdı. Hep aynı yerde uyurdu. Saint-Eustache Kilisesi'nin uzandığı küçük sokakta. Bir kedi gibi gerinir, pirelerini silkerdi. Sonra yine bir kedi gibi yiyecek bir şeyler aramaya çıkardı; burnuyla, koklayarak. Les Halles semti de onunla aynı anda uyandığından, sıcak bir şeyler bulmakta gecikmezdi. Kümes hayvanı satıcıları, koca bir tas dolusu haşlamanın etrafında bağırıp çağırmadan tezgâhlarını açmazdı. Çocuk da bunlardan payını alırdı. Sonra zıplaya sıçraya uzaklaşır, bir yığın azık dolu seyyar satıcı arabaları arasında seksek oynardı. Cumaları Petits-Carreaux Sokağı'na uzanır, Dieppe'den gelen balıkçıların at arabalarını karşıla-

maya giderdi. Paris'in göbeğine sel gibi akın eden bu suyosunu ve deniz hayvanı kabuğu kokusunu seviyordu. Deniz, hiç görmediği ve korkunç bir taşkın gibi hayal ettiği deniz, kırların arasından kendine yol açıyor ve Montmartre tepelerine iniyordu. At arabalarının sesi, gök gürültüsü gibi çok uzaktan işitiliyordu. Metal kasnaklı tekerlekler, taşlar üzerinde cehennemî bir gürültü çıkartıyordu. At nallarının tıkırtısı da cabası. Uzun yolculukları boyunca arabaların içinde uyuşuk uyuşuk pinekleyen balıkçılar, ağır kabanlarına sarınmış, dizginleri ellerinde gayriihtiyari tutarak uyukluyorlardı. Atlar yollarını biliyordu. En baştaki atlar, sağlam çadırların altına geldiklerinde, durup yolu tıkıyordu. Gemlerin gıcırtısı, keskin bir iniltiyle ta Poisonnière Mahallesi'ne kadar uzanıyordu. Aniden uyanan balıkçılar kalayı basıyor, oturdukları yerden doğruluyorlardı. Baştakilerin yüklerini boşaltmasını beklemek gerekiyordu. Atlar eşeleniyor, yeri dövüyordu. Adamların çoğu arabadan iniyor ve kapılarını henüz açmakta olan içkili lokantalara girip küçük bir kadeh içki içiyorlardı.

O cuma günü, at arabalarından birinin arkasında küçük bir kız oturmaktaydı. Çıplak bacak ve ayakları sallanıyordu. Oğlanın gözü beyaz tenli bu bacaklara takılıp kalmıştı. Yaklaştı. Küçük kız başını önüne eğmişti, gözlerinin üzerine düşen karmakarışık sarı saçları yüzünü gizliyor, oğlanı görmesini engelliyordu. Oğlan, bu sallanan tombul bacaklardan başka bir şey görmüyordu. İyice yaklaştığında, küçük kızın bir nakarat tekrarladığını işitti. Elini uzattı, kızın baldırına dokundu.

"Çek pençeni! Aklını mı yitirdin?"

Kızın yüzünü o sırada gördü. Mavi gözlerini kıstığından buruşmuş bir yüz. Oğlan denizin mavi olduğunu biliyordu. Küçük kız denizden geliyordu. Kızın her yanına, çok güçlü bir balık kokusu sinmişti. Belki de koku arabadan geliyordu. İyice emin olmak için, beyaz bacaklardan birine burnunu dayadı.

Kız iteledi.

"Ne koklayıp duruyorsun. Nerden çıktın önce onu söyle?"

Sokağın alt tarafını gösterdi, dalgın dalgın.

"Geldik" dedi küçük kız. "O kadar da erken değil."

Arabadan aşağı atladı. Oğlan ondan çok daha iriydi.

"Ben on iki yaşındayım" dedi, "ya sen?"

"On bir."

"Çok küçüksün."

"Büyük olan sensin. Amma da sırıksın! Çiroz gibisin."

Araba kuyruğu durdu. Denizden gelen adam ve kadınların hepsi lokantalara girmişti. Gürültü patırtıyla tartıştıkları işitiliyordu. Küçük kız, üstü örtülü arabanın içinde kimsenin kalmadığına emin olduktan sonra, orada dikilip ona bakan oğlanın yanına geldi, elini tuttu ve hızla koşarak onu sürükledi.

Richelieu Sokağı yakınlarında durduklarında, "Bu hödüklerden bıktım artık" dedi. "İkimiz hayatımızı yaşayalım. Adın ne senin?"

"Fred."

"Benimki Flora. Babanın ananın yanında mı oturuyorsun?"

"Hayır, sokaklarda başımın çaresine bakıyorum. Benim moruklar öldü de gömüldü bile."

"Şanslısın. Benimkiler ardımdan koşarlar, tabii sen beni saklayacak kadar kurnaz değilsen. Hayvan gibi çalıştırıp canımı çıkarıyorlar. İllallah dedim artık. Uyanık ol, kötüdürler. Senin beni kaçırdığını bir anlarlarsa, pestilini çıkarırlar."

"Ama ben seni kaçırmadım ki!"

"Kaçırdın, bacaklarımı kokladın."

"Balık kokup kokmadığını anlamak içindi."

"Böyle başlar, sonra da hayata dalınır."

Palais-Royal bahçelerine doğru saptılar. Flora havuzlardaki suların fışkırışını hayranlıkla seyretti.

"Deniz böyle mi?" diye sordu Fred.

"Berbat bir şey. Sürekli kımıldar. Tuz dolu, ayrıca da içinde bir yığın pislik bulunan bir su. Soğuk, öfkeli, kötü. Yoksul balıkçıların bütün teknelerini batırır. Zaman zaman, kocaman ağzını açar ve doldurma toprakları da ısırmaya başlar. Sanki rıhtımdaki evleri yiyip yutacak gibidir. Vurur, ulur. Bu kötülüğü umarım bir daha görmem."

"Burada da" dedi Fred, "şehirlerde kimi zaman deniz her taraftan yükselir ve yayılır. Geçen yıl Paris az kaldı boğulacaktı. Bütün Parisliler de onunla birlikte. Deniz çok uzaktan gelip lağımları doldurup taşıyor. O zaman fareler sokaklarda deliler gibi cirit atar, peşlerinde

de yükselen sular, kıçlarına yapışır. Sokak falan kalmaz. Her taraf nehir. Tahta parçalarından köprüler yapılır. Zaman zaman top sesi gibi gürlemeler işitilir. Anlarsın ki giriş katlarındaki pencereler patlamıştır. Su evleri basar, helalar parçalanır. Paris çamur kokar, mezarlık ve pus kokar. Bütün aşağı mahalleler yok olup gider. Sonra deniz yayılmayı keser, yalnızca bir şıpırtı sesi işitilir. Suyun, böyle bir kargaşaya yol açtığı için neredeyse memnun olduğunu söyleyebiliriz. Ben denizi böyle görüyorum. Eskiden bana anlattıkları hikâyelerde okyanusun dibinde yutulmuş şehirler olduğu, hatta oradaki kilise çanlarının çaldığının bile işitildiği anlatılırdı."

"Hayır, hiç böyle bir şey değil. Söylüyorum sana, deniz gayet hoş bir pisliktir."

Büyük havuzun yanında, demir iskemlelere oturmuşlardı. Üzerinde kahverengi eski yünlüden kısa bir giysi olan Flora, çıplak bacaklarını yeniden sallıyordu.

"Bu kadar balık kokuyor olman mümkün değil. Kediler koşmuyor mu peşinden?"

Flora cılız omuzlarını silkti. Tırnaklarını kemiriyordu.

Tam o sırada, buldog gibi soluyan, üniformalı bir bekçi üzerlerine geldi. Tokatlardan kurtulmak için iskemlelerden atlayacak vakti ancak bulabildiler.

"Defolun, paçavralar sizi, itler!"

Comédie-Française'e doğru koştular. El ele tutuşmuşlardı. Rivoli Caddesi'ne vardıklarında, üzerlerindeki pılı pırtılar bu şık semte hiç uygun değildi. Başında bir kasket bulunan Fred'in üzerinde, eski bir gri elbise vardı. Ayağındaki postallar ona sokaklarda sürtmeye yeni başlamış biri görünümü veriyordu. Çok uzun boylu, yaşından büyük gösteren Fred, güzel semtlerden fark edilmeden geçebilirdi. Ama Flora, kısacık giysisi, bacakları ve özellikle çıplak ayaklarıyla, İki Öksüz'deki çocuklardan birine benziyordu. O kadar ki hali vakti yerinde bir kadın, ona sadaka vermeyi görev bilmişti.

"Ne sokuşturdu sana?"

Flora avcunun içindeki küçük madeni parayı gösterdi.

"Çok iyi oldu bu, bir francala alacak paramız var şimdi."

1910 yılında Paris'te yaşanan büyük su baskınlarından beri Fred, sokakta yaşıyordu. Metro çukurlarındaki toprakları düzeltmekle görevli bir işçi olan babası, baskından kısa süre önce veremden ölmüş, mikrop bulaşan annesi de ardından gitmişti. Çocuğu kuzenleri bulup yanlarına almışsa da bu yükü pek taşıyamamışlardı. Fred tüymek için su taşkınının ardından gelen şaşkınlıktan yararlanmıştı. Onu evlat edinmiş akrabaları, "onun da ciğerden gittiğini" sandıklarından ve "ona gerekli olan açık havaydı" diye düşündüklerinden, Fred kaçtıktan sonra kendileri de bir daha çatı altında asla yatmamışlardı. Les Halles semtinde, Fred gibi sokaklarda yatıp kalkan çoktu. Her yaştan. Her türden. Geleneksel sokak serserilerinden bohem sanatçılara, en alt düzey fahişeden Chaillot'nun Delisi'ne... Baltard çadırlarının etrafında, büyük toptancı pazarının artıklarıyla beslenen gece hayvanları sürüsü kaynaşıp dururdu. Her birinin kendi bölgesi vardı. Her biri belli bir köşede uyurdu. Her biri kendi toprağını var gücüyle savunurdu. Serseri takımının dile getirilmeyen kurallarına titizlikle uyan, sıkıntı çekmezdi. Çocuk, bu çirkef kuyusunda, hayatta kalmanın tüm tekniklerini öğrenmişti. Tek gözü kapalı, zihni tetikte, kulağı daima kirişte uyumayı, kıt kanaat beslenmeyi, ancak fırsat çıktığında bir şey içmeyi öğrenmişti. Dayak yemekten paçayı sıyırmayı, güvenmemeyi, hileyi öğrenmişti. Bütün bunlar, daha ilerde, sayısız güç durumdan, tuzaklardan kurtulmasını sağlayacaktı.

Fred ile Flora gün boyu sokaklarda koşturarak eğlendiler. Ama akşam olduğunda Fred, kara kara ne yapacağını düşünürken buldu kendini. Flora, tanınabilirim korkusuyla Les Halles Mahallesi'ne yaklaşmayı elbette reddediyordu. Oysa, Les Halles'den çıktığında da Fred kendini kaybolmuş hissediyordu. Şafaktan beri sanki hayal mahsulü yerlerde gezip dolaşmış gibiydi. Ama gece olduğunda Saint-Eustache'daki küçük sokağında olamamayı hiç düşünmemişti bile. Flora'yı bırakmak da artık imkânsızdı. Bu ikilemle, şehrin merkezinden geçip doğudaki yoksul mahallelerine gittiler. Aniden kırımsı yerlerde olmak ikisini de şaşırtmıştı. Bahçelerle çevrili küçük evler, hangarlar, zanaatkâr atölyeleri. Düşmanca buldukları bu çevrede dolanırlarken gece bastırdı. Acıkmışlardı. Fred kendine itiraf etmeye cesaret edemese de kaybolduklarının farkındaydı.

"Eee âşıklar, avarelik mi ediyoruz?"

Fred ve Flora karanlıktan gelen bu sesi işitince kaçmaya hazırlandılar. Ama onlara seslenen kişiyi hayal meyal görünce sakinleştiler. Gencecik bir kadındı bu. Ancak on altısında olabilirdi, siyah bir öğrenci gömleği giymişti. Ortadan ikiye ayrılmış kısa saçları, gömleğini aydınlatan bembeyaz denizci yakası, afacan yüzü, iki çocuğa derhal güven telkin etti.

"Sizi bu semtte hiç görmemiştim. Nerede kalıyorsunuz?"

İki çocuk ne cevap vereceklerini bilemeyince, özür dilemek isteyen bir hareket yaptı:

"Pek meraklı olduğumu ve bunun beni ilgilendirmediğini söyleyeceksiniz. Pek haklısınız. Öylesine söyledim, laf olsun diye. Merhaba demek için! Haydi, iyi geceler!"

"Gitmeyin" dedi Fred. "Yolumuzu kaybettik sanıyorum. Köy mü burası, yoksa?"

"Belleville. O kadar da güzel bir şehir değil. Çok güzel bir köy de değil. Belleville, hiçbir yerdir. Bu yüzden iyiyiz burada. Aman ne salağım ben, aç mısınız yoksa?"

"Evet" dedi Flora.

"Gelin o halde."

Genç kadın demir bir kapıyı açtı, onları küçük bir bahçeden içeri soktu ve tahta bir merdivenden küçük bir eve çıktılar. İçerde bir masanın önünde ayakta duran bir adam, çarşaf çarşaf açılmış gazete kâğıtlarını dikkatle okumaktaydı. O da çok genç gözüküyordu. Olsa olsa yirmisindeydi. Açık mor renkte ipek şeritli, beyaz flanelden tuhaf bir giysi vardı üzerinde. Siyah gözleriyle iki çocuğu inceledi.

"Bu Victor" dedi genç kadın. "Benim adım da Rirette."

"Ben Fred'im, o da Flora."

"Evet Fred, evet Flora, biraz peynir ve ekmek verebiliriz size. Victor da ben de size bir şey soracak değiliz. Nerede uyuyacağınızı bilmiyorsanız, bahçenin dibinde küçük bir kulübe var. Eğer kafamız size uymazsa, kapıyı hiç kilitlemeyiz."

Kaderin insana ne göstereceği belli değil. Daha doğrusu, kimi zaman koşullar öylesine birbirine eklenir ki sizi, kendi hakikatinize

ulaştırır. Arabanın kenarından sallanan Flora'nın beyaz bacakları, bu bacakların Fred'i büyüleyişi, ardından küçük kızın kaçışı, Les Halles bölgesine geri dönmelerinin imkânsızlığı ve Belleville'de Rirette Maîtrejean ile Victor Kibalçiç'le ansızın karşılaşmaları da bu türden olaylardandı. Alfred Barthélemy'nin gerçek maceraları bu andan itibaren başlar.

Fred ve Flora bahçenin bir ucundaki küçük kulübede elbette, uslu uslu oturup kaderlerinin tecelli etmesini beklemediler. Her gün şehrin merkezine iniyor, boş işlerle eğleniyor, ihtiyaçları olan şeyleri tezgâhlardan aşırıyor, burjuvalara komiklikler yapmaya çalışıyor, polis memurlarına dil çıkarıyorlardı. Fred Les Halles'i özlüyordu; ama Les Halles'le Flora'yı değiş tokuş etmiş olmaktan pişman değildi.

Rirette ve Victor'u görmeden birkaç gün geçirdiklerinde, onları özlüyor ve Belleville'deki küçük eve, bir tür açlıkla geri dönüyorlardı. Bu iki genç insanın birbirlerine olan sevgisi onları büyülüyordu. İkisinin arasında sevgi dolu bir kösnüllük olduğunu hissediyorlardı. Ne Fred ne de Flora'nın birbirlerine olan duygusuna benzer bir şeydi bu; ama daha olgun, daha sıcak, daha serpilip gelişmiş bir duyguydu. Fred ile Flora bu çifte rastlamadan önce, mutluluk diye bir şeyin var olabileceğini bilmiyordu.

Victor ile Rirette'in geleni gideni çoktu. Çoğunlukla akşam, hatta gece geliyorlardı. Kimilerinin karanlık havası çocukları endişelendiriyordu. Fred tuhaf bir şey fark etti. Rirette ile Victor yalnızken birbirlerine siz diye hitap ediyorlar, konuklarının yanında ise sen diyorlardı. Genel olarak senlibenli olmaları şaşırtmıyordu Fred'i; ama baş başayken siz demeleriydi asıl kafasını karıştıran.

Ziyaretçilerin hepsi çok gençti. Melon şapkası, kelebek gözlüğü ve kuyruklu pardösüsüyle bir burjuvaya benzeyen şu pembe, bebek yüzlü, Bilimci Raymond gibi olanlar bile gayet gençti. Ufak tefek biri olmasına rağmen, Bilimci Raymond'dan biraz ürküyordu çocuklar. Ama asla çocuklarla konuşmayan bu "kelebek gözlüklü"nün, vakitli vakitsiz gelişine sonunda alıştılar. Gülmekten kırılarak, kendi aralarında bu adı takmışlardı ona. Buna karşılık, çok yumuşak ve utangaç biri vardı. Yeşil gözlü ve kızıl saçlı o genci çok seviyorlardı.

Şiir olduğunu söylediği bir şeyler okuyordu onlara. Hem de ezbere. Şöyle diyordu:

Günaydın, benim... ben, annen,
Buradayım, önünde, mezarlıkta...
Louis duyuyor musun?
Küçüğüm... işitiyor musun beni?
İşitiyor musun zavallı anneni?
Moruğun geldi, öyle diyordun ya vaktiyle.

Bunları işiten Flora aldırmazlık edemiyor, zırlamaya başlıyordu. Hem de bir yumurcak gibi. Öyleydi de zaten. Flora ağlarken Fred ona şaşkın bir halde bakıyordu. Onu, her zaman pek kurnaz ve zeki olan ve Fred'i burnunun ucuyla idare etme yeteneği gösteren Flora'yı, bu kendini bırakmış haliyle tanıyamıyordu. Ama yeşil gözlü, kızıl saçlı delikanlı, ölüme mahkûm edilip giyotine gitmiş oğlunun mezarını arayan yaşlı kadının hikâyesini anlatan ağıda devam ediyordu.

Doğru değil, değil mi? Doğru değil
Mahkemede senin hakkında söylenenler,
Gazetelerde yazanlar
Yalandı onlar elbette...

Ve şimdi burdasın işte
Gebermiş bir it gibi, bir pislik gibi
Aşağılık biri gibi, ahlaksız biri gibi,
Suçluların kaymak tabakasıyla birliktesin

Kim gelir seni görmeye her şeye rağmen?
Kim bağışlar ve affeder seni?
Kimi cezalandırdılar en fazla?
Senin yaşlı anan, biliyorsun, sana sadık olan,
Senin zavallı moruğun daha da moruklaştı işte görüyorsun!

Fred ağlamıyordu. Hiç ağlamıyordu. Ama o da içinde bir şeylerin kıpırdadığını hissediyordu.

"Böyle şeyleri nasıl hayal edebiliyorsun?" diye soruyordu Fred. "Gerçek gibi."

"Benim şiirim değil bu Fredy, onu yazan bir şair. Jehan Rictus. Unutma bu adı. Onun tüm şiirlerini ezbere bilirim ben. Sen de şiir öğrenmelisin. Bir vahşi gibi yaşamaya devam edemezsin böyle. Dostumuz Raymond'a bak, her şeyi biliyor. Bu yüzden onun adı Bilimci Raymond. İnsan her şeyi bildiğinde her şeyi yapabilir. Raymond için imkânsız diye bir şey yok. Okumayı biliyorsundur hiç olmazsa?"

"Evet."

"Victor sana bizim gazeteyi okuttu mu?"

"Hangi gazete?"

"Nasıl olur, sana bir gazete çıkarttığımızı söylemedi mi? Koca koca kâğıtları önüne alıp tashih yaptığını görmedin mi?"

"İlgilenmem ben gazetelerle!"

"Biz de. Gazeteler yalan söyler. Ama bizimki değil. Adı L'Anarchie. Makalelerle Rirette ve Victor uğraşıyor. Ben dizgiciyim. Mahzende baskı yapan teksir makinesinin kolunu çeviren de Octave."

Octave Ganrier mi? Evet, Fred onu tanıyordu. Gece ziyaretçilerinin en babayiğidi, en yamanı oydu. Onu mahzene gizlemiş olmalarında şaşırtıcı bir yan yok.

"Ya Bilimci Raymond, tüm bunlar arasında o ne yapıyor?" diye sordu Fred.

"Raymond! Veznedar. Para bulmakla uğraşıyor. Çünkü, biliyorsun, bu iş için para gerek. Para olmadan olmaz. Enselenmeden para elde etmek, bilim bu işte!"

"Bilimci'yi sevmiyorum" dedi Fred, "bir burjuva o, bizimle de konuşmuyor."

Yeşil gözlü, kızıl saçlı kıkırdadı:

"Raymond mu burjuva. Seni bir işitse! Burjuvaya benzediği doğru. Ama mangır sahiplerine güven vermek için gerekli bu."

Ertesi gün, adı Valet olan (önadı olmayan Valet) kızıl saçlı, Fred ile Flora'yı Paris'in merkezine, Odéon semtine götürdü. Valet Fred'i

tek başına götürmeyi düşünüyordu ama o, Flora'dan ayrılmayı kabul etmedi. Valet buna sinirlendi:

"Haydi canım, akşama göreceksin kız arkadaşını. Ona nasıl fit oldun bilmiyorum, pek güzel kokmuyor. Seni tanıştıracağım dükkânı kötü kokutur o."

"Doğru değil bu" dedi Fred, incinmişti. "Kötü kokmuyor, balık kokuyor."

"Balık mı?"

"Elbette, o Paris'e bir balık arabasıyla geldi. Tenine yapışmış bu koku. Denizin kokusu da bu değil mi?"

"Pekâlâ, nasıl istersen. Ne var ki kızların eteğine bu kadar genç yaşta yapışmaya başlarsan hep acı çekersin, zavallı Fred'im benim. Neyse, seni ilgilendirir sonuçta."

Monsieur-le-Prince Sokağı'na vardıklarında, Valet iki çocuğu sayısız kitapla tıkabasa dolu küçük bir dükkâna soktu. Her taraf kitaptı. Raflarla örtülü duvarlardan, kağıt kapaklı ve ciltli kitaplar taşıyordu. Yere dizi dizi kitaplar yığılmıştı. Aralarından bir yol bulup ilerlerken, basılı kâğıtlardan oluşan bu yapıları devirebilirdi insan. Fred ve Flora hiç bu kadar çok kitap görmemişti. Rirette ile Victor'un evinde de çok sayıda kitap vardı ama onlar, dolap gözlerine titizlikle yerleştirilmişti. Bu kâğıt taşkını Fred'e geçen yılki su baskınlarını hatırlattı.

Bu felaketin içinden saçı, keçi sakalı ve bıyığı simsiyah, kupkuru bir adam belirdi. Bir sanayi işçisine benzeyen haliyle bu kitapçıdaki varlığı uygunsuz kaçıyordu.

"Sana Fred ile Flora'yı getirdim" dedi Valet. "Rirette ve Kibalçiç buldu onları."

"Ne işe yarıyor tüm bu kitaplar?" diye sordu Flora, beğenmemiş bir havada.

"Bakın çocuklar" dedi Valet. "Sağda, roman ve şiirler var. Solda, sosyal bilimler, politika. Bir yanda düş, diğer yanda eylem. İkisine de sahip olduğunuzda dünyayı fethedebilirsiniz."

"Haydi Valet, yavaş ol biraz" dedi kitapçı. "Olaylar daha karmaşıktır. Üstelik romanlar da toplumsal eylemdir, politika da düştür. Dünyayı fethetmeye gelince, ne yapacaksın ki? Önemli olan kendini fethetmek."

"Sen eskiden böyle konuşmazdın Paul. Yaşlandıkça uslandın. Vaktiyle sen de bizim gibi yasadışılıktan yanaydın. Ravachol'u hatırlasana, Vaillant'ın meclise attığı bombayı..."

"Vaillant aynasızların oyununa gelmişti. Giyotine gitti; ama asıl suçlu polis müdürüydü. Vaillant'dan hiç söz etme bana. Siz de sonunda polisin provokasyonuna geleceksiniz. Bugün önemli olan artık bombalar değil, kalpazanlık değil, bireysel misilleme değil, gelecek sendikalizmde ve ancak sendikalizm sayesinde devrim yapacağız. Tabii sendikalizmi anarşizmle, anarşizmi sendikalizmle buluşturursak. İkisinin de canlanması buna bağlı. Yalnızca buna."

Valet ile kitapçı arasındaki tartışma uzun sürdü. Seslerini alçaltmışlardı. Fred onları ancak bir mırıltı halinde işitiyordu. Zaten keşfettiği şeye, onların konuşmalarına dikkat edemeyecek kadar kaptırmıştı kendini. *Sefiller* adlı bir kitabı eline alıp açmış ve bu kitap onu kendine iyice çekmişti. Dükkânı, Valet'yi, Belleville'i ve hatta Flora'yı bile unutmuştu. Okuyordu. Güçlükle okuyordu ama öyle yoğunlaşmıştı ki romandaki kişilerle yaşamaya başlamıştı. Ayağının topraktan kesildiğini hissediyordu, yerden yükselmiş gibi, tatlı bir sersemlik hali içindeydi. Böyle bir izlenime o ana dek hiç kapılmamıştı. Geri dönmek için Valet'nin onu sarsması gerekti. Uyandırır gibi sarsıyordu. Fred kitabı iki elinde tutmuş, açık bir şekilde göğsüne bastırıyordu.

Valet kitabın kapağına baktı. Memnuniyetini belli ederek kitapçıya döndü:

"Baksana Paul, bizim küçük seçmeyi biliyor. Hugo babayı okuyor."

"Kitap hoşuna gittiyse alsın."

"Hayır" dedi Valet. "Onu getirirken kafamda bir fikir vardı. Madem zokayı yuttu, onu sen avla isterim, bu güzel çamça balığını sen yakala. *Sefiller*'i ona ayır, sayfayı işaretle, devamını okumak için buraya gelsin. Belki de sonunda bütün dükkânı okur ve Raymond kadar bilgili olur."

"Raymond'un kafası yeterince sağlam değildi. Bilim başını döndürdü onun. Bir bilim kuyusu Raymond ama kuyunun dibindeki su kirlenmiş. İçmeyin sakın, sizi zehirler."

Valet omuz silkti.

"Küçük kıza bak. Onun ne bilimi, ne de sendikalizmi umursadığı var."

Flora, adı elbette Kitap olan kitapçının kocaman köpeğinin üzerine ata biner gibi binmiş, kahkahalar atarak dükkânda dört dönüyor, her geçtiği yerde toz içindeki kitap yığınlarını deviriyordu. Fred ona öyle kınayıcı bir gözle baktı ki somurtup bağırdı:

"Ne oldu, Kitap da ben de okuma bilmiyoruz ama yine de bir köpek gibi yaşayarak eğleniyoruz."

Rirette'le Victor, Fessart Sokağı 24 Numara'da oturuyordu. Fred ve Flora zamanlarının çoğunu mahalleyi keşfetmekle geçirdiler. Önce en yakın yerlerin, yani müzikli büfesi olan Fêtes Meydanı'nın girdisini çıktısını öğrendiler. Fessart Sokağı'nın öte tarafına gittiklerinde ise harikulade bir yere varıyorlardı: Buttes-Chaumont Parkı. Sanki birileri girmelerini engelleyecekmiş gibi koşarak giriyorlardı parka. Su arıklarının üzerinden geçen köprülerde, soluk soluğa durup şelalelere, dereye, bir kayanın tepesindeki sütunlu küçük tapınağa, mağaralara, tünellere hayran hayran bakıyorlardı. Fred doğayı, söğütleri, çamları, derecikleri Buttes-Chaumont'da keşfettiğinden, köy fikri ömrü boyunca çarpıtılmış ve sakat kalacaktı. İlerde gerçek köyle karşılaştığında, orası ona usa aykırı ve düşmanca gelecekti.

Tepenin yamacındaki geniş çimenliklerde taklalar atıyorlardı. Ama parkın öte tarafında, on dokuzuncu bölge belediye sarayının arduvazdan büyük çatısını fark ettiklerinde, hemen uslanıp binanın önünden tören adımlarıyla geçiyorlardı. Sonra Crimée Sokağı'na doğru tabanları yağlıyor ve diğer çekim merkezleri olan, antrepolarla çevrili Villette Havuzu'na varıyorlardı. Kimi zaman, Ourcq Kanalı'nın iki yakasına kadar uzandıkları da oluyordu. Açılır kapanır iskemleleri üzerinde uyuklayan, olta atmış balıkçıları seyrederek oyalanıyorlardı. Dubalar, gemicilerle liman işçilerinin gittiği lokantalar, lokomotif hangarı, kömür tepecikleri... tüm bunlar onları büyülüyordu. Fred rıhtımlarda az da olsa Les Halles'i anımsatan bir atmosfer buluyordu.

Valet, geceleri Fessart Sokağı'nda giderek daha sık kalmaya başlamıştı. Bahçenin dibindeki kulübede, Fred ve Flora'yla birlikte uyuyordu. Çok yumuşak, utangaç bu genç adam, iki çocukla birlikte olmaktan hoşlanıyordu. Kışla birlikte yağmur ve soğuk da geldiğinden Rirette, Flora'ya ayakkabı buldu. Ele avuca sığmayan bu küçük kızdan pek hoşlanmayan Valet ise tüm şefkatini Fred'e yönelterek ona sıcak tutacak giysiler getirdi. Fred Valet'yi Victor'a tercih ederdi. Victor, kendini beğenmiş ve biraz da küçümseyici gelen tavrıyla onu ürkütüyordu. Kibalçiç gece toplantılarında, daima geride duruyordu nedense. Sanki gazeteyi hazırlamasına yardım eden üç adamın varlığı onu eziyor gibiydi. Kimi zaman onlara güvenmediği söylenebilirdi. Ne konuştuklarını Fred'in anlayamadığı hararetli tartışmalarda, arkadaşlarıyla hemfikir olduğu ender görülüyordu. Ses tonu yükseliyor, tehditlere varabiliyordu. Ama Rirette, neşesi ve gülümsemesiyle çatışmaları yatıştırmayı biliyordu.

Fred ve Flora, tüm bu grubun, önceden tanıdıkları yetişkinlerden bunca farklı olmasına şaşıyordu. O güne dek birlikte oldukları bütün erkek ve kadınlar ete düşkündüler, litrelerce kırmızı şarap içerlerdi. Oysa Rirette ve Victor ile arkadaşları şarap içmez, et yemez, sigara tüttürmezlerdi. Neredeyse yalnızca sebzeyle besleniyor, ne tuz, ne biber, ne sirke kullanıyorlardı. Susuzluklarını yalnızca suyla gideriyorlardı. Bir tek Victor'da lükse eğilim vardı. Bu da dostlarının alaylarına yol açıyordu; çünkü çay içme arzusuna bir türlü engel olamıyordu.

Victor ile Bilimci Raymond'un dostluğu eskiye dayanıyordu. Daha birer ergenken Brüksel'de tanışmışlardı. Orada, sürgün bir Rus akademisyen ailesinin oğlu olan Kibalçiç, sosyalist bir kunduracının oğlu olan bu küçük proletere hayranlık duymuştu. Gerçek adıyla Raymond Callemin'in doymak bilmez bilim ilgisi, ona devrimci ortamlarda hızla Bilimci Raymond lakabının verilmesine neden olmuştu. Raymond entelektüel tutkuyla şiddeti birleştirince, Belçikalı sosyalistler öylesine endişelendirmişti ki sonunda, Raymond'un Brüksel'deki Halk Evi'ne girişi yasaklanmıştı. İsviçre ve Fransa yollarında gezgin serserilik yapan, sonra da duvarcılık, odunculuk işlerinde çalışan Bilimci Callemin, Paris'te Kibalçiç'i bulmuş ve *L'Anarchie*'nin kasası olmuştu.

Örnek dürüstlükte bir kasacı. Kasadan asla tek bir kuruş bile almadığı gibi, açıkları kapamak da daima onun işi olmuştu. Victor'la tartışmaları tam da bu nakit paranın kökeni üzerinde sertleşiyordu.

Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki kitapçıya sık sık giden Fred, heyecanla *Sefiller*'i okumayı bitireli çok olmuş, ardından *Paris'in Sırları*, sonra da *Germinal* gelmişti. Böylelikle, Fred birbirlerinin suratına yumruk atar gibi teori fırlatan bu ateşli adamların söylediklerini az da olsa anlamaya başlamıştı.

Victor biraz nobran bir tonda, "silahlı propaganda"nın ve "bireysel misilleme"nin kısırlığını kabul etmekle Kropotkin'in kendi hatasını bizzat dile getirmiş olduğunu söylüyordu.

"Bombaları bırakmak lazım, sendikaları anarşizmin eylem okulu yapmalıyız. Monatte ve Delesalle da bunu savunuyorlar."

Bilimci Raymond, toplantılarda her zaman dikkat çekmesini sağlayan tumturaklı sesiyle, bütün yaşlılar gibi Kropotkin'in de ağzında ısıracak dişi kalmadığını, kapitalist toplumun can çekiştiğini ve sonunu hızlandıracak her yolun mubah olduğunu söylüyordu.

"İllegalite, terörizm, genel isyan. Ortası yok. Bizler tabanca ve dinamit insanlarıyız" diye haykırıyordu Raymond Callemin. "Bilimin tüm ilerlemelerini kullanıyoruz (Ah bilim! Ağzında yalnızca bu sözcük vardı): otomobil, telefon, hızlı olan her şey, iz bırakmayan her şey."

"Haydi canım" diye sinirleniyordu Victor, "düşün biraz..."

"Fazla düşünen asla bir işe kalkışamaz" karşılığını veriyordu Raymond. "Yaşasın içgüdü!"

Teksir makinesinin başından ayrılıp mahzeninden çıkan Octave Garnier ilave ediyordu:

"Yaşasın sokakta yaşayanlar, dışlanmışlar, sefiller, okuması yazması olmayanlar! Kropotkin *Le Révolté*'de ayaktakımının ve baldırı çıplakların devrimini savundu. Biz buyuz işte! Sakın kendini Victor! Sen bir burjuva entelektüelisin, duygusal bir devrimcisin. Bizimle birlikte olmayanlar bize karşıdır. Kolla kendini!"

Aralık ayı içinde Callemin, Garnier ve Valet aniden Fessart Sokağı'ndan kayboldular. Victor ve Rirette'in yaşamı sakinlemiş gözü-

küyordu. Fred içinse bahçenin dibindeki kulübecik, Valet'siz pek hüzünlü olmuştu. Üstelik Flora da somurtup duruyordu. Mavi gözleri kararmış, tuhaf bir tirşe rengine çalar olmuştu. Kulübenin bir köşesine büzülüp, soğuktan korunmak için yünlülerine gömülmüş olan Flora, tırmalamaya ve ısırmaya hazır, ürkmüş bir kediye benziyordu. Fred bir mum ışığında kitap okuyordu. Flora'nın homurdandığını işitti.

"Hasta değilsin değil mi? Tuhaf bir halin var."

"Hasta olan sensin Fred. Artık beni sevmiyorsun."

Fred kitabı bıraktı, küçük kızın yanına gitti:

"Dalga mı geçiyorsun?"

"Hayır" diye ağlamaklı bir sesle konuştu Flora, "o kızıl saçlıyı tercih edersin sen. Dibinden ayrılmıyordun. Şimdi de burada olmadığından vaktini kitap okuyarak geçiriyorsun. Ben yokum senin için."

"Okuma yazma öğrenmelisin Flora. Göreceksin nasıl da şaşırtıcı. Bir yığın şey keşfediyor insan. Valet bizi Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki o adama götürdüğünden beri on yaş büyümüş hissediyorum kendimi. Sanki bilmediğim şeylerin üzerindeki bir perde kalktı. Sana okumayı öğreteceğim Flora. Göreceksin. Çok basit. Birlikte okuyacağız."

"Hayır, beni ilgilendirmiyor. Böyle olacağını bilseydim at arabasından inmezdim."

"Böyle söyleme."

Avına yavaş yavaş yaklaşan bir hayvan gibi Flora'ya doğru uzandı.

"Koca mırnav güzel bir koku alıyor... Ne bu? Aa, evet, balık kokusu. Ama nerden geliyor bu balık kokusu? Ne bu? Dişi bir kedi değil mi? Peluş bir ayı bu."

Fred uzun yünlü çorapları çekip çıkarınca Flora'nın beyaz bacakları ortaya çıktı. Oğlan onları ilk günkü gibi kokladı, yaladı, ısırdı.

"Gıdıklıyorsun."

"Sen hep balık kokuyorsun. Ya da deniz kokusu bu."

Flora Fred'in başını küçük ellerinin arasına aldı.

"Beni hep seveceğine yemin et."

"Yemin ederim. Valet'nin başı üzerine, eğer bu seni yatıştırırsa."

"Büyüdüğümüzde birbirimizi Rirette ve Victor kadar seveceğimize inanıyor musun?"

"O kadar, evet. Zaten daha fazlası olamaz."

1912 yılında bir Şubat akşamı, Villette Kanalı boyunca hayran hayran patencileri seyrederek yaptıkları avare gezilerden birinden döndüklerinde, Rirette'i tek başına ve altüst olmuş buldular.

"Evet küçükler, Victor'u götürdüler. Bunu bekliyordum."

"Kim götürdü" diye sordu Fred, "Bilimci Raymond mu?"

"Hayır, polisler. Raymond ve Octave saçma sapan işler yapmışlardı. Polis onların burada yaşadığını bildiğinden, biz çok güç durumda kaldık. Şanssızlık bu ya, büfenin çekmecesinde de iki tabanca buldular. Victor'a karşı bir kanıt yoktu. Tabancalar hariç."

"Ya Valet?"

"Valet'yi bilmiyorum. Onu da peşlerinden sürüklememişlerdir umarım. Ne kibardır o, bir sineğe bile zarar vermez. İşin sıkıcı yanı, çocuklar, artık burada kalamazsınız. Mahalle sivil polis dolu. Nereye gitsem takip ediyorlar beni. Gözetliyorlar. Sizi fark ederlerse, bu durum onlara tuhaf gelir. Sizi bir ıslah evine, yetimler yurduna ya da kamusal yardım kuruluşuna tıkabilirler. Paul'ü tanıyorsunuz, benim adıma yardım isteyin ondan. Sizi yalnız bırakmaz."

"Hangi Paul?"

"Paul Delesalle, Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki kitapçı."

"Yo hayır" dedi Flora, "Fred vaktini bütün dükkândakileri okumakla geçirir!"

Rirette, Flora ile Fred'i aceleyle kucaklayarak kapıya doğru iteledi.

"Haydi çocuklar, başınız belaya girmeden gidin. Sakin sakin. Sanki okuldan geliyormuş gibi. İyi şanslar."

Ne tuhaf kitapçı şu Paul Delesalle! Son derece kalifiye bir teknisyen olduğundan, Lumière Kardeşler'in ilk sinema makinesini de o yapmıştı. Aynı dönemde de polis onu "Fransa'da anarşist parti mensubu yüz bilmem kaç militan" arasında sayıyordu. Bakunin'in etkisi altında "silahlı propaganda"nın, yani terörizmin uygulayıcısı olan Delesalle, tüm yaşamı boyunca, tek kurbanı ne yazık ki anarşist şair Laurent Tailhade olan, Foyot Restoran'a bomba atmış olmaktan zanlı görüldü. Ama Marksistlerle anarşistler arasındaki bölünmeye damgasını vuran II. Enternasyonal'in Londra Kongresi'nden sonra Kropotkin'in müridi olan Delesalle, terörizmi reddedip anarko-sen-

dikalizme geçti. Bir on yıl kadar anarko-sendikalizm adına çalıştı ve kitaplara duyduğu tutku, 1908 yılında onu Monsieur-le-Prince Sokağı 16 Numara'da, esas olarak devrimci ve sendikal yayınlar satan, şu tuhaf kitapçı dükkânını açmaya yöneltti.

Cılız, karayağız, biraz sıska, asık suratlı biri olan Paul Delesalle'ın kaçak iki çocuğun hoşuna gidecek bir yanı yoktu. Kırklarına merdiven dayamış Paul, Fred ile Flora'nın gözünde yaşlı biriydi. Ama eşi Léona onlarla yakınlık kurmayı bildi. Yine de onların Monsieur-le-Prince Sokağı'nda kalması mümkün değildi. Karanlık bir koridorun birleştirdiği iki odadan oluşuyordu burası. Kitapçı dükkânı sokağa bakan ilk odaydı. Yatak odası ve ardiye olarak kullanılan ikincisinin tek havalandırması ise koridordu. Burası da işçilerin ve sendikal yaşamın gerçek arşivleri olan ve Delesalle'ın müzayededen eski gazete fiyatına satın aldığı yayınlardan oluşmuş duvarlarla kaplıydı. Bir köşede üstünkörü bir mutfak kurulmuştu. Bütün liberterler gibi Delesalle'lar da az yiyor, yalnızca su içiyor ve midelerini doldurmaktansa kafalarını doldurmaya önem veriyorlardı.

Bu çıtır çarşısına Fred ile Flora'yı kabul etmemin imkânı yoktu. Delesalle'ların olmayan çocuğunun yerini zaten köpekleri Buoquin* tutmuştu. Onlarla kim ilgilenebilirdi ki? Dükkânın müdavimleri arasında çocuk bakıp yetiştirmekten anlayabilecek tek kişi, aile babası olan şair Charles Péguy idi. Anti-semitistlere karşı kavgalarda yan yana bulundukları Dreyfus olayı sırasında, aralarında dostluk bağı kurulmuş olan Delesalle ile Péguy, sonra da görüşmeye devam etmiş ve samimiyetlerini sürdürmüşlerdi. Péguy, kara pelerinine sarınarak haftada birkaç kez Monsieur-le-Prince Sokağı'na geliyordu. Kısa saçları, uzun sakalı ve gri-mavi küçük gözlerini gizleyen kelebek gözlüğüyle cübbesiz bir keşişi andırıyordu.

Charles Péguy, Gavroche ile Eponine adını taktığı bu çocukları çirkeften çekip çıkarma fikri karşısında, derhal heyecana kapıldı.

"Gavroche olmayı ben isterim" diye homurdandı Fred. "Ama Flora Eponine değil. O Flora, o kadar."

"Nasıl olur" diye şaşırdı Péguy, "bu serçe *Sefiller*'i okudu mu?"

* "Kitap" anlamına geliyor. (ç.n.)

"Dükkânda okudu" cevabını verdi Delesalle. "Hatta tüm diğer kitapları yutmadan benden ayrılmamayı bile kafasına koydu."

"Bir ömür yetmez buna, küçüğüm. Hem okumak da yetmez, eylem gerek. Kaç yaşındasın sen?"

"On üç."

"Ellerinle çalışmalısın, bir yandan da ruhunu eğitmelisin. Sağlam bir kafa ve işçi elleri, daha iyisi can sağlığı! Ne öğrenmek istersin, meslek olarak yani?"

"Tipograf olmak isterim..."

"Tipograf. Yaa, evet, güzel iş. Düşünürün yaptığı işi kurşun karakterler içine zaptederek sürdüren, çoğaltan, işi umulmadık bir iyilik gibi yayan kişi..."

"Evet, tipograf" diye devam etti Fred güvenle. "Valet gibi tipograf."

"Valet mi? Valet kim?" diye sordu Péguy.

Delesalle mırıldandı:

"Bonnot Çetesi'nden biri."

Péguy kollarını kaldırdı. Arkaya attığı pelerini ona mahkemeyi azarlayan bir avukat görünümü veriyordu.

"Bunca enerji heba oluyor! Ortalığa saçılmış idealler!"

Ellerini Fred'in omuzlarına koydu.

"Pekâlâ, bu oğlanla ilgileneceğim. Kıza gelince, onu Sorel'e emanet edebilirsin."

"Bay Sorel'e mi?" diye kekeledi Delesalle. "Ama o, yapamaz ki..."

"Flora ile ben asla ayrılmayız" diye karşı çıktı Fred.

"Şaka yapıyordum" dedi Péguy.

Pelerinini iki çocuğun üzerine atarak onları önüne kattı ve kitapçıdan *İncil*'deki çobanların edasıyla çıktı.

Péguy hikâyesi pek sürmedi. Flora daha ikinci günde kaçtı. Fred de onu aramaya koşturdu. Villette'deki hangarın yakınında buldu sonunda. Onu surlara doğru sürüklemek istemiş olan haytalarla takıştığından, Valet'nin verdiği yeni giysileri lime lime olmuş sarkıyordu. Ayakkabısının tekini saldırganlara vurmak için silah olarak kullanmış ve tek ayağı çıplak kalmıştı. Sarı saçlarının bir tutamı yolunmuştu, yarılmış olan alt dudağından oluk oluk kan akıyordu.

Fred yavaşça elinden tuttu, Wallace Çeşmesi'ne doğru götürdü ve yüzünü yıkadı. Flora, tek ayakkabıyla yürüyemediğinden onu da fırlatıp attı ve eskiden olduğu gibi yalınayak kaldı.

İkisi birlikte, hiçbir şey konuşmadan, rastgele yollarda yürüdüler ve farkında olmadan Fessart Sokağı'na vardılar. Rirette onları şaşırmadan, sitem etmeden karşıladı. Her zamanki gibi sevimli ama üzüntülü ve sıkıntılıydı.

"Bana bir şey söylemeyin. Evet, bahçenin dibindeki kulübeniz sizi bekliyor; ama uzun süre için değil. Beni serbest bıraktılar çünkü gözetliyorlar. Benim gidiş gelişlerimi gözleyerek büyük balıkları yakalamayı umuyorlar. Onları deliğe attıklarında, Victor'a yeniden kavuşacağım. Bütün bunlar sizin için fazlasıyla tehlikeli. Tek kurtuluşunuz Delesalle. O tehlikede değil. Hiç unutmayın... Delesalle... Başka kimse değil."

"Valet ne zaman dönecek?"

"Valet mi? Hiç dönmeyecek. Ne o, ne Garnier, ne Callemin. Bilmiyor musun? Doğru, sen gazete okumuyorsun ki! Al, bak."

Victor Kibalçiç'in *L'Anarchie*'nin prova baskılarını incelediği masanın üzerine Rirette *L'Excelsior*'un sayılarını yaydı. İri puntolar Fred'in gözüne çarptı: *Otomobilli baydutlar... Ordener Sokağı'nda sabah saat dokuzda bir mutemet saldırıya uğradı...* Baş sayfadaki temsili bir resimde, kar maskesi takmış bir adam tabancasını uzatırken, başında köşeli şapka, üzerinde ceket bulunan bir mutemet de yere yuvarlanırken görülüyordu.

"Eli tabancalı adam Garnier'ye çok benziyor" dedi Fred.

Rirette, gazetenin içindeki bir paragrafı ona gösterdi. Fred okudu: "Pek genç gözüken, orta boylu, kuyruklu pardösülü, başında bir melon şapka bulunan, kelebek gözlüklü, pembe bebek yüzlü bir adam."

Fred şaşkınlıktan ağzı açık kaldı:

"Bilimci Raymond'un hık demiş burnundan düşmüş!"

"Şimdi de *Petit Journal*'ın şu kapağına bak."

Tam sayfa verilen haberde bir bankaya düzenlenen saldırının resmi çizilmişti. Resimde sandalyelerin devrilmiş olduğu, veznenin üzerine çıkmış saldırganların, memurlara namluyu dayadıkları görülüyordu. Octave Garnier yine kar maskesiyle belirtilmişti, tıpkı melon şapkası

ve kelebek gözlüğüyle çizilmiş olan Raymond Callemin gibi. Bu kez bir çuvala altın paraları dolduruyordu...

Fred resmin üzerine parmağını koydu:

"Valet mi?"

"Belki" dedi Rirette. "Ama sen bile onları tanıyorsan, aynasızların kimliklerini saptamış olabileceğine emin olabilirsin. Geriye onları yakalamak kalıyor. Kolay değil! Maceralarının sonunun giyotin olduğunu biliyorlar. Postlarını pahalıya satacaklar."

"Delesalle benim duymamı istemiyordu ama ad aklımda kaldı: 'Bonnot Çetesi'. Onlar mı?"

"Bir gün Raymond bize ufak tefek, bodur, kızıl bıyıklı birini tanıştırdı. Adı Jules Bonnot'ydu. Tamirci, araba hırsızı, gözünü budaktan sakınmayan bir şoför, anarşist olduğunu söylüyordu ama anarşiyi bahane olarak kullanan alçağın teki. Victor'la ben bu gösterişçi herife karşı Callemin'i ve Garnier'yi hep kollamaya çalışmıştık. Ama onun peşinden gittiler. Sonunu görüyorsun işte..."

"Victor onlarla aynı görüşte değilse aynasızlar onu niçin kodese tıktılar peki?"

"Çeteyi ihbar etsin diye. Ama Victor da ben de muhbir değiliz. Hiçbir şey söylemeyiz. Aynı görüşte olmasak bile. Bonnot'yla hemfikir değiliz; ama Lépine'le de hemfikir değiliz. Şunu unutma küçüğüm, haytalar da aynasızlar da silah kullanır. Onlarla dalaşmamak gerek. Asla."

Fessart Sokağı o kadar aynasız doluydu ki Fred ve Flora, barındıkları yerde uzun süre güvencede kalamadılar. Yeniden Paris'in sol yakasına göç ettiler. Fred Delesalle'a, Léona'nın çorbası karşılığında çıraklık yapmayı teklif etti.

"Ya seninki, onu ne yaptın? Nerde kalacaksın?"

"Ben hallederim" dedi Fred. "Siz ilgilenmeyin."

Fred, Saint-Germain Bulvarı'ndaki küçük bir parkta, terk edilmiş bir şantiye kulübesini gözüne kestirmişti. Fessart Sokağı'ndaki kulübenin yerini tutabilirdi. Parkın pek yüksek olmayan parmaklıkları geceleyin kolayca aşılabilirdi. Fred ve Flora orayı konut belleddiler. Flora bir restoranda bulaşıkçılık işi buldu. Böylelikle beslenebiliyor-

du. Her ikisinin de başlarını sokacak yer ve yiyecek bir şeyler bulabildikleri 1912 ilkbaharı şanslı başlamıştı.

Her sabah Fred, nadir kitaplar aramaya giden Delesalle'a eşlik ediyordu. Delesalle rıhtım boyunca her tarafı araştırıyor, kitap tezgâhlarındaki kutuları eşeliyor, henüz pek meraklısı olmayan orijinal baskıları bulup çıkarıyordu: Lautrec'in illüstrasyonlarını yaptığı Jules Renard'ın *Doğa Hikâyeleri*; Verlaine'in *Bilgelik*'inin birinci baskısı.

"Verlaine'i okumalısın" diyordu Fred'e. "Bizim büyük şairimiz o. Quartier Latin'in ara sokaklarında onunla çok dolandım gençliğimde. Ben içki içmediğimden, ayakta duramayacak kadar sarhoş olduğunda evine götürmem için bana güvenirdi."

"Valet bana Rictus'un şiirlerini öğretti... Yaşlı Kadının Gevezelikleri... Verlaine de o kadar güzel mi?"

"Rictus, Couté, evet, iyidir. Verlaine, en iyisi."

Delesalle özellikle sevdiği bir kitap bulduğu her seferinde, Fred'in onu kesinlikle okumasını isterdi. Olgun adam ile çocuk arasında kısa sürede büyük bir yakınlık ve işbirliği doğdu. Zeki, coşkulu, müthiş bir hafızaya sahip olan Fred, kitapçının kaynaklarını zenginleştirecek broşürleri saptayabiliyordu. Bütün devrimcilerin, sendikalist militanların adları beynine hızla kazınıyor, bu yazarların hiçbirini ne kitapçılarda gözünden kaçırıyordu, ne de Drouot'daki karmakarışık yığında. Delesalle onun coşkusunu görüp seviniyordu. Tıpkı okuma oburluğuna sevinmesi gibi.

Gerçekten de Fred, asla patronluk taslamayan eğiticisi –yüksek tabakanın deyişiyle "mentor"u– Delesalle'a yardım etmekten çok, okumaya zaman ayırıyordu.

Mahallede saçma sapan şeylerle vakit öldürmek de Fred'in hoşuna gidiyordu. Monsieur-le-Prince Sokağı dosdoğru Odéon'dan Saint-Michel Bulvarı'na çıkar. Delesalle'ın dükkânı aşağı yukarı tam yarı yoldaydı. Arabalara koşulmuş atlar, tam orada burunlarından solumaya başlıyorlardı. Arabacılar küfrediyor, kırbaçlarını şaklatıyorlardı. Fred kimi zaman bu arabaları itiyordu. Sokağın öte tarafında yüksek ve geniş pencereli, dev gibi bir bina bulunuyordu. İçeriyi göstermeyen camları Fred'in kafasını karıştırıyordu. École-de-Médecine Sokağı'na açılan merdivenlerden inerek onun etrafından

dolaşıyor, binanın ön yüzüne bakıp, ne olduğunu anlayamadan tabelayı okuyordu: "Uygulama Okulu" Neyin uygulaması? O bütün uygulamaları öğrenmek isterdi.

1870'deki aşağılayıcı bozgundan kurtulmayı başaramamış olan Fransız ordusu, 15 Mayıs 1912'de nihayet ilk zaferini tattı. Bu zafer, pek yakında kendini gösterecek olan büyük kıyımın önbelirtisiydi. Gerçekten de şafak vaktinde, ellerinde asetilenli lambalarla, Zuhaf askerlerinden oluşan iki birlik, Nogent-sur-Marne'deki bir banliyö evine saldırı düzenlediler. İstihkamcıların önceden yerleştirmiş olduğu üç dinamit lokumu, kalın duvarlarda yarıklar açmıştı. Bu çok mütevazı, köhne konut hâlâ gözlerini korkutuyor olacak ki melinit fişekleri patlatıldı ve mitralyözcüler pencere camlarını kurşun yağmuruna tuttular. Askerler bin bir önlemle eve girmeye karar verdiklerinde, vücudu çıplak, kanlar içinde bir adamla karşılaştılar. Öldürülmeden önce dört el ateş edecek zaman bulabildi içerdeki. Valet'ydi bu. İki şilte arasında da Garnier'yi buldular. Ağzına bir kurşun sıkıp intihar etmişti.

Fred, o sabah, her zaman olduğu gibi saat sekize doğru Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki kitapçıya geldiğinde, bütün gazeteler geceki olayları ve düzen güçlerinin cesaretini anlatıyordu. Ama Fred gazete okumuyordu. Delesalle ona Valet'nin ölümünü nasıl anlatacağını bilemiyordu. Başkalarının duygularına özen gösteren bu nazik adam, olayları anlatmanın en yumuşak yolunu arayıp durduktan sonra, aniden her şeyi açıkça söylemeye karar verdi:

"Fred, sana söylemem gerek, belliydi böyle biteceği, Bonnot Çetesi yok edildi. Bonnot, Garnier, Valet giyotinden kurtuldular, ceza almadıkları için değil ama. Artık hepsi ölü"

Fred yaralı bir hayvan gibi öyle bir çığlık attı ki Léona koşup yetişti ve köpek Bouquin Kitap havlamaya başladı.

"Valet'yi öldürdüler!"

"Valet masumları öldürmüştü, küçüğüm" dedi tatlılıkla Léona. "Onun yumuşak ve idealist biri olduğunu herkes biliyor ama ciğeri beş para etmez kişilerin peşine takıldı."

"Onu nasıl öldürdüler?" diye sordu Fred yumruklarını sıkarak.

"Kendini sonuna kadar savundu" dedi Delesalle. "Bir Zuhaf birliğine karşı koydu. Dostumuz Péguy burada olsa 'haklı bir savaşta' öldüğünü söyler, onun 'kahramanlığını' kutlardı. Ama haklı savaş diye bir şey yoktur."

Fred koşarak kitapçıdan çıktı, Delesalle onu tutamamıştı. Saint-Germain Bulvarı'ndan tırıs giderek ilerleyen bir arabanın korkuluklarına uçarak asıldı, ta Sully Köprüsü'ne kadar taşıttı kendini, sonra arabadan atlayarak Bastille'e ve Belleville'e doğru koştu. Fessart Sokağı'nda Rirette ile Victor'un evinin kapısına kilit asılıydı. Yine de ittirdi kapıyı, birilerinin kollarına yapıştığını hissetti ve iriyarı iki polis memurunu gördü, onu sarsalıyorlardı, sanki bu yumurcaktan hangisi olduğunu bilmedikleri bir anahtarı düşürmek istiyor gibiydiler.

"Niçin bu eve girmek istiyorsun?" diye sordu içlerinden biri.

"Burda oturan hanımı tanıyorum. Ona günaydın demek istedim."

"Hanım mı" diye sırıttı polislerden biri, "tabii, tabii! Hanım, bakın hele. Senin hanımın adı ne bakim?"

"Rirette."

"Rirette mi? Bir hanım adı değil bu. Bir orospu adı belki de ha, ne dersin?"

Polis ayak kemiğine öyle bir tekme yedi ki acıdan uludu ve çocuğu bırakıverdi. Eli ısırılan ikinci polis de bağırıp çağırmaya başladı. O arada Fred, Fêtes Meydanı istikametinde sokağı inivermişti bile.

Paris'in merkezine yeniden çıkan Fred dosdoğru, Flora'nın bulaşık yıkadığı, o sıradan tiyatroya gitti, binanın içine daldı, hızla mutfaklara girdi, küçük dostuna ıslık çaldı, o da önlüğünü hemen çıkarıp koşturdu.

"Gel Flora, tüyüyoruz."

"Nefis" dedi Flora, "eğleniriz."

El ele, acele etmeden, personelin ve müşterilerin şaşkın bakışları altında, birlikte restorandan çıktılar.

Fred ve Flora yeniden birer vahşi çocuk oldu. Delesalle'lerdeki namuslu işiyle köprüleri atmakla, toplumla tüm bağları kesmekle, Valet'nin ölümünün intikamını az da olsa alacağını sanıyordu Fred. Daha fazlasını isterdi. Bir polisi ısırmış olmak onu biraz rahatlatıyordu; ama hepsini öldürmeyi isterdi. Ama bunu yapamayacağını anla-

yacak kadar zekiydi. O halde hırsızlık yapmak onu hapishaneye, dolayısıyla Rirette ve Victor'a yakınlaştırırdı. Hırsız oldu. Küçük hırsız. Tezgâh hırsızı. Aşıracak şeyler, ekmek, sucuk, salam, Flora için ayakkabı (ne yazık ki çok büyük), bir bıçak, kutu kutu sardalye. Yakalanma korkusunu hissettirecek bir şey. Bir tacir aşırmayı fark ettiğinde ve mahalleyi ayaklandırdığında ürperti verecek bir şey.

Fred ve Flora hırsızlıktan zevk aldılar, giderek daha fazla maharetle yetkinleştirilen tehlikeli bir oyundu. Gerçekten de yaşamlarında ilk kez eğleniyorlardı. Gezgin kediler gibi özgür yaşıyorlardı, bir yattıkları yerde asla bir daha yatmıyorlardı, Paris'in bütün parklarını ezbere biliyorlardı, kimi zaman geceleyin kiliselerde ya da Luxembourg Bahçesi'nde, hatta Montmartre Mezarlığı'nda kalıyorlardı.

Montparnasse Garı boyunca uzanan barakalardan birinde yattıkları bir akşamın sabahı, çok erken saatte uyanmaya çalışırlarken, demir pençeli ayakkabıların hızla koşturduğunu işittiler ve saçı sakalı Papualılara benzeyen birinin peşine düşmüş, iki polis gördüler. Birbirleriyle konuşup anlaşmadan, içgüdüsel olarak, ikisi birden aynasızların üzerine saldırdı. Fred bir çelme takarak ilkini yere düşürdü ve Flora da başını öne eğerek ötekinin şiş göbeğine saldırdı, adam darbeden kaçınmak için sendeledi ve kaldırıma serildi.

İki çocuk, Vaugirard Sokağı'na giren bir çıkmaza sapıp, yer yarılmış da içine girmiş gibi yok olan uzun saçlı adamın peşinden koştular. Fred ile Flora'nın o adamla bir işleri yoktu; ama bu tuhaf kayboluş karşısında kendilerini aptal gibi hissediyorlardı. Aniden, bir mahzenin hava deliğinden gelen hafif bir ıslık işittiler. Yaklaştılar. Uzun saçlı adam oradaydı, demir parmaklıkların arkasında ve onlara gıcır gıcır bir franklık uzatıyordu.

Fred ile Flora'nın hiç parası olmamıştı. Dolayısıyla bir frankla ne satın alabileceklerini bilmiyorlardı. Üstelik çalmak bunca kışkırtıcıyken niçin satın alsınlardı ki? Ama mademki bu frangı bir kez kazanmışlardı, yararlanmak gerekti. Bir fırına girdiler, parayı tezgâhın üzerine koydular ve kocaman bir ekmek istediler. Fırıncı kadın paraya baktı, eliyle bir yokladı, dişlerinin arasına alıp ısırır gibi yaptı ve ağzından çıkardı, eğilmişti. Aynı anda da mahalleyi ayağa kaldıracak bir sesle "hırsız var!" diye bağırıyordu.

Şaşkınlık içindeki Fred ile Flora tabanları yağlayıp kaçtılar, namuslu olmaya karar verdikleri ilk kez, niçin hırsız muamelesi gördüklerini anlamamışlardı.

Sokaklarda dolaşıp dururken Fred, beklenmedik bir anda Delesalle'la karşılaştı, dev bir balyanın altında iki büklümdü adam.

"Ne taşıyorsunuz?"

"Kitap elbette delikanlı, gümüş takımlar değil."

Delesalle, Monsieur-le-Prince Sokağı'na giriyordu, bir yerlerden ucuz kitap almıştı yine.

"Ya sen Fred, sen ne haldesin?"

"Elime para sokuşturan herifin teki yüzünden az kaldı enseleniyordum."

"Nasıl yani?"

"Para sahteydi. Anarşistler kalpazanlık yapar, öyle değil mi? Sizin kitaplarınızda okudum bunu."

"İllegal dönemde doğruydu bu. Bugün bir anlamı yok. Bonnot Çetesi'nden daha anlamlı değil. Bir kalpazan tanıyorum, vaktiyle iyi bir saraç işçisiydi. Haftada altmış frank kazanıyordu. Şimdi, paraları eritmek için köpek gibi paralanıyor ama kalp oldukları o kadar belli ki piyasaya süremiyor. En fazla otuz frank kazanıyor; hem namuslu günlerinden daha az, hem de ömrünü Cayenne'de tüketecek. Haydi Fredy, benimle gel; geri gel. Ben seni iyi bir işçi ve işe yarar bir devrimci yaparım. İsyanın bir yere götürmediğini anlayacaksın. Yalnızca devrimci olmuş isyancı yararlıdır. Çok güzel başlamıştın. Kitapları özlemiyor musun?"

"Özlüyorum."

"Rirette ile Victor önümüzdeki 3 Şubat'ta ağır ceza mahkemesine çıkacaklar. Şu andan itibaren düzgün biri olmalısın."

Fred yeniden kitap deryasına daldı. Sabahları Delesalle'la birlikte kitap toplamak üzere sokaklarda dolaşıyorlardı. Kollarının altındaki çuvalları, keşfettikleri kitaplarla dolduruyor ve tıkabasa dolduğunda da çaput çuvalı gibi omuzlayarak kitapçı dükkânına dönüyorlardı. Bu matbuat avından ikisi de hoşlanıyordu. İşportacı tezgâhlarındaki

sürprizler ise cabası. Buralarda nasiplerine düşen payda, kimi zaman hiçbir ticari değer taşımayan ama Delesalle'ın kendi kataloğunun şerefi kabul ettiği broşürler buluyorlardı. Çünkü Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki minicik karanlık dükkân, yılda beş kez Sosyal Yayın başlıklı bir katalog çıkartıyordu. Kataloğun altbaşlığı, "Fransa'da ve Dış Ülkelerde Sosyal Hareketlerle İlgili Tüm Belgelerin Bibliyografik Derlemesi" idi.

Öğleden sonra Fred kitapları sınıflandırıyor, listeliyor ve özellikle de kendi için okuyordu. Delesalle okumasına izin veriyordu. Onu gözlüyordu. Kafasında bir düşünce vardı. Ama acele etmek istemiyordu. Léona ve kendisi bu iki çocuğun serseri yaşamdan ve bu yaşamdaki sapma tehlikelerinden kurtulmaları için gerekenleri yapabilmişti yalnızca. Aslında Péguy onlara iyi bir fikir vermişti. Flora, dul olan ve yeğeniyle birlikte yaşayan "yaşlı Sorel"in evinde çalışabilirdi. Böylece, yemek yapmayı, temizliği, alışverişi yapa yapa öğrenirdi. Buna karşılık "yaşlı Sorel" Fred ile Flora'yı Boulogne'daki evinde barındırırdı.

Flora bu düzenlemeye pek itibar etmedi, kaçamak yollara saptı; ama sonuçta "yaşlı Sorel"in temiz yürekliliği onun yaban halini yendi.

Ona, sırf altmış altı yaşında olduğu için değil, dış görünüşündeki, hal ve tavrındaki her şey ataerkil bir görünüm verdiğinden "yaşlı Sorel" deniyordu. Sorel'in arası Péguy'le bozulduğu için artık onun Cahiers de la Quinzaine Galerisi'nden yararlanmadığından beri, her perşembe Delesalle'ın dükkânında toplantı yapıyordu. Delesalle ile Péguy'un ilişkileri eşitlik ve samimiyet temelindeyken (ama Sorbonne'daki düşmanlarının söylediklerinin aksine, Péguy kendisinin "halktan biri" olduğunu ileri sürerken hayal kurmuyordu), Delesalle ile Georges Sorel'in ilişkileri tuhaf bir yüceltmenin damgasını taşıyordu. Devrimci militan, bu filozofa yalnızca "Bay Sorel" diye hitap ediyor, hatta bir liberterin ağzında daha da tuhaf kaçan "usta, efendi" diyerek sesleniyordu. Zaten anarşinin ünlü sloganı, "Ne Tanrı, Ne Efendi" Proudhon'un değil, Blanqui'nin değil miydi?

Her perşembe öğleden sonra Delesalle'ın dükkânında toplanan saygılı dinleyicileriyle, beyaz saçlarla taçlanmış geniş alnı ve kesik kesik konuşmasıyla Georges Sorel, Fred'i büyülüyor ama aynı za-

manda da öfkelendiriyordu. İşçilerle entelektüellerin iç içe olduğu küçük dinleyici kitlesinin huşu içinde dinlediği konuşmaları, bir türlü sonu gelmeyen lafları, kendine usta pozu verişindeki güven, çocuğu sinirlendiriyordu; sonunda adamın atıp tutan biri olduğuna karar verdi. Özellikle Delesalle'ın ona "usta" demesine öfkeleniyordu. Delesalle'ın bu kusurundan, kitapçının o eşsiz sertliğindeki bu kusurdan dolayı ona öfkeleniyordu. Fred'i eğlendiren tek şey, hayranlarının Sokrates'le kıyasladığı bu kişinin, düşünürken sakal kıllarını ağzına doldurmasıydı.

Fred'in kitaplara olan tutkusuna rağmen, Paul'ün yazı masası ve Léona'nın sandığından başka mobilyası olmayan bu küçük dükkânda kapalı kalması için Delesalle'ın tüm cazibesinin, iyiliğinin ve otoritesinin işin içine katılması gerekiyordu aslına bakarsanız. Ender olarak güneş gören Monsieur-le-Prince Sokağı da oldukça kasvetli bir haldeydi. Les Halles'in gürültülü patırtılı canlılığıyla ya da Belleville'in samimi halkıyla ortak hiçbir yanı yoktu.

Bu tozlu, sakin (sokağın gürültü patırtısına alışmış on üç yaşındaki bir oğlan için fazla sakin) atmosferde Fred, uyuştuğunu hissediyordu. Ağır ceza mahkemesinin sahnelediği oyun tam zamanında yetişmiş olmasaydı kuşkusuz ki Monsieur-le-Prince Sokağı'na kendini uzun süre hapsetmezdi.

Bonnot, Garnier, Valet polis tarafından öldürülmüş, başlangıçtaki "çete"den de Bilimci Raymond denen Callemin'den başkası kalmamıştı; o da tesadüfen yakalanmıştı. Adalet, emsal olsun diye, şer ortaklığı bahanesiyle yirmi kadar kişiyi sanık sandalyesine çıkarmayı başarmıştı. Bu davanın elebaşı sıfatıyla Rirette ve Victor tuhaf biçimde ön saftaydılar. Yargıçlar çifti Bonnot Çetesi'nin başı olarak görüyorlardı; çünkü *L'Anarchie*'nin lokalleri "trajik haydutlar"a yataklık etmek için kullanılmıştı. Durum görünüşte aleyhlerineydi.

Önlem olarak dinleyici sıralarının çoğunu sivil polislerin işgal ettiği ağır cezanın salonuna, çok az sayıda insan kabul edildiği halde, Delesalle yanında Fred'le birlikte Adalet Sarayı'na girebilmeyi başarmıştı.

İkişer jandarmanın arasındaki yirmi zanlının sığabilmesi için sanıklara ayrılmış yeri büyütmek gerekmişti. Hepsi gençti, yaş ortalaması yirmi beş civarında olmalıydı. Fred'in bakışları hemen Rirette

ile Victor'u aradı. Rirette'i hep aynı tazelik ve dinginlikte, güler yüzlü; siyah bluzu ve Claudine yakasıyla, ona daha afacan ve genç bir hava veren uçuşan bir çeşit boyunbağıyla görünce çok şaşırdı. Yanında, ince siluetiyle Victor Kibalçiç duruyordu. Her zamanki giysisi olan Rus köylülerinin şu tuhaf iş tulumunu giymişti, çetenin en şıkı gibiydi. Aynı zamanda da en ciddisi. Daha ötede ise Callemin'i tanıdı Fred. Kemerli pardösüsü, şapkası, kelebek gözlüğü yoktu ve bu haliyle bir lise öğrencisine benziyordu.

Rirette, sevimli bir sesle, yargıçlara ve jüri üyelerine gülümseyerek, ne kendisinin ne Victor'un Bonnot Çetesi'nin kınanması gereken eylemlerinden hiçbirine bulaşmadığını hızlı bir şekilde kanıtladı. Mahkemenin sempatisini topladığı belliydi; ama mahkeme yine de onu suçluların kurbanı olarak görüyordu. Fakat Victor'un belagat gücü durumu biraz bozdu. Öfkelenen başkan sertleşti:

"Neden şikâyet ediyorsunuz? Siz bir yabancısınız, kendi ülkenizde bir sürgünsünüz, bizimkinde dilediğiniz fikri dile getirmekte özgürsünüz ve evinize katilleri kabul etme olanağı buluyorsunuz. Sizi tutukladılar, bu da çok normal; ama size kaba davranıldı mı? Size karşı zor kullanarak sizden itiraf alınmaya çalışıldı mı?"

"Sayın Başkan, polisin yumuşaklığından şikâyet ediyor değilim" karşılığını verdi Victor, ciddi ve ölçülü sesiyle. "Tersine bana gösterdiği nezaket beni kaygılandırıyor. Beni sorgulamış olan Güvenlik Birimi Başkan Yardımcısı, Bay Jouin bana ne sen diye hitap etti ne de kaba davrandı. Yalnızca onun suçortağı olmamı istedi."

"Ölü birinden yararlanmaya kalkışmayın" diye haykırdı başkan. "Bay Jouin görev kurbanı oldu, dostunuz Bonnot tarafından öldürüldü."

"Bonnot benim dostum değildi."

"Ama Callemin dostunuzdu. Fessart Sokağı'nda ikâmet ediyordu."

"Bizim matbaada çalışıyordu, olaydan önce. Ben anarşistlerin yanındayım, katillerin değil."

Mahkeme başkanı, yuvarlak beresi, bıyığı ve çalı gibi keçi sakalıyla, haçları ve göğüslüğüyle, Georges Rouault'un karikatürünü çizdiği yarı yargıç yarı soytarı yargıçlara benziyordu.

"Bir anarşist ile bir katil arasında ne fark görüyorsunuz?" diye sordu. "Bonnot anarşist değil miydi?"

"Tekrar ediyorum, benim ömrüm boyunca savunduğum fikirler hırsız ve katil yaratamaz" cevabını verdi Victor yumuşakça. "Bizi bir şer ortalığının elebaşı olmakla suçluyorlar. Unutmayın ki biz daima yoksulduk, gazetemizi çıkarabilmek için para toplamak zorunda kaldık. Adli sabıkamız yoktur. Ne kimseyi öldürdük, ne hırsızlık yaptık, ne de trajik çeteye isnat edilen suçlardan birini işledik."

Yüksek yargıç-soytarı Victor'la ilgilenmedi, onun fazlasıyla entelektüel akıl yürütmelerine sinirlenmişti. Duruşmanın başından beri alaycı alaycı gülümseyen, Bilimci Raymond'a doğru döndü.

"Callemin mi adınız?"

"Evet, dünden beri değiştirmedim adımı."

"Bir müfettişe, 'Benim kellem yüz bin frank eder, sizinki yedi kuruştan biraz fazla' derken ne kastettiniz?"

"Yüz bin frank, benim başıma sizin biçtiğiniz fiyat ve beni ihbar etmiş olan salağa sanırım dürüstçe ödemişsinizdir bu tutarı. Yedi kuruşa gelince bir kurşun parası."

Salon kahkahayı bastı.

Biryantinli saçlarıyla hiç olmadığı kadar "pembe bebek" olan Callemin mahkemeyi, jüriyi, dinleyicileri küçümsüyordu. Başkan ona suçlarını sayarken, sözünü kesti:

"Size şunu da belirtmeliyim ki XVI. Louis'yi kendi ellerimle gırtlakladım."

Bir süre sonra, kakum kırmızısı süslü giysisi içinde yargıç gibi dimdik duran başsavcı Fabre'ın sözünü keserek bağırdı:

"Monolog yapıyorsunuz. Sanki bir tek siz varsınız!"

Soruşturmanın dokuz ayı boyunca mahkûmları sık sık ziyaret etmiş olan. kriminolog Émile Michon tanıklığa çağrıldı. Tuhaf bir tanıklık, böyle bir adamdan beklenenden çok farklı bir tanıklık.

"Sanıkları tanımadan önce" dedi kriminolog, "onları vahşi hayvanlar ya da en azından hakikaten kaba saba insanlar olarak hayal ediyordum. İzlenimlerini ve duygularını incelikle analiz edebilen adamlarla karşılaşmak beni tamamen şaşırttı. İncelemeyi sevdiklerinden, kendi hapisliklerine diğer mahkûmlardan çok daha kolaylıkla katlanıyorlar. Ama beni en çok şaşırtan, sert kış koşullarına hissizlikleridir. Onları görüşme kabinine çağırttığımda, gömleklerinin düğ-

mesi açık, göğüsleri açıkta geliyorlardı. Hücrelerinde gece gündüz vasistas açıktı. Temizlikleri her zaman örnekti, ellerini muhakkak yıkamış oluyorlardı, tırnakları düzgün kesilmişti. Böylece, özensiz, soğuğa dayanıksız ve ağlayıp sızlayan diğer mahkûmlardan farklıydılar. Vejetaryen ve su içen bu sanıklar, her gün İsveç jimnastiği yapıyorlardı."

Bu tuhaf hijyenist övgüden sonra, kriminoloji uzmanı Michon, Callemin'in ona içini açtığında ifade ettiği uçakla uçma, gemicilik ve yeraltına inme özlemini belirtti ve büyük bir hitabet ustalığıyla sonuca bağladı:

"Böyle bir zihniyetle, böyle bir adamın nasıl delice bir maceraya atılabileceğini varın siz düşünün!"

Mahkemenin sürdüğü dört hafta boyunca Delesalle, Fred ile kendisinin oturumlardan çoğuna katılması için elinden geleni yaptı. Bu duruşmaların kötü ve teatral görüntülerinin çocuğun belleğinde sonsuza dek kazılı kalmasını istiyordu. Cumhuriyet savcısının korkunç hükmünü işitmesini istiyordu. Callemin'in ölüme mahkûm edildiğini, Rirette'in beraat ettiğini, Victor'un muhbir olmayı reddettiği için başkasının yerine beş yıl hapis cezasına çarptırıldığını görmesini istiyordu. Bu trajikomik durumun çocuğa ders olmasını ve ona söyleyeceklerine hazırlık olmasını istiyordu.

Sorel Baba'nın evinde iyi beslenen, yere göğe konulamayan Flora ise şişmanlıyordu. Pek az büyümüştü ama yusyuvarlak oluyordu. Léona durumdan endişe edince onu bir doktora muayeneye götürdü ve doktor, sanki güzel bir şakaymış gibi sevinçle haykırdı:

"Hey, bu çocuğun bir çocuğu olacak!"

"Pekâlâ" dedi Léona, "hiç olmamasından iyidir. Ah şu küçükler, ne tuhaflar!"

Léona ve Flora hemen Monsieur-le-Prince Sokağı'na gelip haberi verdiler.

"Adını ne koyacaksın?" diye sordu Delesalle Fred'e.

"Oğlan olursa Germinal diyeceğim."

Kitapçının müdavimleri arasında çok sayıda Rus bulunuyordu Bunlar başarısız 1905 Devrimi'ne katıldıktan sonra sürgün edilmişlerdi. İçlerinden biri, Vsevolod Eichenbaum'un, özel bir cazibesi vardı; çünkü ancak otuz yaşında olmasına rağmen Petersburg Sovyeti'nin kurucularından biriydi. O da anarşistti; ama "illegaliteciler"den öyle farklı türde bir anarşistti ki sanki, Bonnot Çetesi'nden farklı bir yüzyılda yaşıyordu. Esas kaygısı, takıntısı, gelecek olan savaştı, bunun kaçınılmaz olduğunu ileri sürüyor ve dünya ölçeğinde yayılacağını görüyordu. Eichenbaum'un giriştiği propaganda iki amaç güdüyordu: antimilitarizm ve pasifizm. Eserleri Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki dükkânda gözde yerlerde duran Tolstoy'dan, Kropotkin'den sık sık söz ediyordu gerçi; ama adı pek duyulmamış ya da sadece kendisi gibi haberdar bazı militanların tanıdığı Lenin, Troçki gibi başka Ruslardan da söz ediyordu.

Fred onu, r'leri yuvarlayan aksanıyla konuşurken dinliyordu. Başka göçmenlerle birlikte Rusça sohbet ettiğini de işitiyordu. Bu tuhaf adam, özellikle kürklü paltosunun ceplerini şişiren kitaplar nedeniyle onun kafasını karıştırıyordu. Kiril dilinde yazılmış başlıklarını okuyamıyordu. Hem bir başka dille hem de bir başka yazıyla bu karşılaşma onu şaşırmıştı. Kitapçı Delesalle'ın küçük çırağı; Eichenbaum'u dinleyiş tarzı, onun andığı kitapların üzerine atılışındaki açgözlülük, sormakta tereddüt etmediği sorularla pek alışıldık olmayan bu yumurcak, kaçınılmaz olarak sürgünün dikkatini üzerine çekti. Fred, keşfettiği bu Rusya hakkında, yabancı adlı bu devrimciler hakkında, Delesalle'ın dediğine göre anarkosendikalizmi uygulamaya koymuş olan, 1905'teki bu ilk sovyetler hakkında her şeyi bilmek istiyordu. Eichenbaum ona seve seve cevap veriyordu, ülkesinin karlar altındaki geniş düzlüklerini, stepleri, çarların zorbalığını, Sibirya zindanlarını anlatıyordu. Öyle çok ve öyle güzel anlatıyordu ki Fred Dostoyevki'yi ve Tolstoy'u kendi metinlerinden okuyabilmek için Rusça öğrenmeyi kafaya koydu. Bu kadar hevesli bir öğrenci bulmaktan heyecan duyan Eichenbaum da ona öğretmeyi kabul etti. Her akşam, kitapçı kapandıktan sonra, çocuğa kendi dilinin sözcüklerini heceletiyordu. Fred Kiril alfabesini kolaylıkla öğrendi. Slav sözcüklerinin sesi, müzikalitesi onu fethetmeyi başarmıştı. Kendile-

rini yeni hayranlıklarına ve yeni arkadaşlıklarına veren yeniyetmelerin acımasız savrukluğuyla, yakında anne olacak Flora'yı biraz ihmal ediyordu, Delesalle'dan da uzaklaşıyordu. Eichenbaum ona Kibalçiç'i hatırlatıyordu. Ama o Victor'dan daha tepkisel, daha tutkulu, daha dışa dönüktü.

Delesalle çok geç olmadan Fred'la konuşmaya karar verdi.

"Seni hiç suçlamıyorum" dedi. "Seni asla suçlamam. Yargıç değilim ben. Dilediğini yapmakta serbestsin. Sana yalnızca şunu söyleyeceğim; Rirette hapisten çıktığından beri onu ziyaret etmedin. Sana varlığını hatırlatmaya çalışmak niyetinde de değil. Artık ona ihtiyacın olmadığını biliyor ve yalnızca Flora'yla ilgileniyor. Onu da bıraktın. Sen Rusça öğreniyorsun. İyi bu. Öğrenmeyi seviyorsun. Bu iyi. Ama Rusça konuşmayı öğrenmek ne işine yarayacak? Rusya'da devrim başarısız oldu. Yoksul bir ülke, yeni bir toplumun kurulmasına pek elverişli değil. Devrim olacak, evet olacak, sen de devrimde yer alacak kadar yeteneklisin. Yerini bulmalısın. Devrime hizmet etmen gerek. Ama devrim Rusya'da olmayacak. Almanya'da kuşkusuz ya da İngiltere'de, belki de Fransa'da, neden olmasın? Her koşulda, bizimki gibi sanayileşmiş bir ülkede olacak. Gelecek kavgada ön safı demir çelik işçileri tutacak. Bu yüzden gerçek bir meslekte kendini yetiştirmeni istiyorum senden. Kitapçı çıraklığı sana göre değil. Ben, görüyorsun, çoktan unumu eledim. Gelecek sanayide. Beni kurtaran, gençliğimde, illegallite içinde yolumu şaşırdığım sırada bile, aynı zamanda iyi bir tesviye işçisi olmamdır. İnsan iyi bir işçi olduğunda her şeyi yapabilir, her şeyi söyleyebilir. Saygı görürsün. Toplum halinde yaşam için bir anlamda pasaportun olur işin. Ancak o zaman bu toplum içinde yaşama tarzını tartışabilir, onunla mücadele edebilir, iyi bir işçi, örnek bir sendikalist militan olabilirsin. Tersi, asla mümkün olamaz. Senin iyi bir işçi olmanı isterim Fred. Yalnızca kendin için değil, dava için. Bizim sendikalarda çok ilişkim var, en kısa sürede en iyi öğrenimi görebilirsin. Zekisin, yeteneklisin, inan bana, tesviyeci olmayı seç. İyi bir meslek. Ruhun da el kadar çalıştığı bir meslek; ruhun çevikliğinin hareketin dakikliğine cevap vermesi gerekir. O kriminolojistin mahkemede söylediklerini hatırla, Bonnot Çetesi'ndekilerin fiziksel görünüşü, yaşam hijyenleri üzerine söylediği

övgüyü hatırla. İnsanların en azizi! En azından görünüşte. Ama içleri çürümüş. Olağanüstü devrimci militanlar olabilirlerdi ama bozulmaya terk ettiler kendilerini. Sen daha on dört yaşındasın Fred; ama bir erkeksin. Bir süre sonra aile babası olacaksın. Seçmen gerek. Şu ana dek bir çocuk gibi yaşadın. Çocukluk bitti. Bizim için çok erken bitti. Kuşkusuz çok erken. Bu böyle. Bana bir şey deme Fred, düşün. Seni kitapçıda tutmayacağım. Senin işine yaramayacak. Yine de birlikte iyi vakit geçirdik."

Fred susup kalmıştı, bu beklenmedik nutuk onu afallatmıştı, Delesalle çenesinden tutup kaldırdı, yüzüne bakmaya zorladı ve çok üzgün biçimde şöyle dedi:

"Senin yanımda olmanı istemiyor değilim Fred. Çok isterim. Léona da. Ama bizim açımızdan bencillik olur."

Sonra hızla geri dönüp, karanlık koridorda kayboldu.

Fred'in düşündüğünün tersine, Vsevolod Eichenbaum, Delesalle'ın önerisini benimsedi. Fred bir fabrikaya tesviyeci çırağı olarak girdi. Germinal doğmuştu. Flora hamileliği ve doğum sırasında ona çok yardımı dokunan Rirette'in yanında olmasından çok hoşlandığından, iki çocuk (daha doğrusu, artık ana baba) Belleville'e geri döndüler. Victor'un serbest kalmasını bekleyen Rirette yalnız yaşadığından, bahçenin dibindeki kulübede oturmadılar; Rirette evinin bir odasını kullansınlar diye onlara bıraktı.

Fred gündüzlerini fabrikada geçiriyordu. Akşam Rusça öğrenmeye devam ediyordu. Kimi zaman Eichenbaum, Fessart Sokağı'na kadar geliyordu. Rirette zaten onu tanıyor ve senli benli konuşuyordu, bu da Victor'a siz diye hitap etmesine alışkın olan Fred'e şaşırtıcı geliyordu. Eichenbaum kendisiyle birlikte tüm dünyadan haberler getiriyordu, hatta Paris'ten çok uzak ama her zaman çok tuhaf şeylerin olup bittiği güzel semtlerin Paris'inden, sıradan haberlerle geliyordu. O 1914 Şubat'ında olduğu gibi. Lyon Garı'ndan Saint-Augustin Kilisesi'ne kadar, yüz bin kişi Yurtseverler Birliği'nin başkanı Paul Déroulède'in cenaze törenine katılmıştı.

"Concorde Meydanı" dedi Eichenbaum, "Strasbourg Anıtı'nı siyah bayraklarla örtmüşlerdi. Kalabalık, dul karısının önünde durunca

kortejden bir mırıltı yükseldi; giderek mırıltı abartılı bir hal aldı, gökgürültüsü gibi gürledi. Savaş sesi bu, dostlarım. Bu geçit töreni, yürüyen orduların öncüsü."

Günlerden 3 Şubat'tı. 31 Temmuz'da Raoul Villain, Jaurès'i öldürdü. 1 Ağustos'ta genel seferberlik ilan edildi.

Savaş başladığında; anarşistler arasında da sosyalistler arasında da Eichenbaum'u şaşırtan bir düşünce değişimi meydana geldi: Herkes ya da hemen hemen herkes, derinden gelen pasifizmini reddederek savaşçı oldu.

Rus ise görüşünden vazgeçmiyordu.

"Aşırı milliyetçi bulaşıcı hastalık" diyordu, "Delesalle bile buna yakalandı. O, Latinlerin liberter ruhu ile Germen otoritarizmi arasındaki savaşın patlak verdiğine inanıyor. Marx'a karşı Proudhon. Hiç böyle bir kara cahillik işitmedik! Poincaré'nin Kaiser'le savaşırken Marksizm'le mücadele etmekten başka hedefi olmayacak, ha! Daha da kötüsü, Londra'dan Kropotkin de savaş çağrılarında bulunuyor. Danton kılığına girmiş peygamber. 'Belçika ve Fransız ordularının cesareti hayranlık verici' evet, doğru sözcük, 'hayranlık verici' demeye cesaret etti. Bunaklık bu. Ya Jean Grave, yumuşak Jean Grave, Mouffetard Sokağı'ndaki çatı katında, bu güne dek yalnızca bilgelik ve akıllı uslu olma dersleri vermiş olan Jean Grave bile Jakoben kesildi. 'Fransızların demokratik ve devrimci geleneği' dediği şeyi kurtarmak istiyor. Sanki bir tek onlarda varmış gibi! Ama benim yurttaşlarım da, Reine-Blanche Sokağı'ndaki Rus mültecilerin tümü, ister menşevik olsun ister sosyalist-devrimci, hepsi de Hunlara karşı haçlı seferini savunuyor. Onurumuzu yitirdik!"

Fred de Paris'i şenliğe boğan aşırı ulusalcı histeriye teslim olmamakta güçlük çekiyordu. Askerler, tüfeklerinin namlusuna bir çiçek dikilmiş, marşlar söyleyerek Doğu Garı'ndan yola çıkıyorlardı. Kadınlar, bütün kadınlar, burjuva kadınlarından işçi kadınlarına hepsi, çocuklarını kollarına alıp kaldırıyor, vatana sunuyorlardı. İşçiler CGT (Confédération Generale du Travail) *lideri Léon Jouhaux'nun; Polis Müdürü Lépine ile L'Action Française*'den Charles Maurras'ın yanında Kutsal Birlik'te bulunmasından hoşnut oluyorlardı. Fred, acaba yolunu şaşıran tek kişi Eichenbaum olmasın diye düşünüyordu. Mademki

Delesalle bile savaşı onaylıyordu! Mademki Kropotkin... Victor Kibalçiç'in hapishanedeki tavrına gelince... Rirette, yasal karısı olmadığından, ziyaret hakkı alamamıştı. Yine de onunla ilişki kurmayı başarıyordu. Cevabı kesindi: "Eichenbaum doğru görüyor. Savaşa gidelim diyenler delirmiş!"

"Ya Valet" diye sordu Fred, "o olsa ne yapardı?"

"Valet ve adamları" cevabını verdi Rirette, "yanlış dönemde yaşayan savaşçılardı. Belki bu savaşta komutan ya da öyle bir şey olurlardı. Çok erken davrandılar."

"Ben senin savaşından da, gürültü patırtısından da Rusyandan da kitaplarından da bıktım artık" diye homurdandı Flora. "İşe yarar tek bir Kitap var, o da Delesalle'ların iyi kalpli köpeği."

Hâlâ ufak tefek, hâlâ sarışın Flora, narin kollarında kocaman Germinal bebeği sallıyordu. Bu kadar narin bir kadın, bu kadar kocaman bir çocuk nasıl doğurabilmişti? Şimdilik Germinal, uluslararası durumdan çok meme emmekle meşguldü. Bu konuda, Fred'in politik yoluna öfkelenen annesine çekmişti. Vahşi, içgüdüsel, kaygısız Flora, hamileliğinden beri daha da gelişmiş şehvetiyle daha çok Rirette'e yakınlaşıyordu. Her ikisi de narin, güzel, koket (Flora, yoksunluğunun en kötü anlarında bile, üstünde pılıpırtı, ayakları çıplakken bile, yabanıl bir cazibeyi korumuştu), şimdi iki kız kardeş gibiydiler, tıpatıp aynı giyinerek eğleniyorlardı. Yine de Rirette kararlı bir liberter militan, Flora ise hiçbir politik düşüncenin nüfuz edemeyeceği biri olarak kalmıştı. Onları ayırabilecek olan bu farklılık, ilişkilerini etkilemiyordu. Rirette'e göre Flora bir kız kardeşti, hem de küçücük bir kardeş, onunla eğleniyordu ama koruması da şarttı.

Fred, Flora'nın okuma yazma bilmiyor olmasını kabul edemiyordu. Ona okuma öğretmeye kesin kararlıydı. Flora ise bunu şiddetle reddediyordu:

"Kitaplarını nerene istersen sokabilirsin. Seni benden uzaklaştırıyorlar. Delesalle'ların o lanet dükkânına girdiğin andan beri artık eski Fred değilsin. Kitaplarıyla birlikte sana sahip oldu onlar!"

"Onlar kim?"

"Kim olacak, Valet, Delesalle, Sorel Baba, Gürültü Patırtı..."

"Onun adı gürültü patırtı değil."

"Seni sinirlendirmek için öyle diyorum."

"Niçin Flora? Hepsi de bize çok nazik davrandı."

"Kimi zaman bana neyi hatırlatıyorsun, biliyor musun?"

"Hayır."

"Papazı. Benimkilerin memleketinde bir papaz vardı. Senin gibi konuşuyordu, Gürültü Patırtı gibi, Sorel Baba gibi."

"Rastgele konuşuyorsun."

"Hayır. Sen onlara aitsin. İkimiz de özgürdük, serçeler gibi özgür. Şimdi bütün gün bir fabrikaya kapanıyorsun. Klik! Sana kelepçe taktılar ve bıraktılar çalışasın diye. Kendinden, onlardan memnun bir halin bile var... Victor gibisin aslında. Rirette bana onun hapishanesinde aslında o kadar da hoşnutsuz olmadığını, mahkûm olmaktan gururlandığını söyledi; vakini okuyarak, bir şeyleri inceleyerek geçiriyormuş. Senin gibi kısacası. Ah, siz erkekler tuhaf insanlarsınız! Benim de bir erkek doğurduğumu düşündükçe!"

5 Eylül 1914'te, Paris'ten yirmi iki kilometre mesafedeki Lorraine'den geri çekilen piyade birliğinin başında bulunan Charles Péguy, kutsanmış deyimle, "şeref alanında düşmüştü". Gençliğinde şunu yazmıştı: "Evet, biz genel olarak bütün ordulara, saldırgan bir savaş aracı, yani haksız bir kolektif şiddet aleti oldukları için saldırıyoruz." O da diğerleri gibi sonradan intikamcı çılgınlığa kapılmıştı:

Ne mutludur büyük savaşlarda ölenler
Tanrı yüzlü toprağa yatarak..

Dileği kabul edilmişti:
Ne mutludur haklı bir savaşta ölenler
Ne mutludur olgun başaklar ve biçilmiş buğdaylar...

Haklı bir savaş mıydı bu? Kropotkin öyle diyordu. Daha düne kadar, askerliğe çağrılan erlere antimilitarizm öğütleyen ve savaş zamanında firarı savunan Gustave Hervé, artık vatansever olduğundan Charles Maurras'ın övgülerini alıyordu.

Eichenbaum bir gece geçirmek üzere arasıra Fessart Sokağı'na geldiğinde, öfke içinde boğuluyordu. Victor Kibalçiç'in semaveri yine sürekli kaynıyordu ve Fred bu kadar aktif insanların, bu kadar tatsız bir demi zevk alarak içmelerini anlayamıyordu. Fêtes Meydanı'ndaki çeşmelerin suyunu tercih ederdi. İsyanını çay fincanlarında boğan Eichenbaum, aniden haber vermeden yok oldu. Rirette sonunda, "bozgunculuk"tan tutuklanacağını önceden haber alarak Bordeaux'ya kaçtığını ve Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmekte olan bir gemiye ateşçi olarak bindiğini söyledi.

Eichenbaum'un yokluğu Fessart Sokağı'nda büyük boşluk yarattı. Rirette, Kibalçiç'in bitmek bilmeyen hapisliğine dayanamamaya başladı. Öfkeleniyor, ruh halini Flora'ya aktarıyordu. On altı yaşına basmış olan Fred, fabrika çıkışında meslektaşlarıyla takılıp gecikiyordu. İçkili bir lokantada toplanıyorlar ve savaşla ilgili tartışmaları kimi zaman kavgaya dönüyordu. 1914'ün vatansever oybirliği köreliyordu. Ölü sayısındaki artış aileleri yasa boğuyordu; birçok yaralı, sakatlanmış, yüzü gözü tanınmaz halde geri dönüyordu. Savaş iç açıcı ve neşeli değil, çamur içinde ve iğrenç bir şeydi. Atölyedeki bütün yetişkinler cepheye gittiğinden, bir tek yaşlılar ve ergenler kalmıştı. Ergenler, celp vakitlerinin yaklaştığını gördüğünden, genelde hepsi muharebelerin sürmesine karşı gözüküyordu. Bir yandan da onlara acemi çaylak muamelesi yapan kıdemlilere kafa tutmakta tereddüt etmiyorlardı.

Fessart Sokağı'na gelirken Fred, kabartma işlemeli ceketinin cebinde dörde katlanmış bir kâğıt parçası buldu, oraya öyle bir şey koyduğunu hatırlamıyordu. Bu bir bildiriydi, kötü basılmıştı, başlığı Sahici Geri Hizmetli'ydi. Yalnızca ön adıyla imzalamış olan yazar kendini "vatansız, bayraksız, sınırsız, dinsiz, idealsiz" olarak tanımlıyordu.

Bu bildiri Fred'e bir tokat gibi geldi. Gevşemekte olduğunu hemen fark etti. Eichenbaum'u dinlemekle yetinmiş, kendisi harekete geçmemişti. Delesalle'ın dilediği gibi iyi bir işçi olmaya çalışmıyordu artık. Bayağı işlek bir şekilde çözdüğü Rusça'yı öğrenmeye de çalışmıyordu. Rus dili, Eichenbaum ve Kibalçiç, tüm bunlar bir köşede duruyordu. Bu arada Avrupa birbirini boğazlıyordu.

"Ne okuyorsun?" diye sordu Rirette.

Yergi yazısını ona uzattı.

"Nihayet uyanıyorlar. Armand adını tanıyorum. Tam bir pasifisttir, bir Stirner müridi. *Biricik ve Mülkiyeti*'ni okudun mu?"

"Evet, Delesalle bu kitabın hiçbir yere götürmediğini düşünüyordu, belki Bonnot Çetesi hariç."

Birkaç gün sonra Fred ceketinin cebinde yeniden bir bildiri buldu. Louis Lecoin imzalı bu bildiri, o dönemde kimsenin ağzına almaya cesaret edemediği şu sözlerle bitiyordu: "Barış talebinde bulunalım. Barışı dayatalım."

Fred farkında olmadan bu basılı kâğıtları kim cebine sokuşturuyor olabilirdi? Lokantada birlikte oturduğu işçilerden biri elbette; ama hangisi? Pasifizmin bozgunculukla özdeşleştirildiği o dönemde, savaşın meşruiyetini sorgulamak ihanetle eşdeğerdi ve ihanet suçuyla cezalandırılıyordu. Bu iki yergi yazısı, yine de 1914 vatanseverliğinin o saf iyimserliğinin bozulmaya yüz tuttuğunun kanıtıydı.

"Lecoin" dedi Rirette. "Yeni biri. Taş çatlasa yirmi altısında. Çoktan hapistedir elbette. Ama sonuçta, postu deldirmekten daha iyi."

Birkaç gün sonra Fred'ün gözüne, fabrika çıkışında, *Le Bonnet Rouge* başlıklı bir gazeteyi açık açık okuyan genç bir işçi ilişti.

"Ne gazetesi bu?"

"Almereyda'nınki, savaşı eleştiren tek gazete."

"İzin veriyorlar mı buna?"

"Almereyda nüfuzlu biridir. Hiçbir şeyden korkmaz o. Politikacılar ondan korkar aslında."

"Pasifist bildirileri dağıtan sen misin?"

"Kimse bildiri dağıtmıyor. Yasak. Ama gazetemi istiyorsan sana veririm."

Fessart Sokağı'na giren Fred, *Le Bonnet Rouge*'da Romain Rolland imzalı barış çağrılarını şaşkınlıkla gördü. Almanya'yla barış pazarlığı yapılmasını isteyen başka yazılar da vardı. Bu gazetede daha önce söz edildiğini hiç işitmediği kişiler vardı, azınlık sol kanadı temsil ettiği söylenen şu sosyalistler: Marcel Cachin ve Jean Longuet.

Fred bunların kim olduklarını Rirette'e sordu. Cachin hakkında

hiçbir şey bilmiyordu; ama Longuet'nin Jenny Marx'ın oğlu olduğunu söyledi.

"Hangi Max?"

"Max değil, Marx. Bir Alman sosyalisti. Bizim ezeli düşmanımız. Proudhon'un, Bakunin'in, Kropotkin'in düşmanı."

"Korkunç biri o halde" dedi Fred gülerek.

Rirette'e *Le Bonnet Rouge*'u gösterdi. Rirette biliyordu o gazeteyi, görünce yüzünü buruşturdu.

"Barış istiyor da sansür nasıl karışmıyor?" diye sordu Fred. "Adı baş sayfayı kaplayan bu Almereyda da kim?"

"Tuhaf bir adam. Bir yandan, övgüye değer referansları var. Almanya'yla yakınlaşmayı savaştan çok önce istedi. On yıldan fazla süre boyunca sayısız defalar hapis yattı: Narbonne'da bağcılar grevi sırasında ayaklanıp grevcilerden yana olan 17. Piyade Alayı'nı savunduğu için; Fas'ta sömürgeci savaşa karşı bir yazısından dolayı; Clemenceau'ya hakaret ettiği için; grevdeki demiryolu işçilerini sabotaja kışkırttığından; daha neler neler... Victor, Brüksel'de yaşadığı dönemde, bu adamın saklanmasına yardım etti. Ama onu, tüm cesaretine rağmen bir ikbal avcısı olarak görüyordu. O zamandan beri Almereyda'dan uzak dururuz. İtiraf edilemeyecek ilişkileri vardır. Gazetesini İçişleri Bakanı Malvy finanse ediyor.

"Aynasızların bakanı ikili mi oynuyor? Savaştan yana Poincaré'yle birlikte, savaşa karşı Almereyda'yla birlikte, öyle mi? Hayır, beni işletiyorsun."

"Malvy'nin ardında Caillaux var, eski Meclis Başkanı ve Caillaux Almanlarla barış yapmaya çalışıyor."

"Başarırlarsa ne âlâ!"

"Ah, aptal olmayın!" diye araya girdi Flora. "Tüm bunlar bizi ne ilgilendirir? Bırakın kendi aralarında debelensinler. Bizim fikrimizi sormayacakları kesin."

"Eğer savaş iki yıl daha sürerse, ben de askerlik çağına gelmiş olacağım" diye bağırdı Fred. "Bu durumda beni biraz ilgilendiriyor!"

"Fredy, hey Fredy, ne safsın sen. Elinden tutarım senin ve ikimiz birlikte kaçarız. Hatırlasana ne diyordum sana: eğlenip keyfimize bakarız."

"Ya Germinal?"

"Rirette'e bırakırız."

"Çok teşekkür ederim" karşılığını verdi Rirette soğuk bir tavırla. "Eğer giderseniz eşyalarınızı da götürün."

Bonnet Rouge okuru torna işçisi, Fred'le aynı atölyede çalışıyordu. Fred onun dökümhaneden gelen kaba parçaları rendeleyişine, sonra artan metali kaldırarak kabasını almasına öyle imrenerek bakıyordu ki tornacı onu, nazik bir iş olan yuvarlak bileyi taşlarının düz yüzü üzerinde matkap bileme işlemini seyretmeye davet etti. Aletin eksenine göre iki dudağın kusursuz simetrisinin nasıl sağlandığını ona açıkladı.

"Niçin bu kadar dikkatli davranıyorsun?"

"Aksi taktirde matkap ekseninden çıkar ve kolayca yıpranır."

Aletlerini gösterdi ona, arkadaşlarını tanıtır gibi:

"Bu yiv açmak için, bu perdah atmak için. Bu derinlik hacmi ölçmek için."

"Yiv açmak ne demek?"

"Öğrenimini bitirmemiş miydin sen? Nerede yetiştin? Bak, bu kaygan parçanın üzerinde yiv açma aletimle oyuk açmam gerekiyor. Her geçişte alet önceden açılmış izden gitmeli kesin olarak. İnsanın hem gözü hem eli olmalı."

"Benim adım Fred, ya seninki?"

"Hubert."

"Ben hiçbir şey bilmiyorum. Bana yardım edecek misin?"

"İyi bir kafan var. Trigonometri bilir misin?"

"Ne?"

"Tamam. Sana el kitapları bulurum. Ayrıca çalışırken gelip bana bakarsın. Akıllıysan, çabuk kavrarsın."

Hubert Fred'den iki yaş büyük olmalıydı. Ama Fred, uzun boyuyla daha büyük gösteriyordu. İki genç adam arasında bir yakınlık, sonra da gerçek bir sempati kuruldu. Fred, o zamana dek kendi kuşağından kimseyle tanışmamış olduğunu, daima yaşlılarla ya da kendinden büyüklerle birlikte olduğunu fark etti. Çıraklıkta gösterdiği disiplin, okuduğu kitaplara eklenince delikanlıyı adam akıllı olgunlaştırıyordu. Artık kendini Gavroche'la özdeşleştirmiyordu; ama

sert, çok ciddi bir işçiye benziyordu; atölyedeki arkadaşları öyle diyordu. Aynı şekilde giyiniyorlardı: Bej kumaştan kostüm, yan yatmış kasket, ayakta lastik ayakkabılarla Fred ve Hubert birbirlerine benzediklerinden, iyice yakınlaşmışlardı. Aralarındaki farklılık Hubert'in sendika militanlığı geçmişinden destek buluyor oluşu, Fred'in ise bir dizi tesadüfün, karşılaşmanın sonucunda döneminin devrimci öncü ortamlarına yönelmiş olmasıydı. Hubert Fred'den daha az okuyordu; ama onun daha iyi yönlendirilmiş okumaları, bu yeni küçük kardeş üzerinde belirgin bir entelektüel üstünlük sağlıyordu. Birkaç yıl önce, Hubert, Vigo de Almereyda'nın kurduğu Genç Devrim Muhafızları'na kaydolmuştu. Bellibaşlı eğlencelerinden biri *Action Française*'in kiralık katilleriyle yumruk yumruğa gelmekti. Tam anlamıyla anarşist olmadığından, kendini daha ziyade aşırı solcu sosyalist olarak görüyordu. Lideri Garonne'un kulağı tırmalayan aksanlı genç politikacısıydı, adı da Vincent Auriol'du.

O zamana dek Fred'in arkadaşı olanlar, daha ziyade hami konumundaydılar. Onlar konuşuyor, o dinliyordu. Çocukluğunun vahşiliği onu az konuşan biri yapmıştı. Arkadaşlarının gösterdiği özen ise kuşkusuz büyüklerini uslu uslu dinleme yetisindendi. Hubert'le birlikte, belirsiz bir geleceğe aynı atılımla yönelmekten oluşan eşitliğe dayalı gerçek dostluğu keşfetmişti. Diyaloğun verimliliğini keşfetmişti. Fred'de gerçek bir dönüşüm meydana geliyordu. Aniden kendini ifade edişindeki kolaylık onu şaşırtıyor, hatta biraz da korkutuyordu. Kendini yatıştırmaya çalışıyordu; ama karşılıklar ağzından kendiliğinden çıkıveriyordu ve Hubert'in bu bitmek bilmeyen tartışmalardan zevk aldığını görüyordu.

İçki içmeyi ikisi de sevmediğinden her akşam, artık lokantaya gitmek yerine, konuşarak sokakları arşınlıyorlardı. Hubert Austerlitz Garı tarafında, yani Fred'in evinin tam ters istikamette oturduğundan, yolun sonuna kadar sırayla birbirlerine eşlik ediyorlar, sonra geri dönüyorlar, aynı dönme dolaba belki on kez tekrar başlıyorlardı. Ta ki geç vakit onları istemeye istemeye ayrılmaya zorlayana dek.

Fessart Sokağı'na nihayet geldiğinde Fred, yüzünü buruşturarak çorbasını içiyor, Flora da böyle yolda oyalanmasını onaylamadığından surat asıyordu.

"Gürültü Patırtı'dan tam kurtulmuştuk ki" diye homurdanıyordu, "şimdi de bir başkasına rastladın. Ben sana yetmiyorum. Germinal'i kollarına almak için de acele etmiyorsun."

Fred, burnu tabağında, cevap vermiyordu. Flora'nın şikâyetlerini anlıyordu, bunların doğru olduğunu biliyordu; ama, tüm duygularıyla kendini Flora'ya bağlı hissetse de her akşam onu tekrar görmekten mutlu olsa da Flora'sız yaşam ona imkânsız, olacak şey değil gibi gelse de aklının bir köşesinde, onu başka yerlere çağıran küçük bir çan çalıyordu.

Gençlik niçin kahramanlara ihtiyaç duyar? Büyük insanlara ya da sözümona büyük insanlara, insan kendini niçin bunca güvenle teslim eder? Buluğ çağı sona ererken niçin nihai babalara bağlanır insan? Bundan tiksinmek ya da hoşlanmak bir işe yaramaz. Bu böyledir. Hubert'in büyük adamı Almereyda'ydı. Son derece olağanüstü bu kişilik, zaten çok sayıda genç işçiyi büyülüyordu. Hubert onu Fred'e tanıştırmak için elbette ilk fırsatı bekliyordu.

Andorra Prensliği'nde doğmuş olan Miguel Almereyda'nın gerçek adı Eugène-Bonaventure de Vigo'ydu. Anarşist terörizm hareketi içinde yer aldığı Paris'teki ilk yıllarından sonra, Almereyda kendi yolunu politik gazetecilikte buldu. İki gazete kurmuştu: Clairvaux hapishanesinde tanıdığı Gustave Hervé ile birlikte *La Guerre Sociale*, sonra da tek başına çıkardığı ve *L'Action Française*'in azılı düşmanı Le *Bonnet Rouge*. Kocasının politik şerefini güvence altına almak için Figaro'nun müdürü Calmette'i öldüren Bayan Caillaux'nun *Le Bonnet Rouge* kadar goşist bir nifak tohumunu, niçin bu kadar ateşli bir şekilde savunduğu, uzun süre boyunca sorulup durmuştu. Neden sonra Joseph Cailloux'nun, *Le Bonnet Rouge*'u finanse ettiği öğrenildi. Savaşın ilanıyla, seferberlik durumunda tutuklanması gereken binlerce zanlının, B karnesinde fişlenmiş olsalar da tutuklanmadıkları çünkü Almereyda'nın, Caillaux'nun dostu İçişleri Bakanı Malvy'yle sosyalistlerin ve anarşistlerin hiçbir karışıklığa yol açmayacağı güvencesi karşılığında, B karnesinin uygulanmaması için pazarlık yaptığı da öğrenildi. Anarşistlerin ve sosyalistlerin hemen hemen hepsinin o dönemde Kutsal İttifak'a katılmış olması, Almereyda'nın Fransız solunda yükselişiyle açıklanabilir. Caillaux ile Malvy'nin daha sonra kendi

pasifizmlerini ve Almanya'yla barış pazarlığı arzularını ifade etmek için Almereyda'yı kullanmış oldukları da kesindir. Gerçekte, Almereyda, Caillaux ile Malvy'yi cepte görecek kadar güçlü olduğuna inanıyordu. Ama o onlardan yararlanırken, onlar da ondan yararlanıyorlardı.

Hubert, Fred'i Almereyda'nın düzenlediği bir toplantıya götürdü. Salon her türden insanla tıkabasa doluydu. Burjuvalarla işçiler karmakarışıktı. Aynasız kokan birçok melon şapka da vardı. Aniden alkışlar patladı ve kürsüde zayıf, çok yakışıklı, güneyli güzelliğinde, kıvır kıvır gür saçlı, operet Don Juan'ı tipinde bıyıklı bir adam belirdi. Fred hayal kırıklığına uğramıştı. Karşısına Valet gibi birinin çıkacağını umuyordu. Evet, tanıdığı herkes içinde hâlâ en çok sevdiği, bir tek Valet kalmıştı. Valet'yi gazetelerin tarif ettiği gibi görmekten alıkoyamıyordu kendini: Gövdesi çıplak, kan içinde, elinde bir tabanca, teslim olmaktansa kendini öldürtmüş... Delesalle'ın iyiliği, kitapçının sevgi dolu eğitimi, Eichenbaum'un Rusça dersleri, Victor ile Rirette'in konukseverliği; tüm bunlar Fred'de canlılığını koruyordu; ama o zavallı Valet'yi düşündükçe, bütün bunların önemi azalıyordu. Almereyda'ya dikkatli baktıkça Valet'den bir şeyler buluyordu: sinirli bir ifade, biraz yoldan çıkmış biri, cezp edici. Evet, Almereyda'dan dinleyenleri büyüleyen, Malvy'yi ve ondan önce de Gustave Hervé'yi büyülemiş olması gereken bir cazibe yayılıyordu. Geçmişi şaibeli birinin kokuşmuş cazibesi, diyordu *L'Action Française*. Hitabet yetileri iş adamları düzeyindeydi. Öyle iyi konuşuyordu, öyle güzel bir sesi vardı, sesi öyle büyüleyiciydi ki Fred konuşmasını takip edemiyordu. Sessiz sakin dinliyordu, yine de şaşırtıcı kimi anlarda dikkat kesiliyordu. Örneğin Alman "halkı"ndan söz ettiğinde; onların savunmasını üstleniyordu, Kayzer'le ve genel kurmayıyla karıştırmak istemiyordu ("Cermen" vahşetinin söz konusu olduğu bir dönemde ne şaşırtıcı sözler!). İsviçre'de, *Dalaşın Üzerine Çıkmak*'ı yayımlamış olan Romain Rolland'ı övdüğü, "hain" Léon Daudet'ye karşı gürlediği sözleri.. On yaşlarında bir çocuk kürsüye yaklaştığında Almereyda onu omuzlarından tutup kaldırdı, bir yandan da söylevine devam ediyordu. Narin çocuk kollarını hatibin boynuna doladı ve kalabalık alkışladı.

"Nono bu" diye fısıldadı Hubert, "Almereyda'nın oğlu. Tüm top-

lantılarında yanındadır. Daha ufacıkken, Almereyda onu kundaklayıp meyhane tartışmalarına götürüyordu. Zaman zaman yumurcağın ağlamaları, politik tartışmaları kesintiye uğratıyordu ve Almereyda kürklü mantosundan bir biberon çıkartıp Nono'nun ağzına tıkıyordu. Kerata Nono, bir şef olacak!"

Fred ile Hubert'in dostluğu, 1915 kur'a celbiyle aniden kesintiye uğradı. Her ikisi de siperlerde sıranın kendilerine geleceği, o kaçınılmaz andan önce savaşın biteceğini ummuşlardı. Ama savaş devam ediyordu. Hatta sona erecek gibi de gözükmüyordu. Obüsler kraterler açıyordu. Askerler siper kazıyordu. Fransız ve Alman orduları çamurlara gömülüyor, orada uyuşup kalıyorlardı. Toprak mayınlanmıştı. Terk edilmiş tarlaların altından istihkâm yolları geçiyordu. Asker köstebek olmuştu, solucan olmuştu, çelik mermilerin harmanladığı toprağa yapışıyor, toprağa karışıyordu ve toprak da er ya da geç onu yutacaktı, çamurdan kefeniyle onu örtecekti. Atölyeden birinin askere alınması Fred'in gözünde; genelkurmay ve hükümetin, Bilimci Raymond'u giyotine göndermiş olduğu ağır cezayla özdeşleşmişti. Bunlar arasında hiç fark görmüyordu. Hubert'in gidişi onu Valet'nin ölümü kadar parçalamıştı.

Delesalle onu vaktiyle Bilimci Raymond'un infazını seyretmeye götürmüştü, bu denli mide bulandırıcı bir gösteriye götürdüğü için özür dileyerek; ama Rirette ile Victor'un dostlarının trajedisini ömür boyu unutmasın istemişti. Geceyarısından itibaren Arago Meydanı'na yığılmaya başlamış olan kalabalık, giyotinin mümkün olduğunca yakınında olmak istiyordu. Şafak vakti, iki beyaz atın koşulu olduğu bir araba belirdi. Callemin arabadan indi. Halatlarla bağlanmış ayakları yüzünden güçlükle yürüyordu. Gömleğinin geniş oyuğundan beyaz göğsü görünüyordu. Giyotine doğru ilerlerken marş söylüyordu:

Artık ormana gitmeyeceğiz
Kestiler defneleri

Celladın yanına gelince doğruldu, kalabalığı tepeden süzdü ve haykırdı:

"Bir insanın can çekişmesi güzel mi?"

Fred onun o küçümseyen son bakışını hiç unutamadı.

Hubert, askere gidişinden önce, ona şöyle demişti:

"Almereyda'nın eylemini desteklemelisin. Bizim tek kurtuluş şansımız bu. Ben senden önce savaşa gidiyorum; ama senin sıran da çabuk gelecek. Caillaux'nun barış yapmasına yardımcı olalım."

Almereyda'nın eylemini desteklemek mi? Fred önce Delesalle'ları ziyaret etmeye karar verdi. Onların sitem etmesini bekliyordu. Ama Paul ile Léona onu sanki daha dün görmüş gibi karşıladılar. Köpek Bauquin bile onu görünce bayram etti. Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki kitapçıda Fred yine de sıkıcı bir hava hissetti. Yalnızca dükkânın daha küçük gelmesinden değil, kapalılık kokuyordu, toz kokuyordu. Herkes gibi aşırı yurtsever geçinme coşkusuna kapıldıktan sonra, Paul Delesalle kendi doğal pasifizmine geri dönmüştü. Fred ona Almereyda'dan, Hubert'den, tamir atölyesinden ve sevdiği tesviyecilik işinin güzel ortamından söz etti.

"Kahrolası, insanın tökezlememesi ne kadar güç!" dedi Delesalle. "Sen hayata iyi başladın ama bu alçak Vigo şimdi senin yoluna çıktı."

"Nasıl alçak" dedi Fred, şaşırmıştı. "Savaşa tek karşı çıkan o, az şey değil bu."

"Almereyda mali bir kliğe satıldı. Emniyet müdürü onu çantada keklik görüyor."

"Malvy ve Caillaux'yu kullanan o, barış yapmaya itiyor onları."

"Zavallı Fred, ne safsın! Bu üçlünün günün birinde başının boka gireceği kesin. Evet, Vigo, namı diğer Almereyda, bizimkilerden biriydi. O da sudan başka bir şey içmezdi. Peki ya bugün, *Le Bonnet Rouge*'daki bir absent likörü markası için verilen reklamı fark etmedin mi? Almereyda kendisini finanse edenleri övüyor. Cesur bir yoldaştı. Saptı ve artık bedeli kendisi ödemiyor. Ona ödüyorlar. Özel bir köşkü olduğunu, Saint-Cloud'da bir villası, beş ya da altı otomobili, iki hizmetçisi, üç metresi, zenci bir şoförü, İspanyol bir oda hizmetçisi olduğunu biliyor musun?"

"Daha neler" diye şaka yaptı Fred. "Sizin dediğiniz bir prens. Ben, Jean Grave gibi yurtsever bir anarşisttense, barış için savaşan bir prensi tercih ederim."

Delesalle gülümsedi:

"Bir tırmık yedim sanıyorum. Doğru, yanıldım. Jean Grave yanılıyor, Kropotkin de. Al, bak..."

Delesalle matbuat yığınının arasından bir dergi çıkardı: *Söylenmesi Gereken*. Parmağıyla, Sébastien Faure'un başlattığı bir imza kampanyasının listesini gösterdi. Fred okudu: "Grave'ın gebermesi için, elli kuruş."

"Senin Almereyda'ndan daha ciddileri var" diye devam etti Delesalle. "Sébastien Faure bir bildiri yayınladı: *Halkların Ateşkesi*. Armand yeni bir dergi çıkardı: *Dalaşın Ötesinde*. Dostlarımız kendilerini toparladılar. Otuz beş liberter bir manifesto imzaladı. *Anarşist Enternasyonal ve Savaş*. Aralarında Emma Goldman, Alexander Berkman, Malatesta var. Almanya'da Rosa Luxemburg ve Liebknecht de savaşa karşı bir yergi yayınladılar. Malatesta'nın onlara koyduğu adla, "siper anarşistleri" yok yalnızca. Evet, toparlandık, vakti gelmişti. Çok kalabalık değiliz ama varız. Monatte var, Rosmer, Merrheim, Troçki ve dostları Guilbeaux ve Martinet var."

Troçki mi? Bu ad Fred'e birşey hatırlatıyordu. Aa, evet, Eichenbaum'un ona söz ettiği Ruslardan biri yine.

Hubert yoktu, atölye yaşamı sıkıcı bir hal almıştı. Yorgun, sakat bu yaşlı işçiler çoğunluğuyla ve yakında kendi kur'alarıyla birlikte cepheye gidecek olduklarından iyice dikkafalılaşmış birkaç gençle birlikte, ortam fazlasıyla acınasıydı. Hubert'in kurnaz zekâsı, militan geçmişi, uzun uzun konuşmaları, hepsi Fred'in burnunda tütüyordu. Fred'in dostundan daha dramatik olaylar yaşamış olduğuna, onun tanıdığı kişilerden çok daha şaşırtıcı insanlarla karşılaştığına şüphe yoktu; ama Hubert kendi döneminin politik yaşamına fiilen katılmıştı; oysa kendisi bir seyirci olmakla yetinmişti. Bu boşluk duygusu onu aniden etkilemişti. Fessart Sokağı'na coşkusuz gidiyordu, Flora'yı sürekli kilo almaya devama devam eden Germinal'in taleplerinden ve Rirette'in sinirli sesinden bunalmış buluyordu. İki yılı aşkın savaştan sonra, eli kolu tutan erkeklerin neredeyse tümünün bu kadar zamandır yokluğundan sonra, arkada kalan kadın nüfus, birbirlerine aktardıkları büyük bir yoksunluk içindeydiler; kolektif bir terk edilmiş duygusu. Taşkınlık içindeydiler ve bu, kabarelerde ve balolarda gece-

leri yaşanan hareketliliklerde ifade buluyordu; en kokuşmuş yaşamdan dolaysızca yararlanma arzusu içindeydiler. Adeta frenlerini parçalayan bu kadınlar, dikenli teller arasından ve mitralyözlerin ortasında saldırıya geçen erkeklere bir tür benzerlikle müstehcen bir cevap sunmak istiyorlardı. Onlar da ellerinde berbat bir şarap kupasıyla saldırıya geçiyorlardı. Onlar da dosdoğru hiçliğe koşuyorlardı. Onlar da küçük düşmeyi, köleliği kabulleniyorlardı. Mademki mavi kaputları içinde tektipleşmiş erkekler tepki göstermiyordu, kaderlerine boyun eğmişlerdi, sürüler halinde mezbahaya dört nala koşuyorlardı, küçük şeflerinin emirlerine boyun eğiyorlardı, onlar da büyük şeflerine boyun eğecekti. Mademki bu adamlar artık erkek değildi, birer enkazdı, köleydi, mademki onları sakatlanmış, kolu bacağı eksik ya da ölü geri gönderiyorlardı, kadınlar da saçma dövüşleri alaya alan bir taşkınlıkla iğrençliğin içinde, yan gelip yatacaktı. Rirette ve Flora gibi, bu kendini bırakışa teslim olmayıp da çevrelerindeki hemcinslerinin bocaladığını, çukura yuvarlandığını görenler için yine de bir şaşkınlık, muğlak bir tedirginlik, gizli bir tatminsizlik ortaya çıkıyordu. Fred, Fessart Sokağı'nda kendisine surat asıldığı duygusuna kapılıyordu. Oysa aslında bu iki kadın dünyanın haline surat asıyordu.

Hubert'e sadık kalmak için Fred, Almereyda'yla buluşmak, ona hizmet etmek istedi. *Bonnet Rouge*'un bürosuna geldiğinde, ona tam olarak ne istediğini sorup, rastgele biri için patronu rahatsız edemeyeceklerini söyleyerek kapı dışarı ettiler. Birçok akşam, gazetenin girişi önünde dolaşıp durdu. Sonunda Almereyda göründü. Onu bir kez kürsüde görmüş olan Fred kolaylıkla tanıdı. Zengin bir samur kürk palto giymiş, başındaki fötrü pezevenkler gibi geriye atmıştı, küçük bir oğlanı elinden tutuyordu, o da yepyeni giysiler içindeydi. Nono, biberonların ve güve yeniği kundakların Nono'su, züğürtlük döneminin Nono'su, küçük bir zengin gibi giyinmişti. Lüksün bu sergilenişi Fred'in midesini bulandırdı. İki köpek, iki çoban köpeği, adamla çocuğun çevresindeydi. Almereyda kendisine bakan bu işçiyi fark etti. Endişeyle durdu, Nono'yu biraz daha yakınına çekti, köpeklere ıslık çalarak onları homurtularla Fred'in üzerine saldı.

Fred kasketini çıkarakak Almereyda'yı selamladı, yere tükürdü ve çekip gitti.

1916 yılında hapisten şartlı tahliye edilen Victor Kibalçiç, Fessart Sokağı'na dönmedi. Bu ayrılık yıllarının onları değiştirmiş olduğunu fark etmeleri için Rirette'le kısa bir görüşme yetmişti. Bu kopuş Fred ile Flora'nın öfkeden kanını dondurdu. Bu genç, dinamik, şehvetli çifti, neşe ve nezaket dolu, sevginin cisimleşmesi olarak gördükleri bu çifti unutmaları mümkün değildi. Fred Victor'u görmeye koştu. Onu hem yorgun hem de mücadeleye kararlı buldu.

"Paris'te kalmayacağım" dedi. "Rirette'le çok fazla anımız var. Bir de bu Bonnot Çetesi belası. Tüm bunlar geçmişte kaldı. Rirette bana senin Vigo'yla görüştüğünü söyledi. *Bonnet Rouge*'a onu görmeye gittim. O da tanınacak halde değil. Hasta. Uyuşturucu kullanıyor. İktidarı oyuna getirebileceğini sandı ama iktidarla ilişki onu bozdu. Bunu ona söyleyebilecek tek kişi bendim kuşkusuz. Bana, Rus yazarlarımın duygusallığından kurtulmam gerektiği cevabını verdi. Devrimin de paraya ihtiyacı varmış. Ona inanmıyorum, paraya ihtiyacı olan kendisi. Para onu küçülttü. Almereyda'dan uzak dur Fred, koleradan kaçar gibi kaç ondan."

"Almereyda'yla görüşmüyorum. Bir arkadaş ona inanıyor ve onu tanımamı istiyordu. Bense, neye inanacağımı bilmiyorum artık."

"Ben Barselona'ya gidiyorum. Belki de ümit oradan gelir. Birbirimizi bir daha göremeyeceğimiz kesin Fred. Dünya çok büyük. İyi bir işçi ol, Delesalle'ın sana öğrettiği gibi."

1916 Şubat'ından Kasım'ına Verdun'deki korkunç muharebeler birlikleri kırıp geçirirken cephe gerisindekiler, aşırı milliyetçi bir histeriye kapılmış, her yanda casus görüyorlardı. *L'Action Française*'de Léon Daudet; Almanya'yla her türlü dostluğun, Almanlara gösterilen her sempatinin ihanete denk olduğunu ileri sürüyordu. "Bizim yurttaşımız olmuş her Alman, şüpheli biri olarak kabul edilmelidir" diye yazıyordu. "Fransa'da yaşayan her Alman ister istemez bir casustur." Eylül ayında Charles Maurras, Almereyda-Vigo'ya karşı kampanya başlattı, onu bir Almanya ajanı olarak damgalamakta tereddüt etmedi. Gerçekte, Vigo-Almereyda dolayısıyla *L'Action Française*'in hedefi radikal partinin sosyalizme yatkın kanadıydı, yani "barışın partisi"nin Caillaux ve Malvy'siydi.

Aynı dönemde Fred Belleville'de kısacık boylu, vücudu ve kafası yusyuvarlak bir adam gördü. "Barışı Dayatalım!" başlıklı bildiriler dağıtıyordu. Birini alıp Rirette'e götürdü. Altında tek bir imza vardı: "Liberter".

"Pek cesur bir hali var" dedi Rirette. "Adamın suratını görmem gerek."

Fred ve Rirette adamı Fêtes Meydanı'nda bulduklarında, iki polis memuru tutmuş götürüyordu.

"Louis Lecoin bu" diye haykırdı Rirette.

Lecoin onu fark etti. Bağırdı:

"Seferberlik celbini geri çevirme hakkımı kullandım. Kahrolsun savaş!"

"Hay Lecoin hay!" dedi Rirette. "Hapisten yeni çıkmıştı, tekrar dönecek. Onu hiç konuşturmazlar. Ne zaman ağzını açsa kapatırlar."

1 Nisan 1917'de Fred, İnsan Hakları Birliği'nin Rus Devrimi şerefine düzenlediği gösteriye katıldı. 2 Mayıs'ta *Le Bonnet Rouge*'da bu devrim üzerine coşkulu bir yazı okudu ve Eichenbaum'un adını andığı şu Lenin'in, Sen-Petersburg'a döndüğünü öğrendi. Aynı anda, üç yıllık gereksiz mücadeleden bitkin düşmüş askerler, Fransız cephesinde ayaklanıyorlardı.

L'Action Française, cephe gerisinin beklediği açıklamayı derhal hazırladı. Alman genelkurmayı ile Yahudilerin ortak bir tezgâhı, Rus Devrimi'ne yol açmıştı. Bunun kanıtı şu zırhlı vagondu; Lenin'in Alman gizli polisinin suçortaklığıyla, savaş altındaki Almanya'da yolculuk yapmasını sağlamış olan zırhlı vagon. Fransa'nın da benzer bir planı vardı, Malvy ile Almereyda tarafından hazırlanmış, Daudet ile Maurras'ın imzasından geçmişti. Cephedeki isyanlar, onlara göre, iplerini Caillaux'nun çektiği eli kulağındaki isyanın habercisi işaretlerdi.

Mebuslar Meclisi'nde Maurice Barrès, Malvy'yi azarladı: "Şu *Bonnet Rouge* serserilerini ne zaman durduracaksınız?"

Haziranda, *L'Action Française*'in öngörüleri gerçekleşecek gibiydi. Gerçekten de savaştan beri ilk kez bir sendika, Madenciler Birliği, pasifist bir bildiri yayınladı ve greve gitmiş birkaç bin işçinin karıları,

barış isteyerek Champs-Elysées'ye çıktılar. Saint-Ouen'de sömürgelerden toplanmış askerler, kalabalığın üzerine ateş açarak göstericileri dağıttılar. Châlon'da bir alay asker "Yaşasın Barış!" diye bağırarak sokaklarda yürüdü. Cephenin ön hatlarında isyanlar çoğaldı.

Fred tüm bu haberleri coşkuyla karşılıyordu. Atölyede de Rus Devrimi'nden başka bir şey konuşulmuyordu. Aslında, çarın tahtından edildiği dışında pek de bir şey bilinmiyordu. Özellikle de savaşmayı reddeden Fransız askerlerinden bahsediliyordu. Makinelerin etrafındaki tartışmalar kimi zaman şiddetleniyordu. Seferberliğe çağrılma ihtimali olmayan yaşlılar, isyancılara ödlek muamelesi yaparken askerlik çağındaki gençler, antimilitarist Craonne Şarkısı'nın kuplelerini acı acı söylüyorlardı:

Elveda hayat, elveda aşk
Elveda bütün kadınlar
Bitti artık, sonsuza dek
Bu alçakça savaş yüzünden
Craonne'da, yaylada
Canımızı bırakacağız
Çünkü mahkûmuz hepimiz
Kurban ettiler bizi

22 Temmuz'da senatoda Clemenceau, Malvy'yi ihanetle suçladı. 6 Ağustos'ta Almereyda tutuklandı. Yalnızca bir hafta sonra, 13 Ağustos'u 14'üne bağlayan gece, Miguel Almereyda denilen Eugène-Bonaventure de Vigo, Fresnes hapishanesinin 14 Numaralı hücresinde cansız bulundu. Avukatıyla görüşeceği günün arifesiydi. Polis önce kan tükürmeye bağlı bir ölüm olduğu sonucuna vardı, birkaç gün sonra ise intihar olduğunu keşfetti; sanık ayakkabı bağlarıyla kendini ranza demirlerine asmıştı. Yatarken kendi kendini asmak, hem de yalnızca ranza demirlerinin çekişiyle bunu gerçekleştirmek --çünkü onu bulduklarında durumu buydu– akrobasi yeteneği gerektirir. Bir akşam gazetesi şunu yazdı: "Ayakkabılarında bağ vardı, vakitsiz öldü." Almereyda-Vigo'nun bu "intihar"ı, konuşmasını engellemek isteyen Malvy ile Caillaux'nun elçilerine mi borçlu oldu-

ğu, yoksa Vigo'nun tüm renklerini gösterdiği anarşist döneminin intikamını almak isteyen polisler tarafından mı ortadan kaldırıldığı asla bilinmedi. Cezalandırılan kimdi? Savaş öncesinin idealist anarşisti mi, yoksa çıkar peşinde koşan politikacısı mı?

Ajan provokatörler ya da günah keçileri daima baskının bahanesi olmuştur. Almereyda'nın ortadan kaldırılmasının ardından Armand'ın davası geldi. Asker kaçaklığına suçortaklığından beş yıl hapse mahkûm edildi. Ardından Lecoin'in davası görüldü ve o da beş yıla mahkûm edildi; üstüne de duruşmada yıkıcı konuşmalar yaptığı için on sekiz ay aldı. Son olarak da Sébastien Faure yalnızca altı ay aldı; çünkü ona Sébastien Faure olmaktan başka isnat edilecek bir şey bulunamamıştı. Gerçekte, bu pasifistleri susturarak hükümet, ön hatlardaki askerleri etkileyen bozgunculuğun kaynağını kuruttuğuna inanıyordu. Bu durum, kendi örgütlerinde azınlık konumunda olan, kitlelerin tanımadığı ve siperlerde hiç nüfuzu olmayan militanlara fazlasıyla önem vermekti. Bu aynı zamanda onları sıradanlıktan çekip çıkarmak, kahraman, hatta şehit mertebesine yükseltmekti. İktidar makinesi işte böyle çalışır, düşmanlarını kendi saptar, gerektiğinde onları kışkırtır, ünlenmelerini sağlar. Hiçbir güç uygulamayan bu kişiler de bu gücü merkezi iktidardan, resmi iktidardan bulurlar. İktidar, karşı-iktidarlar doğurur. Bu karşı çıkış olmasa iktidar yok olup gitmez mi, kuruyup ölmez mi?

Ağustos 1917'de Barselona'da liberter komün ilan edildi. Fred bu işte Victor Kibalçiç'in parmağı olduğunu düşünüyordu. Sen-Petersburg'dakiler gibi işçi ve köylü konseylerinin yönetimindeki Barselona isyanı, yine de ondan daha radikaldi. Çünkü Rusya'da kurulan Kerenski'nin burjuva hükümeti geçişi aşamasını es geçmişti. Ama iki ay sonra Lenin ve Troçki de Kerenski'yi çarların tahtından kovuyor ve devletin yıkıldığını duyuruyorlardı.

Ne inanılmaz olaylar! Bunca sıradan, bunca meçhul insanlar, tek başlarına, yoksul ve yoksun bu insanlar, dünyanın efendilerinden ayrıcalıklarını aniden nasıl söküp almışlardı?

Fessart Sokağı'nda Rirette'in, Monsier-le-Prince Sokağı'nda Delesalle'in, heyecandan, sevinçten etekleri zil çalıyordu. Her şey yitirilmiş gözükürken ütopya gerçek oluyordu. Fred bir o eve bir

öbür eve koşturuyor, başını döndüren bu coşku içerisinde bocalayıp duruyordu. Buna karşılık atölyedeki atmosfer ağırlaşmış, giderek daha iç karartıcı hal almıştı. Barselona ve Sen-Petersburg oldukça uzaktaydı ve buradaki savaş hiç bitmeyecek gibi sürüyordu. Askerlerin isyanı bir an için savaşçıların, hem Fransızların hem de Almanların teslim olacağı ve kardeşçe kucaklaşacakları umudunu yaratmıştı. İsyancı saflardaki her on askerden birinin rastgele seçilerek kurşuna dizildiğini ve Divan-ı Harb'in ölüme mahkûm ettiği insanların affedilmemesi için Pétain'in, hükümet nezdinde ısrar ettiğini bilmiyorlardı. Askerlerin "Verdun Kasabı" dedikleri kişi, "terör zorunlu" diye buyuruyordu. Hubert'den hiç haber alamamış olan Fred endişeliydi. Ama ne bu trajik 1917 yılında ne kendisi de kur'asıyla birlikte askere çağrıldığında ne de sayısız militanla karşılaşacağı ömrü boyunca, ilk dostunun izine rastlamadı. Savaş onu el çabukluğuyla yutuvermişti. Sayısız insan gibi o da kayıp mı olmuştu, bir obüs patlamasıyla uçup gitmiş miydi? Esir mi düşmüştü? Ölüm mahkûmlarının toplu çukuruna mı atılmıştı? Savaştan sonra kasıtlı olarak mı ismini cismini unutturmuştu yoksa; ya da bunca sefaletten fazlasıyla midesi bulanmış, ıstırapla ilelebet örselenmiş miydi? Fred, tanık olabilecek herkesi sorgulayacak, soruşturacaktı. Boşuna.

2

Yoldaş Troçki'nin Çöp Tenekeleri
(1917-1924)

"Her sanat kendi harikasını yarattı,
yönetme sanatı ise canavarlardan başka bir şey yaratmadı."

SAINT-JUST

Alfred Barthélemy askerlik muayenesinden geçtikten sonra, askerliğe elverişli görülerek piyade sınıfına kabul edildi, bir süre sonra çamur rengine dönecek bir üniforma giydi, miğferini başına geçirdi, eline süngülü bir tüfek verildi ve doğuya doğru götürülmek üzere karmakarışık bir halde kamyonlara yığılan şaşkın, sersem, zavallılar sürüsüne katıldığı andan itibaren, bir kâbus tüneline girmiş gibi oldu. Her şey çabucak olup bitmişti. Askerlik celbi, atölyeden kopuş, Flora'dan içler acısı ayrılış. Bir şey anlamayan Flora, anlamayı reddeden Flora, bacaklarına asılarak yerlerde sürüklenen, ona küfürler eden, aynasızların emirlerine uymayı kabullendiği için korkak muamelesi yapan Flora (evet, ona göre hepsi aynasızdı, Joffre, Foch ve Clemenceau, üniforma taşıyan herkes; gizli polisin sivilleri ayrı

tabii). Fred, üzerinde kaputu, palaskaları ve polis başlığıyla, tıpkı bir aynasız olmuştu şimdi; yani vahşi çocukluklarının mutlak inkârı. Nuh deyip peygamber demeyen Flora artık Fred'in, kitapların esiri olduğu Delesalle'ın kitapçı dükkânına girdiği andan itibaren teslimiyete düştüğüne, tüm yaşamı boyunca inanacak. Bu lanet kitaplar onu kendisinden koparmıştı. Sonra da boynuna bir köpek tasması geçirmişti: atölye. Ardından hiç itirazsız savaşa gitmeyi kabul etmesinde şaşıracak hiçbir şey yoktu. Gitmesin, saklansın diye yalvarıyordu. Evet, onu saklardı. Üçünü de besleyecek bir işi kolaylıkla bulurdu. Yarın kaygısı taşımadan uzun süre yaşamamışlar mıydı? Daima işin içinden sıyrılmamışlar mıydı? Bu celp karşısında boyun eğmek niçin gereksindi ki? Özgür yaşamlarından niçin vazgeçsinlerdi?

Ter kokan meçhul kişilerle omuz omuza, düşman denenlere doğru götüren her tarafı sıkı sıkı kapalı bir cemsenin içinde, Flora'nın sövüp saymaları peşinden geliyordu. Rirette'i de görüyordu, suskun, ağzı sımsıkı kapalı. Tek laf etmemiş olan Rirette. Gitmeyi niçin kabul etmeli? Üniforma giymeyi Lecoin gibi niçin reddetmemeli? Çok basit; korkmuştu çünkü. Dünya aniden ona korkunç gelmişti. Bu dünyanın kudretlileri onu korkutuyordu. İbret olsun diye kurşuna dizilenler onu korkutuyordu. Hücresinde boğazlanan Almereyda, kayıp Hubert, giyotine gitmiş Callemin, kuduz köpek gibi vurulmuş Valet; tüm bu görüntüler, tüm bu anılar içinde öyle bir güçle birikiyordu ki cemsenin gecenin içinde duracağı ve yol arkadaşlarıyla birlikte yumuşak toprağa atlayacağı andan itibaren –toprak öyle yumuşaktı ki kıvamsızlığıyla onları korkutacak, kimileri kayıp düşecek, bu pislik tarafından derhal yutulacaktı–, işte o andan itibaren korku, her gün bunca askeri yiyip yutan doymak bilmez bu toprağın saldığı korku, bir daha yakasını bırakmayacaktı. Cepheden hiç ayrılmayacağı altı ay boyunca, aklı fikri toprağın ısırmasından kurtulmak olacaktı. Ama karşıdaki topçuların onu, Fred'i, bu topraklara gömmekten başka hedefi yoktu. Toprağı sürüyorlardı, taş yığınlarından ve kumlardan gayzerler havaya saçılıyordu, siperlerin içinde çömelmiş insanların üstü başı bu kumlarla kaplanıyordu, kimi zaman bu siperleri örtüyor ve nöbetçileri canlı canlı toprağa gömüyorlardı. Fred bu uzun ayları Flandres'ın sisi ve yağmuru altında tir tir titreye-

rek, bir sersemlik hali içinde yaşayacaktı. Bu sürü yaşamıyla birlikte, Paris'ten hiçbir yere kımıldamamış küçük bir şehirli olarak, hiç bilmediği kırı da keşfediyordu. Ama talan edilmiş, yakılıp yıkılmış bir kır. Kömüre dönmüş ağaçlarıyla, harabeye çevrilmiş köyleriyle, leşi çıkmış hayvanlarıyla, araçların tekerlerinin ve düşen mermilerin delik deşik ettiği çayırlıklarıyla dehşet verici bir kır. Kırsal yaşama dair edindiği bu ilk görüntü, ömrü boyunca kır yaşamına karşı saçma bir tiksinti duymasına yol açacaktır.

Bahtsız yol arkadaşlarıyla birlikte itaat etmekle yetiniyordu. Subaylar "ileri!" diye uluduklarında hep birlikte siperden fırlıyorlardı. Mümkün olduğunca hızlı koşuyorlardı, süngü önde, obüs deliklerinde sürünüyorlar, dikenli tellerin altında sürünüyorlar, mitralyöz atışları altında sürünüyorlardı. Ne yaptıklarını bilmiyorlardı. niçin böyle yapmalarını istediklerini de bilmiyorlardı Robotlar gibi davranıyorlardı. Her akşam içlerinden onda biri içtimada eksik çıkıyordu. Kimi zaman, büyük taarruz günlerinde yarıdan çoğu eksik oluyordu. Hepsi de ölüm mahkûmu olduklarını ve tecile uğradıklarını düşünerek, hiçbir ümit beslemiyor, hiçbir şeye inanmıyorlardı. Yürüyorlardı. Yürü ya da geber; öyle diyorlardı. Harekete geçirilmediklerinde uyuyorlardı, ağır bir uykuyla, uyanmayı arzulamadıkları bir uykuyla. Hiç alkol içmemiş olan Fred, şimdi diğerleri gibi kendi içki payını sabırsızlıkla bekliyordu. Sıvı boğazını yakıyor ama göğsünü ısıtıyordu. Hiçbir şey okumuyordu, hiç düşünmüyordu. Belleville, Flora, Rirette, Delesalle, tüm bunlar ona öyle uzak geliyordu ki kendi kendine bu geçmişin gerçekten var olup olmadığını, her günkü kâbusunun içine gizlice sızmış bir düş olup olmadığını soruyordu.

Duygularını öylesine yitirmişlerdi ki istirahat sırasında, pek az insan duygularından söz ediyordu. Kimileri ailelerine yazıyordu. Diğerleri birbirlerine daha önce yüzlerce kez gösterdikleri kadın ve nişanlı fotoğrafları gösteriyordu. Aynı havadisler, ezeli olarak aynı havadisler dolaşıyordu ortalıkta: Bir gün Almanlar geri çekiliyor haberi, ertesi gün saldırıya geçtikleri ve kaybettikleri toprakları geri aldıkları haberi, birkaç gün sonra geri çekildikleri haberi; böyle sürüp gidiyordu... Fred tüm bu dedikodulara pek az kulak veriyordu. Bir keresinde, yine de kulak kabartmasına yol açan bir kelime işitti:

Rusça. Rusça kelimesi. Bir çavuş, subayların Rusça konuşan birini aradıklarını söylüyordu. Niçin Çince değil, hazır oradalarken! Fred tereddüt etti. Postalları sürükleyemeyeceği kadar ağırdı. Çavuşa doğru birkaç adım atmak için ayağa kalkmak, niçin bir tercümana ihtiyaç olduğunu sormak. Sakın bir tuzak olmasın? Yine de yeniden yaşama izlenimi veren bir tür provokasyonla kendi kendine karar verdi. Alkol payını içmişti elbette.

"Ben çavuş, ben Rusça konuşuyorum."

"Dalga geçme! Nasıl olur?"

Fred yalan söylemekte maharetli olduğunu sandı:

"Annem Moskovalıydı. Artık yaşamıyor. Ben küçükken kendi dilini bana öğretmişti."

"Gel, yüzbaşıyı görelim."

Gerçekten de iki dilli olan ve Sovyet Devrim Yönetimi'ne gönderilecek askeri bir heyette gönüllü olarak yer almayı kabul eden askerler bulmak için alayda soruşturma yapıyorlardı. Fred önce, anarşist evveliyatını keşfetmiş olan yüzbaşının, onun maskesini düşürmek amacıyla ajan provokatör olarak davrandığını düşündü. Ama hayır o, yalnızca talebini, Rus anne referansını ve tesviyeci mesleğini kaydetti.

İnanılmaz şey oldu. Yapılan kısa bir soruşturma ne Slav annenin izini buldu ne Alfred Barthélemy'nin liberterlerle düşüp kalktığının. Tamir atölyesinin kusursuz tesviye işçisine övgüleri büyük ölçüde yeterli görüldü. Siperden alınan Fred Paris'e gönderildi, dil yeterliliği sınavından başarıyla geçti. Flora Belleville'de değildi. Rirette de yoktu. Delesalle onların durumunu bilmiyordu. Buna karşılık Ekim Devrimi'ne büyük coşku gösteriyordu. Devrimin yanına gitmek Fred için ne büyük şanstı?

Fred, Moskova'ya sevki için beklediği birkaç gün boyunca Flora'yı aradı. Cephedeyken koşmayı alışkanlık edinmişti, görünmeyen düşmana doğru koşmayı, obüslerden ve toplardan kurtulmak için koşmayı, ölümden kaçmak için koşmayı. Paris'te hayatın ardından koşuyordu; kendi hayatının, karısının ve çocuğunun. Ama bu çılgın koşu da öteki kadar nafileydi. Flora'yı kim tanıyordu ki? Kim ona bilgi verebilirdi? Ne Fessart Sokağı, ne Monsieur-le-Prince Sokağı,

ne fabrika, kimse bir şey bilmiyordu. Fred gitmek istemiyordu, Rusya'ya gitme anlaşmasını feshetmek istiyordu. Ama askeri aygıt, cephede olduğu gibi burada da değişiklik kabul etmiyordu. Terhis edilmiş değildi, başka bir yere atanmıştı. Orada, müttefikler ile Bay Lenin'in şu gizemli yönetimi arasındaki çetin pazarlıklarda yararlı olacaktı. Kaçınılmaz gün geldi. Yeniden bir cemsenin içinde Le Havre'a doğru gidiyordu. Yanında suskun birkaç asker, bir çavuş ve bir teğmen vardı. Açıkça hepsi birbirini kolluyordu, kılık değiştirmiş bir Bolşevik'in yanlarında olduğuna inanıyorlardı.

Mademki Rusya devrim yapmıştı, mademki devleti yıkmıştı, mademki anarşistler, her eğilimden sosyalistlerle birlikte Kibalçiç'in ve Eichenbaum'un ülkesinde yeni bir dünya inşa ediyorlardı, Fred de eşitlikçi ve liberter, keyif içindeki bir topluma dahil olmayı saf saf bekleyebilirdi. Proudhon'da, Fourier'de, Blanqui'de, Bakunin'de, Louise Michel'de okuduğu her şeyin, Toslstoy'un ve Kropotkin'in toprağında gerçekleştiğini görüyordu. Orada yaşamaya gitmek için seçilmiş olma şansına inanamıyordu. Üstelik cephedeki cehennemden de kaçmıştı. Bu mutluluğa Flora'yı yitirmiş olmanın üzüntüsü, kaygısı niçin karışsındı ki! Kayıp, hayır, yerinde değildi. Ama neredeydi? Moskova'da yoldaşlara rastlardı. II. Enternasyonal'in kolu uzundu. Paris'in halk mahallelerinde araştırma örgütlenmesini talep ederdi. Evet, II. Enternasyonal'in her yerde kolu vardı, Moskova da onun harekât merkeziydi. Oradan bir araştırma örgütlemek daha kolay olurdu.

1918 yılının bu Mart ayında Rusya'ya gitmenin tek yolu, Karadeniz üzerinden Orta Avrupa'ya geçerek Finlandiya'ya ayak basmak ve oradan da Ladoga Gölü yakınlarında, Rus sınırına varmaktı. Fred'in Sovyet ülkeleri hakkındaki ilk izlenimi buz gibi soğuktu. İlkbahar olmasına rağmen kış soğuğu yüzünden değil yalnızca; hudut çizgisini yok edecek ölçüde Finlandiya'dan Rusya'ya geçen bu uçsuz bucaksız kar nedeniyle de değil; çok hafif giysileri içinde buz kesmiş, şüpheci, düşman bakışlı Rus nöbetçilerin pek sevimli olmayan karşılaması dolayısıyla.

"Üniformalarımız pek hoşlarına gitmedi" dedi Fransız askerleri-

nin küçük heyetine eşlik eden teğmen. "Onlara anlayış gösterelim. Bizler çarın müttefikleriydik. Clemenceau'nun Lenin'in düşmanı olacağına inanmamaları elde değil. Dolayısıyla, ister müttefik ol ister düşman, kuşkulanıyorlar."

Bu açıklama Fred'i teskin etti. Ama Moskova'ya vardığında, sokakların felakete uğramış hali karşısında kanı dondu. Şehirde soluk kaputlu askerlerden ve dilenci görünümlü sivillerden başka kimse yaşamıyor gibiydi. Yaşlılar, çullar içindeki çocuklar, sokaktan geçenlere sesleniyor, onlara çorba kâseleri, patates uzatıyorlardı. Fred yaklaştı. Çorbadan çürük et kokusu geliyordu. Patatesler zaten donmuştu. Bol ve uzun giysiler içinde, lime lime olmuş battaniyelere sarınmış kadınlar, bu kokuşmuş erzakın pazarlığını yapıyorlardı. Fred içlerinden birini gözüne kestirdi, ayağında saz sandaletler vardı ve bir servet değerinde olması gereken samur bir kürk giymişti.

"Satın alın, barinya, Tanrı aşkına!"

"Tanrı aşkına!" Deyimler nasıl da dirençli ve uzun ömürlüydü!

Aniden bir itiş kakış, çığlıklar, kaçış. Polis olduğu besbelli birtakım adamlar, çorba tencerelerini deviriyor, kaçamayanların erzağına el koyuyorlardı. Kadınlar kollarını havaya açarak ağlıyor, hasta köpekler gibi inleyip sızlıyorlardı. Kamyonlara doğru sertçe sürüklenen çocuklar, tekmeler savuruyor, götürenlere karşı koyuyorlardı. Fred bir şey anlamıyordu. Sergilenen bu sefalet, bu polis...

"Spekülatörler nasıl eziliyor görüyor musunuz?"

Fred arkasına döndü. Huduttaki nöbetçilerin soğukluğu için özür dilemeye çalışmış olan genç teğmen, gülümseyerek yanında duruyordu. Fransız üniforması daha az fark edilsin diye kuşkusuz, şapkasını elinde tuttuğundan Fred, onun usturaya vurulmuş kafasını gördü. Kazak tarzı pos bıyığı çok yumuşak bakışlarıyla tezat oluşturuyordu. Kendini tanıttı:

"Teğmen Prunier. Birlikte iyi vakit geçireceğiz. Dışarıyla hiç temasa geçmeyeceğiz, korkarım. Öyleyse, bir an önce yakınlaşmakta fayda var. Öyle değil mi er Barthélemy?"

Fred, adını aklında tutmuş olmasına bir an şaşırdı.

"Bunu beklemiyordunuz, değil mi?" diye devam etti Teğmen Prunier.

Fred çekiniyordu. Yalnızca şunu dedi:

"Spekülatörlerden nasıl söz edilebilir! Bu zavallı kadınlar, bu yumurcaklar..."

"Ülke harap halde. Herkes aç ve soğukta. Petersburg halkı açlık yüzünden şehir dışına sevk edildi. Yakacak yokluğundan fabrikalar kapanıyor. Tek bir yiyecek maddesi yok. Yapılması gereken ilk şey, zenginleri daha da zengin yapan karaborsayı ortadan kaldırmak. Lokantaların yemek listesinde ekmeğin fiyatı bir rubleden biraz fazla. Karaborsadaysa on beş, yirmi rubleye satılıyor. Şekerin kilosu on iki ruble, karaborsada elli."

"Devrim malları paylaştırmadı mı?" diye sordu Fred. "zenginler mülksüzleştirilmedi mi?"

"Elbette. Ama zenginlerle yoksullar hesaplandığında, yoksulların zenginlerden çok daha kalabalık olduğu fark edildi. Çok zenginlere, prenslere, düklere, büyük burjuvalara gelince, onlar, hazineleriyle birlikte tam vaktinde çekip gittiler."

Fred, Moskova'nın sokaklarında Teğmen Prunier'ye eşlik etti. Kızıl eşarplı kadınların kullandığı tramvaylar geçiyordu. Bir deri bir kemik kalmış atların çektiği birkaç fayton da görülüyordu. Neyi bekledikleri belirsiz bir halde caddelere yığılmış kalabalıklar arasında kendilerine güçlükle yol açıyorlardı.

"Bakın, bunlar son faytonlar" dedi Teğmen Prunier. "Bütün atların sonu parça parça kesilmek. Çorbaya konuyorlar. Bir süre sonra Kazaklar bile yaya yürüyecek."

Fred'i en fazla şaşırtan, evlerin boğuculuğu, boş mağazaların harap hali ile yaldızlı bakır kaplamaları parıl parıl parlayan kilise kubbelerinin pırıltısı arasındaki zıtlık oldu. Haçlar gökyüzünün en yükseklerine uzanıyordu; sanki aşağıda, sokak seviyesinde durağan kalmış devrime meydan okuyorlardı.

Fred'in tüm tepkilerini gözlediği kesin olan Teğmen Prunier, alaycı bir tarzda, "Biraz fazla kibirli şu haçlar" dedi. "Korkarım bir gün kökünden kazırlar onları. Yer hizasına, müminlerin seviyesine indirilmiş kiliseden yana olabiliriz, değil mi?"

Ne peşindeydi bu subay? Ona ne dedirtmeyi umuyordu? Fred temkinli, susuyordu. Dev bir heykelin önüne geldiler. Kocaman, sa-

kallı bir adam, ayakta, elinde bir silindir şapka tutuyordu. Heykeltıraşın yeni yaptığı belli oluyordu. Bronz yetmediğinden, çimento kullanılarak yapılmış, vagon yeşiline boyanmıştı.

"Bu burjuva da kim?" diye haykırdı Fred.

Teğmen Prunier kahkahalarla güldü.

"Nasıl yani, Karl Marx'ı tanımıyor musunuz? Bir burjuva ha! Sözlerinize dikkat edin, genç adam. Karl Marx, bakın hele, bu devrimin babası. Redingotu ve silindir şapkasıyla saygıdeğer bir adam. Saygıdeğer bir devrim için saygıdeğer bir adam. Sovyetlerin model olarak haytanın tekini örnek almasını istemezdiniz herhalde. Bu Bay Lenin, Clemenceau'yu bunca korkutan zat; o da onun gibi bir burjuva. Aynı dünyanın insanları. Asker Barthélemy, buraya bizi diyalog kurmamız için gönderdiler, yanlış anlamaları ortadan kaldırmamız için gönderdiler. Örneğin siz, devrimin kamusal alanlara aydın burjuva heykelleri diktiğine tanıklık edebilirsiniz. Önemsiz bir şey değil bu. Bay Poincaré'ye güven verir."

Fred enayi değildi. Teğmen Prunier ironi yapıyordu; ama niçin? Ondan ne istiyordu? Sovyetlerin devrimi hakkında pek az şey biliyordu. Rusya'ya bu devrimin dostu olarak mı gelmişti, düşmanı olarak mı? İspiyon muydu? Onu bir maceraya sürüklemeye mi çalışıyordu, yoksa yalnızca ağzından laf almaya mı?

"Geveze biri değilsiniz, er Barthélemy."

"Bir asker üstlerini dinlemelidir" dedi Fred, "asla onlara karşı çıkmamalıdır."

"Doğru, er Barthélemy. İyi puan alacaksınız."

Fred Moskova'da geçirdiği ilk aylarda, Rusya'daki olaylara dair gayet özlü bir izlenim edindi. Aslında biraz Fransız Askeri Heyeti'nin hareket alanı içinde kapalı kalmıştı, dolayısıyla devrimin kaynaşmalarıyla karşılaştırıldığında iyice olayların dışındaydı. Asker Barthélemy'nin elbette hiç ilişkide olmadığı bir generalin komutasındaki heyet, özellikle bürokratik çalışma yürüten birkaç subaydan oluşan bir grup insandı. Fred Fransa'daki askeri otoritelerin, yalnızca Rusça konuşan askerler seçmediklerini fark etmişti. Subaylar gibi, askerlerin de çoğu bu dili hiç bilmiyordu. Dolayısıyla Fred'i sürekli tercüman olarak kullanıyorlardı.

Askeri heyetin önde gelen şahsiyeti general değil, bir yüzbaşıydı: Yüzbaşı Sandoz. Parisli eski bir avukat olan Sandoz, Silahlanma Bakanı sosyalist Albert Thomas (Nisan 1917'de Rusya'ya gelerek Kerenski'nin niyetlerini öğrenmeye çalışan ilk Batılı siyasetçi) tarafından, ayrıntılı raporlar göndermesi için görevlendirilmişti. Yüzbaşı bu görevi titizlikle yerine getiriyordu. Kulağını Sovyetlere vermiş bir subay ile Poincaré'nin bakanı bile olsa, bir Fransız sosyalisti arasındaki bu yazışmaya pek de iyi gözle bakmayan general ise bu durumdan fazlasıyla rahatsızdı. Fred, heyetteki acıklı durumu kısa sürede fark etti. Herkes herkesi kolluyordu. Yalnızca Yüzbaşı Sandoz ile Teğmen Prunier bu nifak durumundan eğleniyor gibiydiler. Yüzbaşı tek kelime Rusça anlamadığından, bir yığın raporu ona Fred açıklamıştı. Muhtemelen Teğmen Prunier'nin tavsiyesiyle Fred'i kendi bürosuna bağlamıştı ve çok kısa sürede Fred, onun için vazgeçilmez oldu.

Fred farkında olmadan herkesi kendine bağlayabilecek türde bir gençti ve bu durumdan da kimi zaman iyi yararlanıyordu. Teğmen Prunier onun kafasını karıştırıyor, cezp ediyordu; oysa Yüzbaşı Sandoz, muhatabını her zaman büyülemek isteyen tarzıyla onu sinirlendiriyordu. Yüksek Sovyet'in bazı üyeleri hakkında Teğmen Prunier'ye sır olarak söylediğini işittiği şeyin aynısını ("aşırı sol çevrelere girdiğimden beri ilk kez yeterince net olmayan cıvık insanlarla karşılaştığıma dair güçlü bir duygu hissediyorum"), Fred de bu subay hakkında düşünüyordu. Evet, cıvık ve net değil. Yine de Yüzbaşı Sandoz'la Teğmen Prunier'nin Bolşeviklere sempati duyduğunu ve hepsinin üzerine de Lenin ile Troçki'yi yerleştirdiklerini görecek kadar yakınlarında bulunuyordu. Bu ikisinin, kendisi hakkında onu görevlendiren bürodan daha fazlasını bildiklerini de...

Devrimin sonuçlarına dair ilk olumsuz izlenimlerin yerini, Fred'de yavaş yavaş olumlu etkiler almıştı. Devrim mutluluk getirmemişti, tamam; ama hâlâ dayanıksızdı, düşmanlarla çevriliydi: Batı sınırında Almanlar, içerde de isyan halinde çarlık subayları. Devrimin düşmanları öyle kalabalık, öyle düşman gözüküyorlardı ki çok yaygın sabotajlar ekonomiyi dinamitliyordu. Lenin ve Troçki, bu iki ortak,

Yüzbaşı Sandoz'un deyişiyle bu ikizler, yine de devrimi dörtnala giden koşum hayvanlarını idare eder gibi yönetiyorlardı. Ordunun, polisin, bürokrasinin ortadan kalkmasını talep etmiyorlar mıydı? Bütün iktidarı sovyetlere vererek devleti ortadan kaldırmamışlar mıydı! "Toprak köylünün, fabrika işçinin!" Ölüm cezasını kaldırmamışlar mıydı?

12 Nisan sabahı, Teğmen Prunier Yüzbaşı Sandoz'un bürosuna telaşla girdi, yüzü allak bullaktı.

"Bu gece inanılmaz bir olay meydana geldi. Moskova'da anarşistlerin işgal ettiği yirmi konağa mitralyözlerle ve toplarla saldırdılar."

"Kim saldırdı, Kadet'ler mi?"

"Hayır."

"Menşevikler mi?"

"Hayır. Jerzinski'nin Çeka*'sı."

"Şaka yapıyor olmalısınız, Teğmen Prunier."

"Böyle bir konuda şaka yapmayacağımı iyi bilirsiniz."

"Ben de ne sanmıştım! Alın, bakanlığa raporumu okuyun, geçen haftaki."

Bu konuşmaya tanık olan Fred'in rengi attı. Yüzbaşı Sandoz onun heyecanını fark etti:

"Prunier, dinlemek er Barthélemy'nin de hakkı. Yüksek sesle okuyun."

"Sizi gülünç duruma düşürmek istemem, yüzbaşım."

"Okuyun."

"Anarşist kanat, muhalif grupların en aktifi, en mücadelecisi, muhtemelen de en popüleri."

Fred iki subayın önünde tepki göstermemesi gerektiğini biliyordu ama boğuluyordu.

"Barthélemy" dedi Teğmen Prunier, "yüzbaşı ve ben sizin anarşist olduğunuzu biliyoruz. Geçen gece tuhaf bir şey oldu, devrimin gelişiminde bir, bir kusur. Fransa'da, Bolşevikleri onaylayan ilk manifestonun 1917 yazında Santé hapishanesindeki liberter mahkûmlara ait olduğunu bilmiyor değiliz. Hücrelerinden bağırıyorlardı: "Her yerde Sovyetler!" Kızıl Meydan'daki toplu mezarlıkta onlarca anarşist işçi-

* Sovyet Devleti'nin ilk güvenlik kurumu. (ç.n.)

nin kemiklerinin Bolşevik savaşçılarınkine karışmış olduğunu unutmuyoruz. Ekim Devrimi elele yapıldı. Bolşevikler, sol sosyalist-devrimciler, anarşistler. Yalnızca hedef önemliydi, parti değil."

"Troçki'den açıklama talebinde bulunacağım" dedi Sandoz. "Zinoviev'in kancıklığı olmalı, hiç de şaşırmam."

Fred, iki subayın sırlarına kendisini niçin ortak ettiklerini çok iyi anlayamıyordu. Onun liberter geçmişini, Fransa'da askeri yetkililer asla öğrenememişken nasıl keşfetmişlerdi? Teğmen Prunier'nin gösterdiği sempati, Flora ile Germinal'i bulmak için araştırmalara başlamayı ondan istemeye yöneltti Fred'i.

"Öncelikle Rirette Maîtrejean'ın izin bulmak daha kolay olur" dedi teğmen bıyık altından gülerek.

Fred şaşırmıştı.

"Haydi, Barthélemy, bundan daha doğal ne olabilir? Yüzbaşı ve ben Bolşeviklerle birlikteyiz. Bize emin bir işbirlikçi gerekiyordu. Bunun da siz olduğunuza inandık. Ama önce bilgi topladık. Laf aramızda, Yüzbaşı Troçki'yle görüştü ve ikna oldu. Bolşeviklerin sizin yoldaşlara düşman olması söz konusu değil. *L'Anarchie* gazetesi bu sabah dev bir manşetle çıktı: "Kahrolsun Mutlakiyetçilik!" Basının özgür kaldığının kanıtı işte! Kızıl Muhafızlar'ın işgal ettiği yirmi altı eve gelince, bunlar anarşiyi küçük düşüren adi hırsızların iniydi. Söz konusu olan bir temizlik operasyonu. Troçki, Bolşeviklerin idealist anarşistlere asla zarar vermeyecekleri, anarşistlerle Bolşevikler arasındaki işbirliğinin devrimin temeli kalacağı konularında, Fransız dostlarımızı uyarması için Sandoz'un nezdinde ısrar etti. Kendisinin yönetiminde olan ve geçici hükümeti devirmiş olan Petrograd Sovyeti Devrimci Askeri Kometisi'nde dört anarşistin de bulunduğunu unutmuş değil. Üstelik, Ekim'in en sert çatışmaları sırasında en tehlikeli görevin Dvinsk Alayı'na emanet edilmiş olduğunu ve bu alayın da iki eski liberterin, Gratçof ile Fedetof'un yönetiminde olduğunu; Potemkin isyanının elebaşısı Matioçenko'nun anarko-sendikalist olduğunu; Sovyet hava filosunu yoktan yaratanın bir anarşist olduğunu da unutmuyor. Troçki'nin kendisi de henüz taze bir Bolşevik."

"Sizden rica ediyorum" dedi Fred, "karımı ve çocuğumu bulun bana."

"Karım" demişti. Flora'yı asla "karısı" olarak takdim etmemişti. Gencecik tanışmışlardı. Yavaş yavaş, çok doğal olarak olgunlaşmış bir çift çocuk. Bir çift arkadaş, suçortağı. Flora onun yoldaşıydı, liberter çevrelerde dendiği gibi, birbirlerine eşlik ediyorlardı. Germinal ise aşklarının meyvesiydi, Fred bir babanın oğlunu düşündüğü gibi onu düşünmek için kendini zorluyor ama başaramıyordu. Kendisi çok erken yaşta öksüz kaldığından, hatırladığı ilk çocukluk anılarında baba figürü belli belirsizdi; tıpkı bir gölge gibi. Bir babayı düşünür gibi sık sık düşündüğü kişi Paul Delesalle'dı. Valet, Kibalçiç, daha ziyade ağabeye, Eichenbaum ise biraz kafa ütüleyen bir amcaya benziyordu. "Ne aile ya!" diye hatırlıyordu Fred, eğlenerek, "bir öksüz için ne kalabalık aile! Tıpkı sinekleri çeken et gibi ben de akrabalığı çekiyorum. Şimdi de Rusya'da etrafımda dönüp duran ve iyiliğimi isteyen şu teğmen ve yüzbaşıyla her şey yeniden başlıyor." Fred hiç kuşkusuz Rusya'ya bir aileye kavuşmak için gelmişti; ama bu Fransız ordusu mensuplarının oluşturduğu bir aile değildi. Fred bu aileyi kendi etrafında, askeri heyetin bu küçük gettosunun etrafında, devrimin o büyük ailesinde hissediyordu. Bu büyük aile sokaklarda, Kızıl Meydan'da, artık kullanılmayan kiliselerin avlularında kendiliğinden oluşan toplantılarda kaynaşıyordu. Bu aileyi yerinde duramaz bir halde görüyordu. Şaşkınlık içindeki bu halk kitlesinden bir homurtu yükseliyordu: Açlıktan avurtları çökmüş, sokağa inmiş ve bir daha geri dönmeyen bu erkek ve kadınlar kitlesi, delik deşik kötü giysiler içindeki bu yoksul kitleden, hepsi Gavroche'a benzeyen bu çocuk sürülerinden bir homurtu yükseliyordu, tıpkı bir davul gümbürtüsü gibi. Aslına bakarsanız kendisi de bir Gavroche'tu (safını şaşırarak, yanlışlıkla ölmüş o zavallı Péguy onu böyle haşlıyordu!), Fred bu davulların kendisine seslendiği duygusu içindeydi; ama yürüyen bu halka nasıl katılacağını bilemiyordu. Fransız askeri üniforması onu ayrı tutuyordu. Onu savaştan alıp dünya devriminin merkezine yerleştiren bu inanılmaz değişimden yararlanma şansı olmuştu; ama yine de bir Fransız adacığı içinde tecritti, kendi vatandaşlarıyla çevrili bir haldeydi, üstelik bunların neredeyse hepsi, Teğmen Prunier

ile Yüzbaşı Sandoz hariç, Ekim Devrimi'ne düşmandılar ve Fransa'ya bir an önce dönerek, pantuflalarını ayaklarına geçirmekten başka bir şey düşünmüyorlardı.

"Sizden rica ediyorum" diye tekrarladı Fred, "karımı ve çocuğumu bulun bana."

Ağustos 1918'in son aylarında işitilmedik bir haber Fransız askeri heyetine yıldırım gibi düştü. Bir kadın Lenin'i öldürmeye teşebbüs etmişti. Adı Fanny Kaplan'dı. Çok yakından atılan iki tabanca kurşunu, Lenin'i hafifçe boynundan yaralamıştı. Ama ıskalamış bu iki kurşun, Bolşevik yöneticilerin kulaklarında çınlamaya devam edecekti. Tüm kaygıları, tüm korkularıyla bu korkunun doğuracağı tüm terör, bu sıyrıklardan doğacaktı.

Fred, her zamanki saatinde Yüzbaşı Sandoz'un bürosuna gittiğinde, yüzbaşı görkemli bir şekilde ayağa kalktı ve tumturaklı bir şekilde haykırdı: "Yaşasın Sovyetler Cumhuriyeti!" Sonra Fred'e yaklaştı, elini omzuna koydu:

"Yoldaş er Barthélemy, seçim anı geldi çattı. Devrim tehlikede. Bizim yerimiz, sovyetlere karşı er geç silaha sarılacak olan gerici bir ülkenin bu heyeti değil artık. Teğmen Prunier ile ben, Komünist Parti'ye katılma kararı aldık. Bu akşamdan itibaren üniformalarımızı çöpe atacağız ve bizi bekleyen halktan hiçbir şey ayırt edemeyecek bizi. Siz de bizimle geliyor musunuz?"

Yüzbaşının laf kalabalığı Fred'i daima sinirlendiriyordu. Sanki rol yapıyor gibiydi, bir sahne üzerinde caka satıyor, ezbere öğrenilmiş bir piyesin diyaloglarını okuyor gibiydi.

Fred ona güvendiği için teşekkür etti; ama öncelikle Teğmen Prunier'nin tavrını bilmeyi tercih ederek cevabı geciktirdi.

Teğmen, kendisi ile yüzbaşının güç bir engeli aştıklarını ve Fred'i de kendi maceralarına sürüklemek istediklerini onayladı.

"Bana, buraya Sovyet devrimine katılmaktan başka gerekçelerle geldiğinizi söylemeyin. Kuşkusuz ki devrimde nasıl yer alacağınızı çok iyi bilmiyordunuz; ama bugün bunu yapma fırsatımız var. Lenin ve Troçki, yabancı komünist gruplardan bir federasyon kuruyorlar ve bu da III. Enternasyonal'in hazırlığı olacak. Bu tiksinti verici savaştan

sonra her birimiz kendi ülkemize döneceğiz ama gayet belirgin bir misyonla. Burada dünya devriminin kadrolarını yetiştireceğiz."

"Ben komünist değilim" dedi Fred.

"Unutmayın ki Kropotkin Rusya'ya kendi rızasıyla döndü ve Lenin'in önerisiyle onun adı birçok okulun girişinde yer alıyor. Niçin? Marx'la Bakunin Cenevre'de 1867'de ayrılmış olsalar da 17 Ekim 1917'de Petrograd'da buluştular, Rus Devrimi'nin platformu üzerinde uzlaştılar. Barthélemy, sevgili Barthélemy, sizin, senin, yoldaşım, geleceğini çok parlak görüyorum. Anarşizm fikrinin, fikirlerin en iyisi, en güzeli ve en safı olduğuna kuşku yok, ancak gerçekleşme zamanı henüz gelmedi. Öncelikle mevcut devrimi sağlamlaştıralım. Anarşizmin geleceğine ve kaçınılmaz sosyalizm evresinden sonra zafer kazanacağına eminim."

Fred, yaşlı anarko-sendikalist militan Delesalle'ın, Rusya'ya gittiğini haber verdiğindeki coşkusunu düşündü. Gerçekte Fred, devrime katılmaktan başka bir şey istemiyordu. Şimdi tereddüt ediyor olmasının nedeni, Yüzbaşı Sandoz'un aracı olarak kendini ortaya koymasıydı ve Fransız Askeri Heyeti'nin kapılarında oynanan trajedide hinoğlu hin oyuncu imgesini araya sokuşturmasıydı.

"İsterim" dedi Fred, "ama beni ilgilendiren doğrudan doğruya Ruslarla çalışmak. Yüzbaşıya tercüman olarak hizmete devam etmek değil."

"Biraz kurnaz olmak gerek, yoldaş. Sesini çıkarma. Bir süre Sandoz'la işbirliğine devam et. Onun aracılığıyla Parti'nin tüm çarklarını tanıyacaksın. Aynı zamanda kendi hesabına çalışmanı, kendine dostlar edinmeni hiçbir şey engellemeyecek. Sandoz üzerinde senin büyük bir üstünlüğün var, Rusça konuşuyorsun. Birkaç hafta içerisinde suda balık gibi olursun. Senin ona ihtiyacından çok, onun sana ihtiyacı olacak."

Alfred Barthélemy üniformasından kurtulduğu anda, çok uzun süre önce yitirdiği özgürlüğüne yeniden kavuştuğu duygusuna kapıldı; askere alınmasından çok önce, mekanik atölyesine çırak olarak girmeyi kabul ettiği anda yitirmişti o özgürlüğü. Flora haklıydı. Şimdi, sert yünlü bir urbayı üzerine geçirmiş, başına fötr şapka takmış haliyle, Moskovalılardan onu hiçbir şey ayırt etmiyordu. Teğmen

Prunier'nin öğüdüne uydu. Görünüşte yalnızca büro değiştirmişti, Fransız Askeri Heyeti'nden Fransız komünist grubuna geçmişti. Grup henüz yok gibiydi; çünkü, Sandoz'un yönetiminde, Fransa, Belçika ya da İsviçre'de yaşamış beş ya da altı Rus mülteciden oluşuyordu yalnızca. Fred'in durumu yalnızca görünüşte böyleydi; çünkü gündüz bürokrat, gece avcı oluyordu. Tavernalarda ve kulüplerde arasına karıştığı halktan çekip aldığı havadislerin avcısı. Aylak aylak dolaşma yeteneğine yeniden kavuşmuştu, her köşe bucağa girip çıkıyor, her tarafa burnunu sokuyordu. Prunier'nin ona dediği gibi, suda balık gibi kayboluyordu. Derhal. Karşılaştığı gecekuşlarının çoğu, onun çocukluğuna benzeyen yarı vahşi bir hayat sürüyordu. Onu şaşırtan tek şey, bu erkek ve kadınların litrelerce alkol içme yeteneğiydi. Açlıktan geberiyorlardı; ama votka, esrarengiz bir şekilde, bitmek tükenmek bilmiyordu. Fred savaşta, içme alışkanlığı edindiğinden, en gizli halk çevrelerine girebilmesine fazlasıyla katkıda bulunan bu içki âlemlerine katılıyordu.

Böylece, anarşistlerin kendilerini Kızıl Muhafızlar'dan korumak için örgütledikleri Kara Muhafızlar'a kadar erişmişti. "Kara Genelkurmay", bu uygunsuz terimi kullanabilirsek, ülkeden kaçmış bir spekülatörün viraneye çevrilmiş konutuna yerleşmişti. Fred'in Komünist Parti'ye katılımı, anarşistlerin onu kardeşçe kabulüne hiç engel olmamıştı. Bunun, koşulların gerektirdiği bir katılım olduğunu Fred gibi onlar da biliyordu. Şu an Bolşeviklere karşı durmak, beyazların oyununa gelmek olurdu. İsyankâr generaller Denikin, Wrangel ve Kolçak'ın yönettiği Çarlık birliklerine karşı Bolşeviklerle birlikte savaşan anarşist çoktu. Lenin, Sovyet propagandasını yönetmesi için Türkistan'a bir anarşisti göndermemiş miydi? Bununla birlikte, Jerzinski'nin baskınından bu yana anarşistler, bu tür "yanlış anlamalar"ın yenilenmesinden çekiniyorlardı. Kara Muhafızlar, Çeka'ya karşı bir savunma siperi oluşturuyordu.

Fred, hiçbir şeyin yerine konmadığı, bu altüst edilmiş dairedeki komandoların yanına gitmekten çok hoşlanıyordu. Delik deşik edilmiş mobilyaların açık çekmecelerinden kumaşlar ve kâğıtlar çıkıyordu. Yırtık perdeler, pencere deliklerinden sarkıyordu. Çok sayıda cam kırık olduğundan, pencereler karton parçalarıyla üstünkörü ka-

patılmıştı. Fred'e, sanki Les Halles'deymiş gibi geliyordu; çocukluk döneminde, pazar kapanırken, tacirler çekip gittikten sonra ve demir çadırların altında her şey çöpçüleri beklemeye terk edilmiş dururken... Burada, çöpçülerin asla gelmeyeceği belliydi. Bu dağınıklığa ve pisliğe herkes alışıyordu. Hatta şu kısa saçlı, siyah deri bir tüniğin vücudunu sıktığı, Ukrayna'dan gelme güzel genç kadın bile. Fred'in tanıdığı hiçbir kadın bu kadar kısa saçlı değildi. Bu saç kesimi ona oğlan çocuğu görünümü veriyordu. Erkek gibi giyinmiş, kısa sigaralar içen, sıkı içkici bu kadın, Fred'i şaşırtıyor ve büyülüyordu; yangın yerine dönmüş düzlüklerde, göz alabildiğine alevler içindeki buğday başaklarının kızıl perdesi önünde köylülerin katledilişini anlatan tuhaf bir hayalet, coşkulu bir tür androjin.

Bu bakımsız evde bulduğu cazibe, kuşkusuz ki öncelikle bu esrarengiz kızın varlığına bağlıydı. Onu gördüğünde, asla bilmediği bir heyecanla altüst oluyordu. Çocukluğunun ortasından yirmili yaşlarına dek, Flora'nın bedeninden başkasını, anısı hâlâ içini sızlatan tombul, küçük beyaz bacaklarından başkasını asla arzulamamıştı. Dişilik Flora'ydı, hepsi bu. Başka kadınların onu cezp edebileceğini hayal bile etmemişti. Fakat işte, bu virane evde, ter, tütün, alkol kokan bu odalarda, neredeyse usturaya vurulmuş saçlarıyla, gri gözlü, çınlayan sesli bu militan kız onu altüst ediyordu. Bu aşırı heyecanını, bu küçük grupta gördüğü kardeşliğe ve devrimci harekete girmiş olmanın verdiği mutluluğa bağlıyordu. Sandoz'un bürosunda bile genç kadının görüntüsü peşini bırakmıyor ve tüm bedeninde üzüntü veren bir rahatsızlık hissediyordu.

Fred Kara Muhafızlar arasına bu kadar çabuk kabulüne şaşırmamıştı; çünkü geniş lokale her gece sayısız yabancı geliyordu. Moskova'da da Petrograd'da da kulüpler çoğalıyordu. Menşevikler, sağ sosyal-devrimciler, solcu sosyal-devrimciler, liberaller, Bolşevikler, sendikalist anarşistler, bireyci anarşistler, liberter komünistler, devrimin tüm bileşenleri, kendiliğinden ortaya çıkan bu çevrelerde kendilerini ifade ediyorlardı. İnsanları ve dünyayı dönüştürmenin en uygun biçiminin ne olduğu konusunda bitmek bilmez tartışmalara giriyorlardı. Birbirleriyle dalaşıyorlardı. Yumruk yumruğa geldikleri bile oluyordu. Votka içerek rahatlıyordu herkes. Kimi zaman, geve-

ze kalabalığın arasından sesini duyurabilen bir hatip çıkıyor ve sesinin gücü sayesinde bir süre sonra kulüpler arasında ünü yayılıyor ve ona şans veren liderler tarafından fark ediliyordu. Düzenlenen geceler bir gürültü patırtı içinde, çığlık çığlığa ve itiş kakışlı bir dalaşla geçiyordu. Bir gece, Kara Muhafızlar'ın genelkurmay merkezindeki gürültü patırtı kavgaya dönüştü. Fred'in yoldaşları iki kişiyi yumruklayarak, parkenin üzerinde bacaklarından sürüklediler.

"Pislik herifler! Buraya el bombalarıyla girmişler!"

"Kadet olduklarını itiraf ettiler."

"Hepimizi havaya uçurabilirlerdi."

"Penceresiz odaya kapatalım onları."

İki "Kadet" kapatılınca uğultu birden kesildi. Tedirginlikle birbirlerine bakan Kara Muhafızlar'ı bunaltıcı bir sessizlik kapladı.

"Onlara ne yapacaksınız?" diye sordu Fred.

Kimse cevap vermedi.

Bir votka şişesi elden ele dolaştırıldı. Herkes şişeden koca yudumlar çekiyordu. Kimileri yere tükürüyordu, zorunluluktan çok can sıkıntısından. Sessizlik uzun süre hüküm sürdü. Fred başka soru sormaya cesaret edemedi. Sonunda, şef yerine geçen (çünkü anarşistler her türlü rütbe fikrini reddediyor olsalar bile, içlerinden birinin bir şeylerden sorumlu olması gerekiyordu) İgor, sanki kendi kendine konuşur gibi, şöyle dedi:

"Bolşevik Parti'nin VII. Kongresi'nde, geçen mart, Lenin meslekten memurların, polisin, ordunun ilgasını, ücret eşitliğini, paranın ortadan kalkmasını, devletin adım adım ve tamamen yok olmasını öğütledi. Lenin'in kararlarını onaylıyoruz çünkü bizim arzularımıza denk düşüyor. Biz her zaman hapishanelerin yıkılmasını savunduk. Dolayısıyla, kimseyi hapse atamayız."

"Yoldaş Makhno da bunu tekrarlıyor" diye haykırdı kısa saçlı genç kadın. "Makhno asla esir almaz. Biz de onun gibi bu pislikleri kurşuna dizelim!"

"Ne!" diye itiraz etti İgor, "Çekacılar gibi konuşmaya nasıl cesaret ediyorsun? Sovyetler ölüm cezasını kaldırmış olmasına rağmen, mahzenlerde enselerine birer kurşun sıkarak insanları öldürüyor Çekacılar"

"Onları kaleye götürmekten başka çare yok" dedi bir Kara Muhafız.

"Sen üstleniyor musun?"

"Pekâlâ evet, kurtulalım onlardan."

İki "Kadet", elleri arkadan bağlı, sokağa çıkarıldılar, bir otomobile bindirildiler ve üç Kara Muhafız karanlığın içinde onlara eşlik etti. Yakıt olmadığından hiçbir sokak lambası yanmıyordu ve şehir koyu bir gecenin içinde tamamen kaybolmuştu. Uzaklaşan arabanın motor gürültüsünü uzun süre dinlediler. Üzüntü kulübe alışılmadık bir sessizlik vermişti. Kimileri battaniyelere sarınarak yerde uyudu. Fred yalnızca tek bir gürültü işitiyordu. Kafasını usturaya vurmuş genç kadının deri giysisinin hışırtısı. Fred ona bakıyordu, kadın bir muhafızın yanına uzanmıştı, her ikisi neredeyse dudak dudağa yakındılar, alçak sesle konuşuyorlardı. Yakınlıkları, birbirine temas eden bedenleri Fred'i altüst etti. Sol tarafında, kalbinin yakınında bir sızı hissediyordu. Hızla dışarı çıkarken, geri dönen üç muhafızla çarpıştı.

"Eee?" diye sordu İgor.

"Yapamadım" dedi içlerinden biri. "Çarın iki polisi arasında aynı yolu ben yapalı çok olmamıştı. Bizim iki mahkûma bakıp kendimi görüyordum. İplerini çözdüm. Yoldaşlar arabanın kapısını açtılar ve "Gidin lanet olasılar! Şeytan görsün yüzünüzü!" diye bağırdık."

"Şeytan yoktur" dedi İgor ciddiyetle.

"Aptal durumuna mı düşmüş oldum?" diye sordu Kara Muhafız.

"Cellat olmaktansa aptal olmak iyidir" dedi İgor.

Fred, Sandoz'la birlikte askeri misyondan politik misyona geçtikten sonra, "üst"üyle ilişkilerinde hiçbir değişiklik olmayışıyla eğleniyordu. Yalnızca hitap şeklini ve kılık kıyafetlerini değiştirmişlerdi ve Sandoz artık ona "er Barthélemy" diye değil "yoldaş Barthélemy" diye hitap ediyordu. Sandoz'un yanındaki tercümanlık, sekreterlik işine devam ediyordu. Onun rol yaptığını, çene çaldığını, kendine önemli biri süsü verip şişindiğini görüyordu. Bir keresinde, yalnızca tek bir kez, adamı metanetini yitirmiş, neredeyse çökmüş halde gördü. Ama birkaç gün sonra, kendine güveni ve tüm böbürlenmesi geri gelmişti. Eski Teğmen Prunier ona bu yüz seksen derecelik dönüşün

nedenlerini açıklamıştı. Bir komedi seyretmiş gibiydi, Sandoz'la dalga geçiyordu:

"Lenin ile Troçki'nin Sandoz'u Kremlin'e çağırdıklarını ve Rusya'nın tüm ekonomik birimlerinin yönetimini ona sunduklarını hayal et. Açlık, fabrikaların durması, ulaşımın iflası, tüm bunlar Lenin ile Troçki'yi öyle rahatsız ediyor ki tek bir kurtarıcı görüyorlar: Sandoz. Matrak değil mi! Suratını hayal etsene, nasıl şişinir! Ama Lenin ona, 'Yoldaş Sandoz, mühendis niteliğiniz bize gereken büyük örgütçü olmanızı sağlayacak!' dediğinde bir balon gibi nasıl söner. Mühendis mi? Sandoz mühendis olmakla asla övünmedi. Lenin ile Troçki böyle bir hatayı nasıl işleyebildiler? Sandoz kabul etmeye cesaret edemedi tabii. Savaştan önce avukatlık yaptığı yalanını uydurarak aldattı onları. Lenin ve Troçki de onun kadar hayal kırıklığına uğramışlardı. Sen onu bozum olduğu o an gördün işte. Ama Lenin'in inisiyatifi, ona böbürlenmesine yol açacak başka fikirler aşıladı. Kremlin'e döndü ve kendini ordular genel müfettişi olarak önerdi. "Niçin ordular?" diye sordu Lenin, ihtiyatla. Troçki, kayırdığı kişinin yardımına geldi: "Yoldaş Sandoz yüzbaşıdır" "Pekâlâ" dedi Lenin "madem çarın eski generallerine güvenemeyeceğiz, Fransız generallerini alalım!" Gülmeye koyuldu, Troçki'yi çok öfkelendiren o hin gülümsemesiyle. Sandoz'u ordular genel müfettişi olarak atayan Lenin, Troçki'ye iyi bir oyun oynadığına inanıyordu. Zaten Sandoz'un gözü unvandan başka bir şey görmüyor. Oysa felsefe öğretmeni olan benden daha fazla asker değil. Savaş bize rütbelerimizi verdi; ama bürokrat subay rütbelerimizi. Ordular Genel Müfettişi Sandoz, hiçbir şey bizden esirgenmiş olmaz! Bitmedi. Sandoz seni kesinlikle yanında götürecektir. Sen olmadan birliklerin kafasını nasıl ütüler? Fransızca mı ütüleyecek? Sen, müfettiş yardımcısı tercüman olacaksın ya da öyle bir şey. Ordu müfettişi bir anarşist, tuhaf değil mi?"

"Ben kabul etmem."

"Elbette ki kabul edersin. Belki de Troçki'ye rastlarsın. En azından onun treninde yolculuk edeceksin."

Fred Kara Muhafızlar'ın genel kurmayına geri döndüğünde, kısa

saçlı genç kadın artık orada değildi. İgor, kadının Makhno'nun yanına gitmek için Ukrayna'ya döndüğünü söyledi.

"Makhno kim?"

"Ukraynalı bir köylü. Altı yıldır hapis yattığı Boutyrki hapishanesinden, devrim sayesinde çıktı. Ukrayna'yı liberter bir köylü toplumu kurmaya yönelten o. Almanları batıya, beyazları güneye sürmesi gerekiyor. Bu serf oğlu, Güney Ukraynalı Kazakların savaşçı dehasını miras almış. Yenilgi nedir bilmiyor. Herkes ondan çekiniyor, Troçki'nin Kızıl Ordu'su bile."

"Mahkûmları kurşuna dizen o mu?"

"Bir kusuru var. Fazla içiyor. Hepimiz çok içiyoruz. Fazlasıyla kafayı çektiğinde kötü biri oluyor. Ama bu köylülerin sefaletini, nefretini anlamak gerek. Ukrayna Makhno'yla birlikte patlıyor. Makhno eski bir terörist anarşist. Kötü alışkanlıklarını koruyor."

Fred'in aklına Valet geldi. Makhno'dan birkaç yıl sonra doğmuş olan Valet, belki de bir Fransız Makhno'su olabilirdi. Bonnot Çetesi'ndeki tüm arkadaşlar gibi sudan başka bir şey içmeyen Valet!

"Biz, Paris'te" diye mırıldandı Fred, "asla alkollü bir şey içmezdik. Şarap yok, tütün yok, et yok. O pislik içkileriyle beni savaş sırasında zehirlediler. Ama siz, siz nasıl da lıkır lıkır içiyorsunuz, inanılır gibi değil!"

"Sana bir hikâye anlatacağım" dedi İgor. "Yaşadığım bir hikâye. Devrim tarihçilerinin kaydetmeyeceği bir hikaye; çünkü onlara ahlaksız, saçma, tarih-karşıtı falan gelir. Ekim'den hemen sonra, devrimin akabindeki o ilk günlerde, neredeyse çöküyordu devrim. Evet, neredeyse çöküyordu, alkolün içinde boğuluyordu. Ben de içindeydim. O zamanlar ben içmiyordum ve her şeyi gördüm, her şeyi gözlemledim. Birkaç yoldaşla birlikte, devrim teknesinin canıyla malıyla batmasını engellemeye çalıştık. Hatta yemin edebilirim ki devrim, eğer Ekim 1917'nin son haftasında boğulup ölmediyse bunun nedeni sade ve erdemli birkaç anarşistin, devrim fenerini genel sarhoşluğun yükselen dalgasının üzerinde tutmayı başarmış olmalarıdır.

"İsyancıların kendi zaferlerini kutlaması, birkaç kadeh içerek sinirlerini yatıştırması gayet normaldi. Ne varki halkın geri kalanı da onların peşinden gitti. Bir devrimde daima savaşçıdan çok aylak olur;

ama zafer kazanmak söz konusu olduğunda herkes bunu ister. Petrograd üzerine vahşi bir sefahat âlemi sel gibi akın etti. Sen Tolstoy'u seviyorsun, Napoléon'un ve ordusunun yola çıkış anında, alevler içindeki Moskova'nın fare deliklerinden dalga dalga isyancıların nasıl çıktığını, Savaş ve Barış'ta okumuşsundur. Evet, aynı şey meydana geldi. Kerenski kovuldu, çarlığın son kalıntıları kaçtı, şehrin tüm yoksulluğu ortaya çıktı. Tüm yoksullar, tüm sakatlar, tüm serseriler tespihböcekleri gibi harabelerden paldır küldür indiler, Kışlık Saray'ın mahzenlerine üşüştüler, şişeleri çıkardılar ve oldukları yerde geberene dek içtiler. Bunları saraydan çıkarmak için Troçki'nin gönderdiği askerler, şişeleri adamların ellerinden zorla söküp aldılar; ama kırıp parçalamak yerine kendi gırtlaklarından boşaltmak daha kolay geldi. Tüm orduyu saran genel sarhoşluğun başlangıcı bu oldu. En disiplinli birlik olan Preobrajenski Alayı, düzeni kurmak için koşturduysa da bulaşıcı hastalığa direnemedi. Kışlık Saray'ın mahzenlerinde öyle çok şarap ve ispirtolu içki vardı ki askerler emip bitiremediler. Devrimin siperi olan Pavlosvki Alayı yardıma koştu ama onlar da burnunu dereden çıkaramadı. Ne deresi, ırmak! Alkol nehir olmuş akıyordu. Kızıl Muhafızlar da bu sefahatin gizli parçası olmuşlardı. Kalabalığı dağıtmak için zırhlı tugaylar yolladılar sonunda. Gel gör ki onlar da yığının içine daldılar; birkaç şarap şişesi kırdıktan sonra zırhlı araçlar zigzag çizmeye ve şaraphanenin ve kapıları kapalı kafelerin duvarlarını patlatmaya başladılar. Mahzenlere su püskürtmekle görevli itfaiyeci mangaları da sırası gelince sarhoş oldu. Ben, şaşkına dönmüş bir halde, devrimin bu çöküşüne tanıklık ediyordum. O sırada Kerenski geri dönmeye cesaret etseydi, beyaz generaller Kışlık Saray'ın alınmasını takip eden haftalarda isyancıların ne durumda olduğunu bilselerdi, devrim el çabukluğuyla süprülürdü. Ama belki onlar da kendi bozgunlarını votka içinde boğuyorlardı. Bizler, cephede açılan gedikleri kapatmaya çalışarak inatla perhiz yapan, yalnızca birkaç yoldaştık. Meyhanelerin ve mahzenlerin önlerine barikat kuruyorduk. Askerler evlerin pencerelerine tırmanıyordu. Eskiden Baltık Deniz'inde tayfa olan Markin, Kışlık Saray'ın tüm depolarını, tek yudum içki içmeden, bir başına yok etmeye girişti. Uzun çizmelerini giyerek bir şarap denizine diz-

lerine kadar battı. Deştiği fıçılardan şarap, seller gibi fışkırıp sarayın dışına akıyor, karda iz bırakıyor, Neva'ya karışıyordu. Ayyaşlar bu kırmızı çizgilere üşüşüyor, arkların içinden lıkır lıkır içiyorlardı. Bu devasa ayyaşlığın içinde paramparça olup kaybolan, yalnızca Şubat ve Ekim devrimlerinde belirleyici rol oynamış Petrograd Garnizonu değildi, alkolün bulaşıcılığı tüm bölgeyi sardı. Şarap ve likör taşıyan trenlere askerler saldırdı. Eski Rus ordusu, Avusturyalıların ve Prusyalıların saldırısı altında çökmedi, buram buram alkol içinde dağıldı. Troçki, Brest-Litovsk barışını imzalamaya bunca can attıysa, Rus ordusu diye bir şey kalmadığını bildiği içindir. Rus ordusu sarhoştu. Rus ordusu hayal bile edilemeyecek bir sefahata batmıştı. Troçki, Brest-Litovsk'ta Almanlara Rus birliklerini terhis etmeyi önerirken blöf yaptı. Onlar zaten kendi kendilerine terhis olmuşlardı."

"Peki, ordu diye bir şey yoksa Sandoz neyi teftiş edecek?"

"Yenisini, Troçki'nin güvenilir militanlarla kurduğu birlikleri, Kızıl Ordu'yu."

"Lenin'in askeri gücü tasfiyeye karar verdiğini söylemiştin."

"Evet. polisin kaldırılacağını da söyledi. Sonra da o lanet olası Polonyalı Jerzinski'nin Çeka'yı kurmasına izin verdi. Şimdi Troçki, Bolşeviklerin en antimilitaristi, bizim yeni Kutusov'umuz oldu. Ne yapmalı? Beyaz ordular güneyde ve doğuda saldırıya geçiyor, Almanlar Ukrayna'ya giriyorlar. Makhno gibi biz de düşmanlarımıza karşı savaşmayı öğrenmeliyiz. Onları yendiğimizde, biz de savaşı sonsuza dek yok edip tüm orduları ortadan kaldıracağız. Ama bugün bunu yapamayız."

1919 yılı başında Fred, Troçki'nin meşhur zırhlı treninde Sandoz'a eşlik etti. Zırhlı tren fikri, Troçki'nin dehasına içkin olan o tiyatro zevkinin, o beklenmedik olaylar yaratma zevkinin parçasıydı. Troçki'nin mitler yaratma yeteneği vardı, özellikle kendi mitini. Ekim Devrimi'nin ortaya çıkardığı bunca büyük aktör arasında, hiç kuşku yok ki en iyi tragedyacı ve şaşaa duygusuna en üst düzeyde sahip olan sahneye koyucu oydu. Çarın silahlı gücünün kendini parça parça iskartaya çıkardığı bir dönemde, zırhlı tren yeni bir gücün unutulmaz imgesi olarak beliriyordu. Aynı zamanda eski korkuları da

diriltiyordu; alevler püskürten, yenilmez ejderhayı, dev yılanı ve cehennem kaçkını canavarların tümünü. Devrimin hem devleti hem de orduyu ve bürokrasiyi yok etmeye çabaladığı bir dönemde, zırhlı tren tüm ülkede iktidarın gücünü yeniden devreye sokuyordu. Kuşkusuz kaçamak yollardan; ama aniden geliverdiğinden, hemen orada insanları yargılayıp meçhul istikametlere yol aldığından, daha da endişe vericiydi. Bu uçucu, ele avuca sığmaz bir tür hükümetti; tren kırların ortasında durduğunda, içinden mitralyözlü arabalar inip çevreyi kolaçan ediyorlardı. Böylece tren çoğalmış gibi oluyordu. Doğurduğu mekanik canavarlar, kasaba ve şehirlerde cehennem melekleri gibi ortaya çıkıyordu. Bu kadar ağır bir konvoyu taşımak için iki lokomotif gerekiyordu. Kapkara bir duman kusan, kaynar su fışkırtan, kömür kıvılcımları saçan bu lokomotifler, vagonların tepesinde dönen ve otomatik silah namlularının çıktığı küçük kuleler kadar korku veriyordu etrafa.

Fred ve Sandoz'un içinde bulunduğu sekreterler vagonu, Troçki'nin tüm yolculuk boyunca kapandığı vagonun hemen ardındaydı. Bunların peşinden de matbaa, kütüphane, oyun salonu, restoran, erzak ve giysi deposu, revir ve araba garajını oluşturan vagonlar geliyordu. Telgraf ve radyo istasyonları, trenin Moskova'yla temasta kalmasını ve geniş topraklarda tek başlarına kalmış siyasi komiserlere emir göndermeyi sağlıyordu.

"Benimle gel" dedi Sandoz Fred'e, "Troçki bizi kabul edecek."

Askeri halk komiseri vagonu (tarih karşısında taşıdığı önemi daima dert edinmiş olan Troçki, Lenin'in kendisine sunduğu içişleri bakanlığı koltuğunu reddederek Bolşevik aynasızların ilki olarak görünmekten kaçınmıştı), önceden çarın demiryolu bakanına aitti. Büro-kütüphaneye dönüştürülmüş salondaki küçük bir masanın arkasında Troçki, gündelik gazete için yazdığı makalelerin daktiloya çekilmiş hallerini gözden geçiriyordu. Bunlar trende basılıyor ve yol boyunca dağıtılıyordu. Sandoz ile Fred'in elini sıkmak üzere ayağı kalktığında, Troçki'nin ince, keskin yüzü, çökük avurtları, öne doğru çıkmış kızıl sakalı Fred'i şaşırttı. Fred'den daha ufak tefek ama daha uzun boyluydu, geniş göğsüne biraz dar gelen meşin bir ceket giymişti. Ayağında askeri pantolon ve tozluklar vardı, başında da üzerinde Kızıl Ordu'nun

arması bulunan bir kalpak. Bu gülünç haliyle sanki kılık değiştirmiş gibiydi. Troçki'nin bir tiyatrocu olduğu duygusunu Fred'de hiç değişmeyecek şekilde uyandıran, kuşkusuz ki bu kılık değiştirme izlenimiydi. Troçki'nin Fransa'da yaşadığı iki yıldan geride, Fransızca'yı gayet iyi konuşuyor olması kalmıştı, yine de ses tonunu zorlayan bir vurguyla konuşuyordu. İki dinleyicisinin karşısında, sanki bir kalabalıkla karşı karşıyaymış gibi kendini nutuk çekmek zorunda hissediyor, bir ileri bir geri gidip geliyor, elleri ve kollarıyla ikna edici hareketler yapıyordu. Vagonun bir yüzüne iğnelenmiş olan kocaman bir Rusya haritasına sık sık başvuruyor, Sandoz'a trenin güzergâhını, birliklerin teftişinin en gerekli olduğu güçlü noktaları belirtiyordu. Troçki hakkında söylenecek en hafif söz; "kendini aşırı beğendiğini gizleyemiyor" olurdu. Sandoz'a gelince: Troçki'yle konuşuyor diye, ağzı kulaklarındaydı. Fred onları dinledikçe, onlara baktıkça karşısında, anasının gözü oyuncular varmış gibi geliyordu. Aniden, Sandoz'da ona her zaman sahte gelen şeyin kaynağının, doğrudan doğruya Troçki'yi taklit etmesi olduğunu fark etti. Troçki'nin kopyası, solgun bir repliğiydi. Troçki komedi oynuyordu, tamam; ama nasıl bir zekâsı, nasıl kurnaz bir ironisi vardı! Kibirli, sevimsiz hali, tüm kişiliğinden yayılan enerjiyle dengeleniyordu. Şakalar yapmaktan kendini alamıyor ama bu laflar daha ağzından çıkar çıkmaz kendisi de söylediklerini ciddiye alıyordu. Onun dışişleri komiserliğinden ayrılmasından duyduğu üzüntüyü ifade eden Sandoz'a Troçki, hiç önemsemez bir tavırla cevap verdi: "Devrimin diplomatlara ihtiyacı yok. Birkaç devrimci bildirge yayımlamakla yetindim, sonra da dükkânı kapattım."

Fred'in Troçki'nin vagonunda işittiklerinde, insanı serseme çeviren bir şey vardı. Troçki Sandoz'a mitralyözlü otomobille teftiş talimatları vermişti. Şöyle diyordu: "Asker komitelerini merkezileştirmek ve disiplin altına sokmak gerekiyor. Kendi subaylarını seçmeye devam edemezler. Antimilitarist sapmalara karşı mücadeleye başlamak gerek. Her orduyu bir karşıdevrim aygıtı olarak gören Bolşevik sayısı hâlâ çok fazla. Dolayısıyla, doğmakta olan Kızıl Ordu'muzun kadrolarını oluşturmaları için eski çarlık subaylarına hizmet çağrısında bulunmalıyız." Şaşıran Sandoz itiraz etti: "Yoldaş Lenin, tersine, ordudan tüm çarlık subaylarının kovulmasını önermedi mi?"

"Doğru" diye onayladı Troçki, "ama ben yoldaş Lenin'e şu karşılığı verdim: Kızıl Ordu'ya kaç tane çarlık subayı aldığımı biliyor musunuz? Bilmiyorum cevabını verdi yoldaş Lenin. Bir rakam söyleyin, mesela. Bilmiyorum. Otuz binden az değil, yoldaş Lenin. Yoldaş Lenin olası ihanetlerden çekindiğinden, ona güvence verdim, bir haine karşılık sadık yüz subaya güvenebilirim. Ben, Zinoviev'in isteği üzerine, çarın subaylarını limon gibi sıkıp sonra da fırlatıp atmak gerektiğini sanmıyorum. Bu subaylar, tutucu anlayışta olsalar da vakitlerini entrika kurmakla geçiren, sözde-sosyalistlerden daha iyidirler."

Fred, çarın uşaklarına rütbelerinin geri verilmesi gerektiğini işitince kulaklarına inanamamıştı.

"Çalışma, disiplin ve düzen Sovyet Cumhuriyeti'ni kurtaracaktır" diye ekledi Troçki.

Bu kadarı fazlaydı artık. Fred söze karıştı:

"Komiser yoldaş, Kızıl Ordu'yu kuran kararnameniz şöyle başlıyor: 'Sosyalizmin temel amaçlarından biri, insanlığı militarizmden kurtarmaktır. Sosyalizmin hedefi genel silahsızlanmadır."

Sandoz'un rengi attı, üzüntülü bir halde Fred'e baktı ve Troçki'nin, nutuklarını kesen bir itirazcıyla karşılaştığında alışkanlık haline getirdiği o öfke krizlerinden birini önlemeye çalıştı.

"Yoldaşımız Barthélemy, ki bana gayet bağlıdır, bize bağlıdır, yine de bir anarşisttir. Yani, partinin Fransız seksiyonuna katılmadan önce öyleydi."

Önce horlayıcı bir ifade takınan Troçki, kendini çabuk topladı. İkna etmek istediğinde, küçümseyici bir tavırdan sevimli olmaya hiç aralıksız geçmeyi gayet iyi biliyordu. İkna etmeyi de severdi.

"Paris'te" dedi, "anarko-sendikalistler benim en iyi dostlarımdı: Monatte, Rosmer... Fransa'da anarşist bir gelenek var; Rusya'da yok. Bakunin ve Kropotkin ancak sürgünde rol oynadılar. 1917'de anarşistler Rusya'daki birkaç bin bireyciden ibaretti. Ekim'de oynadıkları rol önemsiz değildi, bunu kabul ediyorum. Hatta Kurucu Meclis'i dağıtan, Anatol Gelezniakoff'un anarşist grubu oldu. O zamandan beri, sizin gibi tüm ciddi anarşistler bize katılıyor. Bununla birlikte bize sürekli sorunlar yaratıyorsunuz. Küçük burjuva ruhunuzun dışarı çıkmasını engelleyemiyorsunuz. Biz de militarizmi teşhir ettik,

askerlerin disipline karşı ayaklanmasını teşvik ettik. Enternasyonal'deki kupleyi söylüyorduk:

"Generallerimize sıkacağız kurşunlarımızı..."

Fred ile Sandoz'un şaşkın bakışları altında Troçki avaz avaz marş söylüyordu.

"Ordularda grev yapalım
Dipçikleri fırlatıp atalım, safları dağıtalım!
İnat ederlerse eğer bu yamyamlar,
Bizi kahraman yapmakta,
Pek yakında anlayacaklar kurşunlarımızı
Generallerimize sıkacağız kurşunlarımızı."

İnsanların üzerine mitralyözlerin doğrultulduğu bu zırhlı trende, bir Fransız komüncünün en küfürlü sözlerini işitmek inanılır gibi değildi!

Troçki alaylı alaylı gülümsedi, sonra aniden sözünü bağladı:

"Brest-Litovks'ta Almanya'nın ve Avusturya'nın kudretlileri önünde ne dedim, biliyor musunuz? Çatışmadan çekildiğimizi, genel terhis emri verdiğimizi söyledim. Böyle tekyanlı bir terhis örneğini tarihte nerede bulursunuz? Böyle barışçı bir eylemin ardından, Alman, Avusturyalı, Fransız, İngiliz, İtalyan işçilerin genel grev ilan etmesini ve onların da kendi ordularını başlarından savmasını bekliyordum. Oysa ne oldu? Hiç. Batı proletaryası yerinden kımıldamadı. Ardından Alman orduları, silahsız Rusya'nın üstüne çullandı. Tüm dünya devrimimizi boğmak istediğine göre, benim de partizan grupları örgütlemem gerek. Kızıl Muhafızlar yeni ordunun çekirdeğiydi. Bizim antimilitarist propagandamız, bu ordunun asker toplamasına zarar veriyor. Dolayısıyla, kendi yarattığımız ruh haliyle yine kendimiz mücadele etmeliyiz. Kaç yaşındasınız yoldaş Barthélemy?"

"Yirmi."

Troçki Sandoz'a döndü:

"Bir yumurcak."

Sonra, o kuru gülümsemesiyle ("Mefistovari gülümseme" diyordu düşmanı Zinoviev) ekledi:

"Parisli bir yumurcak... Ben sizin neredeyse iki misli yaşınızdayım. İnsan yirmi yaşında anarşist olmazsa salağın tekidir. Ama kırkında da anarşist kalırsa aptaldır."

Başka birine ait bu güçlü söz üzerine çalışma masasına oturdu, kalpağını çıkararak, kirpi gibi kızıl saçlarını ortaya çıkardı ve sinirli bir el hareketiyle iki ziyaretçiyi dışarı çıkardı.

Haftalar geçiyor, zırhlı tren hiç durmadan güneye doğru yol alıyordu. Gri kütlesi karlar altındaki ıssız düzlüklerin engin beyazlığını parçalıyordu. Fred vagonunun penceresinden bu monoton manzaraya bakıyordu. Zaman zaman, kırağı kaplı kayın ormanları yolun monotonluğunu bozuyordu. Donmuş ırmaklar, çaylar engin beyazlıkta iç içe geçiyordu. Lokomotif tekerleklerinin mekanik gıcırtısından ve pistonların soluksuzluğundan başka bir şey işitilmiyordu. Donun engellediği tren, ara sıra duruyordu. Askerler küreklerle yola iniyor ve rayları temizliyorlardı.

Soğuk dışarda öylesine güçlüydü ki buz gibi vagonlar yine de sıcak kalıyordu. Kompartımanlardaki tek ısı kaynağı yalnızca, üzerinde sabahtan akşama semaverin suyunun kaynadığı mangallardı. Kaynar çay, küçük bir parça esmer ekmek, kurutulmuş balık, birkaç peksimet, Troçki'nin trenindekilerin gündelik yemeğiydi. Bu sade menü bile, Rus halkını kırıp geçiren açlıkla kıyaslandığında ayrıcalıklı kalıyordu. Sonunda Fred'in de zevk almaya başladığı çay, ona elbette Victor'u ve Eichenbaum'u, yeniyetmeliğinin bu iki Rus dostunu hatırlatıyordu. Victor Barselona'da, Eichenbaum da Amerika'da mı kalmıştı? Onların adlarına hiçbir yerde rastlamadığı kesindi; Fred'in Sandoz'a tercüme ettiği bildirilerin üzerinde, kararlarda, makalelerde adları geçmiyordu. Kendisi ise İgor ve yoldaşlarıyla birlikte Moskova'da kalmayı tercih ederdi etmesine ama Sandoz'un eşlikçisi rolünün ona sağladığı istisnai durumun farkındaydı yine de. Rus Devrimi'nin tüm karmaşıklığını, tüm çelişkilerini ona gösteren bu yazılar yığınını tek tek okuması bile yeterliydi. Gerçekten de devrimin kaderi Marksist ütopya ile liberter ütopya arasında salınıp duru-

yordu. Bolşevikler kendilerini Marksist görüyorlardı; ama hepsi de anarşist fikirlerle haşır neşirdi. Başta da Lenin. Metinlerinde dönüp dolaşıp yalnızca çarlık devletini değil, tüm devleti yok etme zorunluluğuna geliyordu. Fred, kendisi için, kendi siyasal eğitimi için, Sovyetler onu Fransa'ya görevli göndereceklerinde yapacağı propaganda için, Lenin'in şu sözlerini bir kenara yazıyordu: "Devlet olduğu sürece özgürlük olamaz... Devletin ortadan kaldırılması hedefinde anarşistlerle tamamen hemfikiriz... Devlet can çekişiyor ifadesi çok yerindedir; çünkü hem sürecin yavaşlığını hem de maddi kaçınılmazlığını ifade ediyor."

"Sürecin yavaşlığı"; işte anarşistleri Marksistlerden ayıran buydu. Anarşistler devletin hemen ortadan kaldırılmasını isterken, Marksistler bunu belirsiz bir tarihe erteliyorlardı. Liberterlerin Bolşeviklere yönelik güvensizliği bu belirsizlikten kaynaklanıyordu.

Ama daha bir yıl önce, Sovyetlerin III. Kongresi'nde, Lenin "Anarşist fikirler artık vücut buluyor" diye haykırmışken; Troçki, "Sovyetlerin faaliyeti, anarşinin örgütlenmesi anlamına geliyor" diye yazmışken; bugün Rusya'yı örnek bir yazgıya, Fred'in çoktan yerini aldığı dünya devriminin prelüdüne sürükleyen büyük harekete katılmamak mümkün olabilir miydi?

Uzakta, karın üzerinde büyüyen kara bir leke, onu hayallerinden uzaklaştırdı. Leke yaklaşıyordu. Sanki zikzak çiziyordu. Aniden hacim kazandı ve bir süre sonra Fred, pencereden trene doğru saldıran bir grup süvariyi fark etti.

Sandoz da aynı camdan, kaygıyla bakıyordu. Süvariler dört nala yaklaşıyordu. Akşamları hiç durmadan birbirine çarpan vagonların metalik zırhının yol açtığı süreğen gürültü, zaten karın boğduğu at nallarının uğultusunu algılamaya imkân vermiyordu.

"Kazaklar!" diye haykırdı Sandoz.

Atlar trenin sürtünecek kadar yakınında son sürat ilerlediler ve vagonlara paralel olarak iki kola ayrıldılar. Süvariler, eyerlerinin üzerinde ayakta, tüfeklerini başlarının üzerinde sallayarak anlaşılmaz şeyler haykırıyorlardı. Tren yoluna dosdoğru devam etti, lokomotif makinistleri gürültücü eşlikçileri fark etmemiş gibiydi. Sonra Kazaklar geldikleri gibi aniden geri çark ettiler ve steplerde gözden kayboldular.

"Dost mu düşman mı onlar?" diye sordu Fred.

Sandoz yüzünden sızan teri sildi.

"Kim bilir? Bizim görevimiz kendimize dost bulmak."

Tren bir ormanın yakınında durdu. Lokomotiflerin yakacak odunu kalmamıştı. Konvoydan inen bir otomobil, köy aramaya gitti. Oduncu bulup getirecekti. Güzergâh uzun olduğundan ikinci bir araba daha indirildi. Sandoz ile Fred buna bindiler. Yanlarında da bir makineli tüfekçi ile el bombalarını, bir sürü mermi ve tüfeği arabaya yığan birkaç asker. Trenden inen arabalar cephe hatlarına doğru ilerliyordu. Arabalarda bulunan komiserler, düşman ateşi altında orduda reform yapacaklardı. Sandoz ve eskortları bomboş birçok köyden geçtiler. Bazı bacalardan duman tüttüğünden bu ıssızlık daha da tuhaftı. Askerlerden biri Fred'e, köylülerin treni işitmiş olabileceklerini ve taygalara saklandıklarını söyledi.

"Neden çekiniyorlar?"

"Devrimin tamamlandığına inanarak, Boyarların mülklerini paylaşmışlardı. Tren geldiğinde birbirlerine, bunun belki de şeytan olduğunu, kendilerine ait olmayan toprakları sahiplenerek Tanrı'ya karşı günah işlediklerini ve şeytanın onlara yeni efendiler getirdiğini söylüyorlar."

"Ne diyor?" diye sordu Sandoz.

"Beni yeterince aptal buldu. Şeytandan söz ediyor."

"Elbette, şeytan ve treni" diye sırıttı Sandoz. "Köylüler nereye gizleniyor? Asker kaçağı mı bunlar?"

"Bütün köylüler asker kaçağıdır" karşılığını verdi asker. "Makhno'nun peşinden gidenler hariç."

Fred Makhno'nun kim olduğunu sordu; o anda da aklına Ukrayna'ya geri dönmüş olan kısa saçlı genç kadını hatırladı. Nefessiz kalır gibi oldu, başını döndüren, bayılma hissi veren bir baskı hissetti.

"Ne diyor?" diye sordu Sandoz.

Fred soluk soluğaydı. Midesine bir tekme yese bu kadar kötü olamazdı.

"Ne diyor?" diye tekrarladı Sandoz.

"Tüm köylüler asker kaçağı diyor."

"Troçki, Riazan Savaş Komiserliği'ne geldiğinde asker kaçaklarının sayısı on beş bin deniyordu. Troçki onlara bir söylev çekti, şimdi hepsi Kızıl Ordu'da asker."

Otomobilin şoförü uzaktaki karanlık bir kitleyi eliyle gösterdi.

"Bu bir şehir, diyor. Oraya gidelim mi?"

"Evet" cevabını verdi Sandoz.

Karın buz duvarlarına dönüştüğü bir dış mahalleye girdiler. Araba, kızak izlerini takip ederek kendine güçlükle bir yol açıyordu. Yıkık dökük bazı evler, yanmış putreller, kara güdük organlar gibi beyaz bir kefeni yırtıp ortaya çıkıyorlardı. Küçük bir şehirdi bu. Kilisesi yanmıştı. Eski püskü giysiler içindeki kadınlar yanlarına yaklaştı. Askerlerden biri onlara gazete paketleri uzattı; Troçki'nin trende kaleme aldığı gazete. Kadınlar bu kâğıtlara şaşkınlıkla baktılar, yine de açgözlülükle kâğıtlara saldırdılar, şalların altına sakladılar, bir yandan da her türlü dua mırıldanıyorlardı.

"Ekmek istiyorlar" dedi Fred.

"Ekmek, ekmek" diye homurdandı Sandoz. "Kendi ekmeklerini kendileri yapsınlar! Biz de onlara ruhlarını doyuracak ekmeği getiriyoruz."

"Onlar bu gazete paketlerini kömür destesi olarak alıyorlar. Yakıp ısınmak için kullanacaklar."

Çocuklar da viranelerden çıktılar. Öyle zayıftılar ve tir tir titriyorlardı ki sanki can çekişiyorlardı. Anneleri çocukların önlerinden sürüklüyordu; dişsiz ağızlarını açmışlar, bacaklarındaki yaraları gösteriyorlardı, eksi otuz derecenin altındaki soğukta çıplak bacaklarını gösteriyorlardı.

Sandoz onları sertçe uzaklaştırıp bağırdı:

"Erkekleri görmek istiyorum!"

Araba, ana meydana kadar ilerledi. Bir kadın sendeleyerek bir evin kapısını açtı. Kollarında pırıl pırıl tahtadan küçük bir tabut taşıyordu. Sandoz'a uzattı.

"Tovariş, sana çocuğumu sunuyorum. Kutsal Rusya'nın selameti için! Al, tovariş..."

Fred tercüme etti.

"Delirmiş bu kadın" diye haykırdı Sandoz. "Ben erkekleri görmek istiyorum. Erkekler neredeler? Söyle bu götlere bana adam bulsunlar!"

Askerler arabadan atladılar. Makineli tüfekçi hariç. O, siperinde kalmış çevreyi dikkatle gözlüyordu. Askerler virane bir kulübeden çekip çıkardıkları iç çamaşırlı bir adamı sürükleyerek hemen döndüler. Üzerine bir kürk geçirecek zamanı bile bulamamıştı.

"Sor ona. Kim? Orda ne yapıyor? Diğerleri nerde?"

Fred Sandoz'un sorularını ve meçhul adamın cevaplarını tercüme etti.

"Eskiden demirciymiş, öyle söylüyor; ama alet edevatını çalmışlar ve o da çiftçiliğe başlamış, bütün ineklerini, domuzlarını haydutlar çalıp yemiş; annelerin sütü kesilmiş, bütün bebekler çiçekten ölmüş."

"Ya erkekler? Bana erkekler gerek."

"Hepsinin tifüsten öldüğünü söylüyor."

"Hepsi değil, yine de. O gebermemiş."

"Ölmeyenleri de haydutlar kaçırmış."

"Hangi haydutlar?"

"Beyazlar, kızıllar, siyahlar, her biri yaşayanlar yığınını tüketmiş. Hepsi gitmiş, o hariç, o da saklanmış."

"Kızıllar haydut değildir. Maval okuyor."

"Herkesin aç olduğunu ve üşüdüğünü söylüyor."

"Biliyoruz. Sorun bu değil. Çarcı isyancılar mağlup edildiğinde, devrim herkese refah sağlayacak."

Fred eski demirciyi dinliyordu; ama adamın sözleri endişe verici bir hal alınca sözlerini tercüme etmez oldu. Rus köylüsü, kendisinin zincirlerinden henüz kurtulmuş, tembel, kirli pasaklı, küfürbaz bir serf olduğunu ve Moskovalı ve Petrogradlı bu beylerin onu bir kahraman yapmak istediklerini; yalnızca kahramanlara hitap ettiklerini; oysaki muhatap oldukları kişilerin geçmişlerinin tüm yaralarını taşıyan serfler olduğunu, kendisinin de bu yeni efendilerin ellerini öpmeye hazır bir köleden başkası olmadığını anlatıyordu. Eski demirci tüm bunları dertli dertli, yakınır gibi anlatıyordu.

"Ne diyor?" diye sinirlendi Sandoz.

Fred tereddüt etti.

"Kendisinin bir kahraman değil, serf olduğunu, yanlış anlama olduğunu söylüyor."

"Salak!"

Sandoz şoföre yola çıkması emri verdi. Askerler eski demirciyi bıraktılar, o da hareket eden arabanın ardında diz çöktü ve secdeye kapandı.

Mitralyözlü araba yoluna devam etti, buzun ve karın içinde daha ötelere gitti. Bu uğursuz manzara Fred'e, obüs yağmuru altındaki Flaman düzlüklerinin dehşetini hatırlattı. Orada da kendini düşman ve anlaşılmaz bir ülkede görüyordu. Bu kırsal dünya ona tamamen yabancı kalıyordu. Ne yazık ki, köylülüğe karşı içten gelen bir antipati besleyen tek devrimci o değildi. Tüm devrimciler, Rus olsun Batılı olsun, Makhno hariç, şehirliydi. Kır, o meçhul topraklar onlara karşıt bir evren gibi geliyordu. Fred, Sandoz'la, Troçki'yle, Lenin'le aynı önyargıları paylaşıyordu. Rusya'da köylüleri savunan tek bir devrimci parti vardı: Bolşeviklerin yarı deli muamelesi yaptığı sol sosyalist-devrimciler.

Taygada Sandoz'un arabası sonunda paçavralar içindeki yabanıl bir insan grubuyla karşılaştı. Bunlar başıbozuk eski askerlerin yönetimindeydi ve bir komutan arayarak dolanıyorlardı. Bir araya toplandılar ve Sandoz'un güzel bir söylevine hak kazandılar. Fred de tercüme ediyordu. Sandoz, tek başına kalmış partizanların varlık nedeninin kalmadığına, düzenli bir orduya katılmaları gerektiğine ikna etmeye çabaladı; onbaşı ve çavuşları da tıpkı Fransız Devrimi'ndekiler gibi, çantalarında mareşal âsâsı taşıdıklarını söyleyerek pohpohladı. Sonra da onları arabayı takip etmeye ve bağlılıkları konusunda Troçki'ye güvence vermeye davet etti.

Adamlar söyleneni yaptı.

Tren, teneke gürültüleri içinde yeniden yola koyuldu. Wrangel'e sığınmış olan hain bir subayın karısını ve çocuklarını da rehin almış götürüyorlardı. Sandoz bu yaklaşımı şoke edici buldu ve gidip Troçki'ye durumu bildirdi.

"Ben" dedi Troçki, "zanlı subayların idam edilmesine karar verdim."

Sandoz şaşırmış gözüktü:

"Ama ölüm cezası kaldırıldı!"

"Baskı olmadan bir ordu eğitilemez. Komutanın cephaneliğinde ölüm cezası yoksa yığınlar ölüme götürülemez."

İlave etti:

"Devrim insanları ve karakterleri kırıp geçirir. En cesurların kendini feda etmesine yol açarken, en az dirençli olanların da iflahını keser."

Sandoz, onaylamayan suskunluğunu sürdürdü.

Troçki bunun üzerine parlak söylevlerinden birine atıldı. Tarih onu tamamen onaylıyordu, Devrim tarihine, devrimlerin tarihine kendini katıyor, kendi eylemini örnek veriyordu. Geçmişteki şahsiyetlerin arkasına sığınıyor, yücelterek tapındığı Fransız Devrimi'ne yaslanıyordu. Oracıkta doğaçladığı tiyatronun rollerini dağıtıyor, Lenin'e Robespierre, kendine de Danton rolünü veriyordu. Kâbusu Zinoviev ise elbette Marat'ydı. "Fransız Devrimi on dört ordu yarattı" diyordu, "ben Sovyet Cumhuriyeti'nin devrimci cephelerine on altı ordu yerleştireceğim."

Şu an için, Bolşeviklerin tüm iktidarı, kuzeyden güneye, batıdan doğuya dolaştırdığı bu zırhlı trendeydi. Bir de Kızıl Ordu'nun en prestijli generali olmuş Çukaçevski gibi eski çarlık subaylarının komuta ettiği, birkaç alay vardı. Hâlâ tam anlamıyla nizami olmayan ve aslında yalnızca Troçki'nin ütopyasında mevcut bir Kızıl Ordu! Yine Fransız Devrimi'ni taklit ederek, komuta rütbesinden generallere dek askeri hiyerarşinin her derecesine siyasi komiserler katmıştı. Olası bir Bonaparte'tan, hatta bir Charlotte Corday'dan çekiniyordu. Lenin için Fanny Kaplan, erken doğum yapmış bir Charlotte Corday rolü oynamamış mıydı? Troçki ise Charlotte Corday'ı, kendi Charlotte'unu Spiridonova'nın hatlarında görüyordu. Tiksiniyordu ondan. Maria Spiridonova denen bu tuhaf, acı dolu ve büyüleyici yaratık, Troçki'nin ünlü afarozunu yönelttiği şu Devrimci Sosyalist Parti'nin üyesiydi: "Sizin göreviniz sona erdi. Ait olduğunuz yere gidin: Tarihin çöplüğüne!"

Sandoz, Troçki'nin monoloğunu keserek kendisinin bir kahraman değil, serf olduğunu söyleyen eski demirciyle karşılaşmasını anlattı.

"Köylü dünyasının devrim karşısındaki bu vurdumduymazlığı endişe verici değil mi?"

Troçki karşılık verdi:

"İşçilerin durumu tam tersi, yoldaş Sandoz. Tam tersi. Kızıl Ordu'nun çelik çekirdeğini oluşturan işçilerin hepsi kahramandır, hayatlarını feda etmeye hazırdırlar. Benim onlara tek bir eleştirim var: Tüfeklerini temizlemeyi ve ayakkabılarını cilalamayı kabul etmektense, devrim davası için kendilerini feda etmeye hazır olmalılar."

Sonra gülmeye başladı; asla neşeli olmayan o şeytanca gülüşüyle.

Fred'in Moskova'da karşılaştığı kargaşa, Troçki'nin zırhlı tren yolcularına dayattığı sertlik ve disiplinle öylesine çelişiyordu ki aklına hemen, Kropotkin'in şu cümlesi geldi: "Gerçek devrim ayaktakımının ve baldırı çıplakların devrimi olacaktır." Böylece Kropotkin, Marx'ın küçümseyerek lümpen proletarya olarak adlandırdıklarını, "çulsuz proletarya"yı kazanmış oluyordu. Moskova sokaklarını dolduranlar da bu çulsuz proletarya değil miydi? Seçkin işçiler, Kızıl Ordu'da dövüşüyordu. Seferber olmuş tüm militanlardan başşehirde yalnızca küçük topluluklar kalmıştı ve bunlar da terk edilmiş kediler gibi dolanıp duruyordu. Arakçı, kavgacı, sokak serserilerine benzeyen bu kitle, devrimcilerin yanından bir an bile ayrılmıyor, onlar da güllesini taşıyan forsa gibi onları yanlarında taşıyorlardı.

Sürekli kaynayıp duran Moskova'nın, yerli nüfus fazlalığından soluk alamaz hale gelen Moskova'nın bu gürültü patırtısı içinde, bu işitip kakışma içinde, uzlaşmaz ideolojilerin bu gerilimi içinde Fred, zırhlı treni düşünüyordu. Bir devletle, bir iktidarla böylesine özdeşleşme, hiç bu gezgin saraydaki kadar yoğun olmamıştır! "Devlet arabası", evet, ne kadar doğru bir imge! Toplarla, mitralyözlerle, tüfeklerle dolu, raylar üzerinde giden, amansız, yenilmezliğinden emin, size yaklaştığında –terör demeyeceksek eğer– korku saçan araba. Fred, vaktiyle Valet ile dostlarının küçücük browningleriyle saf saf yok etmeyi denemiş oldukları, bunca nefret edilen o canavarın kalbine girdiğini hissediyordu. Burun deliklerinden buharlar çıkaran ejderhaların çektiği, zırhlı kalkanı içindeki devlet. Lenin ile Troçki'nin

ortadan kaldırmak istediklerini ileri sürdükleri ve en mutlak sembollerini bu trenin temsil ettiği devlet.

Sovyet yöneticileri, kendi eylemlerinin tecrit edilmişliğinin farkına asla varmıyorlardı. Tek gerçek güçlerinin bu gezgin zırhlı trende bulunduğunu biri onlara söylemiş olsaydı, bunu şaka sanırlardı. Kendilerini tecrit olmuş görmedikleri gibi, bütün dünyanın onlara baktığına da emindiler. Berlin'in, Viyana'nın, Varşova'nın kendi burjuva hükümetlerini devirmeye ve Sovyet Cumhuriyetleri'ni kurmaya, hemen ardından da Rusya'dakiyle birleşmeye hazır olduklarını; ardından da çok doğal olarak, Avrupa'nın geri kalanının peşlerinden gideceğini düşünüyorlardı. Bu nedenle Lenin, Rus Devrimi'ne surat asan sosyalist II. Enternasyonal'in çöküşünü bir an önce ilan etmenin ve mümkün olan tüm ulusların delegelerini Moskova'da toplayarak III. Komünist Enternasyonal'i kurmanın gereğine inanmıştı. II. Enternasyonal'in çöküşünü ilan etmek bir şeydi, onun gözden düştüğünü somutlaştırmak başka bir şey. Tüm Avrupa ülkelerinde yalnızca anarşistlerin ve anarko-sendikalistlerin Rus Devrimi'ni destekliyor olması, o dönemde ortodoks Marksist olan sosyalistlerin katılımını teşvik edici değildi. Almanya'da Rosa Luxemburg, III. Enternasyonal'e katılmayı erken buluyordu; oysa anarşist lider Erich Mühsam yoldaşlarını, devletin yok olması üzerine Lenin'in tezleri nedeniyle Sovyetlere destek olmaya davet etmişti. Rusya'yı kapatan abluka Batılı delegelerin seyahatini güç ve tehlikeli kılıyordu. Yine de 2 Mart 1919'daki konferansa, Spartakist bir Alman olan Hugo Eberlein ile Gruber adlı bir Avusturyalı geldi. Fransa'yı üç delege şövalyece temsil ediyordu: Sandoz, Prunier ve Barthélemy. Diğer ulusların çoğu da bu toplantıda, Bolşevik gökyüzüyle uzlaşarak yer almışlardı; çünkü, Fransız seksiyonu gibi onlar da Rusya'da yaşayanlar nezdinde temsilci bulmuşlardı. Hatta bazıları Rus uyrukluydu ve vaktiyle batıya sürgün edilmişlerdi.

III. Enternasyonal'in kuruluşunda yalnızca yirmi katılımcı vardı. II. Enternasyonal'le kıyaslandığında, olsa olsa gülünç emelleri olan bölücü bir fraksiyon/hizip denebilirdi. Fransız delegasyonunun başı Sandoz, kendini en azından Clemenceau'nun dengi kabul ediyordu. Prunier'ye gelince, askeri üniformayı üzerinden çıkardığından beri

tuhaf bir şekilde değişmişti. Rus halkı arasına daha iyi karışabilmek için bir köylü mintanı giymişti. Usturaya vurulmuş kafası, pos bıyığıyla Taras Bulba'yı hatırlatıyordu. Çileci bir yaşam sürüyor, pek az konuşuyordu (III. Enternasyonal'in kuruluşu sırasında söz almayacaktı). Fred onu pek göremiyordu artık, belki de kış boyunca uzun süre ortada olmamasıydı bunun nedeni. Ama eski teğmen, onun kafasını karıştırıyor ve nedenini çok iyi açıklayamadığı bir sempati besliyordu ona karşı. Zırhlı treninden inen Troçki, toplantıya üniformasıyla katıldı. Bu ise pasifist Hugo Eberlein'in hoşuna gidecek bir durum değildi. Eberlein'in müdahalesi toplantıyı neredeyse daha baştan altüst edecekti. Tartışmalar sırasında beklenmedik bir olay meydana geldi. Lenin, Fransız yoldaş Henri Guilbeaux'nun, ablukayı delmeyi başararak çok uygun bir temsil gücüyle geldiğini büyük bir heyecanla duyurdu. Fred, Sandoz'un neredeyse bayılmak üzere olduğunu gördü. Alçak sesle Prunier'ye Guilbeaux kim diye sordu.

"Lenin ile Troçki'nin bir dostu. Savaş sırasında İsviçre'de tanışmışlar. Romain Rolland'ın da dostu. Sandoz'a iyi bir darbe oldu, artık bir numara olamayacak."

Oturama ara verildiğinde, kendini toparlayan Sandoz Fred'e seslendi:

"Benimle yoldaş Lenin'e gel!"

"Ne için?"

"Şu salak Guilbeaux tüm çalışmamızı mahvedecek!"

"Onu tanımıyorum."

"Bir kaybın olmaz. Önemli olan Lenin'in seni tanıması ve senin Guilbeaux'ya karşı koyman."

Sandoz yine ne tezgâh çeviriyordu? Lenin onları hep o içten haliyle kabul etti. Fred onun bu kadar kısa boylu olmasına şaşırdı. Sadeliği ve kabuldeki rahatlığıyla Lenin, insanda ancak sempati uyandırabilirdi. Troçki gibi pozcu bir entelektüel hali yoktu; ama Fred'i daha ziyade şaşırtan şey, bir taşra noterinin fiziksel görünümüydü. Troçki'nin tersine, dikkat çekmekten özellikle uzak duruyordu, kır tanrısı görünümünde hep alaycı bir ifade vardı. Sandoz Lenin'e Fred'i büyük övgülerle tanıttığında, Lenin, kel kafasını ve keçi sakalını sallayarak muzip muzip Fred'i tepeden tırnağı süzdü.

Sandoz'u dikkatle dinliyordu, sanki bu alt düzey delegenin takdimi kesilen toplantı kadar önem taşıyordu.

"Gayet iyi, güzel, yoldaş Barthélemy" dedi Lenin.

Sandoz Fred'in Paul Delesalle'ın bir öğrencisi olduğunu söylediğinde ekledi:

"Ben de Delesalle kitapçısına gidip geldim. Bu iyi bir referans yoldaş Barthélemy. Unutmayacağım."

O sırada Sandoz, Guilbeaux'ya karşı zehir gibi sözlerini araya sokuşturmanın tam zamanı diye düşündü. Fransa'da mahkûm edilmişti. Alman parası aldığı için. Lenin'in yüzü değişti. Küçük gözleri kısıldı ve yüzü bir farenin suratı gibi uzadı. Hiç cevap vermeden ayağa kalktı, geri döndü ve toplantı salonuna girdi.

Sandoz, Batılı ülkelerin sürekli olarak devrimci kılığına girmiş bir Kayzer ajanı olmakla suçladıkları Lenin için, Almanlarla bir savaş kurnazlığına girmiş olmaya yönelik her imanın tabu bir konu kaldığını unutmuştu. Kurşun vagonla Almanya'dan geçiş macerası Lenin'in sırtında bir kamburdu. Herkesin yükü kendine. Lenin'in geçmişi, Troçki'ninki kadar şanlı değildi. Sandoz'un bu beceriksizce konuşması hem eski yüzbaşının düşüşüne hem de Alfred Barthélemy'nin inanılmaz yükselişine damgasını vuracaktı.

III. Enternasyonal'in kuruluşunun hatıra fotoğrafında, ön sırada, Lenin'in yanında Guilbeaux görülür. Sandoz, ikinci sırada, Troçki'nin yakınındadır. O andan itibaren Sandoz'un Guilbeaux'ya duyduğu kin patolojik bir hal aldı. Sandoz'un başına bu felaketin ardından bir ikincisi de geldi. Lenin'in önerisi üzerine Zinoviev III. Enternasyonal'in başkanı seçildi. Zinoviev, dostu Troçki'nin düşmanıydı. Sandoz'un yıldızı söndü.

Enternasyonal'in büroları eski Almanya büyükelçisinin özel malikânesine yerleştirildi. Parkenin üzerindeki koyu renk geniş bir leke, Sol Sosyalist Devrimci iki Çekacının öldürdüğü büyükelçi Kont Mirbach'ın kanının birkaç ay önce döküldüğü yere işaret ediyordu. Zinoviev'in bürosunun karşısında *Komünist Enternasyonal* adlı dergiyi dört dilden (Rusça, İngilizce, Almanca, Fransızca) yayımlayan büro bulunuyordu. Fred, Fransızca yayından sorumlu oldu. Ya-

ında teknik bir redaktör vardı. Moskova'daki Fransız komünist grubuna yeni katılan biri. Adı Victor Serge'di.

Victor Serge *Enternasyonal*'in bürolarına ilk kez geldiğinde, Fred de Victor da bir sanrı gördüklerini sandılar. Victor Serge aslında Victor Kibalçiç'in, Barselona isyanı sırasında aldığı yeni addı. Victor ile Fred'in aynı politik yolu izlemiş olmaları her ikisine de imkânsız bir şey olarak geliyordu.

"Sen ha" diye tekrarlayıp duruyordu Victor, "benim Parisli küçük yumurcağım, burada, benim vatanım Rusya'da! Erkek olmuşsun sen, bilinçli ve örgütlü devrimci bir militan! Ama bu basit olay bile mücadelemizin haklılığını kanıtlıyor! Bonnot Çetesi'nden Lenin'e, nasıl da bir yol kat etmişiz!"

"Ya Rirette?"

"Ah, Rirette! Geçmiş o. Tasasız yaşam. Pek gençtik! Ya senin küçük Flora?"

"Kayıp. Araştırdık ama sonuç yok. Eğer sen Rirette'in adresini biliyorsan, belki..."

"Daima önüne bak Fred, asla geriye bakma."

Marş söylemeye başladı:

Geçmişi yerle bir edelim
Köle yığınlar kalkın ayağa, kalkın ayağa!
Dünya tabandan değişecek:
Biz bir hiçiz, her şey olalım.

"Bir an önce Fransa'ya dönmeliyim" dedi Fred, "geçmiş için değil, gelecek için. Umarım beni yakında oraya gönderirler, ben de Flora'yı bulurum."

Fred de Sandoz'un Guilbeaux'ya duyduğu antipatiyi paylaşıyordu Gizli notlarıyla Çeka'yı bıktırıp usandırdığı için değil; yeşil gömlekleri, yeşilimtırak takım elbiseleri, çirkin kravatlarıyla Gilbeaux, solmuş bir sebzeyi andırıyordu. Romain Rolland'la olan dostluğundan, Bolşevik kampa katılmaya henüz ikna edememiş olsa da onun gayet kültürlü biri olma ününden yararlanıyordu. Ayrıca kendisi de şiirler yazıyor, yüksek sesle okuyordu. Lenin onun şiirlerini, Rus avangardı

içinde pek değerli olan Marinetti'ninkilere tercih ediyordu. Bolşeviklerin Almanya'dan geçişini örgütleme şerefinin Guilbeaux'ya ait olduğu doğrudur. Bu protokolü İsviçre'deyken imzalamıştı. Lenin'in desteğinden güç alan Guilbeaux, elbette ki Bolşevik Parti nezdinde "Fransız proletaryası"nın temsilciliği mevkiini Sandoz'un elinden kapmaya çalışıyordu. Bu ihtiras oyununu bozmak için Sandoz, Prunier'yle birlikte, Alfred Barthélemy'yi Moskova'daki Fransız komünist grubunun başkanı seçtirdi. Biraz fazla kabacaydı ama Sandoz Troçki'yle dostluğunu kullandı ve Victor Serge de Lenin'i etkiledi. Manevra başarılı olmuştu. Fred, en arka sıradan aniden en ön sıraya fırlatılıvermişti. Ardından bir nüfuz savaşı başladı ki bu durumda Sandoz artık Moskova'da kalamazdı, ordular genel müfettişliği görevleri, faaliyetinin ana ekseni olmuştu. Guilbeaux'ya gelince, ani yükselişinin ilginç ve tehlikeli kıldığı Fred'i çekip çeviriyordu.

Sovyet Devrimi'nin ikinci yılında bütün unvanlar az çok aldatıcıydı. Herkes kendini abartılı yetkilerle donatıyordu. Dünya devriminin tüm kaldıraçlarını elinde tuttuğuna inanan ve İngiltere'nin neden hâlâ kralının kellesini uçurmadığını anlayamayan Lenin; tartışmasız hükümran olan ama hükümranlığı yalnızca hayalet bir trenin içinde geçerli olan Troçki; Lenin'in tek veliahdı olduğuna inanmış Zinoviev; sıradan bir müfettişken kendini general sanan Sandoz; kendini şimdiden yeni rejimin resmi şairi sanan Guilbeaux... Fred kendi yetkileri konusunda kendine masallar uydurmasa da başkaları, bu işi onun yerine yapıyordu. Ölçüyü kaçırarak, sayıları şişirerek, Moskova'daki Fransız komünist grubu başkanına abartılı bir boyut veriyorlardı; sonunda o da kendi varlığını hissetmeye, gösterişli bir ağırlık edinmeye başladı. Hatta bu grup Komintern'in bir kolu olduğunda Fred korkulan biri olacaktı.

Bu nedenle 1919 ilkbaharında Alfred Barthélemy, Kremlin'in salonlarından birinde toplanan Bolşevik Parti Kongresi'ne, büyük bir saygıyla davet edildi. Kürsüye, Lenin ile Troçki'nin hemen yakınına oturunca, Sovyet Cumhuriyeti kurucuları arasında görüş birliğinin oluşmadığını çabucak fark etti. Sakin bir güç ifade eden ve keçi sakalını okşayarak gülümsemeye devam eden Lenin hariç, geri kalan herkes, gergin ruh halini koruyordu; hızla notlar çiziktiriyor, temrinler

yapan hatibe, sanki onun sözlerinden meçhul bir felaket geliverecekmiş gibi endişeyle bakıyorlardı.

Fred yoğun bir merakla herkese tek tek bakıyordu.

Örneğin sol komünistlerin şefi Bukharin; ince, narin, ufak tefek ve ölçülü bir adamdı, gayet kibar bir dış görünüşü vardı, koyu renk mütevazı giysiler giymişti, sesi kırılacak gibiydi. Sağ kanadın temsilcisi Kamanev; şu soğuk, ağırkanlı adamdı. Şurada tek laf etmeden oturan, buz gibi bakışlarla bakan Stalin kadar soğuk ve ağırkanlı adam. Troçki'nin partinin en vasat kişisi olmakla suçlandığı şu Stalin kadar soğuk ve ağırkanlı... Ama politbüro beş kişiden oluşuyordu ve Stalin buna rağmen oradaydı. Lenin, Troçki, Stalin, Kamanev, Bukharin. Bu beşi yeni Rusya'nın, belki de dünyanın kaderini yönetiyordu. Ama Fred bu beşlinin kalıcı olmadığını düşünüyor, onları tereddüt içinde görüyordu; birbirlerini kolluyor gibi bir halleri vardı. Lenin hariç, son derece kararsız, tasa verici, hırçın görünüyorlardı.

Lenin konuşan bir hatibin sesini ender olarak kesiyor, zengin ifadeli mimikleriyle, hemfikir olduğunu ya da karşı çıktığını, bu fikir düzensizliğini bir süre sonra düzene koymaktan alacağı büyük zevki belirtmekle yetiniyordu. Lenin asla gidip kürsüye çıkmıyordu, ayağa kalkmayı ve sözlerine daha fazla ağırlık vermek için bulunduğu yerde volta atmayı tercih ediyordu. Sözlüye kaldırdığı öğrencilerini olgunlukla düzelttiği izlenimi veriyordu daima. Salondaki konumuyla ve öğrencileri olarak kabul ettiklerinin (onlar da kendilerini böyle görüyordu) sözlerine, kavgacı bir tarzda tepki göstermiyordu. Sevimli bir Jüpiter, yasa adamı kılığındaki laik bir Jüpiter'di adeta.

İki parmağını yeleğinin küçük ceplerine sokmuş, hafifçe boğuk bir sesle, yavaşça konuşuyordu. Troçki'nin üstünlüğünü pek kaldıramayan Zinoviev gibi eski bir Bolşevik, onu zor durumda bırakmak için Kızıl Ordu'nun faaliyetini ve çarlık subaylarına giderek daha fazla açılmasını eleştirdiğinde, Lenin saldırıya uğrayanın yardımına koşuyordu. Boşlukta öne doğru eğiliyor, kolunu uzatıyor, böylece bedenini ölçüsüzce ileri atıyordu. Sesi giderek berraklaşıyor, titreşimi artıyor, daha güçleniyordu. Zor durumdaki ortaklarına yardım etme sanatında ustaydı, içlerinden birinin, halk önündeki bir toplantıdan gözden düşmüş çıkmasını içine sindiremiyordu. Lenin bütün

müritlerinin haklı çıkmasını istediğinden; çünkü gerçekte ortak değil birer müritti her biri, dördü de kendinin Lenin'in gözdesi olduğuna inanıyordu; oysa gelecek, Lenin'in kimseyi tercih etmediğini kanıtlayacaktı.

Alfred Barthélemy'nin Sovyet hiyerarşisinde yükselişi, neredeyse kendisinden habersiz gerçekleşti. Kendi kaderini zorlamadığı söylenebilir; tersine, kendi hayatını yakalamak için peşinden koşması gerektiği ve bu hayatın hızla önde koştuğu izlenimi içindeydi. İlerledikçe bir boşluğu doldurduğu sanısındaydı. Bu boşluk kimi zaman onun başını döndürüyor ama engellerin üzerinden atlayamamak da düşmek anlamına geliyordu.

Boşluk öncelikle Sandoz'un yokluğunda, Prunier'nin ilgisizliğiyle oluştu. Fred onların yerini doldurmuştu. Troçki'nin adamı olan Sandoz'un yerine seçilmiş olması, Zinoviev'in hoşuna gidiyordu. O da Fred'e oynamıştı.

Zinoviev Lenin ve Troçki'den sonra partinin en popüler adamı idi. İsviçre'de Lenin'le birlikte on yıl sürgün yaşamış olmak, hem Lenin'in en sadık müridi olarak görülmesine hem de güç anlarda, onun sözcüsü olarak kabul edilmesine yarıyordu. III. Enternasyonal fikrini ortaya atan Zinoviev'di. Batılı komünist partiler aracılığıyla Batı'nın yangın yerine döndürülmesi, onun sabit fikri olarak kalacaktı her zaman. Moskova'dan ziyade Petrograd'da kalmayı tercih ettiğinden, Moskova'da güvendiği birinin olması gerekiyordu ve tanıdığı herkesten de çekiniyordu. Alfred Barthélemy, onun gölgeden çıkmasına yaradı. Ayrıca, Barselona'da bir sovyet cumhuriyeti kurmasına ramak kalmış olan Victor Serge'e büyük değer veren Zinoviev, onun desteğinden de yararlanıyordu.

Alfred Barthélemy, Lenin'i çevreleyen entrika, hınç, ihtiras dolu bu sarayda, insanın ne yaparsa yapsın daima, birinin adamı olarak görüleceğini çok kısa zamanda fark etti. Sandoz Troçki'nin adamıydı ve Fred de Sandoz'un adamı olmuştu. Doğal eğiliminin tersine, gözden düşmüş, çökmekte olan Sandoz'un peşinden gitmedi. Victor Serge, Fred'i tam zamanında Zinoviev'in saflarına yöneltecek şekilde oradaydı.

Zinoviev'i gözden düşürmek için hiçbir fırsatı kaçırmayan Troçki, Zinoviev Petrograd'a gittiğinde III. Enternasyonal'in yok olduğunu çünkü Zinoviev'in III. Enternasyonal'i de yanında götürdüğünü söylüyordu. Doğru. Yine de Zinoviev, Moskova'da kendi "öteki ben"i olduğuna inanmaktan hoşlandığı kişiyi –Alfred Barthélemy– temsilci seçtiği andan itibaren, bu anormallik sona erdi.

Fred'in o sıralar yirmi bir yaşında olması, devrim döneminde itiraz yaratmıyordu. Çukaçevski, askeri hiyerarşinin en üst düzeyine yükseldiğinde yirmi altı yaşında değil miydi? Astının eğilimlerinden Çeka aracılığıyla elbette haberdar olan Zinoviev, eğer ondan yararlanmaya karar vermemiş olsaydı Fred'in liberter görüşleri, Kara Muhafızlar'la sürdürdüğü ilişki, kariyerinde önemli bir handikap oluşturabilirdi kuşkusuz. Zinoviev saf ve sağlam bir Bolşevik olarak, Bolşevik erdemin simgesi olarak kabul edilmiyor muydu? Genç Fransız militanla sıkı bir işbirliği, hâlâ güçlü olan bu anarşist çevreye sızmasına ve liberterlere kaygı verici bir hoşgörü gösteren Bukharin'in pabucunu dama atmasına imkân tanırdı.

Fred, bu engerek yuvasına yaklaştıkça endişelenmeliydi; ama gençliği, deneyimsizliği, ütopyası, bu duruma alışmasına katkıda bulundu.

Zinoviev'in Moskova'ya ne zaman geleceği belli olmadığından Fred, Enternasyonal'in dümenini Victor Serge'in öğütleriyle yönetiyordu. Zinoviev geldiğini duyurduğunda, idarenin tüm çarklarında (çünkü devrim, ideolojiden bürokrasiye doğru kurnazca kaymaya başlamıştı) inanılmaz bir hazırlık telaşı başgösteriyordu. Herkes kendini hatalı hissediyordu. Kuşkusuz çoğu da hatalıydı; en azından kendi vasatlıklarını Zinoviev'in kaynayan enerjisiyle karşılaştırdıklarında böyleydi. Yalnızca Fred sükunetini koruyordu ve bu sükunet Fred'e –bazılarının demekten hoşlandığı gibi– bu "Devrimin Devi"nin içgüdüsel sempatisini sağlıyordu. Fred'in sabrı, ölçüsüz coşkudan en mutlak çöküntüye kolaylıkla atlayan Zinoviev'in hareketliliğini yatıştırıyordu. Bela Kun'un yönettiği Macar Devrimi'nin yenilgisi, Zinoviev'i öyle etkilemişti ki bir divanın üzerine yığılıp kalmış, günlerce inlemişti. Fred onu bürosunda bu halde sık görüyordu. Bir kol-

tuğa serilmiş, güçsüz, öfkesinden, korku ve kararsızlıktan hasta bir halde.

Lenin ve Troçki gibi Zinoviev de kusursuz Fransızca konuşuyordu. Ama, Fransızca konuşurken Rusça konuştuğundan daha tiz çıkan tuhaf bir oğlan çocuğu sesi vardı. Fred, bu kadın sesini andıran ince vurgudan kaçınmak için onunla Rusça konuşmayı tercih ediyordu; oysa Zinoviev kesinlikle Fransızca söyleşmekten yanaydı. Bu, sekreterlerin muhtemel saygısızlıklarını örtbas ederdi.

Zinoviev'in sesi büyük bir hatip olmasına engeldi. Ateşli bir hatibin dış görünüşüne sahip olması ise bu durumu iyice tuhaflaştırıyordu. Heybetli bir yapı, geniş bir alın ve kıvır kıvır gür saçlar. Karşı görüşlere cevap verdiğinde, hitabetteki beceriksizliğini maharetle kapatıyordu. Ortakları üzerindeki nüfuzunda şeytansı bir yan vardı. Parti'nin tüm yöneticilerini yavaş yavaş tanıyacak olan Fred, Zinoviev'i her zaman en tehlikeli kişi olarak görüyor, kimi zaman kendisini korkutan tek kişinin o olduğunu kabul ediyordu.

Oysa Zinoviev, tuhaf bir biçimde Alfred Barthélemy'ye giderek artan bir dostluk hissediyordu. Fred'in onun hoşuna gidebilecek inisiyatiflere giriştiği, Avrupa'daki liberter çevrelere katılmasını sağlayan bir mektup ağı kurduğu doğrudur; III. Enternasyonal'in II. Kongresi'ne Delesalle, Monatte, Rosmer gibi prestijli anarko-sendikalist militanları Moskova'ya davet etmeyi düşünmektedir.

Fred'in Fransa'da yaydığı haberler, Rus Devrimi'nin, anarşist olmamakla birlikte, gerçek bir toplumsal dönüşüm gerçekleştirdiğini; iktidarı Bolşevik Parti'nin almış olmasına rağmen, devrimin liberter eğiliminin inkâr edilemez olduğunu; üstelik, dış müdahale Sovyet Cumhuriyeti için bir tehlike oluşturduğundan, anarşistlerin düşmanla söz birliği etmekten kaçındıklarını vurguluyordu.

Bunun sonucunda Paris'te anarşistler "müdahaleye karşı" mitingler düzenlediler; "Terhis edilen askerler, silahlarınızı teslim etmeyin!" diyen bildiriler dağıttılar; "emperyalist barış"a, Versailles Anlaşmasına ("kin, şiddet ve savaş anlaşması") karşı çıkıldı, "haydutlar birliği" olarak nitelenen Milletler Cemiyeti teşhir edildi.

Zinoviev'in etekleri zil çalıyordu. Coşku ve heyecandan, sesi kulak delici tınılar alıyor, bu da Fred'in sinirlerini kaldırıyordu.

"Bravo, Yoldaş Barthélemy, bravo" diye mırıldanıp duruyordu Zinoviev. "Devam edin! Almanya'da hiçbir şey başaramayan bu Radek sersemini utandırın!"

Aniden üslup değiştirerek ve Fred'in nefret ettiği o alaycı havayı takınarak devam etti:

"Yoldaş Barthélemy, devrimin Fransa'da gecikmemesinde çıkarınız var, yoksa karınızı ve çocuğunuzu asla göremeyeceksiniz."

"Niçin?" diye bağırdı Fred. Victor dışında kimseye söz etmediği özel yaşamından Zinoviev'in haberdar olmasına şaşırmıştı. "Niçin yoldaş Zinoviev?"

"Siz, Sandoz, Prunier, üçünüz de asker kaçağısınız değil mi? Üçünüz de hükümetiniz tarafından ölüme mahkûm edildiniz. Ebediyen Rus ve Sovyet kalmaya mahkûmsunuz."

Zinoviev kahkahadan kırılıyordu. Devam etti:

"Tabii ki Fransa'da devrim kıvılcımını yakmanız hariç. O zaman, sevgili Barthélemy'ciğim, siz Fransızların Zinoviev'i olacaksınız. Sizin de sırtınızda sizin Troçki'niz, yani Ordular Komiseri Sandoz olacak! Felaket! Felaket! İnsan bitlerini ve pirelerini her yere taşıyor."

Tombul elleriyle dağınık saçlarını karıştırdı.

"Kaşının bakalım, küçük yoldaş. Ama bitlerin ancak böyle ezildiğini unutmayın!"

Zinoviev baş parmağıyla işaret parmağının tırnaklarını gıcırdattı. Sonra da inlemeye başladı ve divana uzandı.

Guilbeaux gibi üçünün de giyaplarında ölüme mahkûm edildiği doğruydu. Fred elini kolunu sallayarak Fransa'ya dönemeyeceğini biliyordu; ama bu şekilde dışlanmış olmak, sonsuza dek olmasa da her koşulda uzun yıllar için (çünkü dünya devriminin kapıda olmadığını, Lenin'in hayal etmekte ısrar ettiğinin tersine, Fransa'nın da, İtalya'nın da, İngiltere'nin de buna hazırlanmadığını biliyordu), bu şekilde reddedilmiş olmak ona korkunç bir darbe olmuştu. Moskova'da rahatsız değildi ama Flora ile Germinal'i özlemişti. Zinoviev'in haberi bir hüküm gibi, sonra da bir giyotin satırı gibi indi. Aniden geçmişinden koparıldığı ve bunu tezgâhlayanın da Zinoviev olduğu izlenimine kapıldı.

Dolayısıyla Galina ile evlenmesinin hiç engeli yoktu.

Galina Anastasia Fedoroff, sürgünde kaybolmuş menşevik burjuvaların kızıydı. Kamanev'le sıkı bir işbirliği içinde çalışıyordu. Sovyetlerin merkezi icrasının başı olan Kamanev'in görevi, bir cumhurbaşkanına denkti. Lenin ile Troçki, Brest-Litovsk Barışı görüşmelerini yaparken Kamanev'in onlara muhalefet etmesi, onu kendi heykelinin kaidesinin dibine fırlatıp atmıştı. Zinoviev ve Stalin'le birlikte elinde tuttuğu –çünkü üçü birden Bolşevik Parti'nin sağ kanadını temsil ediyordu– bu gerçek iktidarla teselli buluyordu. Kamanev, Zinoviev'den daha az popüler olmasına rağmen daha çok saygı görüyordu. Yine de bu iki lider birbirlerini tamamlıyorlardı. Onlara "Devrimin Castor ve Pollux'u" deniyordu. Zinoviev tutku ve hayalgücüydü; Kamanev ise pazarlık ve uzlaşma.

Galina ile Fred'in ilişkisi doğal seyrinde gerçekleşti. Militan yaşamlarının bir tür uzantısı gibiydi. Esmer, kapkara saçlı, kapkara gözlü, sinirli, ufak tefek kadın; başında her zamanki kırmızı örtüsü, ayaklarında postallar, palaska tarzında beli iyice sıkan daracık deri kemerle Galina, Petrograd'da Ekim isyanına katılmıştı. 25 Ekim akşamı, ailesi Kerenski'nin arabasında kaçarken o, Smolnyi Enstitüsü'nün büyük salonundaydı ve yorgunluktan bitkin düşüp yere yatmış Lenin ile Troçki'ye sıcak çay getiriyordu. Ertesi gün, Rusya'nın yeni efendilerinin dikte ettiği bildirileri, enstitünün tek yazı makinesinde o daktilo etmişti. Sovyet Cumhuriyetlerinin ilk günlerinde Lenin, Troçki, Zinoviev, Kamanev, Bukharin ve Stalin, yönetim merkezine dönüştürülmüş olan Smolnyi Enstitüsü'nün küçük bürolarında çalışıyor ve uyuyorlardı. Galina ve birkaç başka kız onlarla birlikte kantinde, yalnızca lahana çorbasıyla ve kara ekmekle kahvaltı yapıyor ve yemek yiyorlardı. Bunca riskli, bunca ani bir şekilde iktidarın alınması galipler arasında bir coşkuya yol açmıştı. Ortalıkta sürekli bir hayhuy vardı, haberciler koşturup duruyordu; çünkü soylu genç kızların daha düne kadar eğitim aldıkları bu eski binada telefon yoktu. Özellikle lanetlenmiş bir sıfat olan, bakan diye adlandırılmanın gülünçlüğünden kaçınmak için galipler, kendilere halk komiseri diyorlar, böylece daha baştan Fransız Devrimi'nin parodisini yapmış oluyorlardı. Çalar saatlerin tıkırtısından gece devriye gezen Kızıl Muhafızlar'ın çiz-

melerinin gürültüsüne dek, eski Smolnyi Enstitüsü bir fabrika gibi gürüldüyordu. Galina, Lenin'in ilk daktilocusu olmanın önemli prestijini taşıyordu. Tartışmasız bir sıfattı bu; çünkü 26 Ekim'de ve takip eden günlerde Smolnyi Enstitüsü'nde başka daktilo yazan yoktu, bunun da tek nedeni, ikinci bir daktilo yazanın nereden bulunacağını kimsenin bilmemesiydi.

Galina, Fred'e Petersburg anılarını anlatırken, Lenin ile Troçki'nin, sürekli birbirlerine söyleyecek bir şeyleri olmasına rağmen, bürolarını binanın iki ucuna yerleştirmiş olmalarına hâlâ şaşırıyordu. Bu iki odayı birbirine bağlayan koridor öyle uzundu ki tüm bu suratsız adamların içinde mizah duygusuna sahip tek kişi olan Lenin, iletişimi bir bisikletliyle kurmayı önermişti. Bisikletli bulunamadığından Galina, bir bürodan öbürüne koşturup duruyordu. Ekim isyanının esin kaynağı Lenin ile örnek uygulayıcısı Troçki, o dönemde, devrimin iki gerçek emanetçisi konumundaydılar ve birbirlerine mesaj göndermeyi kesmiyorlardı. Galina soruları götürüyor, cevapları getiriyordu. Bu kadar kritik bir anda bu iki adamla sürekli teması, iki yıl sonra bile ona öyle bir hâle vermişti ki Kamenev'e bağlı diye, tüm politbüro Kamanev'i kıskanıyordu.

Gerçekte, Lenin ile Troçki'nin bürolarının Smolnyi Enstitüsü'nün iki ucunda olması, Zinoviev ile Kamenev'in bir oyunuydu. Kendileri de hemen ara salonlara doluşarak isyanın iki yıldızını mümkün olduğunca uzaklaştırmayı amaçlamışlardı. Sonra Zinoviev, toplantılarda daima Lenin'in sağına yerleşecek şekilde tezgâhlar kurdu. Yönetim üyelerinden çok önce, daha Lenin bile gelmemişken uygun sandalyeye yerleşiyordu. Diğerleri vaktinden önce yetişmek için ne kadar çabalasalar da Zinoviev'i daima orada, herkesten önce oturmuş olarak bulmaya hepsi razı olmuştu. Böyle yapmakla onlara Vladimir İlyiç'in en yakını olduğunu, çoktan saptanmış ardılı olduğunu belirtiyordu.

Zinoviev ve Kamanev yine de tüm yaşamları boyunca bir utanç taşıyacaklardı: Vakitsiz buldukları Ekim isyanına karşı çıkmak... Lenin onların ağzına lafı tıkamak istediğinde, onlara açık açık "Devrim kırıcısı" muamelesi yapıyordu. Bu felaketimsi hata, onların yakasına öyle yapışmıştı ki Ekim 17'nin galibine, yani Troçki'ye dinmez bir kin duymaktan kendilerini alamıyorlardı.

Galina'yı Kamenev'in ve Fred'i de Zinoviev'in çalışma arkadaşı yapmış olan tesadüf, gençleri yakınlaştırmaya elbette katkıda bulundu. Castor ve Pollux bu iki gençte, kendi ikiz kopyalarını görüyorlardı.

Fred ile Galina'yı aynı heyecan, aynı inanç harekete geçiriyordu. Görevleri karşısında kendilerinden geçtiklerini hissediyorlardı. Sıradan deyişle, kanatlandıklarını söylemek aşırıya kaçmak olmazdı. Flora'nın anısı Fred'in adım atmasını uzun süre engellemişti yalnızca. İlişkileri başlangıçta tensel olmaktan çok zihinseldi. O asker botları, hırçın uzun etekler altındaki vücudu Fred'in, Flora'nın beyaz bacakları ve çıplak ayaklarıyla kıyaslamaması mümkün müydü? Paris'ten yola çıkışından beri bunca anıyla yüklü belleğinde Flora, daima tuhaf bir şekilde çocuksu hatlarla beliriyordu. Onu Germinal'in annesi olarak hatırlamayı beceremiyordu. Şimdi nasıl yaşıyordu? Neredeydi? Kiminleydi? O da Galina gibi kadın olmuş muydu? Kuşkusuz olmuştu; ama başka türlü. Flora sokakların küçük hayvanıydı. Tıpkı kendisi gibi. Bu Paris yaşamı öyle uzakta kalmıştı, o kadar uzaktı ki kimi zaman Fred, puslu bir uzaklıkta fark ettiği o günlerdeki Gavroche'un, bugün dünya devriminin liderleriyle tartışan kişi olabileceğini düşünmekte güçlük çekiyordu. Galina'nın yoldaşının, balık kokan küçük bir kızın elinden tutmuş, Belleville sokaklarında gezinen veletle ne gibi ortak yanı olabilirdi?

Balık kokusu, deniz; sanki tüm bunlar dünyanın öteki ucunda kalmıştı. Moskova'da insan asla balık kokmaz. Kimi zaman, ender olarak, yemekhanelerde verilen balık, kurutulmuş, marine, salamura balık oluyordu; odun gibi sert. Denizin kokusu buna asla eklenmiyordu.

Fred ile Galina, kullanılmayan bir sarayın buz gibi bir odasında birlikte yaşamaya başladıkları andan itibaren, ilişkileri bir başka hal aldı. Orada yalnızca geceleri kalıyorlardı. Binanın ortak mutfağındansa, başka militanlarla buluştukları kantinlerin ortak yaşam ortamını tercih ediyorlardı. Ama odada, kendi odalarında, birbirlerini gündüz olduklarından farklı görüyorlardı. Giysilerinden soyunurken, görevlerinden, ideolojilerinden de soyunuyorlardı. Çıplaklıkları onlara gençliklerini iade ediyordu. İkisi de yirmi yaşını pek geçmiş değildi. Bedenlerinin azgınlığına terk ediyorlardı kendilerini. Eylem-

lerine köstek olduğunu düşünüp, bir burjuva sapması olarak gördükleri ve uzun süre geri ittikleri cinselliğin eline düşmüşlerdi. Günah içinde hissetmenin en yüce şiddetiyle bu zevke bırakıyorlardı kendilerini. Devrimin dinsel önyargıyla birlikte ortadan kaldırmakla övündüğü o eski günah fikri, iyice ortaya çıkıyordu.

Hiçbir dinsel eğitim almamış olan Fred, bunu ahlaki hata kavramı olarak algılamıyordu. Kendini yalnızca biraz suçlu hissediyordu; sanki aşkla ilgili konulara harcadığı gece enerjisinin tümü, devrimden çalınmış bir yığın voltaj demekti. Galina ise sabah bir utanç duygusuyla uyanıyordu. Bedeni onu aldatmıştı, beyninin katılıklarından kopmuştu. Papazı hatırlıyordu. O, Galina'nın tarih ve edebiyat öğrenimi gördüğü kızlar kolejine gelmiş ve şehvetin dehşetini kızlara hayal ettirerek onları iyice korkutmuştu. Aptallık diyordu kendi kendine Galina. Yine de Rusya'nın dört bir yanının kan ağladığı, halkın açlıktan can çekiştiği, Kızıl Ordu askerlerinin Ukrayna'da Denikin birlikleri karşısında kırıldığı bir dönemde, Fred'le birlikte aldığı zevk, ona bir tür günah gibi geliyordu. Ama her akşam yenik düşüyordu. Nitçevo! Kamenev hiçbir şey bilmeyecek!

Alfred Barthélemy, Henri Guilbeaux'dan kaçıyordu. Bütün giysilerindeki o yeşil renk, şıklıktan çok bir tür küflenmeye benziyordu. Ardında bir çürüme kokusunu sürüklüyordu. Gülümseyişi, jestleri, aşırı nezaketi; her davranışından sahtekârlık kokusu yayılıyordu. Onu çağırmış olan Lenin'in yanına birlikte gitmelerini Fred'den istediğinde, Fred, kötü bir durumun habercisi bir kuşun havalandığını görmüş gibi hoş olmayan bir duygu hissetti.

Lenin Kremlin'de, şövalyeler ana binasının giriş katındaki mütevazı bir konutta yaşıyordu.

Moskova'nın yıkık dökük hali içinde, yalnızca Kremlin ihtişamını koruyordu.

Yüksek kırmızı duvarları ve kubbeli kütlesi, Moskova'ya tepeden bakıyordu. Şehir harabeye dönmüşken bunca kilise ve sarayın el değmeden kalmış olması Fred'i şaşırtıyor ve şoke ediyordu. Devrimin yararsız bir lüksü bunca özenle koruyor olmasını anlayamıyordu. Geleneksel toplumu yıkmakta bunca ateşli davranan Lenin, sanatsal

geçmişi korumakta niçin inat ediyordu? Din zararlıysa ve yasaklanması gerekiyorsa, gösterişçi bir servet israfı olan bu inanılmaz bina yığınını niçin korumalıydı? Fred Assomption Katedrali'ni, çarların taç giydikleri yeri, grandüklerin mezarlarının bulunduğu Başmelek Katedralini ziyaret etmişti. Romanovların sonuncuları katledilmişken, hanedana bu yürekten bağlılık niçindi? Bu ermiş türbeleri, bu büyük şamdanlar, bu avizeler, bu ikonostazlar, bu kanatlı melekler, bu bakire anneler, bu haleli ermişler, tüm bu altın, gümüş ve değerli taş israfı karşısında, her şeyin esrarengiz ve uydurmaca geldiği meçhul bir dinin kıyısında Fred, şaşkınlığa düşüyordu.

Gilbeaux Kremlin binalarında, sanki mülk sahibi ya da en azından bir kahya gibi dolaşıyordu. Bütün nöbetçiler onu selamlıyordu. Canlı izin kâğıdı olan Guilbeaux, bir hami havasında Fred'e rehberlik ediyordu. Bir an büyük bir kare odada durdular. Sekreterlik odasıydı bu. Yirmi kadar kadın koşturup duruyordu. Guilbeaux birinden diğerine gidiyor, kulaklarına bir şeyler fısıldayıp onları kikirdetiyordu. Fred, Galina'yı düşünüyordu. İktidarın ele geçirildiği gecenin tek daktilocusu. Üzerinden iki yıl geçmişti bile! Sovyet bürokrasisi hâlâ el yordamıyla çalışıyordu ama Lenin ve ekibi, Petrograd'daki Smolnyi Enstitüsü'nden beri ne kadar yol kat etmişti! Kremlin'e bu sahip çıkış Fred'i rahatsız ediyordu. Zırhlı trenindeki Troçki imgesi ürkünç olsa da ona, Romanovların sarayının bu el değiştirmesinden daha ilerici geliyordu. Lenin'in, imparatorluk sarayını ele geçirerek, bir çar müsveddesi halini aldığını düşünmekten geri duramıyordu insan. Demokratik bir müsvedde kuşkusuz ama yine de...

Lenin'in bürosuna kabul edilmeden önce uzun süre beklediler. Fred, tanımadığı insanlarla dolu bu ufacık odayı görünce şaşırdı. Vladimir İlyiç, büyük bir haritanın karşısında, Kızıl Ordu'nun hareketlerini yorumluyordu. Guilbeaux ile Fred'i fark edince konuşmasını kesti ve onlara doğru yöneldi, nazik bir dille:

"Biraz daha sabretmenizi istiyorum, bağışlayın beni. Her zaman yaptığım şey değildir bekletmek."

Özellikle Fred'e hitap ederek:

"Dakik olmamaya sizi alıştırmış olması gereken Zinoviev gibi değilimdir ben."

Haritaya döndü, odada bulunan komisyon üyelerine bilgiler verdi, ayrıntılar hakkında onlara sorular sordu. Nezaketinden şaşmadan, her birini dikkatle dinliyordu, yine de zaman zaman en gevezelerin sözünü kestiği oluyordu ama daima nazik bir muziplikle. Sezgi yeteneği, alınganlıkları idare edişi, her türlü öneriye açık oluşu, Lenin'i, bunca tutkulu, kaba ve öfkeli, bu önemsiz kişilerin ortasında neredeyse anakronik biri yapıyordu. Hayır, diye düşünüyordu Fred, Lenin çarın yerini almadı. Troçki belki bir grandüke benziyor ama bunca sade, bunca mütevazı Lenin bir çar değil. Lenin iyi bir burjuvaya, Sefiller'deki Mösyö Madeleine'e benziyor. Yaşamını insanların mutluluğuna adamış, bunca iyi birinin yakınında olmaktan heyecan duyuyordu.

Toplantı öngörülenden uzun sürdü. Her çeyrek saatte bir, Spassky Kulesi'nin çanları Enternasyonal'den birkaç nota çalıyordu. Bu marşın bir Fransız tarafından, hem de bir Komüncü tarafından yazılmış olması Fred'in içini umutla dolduruyordu.

Guilbeaux ve Fred Lenin'le nihayet baş başa kaldıklarında, Lenin saatine baktı, şaşırmış bir hali vardı:

"Nerdeyse iki olmuş! Yemeğe gidelim. Sofrada tartışırız."

Büyük bir yemek salonuna geçtiler. İmparatorluk döneminin tüm mobilyaları korunmuştu. Hiçbir şey değişmemişti, ne pencerelerdeki koyu kırmızı ağır perdeler ne yerdeki muhteşem halılar. Daha şaşırtıcı olan şey, saray hizmetkârları da yerinden kıpırdamamıştı. Oysa çevrede, bürolarda, tüm personel militanlardan oluşurken ve bütün muhafızlar Kızıl Ordu'dan gelirken, yemek salonunda Romanov'un hizmetkârları yerinde kalmıştı; dalkavukça, yerlere kadar eğilerek hizmet ediyor ve lafı dolandıra dolandıra konuşuyorlardı. Bu lüks Fred'i şaşırttı. Daha sonra yemekhanelerin şaşmaz menüsü olan lahana çorbasını hizmetkârların imparatorluk kartalıyla damgalanmış saray kâselerinde özene bezene servis ettiklerini görünce, neredeyse kahkahadan kırılacaktı. Yemek her yerdeki kadar iğrençti: darı, kaynar tuzlu suyun içinde darı... Kristal bardaklara da yalnızca soğuk çay konuyordu.

Lenin bu zıtlığı fark etmemiş gibi davranıyordu. Geçmişin bu şatafatlı kalıntılarıyla çevrili olmaktansa yediğine daha fazla önem ver-

diği açıkça belli oluyordu. Hizmetkârlara gelince, mademki buradaydılar ve hizmete devam etmeyi doğal karşılıyorlardı, söyleyecek ne olabilirdi ki? Lenin'in bu ayrıntılarla uğraşacak vakti yoktu. O kafasındaki sabit fikrin peşindeydi: Zengin Batılı ülkelerde devrimci süreci hızlandırmak ve böylece bu müstakbel sovyet cumhuriyetlerinin, yaşlı Rusya'yı sefaletten çekip çıkarmasını sağlamak. Dünya devrimi kaynakların adil dağılımını sağlardı. Almanya, Fransa ve İngiltere'de muzaffer isyanlar olmadan, Rus Devrimi'nin ayakta kalamayacağına emindi.

"Delesalle ile Monatte'ı ikna etmeyi başardınız mı?" diye sordu Fred'e. "Ne yaptığımızı görmeye ne zaman gelecekler?"

"Onlar zaten bizimle birlikte. Yalnızca Delesalle, kitapçı dükkânından çıktığında kendini kaybolmuş hissediyor. Ama kendileri kalkıp gelemeseler de güvenilir yoldaşlar gönderecekler."

"Biliyorum. Mükemmel çalışıyorsunuz. Zinoviev beni haberdar ediyor. Ama işe yarar sersemlerin daha fazla olmasını istiyoruz."

Şaşıran Fred Lenin'e baktı. Lenin ise meşe yongasından daha sert olan bir parça tuzlanmış eti, boşuna çiğnemeye çalışıyordu. Lenin devam etti sözünü:

"Romain Rolland şimdiden bizim yanımızda."

"Romain Rolland'la ben ilgileniyorum" diye sözünü kesti Guilbeaux. "Sonunda tamamen bize katılacak. Ona sersem demeyin, yoldaş Lenin. Yararlı, evet. Tamamen yararlı."

Lenin'in yüzü, ironik biçimde kırıştı.

"Batı'nın bu ilerici entelektüelleri bize yararı dokunabilecek sersemlerdir. Anatole France'ın, Bernard Shaw'un desteğini umuyoruz. Bize Lawrence'ın, Wells'in, Sorel'inkiler de lazım..."

"Hangi Sorel?" diye sordu Fred.

"Georges Sorel, elbette."

Gülerek ekledi:

"Julien Sorel değil, o giyotine gitti."

"Georges Sorel, Delesalle'ın arkadaşı olan mı?"

"Ta kendisi, delikanlı, tanışmış mıydınız onunla?"

"On dört yaşındaydım. Bana sıkıcı geliyordu, özellikle Delesalle'ın ona mösyö demesine sinirleniyordum."

"O bir mösyödür" dedi Lenin, "bir beyefendi. *Action Française* onu sağa itti, biraz bizim yanımıza, sol çekin. Delesalle size omuz verecektir. Delesalle, Monatte... Belli ki Batı'nın Komünist Parti kadroları bizim anarşist dostlarımızca eğitilecek; sosyalistlerse bize surat asmaya devam ediyorlar. Longuet, Marx'ın torunu, Fransız sosyalistlerini III. Enternasyonal'e muhalefete sürüklüyor. Her şeyi görüyoruz! Hiçbir şey kaçamaz gözümüzden! Hiçbir şey! Kimse bize yardım etmiyor, siz anarşistler hariç. Burada da orada da! Serge ile siz iyi iş çıkarıyorsunuz. Mühsam Almanya'da. Pestaña İspanya'da. Pestaña bir dahaki kongreye gelecek mi?"

"Söz verdi" dedi Fred.

"Fransa'da Jouhaux ve CGT daha Clemenceau'nun ilk gürlemesiyle teslim oldular; oysa biz onların Denikin ile Wrangel'i destekleyen müttefiklerin müdahalesini protesto etmek üzere genel grev başlatmasını bekliyorduk. Kızıl Ordu'yu ta Varşova'ya kadar göndermeliydik. Polonyalı işçi ve köylüler bizi kucaklayarak karşılardı. Polonya'dan sorunsuzca geçerek devrimi desteklemek üzere Almanya'ya varırdık. Çukaçevski hemfikir olmuştu ama Troçki istemedi."

"Polonyalı komünistlerin gücünü abartıyorsunuz" dedi Guilbeaux, "ayrıca halkın Ruslara yönelik yabancı düşmanlığını azımsıyorsunuz."

Lenin sinirlendi:

"Polonya diye bir şey yok. Rosa Luxemburg, Radek, Jerzinski Polonya'da doğdular ama bir Polonya ulusu fikrini desteklemeyi reddediyorlar. Varşova'nın üzerine yürümek Rusya'yı tecritten, Polonya'yı da kölelikten kurtarırdı. Avrupa'yı Kızıl Ordu'nun süngüleriyle karış karış yoklardık."

Fred kulaklarına inanamıyordu. Lenin, askeri fetih yoluyla devrimi mi savunuyordu? Yabancı müdahaleye ve Çar birliklerinden arta kalanlara karşı Sovyetleri savunmak için savaş, Rus topraklarında meşru görülse de Kızıl Ordu'nun, Rusya sınırlarını aşması emperyalist bir tavra düşmek olmaz mı? Şunları söylemekten kendini alamadı:

"Yoldaş Lenin, halk kendi ülkesindeki devrimi savunur; ama eğer kendisi arzulamıyorsa, başka halklara devrim dayatılamaz. Bizim gö-

revimiz fikirlerimize katılmaları için onları ikna etmektir, yoksa top atışlarıyla onların suratına bu fikirleri vurmak değil."

Lenin aniden öfkeyle ayağa fırladı. O şehirli zarafeti yok olmuştu. Taşra noteri aniden yerini bir Tatara bıraktı. Elmacık kemikleri çıkmış, gözleri kısılmış Lenin, öfkeden yüzünü buruşturuyordu.

"Halkın arzu ve istekleri önemlidir" diye bağırdı. "Ama devrimin temellerinin yalnızca bunlara dayanabileceğini sanıyorsanız, aşağılık bir burjuva önyargısına teslim olmuşsunuz demektir."

Yemek salonundan hızla uzaklaştı; ardından da iki büklüm olmuş, ezilip büzülerek giysilerinin dozunu alır gibi yaparken bal gibi yumuşak sözcükler fısıldayan hizmetkârlar geliyordu.

Fred, Lenin'le gayet iyi başlamış ama pek kötü sonuçlanmış bu yemeği Galina'ya elbette anlattı.

"Onu sinirlendirmemeliydin. Biz kimiz ki ona itiraz edelim? Zavallı Fred'im benim, liberter duygusallığından demek ki hiç kurtulamayacaksın. Kuşku duyman, ilkelere bağlı kalman gerekiyor. Oysa Lenin hangi ilkelerin devrime yararlı olduğunu biliyor; çünkü onları formüle eden kendisi."

Böyle bir güven Fred'i şaşırttı. Bolşevik Parti kararlarının içyüzünü bilmekten kaynaklı böyle bir güven! 1917'de azınlıkta olan Bolşeviklerin safları akıl almaz bir hızla kalabalıklaşıyordu. Sanki şeflerin hakikate sahip olduklarına duyulan kesin güven, sonunda halkı büyülemişti; ama yine de gayet disiplinsizdiler. Taban, bu kıpır kıpır, kararsız, kaçamak taban, bu belirsiz ama ille de heykelin kaidesini oluşturması gereken taban, uzun süre yumuşak kalmış bu taban, sertleşiyor, dayanak oluyordu. O ana dek kendi kaderine yalnızca birkaç ütopistin hayalinde sahip çıkmış olan devrim, mevcudiyetinin üçüncü yılının şafağında, toplumsal gerçeklik halini alıyordu.

Galina tam da bu toplumsal gerçekliğin temsilcisiydi; devrimin kızıydı, öyle olmaktan mutlu ve gururluydu. Devrim, herkesin kendi yiyeceğini getirdiği hanlar gibiydi. Herkes, kendi yabancılaşmasından kaçabileceği uygun ânı arıyordu. Devrim özgürlük getiriyordu; ama hangi özgürlük? Köylüler için toprağa sahip çıkma özgürlüğü. İşçiler için fabrikalara sahip çıkma özgürlüğü. Galina için devrim;

kadınların kendi bedenlerinin özgür olmasıydı ve cinsiyet eşitliğiydi. Bolşevik yönetimin bakanları (halk komiserleri) arasında bir kadın yok muydu? Hem de ne kadın! Galina'nın Fred'e hayranlıkla anlata anlata bitiremediği Aleksandra Kollontay!

Bir çarlık generalinin kızı olan Aleksandra Kollontay, devrimden önce menşevikti. Sonra 1917'de Bolşevik Parti merkez komitesi üyesi olmuştu. Birçok eser yayımlamış ve bunlarda, komünist toplumda geleneksel ailenin çöküşünü duyurmuş, evliliği kadın üzerindeki baskının aracı olarak teşhir etmiş ve bir "aşk okulu"nu savunmuştu. Bu okulda "aşk oyunu" ve "erotik dostluk" öğretilecekti. Böyle bir program, çalışma arkadaşlarının çoğunun maço yanına dokunuyor, onları ürkütüyor olsa da Kollontay'ın, kamu hizmetlerinde halk komiseri olmasına engel değildi. Fred'i de biraz allak bullak ediyordu. Galina'nın bunca coşkuyla önerdiği Aleksandra Kollontay'la buluşma konusunda, o hiç istekli değildi.

Ancak Fred, kamu hizmetleri halk komiserinin karşısına çıktığında, genellikle uzlaşmaz iki nitelik olan enerji ve cazibeyi birleştirmiş bu kadın onu derhal fethetti. O dönemde Aleksandra Kollontay ellisine yakındı. Oval yüzü, aydınlık gözleri, ufak ağzıyla, hâlâ genç gözüküyordu ve çok güzeldi. Zarif bir mor kazağın şekillendirdiği göğsü, kısa saçlarıyla Fred'le Galina'ya neşe içinde bir sempatiyle bakıyordu. Onların gençlikleri ve aşklarıyla eğleniyordu.

Bu "bakan" diğer Bolşevik yöneticilerin hiçbirine benzemiyordu. Zarafeti, davranışlarındaki rahatlık ona eski rejime bağlı, anakronik bir hava veriyor gibiydi. Ama Fred onu Galina'yla konuşurken seyrettikçe, aslında geleceğin kadını bu işte diye düşünmeye başladı. Galina ile model kabul ettiği bu kadın arasındaki samimiyetten de rahatsızlık duyuyordu. Hem sahiplenici hem de dikkafalı Galina'nın, Fred'in hayatında hayli önemli bir yeri vardı; kadın onu tamamen ele geçirmeye, kendine ait kılmaya yöneliyor ama diğer yandan kendini kaçırıyordu. Gayet doğal, gayet itkisel, pek az karmaşık Flora'yla kıyaslandığında Galina, Fred'e çoğu zaman anlaşılmaz geliyordu. Fred Aleksandra Kollontay'ın kitaplarını okumaya başlamıştı. *Yeni Ahlak ve İşçi Sınıfı, Aile ve Komünist Devlet*. "Komünist devlet!" Bu kadar saçma bir

terimi nasıl olmuş da yazabilmişti! Komünizmin tek hedefi devleti yok etmek değil miydi?

Alfred Bathélemy'nin siyasal kariyeri, Rusya'da, Temmuz 1920'de, III. Enternasyonal'in II. Kongresi sırasında doruğa erişti. Monatte ile Delesalle'ı yerlerinden kıpırdatmayı başaramamıştı; ama anarko-sendikalist eğilim Alfred Rosmer'le, Sosyalist Parti de Cachin ve Frossard'la temsil edilmişti. Troçki, sürgün dönemindeki Fransız dostlarından biri olan Rosmer'in gelişi karşısında, sevincini ifade etti. Lenin ise, kızgınlığını geride bırakarak, "işe yarar sersemler" arasından bir uyruk bulabildiği için Fred'i tebrik etti: Georges Sorel dokunaklı bir eser yayımlamıştı: *Lenin Savunması*.

III. Enternasyonal'in bu II. Kongresi'nin örgütlenmesinde çeşit çeşit olumsuzluk yaşanmıştı. Marksist düşüncenin tek mirasçısı oldukları kanısındaki Batılı sosyalist partiler, Tatar soslu Blanquicilik yapan –öyle söylüyorlardı– Lenin'le alay ederek, Moskova yolculuğuna çıkmakta, çok çekingen davranıyorlardı. Longuet'nin yokluğuna öfkelenen Bukharin (Karl Marx'ın torunu ve Jaurès'in dostu olarak gayet güzel bir sembol olurdu şu Jean Longuet!), daha oturumun başında Cachin ile Frossard'a saldırdı. Frossard o dönemde SFIO'nun* genel sekreteriydi. Marcel Cachin de *Humanité*'nin yöneticisi. Her ikisi de 1914'deki Kutsal Birlik yandaşı olduğundan, Bukharin onlara nasıl şovence davrandıklarını, pasifizme nasıl ihanet ettiklerini acımasızca yüzlerine vurdu. En prestijli Marksist partilerden birinin iki temsilcisini karşılamanın tuhaf bir biçimi! Ama, mademki Zinoviev'in adamı Alfred Barthélemy, bu ikisini davet etmişti, Bukharin elbette onları cezalandırmalıydı. Rosmer'in yakınında bulunan Fred, onu kolundan çekti ve kulağına fısıldadı:

"Hey baksana, Cachin ağlıyor!"

"Kolay gözyaşı döker o" cevabını verdi Rosmer. "1918 yılında, Alsace'ın Fransa'ya geri dönüşünü Strasbourg'da kutlayan Poincaré'nin önünde de heyecandan ağlıyordu. Bukharin onu enselemekte haklı, Ekim Devrimi'ni mahkûm etmişti vaktiyle, üstelik Bolşeviklerden nefret eden biridir."

* 1905'te kurulan Fransız Sosyalist Partisi'nin kısaltılmış adı. (Section Françoise'de l'internationale Ouvrière). (y.h.n.)

Frossard, Cachin'in arkasında gizlenmeye çalışıyordu. Tüm kongre boyunca Cachin'i maske olarak kullanan Frossard, konuşmaların muhatabını Cachin gibi göstererek, azarlamalara onu maruz bırakacaktı.

"Frossard'a dikkat et" dedi Rosmer Fred'e. "Kaçamak kollayanların ve kaytarıcıların başıdır o."

Belki de Rosmer'in etkisi altında Fred, Cachin ve Frossard'ı hor görüp vasat ve fırdöndü olmakla damgaladı hemen. Dikkatini daha ziyade diğer üç Fransız delegeye yöneltti: Lefebvre, Vergeat ve Lepetit. Komünizme kazanılmış bir gazeteci olan Raymond Lefebvre coşkusu ve tuhaf fikirli taşkınlığıyla sempati topluyordu. Fiziksel görünüşünün dikkat çekmemesine imkân yoktu. İnce uzun kafası ve upuzun burnuyla, Savonarole tarzı bir vaizi andırıyordu. Frossard'ın tersine, sorular soruyor ve oturum tartışmalarına aktif olarak katılıyordu. Tamirci olan Vergeat daha ihtiyatlı duruyordu. Yol işçileri sendikasından, anarşist Lepetit'ye gelince, her şeyi öğrenmek istiyor ve eleştirel yaklaşımı Fred'i biraz rahatsız ediyordu.

Fred'i daha fazla öfkelendiren, aynı zamanda da şaşırtan şey, bu üç Fransız'a Moskova'yı gezdirmek üzere rehberlik ederken aniden şehri farklı bir gözle görmek oldu. Ortalığı biraz onların gözünden görünce kendisinin de Ruslaştığını, hatta Bolşevikleştiğini fark etti. Örneğin, evlerin çatı duvarlarına, tüm kavşaklara asılı Lenin, Troçki, Zinoviev'in kocaman portrelerine, bunlar doğal şeylermiş gibi alışmıştı. Üç Fransız ise buna çok şaşırmışlardı. Daha sonra "kişiye tapınma" diye adlandırılacak olan bu durumu onlar gülünç, hatta açıkça söyleyelim, burjuva buluyorlardı. Sokaklarda askerlerin her yerdeki varlığı, kılı kırk yaran devriyeler, sürekli sorulan geçiş belgeleri; bütün bunlar onları şoke ediyordu. Eski çarlık generallerinin dayattığı iç savaşın, karşılık olarak bir halk milisinin kurulmasını zorunlu kıldığını elbette kabul edebilirlerdi; ama orada Moskova'da, tüm bu devriyelere ne gerek vardı, otel kapısında bile insana kimlik soracak kadar takıntılı bu polis nedendi? *Propusk, tovariş... Propusk, tovariş...* Moskova'da neden çekiniyorlardı? Karşıdevrimciler yasadışı ilan edilmemişler miydi? Ya bu kuyruklar, bitmek bilmez bu kuyruklar; her şey için, ekmek almak üzere kuyruğa girme hakkı veren bilet-

leri elde edebilmek için kuyruklar... Bir tramvay bileti için on gün beklemek!

"Biz ordunun dağıtıldığını, bürokrasinin ortadan kaldırıldığını sanıyorduk" diyordu üç Fransız, "ama Moskova'da Paris'tekinden daha çok üniformalı insan görüyoruz, başka hiçbir yerde olmadığı kadar çok, sorumsuz küçük memur var ortalıkta."

Raymond Lefebvre toplantıda, bürokrasinin çoğalmasına hiç tereddütsüz şaşırdı (niçin tereddüt etsindi ki?). Troçki ona derhal cevap verdi:

"Elimden gelse tüm gemileri bürokratla doldurup hiç duraksamadan hepsini denize dökerdim."

Lefebvre buna, bürokratların kişi olarak bürokratik savrukluğun sorumlusu olmadıkları karşılığını verdi. Bürokrasiyi yok etmek gerekiyordu, yoksa zavallı küçük memurları değil.

Kimse kendisine karşı çıkılmasından hoşlanmaz; ama söz konusu olan Troçki olduğunda, yüzünün rengi atıyor, gülümsemeye çalışıyordu. Kendisine karşı çıkanın aptallığına merhametle gülümseyiş! Duyduğu heyecan ve öfke bu gülümsemeyi hızla bir yüz buruşturmasına dönüştürüyor; yüzü, bir Japon şeytan maskesi gibi korkunç bir hal alıyordu.

Bir akşam, Jules Lepetit Fred'i omzundan çekti.

"Bir dostumu görmek istedim, aslında bir Fransız arkadaşın Rus arkadaşını. Bana beni kabul etmesine izin olmadığı cevabını verdi. Reddeden kim? Emreden kim? Ölüm cezasını kaldıran kararnamenin uygulanma arifesinde, beş yüz mahkûmun idam edildiğini biliyor muydun? Evet, biliyorsun; ama hiçbir şey demedin."

"En güzel ormanlarda zehirli mantarlar biter. Kendiliğinden çıkıverirler. Devrimin bedenindeki irinli bir sivilce bu. Basit bir küçük abseyle başlayıp büyümeye, yayılmaya koyuluyor. O insanlardan kaçıyorum ben. Hepimiz kaçıyoruz. Bir gün, Zinoviev'in yanında Dzerzinski'yle karşılaştığımda ve ona Çeka'nın bazı yöntemleri konusunda eleştiri yönelttiğimde bana şu cevabı verdi: 'Yalnızca azizler ya da ayaktakımı Çeka'ya hizmet edebilir. Bugün azizler benden uzak duruyor, ben de ayaktakımıyla kalıyorum. Ne yapayım? Ne yapayım?' "

"Şu senin Dzerzinski" karşılığını verdi Lepetit, Çeka hakkında fikir sahibiydi, "serserinin teki. Göreceksin onun da sonu bir serseri gibi olacak, bir sokak köşesinde gebertecekler."

Fred, Lepetit'nin abarttığını düşünüyordu. Aynı zamanda, bu yol işçisi ona babasını hatırlatıyordu, Belleville'i hatırlatıyordu, hatta biraz Valet'yi hatırlatıyordu. Bu nedenle bu sempatik huysuza, hoşgörü gösteriyordu.

Marcel Vergeat, Gorki'yle görüşmeyi arzuladığını söyledi. Popüler Rus yazarlarının en ünlüsü, Bolşevik Devrimi'nden uzak duruyordu. Vaktiyle Lenin'in yakın dostuydu, bu imtiyaz sayesinde, haksız yere zulmedildiğini düşündüğü insanları kurtaracak müdahalelerde bulunabilirdi. Fred Vergeat'nın dileğini seve seve kabul etti. Moskova dışına inzivaya çekilmiş olan Gorki'yi kendisi de hiç görmemişti. Delesalle'ın kitapçı dükkânında onun romanlarını nasıl heyecanla okuduğunu hatırlıyordu. Vergeat ona *Ayaktakımı*'nın yazarının biraz unutultuğunu hatırlatıyordu. Bütün bu mevsimlik işçilerin, yersiz yurtsuz kişilerin, demir ve toprak işçilerinin dünyasını aniden yeniden hatırlamıştı. Gorki'nin hayranlık verici biçimde tasvir ettiği Rus halkının bu kesimiyle temassızlığın, hoş olmayan duygusunu hissetti. Devrim bu halk adına patlak vermişti ama gel gör ki bir soyutlama adına, varsayımsal bir "proletarya" fikri adına gözden yitirilmişti! Hem de bu fikir, Lenin gibi, Troçki gibi, Kollontay gibi, hergün karşılaştığı, kitleyi "temsil eden" bu iyi niyetli burjuvaların yarattığı bir fikirdi! Bu temsiliyet bir dalavere değil miydi? Bu saf üç Fransız'la birlikte olmanın, onu gayet tuhaf bir ruh haline soktuğuna kuşku yoktu.

Fred ile Vergeat, Gorki'nin oturduğu köye gitmek üzere ağzına kadar dolu bir trene güç bela bindiler. Peronda, üstü başı dökülen sürüyle insan, sırtlarında bohçaları, iki ellerinde paketler, itişiyor, bağırıp çağırıyor, basamaklara tutunmaya çalışıyordu. Kimileri vagonların tepesine çıkmış, kimileri tamponların üzerine yerleşmişti. Sanki tifüs salgınından ya da Denikin'in beyaz ordularının yaklaştığı haberinden kaçanların göçüydü bu! Ama olan biten, ulaşımı sağlayan pek az sayıdaki birkaç trene alışıldık üşüşmeden başka bir şey değildi. Fred hafifçe utandı; ama parti görevlisi kartını göstererek, Vergeat ile birlikte ayrıcalıklı olarak bir vagona erişme imkânı bulabildi. Bu kart

tüm kapıları açıyordu. Vergeat, sanki hayır der gibi başını salladı ama yine de Fred'le birlikte bir kompartımanın içine tıkıştı. Peşlerinde de bir Kızıl Muhafız geliyor ve uluyarak onlara yer açıyordu.

Gorki onları köyündeki bir handa bekliyordu. İriyarı, geniş omuzlu biriydi, derin kırışıklıklarla dolu bir yüzü vardı. Fred ile Vergeat elini sıktıklarında bir iskemleye çöktü, yorgunluktan bitkin haldeydi. Zayıflamıştı, üzüntülüydü, hiç durmadan öksürüyordu, ellili yaşlarının çok üzerinde gözüküyordu. Kemikli iri vücudu yığıldığı masanın üzerinde iki büklüm olmuştu. Her şeyiyle kırlaşmıştı; seyrek saçları, kalın kaşları, kocaman bıyığı, hatta teni bile. Gorki'nin bu fiziği, kötü bir rastlantı sonucu ormandan çıkmış ve en kısa sürede oradaki inzivasına çekilmeyi arzulayan, aç bir ayı görüntüsüne şaşmaz biçimde uyuyordu.

Fred yeniyetmeliğinde onu nasıl okuduğunu ve *Ana* gibi bir kitabın onu nasıl altüst ettiğini anlattı. Vergeat bu eserin devrimci karakterini vurgulayarak düşüncesini belirtti, sonra devrimin acınası durumuyla III. Enternasyonal delegelerinin çoğunda yol açtığı şaşkınlığa sözünü hızla bağladı.

Gorki, ne şaşırmış ne de şoke olmuştu, bıkkın bıkkın cevaplamakla yetindi:

"Zavallı Rusya, bunca eğitimsizlik, bunca kaba sabalık; yüzyıllar boyunca cehalet ve karanlık içinde kaldı. Fransız dostlarım, görüyorsunuz, bu Rus halkı, dünyadaki en tembel ve en kaba halk."

Fred ile Vergeat şaşkınlıkla sarsıldılar. Tüm yöneticiler Rus halkını yüceltiyor ve milletin tüm bahtsızlıklarını ambargoya, iç savaşa, yanlarına servetlerini de alıp kaçan zenginlerinin göçüne bağlıyordu. Rus halkı, tabulaştırılmış, mitleştirilmiş, yeni bir ikon halini almıştı. Gorki nasıl böyle laflar edebiliyordu!

Gorki çayından yavaşça içti ve kendi kendine konuşurmuş gibi devam etti:

"Tolstoy ve diğer romantik yazarlar, bizim mujikleri* bir iyilik ve naiflik balonuna yerleştirdiler. Devrim bu balonu patlattı ve bizim mujikler oldukları gibi göründüler: miskin, cimri, kötü yürekli, vahşi, sadist. Tüm kötülük Slav halkının arkaizminden geliyor."

* Rus köylüsü. (y.h.n.)

"Yoldaş Gorki"diye itiraz etti Fred, "halk Ekim isyanının sonucunu mümkün kıldı. Halk olmasaydı basit bir ayaklanma olarak kalırdı."

Gorki, küçük canlı gözleriyle Fred'e uzun uzadıya baktı, onun son derece genç olduğunu şaşırarak fark etti, anlaşıldı der gibi dudak büktü ve üzülmüş gibi konuşmaya devam etti:

"Halk isyana devrimci bilgiyle değil, öfkeyle katıldı. Bu öfke Lenin'in rehberliğinde olmasaydı, Devrim'in hedeflerini yok ederdi."

"Bana verilen bilgiye göre" diye sözünü kesti Vergeat, "bozuk un sevkıyatını protesto eden grevci fırıncılar hapse atılmış; köylerde zorla el koymalara, hatta cezalandırma seferlerine başlanmış; sokak çocuklarının kamplara kapatılması öneriliyormuş. Ölüm cezası kaldırıldı ama yine de Çeka..."

Gorki aniden ayağa kalktı. Uzun gövdesi öyle beceriksizce dikleşti ki sanki uzuvları eklemlerinden çıkmıştı. Kolunu uzatarak Vergeat'nın sözünü kesti. Sanki kalkıp gitmesini engeller gibi elini açmıştı:

"Rusya geri bir ülkedir. Geri bir ülkede devrim ancak otoriter yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Buna üzülebilirsiniz ama bu böyledir. Yapacak başka bir şey yok. Hiçbir şey. Önümüzde devasa bir görev var: Kırsal alandaki anarşiye hâkim olmak, mujiklerin iradesini eğitmek, köylülerin içgüdülerini şehirlerin örgütlü aklına tabi kılmak. Ben ömrüm boyunca; okuması yazması olmayan kırın, köylünün zoolojik bireyciliğinin ve toplumsal duygulardan neredeyse tamamen yoksunluğunun, ezici baskısı altında bunaldım."

Vergeat ile Gorki'nin diyaloğu, Fred'in yaptığı zorunlu ve süreğen tercümeyle güçleşiyordu. Çünkü Gorki, yurt dışında defalarca kalmış olmasına rağmen Rusça'dan başka bir dil anlamıyordu.

"Siz otoriter yöntemlerden söz ediyorsunuz ha" diye devam etti Vergeat. "Siz marjinallerin, Karadeniz çingenelerinin, balıkçıların, gezgin gündelikçilerin, Odessa limanı hamallarının sözcüsü olan siz, özgürlüğe getirilen bu köstekleri, bu diktatörlüğü nasıl onaylayabilirsiniz..."

"Yoldaş Gorki Lenin'e çıkıp protesto etti" diye düzeltti Fred.

Gorki Vergeat'ya doğru uzattığı kolunu indirmeden öylece durdu. Şimdi onu parmağıyla gösteriyor, hatta suçluyor gibiydi:

"Lenin beni daima aptalca şeylerle uğraşmakla, yoldaşların gözünde kendimi tehlikeye atmakla suçlar. Ben de ona, yoldaşların değerli insanların özgürlüğünü ve yaşamını hafife aldıklarını ve işin kolayına kaçtıklarını söylerim. Devrimin soylu ve çetin eserine gölge düşüren gereksiz ve çoğu zaman da saçma bir vahşetten kaçınmasını isterim. Nesnel olarak devrim ölümcüldür. Lenin benim duyarlılığımla alay eder gerçi ama benim taleplerime gene de her zaman kulak asar. Bolşevikleri çekiştirmeyin. Kimi zaman acımasız olsalar da herkesin iyiliği için hareket ettiklerine inanıyorlar. Geçmişte tanıdığım insanlar gibi değil onlar, öncekilerin tek emeli paraya tahvil etmek üzere başka insanların kanını emmekti."

Gorki kolunu indirdi. Fred o zaman Aleksey Maksimoviç'in uzuvlarının ne kadar uzun olduğunu fark etti. Burlak Irmağı'na yaraşan kollar, vaktiyle kara ekmeği ve kas yorgunluklarını paylaşmış olduğu Volga kayıkçılarının yanında yedekçilik yapmış kollar...

Ayaktakımı'nın yazarı, ablukanın ve iç savaşın en kötü zamanlarında Ekim Devrimi'ne katılmış bu tek ünlü Rus yazarı, iki Fransız ziyaretçisine uzun uzun baktı. Ne düşünüyordu ki? İkna etmenin güçlüğünü mü? Kendisi de görünmek istediği kadar ikna olmuş muydu? Aniden evine doğru yürüdü, geniş adımlarla, el sıkmadan.

Geceyi Victor Serge'le geçirmeye davet edilmiş olarak Moskova'ya geri döndüklerinde, Fred ve Vergat Hotel Lux'e uğrayıp Lefebvre ile Lepetit'yi aldılar.

Fred ile Vergeat önce elbette Gorki'ye yaptıkları ziyaret yorumladılar. Victor yazarın sersemleştirici düşüncelerine pek şaşırmadı. Onlara, edebiyatta dahi olan Gorki'nin, politikada naif bir çocuk olduğunu, üstelik alçakgönüllülükten uzak, kendini beğenmiş olduğunu herkesin bildiğini anlattı. "Üne kavuşmuş tüm alaylılar gibi."

Fred, Vergeat ve Lepetit, burjuva kökenli bir entelektüelin özelliği olan bu bakış açısına karşı çıktılar. Üçü de işçi dayanışması sergiliyordu, alaylıların dayanışmasını. Gorki'nin sözlerinde onları neyin şoke ettiğini unutmuşlardı. Gerçekte, kendileri gibi halk insanı olan Gorki, Bolşevik entelijansiya içinde ender bir durumdu ve onun Slav plebini tasviri, hoş olmasa da bir hakikate denk düşüyor olmalıydı.

Onlar kendilerinin Serge'e yakın olduğunu sanırlarken Serge onları, ağzından aniden çıkmış bu 'alaylı' küçümsemesiyle Gorki'ye yaklaştırıyordu.

"Otoriter yöntemler" dedi Lepetit, "proletarya diktatörlüğü, daha doğrusu halk komiserlerinin diktatörlüğü, sosyalizm tam da bizim her zaman tarif ettiğimiz gibi. Bolşevik sosyalizm yeni bir devlet doğurmaya başlıyor. Anarşistler Lenin'in ilk çağrılarına cevap verdiler ama bir gün hesabımızı görmemiz gerekecek. Henüz çok erken. Her yandan saldırıya uğrayan zayıf Rusya, tehdit altındaki devrimi kurtaracak enerjiye sahip değil. Hiçbir şeyden pişman değiliz. Önemli olan tek şey devrimin geleceği ve bu gelecek Fransa'da değil, burada şekilleniyor. O halde bunu desteklemeliyiz. Gorki haklı. Ama biz de uyanık olmakta ve eleştirmekte haklıyız."

III. Enternasyonal Kongresi'nde Angel Pestaña söz aldığında olaylar kötüye gitti. Çok güçlü bir kuruluş olan CNT'yi (Confederación Nacional del Trabajo) temsil eden bu saat yapımcısı işçi, İspanyol yoldaşların III. Enternasyonal'e geçici olarak katıldıklarını çünkü CNT'nin I. Enternasyonal'de Bakunin'in savunduğu ilkelere bağlılığını koruduklarını, Moskova'da toplanmış tüm delegelere belirtmekte ısrar ettiklerini duyurdu.

Bu giriş konuşması uğultulara yol açtı; ama ardından olanların yanında bu hiçti. Pestaña gerçekten de CNT'nin hedefinin liberter komünizmin yerleşmesi olduğunu, sendikal özerklik ilkesinin bütünüyle varlığını koruduğunu ve CNT'nin iktidar olmaya ve proletarya diktatörlüğüne düşman olduğunu belirtti.

Pestaña gergin bir sessizlik içinde sözlerini bağlamak üzere sesini yükseltti:

"Devrim bir partinin işi değildir. Parti, olsa olsa hükümet darbesi tezgâhlayabilir. Ama hükümet darbesi devrim değildir."

Fanny Kaplan'ın tabancasının kurşun seslerinden beri, bir Bolşevik toplantının çatısı altında böylesine ciddi sözler asla çınlamamıştı. Pestaña yerine oturduğunda, sessizlik dayanılmaz bir halde bir süre daha devam etti. Zinoviev ve Troçki birbirlerine bakıyorlar, sanki birbirlerini kolluyor gibiydiler. Hangisi kalkıp cevap verecekti? Eline çabuk Troçki kürsüye doğru ilerledi. Troçki'nin söz alma biçimi maz-

gallara tırmanarak saldırıya geçen bir askere benziyordu. Gerçekten de kürsüye saldırdı, ele geçirdi, artık kendisine ait olan ve elinden alınamayacak siperlere güçlü yumruklarını indirdi. Her delegenin onar dakikalık söz hakkı vardı ve Pestaña bu kurala uymuştu. Oysa cevap vermek için Troçki, bir buçuk saat söylev çekti.

Her zaman olduğu gibi Troçki dinleyicilerini büyüleyerek tavlıyordu. Rakipleriyle yakınlık kurarak onların saldırılarını yumuşatıyordu.

"Askerlik yapmaya mı hazırlandım ben?"

Bu soru Pestaña'nın itirazlarına hiç cevap vermiyordu. Yine de Troçki, dünya savaşı sırasında kendisi gibi pasifist militan olan delegelerin çoğunun, onun başkomutan üniformaları kuşanmasını hoş karşılamadığını fark ederek, onlardan önce davranıyordu:

"Askerlik yapmaya mı hazırlandım ben?" diye tekrarladı berrak sesiyle.

Kendi üstünlüğünden daima emin, bunca düşmanlığa mal olan bu havasıyla dinleyicilere bakarak, kimsenin ifade etmeyeceğini gayet iyi bildiği cevabın peşindeydi. Sessizlik hüküm sürdüğünden, yavaş yavaş, bıkkın bir tonda telaffuz etti:

"Elbette hayır! Askerlik hizmeti yılları benim için hapisteymiş gibi, sürgünde ve göçteymiş gibi akıyor..."

Böylece, sanki anıların tazelendiği, dostlar arasındaki bir toplantıdaymış gibi, tam yarım saat kendini onayladı; sonra nutku coştu, havalandı. Sözlerinin büyüleyiciliğine direnilemezdi. Ama aktörlük meziyetleri öyle güçlüydü ki bir süre sonra ipin ucunu kaçırdı, yalnızca güzel cümleleri çınlıyordu. Bazı savlar yine de yabancı delegeler arasında çalkantı yaratıyordu. Örneğin; Troçki'nin sendikaların proletarya devletine tabi olmasını savunması gibi:

"Sendikalar işçi sınıfının devlete karşı çıkarlarını savunma iddiasındalar; ama devletin kendisi işçininse bu savunmanın hiç anlamı yoktur. Siz nasıl ki kapitalist ülkelerde sendikalardan servet birikim sürecini bozan bir vurucu güç olarak yararlanıyorsanız, biz de devrimin yapıldığı ülkemizde sendikalardan emekçileri disipline almalarını ve onlara üretimin çıkarını ihtiyaçlarının üzerinde görmeyi öğretmelerini istiyoruz."

Pestaña, Troçki'nin kişisel saldırılarına cevap vermek istediğinde oturum başkanı, tartışmanın sona erdiğini duyurdu ve toplantıyı kapattı.

Fred, Bolşeviklere cepheden saldırdığı ve suratlarına Bakunin'i fırlattığı için aslında öfke duyduğu Pestaña'yı ikna etmeyi denedi:

"İşin aslına bakarsanız Bolşevikler, Rus ruhuna gayet iyi denk düşen liberter bir eğilim ile Alman Marksizminden miras alınmış otoriter bir eğilim arasında bölünmüş durumdaydı. Çarın Alman dostluğunu eleştiriyorlardı ama kendileri de aynı kompleksi miras aldılar. İki büyük işleyiş Lenin'i daima büyülemiştir: Alman devlet kapitalizmi ile Fransız posta ve telgraf şirketi türü tekel. Devletin çökmesi gerektiğini biliyor ama geçiş dönemini, o pek sevdiği proletarya diktatörlüğü dönemini sınırlandırmaya cesaret edemiyor. Gerçekten de hayallere kapılma, Lenin için en iyi devlet; büyük bir büro, iyi bir fabrikadır. Fakat Lenin yalnızca tek bir eğilimi temsil ediyor. Bukharin, Kollontay bizi anlıyorlar, çoğu zaman onaylıyor ve hatta fikirlerimizi savunuyorlar."

"Bukharin'le teke tek tartışmayı tercih ederim" diyor Pestaña.

"Teke tek mi?"

"Üçümüz, eğer bu işi ayarlayabilirsen."

O dönemlerde Alfred Barthélemy, her şeyi ayarlayabiliyordu.

Bukharin, yalnızca nutuk çekmeyi seven Troçki'den tamamen farklıydı. Bukharin sohbet etmeyi seviyordu. Engin bir kültüre sahip, parlak ve usta tartışmacı Bukharin, herhangi bir konuda tartışmaya daima hazır görünüyordu. Fred ona sık rastlamıyordu; çünkü kendisi öncelikle Zinoviev'le birlikteydi. Oysa elinde olsa ancak otuz iki yaşında olan ve içgüdüsel bir sempati duyduğu Bukharin'le birlikte çalışmayı seçerdi.

O dönemde *Pravda*'nın başyazarı olan ve ekonomi eğitimi almış Nikolay İvanoviç Bukharin, aslında Lenin'den çok daha ötesini görüyordu. Lenin'in partinin teorisyeni kabul ettiği Bukharin, sınırsız hayranlık duyduğu bu zatı sürekli referans gösteriyordu, Ekim Devrimi'ni gerçek bir demokrasiye ilerletebilecek olan bu öncü genç, yaşlı ustasını gözden yitirmemek için sürekli arkasına bakıyordu. Troçki şöyle söyleyerek eğleniyordu: "Aşağı yukarı hep böyle; Bukharin

daima önde gider ama sık sık başını çevirip Lenin'in uzakta olmadığına emin olmak için ardına bakar." Bu olgu tuhaf bir şekilde iki adamın fiziksel davranışına da yansımıştı. Toplantılarda Lenin, bodur, sarsılmaz haliyle, sakin adımlarla ilerliyor ve onun önünde, cılız, hafif Bukharin koşturuyor ve sık sık da arkasına dönüp Lenin'in peşinden gelip gelmediğini anlamaya çalışıyordu. Dedikoducular ona Lenin'in finosu diyorlardı. Vladimir İlyiç kimi zaman Bukharin'i bir çocuk gibi azarlıyor, gülerek haykırıyordu: "Nerede şu Bukharin? Haydi gelip yanıma oturun ve bir daha yerinizden kımıldamayın."

Bukharin, Fred ile Pestaña'yı her zamanki nezaketiyle kabul etti. Her zaman olduğu gibi deri bir ceket giymişti ve başında da kasket vardı. Bu da ona bir lokomotif tamircisi görünümü veriyordu. Giysilerine karşı her zaman aşırı titiz olmasına bakılırsa, sık sık lokomotifin tepesinde olmayan bir tamirci olmalıydı! Bukharin, genç ve samimi görünümüyle derhal sempati uyandırıyordu. "Bukharin bizim gözbebeğimiz" demişti Rosmer'e, partinin tabanından bir Rus militan.

Angel Pestaña, Troçki'nin söylevinden sonraki şaşkınlığını ona itiraf etti:

"İspanya'ya deniz kazasından sağ kurtulmuş biri gibi döneceğim. Devrimin batışı olarak gördüğüm bu durumu, İspanyol yoldaşlarıma nasıl anlatacağım?"

Bukharin aşırı duyarlı biriydi ve tüm duyguları yüzüne yansıyordu. Genç bir delikanlı gibi kızardı.

"Benim Troçki'yle hemfikir olmadığım nokta çoktur. Yine de ona büyük bir sevgi duyarım. Hatta şunu diyebilirim ki politbüroda onun tek dostu benim. Troçki sabırsız biridir. Siz onun sabrını taşırdınız. O bu ülkede devrimin zaferi için çırpınıyor; ama eğer Avrupa'nın bellibaşlı uluslarına uzanmazsa Rus Devrimi'nin çökeceğine emin. O size güveniyor. Size güvenmezlik edemez. Eğer siz ona direnirseniz, dünya devrimine direnmiş olursunuz; Rus Devrimi'ni ölüme mahkûm etmiş olursunuz. Size kalayı basmamasını nasıl isteyebilirsiniz ki?"

"Troçki kendini savaş ruhuna kaptırdı. Savaşması gerekiyordu, buna eminim; ama savaşı alt edemedi. Savaş onu zehirliyor. Partiye Ekim Devrimi'nden iki ay önce katılmış olan eski menşevik Troçki,

Bolşeviklere kendini kanıtlamak istiyor. Onda sonradan olmaların hoşgörüsüzlüğü ve öfkesi var. Onun bizim baş düşmanımız olacağını hissediyorum."

"Hayır" dedi Bukharin, incinmişti, "sizin düşmanlarınız daha ziyade sosyal-demokratlar arasında. Ben kişisel olarak Plekhanov'un anarşizm karşıtı eski bir broşürüne karşı çıkarak yetiştim, bir anarşistin bir hayduttan hiç farkı olmadığını ileri süren, kaba akıl yürütmelerin altını çizmiştim. Ekim'den beri proletarya diktatörlüğü saflarına katılan anarşist çok; bize yakınlaşan ve sovyetlere katılan anarşist çok. Bakın, sizin yoldaşınız Barthélemy ve Victor Serge... başka birçokları var... Biz anarşistlerle mücadele etmiyoruz, onlarla samimiyetle ve dostça tartışıyoruz, birlikte çalışmanın mümkün olup olmadığını inceliyoruz ve ancak iflah olmaz bir muhalefetle karşılaşırsak ortak çalışmadan vazgeçeriz."

Angel Pestaña ikna olmadan Rusya'dan ayrıldı.

"Diğerlerine ne diyeceğim?" III. Enternasyonal'in birçok delegesinin kendilerine sordukları soru buydu.

"Diğerlerine, beni bu düşler ülkesine göndermiş olan liberter yoldaşlara ne diyebilirim? Orduyu yücelten, korku saçan bir siyasi polis teşkilatı var, sendikaların ağzına kilit vuran, eşitsizliği ortadan kaldırmayı ancak genel yoksulluğu kurumlaştırarak gerçekleştiren bu devrim hakkında ne diyebilirim? Onlara ne diyebilirim?" diye inliyordu Lepetit. "Bizi bir kongreye çağırdılar ve biz burada yalnızca papanın emirlerini onaylamamızı bekleyen bir konsile tanık olduk."

Daha ihtiyatlı olan Vergeat, Komünist Parti'ye katılmakta tereddütlüydü.

Cachin ve Frossard Paris'e döneli epey olmuşken, Lefebvre, Vergeat ve Lepetit hâlâ Moskova'daydı. Dosyalarını Sovyet görevlilerine aktarmayı reddettikleri gibi tuhaf bir bahaneyle geçiş izni alamıyorlardı. Fred onlarla ilgileniyordu; ama ilgili bürolarda kaygılandırıcı bir ketumluk seziyordu. Sonunda, Murmansk ve İsveç'ten geçebilecekleri söylendi.

"Kabul etme" dedi Fred Lepetiti'ye. "Kuzey buzlar altında. Sizi sıcak tutacak yeterli giysileriniz yok. *Le libertaire*'de onların hoşuna gitmeyen eleştiriler yayımlama ihtiyatsızlığını gösterdiniz. Yolunuzu

niçin Murmansk'tan geçirdiklerini anlamıyorum. Size karşı bir hınç seziyorum."

"Lefebvre coşkulu bir komünisttir. Eğer buradakiler bizim kötülüğümüzü isteseydi bizi ayırırlardı ve Lefebvre, Cachin ve Frossard'la birlikte trene binmiş olurdu. Benim kadar eleştirel olan Pestaña, şimdi İspanya'da. Lefebvre'in varlığı bizi yeterince koruyor. Bolşeviklerin kötücüllüğünü abartmayalım. Sonunda beni korkutacaksın."

Lefebvre, Vergeau ve Lepetit Murmansk'a doğru yola çıktılar. Ekim ayında, Alman Sosyalist Partisi III. Enternasyonal'e katılmayı oylarken onlar hâlâ Murmansk'ta İsveç'in vaat ettiği gemiyi bekliyorlardı. Aralık ayında, Cachin ve Frossard Fransız Sosyalist Partisi'ni bölünmeye zorluyorlardı. Bu bölünmeden Fransız Komünist Partisi doğacak ve ilk yöneticileri onlar olacaktır. Lefebvre, Vergeat ve Lepetit ise Kola Yarımadası'nın buzlarında ebediyen kayboldular.

Kuşku Fred'e kadar ulaşmaya başlamıştı. Kuşku ve şaşkınlık. Ya yanılmışsa? Ya Sandoz, Prunier ve Victor kendilerini de onu da aldatıyorlarsa? Ya Delesalle, Monatte ve Rosmer Rus Devrimi'nin kendi ideallerinin somutlaşması olduğuna inanırken yanılıyorlarsa? Ya Zinoviev ve Troçki, hatta Lenin'in kendisi yanılıyorsa? Böyle sorular insanı deli edebilirdi. Bu nedenle, Fred'in çevresindeki kimse bu soruları sormaya cesaret edemiyordu.

Sonuçta, akşam olup da Galina'yı küçük odalarında bulduğunda, sıkıntıları bir çırpıda siliniyordu. İkisi de giysilerini yere fırlatırken, siyasi sorumluluklarından da soyunuyorlardı. Çıplaklıkları onları yeniliyordu, onları gençleştiriyor ve coşkulandırıyordu; Sovyet Devrimi'nin doğurmayı başaramadığı o sümüksü plasentadan kurtarıyordu. Aslında bu devrimde gecelerin gizlediği bu şehvet eksikti. Batılı ülkelerden uzakta bir güneş gibi beliren Rusya'da her şey soğuktu. Her şey soğuktu: toprak, buz, kar, kırağı, Troçki'nin treni, otomatik silahların çeliği, Çekacıların bakışı, karar verenlerin kararı. Bu yeni kışta, devrimin bu üçüncü kışında her şey soğuktu. Battaniyelerinin altındaki Galina ile Fred hariç, her şey soğuktu. Galina, sabah kalktığında, hamileliğini diğer haberler gibi bir haber olarak bildirmiş ve çocuğu aldırmayacağını söylemişti. Fred'e danışmıyordu bile. Kendi

karar vermişti. Fred, kaderin Germinal'i elinden aldığı gibi, bu çocuğu da daha doğmadan elinden alacağını acıyla hissetmişti. Tepki göstermedi. Galina kendi bedeni konusunda özgür değil miydi? Yine de kendisinden bir şeyin aşırıldığını düşünüyor ve bu mülkiyet duygusuna öfkeleniyordu. Ona küçük burjuva demiş olan Lenin, gayet haklıydı.

Kuşkunun erişmediği Galina ise yataktan çıktıktan sonra yeniden zorlu biri oluyordu. Yürüyen devrim gibi yeniden soğuyordu. Devrimin yaşıyla arasında üç yaş olacak bu cenini kendisiyle birlikte, kendi içinde taşıyordu. Fred onun kararlı adımlarla sokakta yürüyüşünü, Kamenev'in bürosuna doğru uzaklaşışını seyrediyordu. Deri çizmeleri üzerinde büklüm büklüm kıvrılan uzun eteğini gözlerini ayırmadan izliyordu. Sonra aklına Flora'ın özlediği beyaz bacakları, balık arabasının ardında sallanan çıplak, küçük kız bacakları geliyordu.

Alfred Barthélemy'nin kusuru ya da meziyeti, soru sormayı asla ertelememesiydi. Lefebvre, Vergeat ve Lepetit hakkında soru sorduğunda Zinoviev acı çeker gibi olunca gidip Jerzinski'yi buldu.

"Çeka" dedi Jerzinski, "Rus karşıdevrimcileri kovmakla öylesine meşgul ki her şeyden önce konuğumuz olan yabancılarla ilgilenebilecek durumda değil. Biz yalnızca korumak için konukları gözetliyoruz. Sizin üç yurttaşınız Kuzey'de kayboldu, doğru bu, sözde anarşist haydutların kurbanı oldukları kesin. Ne yapabiliriz? Buna üzülüyoruz. Öyle ihtiyatsız davranıyorlar ki! Siz de yoldaş Barthélemy, kimi zaman siz de fazlasıyla ihtiyatsız davranıyorsunuz."

Jerzinski'nin bütün aynasızlar gibi her şeyi bildiği sonucunu çıkardı Fred, yalnızca hoşlandığı şeyi itiraf ediyordu adam, davanın ihtiyaçları için yalan söylüyordu. Baş düşmanı daima polis olmuş devrimin, Okhrana'yla* aynı ahlaksızlıkların etkisini taşıyan Çeka'yı bu kadar çabuk doğurmuş olması nasıl mümkün olabilmişti? Hata burada ortaya çıkıyordu işte. Biz haklıyız diye düşünüyordu: polis yok, ordu yok, devlet yok. O halde bu örgütün içinde ne işi vardı? Yeni devletin çarkı olmuştu kendisi de. Delesalle, Fred'i Rusça öğrenmekten caydırmaya çalışırken, devrimin bu kadar geri bir ülkede asla

* Çarlık gizli polis teşkilatı. (y.h.n.)

meydana gelemeyeceğini söyleyerek, küçümsememiş miydi? Yine de devrim Rusya'da gerçekleşiyordu ve Tolstoy'un dilini konuşmak Fred'in yaşamını değiştirmişti; ama açıkça belliydi ki devrim yerini şaşırmıştı. Belki de insanları da şaşırmıştı? Victor Serge ile birlikte Barselona'da muzaffer olan liberter ideoloji, kaçınılmaz biçimde zafer kazanıyordu. Salgın Fransa'yı ve kuşkusuz İtalya'yı sarmıştı. Devrim Latin ve anarşistti. Komünizm ancak bolluğu paylaşarak yaşayabilirdi. Oysa Rusya yalnızca kıtlığı paylaşıyordu.

Fred, delik deşik yolda sendeleyerek ilerlerken bu iç karartıcı düşüncelere dalmıştı. Sokaklarda çok az motorlu taşıt vardı. Hâlâ Gogol'un romanından kaçmışa benzeyen arabacıların kullandığı, eski at arabaları geçiyordu yollardan. Bu boş arabalar hangi ölü canları hangi ötelere taşıyorlardı? Arabaların kaburgaları sayılan cılız atları, tıkış tıkış kalabalıkla karşılaştıkça sık sık duruyorlardı. Gürültülü patırtılı, kaynaşan kalabalık, hep hareket halindeydi. Depolara doğru üşüşen kalabalık, önlerinde bitmek bilmez kuyruklar oluşturmuştu. Fred, birçok kongrenin toplandığı Hotel Lux'ün çirkin dev binasına girdi. Otele adını vermiş olan lüksten, içerde pek az şey kalmıştı: altın kaplamalar, kirli ve yırtık ağır perdeler, ayakları kırık dev mobilyalar. Her yerde olduğu gibi, ekşi lahana ve balık çorbası kokusu burayı da sarmıştı.

Fred eski salonları gözden geçirdi, bir sonraki kongreye hazırlık için temizlik yapmaya çalışan kadın ekibine emir verdi ve oradan canı sıkkın ayrıldı. Kadınlar, başlarında örtüleri, renkli etekleriyle, Gorki'nin çok canlı biçimde tasvir ettiği o zavallı halkı hatırlatıyordu. Devrim öncesinin bu halkı, o dönem köleleştirilmiş olan ama artık bugün özgürleşmiş bu halk niçin gelişmemişti? Gorki'nin acımasız sözleri geliyordu aklına: "Zavallı Rusya, bunca eğitimsizlik, bunca kaba sabalık, yüzyıllar boyunca cehalet ve karanlık içinde kaldı." Aç ayı fiziğiyle Gorki daima oradaydı, hep görmekten tiksindiği aynı yaşlı Rusya'ya aitti, Hotel Lux'ün sıvası dökülmüş eski salonlarını kayın dallarından süpürgelerle temizleyen bu yaşlı Rusya'ya...

Fred, Puşkin heykeline kadar bulvar boyunca yürüdü. Sürgüne giden mülk sahiplerinin terk ettiği birçok ev, büro olarak kullanılıyordu. Duvarlar kirletilmiş su boruları patlamıştı. Delik deşik duvar-

lardan çökmüş zeminler gözüküyordu. Terk edilmiş konutların durumu ciddileşiyordu. Kimse doğru dürüst tamir etmiyordu. Tam tersine, herkes çalıp çırpıyordu. Parkeler bile çalınıp tek tek satılıyordu; çünkü ormanlarla çevrili Moskova, soğuktan geberiyordu. Gün batar batmaz şehir zifiri karanlığa gömülüyordu. Elektrik ampullerini değiştirmek bir işe yaramıyordu; çünkü ampuller takılır takılmaz sönüyordu.

Fred, Kara Muhafızlar'ın daimi karargâhı olmuş binanın önünde buldu kendini. Epeydir onları görmeye gelmemişti. İgor'la konuşma arzusu duyarak hızla merdivenlerden çıktı. Orada da tırabzan sökülmüştü.

İçeriye girdiğinde, İgor'u, on kadar yoldaşıyla birlikte, ikinci kattaki odada bildiri ve gazete paketlerini harıl harıl bağlamakla uğraşıyor buldu. Fred'in bakışları, gayriihtiyari, ustura saçlı ve deri giysili genç kadını aradı. Onu hiç unutmamıştı. Gri gözleri sık sık rüyalarına giriyordu.

"Bak hele, Bolşevik dostumuz gelmiş" dedi İgor.

"Böyle şaka yapma. Sizinle birlikte olduğumu gayet iyi biliyorsun."

"Sen onlarla birliktesin. Hâlâ bizimle olduğunu sanıyorsun ama onlar için sen bir *ideinysin*. Bolşeviklere göre iki tür anarşist vardır, senin gibi *ideinyler*, onlar aklı başında anarşistlerdir, onlara sorumluluk verilebilir, bir de *makhnovitsyler* vardır ki bunlar hapse tıkılacak haydutlardır."

"Ya sen, sen hangisisin?"

"Bir *makhnovitsy* elbette. Neyse, bir yoldaşımız seninle konuşmak istiyor. Vaktiyle tanışmışsınız. Voline, hatırlıyor musun?"

"Voline mi? Hayır."

"Seninle Fransa'da karşılaştığını söylüyor. Sen olduğuna emin. Önemli bir yoldaş, Makhno'nun danışmanı."

"Şu kadın ne oldu, hep deri giyerdi, kısacık saçlı, Makhno'ya katılmaya gitmişti?"

"Denikin'in kazakları kaçırdı, bütün birlik tecavüz etti, dilim dilim kesip köpeklere verdiler."

Fred soluksuz kaldığını hissetti. Zaman zaman göğsünü mengene

gibi sıkıştıran bu kaygı onu boğuyordu. Başı dönüyordu. Yine de kendini çabucak topladı, bu zayıflığı lanetledi; bir gazete paketini eline aldı, gerçekte görmeden uzun uzun baktı:

"Dinle İgor, Victor Serge de benimle birlikte çalışıyor biliyorsun ve o da bir ideiny. Bu gazete yığınları bana Victor ile eşi Rirette'in *L'Anarchie*'yi basışlarını hatırlatıyor. Victor bu yüzden üç yıl hapis yattı. Barselona isyanına katıldı. Eğer o *ideiny*'yse ben niye olmayayım? Azami ölçüde yabancı anarko-sendikalist delege davet ediyoruz. Devrimin gerçeğini bizzat burada inceleyebilirler."

"Biliyorum. Angel Pestaña benimle sık sık temas kurdu. İspanyol yoldaşlara her şeyi söylemek, III. Enternasyonal'e katılmamalarını rica etmek istemişti. Ne var ki İspanya'ya vardığında burjuva polisi hapse tıktı onu. Pestaña'nın ağzının kitlenmesini tuhaf bulmuyor musun?"

"İspanya Kralı'nın polisinin Rus Devrimi'ni koruduğunu söyleyecek değilsin herhalde."

"Hayır; ama Jerzinski polisi onun konuşmasını istemiyordu. Onun konuşmasını engellemenin en iyi yolu, eğer Lepetit ve dostları gibi ortadan kaldırmaya cesaret edilemiyorsa; çünkü epey tanınmış biridir, tehlikeli bir devrimcinin Katalonya'yı ateşe vermek için Rusya'dan yola çıktığı konusunda bir diğer polisi gizlice uyarmaktır. Çaktın mı durumu?"

"Eğer herkesi Makyavelcilikle suçlamaya koyulursak devrim hikâye olur!"

"Hikâye olmaz Fred, zaten çoktan bir trajedi oldu. Voline sana tüm bunları açıklayacak."

"Söyle ona, istediği zaman beni görmeye gelsin."

"Hayır. Bu çok tehlikeli. Senin ona gitmen gerek."

"Ne zaman?"

"Bu gece."

Bu gece mi? Geceler Galina içindi. Gece aşk için, uyku için, şefkat için, bedenlerin sıcaklığı için, bedenlerin kucaklaşması içindi.

"Voline'le bu gece buluşmalısın" diye devam etti İgor. "Yarın Ukrayna'ya Makhno'ya katılmaya gidecek."

Bu gece mi? Gece şehvet içindi, çıplaklık içindi, gündüzü unut-

mak içindi, gündüzün yaralayıcı ışığını, şarapnel parçaları gibi yaralayıcı ışığını unutmak içindi.

"Demek ki Voline'le buluşmam bunca önemli. Onun bana söylemek istediğini sen aktaramaz mısın?"

"Seni gayet iyi tanıyor. Rusça konuşmayı sana o öğretmiş."

"Hiç değil. Adı Eichenbaum olan bir mülteciydi. Bir yanlışlık olmalı."

"Sürgündeyken Voline'in adı Eichenbaum'du, doğru. Akılda daha kolay kalır bir ad uydurmuş. Tıpkı Victor Kibalçiç gibi. Tıpkı Lev Davidoviç Bronstein, namı diğer Troçki gibi. Tıpkı Vladimir İlyiç Ulyanov gibi, sevgili Lenin'imiz."

"Eichenbaum! Nerelerde olduğunu kendime hep sormuşumdur."

"Bu gece göreceksin."

Fred Galina'dan hiçbir şey saklamıyordu. Her ikisi de farklı eğilimlerden militanlar olmalarına rağmen, aynı ideal için çalışıyorlardı. Böylece, geceleyin Kara Muhafız yoldaşlarıyla buluşacağı konusunda onu haberdar ettiğinde, Voline'in adını anmamasına yol açan bu zayıflığı karşısında şaşırdı. Kendine öfke duyuyordu ama Pestaña ve üç Fransız delegenin başına gelen şanssızlıklar, onu temkinli davranmaya zorluyordu. Çeka'nın kulağı delikti.

Adı Voline olmuş Eichenbaum, aynı kalmıştı. Hâlâ eskisi gibi bir profesöre benziyordu; Fred kürkünün ceplerinin kitap dolu olmamasına şaşırdı. Ukrayna isyancıları tarafından askeri meclis başkanı seçilmiş olan Voline'in, bir anlamda Makhno'nun baş yardımcısı olduğunu öğrenmek de onu şaşırttı.

Voline iki elini Fred'in omuzlarına koydu, sanki fiziksel varlığından emin olmak ister gibi kollarını sıktı.

"Da! Da! Bu benim küçük Fred'im. Hem de bir mujikten daha iyi Rusça konuşuyor!"

Fred'i ağzından öpüyor, göğsüne bastırıyordu.

"Benim küçük öğrencim, olup biteni anlamamış demek ki şu dönek Kibalçiç'in, onu enayi yerine koymasına boyun eğiyor."

"Makhno" diye sordu Fred, "kim tam olarak? Kâh Kızıl Ordu'yla birlikte beyazlara karşı savaştığı için övüyorlar; kâh bir ataman ola-

rak, kanlı kazakların ele başı, ideolojisiz bir çete lideri olarak kabul ediliyor..."

"Makhno Wrangel'i ezdi. Makhno olmasaydı Troçki asla başaramazdı. Çünkü köylüler Kızıl Ordu'nun önünden kaçıyordu. Onlara göre bu şeytanın ordusuydu. Devrimi, ekmek paylaşır gibi toprak paylaşan yeni bir mesihle özdeşleştiriyorlardı. Ama mesih yerine Çeka çıkageldi; kırlara çullandı, ellerindeki son tohuma dek ne var ne yoksa aldı. Kendileri gibi bir köylü ise yeni efendilere karşı ayağa kalktı, eski efendilere karşı olduğu gibi yeni efendilere de karşı. Makhno'ydu bu. İsa yeniden dirildi."

"Biraz mistik geliyorsun bana."

"Köylülerce anlaşılmak için onların dilini kullanmak gerekir. Tüm bunlar metafor tabii ki. Köylüler Makhno'ya "ölüler arasından dirilip gelen" diyorlar. Haksız da değiller hani; çünkü gençliğinde idama mahkûm edilmiş olan Makhno, cezasını ömür boyu zorunlu çalışmaya dönüştürülmüş olarak çekti. Devrim ona Boutyrki'nin kapılarını açtı. Ağustos 1917'de, doğduğu topraklarda, yani Ukrayna'da bir köylü sovyeti kurdu. Bu sovyet büyüdü ve Ukrayna Liberter Komünü oldu. Makhno köylü süvarileriyle, Ukrayna'yı işgale kalkışmış Avusturyalıları ve Almanları püskürttü. Wrangel'in beyaz ordusunu püskürttü. Şimdi, Troçki'nin Kızıl Ordu'suyla karşı karşıya. Troçki bizim kara bayraklara saygı gösterecek mi? Karşılıklı yardım anlaşmalarımıza saygı gösterecek mi? Gayet iyi biliyorsun ki köpeğini öldürmek isteyen, hayvanın kuduz olduğunu söyler. Troçki Makhno'yu kudurmuş olmakla; Ukrayna'yı Büyük Rusya'dan koparmaya çalışmakla suçluyor. Yanlış bu. Makhno Ukrayna'nın bağımsızlığını talep etmiyor. Köylülerin, tüm köylülerin bağımsızlığını istiyor. O bir Ukrayna milliyetçisi değil, liberter enternasyonalist. Rusya'da, şu an, anarşinin ayakta kalması *makhnovitchina*ya bağlı..."

"Gorki'yle buluştum. Mujiklerin devrimi anlayamayacak kadar geri olduğunu düşünüyor."

"Gorki'yi iyi tanıyorum. Rus köylüsünün, bütün Rus halkının kendiliğinden anarşist olduğuna inanıyor. Bu duruma bir gün seviniyor, bir gün öfkeleniyor. Kötü gününe denk gelmişsin. Lenin, hiç olmazsa kararlı. Şunu yazdı: 'Köylüler, özleri gereği, toplumsal olarak ya

burjuvazinin idaresinde ya da proletaryanın idaresinde var olurlar.' "

Fred köylülük hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Troçki'ye treninde eşlik ettiği sırada fark etmiş olduğu şey, onda terk edilmiş ve az çok iğrenç bir dünya anısı bırakmıştı.

"Lenin belki de köylülerin kökünü kazıyacak" diye devam etti Voline, "ama onları asla kazanamaz."

"Bu sorunları pek bilmiyorum" dedi Fred. "Beni ilgilendiren şey dünya devrimi. Rus halkının kendiliğinden anarşizanlığı, Bolşevikleri bizimle birlikte olmak zorunda bıraktı. Bize ihanet ederler mi? Birlikte yürüyoruz. Makhno hakkında bana pek az bilgi ulaştı, partizanlarının ilk toplarının, ilk tüfeklerinin, ilk mermilerinin Kızıl Ordu tarafından sağlanmış olduğu örneğin. Yanlış mı bu?"

"Doğru. Genellikle tam bir uyum içinde dövüşmüş olduğumuz ve Wrangel'in bozgununun kökeninde bu uyumun olduğu da doğru. Ne var ki Bolşeviklerin kendi iktidarı bir kez yerleştiğinde, bizim amaçlarımızı hiç zorluk çıkarmadan zafere taşıyacakları konusunda bize verdikleri güvenceye güvenmiyoruz. Benim küçük Fred'im, küçük yoldaşım, sen öyle çabuk iktidar edindin ki çoktan kirlendin. Hayır, itiraz etme. Hâlâ inançlı olduğunu bana söylediler. Bu nedenle Ukrayna'ya dönmeden seni görmek istedim. Beni orada neyin beklediğini bilmiyorum. Artık Wrangel yenildiğine göre Troçki'nin bize ihtiyacı yok. *Makhnovitchina*yı kurtarmak için sert tartışmalar olacağa benziyor. Dinle beni. Kızıl Ordu'ya mensup bazı askerler, kendi birliklerinin delegeleri Kharkov'dayken bana gelip, kendi generallerini ve siyasal komiserlerini ortadan kaldırıp bizimle birlikte anarşist bir hükümet kurmak için izin istediler. İki saatten uzun bir zaman boyunca onlara, bir yanlış anlamanın söz konusu olduğunu, anarşist devrimin hükümet kurmayı asla istemediğini, tersine tüm hükümetleri devirmeyi amaç edindiğini anlattım. Hayal kırıklığına uğramış olarak ayrıldılar. Pek iyi anlamamışlardı. Ama sen emin olabilirsin ki ordusundaki bu çalkantıdan haberdar olan Troçki, burada istediği düzeni kuracaktır. Kızıl Ordu'nun bu askerleriyle bizim aramızdaki bu yanlış anlama, 17 Ekim'inden beri senin gibi *sovietski* anarşistlerle Bolşevikler arasında da mevcut. Bolşevikler iktidarı ele geçirdiğinde,

devrimi engellemek ve tek bir partiye doğru yöneltmek için iktidara hâkim olan bu yeni hükümeti, siz devrimin kendisiyle karıştırdınız. Bolşevikleri bizimle ortaklığa zorlayan tek şey, kitlelerin anarşizan eğilimleri. Ama politikacı ve devletçi sosyalist olan, merkeziyetçi ve otoriter eylem adamları olan Bolşevikler, kendi iktidarlarını sağlamlaştırıp meşrulaştırıyorlar. Ülkenin ve halkın yaşamını diktatörce araçlarla düzenliyorlar. Halk sovyetleri, merkezi bakanın iradesinin sıradan birer icra organı, başka da bir şey değil. Bugün, yukardan hareket edecek ve demir yumruğuyla her şeyi ezecek otoriter bir aygıtın yerleştirildiğine tanık oluyoruz. Tabii eğer *makhnovitchina*yı kurtarmayı başarırsak durum değişir... Tek şansımız bu. Yoksa hepimiz yok olacağız. Sen de Fred, bizi ortadan kaldırdıklarında, seni esirgemeyecekler. Artık onların işine yaramayacaksınız. Ellerinde bir rehin olduğunu anlamıyor musun? Batılı yoldaşlar için yem olarak kullanıyorlar seni..."

Hep aynı pislik ve düzensizlik içindeki dairede, İgor ve Kara Muhafızlar sessizce dinliyorlardı. Sokaktan hiç gürültü gelmiyordu. Sanki zaman durmuştu, Voline'in endişe verici sözlerine takılıp kalmış gibiydi Fred, duyduklarına inanamamış, Voline'e bakıyordu Söyledikleri tamamen yanlış olduğundan değil. Bolşevik makinenin içine öyle girmişti ki ne karmaşıklığını ne antagonizmalarını anlayabiliyordu. Onu en fazla şaşırtan, inanılmaz gelen, sürgündeki bu ufak tefek profesörün, Rirette'in minicik evinde kendisine Rusça öğretmiş olan bu kişinin, şimdi Makhno'nun sağ kolu ve Lenin'in baş düşmanı olmasıydı. Daha da şaşırtan, inanılmaz gelen ise, Fessart Sokağı'ndaki sefil evden ta Moskova'ya dek, hem Voline'in, hem Victor'un ve hem de kendisinin gelebilmiş olması ve her üçünün de fantastik bir oyunda aktör olarak buluşması, ancak perdenin kapanmasından birkaç dakika önce kendilerine ifşa edilecek olan oyunun sonu da dahil, her şeyin yazılmış olduğunu bilmelerine rağmen diyalogları doğaçtan okumalarıydı.

Voline Fred'i yine kendine çekti, kendinden geçercesine sarıldı.

"Hazır ol, küçük yoldaşım. Bizi acılı anlar bekliyor. Sana güvenebilir miyim?"

"Evet, yoldaş profesör."

Fred gülümsüyordu, Voline'in yüzündeki trajik ifadenin karşısında hafifçe ironik kaçıyordu gülümsemesi.

"Belki" diye sözlerini bağladı Voline, hep aynı ciddiyetle, "belki birbirimizi bir daha asla göremeyeceğiz."

"Yok canım!" dedi Fred, "Victor bana aynı şeyi Paris'ten ayrılırken tekrarlayıp durmuştu ama bugün, Moskova'da aynı büroda çalışıyoruz. Enternasyonal de bu!"

Fred kulağını Galina'nın karnına dayamış çocuğun kalp atışlarını dinliyordu. Flora'yla bunu hiç yapmamıştı. Niçin? Niçin Flora, Flora'nın hayali gözlerinin önüne balık arabasından atlayan küçük bir kız hatlarıyla geliyordu? Niçin Germinal'i sekiz yaşında küçük bir oğlan haliyle hayal edemiyordu? Sekiz yaşında! Flora ile Germinal nasıl yaşıyorlardı? Kiminle yaşıyorlardı? Kimse izlerini bulamıyordu. Oysaki kendisi, Belleville'den bunca uzakta, Kibalçiç ve Eichenbaum'la buluşuvermişti... Kendisi Rusya'da, Delesalle ise Paris'te Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki dükkânında hâlâ; burada bir hata olmalıydı. Moskova'da yaşaması gereken Delesalle'dı, Lenin'i, Troçki'yi, Voline'i, tüm şürekayı tanıyan oydu. Oysa Delesalle eski kitapları toplamaya, onları tekrar tekrar sınıflandırmaya, devrimci risaleleri derleyip toparlamaya devam ediyordu. Ama devrim, Tanrı aşkına! Buradaydı. Teorinin gelmesini beklemiyordu. Kan içinde, gözyaşları içinde, ter içinde, soğuk ve açlık içinde üretiliyordu teori burada. Fred, batı basınındaki yazıları okuduğunda, hatta en iyi niyetlileri bile okuduğunda sinirleniyordu. Devrimin sürebilmesinin bedeli, Rusya'da aşağı yukarı on milyon ölü olmuştu. On milyon Rus açlıktan, soğuktan, cesaretsizlikten, maddi manevi yoksunluktan öldü. Lenin, Troçki, Zinoviev ve diğerleri kimi zaman ne kadar öfkelendirici ve aşağılık olsalar da onların da kendilerini, herkesin kutsal bir sözcükle "dava" diye adlandırdığı şeye feda ettiklerini görmüyor muydu? Bunların hiçbiri zengin olmayı düşünmüyordu, hiçbiri bir *kulak** gibi yaşamıyordu. Kremlin'i kendilerine almış olsalar bile, orada dünyanın en sade insanları gibi yaşıyorlar; şatafat yok, lüks yok. Bu yüzden Batı'dan gelen eleştiriler, Troçki ile Zinoviev'in

* Rusya'da Devrim öncesinde toprak ağalarına verilen ad. (y.h.n.)

Yahudi kökenleri üzerine alaylar, Bolşeviklerin Brest-Litovsk'taki beceriksizlikleri üzerine, diplomatik yeteneksizlikleri, ekonomi bilgisizlikleri, komünizmin çelişkileri üzerine laf dokundurmalar; bütün bunlar onun, yol arkadaşlığı görevini sadakatle üstlenmesi gerektiği inancını güçlendiriyordu.

Lenin'in arzuladığı üzere İngiliz romancı H. W. Wells'i getirtmeyi başarmıştı. Kamanev'in kişisel davetlisi olan Wells, rejimin hazırlıksızlığı ve yöneticilerin cahilliği olarak adlandırdığı şey karşısında şoke olmuş gibiydi. Nezaketini korusa da hayal kırıklığına uğramış olan Lenin'i, soru bombardımanına tuttu. Tüm bu itirazlara Lenin'in cevabı, "On yıl sonra tekrar gelin, göreceksiniz!" oldu.

On yıl sonra...

Voline'le buluşma Fred'i sarsmıştı. Kuşkularını, kaygılarını Kamenev'e açmasını istedi Galina'dan. Kamenev onu derhal bürosuna çağırdı ve Voline'e, İgor'a ve tüm anarşist sorumlulara derhal aktarılacak tekliflerde bulundu. Kamenev dobra dobra konuştu, bütün liberter örgütlenmelere tüm eğilimlerini, kulüplerini, basınlarını, kitapçılarını tamamen yasallaştırmayı önerdi; tek koşulu, "denetimdışı olanların, küskünlerin, öfkelilerin, kafası karışıkların ve sahici birkaç karşıdevrimcinin sığındığı"nı söylediği bir çevreyi temizlemeleriydi.

Fred bu mesajı bir an önce iletmek istedi. Voline'e ulaşamadı, Kharkov'a gitmişti; ama İgor, üstünkörü tamir edilmiş arabasıyla onu Moskova'daki farklı liberter çevrelerin sorumlularına götürdü. Hepsi de bu örgütlenme ve özellikle de denetim fikrini reddettiler. Hepsi de bir parti halinde örgütlenmektense yok olmayı tercih edeceklerini söylediler. İçlerinden biri onları uzun uzadıya tuttu ve dünya devriminin olacağı gün kullanılacak evrensel dilin mekanizmasını onlara açıkladı. Bu dile *Ao* adını vermişti. Ne tutarsızlık! Türkler tabyalarının önünde karargâh kurarken Bizans, hâlâ meleklerin cinsiyetini tartışıyordu.

"Bolşeviklere ve sol sosyalist devrimcilere öncelikle burada devrimi inşa etmeleri için yardım edelim" diye haykırıyordu Fred. "Üçümüz gayet iyi uzlaşırız. Bizim üç eğilimimiz, yeni tip bir toplum oluşturacaktır. Bolşeviklerin fazla otoriter oldukları doğru. Ama bizler de fazlasıyla hoşgörülü değil miyiz, sol sosyalist devrimciler faz-

lasıyla romantik değil mi? Her birimiz kendi hatalarımızı diğer ikisi sayesinde düzelteceğiz. Başarmak için her şeye sahibiz, Radek'in dediği gibi Marx'ı ve Bakunin'i birleştirecek her şeye sahibiz."

Igor onu dinliyor dinliyordu, başını sallıyor ve üzgün bir halde ona cevap veriyordu:

"Sana hastalık bulaşmış, zavallı Fred. Tedavisi imkânsız bir şekilde bulaşmış."

"Sonuç itibarıyla" diye haykırıyordu Fred, "büyük teorisyenlerimizin sonuncusu, hâlâ hayatta olan tek düşünür, Piyotr Kropotkin, varlığıyla devrime destek olmak üzere Rusya'ya döndü, burada yaşıyor artık. Bolşeviklere karşı tek bir satır yayımlamadı. Elbette ki her şeyi onaylamıyor. Nasıl onaylayabilir ki? Ama her koşulda da bizim yaptığımıza karşı durmuyor."

"Piyotr çok yaşlı, çok yalnız. İstersen seni onu görmeye götürebilirim. Evet, yararlı olur. Piyotr'la biraz konuşmalısın."

Birkaç gün sonra Fred, derme-çatma eski bir otomobilde Igor'un yanındaydı. Aralık ayının bu ilk günlerinde kar kırlık bölgeleri öyle kaplamıştı ki Moskova'nın dışında, yollar ayırt edilemiyordu. Kar yağışı çok yoğun değildi; ama bir aydan beri hiç aralıksız yağıyor, kar yumakları kuş tüyleri gibi hiç durmadan havada dönüp duruyordu. Birazcık yaşam belirtisi gösteren tek şey, üstü başı çullar içerisinde, kuru odun taşıyan erkek ve kadınların bulunduğu birkaç kızaktı yalnızca. Eğreti, hayaletimsi bir yaşam. İnce ince dumanlar izbelerin bacalarından çıkıyordu. Otomobilin motor sesini işiten köpekler zincirlerin geriyor, kudurmuş gibi havlıyorlardı. Fred, şehirlerin koşturmalı dünyasının dışına her çıkışında bir rahatsızlık, bir tür eksiklik hissediyordu. Bu ıssız boşluklar, sağa sola serpilmiş içlerine kapalı bu ahşap kulübeler, yeşilimtırak kubbeli bu kiliseler, bu toprak emekçileri, baldırı çıplakların en ipsizleri, düşman bir ortamda terk edilmiş bu halk izlenimi; bütün bunlar onu eziyordu.

Kropotkin, Kerenski'nin geçici hükümeti kurulduğunda Rusya'ya dönmüş ve Moskova yakınındaki Dimitrov köyüne yerleşmişti. Oradan hiç çıkmıyordu.

Kocaman bembeyaz sakalı, metal çerçeveli küçük gözlüğüyle

Kropotkin, Alfred Barthélemy'nin hayal ettiği gibi tam bir Tolstoycu peygambere benziyordu. Altmış dokuz yaşına girecekti ama hâlâ güçlü kuvvetli gözüküyordu. Fred onu kötü ısıtılmış bir odada tir tir titrerken bulunca şaşırdı yine de. Karısı ve kızı ziyaretçilerin etrafında koşturup durdular, onları üçünün yaşadığı tek bir odada kabul etmekten, evin diğer bölümlerini oturulmaz kılan soğuktan dolayı özür diliyorlardı. Kropotkin, İgor'u kucaklamak için ayağa kalktı. İgor ona Fred'i, bilinç bulanıklıklarına düşmüş *ideiny* anarşist olarak tanıttığında, Kropotkin bu genç adama, steplerde yolunu şaşırmış bu Fransıza dikkatle baktı.

"Siz yolunuzu şaşırmışsınız" dedi yaşlılara özgü muzip gülümseyişle. "Devrim sizin Fransa'nızda, Proudhon'un Fransa'sında gerçekleşmeliydi. Ya da sevgili İngilteremizde. Rusya'da değil! Bu bahtsızlık neden? Tüm bunları hazırlayan Kayzer'dir. Savaş içindeki Almanya'da Lenin'in yolculuğunu kolaylaştıran Bismarck hayranı Ludendorff, sendeleyen çarlığa ölümcül darbeyi indirmeye yönelik bir koçbaşı olarak kullandı Lenin'i. Böylece, daha baştan itibaren Bolşevik politikası Bismarckçı etkilerin damgasını taşıdı."

"Yoldaş Kropotkin" diye itiraz etti Fred, "Lenin ile Alman Hükümeti'nin suçortaklığı tezi, devrimi gözden düşürmeye yönelik bir uydurma değil mi?"

"Ne yazık ki değil. Lenin'i iyi tanırım, değer veririm; ama Almanya'nın kurduğu bir tuzağa düştü ve o zamandan beri buna mahkûm kaldı. Niçin Çeka Moskova'daki tüm anarşist kulüpleri 1918 Mayıs'ında bir gecede yok etti? Bu size anlaşılmaz gelmiyor mu?"

"Evet. Anlaşılmaz; çünkü anarşist faaliyeti böyle durduramazlar."

"Pekâlâ, bunun nedeni Almanya'nın Lenin'i hatırlamış olmasından ibaret. Kont von Mirbach'ı gönderdi Lenin'e ve Mirbach kendine saygı duyan bir devletin, anarşist serserilerle asla işbirliği yapmaması gerektiğini bildirdi. Lenin boyun eğmek zorunda kaldı. Ağırlığını koyma meselesini aşırıya vardıran Alman Büyükelçisi, bunu hayatıyla ödedi gerçi. Katilleri iki sol sosyalist devrimci olsa da Çeka'nın üst düzey yöneticileriydi bu kişiler."

"Pekâlâ yoldaş Kropotkin, şimdi bu Alman etkisinden kurtulduk" diye devam etti Fred çok sakince.

Kropotkin sorgun ağacından eski bir koltuğa oturdu. Birçok yaşlı gibi artık sorulara cevap vermiyor kendi kendine konuşuyordu. Kendi kendine ya da sonraki kuşaklara anlatıyordu. Mırıldandı:

"Marksist Bismarckçılık... Umalım ki günün birinde, gelecek kuşaklar, Lenin'in inşa etmekte olduğu şeyi Bismark'ın kırbaç devleti olarak adlandırmasınlar."

Fred inatla devam etti:

"Lenin devlet kurmaya daima karşı çıktı. Hep birlikte yeni bir toplum inşa ediyoruz, burada devletin varlık nedeni yok."

"Lenin vaktiyle böyle düşünüyordu ama hâlâ böyle mi düşünüyor? Devlet ilkesini yıkmak üzere bir hükümet kurarken yanılıyor. Kötülük bizce şu hükümette ya da bu hükümette yatmıyor, yönetme fikrinin ta kendisinde var. Otorite ilkesinde yatıyor. Halk Tanrı'dan vazgeçmeyi öğrenmeye başlıyor, yönetimden de vazgeçmeyi bilecek. Lenin'in dramı onun bir burjuva devrimcisi olmasında yatıyor ve bir burjuva devrimcisi için, yönetimi devirmek ve yerine bir başkasını koymak, devrim yapmak demek. Mevcut yönetime, onun yerini almak için itiraz ediyor. Oysa biz, devrim ile yönetimin bağdaşmadığını biliyoruz; biri diğerini öldürmek zorundadır."

Fred bu önemli yaşlıya, Tolstoy'un tarif ettiği mujiklere benzeyen bu namuslu devrimciye bakıyordu. Bu "mujik" bilmiyor olamazdı, eski Rusya'nın bir prensiydi, bir bilgindi, dünya çapında ünlü bir coğrafyacıydı. Anarşist felsefenin kurucularından birinin karşısında bulunmaktan heyecan içindeki Fred, aynı zamanda, bir itiraz dalgasının kafasını allak bullak ettiğini de hissediyordu. Bir aristokrat olan Kropotkin, burjuva Lenin'i azıcık küçümsemiyor muydu? Lenin'in Bismarckçılıkla gizlice anlaştığı suçlaması, Kropotkin'in 1914'te içine düştüğü ve peşinden de Jean Grave'ı hatta Delesalle'ı sürüklediği, o Alman-karşıtı şovenizmi yeniden gözde kılmanın bir biçimi değil miydi? Lenin'in "siper anarşistleri" hakkındaki şakasını düşünüyordu.

Sözüne devam ederek, ciddi bir tonda sordu:

"Ne yapmalıyım?"

Kropotkin ona uzun uzun, sessizce baktı, koltuğa yaklaşmasını rica etti ve iki elini tuttu.

"Ne yapmalıyım? Hepimizin kendimize sorduğumuz soru bu. Rus

Devrimi, sapmalarına rağmen, Fransız Devrimi'nden daha önemli ve daha evrenseldir. Günümüzde Lenin'e karşı çıkmak, karşıdevrime hizmet eder. Bolşevik diktatörlüğü geçicidir ve doğal olarak iktisadi bakımdan mahkûmdur. Siz yaptığınıza devam edin, uyanık kalmaya da devam edin. Bolşeviklerin, sosyalizmin Cizvitleri olduklarını daima hatırlayın.

Karla kaplı düzlükte kendine güçlükle yol açan eski arabanın içinde, Moskova'ya yavaş yavaş geri dönerken Fred İgor'a şöyle dedi:

"Görüyorsun değil mi, Voline abartıyor. Kropotkin bana hak veriyor."

"Kropotkin'e Ukrayna'dan erzak göndererek hayatta kalmasını sağlayan Voline ile Makhno'dur. Piyotr, Bolşeviklerden hiçbir şey almak istemiyor. Hükümet ona eserlerini yayımlaması için iki yüz elli bin ruble veriyor. Reddediyor. Lunaçarski'nin yazarlara bahşettiği "akademik tayın"ı da reddetti. Ama yaşı dolayısıyla öyle zayıf düştü ki karısı fazla vesveseli davrandığını söyleyerek "akademik tayın"ı gizlice alıyor. *Etika*sını yazıyor, biraz piyano çalarak dinleniyor. Piyanonun ona kalan son neşe kaynağı olduğu kesin. Makhno onun ziyaretine gelip, 'Toprağı ele geçirmenin yolu yordamı nedir?" diye sorduğunda, şaşırmış gözüktü; çünkü cevabı uzun süre önce *Ekmeğin Fethi*'nde vermişti. Hiçbir köylünün, özellikle de Makhno'nun kitabını okuduğunu hayal bile etmiyor. Devrim çok erken geldi, Rus halkı hazır değildi. Bu nedenle Bolşevik entelektüeller devrimi ele geçirdiler."

8 Şubat 1921'de, sabahın saat dördünde, buzlu bir sabah, kırağı kaplı daçasında* Prens Piyotr Kropotkin can çekişiyordu. Birkaç günden beri, Lenin'in acilen gönderdiği en iyi doktorlar, ünlü yaşlının başında beklemişlerdi. Ölümünden sonra Moskova'ya nakledilen naaşı, Sendikalar Evi'nin sütunlu salonunda katafalka kondu. Kropotkin'in ölüm haberi duyulduğunda, büyük bir kalabalık yürüyüşe geçti. Ekim Devrimi'nden bu yana uzayan kuyruklar içerisinde hiçbiri bu boyutlara erişememişti. Şehirdeki ve dış semtlerdeki tüm halk, bu tabuta doğru koşuyordu. Tabutun içindeki yaşlı devrimci, şimdi sandukasındaki Ortodoks papazına, kitlelerin dinsel saygı göstermesi için

* Rusça'da kır evi, yazlık. (y.h.n.)

teşhir edilen kutsal emanete benziyordu. Diz çökerek ve kocaman hareketlerle haç çıkararak katalfalkın önünden geçen kadınların sayısına bakılırsa, dondurucu soğuğa rağmen akın eden bu kalabalık içinde herhangi bir karışıklığın meydana gelmemesi zaten imkânsızdı. Lenin ulusal bir cenaze töreni düzenlemek istemişti. Kropotkin'in dul eşi ve kızı buna karşı çıkarak, hapisteki anarşistlerin cenaze törenine katılmak üzere koşullu serbest bırakılmasını talep ettiler. Böylece Alfred Barthélemy, Voline ile Aaron Baron'un Ukrayna'da tutuklandığını ve Boutyrki Hapishanesi'ne sevk edildiklerini öğrendi. Öfkeyle Zinoviev'e ulaşmaya çalıştı ama onu bulamadı ve Galina sayesinde hemen ulaşabildiği Kamenev'in yanına çıktı. Kamenev onu yatıştırdı, bir yanlış anlama olduğu konusunda kuşku duymaması için ona kefil oldu, Çeka gerçek anarşistlerle karşıdevrimci haydutları birbirine karıştırmıştı, gerçek anarşistler derhal serbest bırakılacaktı, özellikle de Voline ve Aaron Baron.

Cenazenin pazar günü olması kararlaştırıldı. Kremlin bahçelerinin girişine bir anıt dikilmişti ve üzerinde Kropotkin'in adı yazılıydı. Aynı zamanda da Fourier'nin, Cabet'nin, Marx'ın küçümsemeyle ütopistler diye adlandırdığı tüm bu komünizm öncülerinin adları vardı. Sendikalar Evi'nin etrafında yüz bin kişi toplanarak kortejin yola çıkışını bekledi. Fred, Victor Serge ile birlikteydi. Kara bayraklar kızıl bayraklarla yan yanaydı. Pankartlarda, "Otorite varsa özgürlük yoktur!" yazısı okunuyordu. Kalabalık yerinde sayıyor, soğuğun uyuşukluğundan kurtulabilmek için hareketlenmeye çalışıyordu. Neyi beklediklerini kimse bilmiyordu. Söylentiler dolaşıyordu. Zaman zaman panik çalkantıları olsa da yoğun kalabalık, bu çalkantıları emiyordu. Fred ile Victor sonunda Kropotkin'in ailesinin ve yakınlarının yanına gelmeyi başardılar. Fred İgor'a yaklaştı ve cenaze konvoyunun niçin hareket etmediğini sordu.

"Cenaze Komitesi, Boutyrki'de hapis yoldaşlarımız burada olmadıkça mezarlığa yürüme işareti vermeyi reddediyor."

"Nasıl olur! Voline ve Baron serbest bırakılmadı mı?"

"Çeka, onların hemen bu akşam hapishaneye geri döneceğine Komite'nin garanti vermesini istiyor."

"Komite ne cevap verdi?"

"Kabul etti; ama yoldaşlar hâlâ gelmediler."

Bir saat sonra, hazır bulunanlardan boğuk bir tür uğultu yayıldı. Çeka'nın uğursuz üniformaları belirdi. Kalabalık geri çekilerek, terörün ve ölümün hizmetkârlarına yol açtı. Birbirlerinden ayrıldıkları için homurdanarak, surat asarak onların geçmesine izin verdiler. Çekacı subaylar Cenaze Komitesi'ni yumruklarıyla selamladılar. Fred ne dediklerini işitememişti. Kropotkin'in karısı ile kızının el kol hareketleriyle itiraz ettiklerini gördü yalnızca. Çekacılar gittiler. Kara Muhafızlar'dan yardım alan Cenaze Komitesi, katafalktan bazı çelenkleri çekip çıkarıyordu. Sendikalar Evi'nin yakınlarından uğultular, hatta çığlıklar geliyordu. İtişip kakışmalar kalabalığı uçlara, uzağa, Moskova sokaklarına doğru atıyordu.

"Bu kargaşa da neyin nesi?" diye bağırdı Fred İgor'a.

"Çeka, Boutyrki'de tek bir anarşist bile bulamadığını iddia ediyor. Hep aynı yalanlar."

"Çiçekleri niçin yoluyorsunuz?"

"Yalnızca Bolşeviklerin getirdiği çelenkleri kaldırıyoruz. Piyotr'un cesedi üzerinde bu tükürükleri, bu maskaralığı asla kabul edemeyiz."

Kalabalık yeniden hareketlenmeye başladı. Olgun başaklar gibi dalgalanıyordu. Haykırışlar yükseldi; ama bu kez sevinçliydi haykırışlar. Hapse atılmış anarşistler nihayet gelmişti. Topu topu yedi kişiydiler.

"Bu mümkün değil!" diye haykırdı Fred. "Baksana Victor, Voline aralarında yok."

Tutsaklar sendeleyerek ilerliyordu, bir deri bir kemik kalmış yaşlı kurtların çoğunun sakalları uzamıştı, çok bol giysiler içindeydiler.

"Şu kim?" diye sordu Fred, çileci görünümlü bir adamı göstererek.

"Dirilmiş Lazarus" diye haykırdı yaşlı bir kadın ellerini kavuşturarak.

Gerçekten de adam mezardan çıkmışa benziyordu, öylesine külrenkli, solgun benizliydi. Karın yansıttığı çiğ ışıktan körleşmiş gözlerini kırpıştırıyordu.

"Aaron Baron" cevabını verdi Victor Serge. "Aaron Baron, o da Makhno'nun danışmanıydı."

Cenaze Komitesi, Voline olmadan yola çıkma işareti vermekte

tereddüt etti. Çok fazla yerinde sayıldığından, aşırı gerilim içerisindeki düzenleyiciler arasında olduğu kadar, bir kahramanın cenaze töreninden mahrum kaldıkları için giderek daha gürültülü patırtılı bir hal alan kalabalıkta da bıkkınlık kendini gösteriyordu. Yedi tutsak tabuta yaklaştılar ve omuzları üzerine aldılar. Uzun kortej onların peşinden, şehrin öteki ucundaki Novodieviçi Mezarlığı'na kadar yürüdü. Hareket halindeki bu kitle, bir yabanarısı sürüsü gibi vızıldıyordu. Bir tür hırıltı yayılıyordu. Marşlar da bayraklar gibi şaklıyordu. Kalabalığa hâkim olmak için öğrenciler el ele tutuşup zincir oluşturmuştu. Kortej Boutyrki'nin önünden geçerken aniden durdu ve tüm kara bayraklar eğildi. Demir parmaklıkların ardından eller uzanıyordu. Fred Voline'i gördüğünü sandı. "Seni unutmayacağım!" diye haykırdı. Ama marşlar yeniden başladı ve mahkûmları selamlayan bayraklar tekrar kalktı. Fred'in haykırışı gürültü patırtı arasında kayboldu.

Kropotkin'in bedeni gümüşi kayın ağaçları altında bir çukurun içine indirildi, kalabalık dağıldı. Fred ve Victor Aaron Baron'a yaklaştı:

"Ne yapacaksın?"

"Bu akşam Boutyrki'ye döneceğim, söz verdiğimiz gibi. Voline orada beni bekliyor."

Aaron Baron'un yüzü aşırı zayıflamıştı, sakallıydı, altın çerçeveli gözlüğünün ardında gözleri yarı kapalıydı.

"Hapishanenin mahzenlerinde insanlar öldürülüyor" dedi tiksintiyle. "Bolşevikler sosyalizmin şerefine gölge düşürüyor."

Fred, Boutyrki'ye geri dönmemesi için yalvardı, ilk talebini gayet iyi karşılamış olan Kamenev'in bu mahkûmiyeti bir yanlış anlama olarak kabul ettiği ve sonuç olarak Çeka'ya karşı onu koruyacağı konusunda güvence verdi. Aaron Baron hiçbir şey işitmek istemedi. Hapisten geri dönmek vaadiyle çıktığından, verdiği sözü tutacaktı. Eğer biz de Bolşevikler gibi üçkâğıtçılığa başlarsak iş bitmiş demektir, diyordu.

Fred, akşam altı yoldaşıyla birlikte ona eşlik etti; mahkûmiyeti erteleyebilecek önemli bir görevliyle karşılaşmayı umuyordu. Kapalı olan Boutryki'de hiçbir muhafız beklemiyordu. Demir kapıya gide-

rek daha şiddetle vurmak zorunda kaldılar. Nihayet koşturan gardiyanlar onları, sanki hortlaklar gelmiş gibi kabul ettiler.

Aaron Baron, gün bitiminde hücresine geri dönmesi koşuluyla bu sabah serbest bırakıldığını açıklayınca, devriyeye komutanlık eden astsubay, önce karşısındakilerin şaka yaptığını sandı. Ama Çeka'yla şakalaşmaya kim cesaret edebilirdi ki? Çok kısa sürede, bu uzun boylu çileci Yahudi'nin, muhafızlık ettiği o deli entelektüellerden biri olduğunu anladı. Gerçekten deli olmalıydı, kurdun ağzına kendini atmaya geldiğine göre! Şaşırarak ona "yoldaş mahkûm" diye hitap etti ve belli bir nezaketle kapının kanadını açtı.

Aaron Baron Victor ile Fred'i kucakladı.

"Bir gün gelir herkes Boutyrki'de oturur" dedi neşeli gözükmeye çabalayarak. "Makhno da Troçki de benden önce gelmişlerdi. Ne referanslar ama! Şikâyet etmeye hakkım yok."

Kapı Aaron Baron'un üzerine kapandı. Fred ve Victor hapishanenin önünde uzun bir süre kaldılar. Voline'le kol kola dışarı çıkacaklarını görmeyi ummuşlardı sanki; bu günün bir kâbus olduğunu ve başka bir zamanda uyanacaklarını umuyorlardı.

Kropotkin'e son kez saygısını belirtmeye gelmiş olan bu coşkulu kalabalık, yas tutan bu kalabalık, bu ağırbaşlı kalabalık, anarşinin cenaze törenine tanık olduğunun farkında değildi. Yalnızca büyük liberter teorisyenlerin sonuncusunun cenaze töreninde değil, anarşinin de cenaze törenine. Kropotkin Novodieviçi Mezarlığı'nın toprağına gömüldüğü andan itibaren, o zamana kadar Rusya'da açıkça kabul edilmemiş ve neredeyse yasadışı kalmış anarşistlere karşı baskı hızlandı, uygulamada resmiyet kazandı. Gerçekte, Bolşevikler anarşiye teorik kaldığı sürece hoşgörü göstermişlerdi. Ama yoksunluklardan yorgun düşmüş, devrimci sürecin yavaşlığından hayal kırıklığına uğramış, eski rejim kadar yozlaşmış ve etkisiz bir bürokrasinin çileden çıkardığı, iç savaşın örselediği, siyasi polisin her yerdeki varlığından korkuya kapılmış Rus halkı, bu halk, bu taban, önce Kropotkin'in tabutu altında yürümeye başladığında, sonra fabrikalara, kırlara tehditkâr dalgalar halinde indiğinde, gündelik yaşamda anarşiyi uygulamaya karar verdiğinde, Kremlin'deki bürolarda panik başgöster-

di. 1 Mart 1921'de, Lenin'in çalışma masasına inanılmaz bir haber geldi: On altı bin denizci, Kronştadt'taki asker ve işçiler, Bolşevik hükümete savaş ilan etmişler; ve bunu da sahici sovyetler adına yapmışlardı. Troçki'nin 1917 yılında ilk sovyetinin başkanı olduğu Kronştadt; denizcileri Kışlık Sarayı bombalayan ve Ekim İsyanı'nın zaferini sağlamış olan Kronştad, Troçki'nin "Devrimin onuru ve şerefi" dediği Kronştad. İşte, Finlandiya Körfezi'nin bu kalesi, iktidara çıkardıklarından hesap soruyordu. Kronştad radyosu inanılmaz kararları duyuruyordu.

1 Mart:

"Bugünkü sovyetler işçilerin ve köylülerin iradesini ifade etmediğinden, bizler, el kaldırarak oylamayla değil gizli oyla sovyetlerin yeniden seçilmesine derhal girişiyoruz. Tüm işçi ve köylülere, anarşistlere ve sol sosyalist partilere konuşma ve basın özgürlüğü veriyoruz."

6 Mart:

"Bizim davamız haklıdır. Bizler partilerin değil sovyetlerin iktidarından yanayız. Komünist Parti'nin çarpıttığı, gaspettiği ve kullandığı sovyetler, bizim ihtiyaç ve arzularımıza daima sağır kaldı."

Şaşkınlık aşılınca, Kremlin Kronştad'a cevap verdi. Vaktiyle Büyük İvan kulesinin otuz bir çanı bahtsızlar için alarm çanı çalıyordu. Bugün ise genizden gelen bir sesle radyo, Kremlin'de beyaz çarın yerine kızıl çarın geçtiğini duyuruyordu Rus halkına. Aynı sinsilikte, aynı zalimlikte. Önce kalleşlik. Moskova'daki yeni efendilerin radyosu, başında eski general Kozlovski'nin bulunduğu askeri bir ayaklanma olduğu haberini veriyordu. Aslında, kaleye Bolşeviklerin atadığı bu topçu generali, Kızıl Ordu'nun generaliydi, tıpkı Troçki'nin ona karşı gönderdiği Çukaçevski gibi. Askerlerine sadakat gösteren Kozlovski, Paris Komünü'nün generali olmuş meslekten subay Louis Rossel'in örneğini izleyerek Kronştad komününün generali olacaktı. Kronştad radyosu Kremlin radyosuna cevap veriyordu:

"İşçi yoldaşlar, kızıl askerler ve denizciler! Bizler partilerin değil sovyetlerin iktidarından yanayız, emekçilerin özgür temsilinden yanayız. Yoldaşlar, sizleri aldatıyorlar. Kronştad'ta tüm iktidar yalnızca devrimci denizcilerin, kızıl askerlerin ve işçilerin ellerinde."

Petrograd'ın karşısında bulunan bu dar adada, toprak burada yaşayanlarca kurayla küçük parçalara bölünmüştü, ekim-dikim işlerini on ilâ altmış kişilik gruplar yerine getiriyordu, eski askeri malzemeler tırpanlara ve sabanlara dönüştürülmüştü, sloganlar yükseliyordu: "Bolşeviksiz Sovyetler!" Kızıl Ordu'nun kaçınılmaz saldırısına direniş, buzlar arasında kalakalmış savaş gemilerinin kımıldayamamasına rağmen, güvenle örgütleniyordu.

Troçki isyanın bastırılması emri verdi. Bu tehdit üzerine isyancıların radyosu, Troçki'yi "Rusya'nın kötülük cini" olarak niteledi. Finlandiya Körfezi donduğundan ada artık erişilmez değildi. Çukaçevski'nin birlikleri deniz buzulu üzerinde ilerliyordu. Saldırıdan önce radyo dalgalarında cızırtılı bir ültimatom işitildi:

"Beş para etmez haydutların sizi nereye sürüklediğini artık görüyor olmalısınız? Birkaç saat sonra teslim olmak zorunda kalacaksınız. Direnirseniz, keklik gibi avlanacaksınız."

İsyancılar bu deforme sesin, eski idollerine, onlara ihanet etmiş olan o "kanlı mareşal"e, Lenin'in lanetli ruhuna, günümüzde subay üniforması içinde elini kana bulayan eski pasifist libertere, bundan böyle yalnızca feldmareşal olarak adlandıracakları Trokçi'ye ait olduğunu düşünüyorlardı.

7 Mart günü, Kızıl Ordu Kronştad'ı topa tuttu. On gün on gece boyunca kuşatılmış Kronştad sürekli topçu ateşine, uçakların bombalarına direndi ve Kronştad Radyosu, komünist Rusya'daki son özgür radyo, sesini kesmedi.

9 Mart:

"Dinle Troçki! Halkın yargısından kaçmayı başardığın sürece, yığınla masumu kurşuna dizebilirsin. Ama hakikati kurşuna dizemezsin. Hakikat sonunda kendi yolunu açacaktır."

11 Mart:

"Kronştad, komünistlerin çirkin iktidarına karşı, işçilerin ve köylülerin özgürlüğü için kahramanca bir mücadeleye başladı."

15 Mart:

"Lenin, Troçki ve Ortakları Şirketi işini iyi yaptı. İktidardaki Ko-

münist Parti'nin mutlakıyetçi cinayet politikası, Rusya'yı sefalet ve çöküş uçurumuna sürükledi. Komünist cennet yolu güzeldir; ama taban olmadan bu yolu katedebilir miyiz?"

16 Mart:

"Otoritenin ve şaşmaz komiserlerinin dikte ettiklerini uysalca onaylayan memur sovyetleriyle birlikte, bir devlet sosyalizmimiz var. Devrimci Kronştad zincirleri ilk parçalayan oldu ve hapishanenin kapılarını patlattı. Üreticinin kendi emeğinin ürünlerinin efendisi olacağı, emekçilerin hakiki sovyet cumhuriyeti için mücadele ediyor."

17 Mart günü, Kronştad radyosunun sesi kesildi. Geceleyin, kefen gibi beyaz örtülere sarınmış ve karın rengine karışan Çukaçevski'nin askerleri kaleyi ele geçirmişlerdi. Top ateşi kesildi. Bir süre sonra, harabeye dönmüş şehrin sokaklarında, isyancıları kurşuna dizen kurşunların patlaması sessizliği yırttı.

18 Mart'ta Kızıl Ordu Paris Komünü'nün yıldönümünü kutladı, Moskova sokaklarından büyük törenlerle geçti. Bu sırada, Kronştad'tan sağ kalanların tümü Gulag yolunu tutmuştu bile.

Alfred Barthélemy bu olayları Moskova'da şaşkınlık, ruhsal çöküntü ve öfke içinde yaşadı. Troçki'nin yanına ulaşılamıyordu. Divanına gömülmüş Zinoviev, mendilini ağzında çiğneyip duruyordu. Fred ona Troçki'ye müdahale etmesi için rica ettiğinde sızlanmaya koyuldu:

"O Yahudi'ye karşı ne yapabilirim ki? Hepimizi ezecek. Bonaparte o. Bize yeni bir Brumaire hazırlıyor."

Şaşkınlık içindeki Fred söylenmeye cesaret etti:

"Yoldaş Zinoviev, sanırım siz de Yahudi kökenliydiniz."

"Evet, evet" dedi Zinoviev üzüntüyle. "Ne var ki Troçki pis bir Yahudi."

Galina'nın başvurduğu Kamanev elinden bir şey gelmediğini belirtti. Bukharin ağlıyordu. Kremlin bürolarındaki yüzlerden perişanlık okunuyordu. Çukaçevski'nin yeni zaferi, üzücü, övünç kaynağı olamayacak, kirli, acı dolu bir zaferdi. Paris Komünü'nü bunca öv-

müşken, üstelik de Kızıl Ordu geçidiyle yıldönümü kutlanırken, insanın kendini Versaille'cı hissetmesi hoş bir durum değildi.

Mademki tehlike Troçki'den geliyordu, mademki Troçki meslektaşlarının dediklerine ve görünüşe bakılırsa baskının dizginlerini elinde tutuyordu, mademki Kızıl Ordu'sunu hem Kronştad isyancılarına hem de Makhno'nun köylülerine karşı ileri sürüyordu, Alfred Barthélemy, canavarın inine girmeye karar verdi. Mayıs ayı olduğundan Troçki kırda dinleniyordu. Fred, Victor Serge'den kendisine eşlik etmesini rica etti. Troçki'ye ayrıcalıklı bağlarla bağlı Victor, onun eylemlerini daima aklıyordu.

Kızıl Ordu, Kronştad'ı ezmeden hemen önce, o zamana dek menşevik hükümetini korumuş olan Gürcistan'ı işgal etmişti. Daha devrimin başında Çukaçevski'nin Polonya'ya yürümesiyle başlamış olan komünizmin bu fetihçi yayılması, sosyalizmin tüm ilkelerini elbette çiğniyordu. Toprak fethi yoluyla devrim; bu nasıl bir sapmadır!

"Gürcistan'ı işgal emrini veren Troçki değil" dedi Victor. "Her şey onun sırtına yıkılıyor ve çılgınca gururuyla o da kabul ediyor. Troçki Moskova'da kalmadığı ve Kızıl Ordu'dan sık sık uzak düştüğü için, politbürodaki meslektaşları Lenin'in etrafında dönüp duruyorlar. Entrikalar çevriliyor. İçlerinde en parlağı olduğundan kimsenin sevmediği Troçki'yi gözden düşürmenin yollarını arıyorlar. Gürcistan olayı, Gürcü Stalin'in marifeti, gölge adam o, örnek bürokrat. Yalnızca Lenin'i kullanmayı bilmekle kalmıyor, Troçki'nin önünü de kesiyor, üstelik ceremesini Troçki'ye ödetiyor."

Victor bir servis aracı buldu. Delik deşik yollarda şoför çılgınca ilerliyordu. Buzlar çözülünce yol, iyice çatlamış, yarılmıştı. Her taraf hâlâ iç savaşın izlerini taşıyor gibiydi; ama aslında dönemin sertliği ve şiddetiydi bu. Doğanın canlanışının kıra belli bir neşe saçmış olması ise Fred'i şaşırttı. O doğayı yalnızca tehlikeli ve uğursuz olarak biliyordu. Solgun bir güneşin altında tarlalar yeşermişti. Erkekler, kadınlar, çocuklar at arabalarını itiyor, atları koşumluyor, sürüleri otlatmaya götürüyor, toprağı işliyorlardı. Fred bu canlanmaya şaşkınlıkla bakıyordu. Victor onun şaşkınlığını fark etti:

"Görüyorsun, hayat canlanıyor. Her şey bitmiş değil. Birkaç ay

içinde bu düzlükler buğday başaklarıyla kaplanmış olacak. Yaşam bizim tüm söylevlerimizden, tüm kararlarımızdan daha güçlü, Beyaz Ordulardan daha güçlü, Kızıl Ordu'dan daha güçlü; tüm yasaklarımızdan daha güçlü, onların tüm kararlarından daha güçlü. Bu köylüler hiçbir şey anlamıyor. Onlara eski efendilerinin topraklarını veriyorlar, sonra da geri alıyorlar. Tarlaları, mahsulleri Denikin atlarının ayakları altında çiğneniyor, Kızıl Ordu'nun kamyonları altında eziliyor, yirmi kez efendi değiştirdiler. Tanrı'nın onları terk ettiğini ve Yahudilere teslim ettiğini düşünüyorlar. Ama yine de tohum ekmeye devam ediyorlar."

Fred, Makhno'yla birlikte isyan etmiş Ukrayna köylülerini düşünüyordu. Kızıl Ordu artık yardımlarına ihtiyaç duymadığı andan itibaren onlara yüz çevirmişti. Voline'i ve Aaron Baron'u düşünüyordu, Boutyrki'de hapis, Voline ve Baron, her ikisi de Yahudi, tıpkı Troçki gibi, Zinoviev gibi, Kamanev, Radek gibi. O gece, Victor'la adına çay dedikleri renkli bir suyu çizik çizik fincanlarda içen işçilerle tıklım tıklım dolu, şarkılar söyleyen ve masalara yumruk atan bu heyecanlı gecekuşlarının sevgi dolu ortamında, bir tavernada otururken aklına geldi bu. Bir an, içlerinden biri onlara kim olduklarını sorduğunda, *Kommunistiçeski Internacional*'e (Komintern) dahil olduklarını belirtme aptallığında bulundular (aslında bu cevabın, hiç böbürlenmeden, kendilerine iyi gözle bakılmasını sağlayacağını düşünüyorlardı). Neşeyle çay içen herkes, anında kuşkuyla uzaklaştı. İçlerinden biri yere tükürdü:

"O halde Yahudi'siniz?"

"Hayır, neden?"

"Komünist yöneticilerin hepsi Yahudi."

"Doğru değil bu" dedi Victor, "Yahudi olmalarındaki kötülük ne peki?"

"Yahudilik kötülüktür" diye haykırdı, Rasputin resimlerine benzeyen sakallı iriyarı biri. "Onlar bizim Kutsal Rusya'mızı çarmıha gerdiler. Defolup gidin, pislikler!"

Dayaktan kurtulmak için kaçmak zorunda kaldılar. "Tanrı'nın kendilerini terk ettiğini ve Yahudilere teslim ettiğine inanıyorlar" diyordu Victor. Ya Zinoviev, o da Troçki'ye "pis Yahudi" demiyor muy-

du? Tüm bunlar saçmalık değil de neydi? Bolşevikler iktidarı aldığından beri Rusya'da artık pogrom yoktu; Ukrayna hariç diyorlardı, orada Makhno'nun kazakları... İyi de Makhno'yu gözden düşürmek için neler denmiyordu ki! Irkçılığın halk arasında hâlâ varlığını sürdürmesi ne aşağılık bir şeydi! Peki niçin? Fred anlayamıyordu.

Araba Troçki'nin evinin önünde durduğunda Fred bir an şaşırdı. Bir parkın içinde bir tür saray çıkmıştı karşısına. Troçki-Rothschild ortaklığı anında aklına geldi. Kremlin'de Lenin'in yemek salonunda görmüş olduğu gibi, konuttan hizmetkârların çıkmasını bekledi ama Troçki ile güzel karısı tek başlarına geldiler, nazik bir şekilde el sıktılar.

Başı açık, kıvırcık saçları biraz beyazlamış olan Troçki, askeri üniformasını çıkarmış, bir gömlek ve bol bir pantolon giymişti. Buna rağmen, Gorki gibi bir köylüye değil, bohem bir sanatçıya benziyordu.

Çok sıcak karşılanmaları Fred'i şaşırttı ve sırf, Troçki güzel bir evde oturuyor diye Rothschild'i Troçki'ye bağlamasındaki ırkçılık kokan o yüzeysel tepkisi için kendine kızdı. Üstelik, eskiden bir dükün mülkü olan bu daça, Troçki'nin malı değildi; giriş katı halka açık bir müzeye dönüştürülmüştü ve Troçki ile eşi yalnızca birinci kattaki iki odada oturuyorlardı. Troçki, konuklarından dairelerine girmek için tahta bir merdiven çıkmalarını isterken özür diledi. Sarayın tüm boru düzeni dondan tahrip olmuş, şeref merdiveni çökmüş olduğundan bu konutta ancak ilkbahar sonu ve yazın oturulabilirdi. Pek az mobilya kalmıştı, her şey solmuştu, hatta paramparçaydı. Çevredeki mujikler bunlardan yararlanmıştı.

"Tam da yeni efendilere layık" dedi Troçki, hareketlerindeki teatrallığı koruyarak eski bir görkemin kalıntılarını gösterirken... Silme yaldızlı tahta kaplamalarda bu görkemin kimi izleri kalmıştı; ayrıca Venedik kiliselerini temsil ettiği için vandallıktan korunduğuna kuşku olmayan süslü çerçeveleri içinde, birkaç Canaletto tablosu görülüyordu

Fred Troçki'ye öfkeyle gelmişti; ama bu çok hoş ilk temasla birlikte yelkenleri suya iniverdi. Troçki Sandoz'dan söz ediyordu, Odessa'da görevdeydi; Delesalle ve Rosmer sayesinde anarko-sendikalist çevreleri yavaş yavaş içine katan Fransız Komünist Partisi'nden

bahsediyordu. Fred ve Victor'a kusursuz çalışmalarından dolayı iltifatlar yağdırıyordu.

Dostunun da düşmanının da yüzüne gülmeyi iyi bilen bu hatibin söylevi karşısında, Fred'in başı dönmüştü. Aniden kendine geldi ve sertçe söze girdi:

"Yoldaş Troçki, 23 Eylül 1917'de Petrograd Sovyeti sizi başkan olarak seçtiğinde, adaylık açıklamanızda, tüm partilerin tamamen özgürlüğüne ve yasallığına saygı göstereceğiniz konusunda yükümlülük almıştınız. Presidyum yönetimi, demiştiniz, azınlığı ortadan kaldırma teşebbüslerine asla boyun eğmeyecektir. Oysa, menşeviklerden sonra sosyalist-devrimciler de ortadan kaldırıldı, şimdi de anarşistlerin peşindesiniz. Azınlıkların ortadan kaldırılmasında nereye kadar gideceksiniz? 1917'deki vaadinizi hatırlıyor musunuz?"

Troçki uzun bir süre sessiz kaldı. Kendisine karşı çıkıldığında genellikle olduğu gibi hiç alınmadı. Kendini bir tür hülyaya kaptırmış gibiydi. Fred'un sert biçimde hatırlattığı o coşkulu 1917 yılını gözünün önüne getirdiğine kuşku yoktu. Yalnızca düşünceli bir havada mırıldandı:

"Güzel zamanlardı!"

"Kronştad'a karşı niçin bu kadar acımasız davrandınız?" diye sordu Victor. "İsyancılara haydut muamelesi yapan o radyo ültimatomu niçin?"

Troçki yüzünü buruşurdu, gerçek bir acı okunuyordu.

"Bu ültimatomu ben vermedim. Kronştad'ın yayılmasını kabul edemezdik. Kurmaya çalıştığımız her şey yanıp tutuşmadan bu yangını derhal söndürmek gerekiyordu. Ama o bahtsızları keklik gibi vurmalarını ben asla söylemedim."

"İsyancılara radyoda sövüp sayan siz değildiyseniz kimdi?" diye atıldı Fred, sinirlenmişti.

Troçki ona acımayla baktı, sanki onun için üzülüyor gibiydi.

"Sizin patronunuz Zinoviev, elbette. Onun kuşa benzetilmiş sesini tanımadınız mı? Onun sesini kimse tanımadı. Kamufle etti sersem. Kronştad'a saldırıyı başlatan Zinoviev'dir. Herkese de benim olduğumu söyledi. Tarih karşısında bunun cefasını ben çekeceğim. Benden nefret ediyorlar; çünkü ben eski bir Bolşevik değilim onlar gibi ve

çünkü Lenin beni seviyor. O eski Bolşevikler, parti için nasıl da bir yara! Komünizmi bürokratik yozlaşmaya itiyorlar. Dillerinden proletarya sözünü düşürmüyorlar. Oysa, fabrikalarda, işçilerin yalnızca yüzde on beşi partiye katılıyor. Memurlar partisi; işte onların ideali! Ben Danton gibi ulusu silahlandırdım, silahlı ulus muzafferdir. Kızıl Ordu, devrimin en güzel kısmıdır."

"Voline niçin hapiste?" diye sordu Fred. "Devrimin en güzel kısmı niçin Ukrayna'da ölüm saçıyor?"

"Voline, bir hayduttan başka bir şey olmayan Makhno'nun suçortağıdır."

"Ben Makhno'yu tanımam; ama Voline'i iyi tanıyorum. Paris'te Rusçayı bana öğreten odur. O da sizin gibi 1905 Devrimi'ne katılmıştı. O da sizin gibi sürgündeydi. Ekim Devrimi'ne katılmak için geri geldi, sizin gibi. Bunu gayet iyi biliyorsunuz. Yalnızca Sovyet Rusya için yaşayan, onunla birlikte yaşayan insanları, niçin Rusya'nın inşaasından dışlıyorsunuz? Niçin onlar, niçin Victor değil, niçin ben değil?"

"Biz haydutları ve *makhnovitsy*leri Boutyrki'ye kapatıyoruz, *ideiny* anarşistleri değil."

"Özrünüz hep bu" dedi Fred. "Bana *ideiny* diyorsunuz ama ben Voline'in kardeşiyim."

Troçki'nin zarif karısı, talandan mucize eseri kurtulmuş dükün porselen takımında çay servisi yaptı. Uzun süreden beri Rusya'da şeker kalmamıştı. Troçki misafirlerine sakarin pastilleriyle dolu kristal bir kupayı törenle uzattı.

"Marx ve Engels İngiltere'de bu kadar çay içiyorlar mıydı bilmiyorum. Marksizm tüm bu çaydan mı geçiyor bilmiyorum? Eğer öyleyse, nasıl bir kuluçka dönemi bu!"

Marx ve Engels'i anmak Troçki'yi uzun bir hülyaya sürükledi. Pencereye yaklaştı ve kır manzarasını seyre daldı. Bir süre sonra, kollarını kavuşturarak ziyaretçilerinin önünde dikildi.

Aklıma "Marx'la Engels'in cümlesi geldi. Vakitsiz gelmiş devrimden ve o devrimin trajik kaderinden söz ediyordu. Evet, Çeka, Boutyrki, hatta benim muzaffer Kızıl Ordum; bütün bunlar, biz çok erken geldiğimiz için mi var? Halk hazır değildi. Batılı uluslar bize katılmaya hazır değildi. Kendimizi yapayalnız bulduk, kendi çelişki-

lerimiz içinde, yok edilmesi gereken hapishanelerle birlikte; var olması için neden olmayan bir polis teşkilatıyla, yalnızca bir çalışma birliği olması gereken bir orduyla birlikte."

Troçki, kelimenin gerçek anlamında tökezledi. Bir koltuğun sırtına tutundu, karısı kolundan tutup oturmasına yardım etti. Büyülenmiş olan Fred ile Victor, iktidarın zirvesine erişmiş ama korku ve güçsüzlükten titreyen, bu Shakespeare tragedyası kahramanına bakıyorlardı. Troçki'nin, bir zayıflık anında, her ikisini de liberter gençliğinin hayaletleri olarak göreceğinden ve suçlayacağından emindiler.

Troçki sürekli kendi ilkelerini ihlal ediyor, ahlaki değerlerinin gerisine düşüyordu. Koşullardan, tehdit altındaki devrimi savunma zorunluluğundan söz ediyordu sürekli. Aslında düşünmek için bir an durduğunda, olayları kendisinin yönetmediğinin, tıpkı çocukluk masallarının o cinli troykalarda* olduğu gibi, olaylar tarafından yönetildiğinin farkına varıyordu. Bunun üzerine bir başdönmesi bunaltıyordu onu. Yolun sonundaki dipsiz kuyudan korkuyordu. Sonra, engin guruyla yeniden ayağa kalkıyordu.

"Lev Davidoviç yoruldu" diye fısıldadı Troçki'nin karısı, çok üzgün bir ifadeyle. "Bağışlayın onu. Bizi bağışlayın."

Fred ve Victor kalkıp çıktılar, arabalarına bindiler.

"Pek yüceydi" dedi Victor.

"Az kaldı" karşılığını verdi Fred, "bir süre sonra iç karartıcı olacak."

Yaz başında, Alfred Barthélemy'nin ikinci çocuğu doğdu. Galina'nın beklediği çocuk. Alexandra Kollontay'a ithafen adını Alexis koydular.

Fred kırmızımsı, buruş buruş bu küçük varlığa bakıyordu. Bebek sanki derisi yüzülüyormuşçasına canhıraş bağırıyordu. Bebeğini yünlere saran Galina'ya bakıyordu. Işıltılar saçan, hiç görmediği kadar mutlu Galina'ya. Hep kendi kesinlikleri içine kapanmış, her an kendi ilkelerine gelip çarpan Galina, kuş pençeleri gibi bluzuna yapışan bu çocuğu doğurmak için açılmıştı; bedenini, tüm varlığını açmıştı. Giysisinin düğmelerini çözmüş, bebeğe meme veriyordu. Mosko-

* Rusça üç ya da üçlü anlamına gelir. Burada üç atın çektiği bir kızak çeşidinin adıdır. (y.h.n.)

va'daki dükkânlarda süt hâlâ kıttı. Neyse ki Galina emzirebiliyordu. Fred açılmış olan, devrimin geleceğiyle çakışan bu çocuğun geleceğine açık Galina'ya bakıyordu. Zihni bir kez daha batıya doğru gitti, Germinal doğduğunda hiç de böyle değişmemiş olan Flora'yı hatırladı. İkisinin oluşturduğu çifte Germinal fazladan gelmişti. Eklenmişti. Galina'yla birlikte ise asıl kendisinin, Fred'in artık fazla olduğu, anne ile çocuğun gerçek çifti oluşturduğu izlenimine kapıldı.

Fred'in eylemine zarar verecek, türden yalancı duyarlıklara varma riski taşıyan, böylesi duygusal gündem dışı şeylerle kendini zehirleyecek vakti yoktu. Gerçekten de *Krasnyï Internacional Profsoïouzov*'u (Profinterm) hazırlamalıydı. Toparlayıcılık görevi önceki yıllardaki kadar kolay olacağa benzemiyordu. Batılı anarşistler kuşkulanmaya başlamıştı. Armand; Stirnerci Armand, vaktiyle Rirette'in ona sözünü ettiği Armand, Fred'e uzun bir mektupla cevap vererek, Rus Devrimi'ne hayranlığını belirtmiş ama aynı zamanda da Lenin ile Troçki'nin yeni bir slogan gibi bayraktarlığını yaptıkları bu proletarya diktatörlüğüne mutlak olarak karşı çıktığını söylemişti. "Beyaz terörizm, kızıl terörizm, daima terörizm" diye bağlıyordu sözlerini Armand, "ruhban diktatörlüğü, burjuva diktatörlüğü ya da proletarya diktatörlüğü; diktatörlük diktatörlüktür." Daha kötüsü, ocak ayındaki Fransız Anarşist Kongresi, Bolşevik devletini mahkûm ederken, savaşçı kahramanlığına kuşkuyla yaklaştıkları Makhno'yla dayanışmasını da kesmişti. *Le Libertaire*'in başlığı, "Kahrolsun burjuvazi ve devlet; proletarya devleti de dahil!"di.

Kimi anarşistler, hem de hayli büyük bir çoğunluğu, artık yeni Fransız Komünist Partisi'ne katılıyorlardı: Monatte, Delesalle, Monmousseau... Bu katılımla kendilerine özgü düşünce tarzlarını da partiye yavaş yavaş sokuyorlardı. Bu sayede parti, Moskova'nın direktif ve uyarılarından şikâyet etmeye başlamıştı. İnançlarına kimseden gizlemeden bağlı kalan, en tepedeki Bolşeviklerden bile sakınmadığı itirazlarından taviz vermeyen Fred, en çok Rusya'da paylanmaya hazırken, bu azarlar ona Fransa'dan, İtalya'dan, İspanya'dan, tam bir yakınlık içinde olduğunu hissettiği militanlardan geliyordu. Güçlü İspanyol CNT heyeti artık, hapisten çıkmış olan Pestaña'nın değil, Joaquin Maurin ile Andreu Nin'in yönetimindeydi. Nin Rusya'ya

geldiğinde Fred'den açıklama istedi. O da hiç hiç bir şey saklamadı. Kropotkin'in cenazesinin nasıl geçtiğini, Voline ile Baron'un hâlâ hapiste olduğunu anlattı.

"Ya ekonomi?"

"Ulusal gelir 1913'teki düzeyinin üçte birine düştü. Geçen kış burjuvaların son mobilyaları da yakıldı. Kişi başına altmış gram ekmek düşüyor ve donmuş bir miktar patates; ama dayanıyor insanlar. Lenin ve Troçki'nin ağzından proletarya diktatörlüğünden başka laf çıkmıyor, ne var ki Rus proletaryası yok. Rusya bir köylü ülkesi."

Fred Gorki'nin mujikler hakkında söylediklerini düşündü; ama yangına körükle gitmeyi gereksiz buldu. Ekledi:

"Sovyetler kalmadı. Sonuncusu da Kronştad'da öldü. Sovyetlerin şu anki üyeleri parlamenter değil, benim gibi memur."

"Mademki artık Rus Devrimi'ne inanmıyorsun, sen niçin Moskova'da kalıyorsun?"

"Nereye gideyim? Fransa'da gıyabımda ölüme mahkûm edildim. Burada bir eşim var, bir de çocuk; yoldaşlarım var. Her şey bitmedi henüz. Zinoviev ve Kamanev beni dinlemeyi reddetmiyorlar ve onlar sayesinde güç durumda olan muhaliflere yardım edebilirim. Liberter ruh Rusya'da hâlâ çok canlı. Gevşemenin zamanı değil! Bolşevik Parti'nin sol kanadını güçlendirmekte bana yardım etmeniz gerek. Rus komünistlerinin giderek daha da sağa saptıkları kesin."

4 Temmuz'da kongrenin ortasına bomba gibi bir haber düştü: Moskova'daki Taganka Hapishanesi'nde on üç anarşist, ya davaları görülsün ya da serbest bırakılsınlar talebiyle açlık grevine başlamışlardı. Voline ve Baron da bunlar arasındaydı. Batılı delegeler bu haberi bağırış çağırışlarla karşıladılar. Bir kez daha kürsüye çıktı (Troçki kürsüye yapışmayı nasıl beceriyordu her zaman, bütün kürsülere, sanki sonsuza dek tarihin kürsüsünde kalacakmış gibi!) Troçki, Fanny Kaplan'ın kurşunlarının sesini işittirdi. Kendi uydurduğu yalanlara kendini inandırmayı başarmış gibi kararlı bir coşkuyla haykırdı:

"Biz gerçek anarşistleri hapsetmiyoruz. İçerde tuttuklarımız, anarşist kisvesi altındaki canilerden başkası değil."

Haydutluklardan, zulüm ve haksızlıklardan, keyfi infazlardan bıkmış olan Rus halkı nezdinde etkili olmaya başlamış ve sonunda bu

anarşist günah keçisini dayatmış olan hep aynı argüman! Genellikle anarşist demek aynı zamanda Yahudi demekti; fikir çağrışımı gerçekleşiyordu.

Yabancı delegeler ise öfkeleniyor, açlık grevcileriyle görüşmek istiyorlardı. Troçki Fred'den onları liberter kulüplere, yeni açılmış olan Kropotkin Müzesi'ne götürmesini, hâlâ çıkmakta olan anarşist gazeteleri göstermesini istedi. Fred'den daha kararlı olan militanlar, Moskova'daki kaçakları, soytarıları, anarşinin karikatürü olan ve anarşi fikrini gülünç düşüren herkesi toparlamakla görevlendirildiler.

"Görüyorsunuz" diye bağırıyordu Troçki, "bunlar her şeye itiraz edenlerden, gevezelerden, iflah olmaz hayal perestçilerden başka bir şey değiller. Bilinçli ve örgütlü gerçek anarşistler bizimle birlikte."

Alfred Barthélemy ve Victor Serge kendilerini hiç de hoş olmayan bir konumda buluyorlardı. Onlar da folklorik anarşistleri reddediyorlardı; ama Taganka'daki açlık grevcilerinin Troçki'nin inandırmak istediği gibi adli mahkûm olmadığını, adli mahkûmlarla karıştırılmış siyasiler olduklarını biliyorlardı. Bu, çarlık polisinin bile cesaret edemeyeceği kadar sinsi bir operasyondu.

Fred'in, Victor'un, Andreu Nin'in bıkıp usandırdığı Troçki sonunda teslim oldu. Mahkûmlar, açlık grevinin on birinci günü, müebbet sürgün kararının ardından Rusya dışına sevklerinin çıktığını öğrendiler.

Bu açlık grevinin ve Fred Barthélemy'nin Andreu Nin'e yaptığı açıklamaların sonucu, İspanya'daki beklenmedik bir olay oldu. Bolşeviklerle her türlü samimi işbirliğinin imkânsız olduğu ortaya çıktığından CNT gerçekten de III. Enternasyonal'e katılımını iptal etti. Pestaña, bunun üzerine, gizli tuttuğu ve Maurin ile Nin'in raporunu önceleyen raporu yayımlamaya karar verdi. CNT yalnızca Avrupa'nın en güçlü anarşist sendikası olmakla kalmayacak, dahası Moskova'da gördükleri şey karşısında öfkeye kapılan Maurin ile Nin, birkaç yıl sonra, Moskova'dakiyle hiç alakası olmayan otonom bir komünist parti kuracaklardı. Devrimci İspanya, Rus Devrimi'nin rakibi olarak ortaya çıkıyor ve kendi yolunu açıyordu.

İspanya'nın ayrılmasına Moskova tüyler ürpertici bir intikamla karşılık verdi. Aaron Baron'un genç karısı Fanny, Odessa'da, bir kal-

pazan çetesiyle işbirliği bahanesiyle tutuklandı, ensesine bir kurşun sıkılarak öldürüldü.

Çeka bütün şehirlerde Kara Muhafızlar'ı silahsızlandırıyor ve kurumlarını kapatıyordu. Ayrıca Kızıl Ordu, Makhno'nun Ukrayna'daki serbest komünlerini kesin olarak tasfiye ediyordu. Fred, kayıp olan İgor'dan haber almak için Zinoviev nezdinde araya girdi. İnce sesli Zinoviev, ajite olduğunda büsbütün dayanılmaz olan ve sesi sinir krizi geçiren oğlan çocuğununkine dönen Zinoviev, bütün bunların Troçki'nin başının altından çıktığı konusunda Fred'i ikna etti; bu Bonaparte'ın hareketlerine izin verilirse Rusya'nın üzerine terör çökecekti, "senin üzerine yoldaş Barthélemy, benim üzerime, Kamenev'in üzerine. Sonunda yoldaş Lenin'i bile ürkütecek. Göreceksin... o feldmareşal!"

Histerik bir şekilde gülmeye koyuldu:

"Feldmareşal! Kronştadlılar ona iyi ad takmış!"

Fred, Troçki'ye maledilen Zinoviev ültimatomu tezgâhını düşündü. Doğru muydu? Belki de Troçki yalan söylüyordu?Niçin herkes birbirinden nefret ediyordu? Politbüro üyeleri arasındaki bu çocukça rekabetten endişe duyan Victor Serge, bir kez sormuştu Lenin'e. "Niçin herkes birbirinden nefret ediyor?" Lenin, gülümseyerek, nazikçe cevap vermişti: "İhtiras, aziz dostum, ihtiras!"

"Yoldaş Zinoviev" dedi Fred çok sert olmasını istediği bir ses tonuyla, "Troçki on üç anarşisti Taganka'dan sürmeye söz vermişti ama hâlâ hapisteler. Bu sözü yabancı delegelere verdi. Onlar önünde ben garantörüm."

Zinoviev ciyakladı:

"Görüyorsun işte nasıl biri olduğunu feldmareşalin. Kendini önemli göstermek için her aklına gelen sözü veriyor. Ama kararları veren Çeka, o değil."

"Ama sen, yoldaş Zinoviev, dostlarımı Taganka'dan çıkartacak kadar güçlüsün."

"Dostların! Sen de iyi biliyorsun ki onlar senin dostun değil. Senin dostun benim. Kamanev senin dostun. Sana ve Galina'ya fazlasıyla dostluk besliyoruz. Sen gerçek bir Rus oldun ve yeni Rusya'nın müstakbel bir kurucusunun babasısın. Bırak senin anarşistleri. Ne

halde olduğumuzu görüyorsun, ülke ne durumda, ne sefalet içinde görüyorsun! Sizin teorisyenlerin, ustamız Kropotkin'in yarattığı her şey ancak gelecek asırlarda mümkün olacak. Yok olma tehdidiyle karşı karşıya olan Rusyamızda değil. Önemli olan tek şey tüm iktidarı kitlelerden proletaryanın öncüsüne, yani Komünist Parti'ye aktarmak."

Her zaman olduğu gibi Zinoviev'den bir şey elde edemeyen Fred Kamanev'e gitti. Kamanev ona hiç söylev çekmedi; ama eylül ayında Voline, Maximov, Gorelik ve birkaç kişinin daha Rusya'dan ilelebet sürülmesini sağladı. Aaron Baron onlar arasında değildi. Fred Kamenev'in yanına döndü, o da bir kez daha Çeka nezdinde araya girdi. Jerzinski başvurunun çok geç geldiğini, tüm sürgünlerin gittiğini, tecrit edilmiş biri için bir istisna dayatılamayacağını söyledi. Fred için yalnızca Voline'in serbest bırakılması temel önemdeydi. Aaron Baron hapiste kaldı. Bir daha kimse onu görmediğine göre belki de hâlâ orada.

Bu uğursuz koşullarda Alfred Barthélemy, iç muhalefete geçti. Üstelik bu muhalefette, asla unutamayacağı iki olağanüstü kadını daha yakından tanıdı: Galina'nın büyük modeli Alexandra Kollontay ile Troçki'nin iflah olmaz düşmanı Maria Spiridonova.

Bu iki kadın iki akımı, Bolşevik politikaya karşı iki ayrı muhalefeti temsil ediyordu: Kollontay işçi muhalefetini, Spiridonova da köylü muhalefetini. Her ikisi de kendi ilkelerini gerçek halka dayandırıyordu.

Alexandra Kollontay gerçekten de yalnızca kadın kurtuluşunun teorisyeni değildi. Komünist Parti'nin merkez komitesinde, işçi sınıfı ile partinin özdeşliğinin sahiciliğinden tek kuşku duyan oydu. Troçki'nin uçuruma koşuşundan, Zinoviev'in oy hilelerinden, Kamenev ile Bukharin'in nüfuz kaybından ürken Alfred Barthélemy, cazibesi ve otoritesiyle çok etkileyici olan Alexandra Kollontay'a yönelmişti. Alexis'in doğumundan beri Galina da Alexandra'yla daha sık görüşüyordu. Alexandra, gelecekteki komünist toplumda aile çekirdeğinin her türden devamlılığını kesin olarak reddetse de Galina, Alexandra'yı annesiymiş gibi seviyordu. Alexandra ona defalarca kızmış, geçerliliği kalmamış duygularla oyalandığını, Galina'nın ken-

di nezdinde tanışmaktan hoşlandığı genç bir yoldaştan başka bir şey olmadığını söylemişti. Her şey buraya, bir zevk sorununa gelip varıyordu. Yaşamdan mümkün olan tüm zevki almak; ama yeni toplumun inşaasına zarar vermemesi koşuluyla. Bu zevki, öncelikle de bedensel zevkleri engelleme riski taşıyan her şey, gözden geçirilmeli ve düzeltilmeliydi. Cinsiyetler arasında engel yoktu. İki varlığı kapatan, hapseden, böylece bütünsel kolektif yaşamdan uzaklaştıran evlilik yoktu. Cinsel partneri özgürce seçmeye engel olduğunda, doğurganlık da aşkın amacı olmamalıydı. Alexandra'nın ilk kocasından bir oğlu vardı ama neredeyse bu durumdan özür diliyordu: "Çocuğumu büyük özenle yetiştirmiş olmama rağmen, annelik asla yaşamımın odağı olmadı."

Kollontay, aile yaşamından çalışmanın örgütlenmesine geçerek Bolşeviklerin gasp ettikleri özgürlüğü ve otoriteyi sendikalara geri vermeyi talep ettiğinde, Fred, devrimin sanki donmuş bir göl üzerindeymiş gibi kaymakta olduğu bu tek parti diktatörlüğünden Rusya'yı kurtaracak tek kişinin, bu kadın olduğunu görüyordu.

Çünkü o 1921 yılında, Batılı komünist partilerdeki homurdanma yılında, İspanyol Komünist Partisi'nin koptuğu o yıl, Rusya'da serbest seçimlere izin verilseydi, Bolşevikler tasfiye edilip sol sosyalist-devrimciler ve anarşistler kazanırdı. Sabotajlar ve grevler artıyordu fabrikalarda. Halkın memnuniyetsizliği hiç bu denli büyük olmamış ve bu denli şiddetli ifade edilmemişti. Troçki ve Zinoviev'den çeşitli nedenlerle nefret eden herkesin o zamana dek saygı duyduğu Lenin bile tartışılmaya başlanmıştı. Bir yığın yoksunluğa yol açmış olan savaş komünizmine halk, zorunlu bir ehveni şer olarak katlanmıştı ama yabancı orduların geri çekildiği, beyazların yenildiği bu dönemde bir partinin diktatörlüğünü sürdürmesinin gerekçesi neydi ki? Tüm politbüro üyeleri fabrikadan fabrikaya, atölyeden atölyeye koşturarak, kollarını kavuşturmuş emekçilere söylevler çekiyorlardı. İktidarın ele geçirilmesiyle ilgili her şey, Marksizm tarafından öngörülmüştü ama Komünist Parti'nin, temsil yetkisini elinde bulundurduğu bu proletaryanın güvenini yitirme ihtimali hariç. Böyle bir ihtimal akla hayale gelebilir gibi değildi; çünkü Bolşevikler sosyalizm ile proletaryanın bir olduğuna, komünizmin proletaryayı temsil ettiğine inanmışlardı. Yine

de işte, halkın cılız işçi tabakası isyan ediyordu. Köylülere gelince, onlar devrimden uzaklaşamazdı çünkü zaten hiç yakınlaşmamışlardı! Düşmanlarından kurtulan Kızıl Ordu, mujiklerin son isyan çetelerini avlamakla meşguldü. Kızıl Ordu ve Çeka; işte Ekim Devrimi'nin iki başarısı. Ne uğursuz bir şaka!

Proletaryanın bu beklenmedik öfkesi karşısında Lenin, ansızın emekçilerin mitinglerinde bitiveriyordu. Komiserleri kadar kötü karşılanmayan Lenin, yine de paylamalara maruz kalıyordu. Moskova demir-çelik işçilerinin karşısında söyleyecek laf bulamayınca sonunda:

"Beyazlar geri dönsün mü istiyorsunuz?" diye bağırmıştı.

Elleri ve yüzü makine yağından simsiyah olmuş yaşlı bir işçi Lenin'in yakınına geldi, öyle yakınına ki Lenin birkaç adım geriledi.

"Kim isterse o gelsin!" diye bağırdı tehditkâr bir tonla adam. "Kim isterse o gelsin! Beyazlar, siyahlar, hatta şeytanın kendisi; yeter ki bizi sizden kurtarsın!"

Yine Fanny Kaplan'ın kurşunlarının sinir bozucu vınlaması.

Birkaç adımlık bu geri çekilmesinden dolayı Lenin ne kendini affedecekti, ne de işçi sınıfını. İşçi sınıfı olgunlaşmamış olduğundan, onun anlık tereddütlerini hiç kaale almamak gerekiyordu. Troçki haklıydı: Sendikalar her türlü özerklikten yoksun bırakılmalı ve yönetim aygıtı içinde emilmeliydiler; bundan böyle sendika militanları işçilere karşı devleti savunmalıydı, yoksa devlete karşı işçileri değil. Disiplin ve verimlilik dayatmalıydılar, Kızıl Ordu'dakiler gibi bir tür siyasi komiser görevi görmeliydiler. Troçki'nin kurduğu bu çekirdekten ordu karşısında Lenin, uzun süre kuşku duymuştu. Şimdi Troçki'yi tamamen onaylıyordu. Herkesten çok. Ordu ortadan kaldırılmayacağı gibi, işçi sınıfı da ordu modeline göre örgütlenecekti.

Bukharin bile sendikaların bu askerileştirilmesiyle hemfikir olduğunu duyurmuştu. Bukharin bile tüm muhalefet partilerinin, Kronştad'ı onayladıkları bahanesiyle ortadan kaldırılmasını onayladı.

Alfred Barthélemy, kendisine karşı daima sempatik davranmış olan Bukharin nezdinde, son bir teşebbüste bulunmaya çalıştı. Bukharin, yüz seksen derece çark ederek onu bertaraf etti:

"İki partili bir sistem, evet, bunu yapabiliriz, bunu yapabiliriz. Ama biri iktidarda olacak, diğeri hapishanede."

Ağzından çıkan bu şakaya gülüyordu Bukharin. Gülüyordu, her zamanki gibi biraz afacan, her zaman kibar. Fred'e bürosunun kapısına kadar eşlik etti, kolundan dostça tutmuştu, incecik, narin; biraz fazla gergin, biraz fazla hızlı uzaklaşan Fred'in uzun silüetinin yanı sıra yürümüştü...

Alfred Barthélemy tüm parti liderleri arasında bir korkunun yükseldiğini, her birinin yüzünün çöktüğünü fark ediyordu. Zinoviev, zamanının büyük bölümünü başkanlık koltuğundan çok kanepesine uzanmış olarak geçiriyordu, hıçkırıklarla depresyon krizlerinin içindeydi. Ne zaman bir hükümet korkuya kapılsa iyice kötüleşir. Kendi zayıflığıyla karşı karşıya kalan devrim, totalitarizmden başka çıkış görmüyordu. Kronştad Sovyeti'nin ezilmesi, Gürcistan Menşevik Cumhuriyeti'nin ezilmesi, Ukrayna Liberter Cumhuriyeti'nin ezilmesi, sol sosyalist-devrimcilerin ve anarşistlerin kitlesel olarak tutuklanması... İşletilmeye başlanan totaliter makine hiç durmuyordu. Teori kısırı Bolşevikler, çocuk bir halka akıl ve mutluluk getirmek üzere, bu halkın yerine kendini ikâme eden erdemli ve aydın azınlık fikrini şu eski Jakoben fikirden çekip almışlardı.

Lenin, parti içindeki her türlü fesadı dışlama önerisinde bulunmaya kadar gitti. Yine de Alexandra Kollontay, işçi muhalefeti olarak adlandırılması gereken şeyi temsil etmeye devam etti; Parti dışında bulunan ve artık anarşistler kadar reddedilen Maria Spiridonova ise, Rus halkının en büyük çoğunluğunu oluşturanları, yani köylüleri savunmak için çırpınıp duruyordu.

1921'de, tüm rakiplerini ortadan kaldırmakla yetinmeyen Bolşevikler, parti içindeki uyuz keçileri de çekip çıkarmaya karar verdiler. İlk temizlik iki yüz bın üyeyi, yani toplam üyelerin üçte birini ortadan kaldırdı. Ne Alfred Barthélemy, ne Victor Serge bunlar arasındaydı.

"Fredy, hey Fredy" diye haykırıyordu Victor, "bize gösterilen bu gönül yüceliği beni şaşırtıyor. Mademki biz ne dışlandık, ne mahkûm, ne de ölüyüz, o halde bizi rehin olarak tutuyorlar demektir. Bana biraz öyle geliyor ki seninle birlikte sanki Fesart Sokağı'ndaki o eski viranedeyiz. Etrafımızda fark etmediğimiz ama hissettiğimiz bir aynasız ordusu dolanıp duruyordu hani. Burada da kokuları aynı. Zaman zaman Belleville'i düşündüğün oluyor mu Fred?"

"Hep düşünüyorum. Flora'yı özlüyorum, biliyorsun."
"Flora, Rirette... Ama çok kısadır, kiraz zamanı..."

Flora, Rirette... Şimdi de Galina ve Alexandra... Fred, bugün Galina ve Alexandra'nın yanında olduğu gibi Flora ile Rirette'in yanında olmamıştı hiç. Bunun nedeni kuşkusuz ki bu iki Parisli kadının mizaçlarıydı. Flora daha küçücük bir kızken bile öyle bir kişilik sergiliyordu ki Victor'un eşinden asla geri kalmıyordu. Galina ise, Alexandra'yla karşılaştırıldığında, çekicilikten yoksundu.

Kollontay bir toplantıya gittiğinde, tüm tartışmalar kesiliyordu. Güzelliği, düşes havası, coşkusu, tüm bakışları üzerine çekiyordu. Kollontay'ın feminizmi üzerine kendi aralarında şakalaşmaktan geri durmayan ve cinsel özgürlük teorilerine hiç inanmayan bu erkeklerin ağızları, karşılarında Kollontay'ı gördüklerinde ve Kollontay konuşmaya başladığında hayranlıktan açık kalıyordu. Kollontay çok kısa sürede onları kendine çekiyordu. Bir işçi muhalefetiydi onunkisi; en tartışmalı, kural olarak Bolşevikler için en hayal edilmez muhalefeti temsil ediyordu ama asla ona karşı çıkılamıyordu. Hatta ateşli, genizden gelen, altüst edici sesiyle, imtiyazlı yeni bürokrasiyi teşhir ederken bile kimsenin gıkı çıkmıyordu.

"Bürokrasi" diyordu, "partimizin ve sovyet kurumlarının iliğine kadar işleyen bir vebadır."

Onu dinleyen imtiyazlı bürokratlar, imtiyazlarından vazgeçmeye hazır olduklarını itiraf ediyorlardı. Bürolarına geri döndüklerinde bu fikirlerinden caysalar da o an için, onları cezp ediyordu. En olağanüstüsü ise, onları böyle boyunduruğu altına almasına asla öfkelenmiyorlardı.

Kollontay'ın teoriden pratiğe ustalıkla geçtiğini gayet iyi biliyorlardı. Erkek meslektaşları proletaryanın koşullarını dönüştürememişken o, ailenin alışıldık yasasını hızla altüst eden bir dizi yasayı derhal çıkartmamış mıydı? Toplumsal işlerle ilgili halk komiseri gerçekten de boşanmayı ve kürtajı yasallaştırmış, kreş ve çocuk bahçesi ağları açmış, eşit işe eşit ücreti dayatmıştı. Bu devrim içinde devrim, kadınlık durumları gereği en berbat koşullarda olan kadınlar arasında ona olağanüstü bir popülarite sağlamıştı. Perestroyka bitar: Kadın ve er-

kek işçilerin devrimden bekledikleri bu gündelik yaşamın yeniden yapılanmasını o, neredeyse tek başına sunmuştu. Evli kadınları ev işi angaryasından kurtarmak amacıyla Alexandra Kollontay, hem çocukların kolektif eğitimini hem de komün evlerinde yetişkinlerin bir tür ortak duyum geliştirmesini öneriyordu. Alfred Barthélemy, gençliğindeki okumalarında kendini pek etkilemiş olan Charles Fourier'nin ve Fransız ütopik sosyalistlerinin teorileriyle yeniden karşılaşıyordu Alexandra'nın fikirlerinde.

Alexandra Kollontay cazibenin ta kendisiydi. Fred için, Alexandra'nın cazibesi Galina'nınkini neredeyse silecekti. Galina'nın Alexandra'ya hayranlığı, ona benzeme çabası da kendisinin iyice silikleşmesine katkıda bulunuyordu. Elli yaşındaki kadının karşısında yirmi yaşındaki kadın, fiziksel olarak bile siliniyordu. Galina bir dublör oluyordu.

Alexis'e gelince, Germinal asla onu bu kadar heyecanlandırmamıştı. Elbette ki Fred Germinal'in doğumunda pek gençti. Germinal sanki onun çocuk oyunlarına, matrak bir Noel Baba'nın gönderdiği bir oyuncaktı. Alexis'le birlikte ise kendini etten kemikten bir baba olarak hissediyordu. Onu kollarına almaktan, pencereye götürüp, gelip geçenlerle, araçlarla dolu, gürültü içindeki caddeyi göstermekten hoşlanıyordu. Onunla Fransızca konuşmaktan hoşlanıyordu. Victor'la ettiği bir iki kelime dışında artık pek Fransızca konuşmuyordu. Alexis'in kulağına fısıldadığı kelimeler bir çocuk şarkısına benziyordu. Bu kelimeler onu hep Belleville'e, Flora'ya doğru götürüyordu, Alexis ile Germinal'i karıştırmak, kara gözleriyle sorgulayan Galina'yı dışlamaktan da bir tür rahatsızlık duyuyordu.

Troçki'nin yükselişi doruğa erişmişti. Yine de en tepede değildi; çünkü en tepede Lenin vardı. Bununla birlikte Troçki, şimdi babanın sağ tarafında oturmaktaydı.

Lenin'i şaşırtıyor ve keyfini kaçırıyordu. Bu teatral hatibin patetik tiradları Vladimir İlyiç'te hem hayranlık hem de rahatsızlık uyandırıyordu; çoğu zaman da tumturaklı laflar eden bir entelektüeli, ağzı açık dinleyen bir mujik durumuna düşmüş gibi hoş olmayan bir duyguya kapılıyordu. O 1921 yılında Troçki, yine de Lenin'in gözdesi

gibiydi hâlâ. Bir tür tahteravalli gibi, Troçki yükseldikçe Zinoviev düşüyordu ve Zinoviev düştükçe, düşüyordu. Fred vaktinin büyük bölümünü onu yükseltmeye çalışarak geçiriyordu. Bu işe canla başla girişiyordu; çünkü Troçki'nin başarısı ona hiç hoş gelmiyordu, Troçki'de askeri bir diktatörün silüetinin belirdiğini görüyordu. Fred, kişiliğindeki muğlaklıklara rağmen, kendini hiç bu kadar Zinoviev'e yakın hissetmemişti. Ama bu komik opera sahnesinde muğlak olmayan kim vardı ki? Bukharin mi? Sendikaların askerileştirilmesini onaylayarak Fred'i hayal kırıklığına uğratmıştı. Bukharin sağa çark ediyordu. Kamanev mi? Dürüstlük, doğruluk abidesi Kamanev, Troçki'nin egemen kişiliğinden ürkmüş, o da ona cephe almıştı. Kamenev ile Zinoviev hep aynı ipte oynuyorlardı. Castor ve Pollux zorluyor! Zinoviev yakınıyordu:

"Varsa yoksa feldmareşal. Parti artık Leninist değil, Troçkist oldu!"

Troçkist! Bu buluşundan büyülenmişti. Ortaya atılan bu kelime Kızıl Ordu kurucusunun tüm rakiplerince kullanılacaktı. Fred de dahil. Bu sıfatı yerli yersiz kullanması Victor'u sinirlendiriyordu. Troçki'nin totalitarizm eğilimine rağmen Victor Serge ona güvenini koruyordu. Sonunda Fred ile Victor'un dostluğu bundan etkilendi. Artık aralarında politikadan konuşmuyorlardı. Görevleri böyle bir konuşmayı güçleştiriyordu. Bunun sonucunda, sohbetlerinin konusu giderek daha sık Belleville oluyordu. Gelecek belirsiz olduğundan, geçmişlerinden tat alıyorlardı. İmparatorluk koşullarında cumhuriyet her zaman daha güzeldir!

Şaşkınlık içerisindeki Alfred Barthélemy, dikkatini daha çok Bolşeviklerin rakiplerine yöneltiyordu. Şu sol sosyalist-devrimciler, sovyetlerin ilk hükümetinde çoğunluk olan bu parti, Troçki onlara "tarihin çöplüğünü" layık gördüğünden beri yasaklıydı. *İdeiny* anarşistlerin tersine, sol sosyalist-devrimciler, sürekli olarak sosyalist ilkelere ihanetle suçladıkları Bolşeviklerle asla herhangi bir uzlaşmayı kabul etmemişlerdi. 7 Temmuz 1918'de Lenin Hükümeti'ne karşı bir isyanı neredeyse kotarıyorlardı; Jerzinski'yi hapsetmeyi bile başarmışlardı. Bu isyanın, bu komploların ruhu o ufak tefek, narin kadındı: Neredeyse Lenin kadar popüler olan Maria Spiridonova...

Maria Spiridonova Alfred Barthélemy'nin kafasını karıştırıyordu. Herkes gibi Alfred de Spiridonova'nın çarlık döneminde bir valiyi kendi elleriyle öldürdüğünü, yakalanıp işkence gördüğünü, zindana mahkûm edildiğini ve tüm siyasi mahkûmlar gibi 1917 Şubat ayaklanmasında kurtulduğunu biliyordu. Troçki'nin, Lenin'in partisine katılmadan önce sol sosyalist-devrimcilere çok yakın olduğunu da biliyordu. Troçki'nin bugün bu siyasete yönelik nefreti de kuşkusuz buradan kaynaklanıyordu. Özellikle de Spiridonova'dan nefret ediyordu. Sanki bu aşırılığıyla geçmişteki hoş olmayan birlikteliklerini unutturmayı umuyordu. Sol sosyalist-devrimciler Bolşevikleri mujikleri unutmakla, Alfred Barthélemy için bir muamma olarak kalmış o köylüleri unutmakla suçluyorlardı.

Fred için iki muamma, iki cazibe merkeziydi bunlar: Spiridonova'nın kişiliği ve Voline'in de savunduğu o esrarengiz köylülere erişmek. Zinoviev'in yanında çalışan biri için sol sosyalist-devrimcilerle görüşmek kolay değildi. Fred, belki Alexandra Kollontay böyle bir görüşme ayarlayabilir diye düşündü. Ama o da bütün Bolşeviklerin Spiridonova'ya duyduğu tiksintiyi paylaşıyordu.

"Histeriğin teki o, delinin biri!"

"Bir kahraman."

"Kahramanlara ihtiyacımız yok Fred. Bizde eksik olan, yüksek nitelikli işçiler."

"Benim bir türlü anlayamadığım şu Rus köylülerinden söz etmesi için onu görmek isterim."

"Kim anlıyor ki onları? Anlayacak hiçbir şey yok. Yontulması gereken kaba saba halk işte. Spiridonova köylülerden senin ve benim kadar uzak. Kadının onlarda sevdiği şey, en aşağılık yanları: itaatsizlik, kaos, barbarlık. Rusya'da fazlasıyla köylü var. İşçiler yetersiz. Gelecek mujiklerde değil, şehirlerdeki işçilerde. Köylüleri en az sayıya indirmeli. Bu kaba köylülerin, topluluk halinde yaşamanın farkında olan, bilinçli şehirli işçilere dönüştürülmesi gerek. Ne müthiş bir iş bu Fred! Şu aydınlık, pırıl pırıl geleceğe bak! Bak! Spiridonova gerici biri. Kendini devrimci sanıyor ama onun değerlerinin hükmü kalmadı, çarlığın değerleri, Tolstoy'un değerleri. Ölü canlar... İşte şu sözde köylü partisi: Ölü canlar partisi!"

Alfred Barthélemy'nin kafasına koyduğunu yapmasını kimse engelleyemezdi. Ne kendisi ne başkası. Aklına koyduğu fikrin peşinden gidiyor ve sonuçları ne olursa olsun sonunda daima amacına ulaşıyordu. Dolayısıyla, Maria Spiridonova'ya kadar ulaştı.

Alexandra ile Maria arasındaki zıtlık Fred'i şaşırttı. Ufak tefek, zayıf Maria Spiridonova, tüyleri diken diken olmuş, tırnaklarını çıkarmış bir sokak kedisine benziyordu. İlk izlenim sevimsizdi. Doğrusu Maria Spiridonova uzak bir geçmişten, Dostoyevski romanlarından çıkma, bomba atan entelektüeller zamanından geliyordu.

"Ne istiyorsunuz?" diye homurdandı, küçümseyerek. "Burjuvazinin jandarmalarına açıklayacağımız hiçbir şey yok."

"Bolşeviklerin jandarma oldukları doğru; ama burjuvazinin değil."

"*İdeiny*ler daha da berbat. Muhbir onlar!"

"Maria, sizin savunduğunuz fikirler anarşiye yakın. Bana Rusça'yı dostum Voline öğretti. Onun sayesinde burada yaşıyorum. *İdeiny* olmayı kabul ederken yanılmış olabilirim; ama siz de sol S R'ler, siz de yanıldınız çünkü Bolşevikler gibi siz de iktidar fetişizmi içinde yolunuzu şaşırdınız..."

"Biz iktidarı alıp asgariye indirmek istiyorduk. En asgarinin asgarisine."

"Yanıldınız. Voline'in bu konuda dediklerini hatırlıyorum: 'İktidar, yuvarlandıkça dağılan bir kum topu asla olamaz; o daima bir kar topudur, yuvarlandıkça hacmi büyür.' Rusya kum ülkesi değil, kar ülkesi. Devrimin başında Bolşeviklerle birlikte yuvarlamaya başladığınız top, şimdi dev gibi. Öyle dev gibi ki bizi bile ezebilir. Ben, anlayamadığım şu köylüler nedeniyle sizi görmeye geldim. Bir de sizin için Maria... Sizin cesaretiniz..."

"Beni görmeye gelmelerinden nefret ediyorum. Çirkinim ben."

"Bana köylülerden söz edin, Maria..."

"Kurnaz Lenin devrimci kitleleri kendine çekiyor. Ama mujiklerin güvenini asla kazanamaz."

"Neden?"

"Köylü toprağı sever, toprağın nimetlerini sever. Özgürlüğü sever. Bolşevikler özgürlükten nefret ediyorlar. Onların tek inandığı eşitlik. Yalnızca şehre inanıyorlar, makinelere, elektriğe inanıyorlar.

Sözde proletaryaları bir köpükten, birazcık yosundan başka bir şey değil. Köylü ormandır, ırmaktır, tundradır, steptir, Rus dünyasının ucu bucağıdır. Bolşevikler kendi köpükleri içinde geberip gidecekler. Bizler ise Rusya'nın derinlerdeki partisiyiz. Biz kazanacağız."

Fred, Alexandra Kollontay'ın öfkeli sözlerini hatırladı: bir histerik, deli. Maria Spiridonova'ya ve çılgınca umutlarına inanamamış gibi bakıyordu. Bolşevikler tüm hâkimiyeti ellerinde tutarken, kendi partisinin geleceğine nasıl da güvenebiliyordu? Köylüler Bolşeviklerin peşinden gitmiyordu, bu kesin; ama şehir daima iktidarın yeri olmuştu. Er ya da geç, gönüllü olarak ya da zorla, köylüler yeni efendilerine boyun eğmek zorunda kalacaklardı.

Bu ufacık kadını harekete geçiren darmadağınık enerji, acıma uyandırıyordu. Zayıf yüzündeki gözleri, tekinsiz bir kıvılcımla parıldayan büyümüş gözbebekleriyle orantısız gibi geliyordu. Fred, intihara mahkûm biri karşısında olmanın acısını hissediyordu içinde. Ne diyeceğini bilemiyordu.

"Maria, siz köylüleri seviyorsunuz ama ne onları kurtarmak için, ne de kendinizi kurtarmak için bir şey örgütlüyorsunuz. Onların isyan etmesini bekliyorsunuz. Oysa, Makhno'nun isyanı bile başarılı olamadı. Kaçınılmaz sonuna doğru ilerliyor. *Makhnovitchina*yı neden desteklemediniz?"

"Makhno Kızıl Ordu'ya yardım etti, siz *ideiny*ler gibi; sizler Bolşeviklere yardım ediyorsunuz. Siz olmasaydınız ne olurlardı? Hayır, biz kendi fikirlerimizden asla kuşku duymadık. Ne pahasına olursa olsun onları savunduk. Bolşevikler iktidarda kaldıysa bu anarşistlerin hatasıdır. Her şeyi mahvettiniz siz. Defolup gidin! Sen de defol git, *ideiny*!"

"Dikkat edin, Maria, anarşistler tasfiye edildi. Sizin de sıranız gelecek."

"Elime tekrar tabancayı ve bombayı alırım, vaktiyle yaptığım gibi. Kimseden korkum yok benim."

Bir kedi gibi, tükürükler saçarak kahkahayı bastı:

"Defol, lanet olası *ideiny*!"

Her akşam Galina'yı bulduğu konuta vardığında ıvır zıvır dolu merdivenleri çıkan Alfred Barthélemy, bu eski burjuva konutundan

yükselen gürültü patırtıyı işitince şaşırdı. Partinin yüz kadar görevlisinin paylaştığı, aşırı biçimde bölünüp parçalanmış bina, bir tür kışla olmuştu. Tahta paravanlarla ayırarak büyük salonları dört oda yapmışlardı. Kolektif olarak kullanılan tüm mutfaklar, tüm lavabolar dört, hatta sekiz aileye hizmet ediyordu. Dolayısıyla sürekli tartışma, kavga eksik olmuyordu. Maria Spiridonova'yı ziyaretinin onu bunalttığı bu akşam, Fred'e daha yoğun, daha nahoş gelen bu kesik kesik seslerin kaynağı da buydu. Bu binanın içerisinde kolektif yaşama mecbur edilmiş komünist görevliler bile bu işi beceremiyorsa, işçilere, dahası köylülere dayatıldığında ne olacaktı? Merdivenlerden çıktıkça Fred'in içi iyice daralmıştı. Tamamen kör ve sağır bir kaptanın yönettiği, rotasından sapmış bir geminin sintinesine kapatılmış yolcunun iç sıkıntısıydı onunki. Spiridonova deli olmasına deliydi kuşkusuz; peki ya sanat ile yaşamı birbirine karıştıran bir tragedya oyuncusu gururuyla Troçki; o da çılgının teki değil miydi? Troçki, görkemli bir mizansenin aktörü haline getirdiği milyonlarca insanı kullanıyordu. Avrupa'nın tüm ülkelerinden daha büyük boyutlardaki bir tiyatro sahnesi üzerinde, devrimi oynuyordu. Kendi tragedyasını yurttaşlarının kanıyla yazıyordu. Sanrılı estet, paranoyak entelektüel. Alfred Barthélemy'in Troçki'ye duyduğu hınç, Zinoviev'in her gün ettiği laflarla iyice körüklenmiş olarak giderek büyüyordu.

Binadaki uğultuların fırtına esintileri gibi sızdığı küçük odalarında Fred, Galina'yı bitkin bir halde, sandalyenin üzerinde iki büklüm olmuş, acıyla hıçkırır buldu. Yanına koştu.

"Hasta mısın?"

"Alexis!"

"Ne Alexis mi? Nerede?"

"Onu gelip aldılar."

"Nasıl yani? Kim?"

"Parti."

"Parti mi? Niçin?"

Galina'nın önünde diz çöktü, başını tutup kaldırdı, nemli gözlerinden öptü.

"Alexis'e ne oldu?"

"Sana bir şey dememiştim ama Alexandra beni Alexis'i kendi ken-

dime yetiştirmek istediğim için eleştiriyordu. Beni burjuva fikirlere saplanıp kalmakla suçluyor, çocuklarımızın devrimin evlatları olması gerektiğini ve devlet tarafından üstlenilmeleri gerektiğini, devrimin evladını tek başıma gaspetmeye hakkım olmadığını tekrarlayıp duruyordu. Haklı elbette. Yeterince güçlü olmayan benim. Alexis özel bir evde bizimle olduğundan daha iyi olacak. Onu bir öncü olarak, geleceğin insanı olarak yetiştirecekler."

Fred öfkelenmeye başlamıştı:

"Niçin verdin Alexis'i? Neden bana hiçbir şey söylemedin? Benim de çocuğum o. Hakkın yoktu..."

Galina onu sertçe itti, dimdik ayağa kalktı, gözlerini kuruladı.

"Evet, Alexandra haklı. Zaaf gösteren benim, geçmişe hâlâ fazlasıyla bağlıyım. Ama sen, zavallı Fred'im, söylediğini kulağın duysun da yüzün utançtan kıpkırmızı olsun. 'Alexis'i neden verdin?' Sanki Alexis bize aitmiş gibi! Evet, Lenin anarşistlerin küçük burjuvalar olduğunu söylerken gayet haklı. 'Benim de çocuğum o!' Nasıl da mülkiyetçi bir anlayış! Çocuklar bize değil, ulusa ait olacaklar. Gayet iyi biliyorsun. Ya da sen..."

"Sen, ne?"

"Eğer bilmiyorsan, karşıdevrimci olduğun içindir."

"Ben gidip Alexandra'yı bulacağım, Alexis'i bana geri verecek."

"Vermeyecek. Alexandra'nın üzerinde çalıştığı kitabı okusan anlarsın: *İşçi Arıların Aşkları*. Arı benim. Sen yaban arısısın yalnızca."

Fred odadan çıktı, merdivenlerden indi. Bir basamakta uyuyan küçük bir çocuğu karanlıkta neredeyse düşürecekti. Çocuk bir sıçrayışta ayağa kalktı, Fred'e baktı, ona bir kâğıt parçası uzattı. Üzerinde matbaa mürekkebiyle siyah bir haç çizilmişti. Altında, haranın yakınlarında bir randevu adresi vardı.

Çocuk bekliyordu. On yaşlarında olmalıydı. Saçları kazınmış, çıkık elmacık kemikleri soğuktan kıpkırmızı, üzerinde eski bir örtüden kesilme ve sicimlerle dikilmiş bir tür palto vardı. Ayakkabı niyetine topak yapılmış kumaş parçaları ayaklarını ve bacaklarını örtüyordu. Moskova'da ve Rusya'nın tüm büyük şehirlerinde sokak çocuklarının sayısı binlerceydi. Anne babaları iç savaş sırasında ölmüş veya açlıktan ya da tifüsten yitip gitmiş veyahut Çeka tarafından hapse atılıp

öldürülmüş bu terk edilmiş çocuklar, peşlerine polisin düştüğü tehlikeli çeteler oluşturuyordu. Gece baskınlarında ele geçirilenleri kapatmak için kamplar kurulmuştu. Islah kampları, iyi yurttaş olma okulları. Yersiz yurtsuz bu çocuklara devletin tek önerdiği şey onları kahraman yapmaktı. Ya Kızıl Ordu'nun kahramanı ya da çalışma ordusunun. Devlet, Alexis'i de kahramana döndürmek istiyordu. Çocuk kurban eden devlet! Evet, diyordu Fred kendi kendine, insanın düşmanı devlettir. İnsanlıkdışı olan devlettir. Ben bu canavarla işbirliği yapmayı niçin kabul ettim? Rusya'da kalarak onunla mücadele edeceğimi düşünmüştüm. Bolşeviklerin yerleştirdiği sözde proleter bu devlet, burjuva devletinden daha kötü, daha acımasız, daha fazla hapishane devleti, daha boğucu.

Yumurcak, parmağıyla kâğıt üzerindeki siyah haçı gösterdi. Sonra Fred'i yünlü redingotundan çekti.

"Da, da, ben seni götürürüm."

"Adın ne senin?"

Cevap vermedi.

Fred, siyah-haç işaretine tekrar baktı. Hayatta kalmasına hâlâ izin verilen çok sayıda anarşist örgütlenme arasında, hapisteki liberterlere ve ailelerine yardım göreviyle yetinen tek örgüt. Kronştad'tan beri her türlü anarşist propaganda bastırıldığından, Siyah-Haç militanları da yarı yasadışı yaşıyorlardı.

Fred küçük çocuğun peşinden gitti. Çocuk gecenin içinde bir köpek gibi koşturuyordu, önde koşuyor, duruyor, el kol hareketleriyle Fred'e işaretler ediyordu. Haranın yakınına geldiğinde gözden kayboldu. Fred artık Çeka'nın kendisini gözlediğini, öngörülemeyecek bir tezgâha her an düşebileceğini biliyordu. Çeka için kuşkulu olduğu kadar aşırı sol militanlar için de kuşkuluydu. Spiridonova'yla buluşması bunu ona hatırlatmıştı; polis provokasyonu, ihanete uğradığını sanan dostların pususu, her şey mümkündü. Yumurcak yeniden belirdi, onu tekrar giysilerinden çekti ve dar bir sokağa sürükledi. Orada bir köşeye saklanmış bir adam duruyordu. Bir karton parçasına yazılmış siyah haçı gösterdi.

"Liberter Ukrayna öldü" dedi. "Kızıl Ordu *makhnovitchina*yı ezdi. Makhno kaçmayı başardı. Bolşeviklere karşı koyacak hiç gücümüz

kalmadı. Sizin de sıranız kısa sürede gelecek, *ideiny*. Sen de Makhno gibi yurtdışına kaçmaya hazırlan. Orada bildiğin her şeyi açıklarsın. Çok geç olmadan git. Belleğini kurtar. Biz sana güveniyoruz. Al bak, işte hikâye burada, bizimkilerin sonunun günü gününe hikâyesi."

Adam Fred'e kâğıt bir rulo uzattı.

"Makhno Romanya'da. Belki oradan asla çıkamayacak! Belki de büyük *makhnovitchina*nın anısı onunla birlikte ölecek. Çok fazla yara aldı. *Makhnovitchina*nın anısını senin koruman gerek. Al..."

Fred, iki adamın yanında kalmış olan ve onlara bakan yumurcağı gösterdi.

"Çekinme" dedi meçhul adam. "Dilsizdir. Seni geri götürecek."

Fred bu velette, kendisinin Paris'in Le Halles bölgesinde gezindiği günlerdeki halini görüyordu; bir süre sonra enseleneceği ve bir kampa kapatılacağı kesindi. Alexis gibi kapatılacak. Midesine şiddetli bir ağrı saplanarak göğsüne kadar çıktı. Bu zavallı küçüğe birkaç kopek vermek istemişti; ama çocuk sıvıştı. Fred kendi evinin hemen yakınındaydı. Canı Galina'nın yanına gitmek istemediğinden Kremlin'e doğru yürüdü. Liderlerin büroları tüm gece açık kalıyordu. Gözleri yoran çok cılız elektrik lambalarının ışığında, kesintisiz çalışıyorlardı. Kremlin'de, Zinoviev'in bürosuna yakın büroda Fred, *makhnovitchina* üzerine yazılmış yazıyı sakin sakin okuyabilirdi.

Açıklama çok uzundu, naif ve tumturaklı biçimde yazılmıştı. Alfred Barthélemy yazıyı defalarca okudu, anlatılanın özünün aklında kalmasına çabaladı ve bütün kâğıtları sobada yaktı, kömüre dönmüş kâğıtlardan hiç iz kalmamasına özen gösterdi. Sonra çalışma masasına oturdu, başını elleri arasına aldı, gözlerini kapadı ve hikâyeyi kendi kendine tekrarladı.

Her şey Kasım 1920'de, Kızıl Ordu'yla birleşmiş Makhnovist ordu Kırım'da Wrangel'in beyaz ordusunu ezdiğinde başlıyordu. Çarlığın son kırıntılarına karşı iç savaş böyle sona erdi. O zaman Kızıl Ordu aniden kendi "kara" müttefiğine karşı döndü.

Tüm genelkurmayıyla birlikte Troçki'nin davet ettiği anarşist "general" Simon Karetnik şampanyalı bir kutlama beklerken, tüm parti-

zan şefleri tutuklandı ve derhal kurşuna dizildi. Böyle bir görüş değişikliği beklemeyen askerlerinin büyük bölümü, "proleter" mitralyözlerin önünde kaldı. Yalnızca süvari komutanı Marçenko kurtulmayı başardı ve Kazakları Peretop kıstağına götürdü.

Gulay-Pole'deki genel karargâhında bulunan Makhno da Bolşevikler tarafından kuşatıldı o sırada; ama iki yüz süvarilik birliğiyle kuşatmayı parçalamayı başardı. Her zaman olduğu gibi, yine çok kısa sürede, yeni bir partizan birliği oluşturdu ve Kızıl Ordu'nun 42. Tümeni'ni bozguna uğrattı. Sürekli hareket halinde olduğundan yargılama, hapse alma gibi işlerle uğraşmıyordu; subayları kurşuna diziyor ve askerlerin de firar etme ile *makhnovitchina*ya katılma arasında seçim yapmasını istiyordu. Altı bin mahkûmdan iki bini bu öneriyi kabul etti. Makhno'nun köylüleri, Ukrayna İsyanı'nın başlangıcından itibaren, Kızıl Ordu kaçaklarıyla giderek arttı.

Makhno, Marçenko'nun Kırım kapanından kurtulduğunu biliyor ve onun gelişini sabırla bekliyordu. 7 Aralık'ta, Marçenko'nun birliklerini fark etmiş olan bir süvari dört nala geldi. Makhno, süvarilerinin vurucu gücünü oluşturacağını umduğu atlılarla buluşmak üzere derhal yola çıktı. Ama, Ukrayna'dan yola çıkan bin beş yüz at görmek yerine, iki yüz binek hayvanı üzerinde bitkin düşmüş bir avuç adamı uzaktan görünce heyecanın yerini sıkıntı aldı. Başlarındaki Marçenko atını Makhno'ya doğru sürdü ve görkemli ama ironik bir sesle ona seslendi:

"Ordunun Kırım'dan dönüşünü size duyurmaktan onur duyarım!"

Atından inen Makhno, mükemmel süvarilerinden geriye kalanların içler acısı görüntüsü karşısında sustu, gereken hoş geldin sözlerini edemeyecek kadar heyecanlanmıştı.

"Evet kardeşim" diye sözüne devam etti Marçenko. "Artık şimdi komünistlerin kim olduğunu biliyoruz."

Kızıl Ordu'nun kendini Kara Ordu'ya bağlayan anlaşmaları yırttığı Kasım 1920'den Ağustos 1921'e dek, merkezileştirici yeni devlet ile liberter Ukrayna arasında ölümüne son bir savaş cereyan etti. Kendi icat ettiği düşmandan başka düşmanı olmayan Kızıl Ordu'nun her yandan saldırıları karşısında iyice bunalmış olan isyancılar, buzlar altındaki step çölünde güçlükle ilerliyorlardı. Troçki tüm yol ağızlarını tutmuş olduğundan, Makhno'nun artık zafer umut edeme-

yeceği, olsa olsa yüz elli bin kişinin saldırısına uğrayan üç bin partizanını tam bir bozgundan kaçırabileceği açık seçik görülüyordu. Aralıksız sekiz ay boyunca süren muharebeler boyunca Makhno tüm Ukrayna'yı kat etti. Kimi zaman emrindeki asker sayısından daha fazla esiri oluyordu elinde. Yollardan uzak duran *makhnovitsy* karla kaplı tarlalardan geçtiler. Engebeli ve kayalık Kiev bölgesine vardılar. Bütün toplar, erzak, cephaneler, konvoydaki neredeyse tüm arabalar, buzun içinde hareketsiz kalan her şey bırakılmak zorunda kalındı. Ocak ayında Marçenko, kendi süvarisinin bir saldırısı sırasında öldürüldü. *Makhnovitsy* Galicia sınırlarına dek ilerlediler, Kiev'e dek geri çekildiler, Dnieper'den tekrar geçtiler, Poltava bölgesine indiler, sonra Kharkov'a geçip, oradan da Koursk'a çıktılar. Makhno'nun etrafındaki kıskaç daralıyordu. Aynı anda, kuzeyde Kızıl Ordu, benzer bir dava için mücadele eden Kronştad isyancılarını eziyordu. *Maknovitsy*, "Ya özgürce yaşamak ya da dövüşerek ölmek!" diye haykırarak saldırıya geçtiler. Mösyö Thiers'in Versaillelıları tarafından kuşatılan Paris Komünü isyancılarının sloganı!

Bir saldırı sırasında Makhno attan düştü. Kalçasından yediği bir kurşun kasıklarına girmişti. Makhno'yu üstü kapalı bir arabaya bindirdiler ve ancak bir saat boyunca fazlasıyla kan kaybettikten sonra pansuman yapılabildi. "*Batko* öldürüldü!" çığlığı birlikte biraz paniğe yol açtı. *Batko*, babadır! Tarihlerden 14 Mart'tı. Buzlar çözülmeye başlıyor, atlar çamurun içinde tepiniyorlardı. Göllerdeki buz yumuşamıştı. 17'sinde, Kızıl Ordu'nun süvarileri bitkin durumdaki bu kaçakların üzerine çullandı.

Burada Alfred Barthélemy, açıklamada aktarılan Makhno'nun sözlerini ezberlemişti. Makhno şöyle diyordu:

"Ne yapmalı? Ata binemediğim gibi kıçımın üzerinde doğrulamıyorum bile: Arabanın içinde yatıyordum ve yaklaşık iki yüz metre ötemde göğüs göğüse çarpışmanın, bir kıyımın korkunç biçimde sürdüğünü görüyordum. Adamlarımız yalnızca benim için ölüyorlardı, yalnızca beni terk etmemek için. Oysa sonuçta, hiçbir kurtuluş imkânı yoktu, ne onlar için, ne benim için. Düşman beş, altı kez daha güçlüydü ve sürekli yedek geliyordu. Aniden bizim Lewis mitralyözlerimizi kullananlar benim arabama asıldılar ve bana şöyle de-

diklerini işittim: *'Batko*, sizin yaşamınız bizim köylü örgütlenme davamız için zorunlu. Bu dava bizim için değerli. Birazdan hepimiz öleceğiz. Ama bizim ölümümüz sizi kurtaracak, sizi ve size sadık olup size özen gösterenleri. Sözlerimizi ailelerimize tekrarlamayı unutmayın.' İçlerinden biri bana sarıldı, sonra yanımda kimse olmadığını fark ettim. Bir köylünün arabasına götürüldüğümde mitralyözlerin çatırtısını ve uzaklarda patlayan bombaları işittim. Bunlar Bolşeviklerin geçmesini engelleyen bizim Lewisçilerdi. Üç ya da dört verstlik bir mesafeyi kat ederek bir ırmak geçidini aşmayı başardık. Kurtulmuştum. Bizim mitralyözcülerin hepsi orada ölmüştü. Mayıs ayında Kojin ve Kurilenko birlikleri birleşti ve iki bin süvariden ve birkaç piyade alayından oluşan bir birlik kurdular. Kharkov üzerine yürümeye ve büyük efendileri kovmaya karar verildi. Ama karşı taraf da tetikteydi. Üzerimize altmıştan fazla zırhlı araba, birçok süvari tümeni ve sürüyle piyade eri gönderildi. Bu birliklere karşı mücadele haftalarca sürdü. Kurilenko öldürüldü. Ağır biçimde yaralanan Kojin düşmanın eline düştü."

Kremlin'in avlusunda aniden ortaya çıkan uygun adım ayak sesleri, çatılan silahların şakırtısı Alfred Barthélemy'yi yerinden sıçrattı. Mobilya cilası kokan bu ıssız çalışma odasında bulunmaktan şaşkınlığa düşerek gözlerini açtı. Makhno üzerine rapora öylesine gömülmüştü ki kendisinin, peşlerindekilerin kıskacını gevşetmeye çalışarak umutsuzca at koşturarak batıya itilen, son Kazaklar arasında olduğunu sanıyordu. Gecenin içinde Kremlin öyle şakindi ki az öncesine kadar Fred, her zamanki çalışma yerinde kendini tamamen soyutlayabilmişti. Bu postal ve silah sesleri, nöbet değişimiydi. Uzakta bir telefon çalmaya başladı. Aniden, durum Fred'e tuhaf geldi. Kendisi canavarın ağzında bulunuyordu, yok edici ordusunu Ukrayna köylülerinin üzerine göndermiş olan bu "Yüce İktidarın" merkezindeydi. Devrimin can çekişmesini hatırlayacaktı, bunu sonsuza dek beynine, aforoz edilmiş yerlerine kazımıştı.

Alfred Barthélemy, Budennyi'nin komutasındaki kızıl süvarileriyle Makhno'nun kara süvarileri arasında, ağustos ayı sonuna dek devam eden muharebelerin üzerinde durmadı. Makhno, aldığı yaralara rağmen, ata binmiş ve saldırılara katılmıştı. 22 Ağustos'ta, boynuna

yediği bir kurşun sağ yanağından çıktı. Yeniden bir arabaya yatırılan Makhno, yüz kadar süvari eşliğinde, Dniester'e doğru yöneldi. Irmağın sularının alçalmasından istifade ederek Besarabya'ya iltica ettiler. Yalnızca yetmiş yedi süvaviydiler. Makhno ve karısı da bunlar arasındaydı. Yetmiş yedi süvari! Elli bin kişiye kadar çıkmış bir ordudan son kalanlar!

Fred zihninde, bu sürgünleri Besarabya'da izliyordu. Onlara imreniyordu. Makhno'nun bozgununun, Kronştad bozgunu gibi, aynı zamanda kendi bozgunu da olduğunu anlıyordu. Yanılmış olmanın dehşeti onu bunaltıyordu. Devrimin geleceğinin kendilerine Bolşeviklerle ittifak emrettiğine inanmış, tüm bu Rus anarşistleriyle birlikte tuzağa mı düşmüştü? Bu işbirliğini onaylamış olan Victor'la, Delesalle'la, Monatte'la, Rosmer'le birlikte yanılmışlar mıydı? Yoksa yanılan, bir ütopya olarak kalan anarşi miydi? Kesin olan tek şey, bir dünyanın yıkılıp çöktüğüydü. Bu yıkıntılardan daha iyi bir dünya doğmamıştı. Bolşevikler polisi ve orduyu ortadan kaldırmak istemişlerdi. Bunun yerine, devrimci iktidarın somutlaştığı tek şey polis ve ordu olmuştu. Troçki, beyaz mareşal üniformasıyla böbürleniyordu. 17'de askerler subayların apoletlerini sökmüşlerdi. Dört yıl sonra, bütün Bolşeviklerin gülünç kabul ettikleri eski rejimin şövalyelik tarikat mertebeleri, Kızıl Bayrak tarikatının kısaltmaları altında ortaya çıkıyordu. Troçki, bayraklarla donanmış Büyük Tiyatro'da bu çocuk oyuncaklarını tüm görkemiyle takıp takıştırıyordu. Ölüm cezası kaldırılmıştı; ama bu kadar çok siyasal mahkûmun infaz edildiği hiç görülmemişti. Raztrellyat (kurşuna dizilmiş); moda sözcük buydu. Aslında kurşuna dizmiyorlardı, bu fazlasıyla şerefli bir ölüm olurdu. Çeka'nın mahzenlerinde katlediliyorlardı. Her gece, çoğu zaman kendilerinin neyle suçlandığını bilmeyen tutsaklar, hücrelerinden çıkartılıyor ve merdivenin son basamaklarından indiklerinde bir Çekacı enselerine bir kurşun sıkıyordu. Gizlice gömülen cesetler asla ailelerine verilmiyordu. Aileler infazı, ancak hapishaneye getirdikleri yiyeceklerin idare tarafından reddedildiğini görünce tahmin edebiliyorlardı. "Kayıtlarda adı görülmüyor. –Niçin? Nereye sevk edildi?– Kayıtlarda adı görülmüyor." Ekim Devrimi'nin hemen doğurduğu bu bürokrat ve aynasızlar kuşağının yeni kutsal kitabı, kayıt

defteri olmuştu. Kayıtta yer almamak ölüm anlamına gelebileceği gibi, bir başka zindana götürülmek ya da Sibirya'ya sürülmek anlamına da geliyordu. Her koşulda, kayıtlarda görülmeyen kişi kayıptı. Artık yoktu. Hesaba katılamazdı; yoldaş Troçki'nin pek sevdiği tarihin ünlü çöp tenekelerine atılmış olurdu.

Kaçmak mı? Ama nasıl ve nereye? Hudutlar artık çok sıkı korunuyordu. Makhno ancak elinde silahla ve bir kıyım pahasına gedik açabilmişti. Üstelik Alfred Barthélemy, olur da şans eseri kapitalist ülkelerin tarafına geçmeyi başarırsa, zaten gıyabında ölüm cezasına çarptırılmış olduğundan hain muamelesi görmeyecek miydi? Raztrellyat! Galina'nın yanına döndü.

Alexis'siz Galina. Hayal bile edilemez! Alexandra Kollontay'ı bulmaya gitti. Suçlamalarını kafasında iyice netleştirerek bu buluşmaya hazırlanırken, çocuğunu geri alma vaadini koparmadan geri dönmemeye yemin etti. Sert olacaktı, gerekirse Kollontay'a saldıracaktı. Kadın Galina üzerindeki nüfuzunu kötüye kullanmıştı. Onu utandıracaktı, teorilerinin, arıların aşkı üzerine edebiyatının, tüm bunların insanları, bu sevimli hanımefendiye pek az benzeyen canavarca bir topluma yönelttiğini ona kanıtlayacaktı. Entelektüel sapması, diyordu kendi kendine Fred. Alexandra anlayacaktı.

Saldırgan bir erkeklik sergileyerek daha devrimci gözükeceklerini sandıklarından, sanki kendilerini erkekleştirmek ister gibi deri palto giyen, ayakları postallı Bolşevik kadın militanların tersine, Alexandra gayet kadınsı uzun elbiseler giyiyordu, omuzlarına kısa kürk mantolar atıyordu, hatta kol ağızlarına dantel bile takıyordu. Sanki daima eski toplumun bir salonundan çıkıyor gibiydi, tatlı dilli, güleç, hafifçe serkeş.

Fred yanına yaklaşmaktan çok üzerine doğru yürüdü, kırgınlığı ve sitemi dilinde çok belirgindi.

"Alexis!"

"Evet Alexis, ondan ne istiyorsun?"

"Çocuğumu bana geri ver!"

Alexandra bir koltuğa oturdu. Gülüyordu. Aralanan dudaklarından güzel beyaz dişleri beliriyordu.

"Çocuğumu bana geri ver... Nasıl da güzel söylüyor! Sanki bir Çehov piyesindeyiz. Ama Fred'ciğim, ben senin bir şeyini almadım ki! Sana ait bir şey yokken senden ne alabilirim ki? Sen özgür bir insansın. Bana senin karından mı söz edeceksin? Senin Zinoviev'inden mi? Senin III. Enternasyonal'inden mi? Yanlış mı anlıyorum? Bu mülkiyet sıfatları ne anlama geliyor? Benim çocuğum! Sen bir canavarsın Fred'ciğim!"

Giysilerini hışırdata hışırdata gülmeye devam ediyor, ellerini eğip büküyordu. Güzel gözlerini Fred'e çevirmiş ironiyle bakıyordu. Saldırganlığını nasıl koruyacaktı? Alexandra durumu derhal lehine çevirmişti. Canavar olan şimdi Fred'di, o değil. Mülkiyet zamirlerini yanlış yere kullanmakla suçlanan oydu.

"Alay etme, Alexandra. Galina bir hayvan gibi acı çekiyor. Durumu kabullenmiş çünkü Alexis'i isteyen sensin. Ama ben istemiyorum. Kabul etmiyorum."

"İsyankâr! Seni için bu kadar kaynarken görmek hoşuma gidiyor. Kovan etrafında öfkeyle uçan yaban arısı gibi. İçerde arılar çalışıyor, yumurtalar çatlıyor. Yüzlerce küçük Alexis büyüyor, arılar topluluğu tarafından yetiştiriliyor. Yaban arısı bir işe yaramaz. Kovanın etrafında boş yere dönüp durur. Kış yaklaşırken ölecektir."

"Yine senin arılar. Bizler ne yaban arısıyız ne de arıyız, erkek ve kadınız..."

"Arı toplumu ideal bir toplumdur, bizler tüm gücümüzle oraya doğru yürüyoruz."

"Bana Alexis'i geri ver!"

"Ama onu ben almadım ki! Alexis bana ait olmadığı gibi sana da ait değil. İnşa ettiğimiz ortaklığa ait. Sen onu anarşist fikirlerinle kötü eğitirdin. Benim sevgili Fredciğim gibi inatçı bir babayla şu zavallı Alexis ne olurdu düşün bir! Kucağında bebek pişpişleyerek kaybedecek zamanın yok, yapacak daha iyi şeylerin var. Galina'nın da. Sevişin, bedenleriniz bayram etsin."

Alexandra ayağa kalktı, tepeden bakan haliyle Fred'e doğru ilerledi, çenesini tutup kaldırdı ve muğlak, annelikle karışık bir öpücükle hafifçe dudaklarından öptü.

"Git Fredciğim, git Galina'yla seviş."

Mart 1921'de Lenin, *Novaia Ekonomitcheskaia Politika* (daha bildik ifadeyle NEP) bombasını patlattı. Kadet'lerden menşeviklere dek tüm sağ muhalefeti; sosyalist-devrimcilerden anarşistlere dek tüm sol muhalefeti kırıp geçirdikten sonra Lenin, Komünist Parti'nin XI. Kongresi'nde gayet sakin bir ikiyüzlülükle şunu ifade ediyordu: "Yalnızca komünistlerin yardımıyla komünist bir toplum inşa etme fikri çocukça bir tavırdır, tam anlamıyla çocukçadır. Ekonomik inşayı başkalarına, çok daha eğitimli olan burjuvaziye ya da burjuva kamptan entelektüellere emanet etmek gerekir. Biz bile bunun için yeterince eğitimli değiliz."

Fred her şeyi beklerdi ama böyle bir çark etmeyi değil. Tüm liberter anlayışlardan kesin olarak uzaklaşan bir çark edişti bu. Ama Lenin, yaşlı deniz kurdu, gemisini pusulasız kullanıyordu, koku alarak, kâh sağa, kâh sola sapıyordu. Önemli olan rotayı kaybetmemekti. Rusya'nın felakete giden ekonomik koşullarında Lenin, devlet kapitalizminin devrim için büyük bir ilerleme olacağını duyuruyordu.

Şaşıran yalnızca Fred değildi. Zinoviev, göğün yedinci katından kendi sedirine bir kez daha düşmüş, uzanıp kalmış, mendilini ısırıyor, o dayanılmaz tiz sesiyle ah vah ediyordu. Lenin'in ağzından her çıkanın İncil kelamı olduğuna samimiyetle inandığından, acısı daha da büyüktü. Zinoviev üzerinde Lenin'in etkisi öyle büyüktü ki farkında olmadan, onun yazısını taklit etmeye kadar vardırıyordu işi. Zinoviev inliyordu:

"Şart bu. Şart. Yoldaş Barthélemy, Batı'ya söyleyin, NEP zorunlu ama geçici. Anlatın onlara. Partinin çıkarı bu. Şart. Şart."

Bu "şart"ı nakarat gibi tekrarlıyordu, sanki kendi kendini iyice ikna etmek istiyordu. Kuşkuyla Fred'i sorguluyor, ortağının zorunlu Leninist dönemece ikna olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Fred'in onayı onun için iyiye işaret olacaktı. Ne yazık ki Zinoviev'in sarsılmış inançları karşısında Fred hafifçe ıslık çalıyor, cevap vermeyi reddediyordu. "Patron"unun yüzünü biraz güldürmek için, Fransa'dan henüz gelmiş bir haberi uzattı. Jean Longuet ile Léon Blum'un III. Enternasyonal'e katılmayı reddetmiş olan Sosyalist Partisi'nin günlük gazetesi *Le Populaire*, "Babasının Aforozuna Uğrayan Troçki" başlıklı

bir makale yayımlamıştı. Zinoviev sedirinden sıçradı, gazeteyi kaptı. Makale şu sözcüklerle bitiyordu: "Troçki bir Rus kadınla evlenerek Yahudi dinini reddetti."

Bu aptalca makale Zinoviev'i tamamen uyandırdı, aniden keyfi yerine gelmişti:

"Evet" diye haykırdı, "Troçki'nin bir babası var! Buna asla inanmamıştım. İyi de bu baba ne yapar? Ebedi Baba olmasın sakın? Neyse, Troçki'nin kendini mesih sandığı kesin. Bu Yahudi komplosundan sakınalım, yoldaş Barthélemy. Fransız Sosyalist Partisi, Yahudilerin partisi. Blum Yahudi. Longuet yarı Yahudi. Fazla Yahudi var! Fazla Yahudi! Mujikler bundan hoşlanmaz. Bizim siyasi komiserlerimizi Yahudi sandıkları için sopalayarak öldürüyorlar. Troçki fazlasıyla göze batan bir Yahudi, Vladimir İlyiç'e bunu hep söyledim. Kamenev ve ben, zaten yeteriz!"

Zinoviev, saçmasapan antisemitizmiyle Fred'i her zaman öfkelendirmişti. Ama Fransız sosyalistlerinin Troçki hakkındaki bu alaycı budalalıkları, hem de Rus Devrimi'nin durumu dramatikleşirken, onu daha da öfkelendiriyordu. Bu koşullarda Fransa'ya nasıl dönebilirdi? Kendini orada Rusya'da olduğundan daha yabancı hissetmez miydi? Zaten, kaçma isteği aklını bulandırmaya başlamışsa da kendi ülkelerinden kaçarak buraya gelen yabancı sayısı azalmıyordu. Örneğin yirmili yaşlarındaki şu genç Fransız, antimilitarist bir makale dolayısıyla kovuşturmaya uğramış ve gıyabında mahkûm edilince de Moskova'ya koşmuştu. Bu isyan Fred'in hoşuna gitti. Yine de onu uyardı. Sovyet Rusya'da da antimilitarizm kodese götürürdü.

"Rusya'da antimilitarist olunamaz" karşılığını verdi Fransız, "çünkü Kızıl Ordu devrimi savunuyor."

"Görüyorum ki dersini iyi bellemişsin"dedi Fred.

Yine de delikanlının siyasi eğitimi oldukça üstünkörü olduğundan, Fred onu parti kadrolarının bir okuluna gönderdi. İyi niyet dolu, mütevazı, çalışkan delikanlının adı Jacques Doriot'ydu.

Moskova'yı Mekke'yle karıştıran yeni Fransızlar gelmişti. Diğerleri ise yok oluyordu. Örneğin; Guilbeaux ve Sandoz Bolşevizmin potasında erimişlerdi. Alfred Barthélemy gibi parti bürokratı olanlar da vardı. Devlet makinesinin devasa çarkları içinde küçücük dişli te-

kerler. Eski Teğmen Prunier, teorik olarak daima Fred ve Victor'la çalışıyordu. Teorik olarak; çünkü genellikle ortada yoktu. Ne Victor ne Fred ondan kuşkulanıyordu. Çeka her yerde yeterince mevcut olduğundan, bürolardaki sorumlular meslektaşlarının özel yaşamlarını gözetleme zorunluluğu hissetmiyorlardı. Oysaki Prunier'nin tavrı, elbette ki ortadan kaybolmaları ama özellikle de giyim kuşam, konuşma tarzı, suskunlukları kadar heyecanları da kafa karıştırıcıydı. Usturaya vurulmuş başına, kazak tarzı pos bıyığına, köylü gömleğine, bütün bunlara Fred alışmıştı. Diğer yabancı Bolşevikler ise onu zırva biri olarak görüyorlardı. Fred Prunier'nin yalınayak yürüdüğünü fark ettiği gün, hem de yalnızca bürolarda değil, sokakta da böyle yürüdüğünü fark ettiği gün, eski hamisinin akıl sağlığından kaygılanmaya başladı. Bir akşam onun peşine düştü. Hafiyelik ettiği için kendine biraz kızıyordu; ama onu harekete geçiren şey yalnızca meraktı. Prunier hızlı hızlı yürüyordu, ilkbahara rağmen hâlâ buzlu olan toprakta, çıplak ayaklarıyla yürüyordu. Şehir merkezinden yavaş yavaş uzaklaştı. Sokaktan geçenler seyrekleşmişti. Fred, fark edilmemek için aralarındaki mesafeyi iyice açtı. Prunier'nin belirgin bir yere ya da hedefe gittiği kesindi. Aniden dar bir sokağın içinde yok oluverdi; sokak yutmuştu sanki onu. Bu çıkmaz koridor, yaldızlı kubbeli küçük bir kiliseye varıyordu. Fred tereddüt etti, kapıyı itti ve şaşkınlık içerisinde, dini bir ilahiyi avaz avaz okuyan bir erkekler korosunun sesini işitti. Bir sütunun ardına saklandı, ikonostaza doğru ilerleyen Prunier'yi fark etti. Altın bolluğu, mum ışıkları, ayakta, tonozların altında toplanmış kalabalık, bas seslerin gong gibi terennüm etiği ezgilerin gücü; bu beklenmedik manzara Fred'i şaşırttı. Devrimle birlikte hemen hemen tüm kiliseler kapatılmıştı. Fred, anarşistleri cezalandırmak üzere uygulanan kıyım kadar güçlü bir şiddetin dindarlara da yöneltilişini, asla dert etmemişti. Bu ona doğal geliyordu. Aniden, hem bu tuhaf seremoni, hem de varlığını sürdürmüş bu ender ibadet mekânlarından birinde, bu topluluk içinde Prunier'nin varlığı ve bu müminlerin ifade ettiği ateşli coşku karşısında, devrimin yeni marjinal cemaatler doğurduğu düşüncesine kapıldı. Devrim sonrasında devlet iktidar olurken, bu canavarın tabanında, kaidesinin en altından türlü çeşitli itirazda bulunan ince dereler sızıyordu. Bu devasa

yapının altındaki sızıntılar, günün birinde temellerini sarsabilirdi. Hiçbir dini eğitim almamış olan Fred, anlaşılmaz tören kuralları, karanlık zamanlardan kalma barbarca el kol hareketleri yapan bu Ortodoks Hıristiyanlara karşı bir tür tiksinti hissediyordu. Prunier'yi de onlar arasında görmek onu şaşkına çevirmişti.

Moskova'nın merkezine tek başına dönerken Prunier'nin ona vaktiyle Katolik olduğu sırrını verdiğini hatırladı. Bu itiraf üzerine birlikte Péguy'den söz etmişlerdi. Uzun kara pelerinli ve keşiş sakallı Péguy, Delesalle'in kitapçı dükkânına gidip geliyordu ve orada, Flora'yla birlikte şaşırtıcı bir kırk sekiz saat yaşamıştı. Péguy üzerine, onun sosyalizmi üzerine tartışmaları ona Prunier'nin Katolikliğini itirafını unutturmuştu. Bir gün Fred ona Bolşevizm ile Hıristiyanlık arasındaki çelişkiler üzerine takıldığında, Prunier uzun açıklamalarla cevap vererek Aquinolu Aziz Thomasso'nun *Summa Theologica*'sına katıldığını söylemişti. Fred, Aquinolu Thomasso hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Üstüne gitmemişti. Prunier'nin Katolikliği ona bir nazire gibi geliyordu. Oysa işte onu, birkaç yıl sonra bir Bizans kilisesinde bulmuştu. Tuhaf adam şu Prunier! Yine de Sandoz'dan daha sempatik. Ama hiç kuşkusuz, başka türlü de olsa aynı ölçüde deli.

Alexis Galina'yı dönüştürmüştü. Alexis'in kaybı da yeniden dönüştürmüştü. Sinirli, kolay öfkelenir biri olmuştu yine. Fred'in varlığı onu sinirlendiriyordu. Fred'in Alexandra Kollontay karşısındaki cüretkâr tavrı, Galina'yı çileden çıkarıyordu. Niçin karışmıştı? Daima dalaşacak bir bahane arıyordu. Ne dayanılmaz bir mızmız! Bir gece Galina küçük odalarına dönmedi. Fred onu büyük kaygıyla bekledi. Parti görevlileri arasındaki kayıplar giderek artıyordu. Herhangi bir kişinin niçin kaybolup gittiği, asla tam olarak bilinmiyordu. Niçin onları bürolarından Boutyrki'ye naklediyorlardı. Niçin, daha kuşku verici olan falanca değil de filanca? Niçin ben değil onlar? Niçin Galina? Bizzat Lenin övmemiş miydi onu, Kamanev övmemiş miydi? Yoksa Kamenev de mi gözden düşecekti? Hayır, imkânsız. Başı dara giren Kamenev, peşinden Zinoviev'i de otomatik olarak sürüklerdi. Oysa Zinoviev onu anında terk ederdi. Mükemmel bir mizaç! Artık sedir değil, gökyüzünün yedinci katı söz konusuydu. Zinoviev niha-

yet NEP'i anlamıştı. Hiç itirazsız onaylıyordu. Lenin'in pek sevdiği o "işe yarar aptallar"dan biri olan Wells'in, insanlığın rasyonel geleceği olarak tanımladığı en güzel dünyaların en iyisine gidiyordu her şey. O halde Galina'nın bu yokluğu neden? Bir kaza mı? Ani bir hastalık mı? Fred pencereden yirmi kez baktı, karanlık sokakta bir şeyler seçmeye çalışıyordu. Binanın alt katına defalarca indi. Yok. Şafak da Galina'yı getirmedi.

Fred, bürosuna varır varmaz, araştırmalara girişti. Galina Kamenev'in sekreterliğinde oturmuş çalışıyordu. Ona telefon etti:

"Neredeydin? Seni bekledim, çok endişelendim."

"Neden endişelendin? Aynı boyunduruğa koşulmuş bir çift öküz değiliz."

Fred sineye çekti. Galina haklıydı. Herkes özgürdü. Ruhu özgür değildi ama bedeni özgürdü.

"Bir daha sefere bana haber ver. Uyumadım."

"Bu gece de seninle birlikte olmayacağım. Endişelenme. İyi uykular."

Galina telefonu kapattı.

Mademki Fred bir gece daha kaybedecekti, yeniden Prunier'yi gözlemeye karar verdi. Prunier yön değiştirdi. Merkezden uzaklaşarak, son derece çamurlu ve mide bulandırıcı bir kenar mahalleye girdi. Fred onu bir tür tahıl ambarına dek izledi. Orada ilk gördüğü şey, büyük bir masanın üzerine konmuş mumların yanıp sönen cılız ışıkları oldu. Etrafta erkek siluetleri dolanıyordu. Çoğu mujikler gibi sakallı, çok uzun saçlıydı. Fred'in beklenmedik gelişiyle şaşırmışa benzemiyorlardı, hele ki korkmuş hiç değillerdi. Onların arasında oturan Prunier, Barthélemy'yi tanıdı ve el kol hareketleriyle onu davet etti:

"Gel kardeşim, gel yanıma otur. Hoş geldin."

Fred masaya oturdu.

"Görüyorsun işte" dedi Prunier, "biz birkaç mümin İsa'yı ve devrimi tartışmak üzere toplandık."

"İsa'nın devrimde bir işi yok" cevabını verdi Fred.

Rus papazı tavırlı bir yaşlı söze girdi:

"İsa, insanı toplumun ve devletin iktidarından kurtararak devrimlerin en büyüğünü zaten gerçekleştirdi."

"Marx'ın, 'din halkın afyonudur' demesinin nedeni, insanların en az özgürünün müminler olmasıdır. Uyuşuk uyuşuk uyuyorlar."

"Hıristiyanlık" diye sözüne devam etti ihtiyar, "Sezar'ın Krallığı'na uyum sağladığı için tarihsel kaderi içinde yozlaştı. Devletin gücüne boyun eğerek, bu gücü kutsamaya kalkıştı."

"Aziz Pavlus" dedi Prunier, "Hıristiyanlığın anarşist ve devrimci bir mezhebe dönüşmesinden çekiniyordu. Her otoritenin Tanrı'dan kaynaklandığını duyurarak otoriteyi yeniden tesis etti."

"Aziz Pavlus, İsa'nın Troçki'sidir."

Kaçık kişilerden biriydi bu konuşan.

"Troçki Aziz Pavlus'sa, İsa kim?" diye sordu Fred.

Adam cevap verdi:

"Ne Marx, ne Lenin. Devrimden önce ben de Marx zokasını yuttum. Marx'ın ya da Fourier'nin inandığı Sezar'ın Krallığı'nın kusursuzluğunun bir hata olduğunu her şey bize kanıtlıyor. Tek kusursuzluk, Tinin Krallığı'nda yatıyor."

Fred, sivri küçük bir sakalla belirginleşmiş ince, üçgen yüzlü, elli yaşlarındaki bu meçhul adama dikkatle bakıyordu. Kırlaşmış uzun saçları, geniş bir siyah kalpağın altından taşıyordu. Mumların aydınlattığı masanın etrafındaki bu garip topluluk, tüm bu din adamı sakalları, bu dinsel atmosfer karşısında Fred, kendini bir mahkemeye çıkarılmış gibi hissediyordu. Üçgen yüzlü yabancı da muhtemelen baş yargıçtı. Bu yarı karanlıkta Fred, onu önce fark etmemişti. Şimdi tüm bu adamların başlarını ona doğru dikkatle çevirdiklerini görüyordu. Adam birer hikmet gibi laflar ediyordu:

"Sezar'ın krallığı koşullarındaki uyumlu düzen, özgürlüğü daima ortadan kaldırır."

"Bütün devrimler özgürlük adına yapılmıştır" dedi Fred.

Meçhul adam karanlık gözlerini ona dikti. Çok kalın kara kaşları bakışlarını iyice karartıyordu. Sert sesiyle, acımasız bir gerçeklik gibi çıkardı lafları ağzından:

"Devrimler halkların yaşamına büyük deneyimler getirir ve toplumsal yaşamlarına silinmez çizgilerle damga vururlar. Ama bizim

düşlerimize denk düşmüyorlar. Devrimler, başarıyla taçlansalar bile, yenilgiyle sonuçlanır. Aynı şekilde, tarihin tüm dinsel devrimleri ve özellikle de ne yazık ki Hıristiyanlık yenilgiye uğradı."

"O halde ne yapmalı?" diye sordu Fred.

"Kişinin toplum üzerindeki önceliğini ileri sürmeli. Bütün totalitarizmleri reddetmeli. Toplum devletle özdeşleştiğinde, kişinin kurtuluşu olamaz. Yalnızca devlet değil, toplum da o zaman, Nietzsche'nin deyişiyle soğuk canavarlara dönüşür."

"Soğuk canavarlar"... Fred'in bilmediği bu ifade ona birden bire gerçek gibi geldi. Troçki, Zinoviev, Jerzinski soğuk canavarlardı. Yerleştirdikleri zalim toplum buz gibi bir toplumdu. Lenin'in hayranlık duyduğu o makinelerin, o bürokratik sistemlerin donmuş kusursuzluğuna doğru yöneliyordu. Bütün Bolşevik yöneticiler ve bütün astları bu soğuk kusursuzluğa özlem duyuyordu. Mahzenlere götüren merdivenden inen mahkûmun ensesine dayalı tabanca namlusunun çeliği gibi soğuk. Ölüm gibi soğuk.

Prunier, Fred'i kolundan tuttu ve ayağa kalkmaya davet etti. İkisi birlikte gecenin içinde dışarı çıktılar. Bu ıssız dar sokakların labirenti içinde Fred yolunu bulabilecek gibi değildi. Prunier onu bırakmıyordu. Onu hafifçe tutuyordu, fazla sıkmadan, tam bir dostça baskı gibi.

"Soğuk canavarlardan söz eden bu adam da kim?" diye sordu Fred.

"Büyük bir filozof, çarlık döneminde üç yıl sürgünde kaldı; bugün Moskova Üniversitesi'nde profesör."

"Bu akşam bize söylediklerini öğretiyor mu orada?"

"Evet, devrimin mistik anlamını kanıtlıyor. Ama öğrencilerin karşısında fikirlerinin sonuna kadar gidemiyor. Dolayısıyla bu akşam derslerinden yararlanan birkaç kişiyiz biz. Adı Nikolas Berdiaeff."

Soğuk ve sıcak. Sıcak, Galina'ydı. Donan bu devrim içindeki tek sıcaklık izlenimi. Ama Galina da soğuyordu.

Daracık odalarında buluştuklarında, burası Fred'e yine de aydınlanmış gibi geliyordu. Galina gittiğinde ise, Fred bu kasvetli yatakhanedeki kapalı bu yatağı kullanmıyordu. Tek başına olduğunda, konutun kırık dökük tek koltuğunda uyuklamayı tercih ediyordu.

Galina geri geldiğinde, Fred yatağa yöneldi, bir sandığı açar gibi örtülerini kaldırdı. Galina gülüyordu, tüm gençliğiyle, gençliğinin tüm taşkınlığıyla. Postallarını çabucak çıkarıp attı, üzerindeki derilerden, iç çamaşırlarından kurtuldu, çırılçıplak Fred'in üzerine atıldı. Fred de alelacele soyunmuştu. Galina Fred'in kendisini soymaya kalkışmasından hoşlanmıyordu. Bu konuda da bir erkek üstünlüğü olarak adlandırdığı şeye isyan ediyordu. Özgürleşmiş kadın, yani hareketlerinde, davranışında serbest kadın olarak boyun eğmek istemiyordu. Her ikisi de çırılçıplak kaldığında eşitlik oluşuyordu. Sonuç olarak, artık kompleks göstermiyor, kendini şehvetine terk ediyor, cinselliğin getirebileceği tüm hazzın azamisini alıyordu. Alexandra Kollontay'ın tavsiye ettiği bedenlerin bu şenliğine, burjuva önyargılardan kurtulmuş insanların bu bir tür ödülüne Galina, ateşli bir inançla kendini teslim ediyordu.

Sevişmeleri sona erdiğinde, tatmin olmuş bedenlerinin sevgi dolu sıcaklığı içinde sarmaş dolaş uyurlarken, uykuya düşmeden hemen önce, "soğuk canavarlar" düşüncesi yine Fred'in aklına sinsice sızdı. Ama Galina'ya biraz daha sıkı sarıldı. Kadının teninin nemli gevşekliği kâbusları uzaklaştırdı.

İleriki dönemde SSCB'nin tüm tarihine damgasını basacak olan siyasi davaların ilki, 23 Mayıs'ta Moskova'da başladı. Bolşevikler, o zamana dek rakiplerini gösterişe hiç kaçmadan ortadan kaldırmışlardı. Diğer muhaliflerine karşı gerek görmedikleri bu halka açık gösterişli yargılamayı, sol sosyalist-devrimcilere niçin uygun görmüşlerdi? Maria Spiridonova'nın popülaritesi hiç kuşku yok ki çok güçlü kalmıştı; özellikle de ruhu ortadan kaldırılamayan köylülük arasında. Sol sosyalist-devrimciler de Bolşevikler kadar devrimin tartışmasız yaratıcılarıydı. Dolayısıyla bir hükmün tarih karşısında onları kınaması şarttı, bir hükmün onları sonsuza dek gözden düşürmesi şarttı.

1917'den önce Lenin, Zinoviev, Kamenev, Troçki, Bukharin Batı'ya sürgüne gönderilmiş ve oralarda oldukça konforlu bir yaşam sürmüşken, sosyalist-devrimciler, Çarlık Rusyası'nda sonu kaçınılmaz olarak zindana çıkan, yasadışı eylemler yapıyor, bomba kullanıyorlardı. Spiridonova, Gotz, Kamkov, yalnızca onların adını anarsak,

Ekim Devrimi'nin habercisi olmuş o terörist kuşaktandı. Hepsi hapse atılmış, işkence görmüş, angaryaya mahkûm edilmişti. Ama yalnızca pasif mujikleri isyancıya dönüştürmekle kalmamış, öğrencileri de politik faaliyete çekmeyi bilmişlerdi.

Devrimlerin de dinler gibi, başlangıçta kendi kahramanları ve şehitleri vardır. Bürokratlar ve ruhban sonradan gelir. Sol sosyalist-devrimciler bürokratlaşmayı daima reddettiler, devrimin bir kilise sistemi olmasını reddettiler. Böylece kendilerini, yoldaş Troçki'nin kendisine her karşı çıkana cömertçe sunduğu, o ünlü "tarihin çöplükleri"nde çürümeye mahkûm ettiler.

Sol sosyalist devrimcilerin davası henüz açılmıştı ki Lenin'in, ciddi biçimde hasta olduğu haberi sızdırıldı; beklenmedik, öngörülemeyecek biçimde, karanlık işlerin tezgâhlandığı komitelerden sızıyordu haber. Pek inanılmasa da yine de doğru olmasından çekinilerek kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Moskova'dan uzaklaşmış, şehir dışındaki bir köye çekilmiş Lenin... Baş ağrılarından ve aşırı yorgunluktan şikâyetçi Lenin... Felce uğramış Lenin...

Gerçek ne olursa olsun, bir felaket ortamı Kremlin'i felç ediyordu. Lenin'in boş bürosundan artık, seğirterek mektup zarfları taşıyan haberciler çıkmıyordu. Bu facia atmosferi içinde, her şeye kadir iktidar görüntüsü, Alfred Barthélemy'yi her zamankinden daha fazla çarptı. Sanki Vladimir İlyiç'in bürosu bir ahtapotun başıydı ve birçok kol çıkıyordu da bugün artık bu başı, dolayısıyla da iradesini yitirmişti. Yöneticilerin bürolarının bulunduğu birçok yer, yüce şefin bürosu gibi terk edilmişti. Bu yüce şefin çekildiği köye koşarak, hastanın donmuş yüz hatlarındaki en ufak ürpertiyi kolluyorlardı. Canı gönülden Lenin'in bir şeyler söylemesini diliyorlardı. Ama damar sertliğinden büzülmüş Lenin'in yüzü, tüm ifadesini yitirmişti ve ağzından tek bir ses çıkmıyordu. Daha elli iki yaşındaydı. Birbirlerini kollayan, birbirlerinden anlaşmazlıklarının kışkırttığı beklenmedik şeyler bekleyen ortakları, kendilerini her türlü olasılığa hazırlamışlardı; bir tek bu hariç. Lenin'in sağlığı devrimin değişmez temellerinden birini oluşturuyordu. Güçlü kuvvetli, faal, sakin mizaçlı, neşeli Lenin'in sıradan faniler gibi hasta düşmesi imkânsız gözüküyordu, hele devrimci inşa tamamlanmadan yok olup gitmesi, hiç mümkün değildi. Elli

iki yaşında! Lenin'in önünde en azından otuz yıl vardı. 1950 yılında, tamamlanmış devrimin saygıdeğer büyük babası olacaktı, artık o zaman huzur içinde ölebilirdi. Ama şimdi değil! Yalnızca beş yıllık inşa çalışmasından sonra hiç değil! Bunca kuşkunun, bunca çelişkinin, bunca iç çatışmanın ortasında hiç değil!

Alfred Barthélemy, hem hasta Lenin'den hem de sol sosyalist-devrimcilerin davasından uzak tutuldu. Hiyerarşide yükselmiş olmasının bir anlamı yoktu, gerçek iktidarın yine de çok uzağında bulunuyordu. Zinoviev ve Kamenev Lenin'in başucundan ayrılmıyorlardı. Troçki'ye gelince, tüm haziran ayı boyunca kendini mahkemeye verdi. Ona pek yakışan büyük engizisyoncu rolü oynadı. Spiridonova ve Gotz kendilerini tüm enerjileriyle, tüm cesaretleriyle savundular; ama onların kaderleri, hükümden çok önce, Troçki ve Jerzinski tarafından çizilmişti. On dört sanık ölüme mahkûm edildi, onları kurtarabilecek tek kişi Bukharin'di, hüküm giyenlerin motivasyonlarını hâlâ o anlayabilirdi. Zinoviev'le işbirliği, tüm politbüro üyeleri arasında ona en insancıl, en sempatik gelen kişiden uzak tutmuştu Fred'i. Sonunda Bukharin'i görmeyi başardı; bu ufak tefek ama çok hareketli adamın neşeli mizacına derhal kapıldı. Lenin'in hastalığının neden olduğu gerçek üzüntüye rağmen, Bukharin gençlere özgü neşesini koruyordu. Alfred Barthélemy, sosyalist-devrimcilerden yana müdahale etmeye onu ikna etmekte hiç güçlük çekmedi. Troçki'de büyük öfke uyandıracak şekilde, on dört ölüm mahkûmu tecilden yararlandılar. Fred, Bukharin'in bağışlayıcılığının Troçki'nin acımasızlığından daha tehlikeli olduğunu fark etmedi. İnfaz edilirlerse, Maria Spiridonova ile arkadaşları kahraman olacaklardı. Affedildiklerinde ise yaşayan ölüler, sıradan kişiler, unutulmaya çaresizce mahkûm insanlar...

Fred, Galina'nın yokluklarına katlanamıyordu. Galina artık haftalarca yok oluyordu. Sonra bir gece ya da bir sabah şafak vakti, Fred binanın koridorunda, genç kadının kararlı yürüyüşünün karakteristiği olan deri hışırtısını işitiyordu. Bir hayvan gibi kapıyı tırmalıyordu. Fred koşup açıyordu.

Eşini kaygıyla beklemesine yol açan bu acelecilik ve duygusallık-

tan dolayı kendine öfkeleniyordu. Alexis'ten ona hiç söz etmemesini anlamıyordu. Onu çocuğunu yitirme fikri karşısında paramparça olmuş, ümitsizlik içindeyken görmüştü, şimdi ise göründüğü kadarıyla hiç dert etmiyordu. Fred Alexis'ten söz ettiğinde omuz silkiyordu.

Fred kendine itiraf edemiyordu ama kıskançlık içini kemiriyordu. Galina'yı kollarında tutan, onun bedeninin sıcaklığında ısınan, onunla sevişen diğer erkekleri hayal etmekten alamıyordu kendini. Galina'yı hayalinde her türlü çiftleşme pozisyonunda canlandırıyor ve bu şehvet sahneleri kâbusa dönüyordu. Rahatsız bir şekilde ve pek az uyuyordu, gecelerini okuyarak geçiriyor, giderek daha çözülemez gelen dünyanın bu muammasını kitaplarda çözmeye çalışıyordu.

Yaz boyunca, ender görülen bir kuraklık ürünleri mahvetti. Açlık Rusya'nın tüm bölgelerini kasıp kavurdu. Bu felaket içinde Fred, bütün felaketlerin ebedi kurbanı olan o anlaşılmaz mujikleri düşünüyordu: savaş, kuraklık, su baskını, tifüs, açlık. Gorki geliyordu gözünün önüne, zayıf, kamburu çıkmış, çorak bir toprak üzerinde çarpık çurpuk bitmiş yaşlı bir ağaç gibi boğum boğum; Gorki sayısız Rus romancının sevgiyle tasvir ettiği ama kendisinin yine de sevmediği o köylülere çok benziyordu. Maria Spiridonova'yı canlandırıyordu gözünde; köy ihtiyarlarıyla alakası olmayan, incecik, entelektüel tutkunun içini kemirdiği Maria, kayıp davaları uğruna kendini feda edişindeki coşkuyla bu mujikleri savunuyordu. Gorki ile Maria Spiridonova arasında bir rol değişimi meydana gelmişti. Ama bu engin devrim trajedisinde, kim doğru rolü oynuyordu, kim kendi yerinde oynuyordu ki?

Sonbahar sonunda, ikinci bir felç atağı Lenin'i yere serdi. Alfred Barthélemy, Guilbeaux'yla birlikte Kremlin'deki o yemekten beri Lenin'e rastlamamıştı. Vladimir İlyiç o yemekte "işe yarar aptallar"a yönelik eylem alanını genişletmesini talep etmişti. Zinoviev, ilk atağın yüce şefi nasıl zayıf düşürdüğünü ondan saklamamıştı. Yüz hatları donup kalmış Lenin'in. Bir otomat gibi yürüyebiliyormuş. Sözcükler ağzından tereddütlü çıkıyor, kopuk kopuk konuşuyormuş. Kelimeleri bulamıyormuş.

Lenin'in hastalığının bir felaket olduğunun herkes farkındaydı.

Onun yokluğunda Kremlin, artık mutlak anlamda kötücül bir hal alıyordu. Tüm yöneticiler arasında mutlu bir izlenim veren tek kişiydi Lenin. Kolaylıkla gülüyordu. Hatta bir toplantıya ciddiyetle başkanlık ederken, sanki bu bürokratik durum ona son derece komik geliyormuş gibi, çılgınca kahkahalarını bastırdığı da oluyordu. Fred, Vladimir İlyiç'in kır tanrılarını andıran, genellikle alaycı tuhaf yüzünü hatırlıyordu; sağ elini gözlerinin önüne yerleştirerek parmaklarının arasından muhatabına bakış tarzını; yanağını eline dayayarak karşısındakini dinleyişini, tavana uzun uzun bakarak dalıp gidişini ve sonunda karşısındaki nezaketsiz kişinin konuşmasını kısa kesmek ya da ara vermek zorunda kalışını; iskemlesi üzerinde sinirlendirici biçimde sallanışını, bir hiç için kahkahayı basışını, kimi zaman muhatabını afallamış bir halde bırakan mizah dolu fikirler ortaya atışını hatırlıyordu. Lenin'in gülme yetisi çevresindeki tüm soğuk ve suratsız adamları şaşırtıyordu. Devrimin başlarında, toplantılarda menşevik ya da sosyalist-devrimci rakiplerine karşı koyması gerektiğinde, ışıl ışıl yüzüyle, hakaretler karşısında bile dalga geçiyor, yoluna çıkarılmış bu engelleri alaya alıyordu. Bu güleçlik Troçki'yi sinirlendiriyordu, Lenin'in alçak sesle "ergen karakter özellikleri" dediği şeye karşı söylenip duruyordu.

Hasta Lenin artık hiç gülmüyordu. Kremlin'den uzakta, kırdaki inzivasından baktığında, inşa etmiş olduğu iktidar giderek düşlerini ezen devasa bir makine gibi görünüyordu. Tüm parçalarını sabırla bir araya getirdiği ve ustalıkla kullandığı bu canavarca makinenin şimdi elinden kaçtığını, tek başına hareket ettiğini, gençliğinin idealini ezip geçtiğini görüyordu. Devrimin kaslarını kemiren bu bürokrasiden korkuyordu. Zinoviev'e duygusunun ne kadar güçlü olduğunu söylemiş, o da bunu ihtiyatsızca Fred'e aktarmıştı: "Her şey beni öylesine tiksindiriyor ki hastalığım olmasa her şeyi bırakıp kaçmak istiyorum."

Lenin, umutsuzluğu içinde, meslektaşlarının en sakinine, en ağzı sıkısına, Zinoviev'in Troçki'nin önünü kesmek amacıyla Komünist Parti genel sekreteri olarak önerdiği kişiye bağlanıyordu: Josef Stalin.

Alfred Barthélemy Stalin'le hiç konuşmamıştı. Politbüronun diğer üyelerinin onun hakkında söyledikleri Fred'i caydırmıştı. Bukha-

rin, "Stalin'in baş özelliği miskinliktir" diyerek dalga geçiyordu. Troçki ise ondan aşağılayıcı bir kibirle söz ediyor ve omuz silkerek, saygısızca, "bürokrasi sahnesinde, var olmayan birinin gölgesi bile herhangi bir kişi yerine geçebilir" diye lafını sokuşturuyordu. Daha da coştuğunda ekliyordu: "Kötü biri, etliye de sütlüye de karışmaz."

Stalin'e gelince: Lenin karşısında o "romantik cümle şövalyeleri"ni, o "aşırı-devrimci hayalciler"i gülünç duruma düşürerek Troçki'ye verip veriştiriyordu. Ona göre Troçki cafcaflı laflar eden bir pozcuydu, olmayan kaslarıyla böbürlenen biriydi. Troçki'nin pek hoşlandığı romantizmden ve devrim estetizminden hazzetmeyen Lenin, Stalin'i onaylıyordu. Stalin'in sağduyusu ve inkâr edilemez idareci özellikleri onu teskin ediyordu.

Böylece, Lenin'in ikinci felç atağından sonra, en sık ve en fazla beklediği ziyaretçisi Stalin oldu. Ne Zinoviev ne Kamenev bundan rahatsız oluyordu. Tam tersine, Stalin ile Lenin'in bu yakınlığı onları rahatlatıyordu. Bu sayede, en tehlikeli gördükleri kişi, beyaz üniformalı "feldmareşal", olası bir 18 Brumaire komplocusu, hasta adamdan uzak tutulmuş oluyordu.

Galina, Fred'in kıskançlığıyla dalga geçiyordu. Ne burjuvaca bir tutum! Bağlılığını sona erdirdiğinden beri iyice güzelleşmişti. Bedeninden, tavrından, kara gözlerinden, etli dudaklarından ışıltılı bir şehvet yayılıyordu. Her yok oluşunda, Fred sürekli onu düşünüyor, ona yalnızca kendisinin sahip olduğu zamanlarının özlemiyle tutuşuyordu. Galina'nın özlemi, bu kaçamakları sırasında kendini öyle yoğun hissettiriyordu ki Fred öfkeden yumruklarını ısırıyordu. Aynı zamanda, eski dünyanın kurallarına bağlı kaldığı için kendisine de öfkeleniyordu. Aleksandra Kollontay ve Galina, geleceğin bu kadınları, haklıydılar. Zavallı kendisi ise modası geçmiş bir duygusallık içinde bitkin kalakalmıştı.

Neyse ki Fred'e önemli bir görev verildi. Yıl sonunda, Komünist Sendikalar Enternasyonali Moskova'da yeni bir kongre düzenleyecekti. Önceki toplantılarda olduğu gibi Zinoviev, Alfred Barthélemy'yi en etkili delegeleri, özellikle de Fransız CGT delegelerini davet etmekle görevlendirdi. Fred bir kez daha, Moskova'ya bağlılığı redde-

den özerk sendikalara karşı çıkmak için yabancı anarşistlerle ilişkilerini kullandı. Ama artık bir dönekten çok, şeflerinin buyruklarını yerine getiren bir bürokrat gibi davranıyordu. Profintern'e topyekun katılımı reddeden CGT'yi parçalama görevini liberter Monmousseau'ya emanet etmek onu tiksindiriyordu. Ama Monmousseau, seksiyonların katılımdan yana oy kullanması için öyle canla başla çabaladı ki Fred onu engelleseydi haksız olacaktı. 391'e karşı 779 oyla çoğunluk, Moskova'nın diktasına katıldı. Alfred Barthélemy bir kez daha Zinoviev'in tebriklerini aldı.

Uluslararası kongrelerin her biri kendi isyan rüzgârını, başkaldırı ve skandallarını beraberinde getiriyordu. Komünist Enternasyonal'in sempatizanı, hatta militanı olmaya henüz tüm delegeler ikna edilmemişti ve anavatanlarına dönmeleri, İspanyol CNT'sinde yaşandığı gibi kimi zaman şaşırtıcı görüş değişikliklerine yol açıyordu. Fransız delegasyonundaki şu ufak tefek tuhaf kadın olmasaydı, bu kez her şey gayet sakin cereyan edecekti. Madenciler Federasyonu sekreteri olan bu kadının adı May Picqueray'di.

Bütün davetlilerini Hotel Lux'e yerleştiren Fred, geldiklerinin ertesi günü konukları şerefine Kremlin'de bir resepsiyon düzenledi. Şatafatlı salonlar devrimin başlangıcındaki terk edilmiş hallerinden kurtulmuştu artık. Yaldızlı ağaç doğramalar, avizeler, kristaller, kocaman aynalar, çarlık zamanındaki dekorun aynısını yeniden oluşturmuştu. Havyarlar, krepler, füme balıklar, kızarmış etler, beyaz örtülerle kaplı konsolların üzerinde bol bol servis ediliyordu. Yabancı delegeler, sağlığı gayet yerinde bir sovyet rejimi izlenimi veren, prenslere yakışır bu konukseverlik karşısında genellikle şaşkına dönmüşlerdi. Fakat bir kadın herkesi şaşkınlığa düşüren bir şekilde masalardan birinin üzerine çıktı ve konuklara söylev çekmeye başladı. Onlara açlığın kırsal bölgeleri kasıp kavururken, temel ihtiyaçları bile karşılanamayan Rus proleterler yokolurken tıkınıp durmalarının bir kepazelik olduğunu hatırlattı. O, May Picqueray'di. Herkes yuhalasa da o yılmadı, istifçiler ve zevk düşkünleri arasında daha fazla kalmayı reddetti.

Bu isyankâr kadında erkeksi bir hal falan yoktu. Fred yaşlarındaydı, çok güzel bir yüzü vardı, temiz mavi gözlerle bakıyordu. Fred'in

aklına hemen Rirette geldi. Rirette gibi May de saflıktan taşkınlığa aniden geçebiliyordu.[1] Patlaması için bir adaletsizlik fark etmesi, politik teori ile toplumsal pratik arasında bir çelişki görmesi yeterliydi (Rusya'da bu çelişkilerden bol bol bulunuyordu!). O zaman yumuşak sesi yerini, gümbür gümbür titreten başka bir sese bırakıyordu. Böylesine ateşli tiradların böylesine sevimli bir ağızdan nasıl çıkabildiğine insan şaşırırdı. Moskova'da kaldığı süre boyunca May'in öfkesi hiç eksilmedi. Fransız delegasyonu, böylesine bir baş belâsını aralarına almış olmaktan utanç duyduklarını açıkladı. Buna karşılık Fred, Zinoviev ile Troçki'nin May'in fevri davranışlar sergilemesine izin vermekle kalmayıp onu kışkırtacak her türlü bahaneyi yarattıklarını hızla fark etti. Tüm aşırılıklarıyla May, Bolşeviklerin bu tür gösterilerden yoksun kalmamak için hâlâ tüm fantezilerine izin verdiği folklorik anarşist tipini gayet iyi temsil ediyordu. Fred onu bu şekilde kullanılmaya karşı uyarmak istedi. May derhal ağzının payını verdi:

"Sen ve Victor Serge, bana ders veremeyecek kadar sağlama almışsınız kendinizi, evet, siz destekçiler ve iştirakçiler. Dostum, destekçiler desteklenenlerden daha matah değildir."

"Dostlarını sürekli azarlıyorsun May. Ama yine de Monmousseau'yla yolculuk ediyorsun, senin deyiminle o da bir destekçi. Ya Monatte'a ya Delesalle'a ne diyorsun?"

"Onları sana bırakıyorum. Benim sevdiklerimin adı Lecoin ve Armand."

"Onlar ne oldu?"

"Her ikisi de hapisten çıktı ve her ikisi de antimilitarizm yanlısı. Armand dört yıl yattı, Lecoin sekiz."

"Rirette Maîtrejean'ı tanıdın mı, Victor'un eşi?"

"Biraz, evet."

Büyük bir umut Fred'in aklını başından almıştı. Flora ile Germinal'e götürecek ipucunu nihayet bulmuştu! Bu dev umut aniden yıkıldı çünkü May homurdanıyordu, canı sıkılmıştı:

"İlişkilerin dışına çıktı o."

Sonra sözüne düşmanca devam etti:

"Söyle bakalım destekçi, benim gözlerim cebimde değil, kulaklarımı da dört açıyorum. Ben buraya, kendilerine delege diyen tüm bu

domuzlar gibi oburca tıkınmak için gelmedim. Kıçımın delegeleri! Sovyet cennetini gözleme şansım oldu. Tahmin edildiğinden bile berbat. Bir edebiyat profesörüne rastladım, ayakkabı tamir ediyor, bir mühendis evine gelmemi istemedi çünkü eve bir anarko-sendikalisti kabul ettiğini öğrenirlerse çocuklarının kendisini ihbar edeceğinden çekiniyordu. Dinamo fabrikasında bir delege seçimine tanık oldum. Bütün oylar el kaldırarak, oybirliğiyle alındı. Grev yasaklandı. Ücretler verimliliğe göre hesaplanacak. İşten atılan işçiler konutlarından da çıkartılıyor... Bu, işçilerin değil patronların hayali!"

"Doğru görmüşsün, May. Ama Rus yoldaşları suçlama. Onlar ve onlarla birlikte ben de devrime katıldık; çünkü devrimin ilk yıllarında bütün inisiyatifi, bütün sorumluluğu tek başına üzerine alabilecek yalnızca Bolşevikler vardı. Bizim yoldaşlarımız iktidarı reddettiğinden onlar sorumluluğu aldı. İşin acıklı yanı şu ki bu iktidar, onları faka bastırıp zehirledi. Ordu, polis, bürokrasi, her şey yeniden başlıyor."

"Ya sen, sen zehirlenmedin mi?"

"Elbette biraz zehirlendim; ama ben sisteme karşı kendimce mücadele ediyorum."

"Niçin bizimle geri dönmüyorsun?"

"Bir düzine kurşun boşaltırlar cesedime."

May Fred'e şaşkınlıkla baktı.

"Bolşo'lar daha tutumlu" diye devam etti sevimli bir gülümsemeyle. "Bu yamyamlar arasında kalmakta inat edersen ensene tek bir kurşun sıkmakla yetineceklerdir. Ya sen de onlar gibi olursun ya da gebertirler seni. Destekçilerin kaderi bu dostum. Ya aynasız sürüsüyle işbirliği edersin ya da mahvederler seni."

Fransız delegasyonu yola çıkmadan, Komünist Enternasyonal'e katılımı kutlamak için Kremlin'de bir yemek düzenlendi. Zinoviev May Picqueray'i sağına oturtarak eğlendi, tüm yemek boyunca ona eğlendirici ve çapkınca laflar etti. Kadeh kaldırma vakti geldiğinde, Troçki, "İyi bir yemekten sonra Fransa'da âdet olduğu üzere birisi bir şarkı söylemeli" dedi. Bir an bir tereddüt oldu. Zinoviev ile Troçki'nin karşısında hazırlıksız yakalanmaya kimse cesaret edemiyordu. Bunun

üzerine Monmousseau ayağa kalktı, May'in yanına gitti ve ondan bir romans söylemesini istedi. Herkesi ve özellikle de votkasını içerken neredeyse boğulacak gibi olan Monmousseau'yu şaşkınlığa boğan May, o gümbür gümbür sesiyle Charles d'Avray'in *Anarşinin Zaferi*'yle ortalığı çınlattı:

Kalk ayağa, kalk ayağa, sefaletin yoldaşı,
Vakit geldi, isyan edelim.
Kan aksın, kızıla çalsın toprak
Ama özgürlüğümüz için aksın bu kan
Yerinde saymak geri çekilmektir
Gereksiz felsefe yapılmış olunur
Ayağa kalk, ayağa kalk, yaşlı devrimci
Nihayet kazanacak zaferi anarşi.

Troçki bozuntuya vermedi. Kötü yetiştirilmiş bir çocuğa gösterilen merhametle gülümsüyordu.

"Görüyorsun ya yoldaş May, Kremlin'de anarşi marşı okunabildiğine göre Rusya'da hâlâ özgürlük var."

"Boyun eğenler, uyum sağlayanlar için özgürlük" karşılığını verdi May Picqueray. "Ötekiler Boutyrki'ye. Geçen yıl yoldaşlarım Lepetit ile Vergeat kaybolmuştu. Bu başarı tekrarlanacak mı?"

Delegeler May'i susturmak için koro halinde *Partizan*'ı söylemeye başladılar. Olay kapanmıştı.

Bununla birlikte, May Picqueray istemeden de olsa Troçki ile Alfred Barthélemy arasındaki kopukluğun ve Kızıl Ordu kurucusunun yanındakilerden birine yönelik bitmek bilmez kininin kaynağı oldu. Yemekten sonra, konuklar görkemine hayran kaldıkları Kremlin'in salonlarına dağılırlarken, Troçki May'in yanına yanaştı ve Fransa'ya dönüşünün iyi geçmesini dileyerek elini uzattı. May Picqueray ellerini derhal ceketinin ceplerine soktu ve Troçki'nin eli havada kaldı.

"Elimi sıkmayı reddediyorsun yoldaş May, niçin?"

"Ben anarşistim. Aramızda Kronştadt ve Makhno var."

Troçki eğilerek genç kadının omzuna sevgiyle sarıldı ve sarayda şakalaşmalara hizmet etmiş olması gereken o kocaman koltuklardan

birine, yanına oturması için rica etti. Sevimli olmaya çabalıyordu. May gibi pek az nüfuzu olan birini ikna etmeye niçin çabalıyordu ki? Bu masum mavi gözler "feldmareşal"e ne anımsatıyordu acaba?

"Ben de" dedi, sesinde neredeyse bir şefkat vardı, "ben de anarşistim. Ama eğitimsiz Rus halkının gelişmesi gerek. Bu nedenle, proletarya diktatörlüğünün zorunlu olduğu bir geçiş evresinden geçmekteyiz."

Troçki'nin ikiyüzlülüğü Fred'i öylesine tiksindirdi ki yaklaşıp bağırmaktan kendini tutamadı:

"Sizin kurduğunuz proletarya diktatörlüğü değil, proletarya üzerinde diktatörlük."

Troçki Fred'e bir çalımla baktı. Her zamanki buz gibi yüzünde, bir çarlık memuruna tıpatıp benzemek için bir tek monoklu eksikti.

"Siz kimsiniz ki benimle bu üslupta konuşabiliyorsunuz?"

Zinoviev hemen yanlarına geldi.

"Benim mükemmel ortağım, yoldaş Troçki. Hatırlamıyor musunuz? Alfred Barthélemy, vaktiyle Sandoz'la birlikte sizin için çalışmıştı."

"Anarşist olduğunuzu söylüyorsunuz" diye devam etti Fred, "ama siz anarşistlerin celladısınız. May size Kronştadt ve Makhno'yu hatırlattı. Tolstoycu seksen dokuz anarşistin, sizin ordunuzda görev yapmayı reddettikleri için kurşuna dizildiğini daha bugün öğrendim. Devrimin kurumlaştırdığı vicdani reddi ne yaptınız? Sovyetlerin kararlarını maskaraya çevirmekte tereddüt göstermiyorsunuz. Ölüm cezası kaldırıldı ve siz hapishanelerde insanları katlediyorsunuz."

Troçki Zinoviev'e doğru döndü.

"Hatırlamıyorum; ama artık hiç kuşkunuz olmasın, onu hatırlayacağım."

"Benim himayemde olduğunu da hatırlayın, yoldaş Troçki; çalışma arkadaşım ve korumam altında."

Troçki omuz silkti ve hızlı hızlı uzaklaştı.

May, şaşkınlık içerisinde Fred'e baktı.

"Sen de benim kadar cesursun!"

"Canım çok sıkılıyor, anlıyor musun?"

Fred çok uzun boylu olduğundan ufacık May, o muhteşem koltuklardan birinin üzerine çıktı ve boynuna sarılarak yanaklarından öptü.

1923 yılı Fred için korkunç geçti. Hayatta kalmanın tüm tekniklerini daha çocukluğunda öğrenmemiş olsaydı, üzerine çullanan bu çelik ağdan sıyırtmayı kuşkusuz ki başaramazdı. Güvensizlik, hile, tilki uykusu, sürekli tetikte durma alışkanlığı ile Paris Les Halles'indeki aylaklık ve gezginlik zamanlarının reflekslerini yeniden kazanmıştı. Troçki'yle münakaşalarından kısa süre sonra, bir akşam vakti evine dönerken takip edildiği hissine kapıldı. Yolun ortasında siyah bir otomobil yavaş yavaş ilerliyordu. Arabanın aniden hızlandığını fark etti. Aniden direksiyonu çevrilen araç, Fred'i kaldırıma yuvarlayarak sıyırıp geçti. Fred geriye sıçrayarak kurtulmuştu. Kendine gelip son sürat koştu. Otomobil yeniden onun istikametinde hızlandı. Yanılmıyordu. Karşısına katil bir araba çıkartılmıştı. Hem bir korku hem de yatışma hissediyordu. Bu katil araba hapsedilmeyeceği, Çeka'nın ona işkence yapmayacağı anlamına geliyordu. Zinoviev onu kurtarmak için araya girmesin diye, kaza süsü vererek ortadan kaldırmak istemişlerdi. Fred zikzak çizerek kaçıyordu, tıpkı bir tavşan gibi, otomobili sürekli yön değiştirmeye zorluyordu. Bir at arabası kapısının yanında duran demir bir çubuğu fark etmeseydi, peşinde koşan araç tarafından yere serilmesi kaçınılmazdı. Aceleyle çubuğu yerden kaptı, geri dönüp üzerine dönen otomobile baktı ve elindeki çubuğu arabanın ön camına fırlattı, cam paramparça patladı. Araba bir işaret direğine çarptı. Fred evine döndü. Bitkin bir haldeydi.

Galina evde değildi. Galina artık neredeyse hiç evde olmuyordu.

Kötü haberler art arda geldi. Prunier Berdiaeff'in hapsedildiğini, sonra da ülke dışına sürüldüğünü söyledi. Şehitlikten hoşlanan Prunier, Berdiaeff'in sürgününden hoşlanmamıştı. Çıplak ayak yürümekle ve bir Rus papazına benzeten sakalını sergilemekle yetinmeyip zulüm görme şansını artırmak için, göğsünün üzerine kocaman bir haç asmıştı. Bu durum hakaretlere uğramasına, hatta kimi zaman dayak yemesine yol açıyordu. Gözü morarmış, üstü başı tükürük içinde gülümsüyordu.

"Bolşevikler, taşıdıkları mesihçiliğe ihanet ediyorlar" diyordu Fred'e. "Devrim yozlaştı, kaynaklara geri dönmemiz lazım. Acı çeken İsa'lar olmalıyız."

İsa'nın çarmıhtaki yara izlerinin kendinde tekrar açıldığını görme umuduyla ellerini açıyordu.

Sonra Fred, Maria Spiridonova'nın bir psikiyatri kliniğine kapatıldığını öğrendi. Kim bilir hangi sapkınlıkla kendisine hâlâ arkadaş muamelesi yapmaya devam eden Zinoviev'den açıklama istedi. Kuşkusuz ki Troçki'nin Fred'e nefreti, Fred'i Zinoviev'in gözünde büyütüyordu. Yine de Troçki, Alfred Barthélemy'yi Komintern'in bölümlerindeki tüm sorumluluklarından uzaklaştırmayı başarmıştı. Zinoviev'in bir tür sekreteriydi yalnızca. Bu da pek önem taşımayan bir görevdi.

"Spiridonova bir sağlık evine giriyor" diye haykırdı Zinoviev sevinçle. "Normal durumuna erişmeyi beklerken okuyup yazabilecek."

"Maria Spiridonova'nın deli olmadığını gayet iyi biliyorsunuz" dedi Fred.

"Eğer o deli değilse, bu durumda deli olan biziz."

Alay edip eğlendiğinde daima incelen genizden gelen sesiyle ekledi:

"Yoldaş Barthélemy, kimin deli olduğuna kimin olmadığına karar vermekte karşılaşılan büyük güçlüğü bilmiyor değilsiniz. En basit çözüm, başkalarını tımarhaneye kapatanların en deli olmadığını kabul etmektir. Asıl akıl hastaları, kendilerinin kapatılmasına boyun eğme zayıflığını gösterenlerdir."

Mart ayında üçüncü bir atak Lenin'i iyice sarstı ve onu sakat bıraktı. Artık politbüronun tüm politikası, abartılı bir ifadeyle veraset savaşı denebilecek şey temelindeydi; ama henüz görülen yalnızca entrikaların kargaşasıydı. Lenin'in en eski yoldaşı ve İsviçre sürgünündeki sırdaşı olan Zinoviev, veliaht prens rolünü üstlenmişti. Yine de Troçki onu endişelendiriyordu. Her zaman Bonapartizminden kuşku duyulan "feldmareşal"in bir darbe yapmayacağını kim bilebilirdi? Onun karşısına kesin bir baraj dikmenin vakti gelmişti. Bu yüzden, özellikle Kamenev'e güvenerek Lenin'in gözüne girmiş olan Stalin'le birlikte gizli bir sacayağı kurmayı önerdi. Ama bu öneri gizlilikten öyle uzaktı ki bir süre sonra Bukharin de troykaya katıldı. Zinoviev, sanki sekreterinin manevralarını hiç kaçırmamasını arzuluyormuş gibi, Alfred Barthélemy'nin önünde konuşup duruyordu.

"Stalin" diyordu, "içimizdeki en mütevazı ve en sadık kişi, ne parayı seviyor ne hazzı, ne zevki, ne kadınları (kendininki hariç). Herkesle arası iyi, hatta Troçki'yle bile."

Fred'in, politbürodaki en az göze çarpan kişi olan ve bu yüzden en az entrikacı gibi gördüğü Stalin hakkında hiçbir fikri yoktu.

Lenin 21 Ocak 1924'e kadar ölümle boğuştu. Ölümünün ardından yöneticiler arasında görülen panik hakkında Alfred Barthélemy'nin kulağına yalnızca cılız yankılar ulaştı. Tek bildiği, bir vasiyetnamenin varlığı ve Lenin'in bu vasiyetnamede kendi halefini ya da haleflerini belirtmiş olduğuydu. Böylece, monarşikleşen parti, kendi aristokrasisini yeniden inşa ediyordu; işçi ve köylü sovyetleri seçme gücünden dışlanmıştı. Lenin çıkış yapamamıştı. Ölümüyle birlikte Rus Devrimi'nin idealist evresi tamamlanıyordu. Fred bunun tamamen bilincindeydi. Moskova'ya gelişinden bu yana birbirine bağlanan tüm bu olağanüstü olayları çok yoğun olarak, çok yakından yaşamıştı. 1917'nin harikulade ütopyasını her gün biraz daha inkâr eden bir macerada onu, Alfred Barthélemy'yi, yeni bir dünyanın doğumuna katılmak için bu buzlar ve karlar ülkesine yönelten şey, bu macerada yapacak bir şeyleri olduğuna inanmasıydı. Lenin'in çıkışı başarısız kalmıştı. Fred kendi çıkışına bir yol arıyordu. Artık onu Moskova'ya bağlayan hiçbir şey yoktu; Galina hariç. Ama Galina'ya bağlılığı da katlanılamaz bir ıstıraba dönüşmüştü.

Alexandra Kollontay, diplomatik görevle Oslo'ya gitmek üzere yola çıkmadan önce Fred'i ikna etmeye, tiksinti verici bir hastalık olan kıskançlığın, burjuva konformizminin pis kokusundan başka bir şey ifade etmediğini açıklamaya çalışmıştı. Kıskançlık ve özgürlük birbiriyle çatışan şeylerdi. O, liberter Alfred Barthélemy nasıl olup da kıskanç biri olurdu? Bir devrimci kendi çelişkilerini aşabilmeli, hatta onları silip atabilmeliydi.

"Bana bak" dedi güzel Aleksandra, muhteşem bir topaç gibi kendi etrafında dönerek, "bana bak. Ben âşıklarımın eşlerini kıskanıyor muyum? Lenin yoldaşın, şu büyük *çinovrik**'in dayattığı hiyerarşileri kıskanıyor muyum? Beni ittikleri sürgünden şikâyet ettiğimi işittin mi hiç? Senin küçük kalbini sımsıkı saran Galina'yı kıskanmam gerekir-

* Rusça: Komutan. (y.h.n.)

di. Ama ben Galina'ya tapıyorum, küçük Fred'ime tapıyorum. Ben çiçeklerden bal toplayan bir arıyım. Balla esriyorum ben."

Fred başını önüne eğdiğinden, çenesini iki elinin arasına aldı, yüzüne bakmaya zorladı, ağzından oburca öptü. Sonra da gülmeye koyuldu.

"Sen benim oğlum olabilirsin. Ensest ha? Ensest nedir? Papazların uydurması. Zaten oğlum da değilsin. Hem senle yatmayı da istemiyorum. En azından bugün değil. Zamana bırakalım. Çok üzgünsün sen, küçük yoldaşım. Ben yalnızca neşeli erkeklerle yatmayı severim. Neşeli olduğunda tekrar gel."

Fred'i dışarı itmişti kibarca, işaret parmağıyla tehdit ederek, bir müdirenin haylaz bir çocuğa yaptığı gibi.

"Çok üzgünsün sen..." Galina da bunu söylemişti. "Seninle kalmamı nasıl istersin, çok üzgünsün sen." Üzgündü çünkü Galina onu terk etmişti, Galina onu terk etmişti çünkü çok üzgündü. Bu durumdan nasıl çıkmalı? Buradan çıkmak... Rusya'dan çıkmak, devrimin altüst olduğu bu açmazdan çıkmak, Alfred Barthelemy'nin kafasına takılmıştı. Gözetlendiğini biliyordu. Moskova'dan kendi imkânlarıyla çıksa da fazla uzağa gidemezdi. Kaçarken yakalanmak, yok edilmesi için iyi bir bahaneydi.

Merkez Komite'de okunduktan sonra gizli tutulmuş olan Lenin'in vasiyeti üzerine dedikodular sızıyordu. Niçin? Kimi eleştiriyordu? Kimi tartışma konusu ediyordu? Zinoviev altüst olmuş gibi gözüküyordu, acı çekiyordu. Yine de Lenin'in cenaze töreninde *troyka* en ön sırada bulunuyordu ve Troçki'nin yokluğuyla ilgili olarak pek çok yorum yapıldı. Fred'e hiç hoş gelmeyen bir şekilde burjuva cenazelerine yaraşır bir şatafatı hatırlatan bu törenden kısa süre sonra, Zinoviev ona bir görev verdi. Eski yüzbaşı Sandoz hâlâ Odessa'da Troçki'nin hesabına çalışıyordu. Bu uzun vekalet, Zinoviev'i endişelendiriyordu. Alfred Barthélemy'yi Sandoz'un rolünü açığa çıkartmakla ve gerektiğinde ona karşı koymakla görevlendirdi.

Böylece Fred, başlangıç noktasında yardımcısı olduğu kişinin yanına, geri dönüyordu. Sandoz'u Odessa'da buldu. Hoşuna gitmemişti. Aslında hoşlanmama karşılıklıydı çünkü Sandoz, Zinoviev'in ajanı olan Fred'in ziyaretinin nezaket amaçlı olmadığını gayet iyi biliyor-

du. Savaş gemilerinin kol gezdiği koya bakan güzel bir köşke yerleşmiş olan Sandoz, bu dekorun içinde, eski Roma valileri pozundaydı.

Odessa güzel bir güney şehri hoşluğunda ve orta boyutlarda bir taşra kasabası sükunetindeydi. Moskova'daki dört yıllık kargaşalı yaşamdan sonra Fred, hayatında ilk kez, tatili keşfettiği izlenimine kapıldı. Görevinin hiçbir aciliyeti olmadığından ve Zinoviev ondan özellikle kapıları dinlemesini istediğinden, günlerinin büyük bölümünü dolaşarak geçiriyordu. Potemkin Zırhlısı isyanı sırasında, silahsız bir kitlenin çarlık askerleri tarafından kurşunlandığı, devasa merdivenler onu büyülemişti. 1905'te devrim ne de güzel görünüyordu!

Alfred Barthélemy Sandoz'un temel görevlerinden birinin, kimi zaman Avrupa komünist partilerine yönelik propaganda literatürünü, kimi zamansa gizli görev almış kişileri yurtdışına çıkarmak olduğunu anladı. Bu iş için Bulgar ve Romanyalı kaçakçıları kullanıyordu. Fred aniden çıkış kapısının karşısında durduğunu gördü. Sandoz'un ilişki ağını kullanamayacağından, tek halletmesi gereken sorun, bu gemicilerden birini kendi olanaklarıyla ayarlamaktı.

Sandoz bu gece habercilerine, değer yitirmiş olan rubleyle değil, üzerinde Çar'ın portresi basılı altın parayla çok yüklü bir ödeme yapıyor olsa da bazı kaçakçıların bu yasadışı ticaretten yararlanarak Rusya'ya antikomünist broşürler, hatta gayrimeşru bazı grupların kullandığı silahları soktuklarını fark etti Fred. Zorlu bir soruşturma sonunda, SSCB'de hâlâ basit browninglerle Bolşevik diktatörlüğü devirmekten umudunu kesmemiş anarşizan gruplar olduğunu öğrendi. Odessa ile Romanya sınırı arasındaki sahildeki bu gizli yerlerden birinde yapılacak bir teslimatı kollamak; ağzına kadar dolu dayanıksız sandalında tek başına bulunan kaçakçının üzerine Kremlin'in görevlisi kartını göstererek çullanmak; Çeka'nın sazlıklar arasına saklandığını, müdahaleye hazır beklediğine inandırmak; Romanya'ya geçiş karşılığında sesini çıkarmaması için pazarlık yapmak... Operasyon Fred'in umduğundan daha kolay başarıldı.

Ertesi gece Fred, Tuna deltasının menderesindeki Romen kayıkçıya ulaştı. Sandal, Sandoz'un teslim ettiği kitap ve bildiri balyalarıyla doluydu. Fred, bu rahatsız edici yasadışı adama düşmanlıkla

bakan kayıkçının karşısına oturdu. Fred, Batı'nın tüm politik verilerini atüst edeceğine inandığı o esrarengiz belgenin durup durmadığını anlamak için yumuşak yün astarlı meşin ceketinin cebini yokladı: Zinoviev'den aşırdığı Lenin'in ünlü vasiyetinin bir kopyası cebindeydi.

3

Billancourt Canavarı
(1924-1935)

"Bu ödleklerin gerçekten şaşkınlık verici bilinçsizliği, sonunda en yüreklilerle bile taş çıkarttı: Köpeklerinden birini jandarma, diğerini yargıç ve üçüncüsünü de vergi memuru kılığına sokabildikleri sürece, düzen partisinin zafer saati anbean sakince bekleyerek alevler içindeki şehrin ortasında, bisküvi ve konserve yiyerek, yaşayacaklardır."

Georges Bernanos,
La Grande Peur des bien-pensant, 1931

Alfred Barthélemy ancak 1924 Kasım'ında Paris'e varabildi. Mayıstan beri Sol Birlik, Fransa'da, radikallerin zafer kazandığı yeni bir hükümet kurmuştu. Yeni cumhurbaşkanı Gaston Doumergue, Fransız politikasının yön değiştirdiğini ortaya koymak üzere, derhal SSCB'yi tanımış ve Moskova'daki Fransızları hemen affetmişti. Böylelikle Fred aklanmış oluyordu. Tuhaf bir çakışmayla, Doğu Garı'nda Paris'e ayak bastığında, Magenta Bulvarı'nda ilk fark ettiği şey, bayramlıklarını giymiş bir grup insanın kızıl bayraklar ardında yürüyüş yaptığı oldu. Onlarca büyük kızıl bayrak gururla taşınıyor, polis de müdahale etmiyordu. Fred'in savaştan önce aşina olduğu ve her seferinde atlı cumhuriyet muhafızlarının saldırısıyla dağıtılan, o

gürültülü patırtılı gösterilerle bunun alakası yoktu. İnsan kendini Moskova'da, herhangi bir resmi törende sanıyordu.

Fred neler olduğunu anlamaya çalıştı. Jaurès'in toprağa verildiğini söylediler. 1914'te öldürülen Jaurès mi? O tabii. Sol Birlik Jaurès'in küllerini Panthéon'a naklediyordu. Albi'den getirilen tabutun sergilendiği Palais-Bourbon'a öbek öbek insan akıyordu. Böylesi bir durum hariç, kendini her şeye hazırlamış olan Fred de bu gösterinin en ufak ayrıntısını bile kaçırmak istemediğinden Concorde Meydanı'na doğru yürüyen insanlara katıldı.

Madeleine Meydanı'nın yakınına vardıklarında, birbirlerine sıkı sıkıya kenetlenmiş sabırsız bir kalabalık itişip kakışıyor, her şeyi görmek istiyor, sokakları tıkıyordu. Fred'e biraz Hubert'i hatırlatan kareli kasketli bir velet, onu kolundan çekerek "Gel seni başka bir yere götüreyim" dedi. Tuileries'ye doğru saptılar ve bir süre sonra Seine'e bakan Orangerie'nin terasına vardılar. Fred meclisin önünde, bir sekinin üzerinde, sütunlu girişin gölgesinde, alevler fışkıran iki büyük meşalenin arasında bir katafalk fark etti. Oparlörlerden gösterişli bir müzik yayılıyordu.

"Gustave Charpentier bunu özel olarak besteledi" dedi kasketli velet.

"Gustave Charpentier mi?"

"Evet, Louise'i yazmış olan."

Fred Louise adının anılmasına Charpentier'ninki kadar şaşkınlık gösterince, yanındaki ekledi:

"Louise, opera tabii! Nereden çıktın sen?"

Aşağıda, Palais-Bourbon'un önünde, iş tulumlarından ve kasklarından madenci olduğu anlaşılan yirmi civarında işçi, tabutu omuzları üzerine kaldırmak için ilerliyorlardı. Kortej yavaşça sarsıldı ve Saint-Germain Bulvarı'na doğru ilerledi. Arkadan okul çocukları, Cumhuriyetçi Birlik heyetleri, farmasonlar, kooperatif temsilcileri geliyordu. Sonra binlerce komünist geliyordu; safları sıklaştırmış, ellerindeki yüzlerce kızıl bayrağı sallıyorlardı.

"Görüyorsun" dedi kasketli yumurcak, "burjuvazinin gömülmesini kızıl bayraklar izliyor."

Fred ise bu seremoninin, Bolşeviklerin sancağını resmileştirdiğini

hissederek rahatsız oluyordu. Zavallı Jaurès bir bahaneydi. Onu tanrıların arasına katıyorlardı, tıpkı camdan sandukası içinde kutsal bir mumya haline getirilmiş Lenin'in, Moskova'da azizleştirilmesi gibi. Jaurès ve Lenin ölüydüler ve onlarla birlikte devrimci ütopya da ölüyordu. Şimdi sıra tarikat mensuplarının geçit törenindeydi.

Fred yıllardan beri Paris'e bu geri dönüşü beklemişti; ama daha ilk gün, Paris'in eski tadının artık kalmadığı, insanların bile değiştiği izlenimi edinmişti. Moskova'dayken kendini asla yabancı hissetmemişti. Oysa şimdi, Fransa'da bir uyumsuzluk hissediyordu. Parisliler farklı giyiniyordu. Kadınların üzerinde Fred'in ağzını açık bırakan kısacık etekler vardı. Rusya'daki kıtlıkla kıyaslandığında, mal dolu mağazaların, yoldan geçen neşeli insanların üzerindeki yeni giysilerin sergilediği görece refah, ergenliği sona erir ermez onu kapıvermiş olan savaşın sonra da yakasını bırakmadığını; Rusya'da geçirdiği günlerin bu savaş durumunu devam ettirdiğini, kendisinin tahliye edilmiş bir mahkûmdan, unutulmuş ve kimsenin beklemediği bir mahkûmdan başka biri olmadığını ortaya koyuyordu.

Dokuz ay boyunca kaçak olarak yaşamıştı, kâh Komintern ajanı kabul edilerek hapse atılmış, kâh anarşist diye sürülmüştü. Tüm Orta Avrupa'yı zikzaklar çizerek kat etmişti, Jerzinski'nin kiralık katillerinin tezgâhladığı iki suikasttan şans eseri, inanılmaz biçimde kurtulabilmişti. Alman devriminin yenilgisi, aşırı solu büyük üzüntüye boğmuş olsa da Almanya'da Erich Mühsam onu korumuş ve dostluğunu sunmuştu. Fred gibi aldatılmış bir anarşist olan Mühsam da liberter yoldaşlarını, Bolşevik III. Enternasyonal'e katılmaya teşvik etmişti. Şimdi, tavrının içler acısı sonucunu keşfederek kaygılanıyordu. Fred'in ona açıkladıkları ise tahmininden de kötüydü.

Fred Paris'te kimi görecekti? Delesalle'ı elbette. En kolayı buydu. Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki kitapçı dükkânı değişmeden duruyordu. Paul ve Léona hâlâ kitap yığınları arasındaydılar. Tek eksik koca köpek Kitap'tı. Yaşlılıktan ölmüştü. Delesalle'lar Fred'i, terk ettiği aile ocağına yıllar sonra dönmüş bir evlat gibi karşıladılar. Hayatına dair, Rusya'daki olaylara dair her şeyi bilmek istiyorlardı. Fred konuşuyordu. Nihayet açık açık konuşabiliyordu. Makhno'yu anlat-

tı. Erich Mühsam'a da yaptığı gibi, Makhno'nun mesajını aktardı. Lenin'in vasiyetinin kopyasını gösterdi. Paul Delesalle bu tılsımı dikkatle okudu. Yalnızca, Lenin'in Troçki ile bu karanlık Stalin'i aynı kefeye koymasına şaşırdı. Delesalle'ın gözlerindeki kuşku Fred'i sarstı. Bu belgenin sahiciliğine Delesalle bile inanmazsa kim inanırdı ki?

"Bu kâğıdı ne yapmayı düşünüyorsun?"

"Bütün solcu partilere ileteceğim. Bu belgenin varlığını kabul etmeyen komünistlere bile."

"Sahte olduğunu ileri süreceklerdir."

"Tüm bu riskleri sahte bir kâğıdı taşımak için mi göze aldım yani?"

"Zinoviev'in seni aldatmadığını ya da bizzat Zinoviev'in de tuzağa düşmediğini kim kanıtlayabilir? Kremlin'deki rekabet konusunda bana söylediklerine bakılırsa, her şey beklenebilir. Ne var ki Kremlin'deki rekabet, Fransızlara çok uzak. Solun seçim zaferi onlara daha önemli geliyor. Hükümet Sovyet Devrimi'nin yasallığını tanıdı..."

"Bir Sovyet Devrimi değil, Bolşevik hükümet var."

"Fransız halkı için ne büyük bir umut! Rus bayrağının kızıl yıldızı, eski kültürde müneccimlere yol gösteren çoban yıldızının yerini aldı. Bizim yeni kültürümüz ne kadar rasyonel olsa da yıldıza ihtiyaç duyuyor. Boşuna uğraşma, Kremlin'in üzerinde parıldayan bu ışığı söndüremezsin. İyi de olur söndürmemen; çünkü eğer söndürürsen, tüm ümidi söndürürsün."

"Rosmer'le Moskova'da karşılaştık. O bana inanacaktır."

"Kuşkusuz inanacaktır; ama Komünist Parti'nin coşkulu kitleleri peşinden sürüklediğini, Fransız işçi sınıfını uyandırdığını, onları hayal kırıklığına uğratmanın zamanı olmadığını söyleyecektir."

"Size Makhno'nun sonunu anlattığımda tepki göstermediniz. Mademki kitaplar yayımlıyorsunuz, bu tanıklığı da basmalı ve dağıtmalısınız. Kaybedenlerin belleği yok olup gidiyor. Sizden daha iyi kimse kurtaramaz bunu."

Yaşlanmış, çok yorgun, az da olsa çökmüş Delesalle olmaz anlamında başını salladı.

"Makhno'yu niçin kendine dert ediyorsun Fred? Sağlam pabuç değil o. Bonnot Çetesi kadar kuşku verici biri. Ona dair dehşet verici şeyler anlatılıyor. Sonu, bütün can çekişmeler gibi üzüntü verici. Ne

var ki onun zevk ve eğlence âlemlerini, pogromlarını unutturamaz. Troçki bana daha sağlıklı geliyor. İpsiz sapsızlardan yana meyletmen beni endişelendiriyor Fred. Valet, Almereyda, Mahkno, hepsi de aynı soydan!"

"Siz Rusya'ya çok uzaktan bakıyorsunuz ve her şeyi birbirine katıyorsunuz. Makhno'yu getiren liberter Ukrayna'dır. Belki zafer sarhoşluğu içinde kendini sefahata kaptırmıştır, bilmiyorum; ama Yahudi katliamı yaptığı doğru değil. En çok sözünü dinlediği iki danışmanı Yahudi'ydi: Voline ve Baron."

Delesalle yanılgılarından kurtulmak istememekte ayak dirediğinden, Fred Flora'yı, Rirette'i sordu. Ama Delesalle bu iki kadını da görmemişti. Acı içinde birbirlerinden ayrıldılar. Sağır olmuş Léona konuşmalarını hiç işitmemişti. Fred'i yanaklarından şapırtıyla üç kez öptü, birkaç gece sonra yemeğe gelmesi için davet etti.

Odéon kavşağından geçerken, eskiden olduğu gibi yine Danton'un heykeli karşısında durdu. Biraz önce yağmış sağnak yağmurun suları bronz heykelin üzerinden damlıyordu. Danton! Troçki'nin kendisinde cisimleştiğini sandığı ve dev gibi yapısıyla Troçki'ye pek az benzeyen Danton! Delesalle'ın anlayışsızlığı Fred'de bir bozgun duygusu yaratmıştı. Kendisinin beklenmediğini fark etmişti. Ne Flora, ne herhangi bir yoldaşı beklemişti onu. Bu altı yıl boyunca herkes kendi yoluna gitmişti.

Şimdi nasıl yaşayacaktı? Neyle yaşayacaktı? Ne yapacaktı? Rusya'da tüm ihtiyaçlarını parti karşılıyordu. Kaçakken, Bolşevizmin hayal kırıklığına uğrattığı kişiler ya da liberterler ona kucak açmış, barındırmıştı. Örgüt adamıydı. Dönek bile olsa, örgüt onun güvencesiydi. Gidip Rosmer ile Monatte'ı bulacaktı. Onlar Komünist Parti'ye hep bağlı kalmışlardı; ama gidip onlara Rus Devrimi'nin son maceralarını açıkça anlatacak, Lenin'in vasiyetini gösterecekti. Rosmer ile Monatte'ın parti politikasını hâlâ değiştirebilecekleri ve kendisinin de onlarla birlikte çalışacağı gibi çılgınca bir fikre bel bağlıyordu. Oysa iki adam, Fred'i karşılamaktan pek hoşlanmadıklarını açıkça belli ettiler. Eski dostlarının Kronştad'ın çamurunu tam suratlarının ortasına fırlatmasından canları çıkmıştı. Bir de Makhno, hayır, yeter artık! Üstelik şu Lenin'in vasiyeti, bulanık, karanlık... Bir-

likte olduğu herkesi eleştiren Lenin, sonuçta hiç kimseyi yerine geçmeye layık gördüğünü belirtmiyordu... Kâğıt fazlasıyla gericilerin bir imalatı kokuyordu. Beyni sulanmış Lenin ve beş para etmez politbüro... Hayır, bu karikatür fazlasıyla kabaydı.

Rosmer ile Monatte'ın Fred'e kulak vermeye hiç yanaşmaması tuhaf geldi ona. Parti üyeleri nezdinde kendisinin niçin bir hain olduğunu henüz anlayamıyordu. O kendini yalnızca bir muhalif, karşı çıkan biri olarak görüyordu.

Biri ona yeni bir komünist mebustan söz etti. Antimilitarizmden dolayı hapis cezası çekerken, kısa süre önce seçilmişti. Moskova'da rastladığı şu Jacques Doriot! Fred onun bürosuna gitti. Doriot Zinoviev'in çalışma arkadaşını elbette hatırlıyordu. Ne olduğu belirsiz vasiyetten ziyade Barthélemy'nin yapmış olduğu analizden çıkan sonuç, Rusya'nın güçlü adamının Zinoviev'in olduğuydu. Fransız Komünist Partisi, Lenin'in ölümünden beri hangi azize tapacağını bilemezken Fred sayesinde, Zinoviev'e ilk bel bağlayan Doriot oldu. Yine de Barthélemy'yi kendi himayesine almaktan kaçındı. Uzun süre boyunca partiye yararlı olmuş liberter ilişkileri, bugün onu gözden düşürüyordu. Fransız Komünist Partisi'nin bu yılın başında Moskova'nın emriyle anarşist örgütlerle bağını büsbütün kopardığını aslında Fred bilmiyordu. O zamana dek komünistlerle anarşistler ortak eylemler yapmıştı: Versailles Anlaşması'na karşı, Mussolini'ye karşı, Primo de Riera'ya karşı; Sacco ile Vanzetti'den yana... İlk sovyetlerdeki komünistlerle liberterlerin işbirliğine karşılık veren bu dönemsel ortaklık artık yoktu. Hatta Grange-aux-Belles'deki bir miting sırasında, küçük bir Kronştad bile yaşanmış, anarşistlere hedef gözeterek ateş açan komünistler içlerinden ikisini öldürmüştü.

Fred çok güçlük çekmeden May Picqueray'ı buldu. Picqueray artık UA (Anarşist Birlik) olan eski FCRA'nın (Komünist Devrimci Anarşist Federasyon) Bolşeviklerin bozduğu komünist teriminden nasıl vazgeçtiğini, Makhno'nun –May ona karşı hâlâ hayranlık ve sevgi beslerken– yoldaşlar arasında nasıl kuşkuyla bakılan biri olduğunu, Anarşist Birlik'in yeni koca başlarının hepsinin de komünistlerle işbirliğini reddederek Moskova'ya yolculuk yapmadığını anlatarak boşlukları doldurdu.

"Senin koca başlardan biriyle görüşmek isterim."

"O zaman, önce Lecoin'ı gör."

Alfred Barthélemy Lecoin'e *Libertaire*'in merkezinde rastladı. Vaktiyle ona Belleville'de, bildiri dağıtırken rastladığını hatırlıyordu, hatta Rirette'in onun hakkındaki düşüncesini hatırlamıştı. "Hakkında pek bir şey söylenemez" demişti Rirette; çünkü ağzını açar açmaz hapse atıyorlar." Lecoin'in geçmişinde şimdiden altı yıllık bir hapis vardı; ama hapishane onu yok etmek yerine lider olarak öne çıkarmıştı. "Yaşlı" anarşistlerin çoğu Kutsal İttifak'a katılımlarıyla değer yitirmişken, Delesalle, Rosmer, Monatte, Monmousseau Komünist Parti'ye katılırken, Lecoin hiç şaşmayan saf bir liberter olarak kalmıştı. Fred onun bu kadar ufak tefek olmasına şaşırdı. Onunla konuşabilmek için koca gövdesini eğmek zorundaydı. Uzun boyu, Fred'i çoğu zaman rahatsız etmişti. Kremlin'de Lenin'den bir baş uzun olduğunu şaşkınlıkla fark etmişti. Bunca ufak tefek olan Lecoin'ın yine de öyle bir gücü vardı ki o yıl "Clemenceau'nun katili" Emile Cottin'i serbest bıraktırmıştı. Kısa boyundan dolayı hiç kompleksli değildi, dimdik duruyor, horozlanır gibi topukları üzerinde dikiliyor, çenesini kaldırıyor, yuvarlak gözleriyle muhatabına bakıyordu.

Lecoin, Lenin'in vasiyetini gözden geçirdikten sonra haykırdı:

"Bir vasiyetname! Yanında ne taşıdığının farkında mısın! Lenin, iyi bir burjuva olarak bir aile babası vasiyetnamesi kaleme alıyor, birilerini mirasından yoksun bırakıyor, birilerini kutsuyor. Ah! Kızlarının namusuna pür dikkat kesilip hizmetçisiyle yatan, yüksek burjuva Karl Marx'a gayet yakışır bir halef. Bir vasiyet! İyi de bizi ne ilgilendireceğini sanıyorsun Lenin'in son arzularının!"

May araya girererek, Moskova'da Fred'in her zaman liberterleri desteklediğini belirtti.

Lecoin omuz silkti.

"Monatte gibi namuslu devrimciler onların belini doğrultmasaydı, sözde proletarya diktatörlüğü yandaşlarının bize asla bu kadar zarar veremeyeceklerine hiç kuşku yok. Monatte, Delesalle, Rosmer Bolşevizmi Fransa'nın iklimine uydurdular. Kötülük artık burada. Parmaklarını ısıracaklar. Bu arada hepimiz tadını çıkaracağız. Sen,

Barthélemy, en kötüsünü yaptın. Komintern otoritesinin tesisi için liberterleri kullandın."

"Yoo, hayır" diye itiraz etti Fred, "liberter yoldaşlarımızı sızdırmak için Komintern'i kullandım."

"Gerçekten böyle mi düşünüyorsun? Saf mısın, sersem mi?"

Bu azar üzerine Fred *Libertaire*'den çıktı. May de peşinden gelmiş onu teselliye çalışıyordu:

"Sıkma canını. Louis huysuzdur ama iyi biridir. Rusya'dayken benim de sana kuşkuyla baktığımı söylemeliyim. Ta ki benim önümde Troçki'nin ağzının payını verdiğin güne dek. Burada kimse anlamıyor, Troçki'nin de Cachin gibi biri olduğunu sanıyorlar."

Cachin, Frossard? III. Enternasyonal'in kuruluşu sırasında acınacak hale düşmüş bu Fransız delegeleri, gözünün önüne geliyordu. Bukharin'in payladığı, küçük bir çocuk gibi ağlayan Cachin.

"Frossard ne oldu?" diye sordu Fred May'a.

"Geçen yıl komünistlerden ayrılıp yeniden Sosyalist Parti'ye girdi."

Fred Frossard'ın evine gitti. Frossard vasiyetin kopyasını dikkatle okudu ve tek laf etmeden konuğuna verdi.

"Sahte bir belge getirmek için bunca belaya katlanır mıydım?"

"Belgenin doğru olduğunu varsayıyorum. Parti içindeki anlaşmazlıkları doğru yansıtıyor. Partiden bu nedenle ayrıldım. Ama asıl sahiciyse, bundan hiç söz etmeyelim. Arkasını bekleyelim. Zaten ne yapabiliriz ki? Boş iş! En kurnaz olan Troçki malı götürür. Size susmanızı tavsiye ederim. Zaten kimse sizi dinlemez. Nihayet sol bir hükümeti olan Fransa'nın Bolşeviklerle arayı açmakta hiç çıkarı yoktur. Siz Rusya'da kalmalıydınız, Bay Barthélemy, orada iyi bir konumda olurdunuz."

Frossard alay ediyordu. Fransa'ya geri dönmüş olan Fred, kendini çırılçıplak buluyordu. Artık bir hiçti, hiçbir şeye sahip değildi, hiçbir şey temsil etmiyordu. Sovyet bürokratlarının kendi ayrıcalıklarına nasıl bir enerjiyle yapıştıklarını, kendilerini gözden düşmüş hissettiklerinde her türden alçaklığa nasıl kapıldıklarını şimdi daha iyi anlıyordu. Moskova'nın suçladığı yabancı delegelerin korkusunu anlıyordu, tüm daimi üyelerin tabana fırlatılıp atılmadan duydukları korkuyu anlıyordu. Proletarya üzerindeki diktatörlük, konforlu mev-

kileri yitirmekten duyulan bu kaygının sonucuydu. Buradayım, burada kalıyorum, gerisi vız gelir!

Fred bu tür hesaplara asla kapılmamıştı. Bu nedenle kendini aniden iyice silahsız hissetti. Lenin'in vasiyetini bir yıl boyunca bir bomba gibi büyük bir titizlikle taşımıştı ama kimse ilgilenmiyordu bununla. Görevinden, gücünden, hamilerinden yoksun kalmış, bir döküntü gibi kendini koyvermişti, uyurgezer gibi Paris sokaklarını arşınlıyordu.

Umutsuzca Flora'nın izlerini aradı. Fessart Sokağı'nda Rirette ile Victor'un oturdukları eski viranenin yerini yeni bir konut almıştı. Paris çok değişmişti. Yalnızca Les Halles, erzak yığınları, yük arabaları, hamallarıyla, alıcı ve satıcı kalabalığıyla, tentelerin altında yankılanan çığlıkları, çağrılarıyla değişmeden kalmıştı. Burada değişen tek şey, atların kısmen yok olup yerine kamyonetlerin geçmesiydi; ama bu bile pazarın çehresini tuhaf biçimde değiştirmişti. Balıkçı arabaları yine şafak vaktinde Poisonnière Sokağı'na iniyorlardı; fakat artık at arabaları yoktu. Üzerleri örtülmüş, kapatılmışlardı. Flora'nın bacakları artık arabadan sallanamazdı.

Hiçbir kaynağa ulaşamayan Fred, tek çare olarak iskele hamalı oldu. Mola verdiğinde, Saint-Eustache'ın duvarlarının bir köşesine kaygısızca kıvrılıp uyukluyordu.

Yola çıktığı noktaya geri dönmüş olan Alfred Barthélemy, politik yaşamından arınıyordu. Günler geçtikçe o yaşam iyice uzak, inanılmaz ve saçma gelmeye başladı. Bir tür uyurgezer gibi gezinip duruyordu. Sırtlayıp taşıdığı çuvallar fiziksel enerjisini besliyordu; ama ruhu uyuşuyordu. Uyurken kimi zaman bitmek bilmez bir kuyunun içine düşüyor olmanın nahoş duygusunu hissediyordu.

Bir gece, Fred sıçrayarak uyandı, terden sırılsıklamdı, iç sıkıntısı her yanını kerpeten gibi sıkıyordu. Artık iyice dipteydi ve boğulmamak için suda çırpınıp duruyordu; ama boğuluyordu. Ağzındaki tuzlu ve acı tat, sanki gerçekten su yutmuş gibi bir duygu veriyordu. Gün doğduğunda, doğru Monsieur-le-Prince Sokağı'na gitti. Delesalle'ların kitabevi henüz açılmamıştı. Odéon kavşağında devasa bronz Danton, kolunu öylece uzatmış duruyordu; atılganlık, atılganlık, biraz daha atılganlık talep ediyordu. Saygısız güvercinler heyke-

li pisletiyorlar, dışkılar ateşli hatibin yüzünden gözyaşı gibi akıyordu. Fred dükkânın kapısı önünde çömeldi. Paul Delesalle gelip de tahta kepenkleri kaldırmak istediğinde, bir sokak serserisine dönen Fred'in yatmakta olduğunu şaşkınlıkla gördü.

Onu uyandırmak, elini yüzünü yıkaması için suyu ısıtmak, dumanı tüten bir kahve hazırlamak, Paul ve Léona'ya canlılık vermişti. Bastırılmış babalık ve annelik duyguları geri dönmüş, bu çocuğun üstüne titremek için bol bol harcanıyordu. Fred uzun bedenini yayıyor, geriyor, uyuşukluğunu atıyordu. Delesalle'ların iyiliği Fred'in kalbini, şu sıcak kahveden daha fazla ısıtıyordu.

"Ciddi konulara geçelim" dedi Delesalle. "Tesviyecilik işine döner misin?"

"Hamlaşmış olmaktan korkuyorum. Hem sertifikam da yok."

"O kısmı Madenciler Federasyonu'yla ben hallederdim. Seni sınayacakları bir yere yerleştirirler. Elbette, Rusya'ya hiç gitmedin. Hastaydın, iyileştin. Zaten mezardan çıkmış halinle kimse şaşırmaz bu duruma."

Delesallelar bir kez daha, Fred'in geçici olarak bir yere yerleşmesi ve beslenmesi için uğraştılar. Tamirci-tesviyeci olarak iş yeri çabucak bulundu. O dönemde işçi arıyordu herkes.

İşe alındığının ilk günü Fred, kurulmuş makine gibi tezgâhın üzerine sağ tarafa iş aletlerini, sol tarafa da bir beze sardığı ölçüm aletlerini yerleştirdiğinde, ona öyle geldi ki sanki bir büyü, onu toplu oynanan saçma bir oyunun başlangıç hanesine geri döndürmüştü. Askere alınmadan önce aletlerini Delesalle'a emanet etmişti. Kitapçı, aletleri Fred'e bir yolluk gibi teslim etti. Çıraklık döneminin o güzelim yivli ayağı, gönyeleri, küçük bir çekiç, bir eğe... Fred bunları heyecan ve kaygıyla eline aldı. Doğru dürüst kullanamamaktan çekiniyordu. Ama eline alır almaz, daha ilk işinde, ustalığını tekrar kazandı. Parmaklarında hissediyordu; eğeyi sağ eliyle kavrayışında, baş parmağını üzerine koyarak tutuşundaki kesinlikte bu ustalığı hissediyordu. Vücudunu gayet dik tutuyordu; sol ayağı mengenenin tabanına doğru önde, hafifçe üzerine basarken sağ bacağı gerideydi. Bütün sabah, eliyle hazırlıklar yapmakla yetindi: çelik kalemle işleme, doğ-

rama, eğeleme, pürüz giderip parlatma. Kendini ıslıkla bir ezgi çalarken yakalayınca şaşırdı. Vaktiyle Delesalle onu çıraklığa verirken ne kadar haklıydı. Bütün kaslarından, kafasından mesleği geri geliyordu. Çizime başlama vaktinin geldiğini hissediyordu. Çizimi okuyabilmekte güçlük çekmiyordu; ama numaralanmış bilgileri pergelle çizmeyi başarabilecek miydi? Gözünden ya da beyninden çekinmiyordu ama eli altı yıldan beri alet tutmamıştı. Öğleye doğru, aşağı yukarı onun yaşında olması gereken genç bir işçi, yaptığı işi inceledi, hiç yorum yapmadı, yalnızca gereken tüm aletlere sahip olup olmadığını merak etti. Fred'de koruyucu gözlük olmadığından, kendi alnındakini çıkarıp Fred'e uzattı.

"Ben çapak almaya başlarken bana geri verirsin."

Basit bir dostluk hissiyle hareket etmişti. Bir süre sonra tekrar gelip tesviyenin kalitesine baktı ve Fred'e kenetli bir pense verdi. Bu özen Fred'i canlandırmıştı. Atölye tarafından benimsendiğini hissediyordu. Meçhul kişi yerine geri dönmüştü. Fred onun kazı kalemi kullanışına baktı, omzu kımıldamıyordu, yalnızca kolu ve bileği çekicin hareketlerine uyuyordu. Bu genç işçi ona Hubert'i hatırlattı. Hubert de kayıptı, tıpkı Flora gibi, tıpkı Rirette gibi. Paris gibi bir şehirde, Bellville gibi bir mahallede nasıl kaybolmuşlardı? Oysa oradan oraya gezen ve tehlikeli bir yaşama atılmış olan Victor ile Voline, gelip ta Moskova'da buluvermişlerdi onu.

Fred'in çalıştığı ortalama boyuttaki atölyede, kırk kadar işçi çalışıyordu. Bütün makineler bir kilise sahını kadar yüksek büyük bir hangara yerleştirilmişti. Kolanlar, çıkrıklar, tekerlekli köprüler tüm bu alanı dolduruyordu. Perdahçılar, yuva açanlar, bileyi taşları burayı keskin gürültülü bir konserle dolduruyordu. Fred, Kremlin'deki büroların sükunetini, politbüro üyelerinin kafasındaki tüm fırtınaları maskeleyen sükuneti hatırlayarak gülümsüyordu. Tüm bunlar ne kadar uzakta kalmıştı; hepsi öyle uzaktaydı ki yeniden kavuştuğu bu proleter kadrosunda Fred, sovyetler ülkesine o masalsı yolculuğu sanki hayal etmiş olduğu izlenimi içindeydi. Evet, başlangıç hanesine geri dönmüştü. Belki de oradan hiç ayrılmamıştı?

İşin tuhafı, Fred'in çalışmasıyla ilgilenen bu genç işçinin adı da Hubert'di. Savaşa katılmıştı, yara bere içinde, acılı geri dönmüştü. Öteki, kayıp olan Hubert gibi, o da kasketini başına yan geçiriyor; afacan bir ifade ediniyordu. Fred, iyi bir dosta bu kadar çabuk rastladığı için sevinçliydi. Fakat, aynı yaşta olsalar da her ikisinin teninde siperlerin iğrenç ısırıkları olsa da aynı tesviyecilik mesleğinde çalışıyor olsalar da Rusya'da geçirdiği altı yıl, Fred'in vicdanına ağır geliyordu. Öyle ağır ki kimi zaman sendeliyordu. Konuşamadıkça bu yük ağırlaşıyordu. Sandoz ve Prunier ile birlikte askerden firar suçu affedilmişti elbette; ama ihtiyatlılık ona bu konudan hiç söz etmemeyi buyuruyordu. Geri döndüğündeki ilk temasları sırasında, yaşlı dostu Delesalle dışında herkesin ondan kuşkulandığını gayet iyi görmüştü. Komintern'in özel görevlilerini titizlikle kamufle ederek Batı'ya gönderen bizzat kendisi olduğundan, bu görevlilerden biri olmadığını asla ispatlayamayacağını gayet iyi biliyordu. Ayrıca, Fransız işçi sınıfı içinde komünizmin yükseldiği şu sıra, eğer onun bir "hain" olduğunu keşfederlerse, fabrikada yaşaması imkânsızlaşırdı. Yok olmak, sade biri gibi yaşamak, kendini unutturmak en iyisiydi. Bu eşitlenmeye Les Halles'de sokaklarda yaşayarak başlamıştı. Şimdi de Hubert gibi sıradan bir işçi olmaktan başka dileği yoktu.

Hubert ona yardım etti. Fred ona beceriksizliğinin nedenini mesleğini unutmasına, hiçbir şey yapamamasına yol açan uzun bir hastalıkla açıkladığından, Hubert onu himayesine aldı. Fred, fabrikaya çok uzak olmayan Vincennes'daki eşyalı bir otelde, bir oda kiraladı kendine. Hubert de çok yakında oturuyordu. Bir süre sonra birbirlerinden ayrılmaz oldular. Atölyeden birlikte çıkıyorlar ve gecelerini birlikte geçiriyorlar, küçük meyhanelerde kıt kanaat yemek yiyorlardı.

Hubert'in siyasetle ilişkisi yoktu, savaş nedeniyle tüm politikacılardan nefret ediyordu. Onun gözünde yalnızca Doriot takdire layıktı; çünkü Palais-Bourbon'un nezaket alışkanlıklarını bozmuştu, sağa verip veriştiriyordu, herkesle senli benli konuşuyordu. Gerçekten de görgü kurallarına uymadığı bir meclise, gaflet sonucu seçilmiş kaba saba bir proletere benziyordu. Heybetli yapısıyla, hatip coşkusuyla, Delesalle'ın kitabevinin yakındaki bronzdan dökülmüş Danton'u hatırlatıyordu. Fransız Komünist Partisi temsilcilerinin

boğuculuğu arasında, hızla öyle bir ün kazanmıştı ki lakabı "Fransız Karl Liebnecht'i"ydi. Fred yeni dostunun Doriot için kendinden geçtiğini görüyordu, tıpkı diğer Hubert'in Vigo de Almereyda karşısındaki büyülenmesi gibi. Fred ilgisiz bir tavır takınıyordu. Fred Doriot'nun ayağını Moskova'nın üzengisine koyduğunu itiraf etseydi, Hubert nasıl da şaşırırdı! Onları birbirine bağlayan dayanıksız bağ aniden parçalanırdı. Fred'in yapıp ettikleri Hubert'i şaşırtmazdı belki ama bunlar, Fred'i atölye ortamından kopartacağından, onu başka türlü bir fenomen olarak görmesine yol açardı ve bir daha asla aynı düzlemde bulunamazlardı.

Fred dostunun, Doriot'nun bağımsızlığını, açık sözlü konuşmasını övmesini dinliyordu. Aklına Enternasyonal'in II. Kongresi'nin ilgili maddesinin kelimeleri geliyordu. Yabancı komünist partilere göndermek için bizzat kendisi defalarca yazmıştı: "Her komünist mebus, diğer yasa koyucularla ortak dil arayan bir yasa koyucu değil, parti kararlarını uygulamak için düşmana gönderilmiş bir parti ajitatörü olduğunu unutmamak zorundadır." Doriot'nun bu buyruğu harfiyen uyguladığına hiç kuşku yoktu.

Fred bu hortlakları kendinden uzak tutuyordu. Tek bir arzuyla hareket ediyordu: Örnek bir işçi olmak. Savaşa gitmeden önce öyleydi. Savaş ve bürokrasi ona maharetini kaybettirmişti; ama yeniden kavuşacaktı. Teknik kitaplardan başka bir şey okumuyordu, geometri, aritmetik ve trigonometrik hesap kitaplarından zevk alıyordu. Bir pazar günü Hubert ona Marne kıyılarındaki bir kır kahvesinde randevu verdi. Balık kızartması yiyeceklerdi. Çok kalabalıktı, her türlü insan vardı; neşelisi, ağır başlısı... Hava güzeldi. Fred, başında çan biçimli şapka olan genç bir kızın kolundan tutan Hubert'i fark etti. Modaya uyarak kısacık bir giysi giymiş, çıplak güzel bacaklarını ortaya sermiş bir genç kız. Her zaman olduğu gibi Fred'in aklına Flora'nın bacakları geldi. Hubert alaycı bir havada, genç kızı Fred'e doğru itti.

"Sana kız kardeşimi tanıtayım, Claudine."

"Bana dememiştin..."

Hubert neşeliydi.

"Kız kardeşimi her önüme çıkana tanıtmam."

Biraz rahatsız olan Claudine, dizlerini fazlasıyla ortaya çıkaran giysisini çekiştiriyordu.

"Pekâlâ Claudine" dedi Fred, "güzel bir sürpriz oldu."

Suyun kenarındaki bir masaya, ayakları oynayıp duran tahta sıralara oturdular. Kızarmış küçük balıklar kıtır kıtır, altın sarısıydı; şarap tazeydi. İstendiği kadar servis yapılmış, masalarda içki testisi dolaştırılıyordu. Herkes arasında yavaş yavaş bir samimiyet oluşuyordu. Çakırkeyf olmuş tüm bu kadın ve erkek işçiler, sanki tek bir aile olmuştu. Herkes birbirine sesleniyordu. Ekmek içlerinden küçük topaklar fırlatılıyordu. Her yandan şakalaşmalar yükseliyordu.

Yemekten sonra Fred, Marne'da dolaşmak için bir kano kiralamayı önerdi. Claudine teknenin arkasına oturdu, Fred onunla yüz yüze kürek çekiyordu. Kıyıyı seyreden genç kıza bakıyordu. Ağabeyine benziyordu. Aynı nezaket ve sadelik onda da vardı. Kestane rengi saçları şapkasının altından iki küçük demet halinde çıkıyordu. Gözleri... Gözleri ne renkti? Başını sık sık çeviriyordu. Fred, "Gözlerinizin rengini bilmek isterim" dedi.

"Gözleri fındık renginde" dedi Hubert.

Claudine gülümsüyordu. Belli belirsiz gülümsüyor, parmaklarının arasından akan nehrin sularını seyrediyordu. Bakması hoş olan yüzünde yine de pek fazla bir ifade yoktu. Ne Flora'nın yüzündeki afacanlık, ne Galina'nın yüzündeki yüreklilik. Yüz hatlarındaki bu sıradanlık, sakin doğasına uyuyordu. Çok geveze biri değildi, ağabeyi onun yerine konuşuyordu. Claudine de şaşkın, hayran ve sevgi dolu bir ifadeyle onu dinliyordu. Hubert onun bir tekstil fabrikasında çıkrıkçı olarak çalıştığını ve Pantin'de, anne babalarıyla yaşadığını söyledi.

Bir imgenin diğerini kovması ya da öncekinin üstüne gelip yerleşmesi tuhaftır. Claudin'in imgesi Galina'nınkini silmiyordu, onunki de Flora'nınkini silememişti. Ama yeni imgeler baskın çıkıyor, takıntı halini alıyordu. Fred, pergel uçlarını bilerken, Marne'ı, sandalı, Claudine'in gülüşünü canlandırıyordu hayalinde. Hubert'e hiçbir şey demiyordu; bu tatlı duyguyu paylaşırsa yok olup gidecekti sanki. Yalnızca kız kardeşinin çalıştığı fabrika konusunda ona bir şeyler

sormuştu. Birkaç gün sonra, iplik fabrikasının önündeydi. Kadın işçilerin çıkışını kolluyordu. Siren sesiyle birlikte, kapının iki kanadı gıcırdayarak açıldı ve bir sürü kadın, aniden serbest bırakılan mahkûmlar gibi, sıkışık sıralar halinde, itişip kakışarak sokağa üşüştü. Fred, bu kalabalık karşısında gerilemek zorunda kaldı. Aradığı kadını, bu dalganın içinde boğulmuş o tek, biricik kadını umutsuzca fark etmeye çabalıyordu. Birkaç dakika içinde dalga metronun ağzından aktı, emildi. Bekçiler fabrika kapısını tekrar kapatırlarken, Fred'i kuşkuyla süzdüler.

Ertesi gün başka türlü davrandı. İşçi kadınlar metroya doğru hücum ederken, kendisi yeraltındaki gara inen merdivenlerin hemen yakınında durdu. Her akşam olduğu gibi, sirenin uğuldamasına demir kapıların gıcırdayarak açılışı ve kadınların hücumu eşlik etti. Bu sürünün içinde Claudine'i nasıl saptayacaktı? Yaşlılar bir yana, hepsi başını aynı şekilde örtmüş ve az çok benzer biçimde giyinmişti. Alexandra Kollontay'ın pek sevdiği emekçi arılar imgesi aklına geldi. Sevgili, insanı allak bullak eden, korkunç Alexandra...

"İyi akşamlar, Bay Fred, burada işiniz ne?"

Claudine, o tanımıştı. Bir adam tek başına metro girişinde duruyorsa, kadınların hepsinin bakışının ona yöneleceğine kuşku yok elbet.

"Sizi tekrar görmek istemiştim."

Claudine'i kolundan tuttu, Villette demiryolu hangarına doğru çekti. Flora'yla burada sık sık dolaşırlardı. Havuzun civarını kollayan gümrükçüler, şaka yollu onlara göz ucuyla baktılarsa da ne Fred ne Claudine onları fark etti. Mavnalardan indirilen mallarla dolu Loire Rıhtımı'nda yavaş yavaş yürüyorlardı. Kırım Caddesi'ni geçip, neşeyle Ourcq Kanalı'na daldılar.

Hüzün verici, tekdüze banliyö yaklaştıkça; saçları briyantinli âşıkların tumturaklı laflar ettikleri, modası geçmiş kartpostalların pembemsi renkleriyle boyandı. Fabrikanın gürültü patırtısı, binaların sıvası boyası dökülmüş cepheleri, evlerine dönen yorgunluktan canı çıkmış kalabalık, bütün bunlar Claudine ile Fred'in gözünden kayboldu gitti. Bulvar kaldırımında yürüyorlardı, birbirlerine sarılmışlar, vücutlarının birbirlerine ilettiği bu sıcaklıktan başları dönmüştü. Her

akşam aynı oyun tekrar başlıyordu. Şu farkla ki Fred artık Claudine'i gözlemek zorunda değildi. Claudine, arkadaşlarından ayrılarak metronun parmaklıklarına geliyordu. Şu farkla ki iç içe geçen parmakların basıncının ardından öpüşüp koklaşmalar geliyordu. Şu farkla ki Hubert bir gün Fred'i kolundan tuttu.

"Dikkat et dostum, eğer kız kardeşimi istiyorsan belediye başkanının önünden geçmek gerekiyor. Eğer kalbin sana bunu söylüyorsa, gelecek pazar ailecek yemek yiyeceğiz. Bizimkilere senden söz ettim."

Bir aile? Fred'in hiç ailesi olmamıştı. Aileyi kapalı, sıcak bir şey olarak hayal ediyordu; hafifçe de ataerkil ve eskimiş bir şey olarak görüyordu. Gülünç duruma düşmekten çekiniyordu. Ama Claudine bir ayine değerdi.

Claudine ile Hubert'in ailesi, Pantin'in köy yolu gibi kıvrım kıvrım yollarından birindeki küçük bir evin, birinci katında oturuyordu. Mobilyayla, biblolarla, yastık ve dantellerle fazlasıyla dolu üç oda. Bu daracık alanda Fred, upuzun bedenini nereye sokacağını bilemedi. Claudine'le birlikte mutfakta koşturup duran anneyi ancak fark edebildi. Elli yaşlarında bir kazan işçisi olan baba, nazik bir şekilde şöyle dedi:

"Yapmacığa gerek yok, sen diyelim birbirimize. Evet, sen Hubert'in iyi dostusun, öyle mi? Hasta olduğunu söylediler bana. Şimdi iyisin değil mi?"

"Evet, sorun yok. Bu lanet savaş beni çok yıprattı. Ama üstesinden geldim."

"Tamam, sen de Hubert gibisin, politikaya aldırmazsın herhalde?"

"Neye yarar?"

"Neye yarar? Ne bencil gençlik! Sol Birlik zafer kazanmasaydı, sekiz saatlik iş günü elde edilir miydi sanıyorsun? Ya sosyal sigorta, ya ucuz konut inşaatı? Komünist Parti Sol Birlik'in kıçını dürtmese burada olamazdık."

"Babam komünisttir" dedi Hubert. "bu konuda ona karşı gelmek olmaz. Almanlardan bizim gibi zarar görseydi, adi politikacıların kıtırlarını daha az sineye çekerdi."

"Büyük Jacques'ın mecliste Rif Savaşı'na karşı bas bas bağırması ve

Fransız askerlerini Faslılarla dayanışmaya çağırması bir kıtır ha? Mademki savaştan nefret ediyorsunuz, bu savaşa karşı bizimle işbirliği yapmalısınız."

"Boş ver" dedi Hubert. "Babalık öfkeleniyor. Ona akıl öğretemezsin."

Fred'in Claudine'in babasına karşı çıkmaya hiç niyeti yoktu. Yalnızca, meraktan sordu:

"Büyük Jacques? Hangi Büyük Jacques?"

"Doriot, elbette" cevabını verdi Hubert. "Hadi, sen benden betersin. Politikadan gerçekten hiç anlamıyorsun."

"Büyük Jacques partinin geleceğidir" diye sözüne devam etti baba. "Monatte ile Rosmer'den kurtuldu. Dışlandı her ikisi de! Gayet iyi. Bu ikisi hep ayaklarına dolanıyordu."

Moskova, Kremlin, politbüro, aniden Pantin'deki küçük evin içine hücum ederek, Monatte ile Rosmer'in dışlanmasının anlamını çözen Fred'in beynine hışımla daldılar. Fred'i görmek istemeyişlerini, Lenin'in vasiyetini öğrenmedeki çekincelerini şimdi anlıyordu. Bu dışlanma, Zinoviev ile Troçki arasındaki taht kavgasında, Zinoviev'in bir puan aldığına işaretti.

Claudine ile annesi üzerlerinde dumanlar tüten tabaklarla yemek salonuna girdiler. Moskova, Kremlin, politbüro, Zinoviev ve Troçki aniden yok oldu, sebze tenceresinin nefis kokusu karşısında silinip gittiler.

Fred ve Claudine sonbaharda evlendi. Çok sade medeni bir nikâh. Fred'in ailesi rolünde Delesalle'lar çağrılmıştı. Pantin'deki evin darlığı davete pek imkân tanımıyordu. Birkaç amca, hala, Claudine'in kızlı erkekli kuzenleri bu üç odaya sıkıştılar. Bol bol yenilip içildi, sofrada şarkılar söylendi ve hatta öğleden sonra o sıkış sıkış mobilyalar arasında dans bile edildi. Claudine akşamleyin ailesinden ayrıldı, biraz gözyaşı döktüler ve Fred'in peşinden Vincennes'daki eşyalı otel odasına geldi. Birlikteliklerinin ilk zamanlarında burada oturacaklardı.

Fred ilk kez normallik denebilecek şeye dahil oluyordu. Çoğu yaşıtı gibi yaşıyordu. Zorunlulukları kabulleniyor ve siyasi kadroda belli bir yeri varken kendisi için bir mit olarak kalmış proleter yaşa-

mın zevklerini benimsiyordu. Çocukluğundan beri maceranın her türlü zırvalığına, güvensizliğin tüm sıkıntılarına alışmış olduğundan, aniden başına gelen bu mutlu kader, bu sevimli, sakin kadın, iş arkadaşı bu sevimli kayınbirader, bütün bunlar ona doğal gelmektense tuhaf geliyordu. Sanki bir başkasının bedenine girmiş ve hileyle bu hoş yaşamın içine düşmüş gibiydi. Geçmişini sakladığı doğruydu; gayet politize bir insan olan kayınpederinin evveliyatını öğrenmesinden çekiniyordu. Kış geçti, bu kaygılar yavaş yavaş silindi. Madem ortaya çıkmamıştı geçmişi artık, hiç çıkmazdı. Adsız kitlenin içinde eriyordu. Yalnızca Delesallelar onu biliyordu; ama yeniden iyi bir işçi olduğunu görmekten öyle mutluydular ki hiçbir şey demezlerdi. Evliliğin üzerinden altı ay geçmişti ve Fred Claudine'le birlikte sürekli bir balayı yaşamaktan başka bir şey düşünmüyordu. Claudine dans etmeyi sevdiğinden, pazarları mahalle balosuna katılıyorlardı. Kimi zaman Hubert de bir kız arkadaşıyla onlara katılıyordu. Montmartre'ın aşağılarına, Pigalle Meydanı'na ve bulvarlara atlı karıncalar, atış alanları, piyangolar yerleştirildiğinden, ışıklandırılmış barakalar karşısında çocuklar gibi büyülenerek dolanıp duruyorlardı. Fred, fuarda tüyleri dökülmüş yeleli aslanların ağzına kafasını sokan terbiyecilerin yaptıkları o küçük gösteri yerinde büyülenmişti. Nedenini bilmiyordu. Belki de bu kafesler, bu esaret nedeniyle. Başka mahkûmlar geliyordu aklına: Spiridonova, Aaron Baron... Bir kafesin içine kapanan bu Rusya, Zinoviev'in, eski patronunun, efendi olmaya başladığı bu Rusya... Hiçbir şey demiyor, Claudine'in kolunu daha sıkı tutuyor, dudaklarını yalayarak onu süzen aslana üzgün üzgün bakıyordu.

Sabahları Médrano Sirki'ne de gidiyorlar, palyaçoların taşı gediğine oturtmasını işitince küçük çocuklar gibi eğleniyorlar, trapezcilerin ip hünerleri karşısında titriyorlar, atları ve binicilerini hayran hayran seyrediyorlardı. Fred kendini tüm bu zevklere, aşk ilişkilerinin yumuşaklığına, pazar günleri aile ziyaretlerine, tesviyecilik mesleğindeki sürekli ilerlemelere bırakmıştı. Dokunuştaki duyarlılığını şimdi artık kazanmıştı, çizimlerini daha özenli yapabiliyordu. Büyük mahareti sayesinde alet yapımcılığına yükselmişti. Gözü kalıpçılıktaydı. Biçimlerin ve boyutların denetimine yarayan hassas aletler ya-

pan bu tesviyeciler, mesleğin kaymak tabakasıydı. Yapımcılardan daha fazla kazanmaları önemli olmasa da bu kazanç önemsenmeyecek gibi değildi. Claudine masuracı olarak çalışmaya devam ettiğinden, ikisinin toplam geliri hiçbir şeyden mahrum kalmayacakları umudunu veriyordu.

Delesalleların dükkânında Sefiller'le ilk karşılaşmasından bu yana kitapları yiyip yutmaya devam eden Fred, artık bir şey okumuyordu. Gazete bile okumuyordu. Mutluluğunu bozmasın diye güncel olaylardan kaçıyordu. Onu geçmişine bağlayan bir tek Delesallelar kaldığından onlardan da uzak duruyordu. Kitapçı görmek bile midesini bulandırıyordu. Kitapların onu bu kadar uzun zaman nasıl esir aldıklarını anlayamıyordu. Flora çok haklıydı: Kitaplar onu zehirliyordu. Rusya'daki saçmalıklarının tek sorumlusu kitaplardı. Troçki, Lenin, tüm Bolşevikler, hepsi okumaktan zehirlenmiş, canavarca bir işe kalkışmışlardı: Rus halkını, kitaplardaki ütopyaya uygun hale getirmek üzere huysuz bir hayvan gibi eğitmek. Anarşistler de deli olmalıydı. Makhno, Kropotkin'in düşüne uygun hale gelsin diye Ukrayna'yı yakmıştı. Gerçek yaşam başka yerdeydi, Claudine'le birlikte, Hubert'le birlikte, Paris'in tüm bu küçük halkıyla (küçük deniyordu çünkü büyüklüğe, bu uğursuz büyüklük arayışına, kıyıma götüren bu kahramanlığa özlem duymuyordu) birlikte keşfettiği günlük kaygı ve zevklerdeydi.

Tek aksilik, Claudine'in ailesinin evindeki pazarlardı. Babası politikadan söz etmekte ayak diriyordu. Ama Hubert de babasını bir tıraşçı olarak kabul ediyordu.

Bir yıl sonra Claudine bir kız doğurdu, adını da Mariette koydu. Artık eşyalı otelde yaşayamaz olduklarından, Billancourt'a taşındılar. Mükemmel bir sertifikaya sahip olan Fred, Renault fabrikasına rahatlıkla alındı.

Renaut Avrupa'da eşi benzeri olmayan güçlü bir otomobil sanayini temsil ediyordu. Fred büyük bir fabrikada çalışmaktan zevk alıyordu. Burada mesleğinde daha da gelişeceğini düşünüyordu. Renault'da uygulanan Taylorcu sistem, dışardan bakıldığında, temizlik, düzen, güvenlik görüntüsü veriyordu. Aldatıcı görüntü! Fred devasa fabrikanın

içine daldığında, makinelerin uğultusu dosdoğru üzerine geldi. Bütün atölyelerden ıslıklar, vızıldamalar, tokmak darbeleri, bileyi taşlarının gıcırdaması, kolanların şaklaması yükseliyordu. Tekerlekli köprüler, borular, kolanlar, kaputları kesen presler, tüm mekânı yerden tavana dek dolduruyordu. Seine kıyısı boyunca, havagazı depolarından sonra dökümhaneler, demirhaneler, buhar santralı uzanıyordu. 10 numaralı ulusal otobanın yakınında, Sèvres Köprüsü'nün öteki tarafında, vites kutuları atölyesi daha az gürültülü gözüküyordu. Yakında, binden fazla işçinin çalıştığı sac fabrikası vardı ve oradaki gürültü patırtı çıldırtıcı boyutlara varıyordu.

Tesviyecilik işi düşünme gerektirir. Renault'ya girince şamata insanın peşini bırakmaz. Fred, tezgâhının başında kafasını toplamaya çalışıyordu. Miyangiri elinin kolunun parçasıymış gibi kullanan, model olarak kullandıkları desenin numaralarını büyük mavi kâğıtlar üzerinden sakince okuyan çizicilere inanmaz gözlerle bakıyordu. Madem onlar buraya varmıştı, Fred de bu cehennemi ortama boyun eğecekti; unutacaktı. Sütunlar arasındaki daracık alanlarda klakson çalarak kendilerine geçecek yol arayan elektrikli şaryolar, ortamı iyice gerilimli kılıyordu.

Fred'in ilk tepkisi, kayınbiraderiyle birlikte gayet hoş anlar yaşamış olduğu sakin atölyeyi özlemek oldu elbette. Orayı laf olsun diye terk etmiş değildi; çünkü kendini Mariette'i yetiştirmeye adamış olan Claudine artık çalışmıyordu ve Fred'in iyi bir iş bularak aradaki para açığını kapatması gerekiyordu. Kreşlerin çoğaltılmasını savunan Alexandra Kollontay sorunu çözmüştü. Ama çocukları devlete emanet etmek üzere annelerin elinden almak fazlaydı. Fred; Renault'da kulak patlatmayı ve akşam da Claudine'i dinleniyor, Mariette'i de cıvıl cıvıl şakıyor bulmayı tercih ederdi.

Sonuçta gürültüye alıştı; ama birbirleriyle konuşmayan, hatta birbirlerine düşmanca bakan işçilerin tecrit edilmiş hali, ona daha katlanılmaz geldi. Nedenini anlamıyordu. Aletlerin önünde çalışılırken gevezelik yapmak ve oradan oraya gitmek yasak olsa da vestiyerlerde ve ekip değişimlerinde birbirleriyle temas kurabilirlerdi. Oysa, iş bittiğinde, herkes kaçar gibi işini bırakıyordu. Herkes işinin başından ancak sekiz saat sona erdiğinde ayrılabiliyor ve işyerini ko-

şarak terk ediyordu. Fred bazı işçilerin kendi aralarında ilişkide olduklarını ama kendisine yönelttikleri bakışlardan, yeni gelenlerden çekindiklerini fark etti. Gizli bir korku hüküm sürüyordu. Tezgâhlar arasında dolaşan, hiç durmadan azarlayıp tehditler savuran kalfa ajanlarından duyulan korku. Kovulmaktan duyulan korku. Avcunda gizleyerek sigara içerken yakalanmaktan duyulan korku. İki dakika geç gelmekten duyulan korku; sigarayla yakalanmanız ya da gecikmeniz durumunda, iş bulma kurumunu boyluyordunuz. Çok eskimiş, tehlikeli hale gelmiş makinelerden –ki bunları iyice işlemez hale gelene kadar kullanmak gerekiyordu– duyulan korku. Fred'in Renault'daki ilk haftasında, büyük bir presten fırlayan kocaman bir çark, bir işçiyi öldürdü. Baskı sırasında bir vida kırılınca dakikada altı yüz tur dönen çark, üç metre yüksekten düşerek yakındaki adamı biçti. Ardından atölyeden atölyeye bir protesto hareketi yayıldı ve Fred ustabaşıların hızla bastırdığı isyan hareketini, CGTU'nun koordine ettiğini fark etti. Bir akşam, vestiyerde bıraktığı giysilerinin arandığını fark etti. Öfkesini yüksek sesle ifade etmeyi engelleyemedi. Kendisiyle aynı anda giyinen işçiler, herkesin başına bunun geldiğini, şeflerin tüm işçilerden kuşkulandıklarını ve kendilerinin de yeni gelenleri sınamak için karantinaya almak zorunda kaldıklarını söylediler. Fred denetlendiğine göre, onun muhbir olmadığını anlamışlardı. İlk kez sohbetlerine çıkışta da devam ettiler, ona nereden geldiğini sordular. İçlerinden biri, "İyi iş yapıyorsun. Seni izledim, maharetlisin" dedi.

Bu iltifat Fred'in içini ısıttı. Fabrika artık onu kabul etmişti.

Alexis'ten yoksun kalmış olması, Germinal'e karşı neredeyse tam ilgisizliğinin acısı, Fred'in o zamana dek ifade etmeyi bilemediği baba sevgisinin tümünü, Mariette'e yöneltmesine yol açmıştı. Atölyeden çıktığında, tam meme emme vaktine yetişmek için koşturuyordu. Claudine'in korsesini çözdüğünü ve kocaman bir memeyi çıkardığını, bu memenin de Mariette'in obur ağzınca yutulduğunu görmek içini sevinçle dolduruyordu. Çocuk her zaman çok erken uyuduğundan, Fred onun elleriyle uzun süre oynayamıyor, saçlarını kıvırmaktan, gıdısını gıdıklamaktan mahrum kalıyordu. Beyaz çar-

şaflar örtülü beşiğinin içinde uyumasına bakıyor, onu seyretmekten bıkmıyordu. Öyle ki Claudine şaka yapıyor, kıskandığını söylüyordu. Fred için aile yaşamından başka, mesleğine bağlılıktan başka hiçbir şeyin önemi yoktu. Pazarları geleneksel aile ziyareti, bir anlamda, bu huzurlu gündelik hayatın uzantısıydı. Bu aile yemeklerinin tekrarı, aynı suya sabuna dokunmayan konuşmaların tekrarı, sonuçta Fred'i bunaltsa da böyleydi. Her pazar sabahı, doğru dürüst ifade edemediği bir tür rahatsızlık hissediyordu. Oysa Claudine'in babası ve annesi hep naziktiler. Hafta içi görüşmeye vakit bulamadığı kayınbiraderiyle görüşmekten de hoşlanıyordu.

Yine pazarları yenen sebze yemeği, lezzetli de olsa onu sinirlendiriyordu. Pırıl pırıl parlatılmış bu üç oda, küçük örtülerle, gülünç biblolarla dolu mobilyalar; ne daracık yaşam, ne konformizm! Ayrıca, Claudine'in babasının politik ortodoksluğu da konformizmin yansısıydı. Fred ve Hubert adamın çektiği söylevlere maruz kalıyorlardı. Fred, eğlenceli bir bunalma taklidi yapıyor, Hubert de abartılı abartılı iç çekiyordu. Her pazar günü politik yaşamın bu hatırlatılışı, üstelik de seçim bileşimleri düzeyine indirgenmiş bu politika Fred'i bunaltıyordu. Bu aile ziyaretlerinden çekiniyor, giderek daha az konuşuyordu; öğleden sonrayı Mariette'i dizlerinde tutarak geçiriyor, onunla oynuyordu. Bir keresinde Hubert, Pantin'den ayrıldıklarında Fred'i bir kenara çekti.

"Durumun tehlikede gözüküyor. Silkele kendini, yoksa beynin sulanacak. Claudine'le birlikte, mutluluk içinde salamura yatıyorsun, bunu biliyoruz; ama bize cenaze suratı asmana gerek yok. Hiç çıkmıyorsunuz. Kapanıp kaldınız. Sonunda sıkılacaksınız. Evet, evet, itiraz etme. Ben masallarımı biliyorum. 'İki kumru birbirini çok seviyordu; içlerinden biri evde sıkılıyordu.' Ama içlerinden biri sıkıldığında artık çok geç..."

"Gevezelik!"

"Bir gece sizi Coupole balosuna götüreceğim, Montparnasse'a. Claudine, dans etmeyi çok severdin sen, özlemiyor musun?"

"Ya Mariette?"

"Ara sıra bakması için komşu kadınlardan birini ayarlayabilirsiniz. Nişanlanana kadar kuluçkaya yatıracak değilsiniz ya!"

"Biz üçümüz evde gayet iyiyiz" dedi Fred. "Dışarı çıkmaya ihtiyacımız yok."

Yine de on gün kadar sonra, Montparnasse'ta Hubert'le buluştular. Fred'in canı bu gezintiyi hiç istemiyordu; ama Claudin'i ağabeyi çabucak ikna edivermişti. Metrodan çıktıklarında, garın karşısında, Claudine, Billancourt'un tekdüze boğuculuğundan çok farklı olan, yiyip içip eğlenen bu Paris gecesini görünce, hayran kalıverdi. Montparnasse Bulvarı'ndaki her şey pırıl pırıl parlıyordu, tıpkı bir mücevheratçı dükkânının vitrini gibi. Sokak lambalarının ışıkları, tabela aydınlatmaları, aydınlık vitrinler... Uzun giysili zarif kadınlar taksilerden iniyorlardı ve dürüst olmak gerekirse biraz fazla briyantinli erkekler onları bellerinden tutuyordu. Fred bilmediği bir dünyayı şaşkınlıkla keşfediyordu.

Hubert onları Coupole'un önünde bekliyordu. Üçü birlikte dans salonuna indiler, gümbür gümbür çalan bir caz müziği dosdoğru üzerlerine geldi. Bodrum kattaki bu mekânda çok yoğun bir kalabalık vardı. Toplumun her tabakasından, dans edenlerden meydana gelmiş bir kalabalık. Kadın ve erkek işçiler, aynı zamanda çakırkeyf burjuvalar, pezevenkler ve sanatçılar. Pezevenkler aşırı zarafetleriyle, sanatçılar da abartılı salaşlıktaki giysileriyle belli oluyorlardı. Claudine, diğer birçok kadın gibi, çan biçimli şapkasını giymişti. Gözleri zevkten ışıl ışıldı. Fred bu sevinçten ve narinliğiyle herkesin bakışını üzerine çeken karısından ötürü mutluydu. Her yeni dansta eş değiştiren Hubert, birbirlerinin yakınında fır fır döndüklerinde abartılı hareketlerle onları selamlıyordu.

Ağzına kadar dolu bu salonun hararetı, çok güçlü müzik, büyük bira bardakları, kapalı atmosfer, misk ve ter kokuları, hepsi birlikte sarhoşluğu destekliyor, Fred'in zaman ve mekân kavramını yitirmesine katkıda bulunuyordu. Hubert'le karşılaşmadan önce bu tür eğlenceleri hiç olmayan Fred, biraz şaşkın, dönüp duran çiftleri süzüyordu. Aklına fabrika geliyordu, orada da dönüp duran tüm o çarklar, tüm o gürültü, tüm o ter. Aniden, hemen yakınında, kavalyesinin göğsüne yaslanmış sarışın küçük bir kafayı tanıdığını sandı. Kısacık bir giysi giymiş, siyah çoraplı ve yüksek topuklu ufak tefek bir kadın. Fred yaklaştı, o yüzü görmeye çalıştı. Kalbi çok güçlü çarpıyordu. Ne

yaptığını pek iyi bilmiyordu. İyice yakınlarına gelerek çifte çarptığında ufak tefek kadın başını çevirdi. Mavi gözleri Fred'e baktı ve yüzünde bir şaşkınlık, hatta neredeyse korku ifadesi okundu. Fred, Claudine'i bıraktı; Claudin ise o hızla düşmemek için bir masaya tutundu. Fred ile ufak tefek sarışın kadının inanamayan bakışları birbirinden ayrılmıyordu. Kadın da eşinden ayrılmış, kollarını sallayarak duruyordu; donmuştu. Flora'ydı.

Dans etmeye devam eden çiftlerin ortasında, karşı karşıya hareketsiz duruyorlardı. Donmuşlardı. Etraflarındaki dünya dönüyordu ve onlar bu dünyayı unutmuşlardı. Hiçbir şeyin önemi yoktu. Zaman durmuştu. Ancak birkaç saniye, öyle, donmuş gibi kımıldayamadan kalmışlardı ama bu saniyeler onlara bitmez geldi. Sanki en ufak bir hareket yapsalar yok olup gideceklerdi, yıldırımla çarpılmışa döneceklerdi. Ama zaten yıldırım onlara çarpmamış mıydı, onları bronz heykellere döndürmemiş miydi? Hiçbir şey işitmiyorlardı, ne orkestrayı, ne de cilalı parkenin üzerindeki fox-trot adımlarını. Hiçbir şeyi. Kalplerinin çarpması hariç.

Vaktiyle, balık arabasından atladığında olduğu gibi, büyüyü bozmaya cesaret eden Flora cesaret oldu. Fred'i elinden tuttu, bara götürdü, acele acele, dansçıları itip kakarak; onlar da gülerek itiraz ediyorlardı. Yanlarından geçerken çoğu eğlenerek Flora'yı selamlıyordu. Claudine ile Hubert de neredeyse onlarla aynı anda bara geldiler. Fred ve Flora henüz tek laf etmemişlerdi ki Hubert sordu:

"Neniz var? Bu nerden çıktı?"

Hep aynı ufak tefek, incecik Flora gençlik havasını koruyordu. Ama sımsıkı giysisi güzel bir kadın vücuduna iyice oturmuştu. Kısacık kesilmiş sarı saçları, Victor Margueritte'in romanının başarısından beri dendiği gibi "alagarson tarzı" kesilmişti. Hubert ile Claudine'i kışkırtıcı bir ironiyle süzüyordu.

"Küçük bir çocukken tanışmıştık" diye itiraf etti Fred. "Ben savaşa gittiğimde birbirimizden ayrıldık. İlk kez şimdi karşılaştık."

"Evet, birer yumurcaktık" diye karşılık verdi Flora. "İki küçük fukara çocuk. Sanki dünyada yeterince sefil yokmuş gibi birlikte bir yumurcak yaptık, işte böyle, beyler bayanlar."

"Sen bilmiyordun Claudine, Flora'dan bir oğlum var. İkisini de

çok aradım. Sonra, senden başka bir şeyi düşünmek istemediğimden, her şeyi unutmak istedim... Evet, Flora, ben Claudine'le evlendim... Hubert de ağabeyi. İyi bir dost. Ya sen?"

"Ben... Bana ayakbağı olacak kimse yok. Hatırlıyor musun, Les Halles'de karşılaştığımızda sana, 'gel hayatımızı yaşayalım' demiştim. İki yumurcak iyi de eğlendik. Ama sen zaman zaman bir papa gibi ciddileşiyor ve beni terk ediyordun. Savaşa gitmek için enselendiğinde sana yine 'gel, hayatımızı yaşayalım' dedim. Kabul etmedin. Korkmuştun. Böylece birbirimizi kaybettik."

"Germinal?"

"On üç yaşında. Bir baş boyu geçti beni. Sen uzunsun Fred ama o bir dev olacak."

"Haydi, şimdi ne yapıyoruz?" diye atıldı Hubert, biraz öfkelenmişti.

"Bunu ıslatalım" karşılığını verdi Flora. "Ama burda değil. İyi bir yer biliyorum, iki adım ötede. Haydi, dördümüz oraya gidelim."

Claudine, her zamanki gibi sükunetini koruyordu. Ufak tefek Flora'yı şaşkınlıkla inceliyordu, yanında küçücük kalıyordu, pire kadar bir şey; ama tüm kişiliğinden saçtığı enerjiyle oldukça endişe verici bir pire.

Claudine dans salonundan Fred'in koluna girerek çıktı. Fred onda bir rahatsızlık hissetti. Karısı böylelikle mülkiyet haklarını belirtmiş olmuyor muydu? Aslında, kendini yatıştırmak için onun koluna girmişti. Flora arkalarından geliyordu. Montparnasse Bulvarı'nda yoldan geçen birçok kişi onu kucaklamak için durdu. Bu mahallede sanki evinde gibiydi, gayet rahattı, biraz fatih havasındaydı. Cırtlak renklerle donanmış bir camekânın önünde, kovboylarla kızılderililerin karşı karşıya geldiği bir tabelayı gösterdi.

"Burası benim genel karargâhım. Burada benim evimdesiniz. Girin."

"Jokey" o dönemde Montparnasse'ın en revaçta kabaresiydi. Hubert, Claudine ve Fred, bu kokuşmuş lüks yerde kendilerini derhal uyumsuz hissettiler. Flora dosdoğru kırk yaşlarında bir adama doğru yöneldi. Siyahlar giymiş, başında melon şapka bulunan, eğlenceden cansız düşmüş, yağlı yüzlü biriydi. Her tarafları pırıl pırıl kolyelerle

kaplı, âlem yapan kadınların ortasındaki bir kanapenin üzerine yığılmıştı.

"Dostlarımı getirdim. Benim dostlarım senin dostlarındır."

"Evet, evet" diye homurdandı adam başını hafifçe kaldırıp gelenlere kısık gözlerle bakarak. "Şölen çek onlara, ben ismarlıyorum."

Dördü birden bardaki yüksek taburelere oturdular.

"Sen ne oldun Flora?" diye sordu Fred. "Burada herkes senden söz ediyor. Sana hesap ödetmiyorlar..."

"Bedenimden başka sermayem yoktu. Büyük değil, şişman değil ama güzel buluyorlar. Onu satabilirdim ama, sana dediğim gibi, ayakbağı istemem. Bu durumda bedenimi kiralıyorum. Ressamlara kiralıyorum. Modellik yapıyorum. Özellikle şurada gördüğün adama. Adı Baskin. Yalnızca ufak tefek kadınların resmini yapıyor. Benim gibi."

"Model" dedi Claudine, "çıplak model değil herhalde..."

"Neden olmasın bayan, saklayacak çirkinliğim yok."

"Valla" dedi Hubert, "sanatçı olmayı isterdim, hiç sıkılmazdım."

Flora gülümsemekle yetindi. Kabına sığmazlığını hâlâ koruyordu. Yalnızca ergenlikteki pürüzlü cildi değişmiş, kayganlaşmıştı; mavi gözlerini öne çıkaran ve gül goncası gibi yuvarlak ağzını vurgulayan ustalıklı bir makyajla biraz fazla kayganlaştırılmıştı.

Fred Flora'ya bir yığın şey anlatmak istiyordu. Yalnızca şunu demekle yetindi:

"Claudine ile benim küçük bir kızımız var; Mariette. Germinal'i bana ne zaman göstereceksin."

"Germinal, ne tuhaf isim" diye haykırdı Hubert.

Flora tepki göstermedi. Fred'in geçmişinden hiçbir şey itiraf etmek istemediğinden kuşkulanıyordu. Fred, görünüşte pek değişmemişti; çünkü ayrıldıkları sırada da tesviye işçisiydi. Ama onu yok oluşu üzerine sorguya çekmekten kaçınıyordu.

"Germinal yatılı okulda" dedi Flora. "Ama dersler benim gibi onun da canını sıkıyor, Güçlü. Elleriyle çalışmaya can atıyor."

Fred Flora'nın okuma bilmediğini hatırladı. Öğrenmiş miydi? Menü listesini kurnazca Flora'ya uzattı. Hareketinin anlamını fark eden Flora, listeyi gülerek aldı, hep açıkgözdü, zekâsı hep canlıydı:

"Beni faka bastıramazsın Fredy. Bu listeyi ezbere biliyorum. Sakin ol, alfabeyi Rirette'le inekledim. Sen bana yazarsan mektuplarını okuyabileyim diye. Sen asla yazmadın. Ben de asla bir şey okumamaya karar verdim. Seni kaybetmeme yol açan şey o lanet kitapların oldu. Okumayı biliyorum elbette; ama hiçbir şey okumuyorum, rakamlar hariç. Rakamları seviyorum. Rakamlar kazanılan paradır, harcanan paradır. Rakamlar, parmakların arasından akan yaşamdır."

Flora, dudakları titreyen Claudine'e baktı.

"Korkmayın bayan, Fred sizindir. Onu geri almaya asla çalışmayacağım. Hatta o geri dönmek istese bile kabul etmem. Her birimiz yeni yollara girdik. Geriye Germinal kaldı; ama o da şu ana dek bir babası olmamasına hiç aldırmadı. Ama kocanızın ziyaret etme hakkını reddedemem."

Billancourt'da hayat düzenli makine ritmine geri döndü. Montparnasse'daki o gece gezintisinden Fred'e kalan bir facia görüntüsüydü. Claudine'in de hasarsız geri dönmediğini hissediyordu. Hiç sırası değilken Mariette'in hemen yanına düşmüş olan Germinal nedeniyle bile olsa, bu konudan konuşmak zorunda kalacakları ânı her ikisi de geriye itmekteydi. Renault'dayken aklı fikri işini iyi yapmaktaydı. Küçük zımbalarıyla, izleri ve eksenleri belirtmeye çalışıyordu; mermerin referans yüzeyine paralel doğruları, metal parçası üzerine miyangirle çiziyordu. Aslında dökme masası olan bu mermerin çapaklarının titizlikle giderilmiş olmasını seviyor, elini sürterek kayganlığından emin oluyordu. Eserinin kalitesi ona diğer işçilerin saygısını kazandırıyordu. Artık ona takılmıyorlardı. Atölyenin kusursuz bir parçası olmuştu.

Tam da bu anda Flora'nın allak bulak edici imgesi, onun sakin yaşamına neden gelip karışmıştı ki? Bunca değişmiş ama hep aynı Flora. Görünümü, çevresi bunca değişmiş; ama hep aynı alaycılıkta, aynı kurnazlıkta ve daha fazla baştan çıkartıcı Flora.

Fred fabrikadan çıktığında Claudine ile Mariette'e kavuşmak için acele ediyordu. Yuvanın sıcaklığı, yumuşaklığı. Evet, küçük konutunu böyle görüyordu. Ama Montparnasse'daki serüvenden sonra, Coupole tarafına gitme yönünde çılgınca bir arzu da aklından çıkmıyordu.

Montparnasse Billancourt'un yakınında olsaydı, daha ertesi gün oraya damlardı. Flora'nın hem erişemeyeceği kadar uzak hem de bunca yakın oluşu onu şaşırtıyordu. Ya Germinal? Flora ona bir adres bırakmıştı. Yatılı okuduğu okulun adresi. Yine Montmartre tarafında, yüz fersah mesafede. Moskova'dayken, kayıp Flora Fred'e imkânsız koşullarda bulduğu bu Flora'dan daha az uzak geliyordu.

Bir pazar gün Claudine'e oğlu konusunu açtı. Claudine hemen karşılık verdi:

"Gidelim. Mariette'i de götürelim. Bir ağabeye sahip olmak hoşuna gider."

Claudine, her zaman kusursuz, şaşmaz ve soğukkanlıydı.

Üçü birden Montmartre'a gittiler. Germinal teneffüste avluda top oynuyordu. Tek başına. Bu pazar günü tüm diğer çocukları, aileleri almışlardı. Sarı saçlı, mavi gözlüydü, annesi gibi; ama boyu gerçekten yaşına göre anormaldi. Bu ziyaret onu şaşırtmadı. Flora Fred'in dönüşünden onu haberdar etmişti. Ne şaşırdı ne etkilendi. Yanlarındaki bebekle birlikte karşısında oturan çifte, bir tür nazik ilgisizlik içinde bakıyordu. Flora'nın söylemiş olduğu gibi, babası olmadığına alışmış olduğundan, şimdi neden bir babaya katlanmaya alışması gerektiğini anlayamıyordu. Fred ile Germinal arasındaki konuşma tatsız tuzsuzdu. İkisi de ne diyeceklerini bilemiyorlardı. Onlar kadar beceriksiz olmayan Claudine, Germinal'in ceketinin yakasını düzelterek işe başladı, ayakkabıları pek iyi durumda değildi, Fred'e en gerekli birkaç giysi için alışveriş yapmasını söyledi. Çantasından bir tablet Menier çikolatası çıkarıp çocuğa uzattı ve neyin hoşuna gideceğini sordu. Germinal hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını, hele ziyarete hiç ihtiyaç duymadığını, yıl sonunda okuldan ayrılıp çalışacağını söyledi. Fred ona hangi mesleği seçeceğini sorduğunda, dosdoğru babasının gözlerinin içine bakarak, kapana kısılma niyetinde olmadığını, bir kuş gibi daima özgür kalacağını belirtti.

Kapana kısılmak... Fred, Flora'nın çok sevdiği deyimi hatırlamıştı. Bu karşılık aynı zamanda bir tür mahkûmiyet de içeriyordu. Germinal de Flora gibi onu reddediyordu. Hem de daha kaba bir şekilde.

Claudine araya girdi:

"Çocuğum, kafesteki kuşları gördün mü hiç, gayet mutlu şakırlar?"

"Gördüm" dedi Germinal, "kanarya onlar."

Fred'in içinden bir gurur dalgası geçti. Oğlu ne yapacağını bilen biriydi. Şakayı anlayamayan Claudine, beceriksizce sözü bağladı:

"Kanaryalar gayet güzel kuşlardır."

Kış kadar uzun birkaç hafta geçti. Montparnasse'ın hatırası Fred'in aklından çıkmıyordu. Bir pazar günü, daha fazla direnemedi. Germinal'le baş başa görüşmek istediğini ileri sürerek, karısının ailesindeki geleneksel sebze yemeğinden sıyırttı ve Saint-Lazare yerine, Vavin istasyonunda indi.

Pazar günü Montparnasse pinekliyordu, o parıltısı ve karmakarışık kalabalığı yoktu. Fred, Jokey'in kapısını kapalı buldu. Dôme ve Coupole'un terasında sıradan insanlar kahve ya da bira içiyorlardı. Fred'i bunca altüst etmiş olan o Montparnasse gecesi bir düş olmasındı sakın? Gündüz sisleri siliyor, sanatçıları ve pezevenkleri, eksantrik kişileri ve modelleri kovuyordu. Küçük burjuvalar ele geçiriyordu mekânları.

Fred bakıyor, Flora'nın ortaya çıkmasını umuyordu. Bu tuhaf semtin her yanına, mağazaların vitrinlerine, içkili kahvelerin ufak masalarına, restoran masalarına keskin bakışlarla bakarken aniden onu gördü. Evet, Flora'yı gördü. Flora çıplaktı; ona bölünmüş, bir resim galerisinin camekânı ardında hayasızca duruyordu. Flora'nın vücudu, bu şekilde herkesin şehvetini kışkırtmak için sergilenmişti. Ufak tefek, dolgun bu vücut, Fred'in hatırladığından daha dolgun, daha yuvarlak, daha koca kalçalı, daha iri memeli. Ayrıldığında cılız bir ergen olarak bırakmıştı onu ve şimdi burada göz alıcı biçimlerde, serpilmiş bir kadını seyrediyordu. Ama hiç kuşkusuz oydu. Ressam belki yuvarlaklarını abartmıştı; ama Fred Flora'nın bakışlarını tanıyordu, Flora'nın yirmi tane mavi gözü Fred'e aldırmıyordu bile. Flora somurttuğunda gözleri nefret ettiği o Kuzey Denizi'nin rengini alırdı. Ressam bazı portrelerinde bu rengi gayet iyi vermiş, gerçekten de dudak bükmesini belirginleştirmişti. Çıplaklıktan başka bir şey yoktu. Flora çok kısacık gömlekle daha ikircikli mesajlar veriyordu. Ah,

bu beyaz, tombul bacaklar balık arabasının döşemesinde oturan küçük kızınkine ne kadar benziyordu. Fred elini kapının gaga biçimli tokmağına uzattı; ama galeri kapalıydı. Mağazanın içindeki diğer resimleri de seçmeye çalıştı. Alaca karanlıkta başka Flora'lar beliriyordu. Kollarını başının üzerine kaldırmış Flora. Uzanmış Flora, bacakları yatağın kenarından sarkan. Karnı üzerinde yatan Flora, kıçı kalkık, yandan hınzır hınzır bakan, gözlerle. Tüm bu pozlar şehvetliydi, şehvet uyandırıcıydı. Flora'nın duruşlarındaki bir tür saf utanmazlık Fred'i şaşırtıyordu. Hiç kuşku yok, Flora bu sanatçıya poz vermişti; ama tablolardaki Flora Les Halles'deki ve Belleville'deki Fred'in unutamadığı eşi değildi. Sofistike küçük vahşi hayvan, sapkın içgüdüsel âşık, nasıl şeytani bir dönüşüm! Fred yirmi aynadan yansıyan Flora'nın bedeninin görüntüsü karşısında coşuyor, aynı zamanda da üzülüyordu. Kullanılan renkler de içkarartıcıydı. Soluk, suluboya gibi sulandırılmış. Solmuş güller ve kül rengi maviler egemendi. Sonuç, bir tür gece atmosferiydi; Flora'nın ona geri döndüğü Coupole'un bodrumu gibi.

Ayrılma anı geldiğinde, Flora'nın çoğalmış bedenlerinin bu büyüleyiciliğinden kopma anı geldiğinde, ressamın imzasını okuma merakına kapıldı. Baskin... Baskin mi? Evet, bu Slav adını hatırlıyordu, Jockey'de Flora'nın söylediği isimdi bu; önünde içki kadehi, melon bir şapkayı başının üzerine indirmiş, siyahlar içindeki o adamı göstererek bu adı söylemişti. Baskin, Flora ile arasına acımasızca girmişti. Onun bulanık bakışları gözünün önüne geliyordu, ahlaksız kadınların erkeği bakışı, âlemci bakışı. Flora'yı soyan bu bakışlardı!

Fred Billancourt yolunu tekrar tuttu; sırtı kamburlaşmış, Rusya'dan ayrılışından beri üzerinde biriken tüm bu bozgunlarla iki büklüm olmuş bir halde... Claudine'in huzuruna ve Mariette'in gülüşlerine tekrar kavuştuğu Billancourt. Mariette bir zaferdi.

Fred Montparnasse'ı bir daha düşünmemeye, Flora'yı daha az düşünmeye, Germinal'i unutmaya çabaladı. Ama Montparnasse, gecelerin Montparnasse'ı, yokuşlu yolların cazibesini koruyordu. Flora'yla bu yolları yuvarlanırcasına ne çok inmişti, rehavetin ve kendini koyvermenin yolları. Küçük tabancalarıyla korku saçan Bonnot

Çetesi'nin rantiye toplumdan arabayla kaçtığı sokaklar. Bonnot'yu ve Bilimci-Raymond'u birden bire niçin hatırlamıştı? Elbette, Baskin'in melon şapkası nedeniyle. 1926'da biraz anakronik kaçan ama 1912'de bütün burjuvaların başında bulunan şapka. Burjuvaların ve ipsiz sapsızların. Baskin de Bonnot gibi ipsiz sapsız biri. Fred ipsiz sapsızlardan kaçmıştı, Flora onların eline düşmüştü. "İpsiz sapsızlardan kurtulmuş" demek erken olurdu. Vincennes'de Hubert'le birlikte, Billancourt'da Claudine ve Mariette'le, Pantin'de karısının ailesiyle, evet, doğru, ipsiz sapsızlardan tamamen kurtuluyordu. Ama Moskova'da bir tür hergeleliğe tamamen düşmemiş miydi? Bu ikiyüzlü hergelelik, onu yıllarca aldatmıştı; Victor Serge'i ise aldatmaya hâlâ devam ettiğine kuşku yoktu.

Delgi makinesinin dönüşündeki anormal bir ısınma, onu daldığı hayallerden aniden çekip çıkardı. Kötü bilenmiş matkap, deliğin kenarında tıkanmalara ve çıkışta çapaklara yol açıyordu. Matkabı bilemeyi nasıl unutabilmişti! Etrafına bakındı, hata yapmışken yakalanacakmış gibi. Neyse ki kimse ona bakmıyordu. Onun parçalarının kusursuz olmasına alışılmıştı. Ama kendisi birini gördü; muhtemelen sağır dilsiz olan bu zavallıya ustabaşının kötü davranması işçiler arasında kaynaşmaya yol açmıştı.

Atölyedeki komşusu Fred'e bağırarak, onun tek kelime Fransızca anlamayan vasıfsız bir Rus işçisi olduğu söyledi. Fred tereddüt etti. Vasıfsız işçinin umutsuz bakışları karşısında temkini elden bırakarak yanına yanaştı, ustabaşına adama yardımcı olabileceğini söyledi.

"Zahmet etmeyin. Yongaları bile temizleyemeyen bir salak için zamanınızı yitirmeyin. Hangi budala onu işe aldı kim bilir? Bu boku yemiş pislik yabancılar hep kayrılır. Yalnızca onlara iş var!"

Ufak tefek, cılız adamın yüzü derin kırışıklıklarla bıçak yarası gibi çizilmişti. Ateşli, işkilli gözleri sırayla bir Fred'e bir ustabaşına dönüyordu. Süpürgesini yere atıp kollarını kavuşturdu.

Fred ona Rusça hitap etti:

"Sana yardım etmemi ister misin? Terslik yaparsan seni kapı dışarı edecek. Hiç Fransızca anlamıyor musun?"

"Hayır. Öğreneceğim. Vaktim olmadı. Önce yemek... Anlıyorsun değil mi, yemek... Karıma ve kızıma yiyecek bir şey verebilmeli-

yim... Burada bunun için bulunuyorum. Her şeyi kabul ederim. Dayak hariç. Bu Tatar bana vurdu."

"Siyasi mülteci misin?"

"Mağlubum ben; ama geri dönüp dövüşeceğim."

"Adın ne?"

"Nestor... Nestor Makhno."

Troçki, o anda beyaz feldmareşal üniformasıyla makinelerin ve alet edevatın arasına düşmüş olsaydı Fred, bu kadar şaşırmazdı. Makhno? Hayır, olacak şey değildi! Adaşı olduğuna kuşku yok. Makhno, her şeye kadir Makhno, Denikin ile Wrangel'i yenen Makhno, bu cılız, zavallı vasıfsız işçi olamazdı.

"Ne diyor?" diye sordu ustabaşı.

"Özür diliyor. Hasta. Ama çalışacak. Biraz Fransızca öğrenmesine zaman tanıyın."

"Haydi, inatçı katır, süpür!"

"Süpürgeyi eline al, haydi, sana yardım edeceğim" diye ısrar etti Fred. "Anlamadığında bana seslen."

Tezgâhına geri dönen Fred'in etrafı meslektaşlarınca sarıldı.

"Rusça mı konuşuyorsun sen?"

Fred eski yalanını tekrarladı:

"Annem Rus'tu. Çocukken bana öğretti."

"O halde bize emekçilerin vatanından haberler verirsin, değil mi?"

"Başımı gözümü yararak bile olsa Rusça konuşsaydım ben" dedi bir diğeri, "çoktan oraya gitmiş olurdum."

"Ben politikayla ilgilenmiyorum" dedi Fred. "Yalnızca bokun içinde bir zavallı gördüğümde ona elimi uzatıyorum."

Birkaç gün sonra, vasıfsız Rus yakınından geçerken Fred makinelerin etrafındaki zımpara tozlarını ve çelik yongalarını süpürmesi için onu çağırdı.

"Nereden geliyorsun?"

"Ukrayna'dan."

"*Batko*'dan söz edildiğini işittin mi hiç?"

"*Batko* benim."

"Sen nasıl olabilirsin? *Batko* bir *bogatyr*'di."

Makhnovitchina zamanında gerçekten de Makhno bir *bogatyr* kabul ediliyordu, yani zaman zaman ortaya çıkan o epik Rus kahramanlarından biri, yeni bir Pugaçev, II. Katerina'yı devirmesine ramak kalmış olan mujiklerin ve kazakların o çarı gibi.

"*Bogatyr* yok" cevabını verdi temizlik işçisi. "Batko benim diyorum sana. Kendimle övünüyorum. Nestor Makhno atı olmadan, Ukrayna'sı olmadan bir hiçtir. Hiç. Bu lanet olası fabrikadaki Çekacıların küfrettiği bir köpek."

"Ukrayna'dan nasıl ayrıldın?"

"Atımla tabii, soru mu bu da! Yetmiş yedi süvariyle birlikte. Elli bin kişilik ordumdan kala kala bu kadar kalmıştı. Dinyester'i sığlık yerinden geçtik ve Beserabya'ya sığındık."

Fred'in aklında özenle koruduğu ve Paris'te kimseyi ilgilendirmemiş o hatıranın sözcükleri... Ne kadar inanılmaz gelse de karşısındaki efsanevi Makhno'ydu. Kuşkulanmaya devam ederek ısrar etti:

"Voline! Voline'i hatırlıyor musun?"

"Peki ya sen kimsin, hem benim adımı, hem de Voline'inkini biliyorsun?"

Adam doğruldu. Gözlerinde aniden gurur ve umut ışığı parıldayınca, Fred Nestor Makhno'nun karşısında olduğunu anladı.

Fred Rusya'dan kaçmıştı ama Rusya onu yakalamıştı. İhanete uğramış devrimden türemiş başka kırıntılar. Başka enkazlar. Bundan böyle sakin bir aile hayatı yaşama yönündeki tüm kararları uçup gidiyordu. Flora, Germinal, Makhno ve Voline. Geçmiş aniden su yüzüne çıkıyordu; tıpkı 1910 yılında Paris'i basan sular gibi. Geçmiş, kendi geçmişi bir taşkın gibi yükselip kabarıyordu. Sürüklendiğini, itildiğini, yutulduğunu hissediyordu. Yine de konuştu:

"Voline'i tekrar nerede görebilirim?"

"Bende, her akşam."

"Nerede oturuyorsun?"

"Vincennes'da, Diderot Sokağı. Tuğlalı büyük bir ev. Dördüncü katta."

Billancourt'dan Vincennes'a gitmek için tüm Paris'i batıdan doğuya kat etmek gerekir. Akşam oraya gitmek imkânsızdı. Fred Voline'i

tekrar görme teşebbüsünü erteleyip bir iki hafta beklemeye karar verdi. Makhno'nun ortaya çıkışı öyle inanılmazdı ki Fred kendi kendine yanılgılar komedisini oynamaya devam ediyordu. Zaten temizlikçi işçi atölyede görünmüyordu. Yeri mi değişmişti? Fred bir halüsinasyonun kurbanı mı olmuştu? Ustabaşının ağzını aradı. Temizlik bezlerinden daha çabuk yıpranan bu taşaronları dert edecek olursa, sonu gelmeyeceğini söyledi, o Rus ise kayıplara karışmıştı, bir çoğu gibi. İyi olmuş kurtulmuşlardı.

Ertesi pazar Fred, yeniden Germinal'i ziyaret edeceği bahanesini öne sürdü, Claudine'i gelmemesi için ikna etti (pazar şölenindeki yokluğu ailesini ve ağabeyini çok üzerdi) ve Vincennes'a götüren metroya bindi. Bina, kasvetli, kül rengi bir binadaydı. Demir parmaklıklar ardına kapatılmış evler ve berbat durumdaki zanaatkâr atölyeleriyle çevriliydi. Tuğla binanın yakınında, banliyö dekoru içinde, tuhaf görünümlü boş bir arsa uzanıyordu. Arsada çocuklar çember çeviriyordu. Fred dördüncü kata çıktı, kapılardan birini rastgele vurdu. Genç ve güzel bir kadın kapıyı attı. Fred Makhno'yu sordu. Kadın hiç sesini çıkarmadı. Fred, çıkık elmacık kemikleri, canlı ve neşeli gözlerinden kadının bir Slav olduğunu anladı. Bu kez Rusça olarak Makhno'yu sordu. Genç kadın hep aynı kararsızlıkla kalakaldı. Evin içinden boğuk bir ses işitildi. Ukrayna aksanlı boğuk bir ses.

"Bırak içeri girsin! Beni öldüreceklerse, ne kadar erken olursa o kadar iyi."

Makhno, yamalı eski bir takım elbise giymiş, ayağında pantuflalar, topallayarak ona doğru ilerledi.

"Seni görmüştüm. Nerede? Söyle. Seni Çeka mı yolladı yoksa Wrangel'in kiralık katilleri mi?"

"Renault'da karşılaşmıştık."

Makhno onu süzdü, etrafında döndü, parmak uçlarıyla ona dokundu.

"Doğru. Sen benimle konuşan o işçisin. Dilimi nerden biliyorsun? Tek insan sendin orada. Diğer hepsi hödük, Bolşevik tohumu. Düşünsene, bekçibaşılardan birini tanıdım, Wrangel'in eski albaylarından biriydi. Evet eminim. Senin fabrikana bir daha ayak basmadım. Beni teşhis etseydi, yanmıştım. Beni öldürmeye defalarca çalıştılar.

Hem beyazlar hem de kızıllar. Dinyester'den geçtiğimden beri peşimdeler. Köşeye sıkışmış bir hayvanım."

"Ayağından mı yaralısın?"

"Ayağımdan yaraladılar. Bir dum dum kurşunu kemiklerimi parçaladı. Yara kapanmıyor."

Çiçek bozuğu yüzünde, sağ yanağındaki kocaman bir yara ağzından kulağına dek bir iz açmıştı. Fred, bu bir kılıç darbesinin anısı mı diye sordu.

Makhno gülmeye koyuldu, sinirli sinirli güldü.

"Boş ver! O Galina'nın eseri."

Galina mı? Fred'in yatışmış belleği birden yine uyanıvermişti. Ama bu Makhno'nun eşiydi, onun da adı Galina'ydı. Bu yeni Galina neşeyle kahkahayı bastı:

"Evet, evet, benim" dedi. "Polonya'da. Bir usturayla. Kıskanmıştım. Hem biliyor musun, bu mujik zaman zaman tepemi nasıl da attırır."

Afallamış, üstelik kendini giderek daha rahatsız hisseden Fred Voline'i sordu endişeyle. Bu pazar gelecek miydi?

"Voline" karşılığını verdi Makhno, sinirlenmişti, "niçin Voline'le karşılaşmak istiyorsun? *Makhnovitchina* Voline değil, benim."

"Voline eski bir dostumdur benim. Bana Rusça'yı o öğretti."

"Voline pazarları asla gelmez. O bey pazarları dinlenir. Hafta boyunca çok çalıştı. Çünkü ona iş veriyorlar. Ben, açlıktan ölüyorum. Neyse ki Galina, Vincennes burjuvalarının ev işlerini yapıyor."

Fred eve baktı. Bir oda, bir mutfak. Küçük bir kız Galina'nın eteklerine asılıyordu.

"Adı ne?"

"Lucia."

"Benim de küçük bir kızım var. Mariette..."

Alexis'i düşündü. Model komünist çocukların zorunlu eğitiminde kaybolmuştu. Germinal'i düşündü. O da bir kuş kafesinde cıvıldamak istemiyordu. Bu çocukların insana verilmesinde ve geri alınmasındaki esrar nasıl bir şeydi? Mariette'i de kaybedebileceği, eski dostlarına, eski politik yaşamına, Flora'ya geri dönerse, Claudine'e yalan söylemeye başlarsa, Claudine'i kaybederse Mariette'i de kaybedebi-

leceği aniden aklına geldiğinde yüreği sıkıştı. Voline'in adresini kaydetti ve kaçarcasına çıkıp gitti.

Voline'i tekrar görmek, elini politik çarklara sokmak anlamına geliyordu. İtkileri karşısında öylesine güvensizdi ki evlendiğinden beri, Delesalle'ın kitapevine hiç dönmemişti. Birkaç hafta sonunda artık kendini tutamadı ve Voline'e mektup yazarak, fabrika çıkışında gelip kendisini görme nezaketini göstermesini rica etti.

Voline ile Makhno arasındaki tezat şaşkınlık vericiydi. Cılız kurttan sonra, yağlı dana. Voline bu kadar semirmiş bir görünümü nasıl edinebilmişti? Zarafetle giyinmiş, sakalı bıyığı gayet düzgün kesilmiş, kırmızı yüzlü, güleryüzlü haliyle Fred'e yöneldi, bir meyhanede bir kadeh bir şey içmeye davet etti. Fred, Renault'nun bu kadar yakınında Rusça konuştuklarının işitilmesini istemediğinden, davetsiz misafirlerin kulaklarından uzak kalmak için Seine boyunca yürümeyi önerdi.

Voline ona Sébastien Faure'un daveti üzerine, karısı ve dört çocuğuyla birlikte, Paris'e nasıl yerleştiğini anlattı. Anarşist Ansiklopedi'ye yazıyordu ve CNT, anti-faşist İspanya gazetesinin Fransızca sorumluluğunu ona vermişti. Ayrıca tercüme yapıyordu.

"Anarşist Birliğin başında şimdi kim var?" diye sordu Fred.

"Sébastien Faure, Armand, Lecoin, beni aralarına dostça kabul ettiler. Tüm diğerleri 1914 Kutsal İttifak'ına katıldıklarından ya da komünistlere dahil olduklarından gözden düştü. İçlerinden çoğunu zaten canavar kusmuştu. Monatte, Rosmer, Souvarine Rusya'daki işlerde açıklık talep ediyorlardı. Parti bu densizleri kovdu. Zinoviev kardeş partilerin hızla Bolşevikleşmesini ve Komintern çizgisinin yüzde yüz onayını kesin olarak talep ediyordu. Veba bizi buraya dek izliyor. Bobigny'de Pau Marion denen birinin idaresinde bir Bolşevizm okulunun açıldığını biliyor musun?"

"Hiçbir şey bilmiyorum. Rusya'dan geldiğimde her tarafa gidip liberter Ukrayna'nın, Makhno'nun sonunu anlatmaya çalıştım; Zinoviev'den aşırdığım Lenin'in vasiyetinin kopyasını gösterdim. Ne o ne diğeri, kimseyi ilgilendirmedi. Susmamı söylediler. Ben de sustum."

"Bütün dünya susuyor ve bu sırada da Rusya'da tüm özgürlükler yok oluyor. Politbüro bir Shakespeare tiyatrosu. Gazeteler ya suskun ya da kem küm ediyorlar. Batı artık makul bir güç halini almış olan Rusya'yı evirip çeviriyor. Ben, Moskova'dan yasadışı haberler alıyorum. Lenin'in ölümünden beri tüm hizipler birbirinden kopuyor. Zinoviev ve Kamenev önce Troçki'ye karşı durmak için Stalin'le birleştiler. Ama açgözlü ve Lenin'in ardılı olacağına hep inanmış olan Zinoviev, hepsini çiğ çiğ yemek istedi. Senin saf saf pek değerli olduğuna inandığın, üstelik herkes bilirken bir sır olduğunu sandığın bu vasiyet mademki kimseyi belirtmiyordu, dahası herkesi gözden düşürüyordu, Zinoviev *über alles** lider rolünü tek başına kendine mal etti. Stalin elbette ondan pirelendi ve Zinoviev ile Kamanev'e karşı Troçki'yi kullandı. Ama bunca şeytan arasında şaşkına dönmüş olan Troçki, Stalin'i bırakmayı ve eski düşmanları Zinoviev ve Kamanev ile ittifak yapmayı kurnazca bir tavır olarak gördü. Geriye nazik Bukharin kalıyordu ki Stalin, onu cepte keklik görüyordu. Her ikisi de Derin Rusya'nın bu iyi Rusları, Slav ruhunda asla tam anlamıyla uykuya yatmayan eski antisemitizmi kullandılar. Stalin ve Bukharin, Yahudi olan Troçki'nin, Zinoviev'in, Kamenev'in ve Radek'in mujiklerin düşmanı, köksüz kozmopolitler olduklarını ilan ettiler. Her nutuk çektiğinde lafı Fransız Devrimi'ne getiren Troçki, Rusya'nın Thermidor evresine girdiğini, Barras gibi Jakoben olan Stalin'in sağa kaydığını haykırdı. Çalışma arkadaşları onu 18 Brumaire arifesindeki Bonaparte olmakla suçlarken o kendisinin, Thermidor arifesindeki Robespierre olduğunu söylüyordu. İkinci karşılaştırma aslında daha doğruydu. Troçki, zırhlı treninden ayrılır ayrılmaz işi bitik, hasta biri oldu, hiç mücadele etmedi, yavaş yavaş bütün klanların dışında bırakıldı. Yakın dostu Yoffé intihar etti. Jerzinski tuhaf bir şekilde öldü. Sonuç olarak Stalin, yalnızca merkez komiteyi değil, partiyi de Troçki'yle Zinoviev'i de dışlayarak, herkesi ateşe attı. Radek'in de hakkından geldi. Senin dostun Victor Serge'in de. Düşman kardeşler, suçortağı olup aynı arabaya koşuldular. Görevlerinden uzaklaştırılan muhalif sayısı dört bin olarak tahmin ediliyor..."

"Troçki partiden kovuldu ha! Benimle alay mı ediyorsun?"

* Alm.: En büyük, her şeyin, herkesin üstünde. (ç.n.)

"Yaa, nasıl haber! Troçki'nin Sibirya'ya sürüleceğini kim hayal edebilirdi! Yine de hâlâ hayatta kalmış birkaç Kronştad asisiyle orada buluşabilir. Tabii eğer kaldılarsa..."

"Troçki sıyrılmayı başarır. Zinoviev de. Ben daha çok bu zavallı Makhno için endişeleniyorum..."

"Evet, gördün onu. Bir işe giremeyecek kadar hasta, sakat. Zaten savaşmaktan başka ne yapmayı bilir ki! Ne var ki burada silahsız ve düşmanlarla çevrili, hepsi de onu öldürmeyi düşünüyor. Beyazlar, kızıllar, Yahudiler..."

"Yahudiler niçin?"

"Sen nereden geliyorsun yoldaş Barthélemy? Hiçbir şey okumuyor musun, dostlarını görmüyor musun? Herkes geçen yıl, az çok Rus sayılan bir gazetecinin, Joseph Kessel'in yayımladığı *Makhno ve Yahudi'si* adlı romandan söz ediyor. Bu Kessel salağı, Berlin'e sığınmış olan beyaz albay Guerassimenko'nun boş lakırdılar anlatmasına izin vermiş. Böylece komünist basın bu dedikodu yazarının kişiliğinde Ukrayna anarşizmini yere serecek değerli bir müttefik bulmuş oldu. Kessel kitabında Makhno'nun işlediği sözümona pogromları anlattığından, onu gebertmek isteyen Yahudi sayısı az değil. Antisemitist Makhno! Sersemler! Ama iftiraya ne çare olur ki?"

Fred ve Voline nehir kıyısında yavaş yavaş yürüyorlardı. Sèvres Köprüsü'nden geçerek Boulogne Rıhtımı boyunca ilerlediler. Fred Moskova'yı, Galina'yı düşünüyordu... Bolşeviklerin başlarından attığı Victor Serge'i. Galina onu öbür Galina'ya, Makhno'nunkine götürdü.

"Makhno'nun yüzündeki o yara hikâyesi ne anlama geliyor? Karısı böbürleniyor da..."

"Haa, Galina'yı görmüşsün. Ne kadar güzel kadın! Ne şık ve güzel!"

Voline aniden öğretmen tavrını yitirip kahkahayla gülmeye koyuldu:

"Evet, evet, uykusunda boğazını kesmeye yeltenmiş. Ama Makhno kımıldayınca ustura yalnızca yüzünü çentiklemiş. Galina'ya deli gibi âşık; ama o ..."

"O, ne?"

"Makhno'yu tanıdığında sıradan bir müdireydi, Makhno ise Ukrayna'nın en güçlü adamı. Bir ataman. Taras Bulba'nın ta kendisi. Şimdi roller değişti. Galina yalnızca güzel değil, zeki ve eğitimli de. Makhno ise yarı cahil, çoktan yaşlanmış bir hali var. Bitmiş bir adam, kadınsa güzel, yaşama, aşka susamış."

Fred Voline'e baktı, Rusya'da liberter devrimi simgeleyen kişi hakkında ettiği bu küstahça sözlere şaşırmıştı.

"Makhno'ya yardım etmek isterim. Nasıl bilmiyorum ama."

"Git gör onu. Tercümanlık yap, koruması ol, sözcüsü ol. Çok yalnız. Ama Galina'dan uzak dur."

Fred ilk iş olarak Kessel'in romanını aldı. Fransa'ya döndüğünden beri tek bir kitap bile okumamıştı. Ellerinde kitap tutmaktan ötürü hissettiği sevinç onu şaşırttı, heyecanlandırdı. Tıpkı bir hastalığın bir tür sarhoşluğa yol açarak insanın bedenini yavaş yavaş ele geçirmesi gibi, geçmişi de farkında olmadan zihnini istila ediyordu.

Yazar, önsözünde her türlü romanesk kaygıyı ortadan kaldırmıştı: "Okuyacağınız hikâye hakikattir. Makhno'yla ilgili olan hiçbir şeyin benim hayal mahsulüm olmadığına güvence verebilirim." Fred okuyordu, Kessel'in gayet sakin anlatmasına şaşırmıştı. Hiçbir imkânı olmayan, kendini savunacak her koşuldan yoksun, herkesin peşine düştüğü Paris'teki bu adamı hiç dert etmemişti: "Makhno'nun kişiliği kadar barbarca, kanlı bir kişilik olamaz... tam bir haydut... Makhno Yahudileri sevmiyordu. Ortodoksları öldürmek onun için basit bir zevk olsa da Yahudileri katletmek sanki gerçek bir görevdi..." Kessel, *Makhnovitchina*nın sözümona sefahat alemlerini anlatıyor, dilim dilim doğranan mahkûmları, cesetlerin üzerinde dans eden Kazakları tarif ediyordu: "Makhno, Yahudileri, burjuvaları, subayları, komiserleri katleder, kısacası iki yıl boyunca tüm Ukrayna'ya korku salar." Kessel Voline'i de anıyordu. Ona atfettiği rol tuhaf biçimde abartılıydı. Voline yalnızca yeniyetme Makhno'yu eğitmekle kalmamıştı; Voline'i *makhnovitchina* hükümetinin başı yapmak, Ukrayna'daki iç savaşa topu topu altı ay katılmış olan kişiye biraz fazla önem atfetmek anlamına geliyordu. Kessel, köylü Makhno'nun aleyhine entelektüel Voline'e değer veriyordu. Herkes kendi dünyasındakilere değer veriyor, diye

düşündü Fred öfkeyle. Mahkemede olduğu kadar basında da kitaplar aracılığıyla da kendini gayet iyi ifade edebilen ve kusursuz Fransızca konuşan Voline, Paris'te teorisyen rolünü yeniden üstlenmişti. Mağlup, sessiz Makhno'nun ise artık hiçbir rolü yoktu. Fred gibi mağlup ve sessiz. Kendini Makhno'ya yakın, çok yakın hissediyordu. Ama Voline de ona örnek oluyordu. Voline sayesinde, belleği kurtaracak tek şeyin yazmak olduğunu fark ediyordu. Daha önceleri, izlenimlerini ya da anılarını kaleme alma fikri, onu hiç bu kadar etkilememişti. Kessel'in kitabı içinde isyan, tiksinti duygusu uyandırıyordu, Rusya'da yaşadığı her şeyi ortaya koymaya, her şeyi yazmaya, Makhno'yu savunmaya, Çeka'nın Lubianka mahzenlerinde boğduklarına tanıklık etmeye, Boutyrki'de kalmış olan Aaron Baron'a, İgor'a ve kayıp Kara Muhafızlar'a tanıklık etmeye, Victor Serge'e, Alexis'e... tanıklık etmeye karar verdi.

Cluadine, Fred'deki gelişmelerin gayet iyi farkındaydı. Bu dönüşümü, yeniden bulduğu Flora ve Germinal'e bağlıyordu. Oysa, Fred Flora'yı, Baskin'in çoğul resimleri dışında bir daha görmemişti. Aslında bu resimler, onun Florası ile Baskin'in Florası arasına giriyordu. Anılarındaki Flora, Coupole'un mahzeninde ortaya çıkandan çok farklıydı. Ama resimler öyle güçlüydü ki çıplak Flora, kısacak giysili Flora, iffetsiz Flora bir türlü peşini bırakmıyordu. Sanatçının üzerinde oyalandığı koltukaltlarının ve pübisinin o sarı tüy yumakları aklından çıkmıyordu.

Fred'in ilk eşiyle ve oğluyla ilgilenmesi Claudine'e çok doğal geliyordu. Buna karşılık, ailesi ve ağabeyi karşısındayken giderek daha canlı hissettiği bu kopma, onu etkiliyordu. Billancourt'daki evlerinde Fred aynıydı, Mariette'in her türlü kaprisine daima aynı tutkuyla, canla başla koşturuyordu; ama pazarları, Pantin'de, sıkıntısını kolay kolay gizleyemiyordu. Kayınpederinin sorularına daima kaçamak cevaplar veriyor, bir hastaya gösterilen özenle üstüne titreyen Hubert'le şakalaşmak bile içinden gelmiyordu. Öğleden sonraları iskambil oynamaya geçiyorlardı. Bitmek bilmez oyunlar sırasında bardak bardak bira içiliyordu. Dalgın Fred, Makhno'yla görüşmesini ve liberter çevrelerle yeniden bağ kurmasını sağlayacak yolları kafaya

takmış, dikkatsizlikten kaybediyordu; partneri de onu sertçe suçluyordu. Bu tür olaylardan kaçınmak için Claudine onun partneri olmayı alışkanlık edinmişti. Billancourt'a dönerken takılıyordu:

"Maça kızını sinek kızıyla nasıl karıştırıyorsun, ne düşünüyordun?"

Belirgin bir şey hatırlatıldığında alışkanlığı olduğu üzere, Fred cevap veriyordu:

"Hiçbir şey. Ne düşünmemi istersin ki?"

Alfred Barthélemy yeniden gazetelere göz atmaya başladı. Özellikle de *Le Libertaire* ve *L'Humanité*'ye. *L'Humanité*'nin her sayısında tiksinecek bir şey buluyordu; ama Henri Barbusse imzalı bir yazı bardağı taşıran damla oldu. Fred, gözlerine inanamayarak, şu paragrafı tekrar tekrar okudu: "Sessiz sakin insanların katili, hırsız, çete başı Makhno, çılgınca bir sadizmle en iğrenç suikastleri işlemiş olan Makhno, göründüğü kadarıyla, şu sıralar bizde keyif çatıyor."

Bir anarşisti haydutla özdeşleştirmeye Fred alışmıştı. Bolşeviklerin alışıldık numarasıydı bu. Ama zavallı Makhno için "göründüğü kadarıyla, şu sıralar bizde keyif çatıyor" demek, aşağılıklığın daniskası oluyordu. Fred Delesallelara gidip bu Barbusse'ün kim olduğunu onlara sordu.

"Bir komünist" dedi Paul. "Aynı zamanda da büyük bir yazar. Ateş'i okumadın mı? Francis Jourdain ile birlikte Sovyetler Birliği Dostları Derneği'ni kurdu. Dürüst biri. Belki Makhno hakkına yanlış bilgiler almıştır. Her çekmecede şu Kessel'in romanı var."

Fred onunla buluşmaya karar verdi. Kolay iş. Barbusse bu metal işçisini hemen kabul etti. Fred kadar uzun boylu, çökük yanaklı, ince dudaklı, öylesine zayıf ki kemikleri vücudunu güçlükle taşıyor. Meçhul bir ağırlık altında bükülmüştü. Bu proleterin Makhno için araya girmesi onu rahatsız etti. Konuşmayı Renault'ya, patron baskısına döndürdü.

"Louis Renault bir sömürücü, fabrikası da bir zindan değil mi?"

"Her akşam çıkılabilen bir zindan; Sibiryadaki zindanlar böyle değil."

"Ne biliyorsunuz?"

Fred henüz maskesini çıkarmaya karar vermemişti. Makhno hakkında olumlu şeyler söyledi. Sefaletinden, yaralarından, beyaz orduların ezilmesinde oynadığı rolden söz etti.

Barbusse kaçamak davranıyordu. Fred'in Makhno konusunda hakikati ifade etme yönündeki tüm teşebbüslerinden sıvışıyordu. Fred asla Barbusse'ün bakışlarını yakalayamıyordu. Fred'in uzun elleri kıpır kıpırdı. Anarşistlere ve sosyalist-devrimcilere uygulandıktan sonra, şimdi de Lenin'in tüm yoldaşlarına yöneltilen baskıyı hatırlattı. Mademki o, Barbusse, kendisinin Sovyetler Birliği'nin dostu olduğunu söylüyordu, ilk görevi Stalin ile Bukharin'i, sonunda kendilerini de boğacak bu imha ruhuna karşı uyarmak olmalıydı.

"Devrimlerin trajik bir yazgısı vardır" diye mırıldandı Barbusse.

"İnsanların da. Zinoviev'e, Troçki'ye bakın. Kaidelerinden devrilmiş birer anıt. Makhno gibi."

Migrenini bahane eden Barbusse, Fred'den atölyesindeki işçilere selam söylemesini istedi ve sanki beli bükülmüş bir halde, gövdesi önde, düşecekmiş gibi oradan ayrıldı.

Aniden politika rüzgârı doğudan batıya döndü. Yalnızca Rusya için kaygı duyulurken Amerika sahneye girdi. Baskı kapısından.

Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiş olan iki İtalyan anarşist Nicola Sacco ile Bartolomeo Vanzetti, bir fabrika veznedarı ile bekçisini öldürdükleri iddiasıyla 1921'de ölüme mahkûm edilmiş, sürekli geciktirilen infazlarını bekliyorlardı. 1927 yılı başında, Amerika'dan gelen bir telgraf, Sacco ile Vanzetti için eletrikli sandalyenin hazırlandığı konusunda Anarşist Birliği haberdar etti. İlk üç ay boyunca Fred *Le Libertaire*'de, hep o aynı ufak tefek adamı, Flora'dan daha uzun boylu olmayan Louis Lecoin'in, savunmanın Fransa ayağını örgütleyişini izledi. Fabrikadaki tezgâhının başında kafasını işine vermekte güçlük çekiyordu, Claudine'le sıradan şeyler konuşmakta zorlanıyordu. Bu Sacco ile Vanzetti olayını kaçırdığı, Lecoin'in yerinde kendisinin olması gerektiği kanısındaydı. Sonuna dek seyirci mi kalacaktı? Amerika'da ölüme mahkûm edilmiş ve suçlulukları asla kanıtlanmamış bu iki anarşistin, Çeka'nın mahzen merdivenlerinden inerken enselerine bir kurşun yiyip ölmüş binlerce Rus anarşistle aynı ko-

numda olduğunu haykırmalıydı. Aynı konumda; çünkü Amerika o zamana dek özgürlüğü simgelemişti, Rusya ise eşitlik sloganına sahip çıkmıştı. Rus halkını eşitliğe zorlamak için Bolşevikler özgürlüğün boğazını sıkıyorlardı. Ama eşitsizlik ülkesi Amerika da liberterleri katletmeye kalkışırsa, hangi topraklara sığınılacaktı? Şimdiden bir yığın yasaklı Amerika'ya iltica etmemiş miydi: Troçki, Voline, Emma Goldman...

Lecoin çırpınıp duruyordu. Le Libertaire'de onun düzenlediği eylemleri yayınlıyordu. CGT'yi harekete geçirmesi için Jouhaux'yu ikna etmişti. İnsan Hakları Birliği'nin müdahale etmesi için Victor Basch'ı, Beyaz Saray'a telgraf çekmesi için Joseph Caillaux'yu (evet, Vigo de Almereyda'nın Caillaux'su), Manş-ötesi bilim insanları nezdinde teşebbüste bulunması için Madam Curie'yi ikna etmişti. Lecoin mitingler düzenliyor, imza topluyordu (bağışlanmaları için üç milyon imza). 23 Ağustos'ta Paris'e Sacco ile Vanzetti'nin infaz edildiği haberi ulaştığında, Fred şehir merkezine koştu. Kalabalık, çok büyük bir kalabalık gösteri yapıyor, polisin saldırılarına rağmen Amerikan Elçiliği'ne hücum etmeye çalışıyorlardı. Adaletsizlik karşısında öfkeyle ayağa kalkmış ve tamamen insani bir dava uğruna kendiliğinden sokağa inmiş bu erkek ve kadınlar, Fred'e her şeyin yitirilmediğini, Lecoin'ın haklı olduğunu, sessizlik ile geri çekilmenin, onun sessiz kalmasının ve geri çekilmesinin, eğer bunda ayak direrse, ödleklik olacağını kanıtlıyordu.

Yıl sonunda, Alfred Barthélemy Louis Lecoin'i bulmaya karar verdi. Kessel'in kitabıyla yapılan tüm bu Makhno reklamı, sonunda emniyet müdürlüğünün Ukraynalı'yı sınır dışı etme kararına varmıştı. Bunun üzerine Fred, bu önlemin iptalini sağlaması için Lecoin'le görüştü.

Lecoin, Makhno denen bu savaş makinesi karşısında pasifist anarşistlerin güvensizliğini paylaşıyordu. Ama Lecoin'in coşması için Fred'in ona adamın güçsüzlüğünü, şaşkınlığını, yalnızlığını anlatması yetti:

"İspanya kralını vurmak istemiş olan Durruti'nin iadesini engelleyebilmiştim. Durruti'nin ya da Makhno'nun şiddeti beni iğrendiriyor, o yolda asla peşlerinden gitmeyeceğim. Ama eğer onlar kurban

olursa, şiddet karşısında acı çekerlerse, onlar için kendimi feda etmeye hazırım."

"Durruti mi" diye sordu Fred, "CNT'deki Durruti mi?"

"Tanıyor musun?"

"Hayır; ama Pestaña'yı ve Nin'i tanıdım... İspanya'da anarşinin durumu nasıl?"

"Gayet iyi. Zulüm altında. Anarşistler boğularak öldürülüyor. Ama yine de Katalonya'daki en güçlü devrimci örgüt biziz."

"Durruti'yle karşılaşmak beni sevindirir."

"Seni görmesini söyleyeceğim. Ya sen, sen niçin mücadeleye katılmıyorsun? Komünizmin seni politikadan tiksindirmesinden daha doğal bir şey olamaz. Ama artık sen aşılısın. Bildiğini yapmaya devam et; ama Makhno için kaygılanma. Gidip Chiappe'la görüşeceğim."

Lecoin, önem verdiği bir davayı kurtarmaya faydası olacaksa gidip papayı bile görürdü. Öyle bir ikna gücü vardı ki kimse onu asla reddedemezdi.

Lecoin işin içine karışınca, Makhno elbette sınır dışı edilemedi. Vincennes'daki tuğla evinde sıkıldığından, Fred ona anarşist toplantılarda rehberlik ve tercümanlık yaptı. Makhno Fransa'daki politik durumu hiç bilmiyordu. İlgilenmiyordu da. Fred Makhno'nun kültürsüz bir pleb kompleksiyle entelektüellerden nefret ettiğini ve bir işçi diye, Rusça konuşuyor diye, Rusya'da yaşamış diye, İgor'u ve Kara Muhafızlar'ı tanımış diye kendisine bağlandığını çabucak kavradı. Fred'e öyle bağlanmıştı ki o olmadan kımıldamıyordu bile. Yüzüstü bırakılmış herkes gibi, hızla zorbalaşan Makhno da Fred'in kendisine yeterince zaman ayırmamasından şikâyet ediyordu durmadan. Fred küçük eve gelir gelmez, Makhno onu kolundan tutuyor ve dışarı çekiyordu. Fred'in Galina ile konuşmasından hoşlanmıyordu. Galina'nın Makhno'yu eleştirmekten, onu gözden düşürmekten sadistçe bir zevk aldığını söylemek gerek. Baş başalarken nasıl davrandığı bilinmez; ama odalarına ender ziyaretçilerden biri geldiğinde, kocasını yaralamak için elinden geleni ardına koymayıp, yabancıların önünde kırıtıyordu. Bir keresinde Fred, Çukaçevski'den söz ederken haykırdı:

"O gerçek bir generaldir, Nestor gibi değil!"

Kızıl Ordu generallerine, Çukaçevski'ye, Budennyi'ye, Voroşilov'a yaptığı bu sürekli imalar mağlup adamı yaralıyordu. Şaşıran Fred, Makhno'nun da bu generallere değer verdiğini, onların kariyerlerini kıskandığını ve kafasında Rusya'ya geri dönmek için hesaplar yaptığını fark etti.

"Onlara yararlı olabileceğimi anlayacaklardır" diyordu. "Bana ihanet etmiş olan Troçki'yi kovdular. Elçiliğe gidip dönüş vizesi isteyeceğim."

"Delisin sen. Varır varmaz kurşuna dizerler seni."

"Burada beni hergün kurşuna diziyorlar. Herkes. Gözleriyle. Beyazlar, kızıllar, karalar. Hepsi!"

Beyaz Rusların Makhno'yu Lenin'den daha korkunç kabul ettikleri kesindi. Kızıllara gelince, onlar için Makhno devrimci sapmayı temsil ediyordu, en kötüsünü, goşizmi. Karalar ise onu nedensiz yere şiddet kullanmakla suçluyorlardı.

Şiddet yanlılarını sevmeyen Fred'in yolu, her zaman bunlarla kesişmişti. Daha çocukluğunda Bonnot Çetesi, şimdi de Makhno.

Durruti'yle karşılaşmak için niçin arzu duyuyordu? Pestaña'nın anısından dolayı mı? Fred gibi mükemmel bir metalürji işçisi olan Durruti, yıllardır yasadışı yaşıyor; yöneticilerin, patronların ve papazların CNT militanlarını katletmek üzere kiraladığı profesyonel katiller olan *los pistoleros*'la mücadele ediyordu. Durruti de kendini savunma adına terörist olmuştu; üstelik bundan zevk alıyor gibi de görünüyordu. Bankalara saldırmış, yargıçları kaçırmıştı. İspanya'da, Şili'de, Arjantin'de gıyabında ölüme mahkûm edilmiş, yedi ülkeden sürülmüştü; ama hayali yine de gayet barışçıydı: Dünyanın bütün büyük şehirlerinde anarşist kitapçılar açmak.

Fransa'daki politik mültecilerin durumu eğretiliğini koruyordu. Léon Daudet'nin samimi bir ifadeyle "bodur Raymond, uğursuz ödlek" dediği Poincaré'nin hükümranlığı altında yine de liberterlere yönelik bir hoşgörü vardı. Rusya'dan dışlanan (hatta, Kızıl Haç'ın karşılığı olan Kara Haç bile yasaklanmıştı), İspanya'da eli kolu bağlanan, Amerika'da elektrikle öldürülen Rus, Bulgar, Macar, İspanyol, İtalyan anarşistleri, Kara Enternasyonal'in ayrıcalıklı şehri Paris'e akın ediyorlardı. Akın ediyorlardı; ama yanılmayalım, herhangi bir

hükümetin kaygılanacağı yoğunlukta bir kalabalık oluşturmuyorlardı. Polisin gözü üzerlerindeydi, her hareketlerini kolluyor, sürgün tehdidini savuruyordu. Durruti'nin, boğazlanmak üzere beklendiği İspanya'ya geri yollanmaması ya da zindana mahkûm eden Arjantin'e gönderilmemesi için Louis Lecoin'in tüm enerjisini kullanması gerekmişti. O 20'li yıllarda Lecoin, Fransa'da anakronik gözüken devrimci bir teorinin taşıyıcısıydı. Devrimi, Paris Komünü'nü gölgede bırakmıştı. Daha kötüsü, komünizm Komüncülere sahip çıkıyordu. Anarşiye yalnızca kurbanlar, dışlanmışlar, kaçaklar kalıyordu. Doğal olarak Fred de bunlar arasındaydı.

Lecoin onu Durruti'yle ilişkiye geçirmedi. Fred, Lecoin gibi saf ve sert liberterlerin gözünde şüpheli biri olarak kaldığını görüyordu. Bir Komintern döneğini kimse aziz göremez. Yalnızca Makhno ona güveniyordu. Durruti'yi Makhno aracılığıyla tanıdı.

Kaslı, heybetli Buenaventura Durruti, baltayla yontulmuş odundan ilkel bir heykele benziyordu. Makhno'nun onları biraraya getirdiği, Vincennes Ormanı'ndaki ıssız bir yolda, daha ilk karşılaşmalarında iki adam birbirlerine öyle bir sempati ve güven hissetti ki yaşamları boyunca başlarından geçecek olanlar bunu asla bozmayacaktı.

Durruti, Alfred Barthélemy'yi tanımadan önce, ayrı bir yere koyduğu Lecoin dışında (onu bir ermiş gibi görüyordu –tabii bunca ateşli din düşmanları için bu ifadeyi kullanabilirsek–; ama Lecoin'ın yuvarlak kafası bir tür laik azizlik denebilecek bir aylayla çevriliydi) yalnızca Makhno'yla ve Émile Cottin'le görüşüyordu. Cottin ile Durruti'nin ortak bir noktaları vardı: Her ikisi de ünlüydü, biri Clemenceau'ya ateş etmişti, diğeri İspanya kralına karşı suikast düzenlemişti.

Kolektif bir baskı doğuran bu bireysel saldırıları, Fred asla onaylamıyordu. Durruti'ye derdini anlatmış, o da hak vermişti. Zaten Fred, Lecoin'in (yine o!) beş yıllık hapisten sonra, Sol Birlik nezdinde müdahale ederek serbest bıraktırmayı başardığı Cottin'le görüşmeye hiç de can atmıyordu.

"Biliyor musun" dedi Durruti Fred'e, "Divan-ı Harp Clemenceau'yu yalnızca yaralamış olan Cottin'i ölüme mahkûm ederken, Jaurès'in katili Raoul Villain affedildi."

Fred ses çıkarmıyor, düşünüyordu: Rusya'da olsa ne Villain ne Cottin mahkûmiyetlerinden sonra hayatta kalabilirdi. Ama bunu söylemek, Bolşevik toplum kadar tiksindikleri bu kapitalist toplumun övgüsünü yapmak olmayacak mıydı?

Politik faaliyete yeniden başladığını Claudine'den uzun süre saklamasına imkân yoktu. Genç kadın için sürpriz büyük oldu; çünkü o siyasi faaliyeti, nedenini anlayamadığı bir ilgi sanıyordu, bir nüksediş olduğunu bilmiyordu. Fred'de bir tavır değişikliği olduğunu, birçok kez eve gelmediğini, aklının başka yerde olduğunu gözlemlemişti; ama bunun Flora'dan ve oğlundan kaynaklandığını sanıyordu. Montparnasse'daki o uğursuz geceden beri değişmemiş miydi Fred? Bu militanlık asıl nedeni gizleyen bir bahane değil miydi?

"Niçin" diyordu, "niçin politikayla böyle ilgileniyorsun? Babamı o büyük ilkeleriyle tıraşçı buluyorsun. Artık nihayet onunla tartışabilirsin. Pazarlarımız daha şenlikli geçecek."

Fred gayet iyi biliyordu ki, politik yaşamının asıl ortaya döküldüğü gün, yazmaya başladığı kitabı yayımlayacağı gün, Claudine'in ailesinde kıyamet kopacaktı ve dönek olmanın da ötesinde bir de sinsilikle damgalanacaktı.

"Oğlunun annesinden bana niçin hiç söz etmiyorsun?" diyordu Claudine, aptal gibi kanmadığını belli etmek için. "Germinal'i zaman zaman buraya çağırmalıyız."

"Oğlumun annesi mi? Tüm bunlar öyle eski ki sanki iki yaşamım varmış gibi geliyor. Germinal'e gelince beni pek sevmiyor. Annesini terk ettiğimi düşünüyor."

"Evet, niçin onu terk ettin?"

"Ben onu terk etmedim. Savaş beni aldı. Tercih şansım yoktu. Sonra birbirimizi yitirdik. Önemli olan seni buldum, seni, Claudine'im."

Fred samimiydi. Flora'yı bir daha görmemişti, Baskin'in resimlerindeki çoğalmış hali hariç; düşlerinde çakılıp kalan hariç. İnsan kendi ruhunun serseriliğinden sorumlu mudur? Arzularının etki alanından sorumlu mudur? Flora'yı arzuluyordu, Baskin'in çıplak Flora'sını, ona aitken duymadığı kadar güçlü arzuluyordu ve Flora'ya yönelik bu tutkunun şiddetini bildiğinden özellikle kaçıyordu ondan. Baskin'in

resimlerini seyrettikten sonra Montparnasse'a asla geri dönmedi. Genellikle, Renault'da, tezgâhının başında pür dikkat dururken birden bire yılan dilli matkaplar, memeli fitiller, yuvarlak şekilli oyma kalemleri dudaklara, göğüslere, kalçalara dönüşüyordu. Bu erotik olağanüstülüklerden Flora'nın bedeni çıkageliyordu çelik parçaları arasından; onları itip kakıyor, onların yerine geçiyordu. Şaşkınlık içindeki Fred, aletlerini kullanmaya cesaret edemiyordu. Makinelerin gürültüsünü işitmiyordu. Les Halles'e doğru, Poisonnière Sokağı'na doğru gidiyordu ve Flora, bir balıkçı arabasının arkasında küçük beyaz bacaklarını sallayan Flora ortaya çıkıyordu.

Claudine ile Mariette'i bu mutluluğu tehlikeye atamayacak kadar seviyordu. Zaten militanlık bu mutluluğu oldukça tehdit ediyordu. Flora'yla karşılaştırıldığında, Claudine'in Fred'i uzun süre etkisi altında tutamayacağı tahmin edilebilirdi. Flora'dan vahşi bir güç, pırıltılı bir şehvet yayılıyordu, bu öyle doğaldı ki birlikte yaşarlarken buna pek değer vermemişti. Flora'nın nereden nereye geldiğini Montparnasse'da tek bir gece görmesi, ona bir yabancı gibi bakması, bu özelliklerin burnunun dibinde patlamasına yetmişti. Flora'yı etrafındaki erkeklerin şehvetli bakışlarında keşfetmişti. Işıltılı, kışkırtıcı, hükümran Flora.

Fred devam etti:

"Önemli olan seni bulmam, seni, Claudine'im."

Claudine'in güvenen bakışı. Claudine tereddüt etti, her zamanki sükunetiyle içini açtı:

"Emin değilim. Mariette'in küçük bir kardeşi olabilir. Doktora gitmem gerek."

Artık her akşam, Mariette yatar yatmaz, Fred mutfak masasının bir köşesine bir okul defteri koyuyor ve yazıyordu; Rusya'da yaşadığı her şeyi yazıyordu; devrimin ilk yıllarındaki coşkuyu, ardından gelen hayal kırıklığını; alışıldık devlet cihazının yerleşmesini, bürokratikleşmeyi, militarizasyonu, hapishane dünyasını, politbüro şefleri arasındaki rekabeti, muhalefetin temizlenmesini anlatıyordu. Jirondenlerin lideri Vergniaud'nun, terör dönemine dönüştüğünde Fransız Devrimi hakkında söylediklerini hatırlıyordu: "Kendi çocuklarını yiyen Satürn." Kitabına bu adı vermek istiyordu. Rus Devrimi de kendi çocuklarını

yiyen Satürn'dü. Bolşevik canavar, tüm rakiplerini koca lokmalarla yuttuktan sonra, şimdi de kendisini canavar haline getirenleri yutuyordu. Kendi kendini yiyen canavar.

Şaşkın Claudine, yazan Fred'e bakıyordu. Bazı politik kararlar almasına yarayacak bir tür rapor kaleme aldığını söylemişti ona. Claudine, kimseyle görüşmeyen Fred'in, nasıl bir sunum tasarlayabileceğini anlayamadığı karşılığını verdi. Fred, özellikle birkaç gün boyunca gelmeyeceğini ve endişelenmemesi gerektiğini söyledi. Gerçekten de Durruti ile birlikte Almanya'ya gidip Erich Mühsam'la buluşmayı tasarlıyorlardı.

Dünya devriminin ekseni olması gereken Almanya, niçin kımıldamıyordu? Durruti, Mühsam'ın Alman anarşistlerinin güvenini koruduğunu biliyordu ve onlarla bağ kurmak istiyordu. Fred Barthélemy Mühsam'ı iyi tanıdığından bu yolculuğa katılması şarttı.

Durruti ile Fred kaçışlarını büyük bir coşkuyla hazırladılar. Fred Durruti'nin kişiliğinde aşağı yukarı kendi yaşında bir dost bulmuştu. İkisinin de hayran olduğu ama önlenemez çöküşünü saptadıkları Makhno'nun tersine, kendilerini bir tramplenin üzerinde, sıçramaya hazır hissediyorlardı. İkisi de bunun nerede olacağını bilmiyorlardı ama bir gün büyük bir sıçrama yapacaklarından emindiler.

Erich Mühsam Almanya'da, 1919'da ilk Bavyera Cumhuriyeti'nin Merkez Konseyi üyesi sorumluluğundan ve yazar olarak başarısından kaynaklı, olağanüstü bir prestije sahipti. Şair, denemeci, tiyatro yazarı olan, elli yaşına basmış, dolayısıyla Barthélemy ile Durruti'den yirmi yaş büyük bu adamın ünü, sert üslubundan ve mizahından ileri geliyordu.

Mühsam Bolşeviklerin onu aldattığının farkındaydı. Ama Rusya'da Troçki ile Zinoviev'in tasfiyesinden çok daha endişe verici bulduğu bir gelişme, Almanya'da yeni bir Proletarya Birliği'nin yükseliyor olmasıydı. Bu yükselişe karşı gücünü hâlâ koruyan tek siper olarak gördüğü Alman Komünist Partisi'nden tamamen kopmayı da istemiyordu.

Durruti de Alfred Barthélemy de Alman işçilerinin bu Nasyonal Sosyalist Parti'sini işitmedikleri gibi, şefi Adolf Hitler'in adını da duymamışlardı.

"Hitler" dedi Mühsam, "eski yağmurluğu ve yamru yumru şapkasıyla pek güven telkin etmiyor. Ama yanılmayalım, işsizlerin üniforması var üzerinde. Hitler onlarla özdeşleşiyor, onlar da Hitler'i temsilcileri sanıyor. Bu Hitler hiçbir şeyi tesadüfe bırakmayan bir aktör ve senaryocu. On yıldan beri, gizli saklı, kendi gösterisini hazırlıyor. Bayrağını şimdiden yarattı (kırmızı elbette), siyah bir de gamalı haçı var; onun şok birlikleri, SA'lar, kahverengi gömlekleriyle Mussolini'nin siyah gömleklilerini taklit ediyorlar."

"Troçki de büyük bir senaryocu ve olağanüstü bir aktör" dedi Fred. "Piyesinin tam bir başarısızlığa uğramasının ve perdenin başına düşmesinin önemi yok."

"Hayır, onun piyesi başarısız olmadı" karşılığını verdi Mühsam. "Stalin şimdi onu kapalı bürolarda kendisi oynuyor. Her şeyi kendine kattı: Kızıl Ordu, Çeka, yeni adıyla GPU, bürokrasi, tek parti. Stalin, Troçki'nin süslediği yatağa çizmeleriyle yatıyor."

"Stalin" dedi Durruti, "bürokratların ideologlar üzerindeki zaferidir."

"O kadar basit değil" karşılığını verdi Fred. "Lenin döneminde Stalin, bürokrat Troçki'yle alay ediyordu. Bolşevizmi bürokratikleştirmiş olanlar Troçki ile Zinoviev'dir. Stalin yalnızca bir mirasçı. Senin Hitler'in bana Mussolini'nin soluk bir taklidi gibi geliyor, o da acınası bir yalancı pehlivan. Tehlike orada değil. Komintern ahtapotunun dokunaçlarını tüm Avrupa'ya yaydığını bilecek kadar iyi bir yerdeyim. Eğer biz tepki göstermezsek, boğulacağız. Devrimin geleceğinin artık Rusya'da yatmadığını, Rusya'nın devrimi alaya aldığını her yerde duyuralım. Devrimin geleceği İspanya'da, Pestaña'yla birlikte."

"Evet" diye destekledi Durruti. "Bunu iyi anlaman için geldik, Rusya'nın hâlâ bir umut taşıdığı fikrini terk etmen için geldik. İspanya'da anarşistler çoğunlukta ve tek bir önemli komünist parti var, Moskova'dakinin rakibi ve biz de onunla çalışabiliriz."

Durruti, entelektüel Mühsam'ı şaşırtan pleb tavırlarını koruyordu. Gerçekten de çok güçlü konuşuyor ve sözlerini vurgulamak için dev yumruklarını masaya indiriyordu

Mühsam ileri geri yürümeye başladı, ellerini arkasına kenetlemişti. Aniden durdu, geri döndü, iki ziyaretçisini de sanki onları yeni görüyormuş gibi belli bir şaşkınlıkla süzdü.

"Dram şu ki herkes kendi küçük dünyasında kendini iyi hissediyor. Sen Moskova'dayken Barthélemy, Zinoviev'in dürbününden ötesini göremiyordun. Şimdi, bakışın Ren'in ötesine geçemiyor. Sana gelince Durruti, artık İspanya'da yaşamıyorsun, yine de İspanya'nın sınırlarını, tebeşirle çizilmiş bir daire gibi, kendi etrafında çiziyorsun. Siz de bana benim bakışımın yeterince uzağa erişmediğini söyleyebilirsiniz. Ama buruşuk yağmurluklu o küçük adamın ne tezgâhladığını görebilmek için keskin bir bakışa sahip olmak gerekir. Sosyalistler onu alaya alıyorlar. Komünistlerin mutluluktan gözü bir şey görmüyor. Ben, size söylüyorum, bu adam şeytanın ta kendisi. Bir kitap yazdı, Mein Kampf, burada tüm doktrinini, tüm planlarını ortaya koyuyor. Kimse okumuyor. Kimse ciddiyet almıyor."

"İyi de senin bu Hitler ne öneriyor?"

"Aşırı solun tüm fikirlerini kendine katıyor. Doğrudan emek ürünü olmayan gelirlerin ortadan kaldırılması, kartellerin ulusallaştırılması, büyük sanayinin kârlarının devletle paylaşılması,büyük mağazalara el konulması ve küçük tüccarlara düşük fiyatla kiralanması, Versailles Anlaşması'nın feshi..."

"Eee, o kadar da kötü değil!"

"Olmayacak şeyler vaat ediyor ama aynı zamanda eski iblisleri de harekete geçiriyor: Irk, Yahudilerden nefret. Siz SA'larla karşılaşmadınız. Tam serseriler. Şu anda adı pek geçmiyor. Ama onun hazırlandığını hissediyorum. Size söylüyorum yoldaşlar, kendini işçi partisi olarak gösteren bu yeni parti, bir serseriler yığını. Hitler, Mussolini modelinde örgütleniyor ama Stalin'i de model alıyor. Şimdilik iktidardan uzakta ama eğer ele geçirirse korkunç olacak."

Durruti ile Barthélemy, Mühsam'ın yanından hayal kırıklığına uğramış olarak Almanya'dan döndüler. Onlar dünyanın geleceği olan bir İspanya'yı ona sunmaya gitmişlerdi, o ise yalnızca kendisinin ciddiye aldığı, ikinci sınıf bir aktörün soytarılıklarını anlatmıştı.

1928 sonunda, Claudine ikinci çocuğunu doğurdu. Adını Louis koydular. Mariette şimdi iki yaşındaydı. Bebeğiyle eğleniyor, beşikteki bebeğe bakarak uzun vakitler geçiriyordu, pek az konuşuyor, etrafını, mobilyaları, nesneleri ve anne baba dediği bu tuhaf, iki di-

key varlığı dikkatle gözlemliyordu. Kimi zaman Fred onu omuzlarına alıyor ve Seine kıyısına iniyorlardı. Tokmak darbeleri kıyıları sarsıyordu. Seguin Adası'na sokulmuş binlerce kazık, şu anki Billancourt atölyelerinin uzantısı olarak inşa edilen Renault fabrikasının temeli için gelecekteki dayanak noktalarını oluşturuyordu. Fred, bu kodeste bu kadar uzun süre kapalı kalmış olduğuna, her gün aynı atölyeye dönüyor olduğuna, komşu tezgâhlarda aynı kafaları görüyor olduğuna şaşırıyordu. Claudine'le evlenmiş olmak ve iki çocuk babası olmak da onu daha az şaşırtmıyordu. Bu sakin yaşam, pazar günleri Makhno ve Durruti ile buluştuğunda karşılaştığı fırtınayla öylesine çelişiyordu ki kim olduğunu, nasıl bir rol oynadığını artık bilemiyordu. Yalnızca yazı, onun dengesini bulmasını sağlıyordu. Her akşam yazmaya devam ediyordu, kareli küçük defterlere kurşun kalemle yazıyordu (atölye yaşamı ona grafit filizli tahta kurşun kalemle yazma alışkanlığı vermişti). Ailesini ziyarete giden Claudine'e artık giderek daha az eşlik ediyordu; çünkü yalnızca pazarları Makhno ve Durruti ile buluşabiliyor, toplantılara katılabiliyor, diğer militanlarla karşılaşabiliyordu.

Derken ocak ayında *Libertaire*'de bir hortlak belirdi. Gerçek bir hortlak. Lazarus'un ta kendisi. Teni balmumu gibi, saçları alçıya bulanmışcasına bembeyaz bir ihtiyar. Bonnot Çetesi döneminden terörist anarşinin bir hortlağı. Fred bu adamdan söz edildiğini hiç işitmemişti; ama militanlar onu sevgi ve nezaketle karşılıyorlardı. May Picqueray, Fred'e onun Marius Jacob olduğunu, 1905 yılında müebbet hapse mahkûm edildiğini söyledi. Marius Jacob, Guyan'daki zindanda ayağında pırangalarla dokuz yıl geçirmişti. On beş yıl hücre hapsinde tutulmuş, on dokuz kez kaçmaya teşebbüs etmişti. Bu yaşlı görünümlü adam, elli yaşına girmemişti daha. Yirmi beş yılı aşkın süredir sokakta yürümemişti, yalnızca diğer mahkûmlarla konuşmuştu. Bir ceza indiriminin ardından serbest bırakılınca, artık kendi bildiği gibi olmayan Paris'i keşfediyordu. Atlı arabaların yerini tramvaylar almıştı. Kimseyi tanımıyordu, kimse de onu tanımıyordu. Geçmişiyle tek bağı kalmıştı: *Le Libertaire*. Orada tüm dostlarının ölmüş olduğunu, Marksistleşmiş CGT'nin anarko-sendikalizmi ezip pestilini çıkardığını, Rusya'da Bo.şeviklerin anarşistleri kırıp geçir-

diklerini öğrenmişti. Oturmuş duruyordu, iflahı kesilmiş bir halde, gözleri karanlık, kırış kırış yüzünün solgunluğu içinde iyice karanlık, çevresindeki erkek ve kadınlara gözlerini iyice yoğunlaştırıp dikmişti. Akıl almaz soygunlarının, bugün modelinden daha ünlü olmuş kurgu kişisi Arsèn Lupin'in maceralarına esin olduğu dönemde, kimse yanına yaklaşamıyordu. İskemlesine kenetlenmiş Marius Jacob'ta, bir çocuk şaşkınlığı vardı. Keşfettiği dünya çılgıncaydı, Cayenne'deki kürek hükümlüleri çavuşlarının dünyası kadar çılgınca. Zindanda hukuk okumuştu. Hukuk mu? Sanki en güçlünün, en zenginin, en güzelin hukukundan başka hukuk olabilirmiş gibi! İskemlesine mıhlanmış Marius Jacobu gecenin ilerleyen saatine kadar ağırladılar. Gitmek istemiyordu. Hiçbir yere gitmek istemiyordu. Başka çare kalmayınca, gazete yığınlarının ortasında, ona bir kamp yatağı yaptılar ve bomboş lokalde tek başına yattı.

Şubat 1929'da Troçki, SSCB'den sürülmüştü. Troçki'nin kendi rakiplerini atmaktan hoşlandığı tarihin çöp tenekelerine onu fırlatıp atmış olan Stalin, niçin onu birden bire tüm dünyanın karşısına çıkarmıştı? Sır! Bu yüz karasından asla kurtulamayacağını mı düşünmüştü? Kızıl Ordu'nun kurucusunu Batı'nın kıyıma uğratacağını, sürgünün onun cehennemi olacağını mı düşünmüştü? Rusya'yı hiç terk etmemiş olan ve asla da terk etmeyecek olan Stalin, Batı'yı tanımıyordu. Batı şehitlere bayılır. Batılılar için iktidardaki Troçki bir canavardı; Sovyet cennetinden kovulan Troçki ise sevilmesi gereken bir kurban oluyordu.

Özeleştirisini yapan Zinoviev'in, partiye yeniden kabul edilmesi ve Stalin'e bağlılığını beyan etmesi Fred'i fazla şaşırtmadı. Rusya'dayken güçlü Troçki'nin işgüzâr müridi geçinen Doriot, Fransa'da aynı adamı en ağır şekilde itham etmemiş miydi? Doriot ve Fransız Komünist Partisi, özünde Stalin'e bel bağlıyordu. Buna karşılık Troçkizmin (Zinoviev ender bir önseziyle böyle adlandırmıştı) şimdiden din statüsünü talep etmesi, Fred Barthélemy'yi şaşırtıyordu. Komünizm kendi katolikliğini yerleştirir yerleştirmez, bir ayrılık ortaya çıkmış ve solu sarsmıştı. Can çekişen Anarşist Birlik, bu yeni dalgadan nasıl belini doğrultabilecekti? Fred, bu birliğe katılıp katılmayacağını an-

lamak için kendini sorguluyordu. İspanya'da olsa çoktan katılmış olurdu. Ama Fransa'da anarşistler, kendilerinden başka kimseyi pek ilgilendirmeyen bir ideale sadakat dışında, neyi temsil ediyorlardı? Renault'da, paydos sireniyle birlikte fabrikanın demir parmaklıklarından gruplar halinde çıkarken tartıştığı meslektaşlarının hepsi, Rusya'da olup bitene hayrandılar. Fred (anarşistlerin temel kaygısı olan) özgürlüğün onlar için eşitlikten daha az önemli olduğunu görüyordu. Liberter mitinglere genellikle istemeye istemeye muhalif olarak katılıyordu. Sovyet Devrimi'nin tepeden çürüdüğünü ileri sürenlere, Lenin'in tüm yoldaşlarının ve Lenin'in kendisinin erdemli insanlar olduklarını ve hepsinin en erdemlisinin de Stalin olduğunu söylüyordu. Erdem, diyordu, teröre götürür. Torquemada'ya bakın, Robespierre'e bakın. Ben geçmişte Bonnot Çetesi'ndekileri tanıdım. Hepsi erdemliydi! Rus kitlelerinin komünizme yalnızca terör yoluyla kazanıldıklarını sanmayın. Terör, Rus kitleler terörü onayladığı için var. Bolşevizmin boyunduruğu altındaki kitleler bizim yoldaşlarımızı dinlemezler; bizimkiler de yalnızca inanç değiştirmiş birkaç kişiye vaaz verirler. Kitlelerin desteği olmasaydı Bolşevizm iktidarı ele geçiremezdi. Bolşevizm, vasatlığın içinde eşitlik ve düzen demektir. Kitleler ne düzensizliği sever ne özgürlüğü. Özgürlükle ne yapacaklarını bilmezler. Yalnızca mujikler doğuştan liberterdi, bu nedenle Stalin, tarımın tümüyle devletleştirilmesi kararını aldı. Oysa, bizim aramızdan köylüleri hiç dert etmiş var mı? İspanya'da var. Gerçekten anarşist olan bir tek İspanya var.

Fred, büyük bir fabrikada çalıştığı için, büyük sanayinin gelişiminin yeni bir toplumsal disiplini beraberinde getirdiğini fark ediyordu. Yüzyıl başında, liberter militanların çoğu zanaatkârların dünyasına dahildi. Zanaatkârlığın modası geçiyordu, onunla birlikte anarşinin de. Tepki göstermek gerekiyordu. Fred toplantılarda çok karmaşık fikirlere, yıpranmış ifadelerin dönüp dolaşıp yinelenmesine, anakronik propaganda yöntemlerine karşı çıkıyordu. Kötü dağıtılan, kötü basılan, az okunan anarşist yayınlar, hedeflerine erişemiyordu. Etkili entelektüeller Komünist Parti'yle flört ederken ya da Troçkizme heyecan duymaya başlarken Anarşist Birlik, içlerinden yalnızca birini kendine çekmeyi başarmıştı: Filozof Alain,

Libertaire'in düzenli yazarı, Rus anarşistlere karşı baskıyı teşhir eden tek Fransız akademisyeni.

Okuma açlığına kendini yeniden kaptıran Alfred Barthélemy, hem Rusya'dan gelen gazeteleri hem de Rusya dışında yayınlanan Rusça gazeteleri okuyordu. Böylelikle SSCB'de olup bitenden herhangi bir kişiden daha fazla haberdardı. Yalnızca Troçkizm'den, Troçki'nin sürgününden konuşuluyordu. Oysa Fred, SSCB'de ürkünç bir dönüşümün cereyan etmekte olduğunu gözlüyordu. Moskova'da yaşarken, Bolşeviklerin suçladığı muhalifler durumu protesto ediyor, ölümüne dövüşüyorlar, ihanete uğrayan devrim karşısındaki hoşnutsuzluklarını haykırıyorlardı. Baskı şimdi daha incelikli biçimler alıyordu. Sibirya'ya ya da Orta Asya'ya sürülmüş eski Bolşevikler, tek laf etmeden gidiyorlardı; devrimin selametinin onların dışlanmasını gerektirdiğini söylemekten başka laf çıkmıyordu ağızlarından. Kendi yargıçlarını onaylıyorlardı. Komünist hücreler daha sert mahkûmiyet talepleri için mitingler düzenliyorlardı ve savcılar da kitlelerin sesine katılıyordu. Gerçekten de tüm Rusya'ya yayılan terör, kitlelerin sesini ifade ediyordu adeta. Stalin'in kendisi de bu kör (ya da körleştirilmiş) kitlelerin cisimleşmiş halinden başka bir şey değildi.

Durruti sonunda Fred'e Cottin'le görüşmeyi kabul ettirmişti. Bu ufak tefek, ince bıyıklı, uzun saçlı sarışın adamla daha ilk karşılaşmasında, Fred'in tüm süngüleri düştü. Hem tüm kişiliğinden yansıyan aşırı yumuşaklık hem de büyük bir Montaigne, Voltaire, Rousseau, Marx, Bakunin okuru olan bu alaylının engin kültürü, Fred'i fethetmeye yetmişti. Fred ona Kropotkin'i ziyaretini ve anarşist prensin cenaze törenini anlattı. Louis-Émile Cottin, Durruti'yle tamı tamına aynı yaştaydı. Yani Fred'den üç yaş büyük. Vejetaryen Cottin ne şarap ne alkol içiyordu. Fred onu Valet'ye benzetti. Bu utangaç ve sakin yapılı usta marangoz, 19 Şubat 1919'da Clemenceau'ya nasıl ateş edebilmişti? Ve niçin?

Cottin Fred'e mahkemesi sırasında savcıya verdiği cevabı vermişti: Yığınla kötülük yaratan şu anki otoriter toplumu anlayamıyordu ve tüm savaşlardan sorumlu gördüğü yönetimleri lanetliyordu.

Güçsüzlüğü giderek endişe vermeye başlayan Nestor Makhno'yla

bu üçünden başka ilgilenen pek kimse yoktu. Boutyrki'den getirdiği tüberküloz, ciğerlerini yeniden tahrip etmeye başlamıştı. Tuğla binanın merdivenlerini çıkarken öksürdüğü işitiliyordu. Ayağındaki yara kapanmıyordu ve giderek daha çok acı çekiyordu. Sakat sağ bacağı bedenine zaten tek bir tendonla bağlıydı. Kırış kırış yüzünde bakışları yumuşamıştı. Düşte gibi ya da dalgın da olsa, ziyaretçilerini dikkatle dinliyordu. Yalnızca Galina'nın müdahaleleri onu sıçratıyordu. Galina onu sürekli aşağılıyordu. Sanki kendisini de peşinden sürüklediği düşüşün intikamını almak ister gibiydi. Güzel müdire Galina, bir sakatın hasta bakıcısı konumuna düşmüştü ve yaşamlarını, ikisinin de yaşamını kâh temizlik yaparak kâh aşçılıkla sefilce kazanmak zorundaydı. Bir pazar günü, Makhno'nun Stalin'e hizmette bulunmak üzere mektup yazdığını söyledi. Hâlâ bir Kazak birliğine komutanlık edebileceğini sanıyordu.

"Ne var ki" dedi Galina Fred'e, "Stalin bile senin dostunu istemiyor. Niet! Niet! Kimse beni ondan kurtaramayacak. Hiç kimse! Belki Troçki, o gelir de öldürür şunu."

"Ben, Troçki'yi ben öldüreceğim" diye homurdandı Makhno.

Le Libertaire'le birlikte çabalayan Fred, Makhno'ya ayda bin franklık bir ödenek sağlayan bir dayanışma komitesi örgütledi. Bu bin frankla Makhno kendini zengin saydı, Vincenne meyhanelerine oturdu kaldı, ta ki dükkân sahipleri yere talaş serperken onu kapı dışarı atana dek. Harap olmuş yapısıyla çok çabuk sarhoş oluyor, kışla dediği evin merdivenlerini güçlükle çıkıyordu. Şikâyetleriyle onu bunaltan Galina, militanların güç bela topladığı parayı har vurup harman savurmakla suçluyordu onu; haklıydı da. Bir akşam kapıyı açık buldu. Galina gitmişti. Lucia'yı da götürmüştü.

Kitabını bitirip, tekrar tekrar okuyan, elyazmasını titizlikle düzelten Fred, yayıncı yayıncı dolaşmaya koyuldu. Yalnızca konuyu duyunca bile kitaba gözatmayı reddedenler oluyordu. Defterleri birkaç ay alıkoyup bir üstünlük havasında ona geri verirken, Fred'in uydurduğunu, abartmanın asla güvenilir bir şey olmadığını söylüyorlardı. Ara bozucu davranmanın sonuçlarından korkanlar da oluyordu. Tarihin akışının tersi yönde gittiğini ve akıntıya kürek çekmenin bir işe

yaramadığını söylüyorlardı. Daha politize yayıncıları denedi ama onlar da ders vermeye kalkıştılar: Kitabı kötü bir eylemdi, gericilere malzeme veriyordu; Troçki'nin kurban olduğu bir dönemde onun üstüne gitmek doğru olmayacaktı; Rusya'da yaşanan devrim yalnızca politik değil teknolojikti de. Stalin yeni bir dünya doğuruyordu. Ayrıntılarda, klan savaşlarında, Bolşevizmin geçmişinde oyalanmanın, yalnızca birer mağlup olan kurbanlara itibarlarını iade etmenin yararı neydi?

Fred hayal kırıklıklarını Paul Delesalle'a açtı. Eski dostunu fazlasıyla ihmal ediyordu. Altmışına yaklaşan Paul, artık emekli olmayı düşünüyordu. Paris yakınlarında bir yerde bir parça yeşillik hayal ediyordu. Giderek iyice sağır olan Léona, müşterileri hiç işitmiyordu. Komünist Parti'de hayal kırıklığına uğramış Delesalle, yine de partiden kopmaya razı olmuyordu. Fred'in defterlerini okudu, tamamen yersiz kabul ettiği böyle bir yayının sonuçlarından o da telaşlandı. Fred'in açıklamalarından kuşku duymuyordu ama şu an için bunları gizli tutmasını öğütlüyordu. Fred'i bu kadar sarsılmış görünce ekledi:

"Bunları yayımlamayı kendine görev biliyorsan, broşür olarak basacak bir yayıncının adresini vereceğim sana. Benim gönderdiğimi söyle. Ne var ki telif ücreti bekleme. Üstelik bir burjuva gibi senden matbaacıya ödeme yapmanı istemezse sevin."

"Ben asla ödeyemem" dedi Fred. "Claudine ve iki çocuk bir metal işçisinin ücretini yiyorlar."

"Niçin bizi bir gün küçük ailenin yanına götürmüyorsun? Yaşlı dostlarını ihmal ediyorsun Fred. Léona senin iki çocuğunu okşamaktan çok mutlu olur."

Fred söz verdi, gelmeyeceğini bile bile.

Söz konusu yayıncı-kitapçının dükkânı Montparnasse'da, Delambre Sokağı'ndaydı. Dôme'un önünde Fred, terasta neşeyle eğlenen bir kalabalık fark etti. Uzun saçlı, sigara içen bohemler; abartılı makyaj yapmış, vücutlarına yapışık giysili kadınlar. Flora'yı görme riskine karşı yanlarından çok hızlı geçti. Birinin seslendiğini işitti. Sırtından bıçaklanmış gibi kalakaldı. Berrak ve hayli alaycı bir sesti işittiği: "Fredy". Sendeliyormuş gibi geldi. Gevşeyen bacaklarıyla,

yavaşça döndü ve masalara oturmuş tüm bu aylakların dosdoğru suratına baktıklarını gördü. Flora'nın seslenmiş olduğu bu kasketli işçiye, biraz alaycı, göz ucuyla bakıyorlardı. Fred'i daha da şaşırtmak için, iyice şaşkına çevirmek için bir iskemlenin üzerine çıkmıştı Flora. Aşırı kısa kırmızı giysisi, belirginleşmiş kalçalarını ve siyah çoraplar içindeki bacaklarını ortaya çıkarıyordu. Şapkası yoktu sarı saçları bir kask gibi başına yapışmıştı; kollarını Fred'e doğru uzattı.

"Kendine gel! Eğer beni arıyorsan burdayım."

Bunun üzerine Fred, Flora'nın hâlâ üzerine tünemiş olduğu iskemlenin çok yakınında, siyah giysili ve melon şapkalı adamı fark etti. Patlak gözlerini Fred'e dikerek gevşek bir el hareketiyle onu yanına davet etti. Fred Flora'ya doğru yürüdü. Flora öyle ufak tefekti ki iskemlenin üzerinde ayaktayken yüzü, ancak Fred'in yüzü hizasına gelmişti. Mavi bir far gözlerini daha irileştiriyor ve kırmızı dudakları bir gül goncasını hatırlatıyordu. Flora iskemleden Fred'in üzerine atladı, omuzlarına sarıldı. Fred onu kolları arasında sardı, sıcacıktı, titriyordu. Onu alıp götürmek, son sürat koşmak Montparnasse'dan uzağa, her şeyden uzağa gitmek istedi o an; çok şiddetle hissetti bu duyguyu Fred. Vücuduna bir çocuk gibi asılmış Flora! Ama Fred kendine gelmeden, Baskin ayağa kalkmış ve Flora'yı koparark dizleri üzerine oturtmuştu bile. Bu kavalye jestinden dolayı özür diledi, Flora'yı da densizliğinden dolayı bağışladı. Şu Baskin, at taciri kostümüne, müşkülpesent sarkık dudağına rağmen, çok baştan çıkartıcıydı. Çok nazik, fazla nazik. Hafifmeşrep görünümlü bir kızdan, iskemlesini Fred'e vermesini istedi. Baskin Fred'in ellerini elleri arasına almıştı. Böylece dostluğu konusunda güvence veriyordu, aynı zamanda da güçlü kollarıyla, dizleri üzerinde mahkûm Flora'nın belini sıkıyordu. Garsona ıslık çaldı ve garson dalkavukça koşturdu, aynı dalkavuklukla ona üstat demesi Fred'e, çarın eski uşaklarının Kremlin'de, Lenin'e hizmet edişini hatırlattı. Baskin, Fred'in bir aperitif içmeden, bir sigara kabul etmeden kesinlikle gitmesine izin vermiyordu. Flora bir şey demiyordu. Fred'i inceliyordu. Bu sahte durumdan rahatsız olan Fred, gitmekten başka bir şey düşünmüyordu. Baskin kocaman bir kâğıt parayla hesabı garsona ödedi, üstünün kalması için ısrar etti.

Delambre Sokağı'ndaki kitapçı, kitap ve broşürlerle öylesine doluydu ki içeri girmek neredeyse imkânsızdı. Burayla kıyaslandığında, Delesalle'ların dükkânı düzenli kalıyordu. Aslında bir kitapçıdan çok marjinal politik risaleler yayıncısıydı ve katalog üzerine çalışıyordu. Kitapları nerelere dağıttığı bilinmiyordu ama elinde adres listeleri vardı ve malını oralara gönderiyordu. Alfred Barthélemy'nin elyazmasından skandal kokusu alarak, onun metnini karşılıksız olarak, dört broşür halinde basmayı önerdi; her üç ayda bir tane ve tümü de Fred'in arzusuna uygun olarak *Evlatlarını Yiyen Satürn* adında olacaktı.

İlk broşür 1930 Şubat'ında yayımlandı. Gri renkli, kötü kâğıt kapaklı, çok soluk basılmış broşür, hiç de okuru davet eden bir yayın değildi. Fred, anarşist yayınların önemsenmemesinin nedeni olarak sunum ihmalini görüyordu. Bu fasikülü daha eline alır almaz, kimseyi ikna edemeyeceğini anladı. Daha fazla ustalık, daha fazla gösteriş gerekiyordu. Bilinen bir yayıncının kapağı altında Barbuse'ün ya da Romain Rolland'ınkiler gibi bir kitap olmamasına üzüldü. Onun metninin üzerinde yoksul giysiler vardı. Banliyö gibi griydi, fabrika gibi griydi, Billancourt'daki günlük hayat gibi griydi. Marjinal bir yayıncıda yayınlanmış olmak onu marjinalleştiriyordu.

Oysa Rusya'daki bu altı yılın hikâyesinde ne patlamalar vardı! Devrimin ütopyadan bürokrasiye, Lenin'den Stalin'e geçişi vardı; Brest-Litovsk'ta "her ne pahasına olursa olsun barış"tan işçi sınıfının militarizasyonuna geçişi vardı; ölüm cezasının ortadan kaldırılmasından Çeka'nın, sonra da GPU'nun mahzenlerinde kitlesel infazlara, devleti ortadan kaldırma iradesinden çarınkinden daha güçlü bir iktidarın kurulmasına; işçi köylü sovyetlerinden; tek parti diktatörlüğüne geçiş vardı; ne belirleyici altı yıl... Alfred Barthélemy bu korkunç dönüşümü yalnızca anlatmakla, bunun aktörlerini göstermekle kalmamış, bir idealin yükselişini ve çöküşünü de analiz etmiş, bunun nedenlerini saptamaya, ihanetin suçlularını belirtmeye çabalamıştı.

André Gide gibi, Fred'den alıntı yapmakla yetinen tanınmış yazarların daha gösterişli eserleri yüzünden, hızla gündemden düşen Alfred Barthélemy'nin metni, çok erken gelmişti. Herkesin yanlış bir şekilde Sovyetler Birliği (oysaki Bolşevikleşmiş Rusya'da tek bir sov-

yet kalmamıştı) olarak adlandıracağı şey karşısında solun, tüm solun körlüğü böyle bir kitabı görünmez kılıyordu. Bugün, bu kitabın örneklerini, kütüphanede bile bulup ortaya çıkarmak keşif gerektirir. Yine de kalitesiz kâğıdın ve çok soluk mürekkebin yansıtmadığı bir tazelik vardı yazıda. Birinci broşür şu sözlerle başlıyordu:

"Ben, Rusya'ya gönüllü olarak gittiysem kapitalist ülkelerdekinden daha yüksek bir maddi refah elde etmek için değildi. Hatta orada rastladığım sefaleti bile eğer karşılığında eşitlik, özgürlük ve kardeşlik bulmuş olsaydım, neredeyse doğal bir şey olarak kabul ederdim. Herkese besleneceği yiyeceği ve konforu vermek güçtür; ama herkesin adalet görmesinin bir engeli olamaz."

Böyle bir giriş okurun kafasını karıştırabilir. Onu yıldırabilir. Kıssadan hisse bekleyen birçok kişi, risaleyi elinden fırlatıp atabilir. Herkes bir an önce Stalin'i daha iyi tanımak istiyordu; bu sözde tanık ise yalnızca Zinoviev'den, Bukharin'den, Kamenev'den, artık kimseyi ilgilendirmeyen tüm bu gözden düşmüş kişilerden söz ediyordu. Troçki'nin çevirdiği dalaverelerin tablosuna gelince; iktidarını yitirmiş bu adamın marifetlerini sıralamak şu sıra hiç uygun kaçmıyordu.

1917'deki başlangıç hareketi, liberter bir hareket olabilecekken Bolşeviklerin devrime el koyduğu tezi, saçma ve kötü niyetli olarak görülebilir. Alfred Barthélemy, sovyetlerin otoritesinin Ekim 1917'den 1918 ilkbaharına dek sürdüğünü gösteriyordu. Özerkliklerini çok kısa sürede yitiren işçi ve köylü sovyetleri, her şeye rağmen, yeni bir devletin yükselişine karşı savaşmışlardı; en son atılımı Kronştad olan bir işçi muhalefeti ile *makhnovitchina*nın can çekişmesine kadar varlığını sürdüren bir köylü muhalefeti oluşturmuşlardı. Alfred Barthélemy, Bolşevik Parti'nin devrimin öncü gücünü oluşturduğunu, tüm diğer politik oluşumlardan daha fazla örgüt duygusuna sahip olduğunu inkâr etmiyordu. Ama bu yöntemsel anlayış, Bolşevikleri devrimi yalnızca kendi partileriyle özdeşleştirmeye yöneltmiş ve tamamen mantıklı bir şekilde, yeni proletarya devletini onun yapılandırması gerektiğini düşündürmüştü. Rusya'daki devrimin tüm felaketinin, kökeninde tek bir hata olduğu sonucuna varıyordu Bathélemy: Partinin devletle özdeşleşmesi. Bundan da doğal olarak şu sonuç çıkıyordu: Bir klana dönüşerek doğası bozulan parti, kendi üye topluluğunun yerine

geçer; ardından bir merkez komitesi, üyelerinin iktidarını ele geçirir; sonunda tek başına bir diktatör, merkez komitenin yerine geçer. En yüksek şefin tiranlığı, bu durumda, tüm devlet kurumuna yayılır. Her komisyon, her dernek başkanı da birer tiran olur ve bu tiranlık en ufak memurlara dek yayılır. Tüm toplum bürokratikleşir ve her bürokrat, ne kadar küçük olsa da bir iktidar sahibi olur ve bunun despotizmini üstlenir. İktidarın laneti tüm topluma yayılır. Tek partinin kovduğu ideoloğun yerini, memur alır. Komite üyesi, idealist kişiyi ortadan kaldırır. Stalin'in zamanı gelmiştir.

Barthélemy son broşüründe Bolşevik devriminin günümüzdeki sonucunun, anarşistlerin bakış açısını, (özellikle de otoriter sosyalizm eleştirilerinde) doğruladığı sonucunu çıkarıyordu. Böylece bir devrimi nasıl yönetmemek gerektiğini öğretiyordu.

Barthélemy'nin dört broşürünü sonuna dek okuyanlar bunca naifliğe gülüp geçtiler. Daha öfkeli, daha çok kanına dokunmuş olanlar, sonuna bile gelmeden çöpe atılar.

Barthélemy'nin metnini yalnızca övmekle kalmayıp, dahası uzun uzun alıntılamış olan *Le Libertaire* bir yana, sağ basın da sol basın da hakkında tek laf etmedi. Barbusse'ün yeni çıkmış olan ve Rusya adını taşıyan kitabına yönelmişti dikkatler. Stalin'in ülkesinin ekonomisi ve toplumsal faaliyeti yüceltiliyordu kitapta. Benzer (ama çok farklı biçimde ele alınmış) bir konudaki böyle bir imza, görmüş olanın, bilmiş olanın, hakikati söylemeye cesaret etmiş olanın, zavallı basılı kâğıtlarını tamamen gölgede bıraktı.

Alfred Barthélemy'nin yazdıklarının başarısız oluşu tek bir işe yaradı: Renault'da devam etmesi mümkün oldu; çünkü eğer iş arkadaşları onun işlediği bu "suç"tan haberdar olsalardı, orada barındırmazlardı. İçlerinden bazıları, emekçilerin vatanını kirletmek için burjuvazinin satın aldığı bir Komintern döneğinden söz edildiğini kuşkusuz ki işitmişlerdi; ama Barthélemy az rastlanır bir ad değildi ve bu "pislik" ile kibar tesviyeci arkadaşlarının aynı kişi olabileceğini hayal edemiyorlardı. Buna karşılık, Claudine'in ailesi karşısında kimliğinin açığa çıkması şarttı. Claudine broşürleri babasına götürdü, o da okuyup kızına geri verdi.

"Al şu paçavralarını! Kocanın zaten tuhaf bir hali vardı; ama böy-

le bir salaklık beklemezdim. Sana tavsiyem, bizim yanımıza geri dön. Derhal. Her koşulda kendini şimdiden dul kabul et. İşçi sınıfına ihanet edenleri cezalandıran kurşunları yemekten kaçamayacak o."

Claudine annesinin kollarında biraz ağladı, gürültülü bir şekilde hıçkırıyordu, babasını alnından öptü ve altüst olmuş bir halde Billancourt'a geri döndü.

Fred'i anlayamıyordu. Rusya'daki bu yaşamını ondan niçin gizlemişti? Fikirlerini niçin ondan saklamıştı? Anarşist harekete aidiyeti onu ürpertiyordu. Anarşist ve haydut sözcüklerini daima eşanlamlı olarak kabul etmişti. Bununla birlikte, örnek bir işçi, iyi bir aile babası, dikkatli bir koca olan Fred hayduta hiç benzemiyordu. Geriye, hafifçe orospuya benzeyen o Flora, giderek sıklaşan yokluklarında kuşkusuz ki görüştüğü o asiler, Almanya'ya yaptığı o esrarengiz ziyaret kalmıştı.

Claudine'in ilk tepkisi Fred'i kınamak değil, güvenliğinden endişe etmek oldu. Babasının dediği doğruydu. Gazeteler, Rusya'dan sızan katillerce öldürülen hainlerden sık sık söz ediyordu. Fransız polisi de anarşistlerin peşinde değil miydi? Fred'i korumak için, kendi mutluluğunu ve aşkını kurtarmak için ne yapabilirdi? Değişebileceği, görüşlerini inkâr edeceği fikri aklına gelmiyordu. Artık Fred gerçekte nasılsa öyle görünüyordu ve Claudine, iyice güçleşmiş bu yaşama göğüs germeye, ailecek geçirdikleri o yumuşacık pazarlardan yoksun kalmaya, ailesini ya da ağabeyini görmemeye (çünkü o da Fred'i lanetliyordu), Fred ile arasındaki hiçbir şeyin değişmemesi için ona, Claudine'e göstermeye cesaret edemediği güveni duyması için her şeyi yapmaya iyice kararlı görünüyordu. Devrimci bir militanın eşi olan annesine bakıp sık sık şaşırmıştı. Onun sadakatine hayrandı. Şimdi, Fred'in yanında babası, sudan ucuz devrimci kalmıştı. Onun komünist ailesi tam da bir küçük burjuva ailesiydi. Şimdi kendisi, Fred gibi bir marjinalle birlikte pasını atacaktı. Kendisi gerçek bir devrimcinin eşiydi. Bu düşünceden gurur duyuyordu. Ölümüne fedakârlığa hevesli değildi; ama yeni durumunun tuhaflığı onu öylesine şaşırtıyordu ki sonunda kahkahalara boğuluyordu.

Fred'in broşürleri politik sınıf içinde hiç etkili olmasa da yine de Anarşist Birlik'le sağlam bağlar kurmasını sağladı. Ortaya serdiği şeyler, muğlaklıktan uzak tavırları, üzerindeki kuşku bulutlarını ortadan kaldırdı. *Libertaire*'in sütunları ona tamamen açıldı. İlerleyen yıllarda, kendini ifade etme yeteneğini giderek daha fazla kullanarak, yavaş yavaş hareketin en gözde insanlarından biri olacaktı.

Bir şaka mıydı yoksa tesadüf mü bilinmez; ama 30'lu yıllardaki anarşist toplantılar, Clichy Kapısı yakınındaki *Rusya Hotel*'de yapılıyordu. Fred sık sık oraya gidiyordu. Moulin de la Galette şenlik ve mitinglerine de katılıyordu. Yine de temel hedefi, atalarına tapınma içinde pinekleyen eski liberter örgütün, tozunu silkelemesine yardımcı olmaktı. Marx'ın her sözünü kutsal kabul eden komünistlerin hatasına düşmemeli diye yazıyordu. Öncellerimizin kutsallığını bozmalı, onları kendi zamanları içine yerleştirmeliyiz, teorilerini neyseler o olarak, yani nispi değerler olarak kabul etmeli ve çağdaşlarımız arasından, liberter olduklarının farkında olmayan liberterler aramalıyız. Lenin'in sözünü hatırlıyordu: "Yararlı aptallar". Biz de kendimize yol arkadaşları bulalım ama onları aptal sanmayalım diyordu. Yaşayanların dünyasına açılalım. Bizim de tanınmış entelektüellerden beslenmemiz, fikirlerimizi bizim zayıf gazetecilik imkânlarımızla erişemeyeceğimiz ortamlara yaymamıza yardımcı olacak, destek referanslar bulmamız gerekir. Kalabalıklar tapınsın diye cam tabut içinde sergilenen onların Lenin'i gibi, Proudhon'u, Kropotkin'i mumyalaştırmayalım.

Teoriden eyleme geçerek, yeni ölmüş olan D.H. Lawrence için önemli bir makale kaleme aldı. Burjuva basınının tek ilgilendiği, Lady Chatterley'in Âşığı'nın skandal yaratıcı yazarıydı. Barthélemy ise 1914-1918 Savaşı sırasında Lawrence'in pasifizmini vurguluyordu. Tanınmış başka İngilizler de bu tavra katılmıştı o dönemde: Lord Russel (1916 yılında Cambridge'deki görevinden kızağa alınmıştı), Bernard Shaw, Wells. D.H. Lawrence'ın politik kaygısının ardındaki neden savaştı. Bu politik kaygının, yazarı, kolektivitenin her türden tiranlığına karşı savaşarak gerçek anarşist tavırlar benimsemeye yönelttiğini söylüyordu Barthélemy. Lawrence orduyu canavarca bir makine, devleti de "kaba bir kurum" olarak kabul etmiyor muydu?

"Yok edilmesi gereken büyük yılan, güç talebidir, bir insanın hemcinslerine hükmetme arzusudur" diye yazmamış mıydı?

Bu tür makaleler Fred Barthélemy'ye liberterlerin küçük çevresini, hatta siyasal partilerin çevresini haydi haydi aşan bir okur kitlesi sağladı.

Fred, anti-Bolşevik kitapçıklarını bazı entelektüellere de gönderdi; bu kişilerin yazdıklarını anlayacağına inanıyordu. Yaklaşık yüz kişiden yalnızca üçü cevap vererek, cesaretinden dolayı tebrik edip, ifşaatları için teşekkür ettiler: Alain, Victor Margueritte ve Romain Rolland.

Fred, *Libertaire* bürolarının müdavimi olan Alain'i pek sevmiyordu. Radikal Sosyalist Parti çevresinde, büyük filozof olarak yaptığı ünün tadını çıkaran Alain, gayet iyi taranmış, tam ortadan ayrılmış saçları, kravatı, beyaz gömleği, siyah takım elbisesi, gözlüğüyle boş laflar kaleme alan, geçim sıkıntısı çeken bir profesör görünümü veriyordu. Haftalık yazılarında onur, korkaklık, fedakârlık, adalet, şiddet, heves konularında, şakayla karışık bir üslupta bitmek bilmez gevezelikler etmiyor muydu? Hümanizmadan söz ettiği söylenebilirdi belki; ama ukalaca bir hümanizma, hatta kafe muhabbeti de denebilir. Felsefe denebilir mi? Gazetedeki yoldaşları Fred'i çileden çıkartıyordu. Dalga mı geçiyorsunuz? Böyle bir bayağılık, bu zavallı adamı filozoflar katına nasıl çıkarabilir? Ama Fred, *Libertaire*'in koridorlarında her karşılaştıklarında, sinirlendirecek kadar bir hayranlık gösteren Alain'e saldıracak değildi.

Buna karşılık, Victor Marguerite kafasını karıştırıyordu. 20'li yılların en ünlü romanı *Garson Kız*'ı büyük hayal kırıklıklarıyla okumuştu. Üslupsuz, üzücü vasatlıkta, tefrika havasındaki bu kitap nedeniyle pornografiyle suçlanan Victor Margueritte, Lejyon Donör'den silinmişti. Daha kötüsü, "Fransız kadınına iftira atmak"la suçlanmıştı! Fred, Kollantay'ın eserlerinin Fransa'da bilinmeyişine üzülüyordu; kadın cinsel özgürlüğü üzerine lafları çok daha cesur olan Alexandra Kollontay! Güzel Alexandra'yı sık sık düşünüyordu. Bolşeviklerin bu zarif elçisinden Paris gazeteleri zaten çok yararlanıyordu. Batı'da, bir koketin temsil etiği proletarya devrimini eleştirmek için erotik bir skandal kokusunu ardında sürükleyip duruyordu. Dünyada "büyükelçi" olarak adlandırılan ilk kadın olan Aleksandra Kollontay, SSCB'yi önce

Norveç'te, sonra da Meksika ve İsveç'te temsil etmişti. "İşçi muhalefeti" adına, Troçki'nin ezeli rakibi olarak Stalin'e bağlılığını bildirmişti. Kollontay'ın yazılarını tercüme etme ve onları Victor Margueritte'e yollama cesaretini bulmam gerek diye düşünüyordu Fred. İyi de Fransa'da orijinal metinleri nerede bulacaktı?

Romancı Victor Margueritte, Fred'i ne kadar hayal kırıklığına uğratıyorsa, *Vicdanlara Çağrı* ile *Sağduyuya Çağrı*'nın pasifist yazarı Victor Margueritte o kadar ilgisini çekiyordu. Victor Margueritte bu manifestoları, Alain'i, Barbusse'ü ve Romain Rolland'ı da yanına alarak, Versailles Anlaşması'na karşı, silahsızlanma için, evrensel bir barış bildirgesi için yayımlamıştı.

Fred bir gün Victor Margueritte'le buluşmaya karar verdi. Tabii o kabul ederse... O sıralar Romain Rolland'ı ziyaret etmek de keyifli olurdu; ama ne yazık ki Romain Rolland İsviçre'de oturuyordu. Onunla yüz yüze konuşamadığından bir mektup yazdı ve Rolland da tüm sorularına gayet açık seçik cevaplar verdi. Bu yazışmanın ardından Fred, Romain Rolland'la ilgili bir broşür yayımlamayı düşündü. Dört fasiküle bölünmüş kitabı amacına ulaşamamışken bu incecik küçük kitap, onu aniden ünlü değilse de tanınan biri yaptı. Ama *Evlatlarını Yiyen Satürn* hâlâ okunmuyordu. Kötü kitap adlarının bahtsızlığı! Satürn güncel değildi; Romain Rolland günceldi. Aslında, broşürün kapağındaki Romain Rolland adı, Fred Barthélemy'nin adını gölgede bırakıyordu.

Fred'in, Jean-Christophe'un yazarını resmedişi, Komünist Parti ileri gelenlerini ermiş seviyesine çıkarıp ikonalaştıran diğer yazılardan tamamen farklıydı. Fred, Romain Rolland'ın Bolşevik devrimden yana tavır koyması için Henri Guilbeaux'nun ne tezgâhlar çevirdiğini ve sürekli tekrarlanan nakaratın tersine, Rolland'ın ünlü metni olan *Özgür ve Özgürleştirici Rusya'ya Selam*'ın Bolşevikleri asla onaylamadığını çünkü Ekim 1917'de iktidarın alınmasından önce yazıldığını anlatıyordu. Romain Rolland'ın 1 Mayıs 1917 manifestosu, Kerenski'nin menşevik geçici hükümetini selamlıyordu. Romain Rolland, Enternasyonal Antifaşist Komite'yi kurmak için Henri Barbusse'e katılmış olsa da bu, komünizmi faşizmin gelişindeki sorumluluğundan kurtarmaz. Fred'e gönderdiği ve Fred'in de Rolland'ın izniyle zikrettiği bir

mektupta Rolland şöyle diyordu: "Büyük bir davayı temsil eden yüksek fikirlerin taşıyıcısı (muhtemel taşıyıcısı; çünkü düşünce asla onun gücü olmadı) Bolşevizm, kendi sekterliğiyle, iflah olmaz beceriksizliğiyle ve şiddet tapıncıyla bu davayı (fikirleri) mahvetti."

Sağ basın böyle bir açıklamayı hemen yakaladı. Sol basın öfkeden köpürdü, bunun üçkâğıtçılık olduğunu haykırdı. Ama Romain Rolland yalanlamadı. Bu Fred Barthélemy de kimdi? Gazeteciler bir soruşturma başlattılar. Politik evveliyatını, Moskova'da kalışını, Komintern'le suçortaklığını hemen bulup ortaya çıkardılar. Onu kandırmaya çalıştılar. Antikomünist gazetelerle işbirliği imkânları sunuldu. Reddetti. Yalnızca *Libertaire*'e yazıyordu. Ya da Delambre Sokağı'ndaki kitapçı-yayıncının nihayet satabildiği, küçük broşürler yoluyla görüşlerini ifade ediyordu.

Fred, Romain Rolland'ın hangi dava hizmetinde olursa olsun şiddeti mahkûm ettiğini, Lenin'i değil Gandhi'yi onayladığını gösteriyordu. "Karışıklığın üzerinde" kalmak istediğinden bir partiye katılmaktan uzak duruyor, hatta Barbusse'ün dergisi *Clarté*'nin başına geçmekten de kaçınıyordu. Fred'in proletarya diktatörlüğü üzerine sorusuna Romain Rolland şu cevabı vermişti: "Bir adaletsizliğin yerine diğerini koydu. İktidarı suistimalin iki türü arasındaki bir ikamedir bu. Beyaz terör, kızıl terör, her ikisi de benim gözümde aşağılıktır; yararlananları da küçük düşürürler."

L'Humanité, Fred Barthélemy'nin bir üçkâğıtçı ve sahtekâr olduğunu, Romain Rolland'ın onu tanımadığını, bu tür sözlerinin kendi ağzından söylenmesinden hoşnut olmadığını ileri sürerek işin içinden çıktı.

Birkaç gün sonra, Renault'da, hareketli bir köprünün altından geçerken, bir makara koptu ve Fred'in birkaç santim yakınına düştü. Tezgâhlarının üzerine eğilmiş işçiler gıklarını çıkarmadılar. Fred fabrikada kendisine karşı savaşın patlak verdiğini anladı.

Akşamları Fred şantiyeden çıkarken, bir sokak satıcısından *L'Intransigeant*'ı almayı alışkanlık edinmişti. Büyük tirajlı gazete *L'Intran*, politik okumalardan yorgun düşen Fred'in dinlenmesini sağlıyordu. Yazılar sıradan haberlerden, suçlardan, kazalardan oluşuyordu ve Fred, Stalin'in yükselişinden daha önemsiz gördüğü, bu bir sürü felaketten hoşlanıyordu. Bu kez bir başlığa takıldı: Bir ressamın ölümü,

Montparnasse'da, damarlarını kesmiş ve atölyesinin duvarlarına yirmi kez aynı adı yazmıştı: Flora... Flora... Baskin'in ölümü, Baskin'in intiharı... Ve bu gazetenin üzerinde sergilenen Flora... Fred tereddüt etmedi. Davranışının nasıl bir risk taşıdığını düşünmeden Montparnasse metrosuna bindi, Coupole ve Dôme civarında dolanıp durdu. Baskin'den söz edildiğini işitti, çok heyecanlı bir grup insana karıştı, onlara Flora'yı tanıyıp tanımadıklarını sordu. Flora'nın Montparnasse'da, adını anlayamadığı bir başka sanatçıyla birlikte yaşadığını, Baskin'in de bu ayrılığa dayanamadığı için intihar ettiğini söylediler.

Ben de dedi Fred kendi kendine, Flora'dan ayrı kalırsam yaşayamam. Aslında, on yılı aşkın süredir gayet iyi yaşıyordu. Galina, Claudine, onu hep altüst eden Mariette, Louis... Flora hiç yok olmamıştı; ama yukarda, ötede duruyordu, bir tür bulanık gökkubbede. İkisinin de yolları farklıydı, neredeyse zıttı. Flora'nın tuhaf laubali ifadesi, "haydi hayatımızı yaşayalım" deyişi, sık sık aklına geliyordu. ve ikisinin de yaşamaları gereken hayatı yaşamadıkları kanısındaydı.

Bu melodram, basını çok meşgul etmedi. Baskin ünlüydü, Montparnasse'dan Montmartre'a, Berlin'den New York'a. Ama Billancourt'da ve Pantin'de kimse tanımıyordu onu. Fred, Claudine'e Baskin'in korkunç sonundan söz etmekten kaçındı. Ressamın, atölyesinde tek başına, duvarlarını süsleyen tüm bu Flora resimleri arasında can çekişmesi sahnesi, Fred'in hayalgücünde büyük bir yer işgal ediyordu. Fabrikada, küçük evinde, sokakta, her yerde hiç durmadan zihnine musallat olan bu kâbusu silemiyordu. Daha önce hiç sanatçı atölyesi görmemişti, bir yığın boya çanağı, çeşit çeşit fırçalarla bir zanaatkâr atölyesi gibiydi; Baskin'in, içinde tek başına, kafesteki mahkûm gibi durduğu büyük bir sera. Onu ceketsiz, biraz göbekli, patlak gözleriyle Flora'nın portrelerine bakarken görüyordu, duvarlarına kelebekler gibi iğnelenmiş ama her şeye rağmen uçup giden Flora. Bir usturayla damarlarını kesişi ve parmaklarını kana bulayıp, çıplak duvara kadar, odadaki tek çıplak duvara kadar sürünüşü ve oraya yazıları yazışı, haykırışı geliyordu gözünün önüne: "Flora... Flora...". Yıkılışını görüyordu, kıpkırmızı oluşunu, baştan ayağa kıpkırmızı oluşunu, tıpkı Flora'nın uğursuz bir tablo için, uğursuzca güzel, yangın gibi güzel bir tablo için bir gün giymiş olduğu o kırmızı

giysi gibi. Baskin'i kıskanıyordu; çünkü Baskin Flora'yı uğrunda ölecek kadar sevmişti.

İnsanın kendine surat asan kişilerle birlikte günde sekiz saat çalışması, hiç hoş olmuyordu. Hele her an başınıza düşebilecek nesneler havada asılıyken. Sonunda Fred bölüm değiştirmeyi talep etti.

Bir kez daha, Paul Delesalle'ın öğüdünü dinlemiş olduğu için kendini kutladı: Devrimci bir militan, öncelikle örnek bir işçi olmalıdır. Çalışmasının kalitesi onu koruyordu. Fred'in verildiği yeni servis, hassas mekanik atölyeydi; ölçüm, inceleme, kontrol aletlerinin uygulanmasında olduğu kadar, ayarlamada, tornalamada ve son bir gözden geçirmede de (bileyitaşlarının perdahlayıcılarında) kesinlik gerektiriyordu. Tezgâhından parlak, pürüzsüz, çakmak taşları gibi elde kayan nesnelerin çıkmasından hoşlanıyordu. Ekipler, sekizer saatlik üç vardiya çalışıyordu. Fred gününe şafak vaktinde, saat altıda başladığında her şey yoluna giriyordu. Öğleyin sokak havası alıp ayakta, hızla bir şeyler atıştırıyor, sonra saat iki buçuk civarında çalışmaya yeniden başlıyordu. Siren sesiyle sabahki tüm ekip vestiyerlere akın ediyordu, talaş karışmış kara sabunla temizleniyorlardı, lacivert tulumlarını dolaplara asıyor ve şehir giysilerini tekrar giyiyorlardı. Az konuşuluyordu, herkes bileyitaşlarının, delgi makinelerinin, kazancı çekiçlerinin gürültüsünden bir an önce kaçmak istiyordu. Sekiz saat boyunca tesviye parçaları üzerine eğilerek ayakta kaldıklarından, metroya doğru koşturuyorlar ve ilk önce varıp oturacak bir yer bulmaya çalışıyorlardı; bir itişip kalkışmadır gidiyordu. Yeni iş arkadaşları ona baştan düşmanca davranmadılar. Kim olduğunu biliyorlar mıydı? Fabrikalarda çok hızlı işleyen kulaktan kulağa oyunu burada çalışmamış mıydı?

Çalışma saatlerinin bu şekilde düzenlenmesinden yararlanan Fred, fabrikadan *Libertaire*'e gidiyordu. Kimi zaman Makhno'ya gittiği ya da Durruti'yle buluştuğu da oluyordu. Yemek saatine kadar özgürdü.

Makhno'nun durumu giderek daha içler acısı oluyordu. New York'ta iki yıl önce patlak vermiş olan dünya çapındaki aşırı-üretim krizi, Fransa'ya da varmıştı. Patronlar çalışanlarının bir bölümünü iş-

ten çıkarıyordu, işlerini hâlâ koruyanların çoğu ise ücretlerinde düşüş yaşıyordu. Makhno, aylık bin franklık ödeneğin ancak üç yüzünü alıyordu. Böyle bir sadakayla hayatta kalmak güçtü. Veremli, sakat, Fransızca konuşamayan Makhno'nun iş bulması imkânsızdı. Günah keçisini hırpalamaktan kuşkusuz yorgun düşmüş olan Galina, diğer Galina gibi gidip gidip geri geliyordu. Bir mağazada tezgâhtarlık yapan Galina'nın işvesi ve sevimli yüzü, gönül maceralarını kolaylaştırıyordu. Bu gidip gelmeler, âşıkları onu terk ettiğindeki yürekler acısı ve göz yaşartıcı geri dönüşleri Makhno'yu yaralıyordu. Özellikle kızı Lucia'yı kaybetmekten çekiniyordu. Kızına kavuştuğunda, elinden tutuyor, sadece ikisi kestane ağaçlı yollarda bitmek bilmez uzun gezintilere çıkıyorlardı. Yıpranmış, kendi kendine beceriksizce yamaladığı giysileriyle bir sokak serserisine benziyordu; yoldan geçen bazı kişiler, o denli süslü bu küçük kızın bu sefil yaşlı adamla birlikte gezdiğini görünce şaşırıyorlardı. Eve, sokak lambaları yandığında dönüyorlardı.

Makhno Fred'e *Le Libertaire*'in maaşının tümünü vermemesinden dert yanıyordu. Sanki bu bir borçmuş gibi. Fred, Durruti ve Cottin'den başka tek bir anarşist görmüyordu. Anarşistlerin arasında kendine bir yer edinmeye çalışmıştı; ama nafile. Aşırı ciddi halleri onu biraz gülünç düşürüyordu. Yalnızca Fred, o da Rusça bildiğinden, onun hatiplik yeteneklerin ne kadar istisnai olduğunun farkındaydı. Tercüme, konuşmalarının tadını tuzunu kaçırıyordu.

Fransız anarşistler, Voline'i Makhno'ya tercih ediyorlardı. İçgüdüsel olarak; kendilerini savaşçı kahramandansa entelektüele daha yakın hissediyorlardı. Fred, Voline'in yavaş yavaş Makhno'nun yerini aldığını, hatta tamamen onun yerine geçtiğini şaşkınlık içerisinde görüyordu. Tarihsel anı yazarı, *makhnovitchina*'nın tanığı ve teorisyeni Voline, Ukrayna'daki köylü devrimiyle öylesine özdeşleşmişti ki sonunda, bu isyanın gerçek yaratıcısını ve aktörünü silip atmıştı. Çevirmen romanın yazarı oluyordu.

Makhno, hem yerine bu şekilde geçilmesinden hem de Galina'nın sadakatsizliğinden acı çekiyordu. Voline'i öylesine kıskanıyordu ki ondan nefret ettiği bile oluyordu. Nefret ettiği bir şehirde kaybolmuş bir köylü olan Makhno, sağlığı bozuk, acı içinde ve gözü açılmış

zavallı bir insandı yalnızca. Şehirlilere isyan etmiş ama sonunda onlara yenilmişti; hem de uzakta, Ukrayna'sından çok uzakta.

13 Haziran 1931'de Fred, "Makhno İçin Büyük Dayanışma Şenliği" düzenledi. Ama Makhno'nun sefaletinden Durruti aracılığıyla haberdar olmuş İspanyol anarşistlerinin yardımı olmasaydı, bu "gala" hiçbir şey getirmezdi.

Fred, cumhuriyetin ilan edildiği İspanya'daki olayları dikkatle izliyordu. Durruti Barselona'ya geri dönmüştü. Sürgün ve yasadışı yaşamı ona büyük bir prestij sağlamıştı. Vasat bir hatip olmasına rağmen kalabalıkları kendine bağlıyordu. Makhno'nun yapamadığını Durruti başarabilecek miydi? İspanya Cumhuriyeti çok dayanıksız gözüküyordu.

Ayda bir kez pazarları Fred, Claudine ve çocukları bir aile yaşamına kavuşuyorlardı. Ama Fred'in çocukluğunda keşfetmiş olduğu aile içinde. Paul ve Léona Delesalle sonunda Monsieur-le-Prince Sokağı'ndan ayrılmış, Palaiseau'da bahçeli bir eve geçmişlerdi. Léona'nın kesin sağırlığı, Paul'ün yaşı, onları emekliliğe yöneltmişti. Delesalleların evindeki bu pazar yemekleri, Fred'in yaşamında huzurlu bir sığınak oluşturuyordu. Claudine bu iki nazik, sevgi dolu ihtiyarı, Mariette ile Louis'ye karşı aşırı sevgi gösteren bu ihtiyarları, derhal sevmişti.

Bu ücra eve, insana kırdaymış izlenimi veren bir patikadan erişiliyordu. Mutfak, yemek salonu ve oda giriş katındaydı. Paul, eğimli tavanlı üst katı kendi kütüphanesine ayırmıştı. Yemekten sonra Claudine ve çocuklar Léona'yla birlikte kalıyorlar, Fred de Delesalle'la birlikte onun katına çıkıyordu. Tüm bu kitaplar karşısındaki heyecan, Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki kitapçıda okunan ilk kitabın anısı, iki kaçak çocuk için dükkânın her zaman bir sığınak oluşu, tüm bu anılar boğazına düğümleniyor, biraz soluğunu kesiyordu. Delesalleları, bu dostları sık sık ihmal etmesine yol açmış nankörlüğünden utanç duyuyordu; oysaki onlar, Fred ne zaman ihtiyaç duysa daima hazır olmuşlardı; Flora'ya olan çocukluk aşkının tanığı oldukları gibi Claudine'le olan evliliğinin de tanığıydılar.

Kütüphanenin raflarında tüm devrimci yazarlar, parti farkı gözet-

meden yan yanaydı. Sendikalistler, anarşistler, sosyalistler, komünistler en kusursuz birleşme içinde burada huzur içinde yan yana duruyorlardı. Yalnızca Paris Komünü'yle ilgili kitaplar, kırmızıya boyanmış tahta raflar üzerinde, ayrı bir yerde sıkışık duruyordu. Bu "tavan arası"nda yalnızca bazıları ithaflı ender kitapları barındırmıyordu; ürkütücü başlıklı gazete koleksiyonlarını içeren kutular da vardı: *Anarşist Ejderha, İsyan, Sefalet*. Paul Delesalle emekliliğini tüm hazinelerini sınıflamaya adamıştı; basılı malzemenin yanı sıra "Mösyö Sorel"in, Louise Michel'in, Pelloutier'nin mektupları...

Fred eserleri keşfetmekten, onları karıştırmaktan bıkmıyordu. Okuyacağı daha o kadar çok kitap vardı ki! Delesalle, Fred Barthélemy'nin dört broşürünü Sorel ile Péguy'ün yakınına yerleştirmişti (ne övgü!): *Evlatlarını Yiyen Satürn*, tek bir cilt halinde birleştirilmiş, böylece kitap, gerçek kitap olmuştu. Fred, böylesine sevgi dolu bir özen karşısında, hıçkıra hıçkıra ağlamamak için dudaklarını ısırıyordu.

İki adam elbette, siyasal olaylar üzerine, İspanya'dan doğan umut üzerine, sürgündeki Troçki üzerine ve rakibinin tüm fikirlerini önce mahkûm edip sonra kendine mal etmiş muzaffer Stalin üzerine yarenlik ediyorlardı. Devletin aleti sendikalar, fabrikaların ve madenlerin sosyalist rekabeti, Taylorculuğun uygulanışı, vs...

"Stalin" diyordu Fred, "Fransa'da Lenin'in stratejisini uyguluyor. Lenin sürekli olarak Troçki'yi Stalin'e, Stalin'i Troçki'ye karşı kullanmıştı. Stalin'in de Thorez'e karşı Doriot'dan yana olduğu sanıldı ve sonuçta onların yerine parti yönetimine, kimsenin beklemediği üçüncü bir uğruyu atadı."

"Geçici bir piyon o" karşılığını verdi Delesalle. "Sonunda partiyi Thorez kazanır."

"Siz fabrikalardan uzaktasınız Paul. Doriot'nun işçiler arasındaki popülaritesi çok büyük. Saint-Denis Belediyesi'ni kazanması boş yere değil. Orayı kendi yurtluğu yapacak."

Fred, Claudine ve çocuklar içleri temizlenmiş olarak Billancourt'a dönüyorlardı. Claudine'in deyişiyle, iyi hava almış oluyorlardı. Claudine Delesalleların yanında, ailesiyle görüşmediğinden beri hasretini çektiği o aile atmosferini buluyordu. Yaşlarına ve Léona'nın

sakatlığına hatta bu iki Parisliyi kimi zaman bunaltan, Paris'in uzaklığına rağmen, Delesalle çiftinden gayet dolu, öz itibarıyla başarılmış bir yaşam hissi, hatta mutluluk yayılıyordu.

Bu pazar öğleden sonralarından birinde Paul Delesalle, Fred'e Jean Vigo'dan söz etti. Yaptığı kısa metrajlı bir filmle öne çıkmış bir sinemacıydı: *A propos de Nice*, o güne kadar görülmemiş özellikteydi. Çektiği filmi sansür yasaklamıştı, cumhuriyet öğretmenlerine saygısızlık olarak nitelemişti. Delesalle özel bir gösterime davet edilmişti. Bu durum için özellikle Paris'e gitmek, onun kaldıramayacağı bir yük olduğundan, davetiyeyi Fred'e verdi.

Fred hiç sinemaya gitmezdi. Militanlık, okuma, kısa süredir de yazma, zaten vaktini öyle çok alıyordu ki sarsılıp duran görüntülerin baş dönmesi yarattığı beyaz bir bezin önünde harcayacak zamanı yoktu. Delesalle ısrar etti:

"Vigo ismi sana bir şey hatırlatmıyor mu? Ah, şu senin Vigo de Almereyda'nla bir ara ne kadar başımın etini yemiştin..."

Vigo de Almereyda... Hubert (ilk Hubert, son denen o savaşın ilk kaybı)... Caillaux ile Malvy'nin himayesindeki Vigo de Almereyda, yoldan çıkmış pasifist, hikmeti hükümet için intihar eden...

"Jean Vigo" diye devam etti Delesalle, "Almereyda'nın oğlu."

"Nono mu?"

Fred, Almereyda'nın mitinglere getirdiği çocuğu gayet iyi hatırlıyordu, önceleri kundakta ve daha sonra, iki kocaman köpeğin korumasındaki küçük zengin; ama öyle solgun, öyle cılızdı ki!

"Evet, Nono. Annesinin terk etiği ve Montpellier, Lisesi'nin de 'hainin oğlu' diye almayı kabul etmediği Nono. Yoldaşlar bu zavallı küçükle ilgilendiler. Özellikle de Francis Jourdain, sinemacı; ama Almereyda'ya gayet layık antikonformist bir sinemacı. Git şu *Hal ve Gidiş Sıfır*'ı gör. Düşünceni bana anlatırsın."

Claudine, Mariette ile Louis'yi bırakamadığından, Fred akşamleyin özel gösterime tek başına gitti. Biraz geç vardığından, gri resimlerin kımıldayıp durduğu o beyaz dikdörtgen hariç salon karanlıktı. Film önce onun ilgisini pek çekmedi. Liselilerin başından geçen maceralar onu pek ilgilendirmiyordu. Sonra topluluğu oluşturan bu yumurcakların, bu diktatör öğretmenlerin, tüm bunların toplumun bir

mikrokozmosunu oluşturduğunu fark etti yavaş yavaş. Çocukların gürültülü gösterileri, isyanları Nono'nun babasından miras aldığı isyan ruhunun meselleri halini alıyordu. Tabard'ın, "Siz bir pisliksiniz!" diye haykırdığını gördüğünde, artık kuşkusu kalmamıştı; Jean Vigo babasına gönderme yapıyor; hükümete yönelik bu aynı "Siz bir pisliksiniz!" sözlerini *La Guerre Sociale*'de manşetten ve kocaman puntolarla yazmış olan Vigo de Almereyda'nın anısına saygısını gösteriyordu.

Eğer bir cennet varsa Almereyda oradadır; çünkü tüm rezilliklerine salaklıklarına rağmen oğluna yönelik tutkusunu, delice aşkını asla zayıflatmamıştı. Bu oğul da onun suçluluğunu reddediyordu. Germinal de bu kadar bağışlayıcı olacak mıydı acaba? Fred, bu çocuğu terk etmiş olduğu için kendine kızıyordu, oğlan onu reddediyordu elbette; ama zaman zaman yatılı okuldan çıkarmak için ısrar etmeliydi.

Salon yeniden aydınlandı. Seyirciler gürültülü konuşmalarla ayağa kalktılar. Tüm bu insanlar, burada toplanmış bu kaymak tabaka birbirini tanıyordu. İşçi giysileriyle, Fred, uzun gece elbiseli bu hanımlarla koyu renk giysili beyler arasında kendini, kaybolmuş hissediyordu. İhanet etmiş olan Vigo'nun dünyası, basın kralı Vigo'nun dünyası, bakanlıkların bekleme odalarının Vigo'su... Fred yapayalnız hissediyordu kendini; Vigo'nun gençliğinin tek temsilcisiydi. Vigo'nun isyancı gençliğinin, oğlunun devraldığı ve bu boğucu salonda birbirini tebrik eden burjuvaların alkışladığı gençliğin... Onların arasında aniden onu gördü. Her zamanki gibi en az beklediği anda ortaya çıkmıştı. Vücuduna yapışmış ipek bir giysi giymiş, başında sarı saçlarını iyice öne çıkaran sorguçlu siyah bir şapka. Flora ona bakıyordu. O da şaşırmıştı. Koltukların arasına daldılar ve kendilerini sinemanın holünde buldular.

"Benim zavallı Fredym" diye mırıldandı Flora. "Hiç değişmeyecek. Hep o kuruntularının esirisin. Bu demode eski giysinle buraya nasıl girebildin?"

Fred Flora'ya baktı. Hem oydu hem değil. Fazla şık, fazla makyajlı, fazla sofistike.

"Germinal nasıl? Bu çocuklar bana Germinal'i düşündürdü. Kendi kendime kızıyordum..."

"Kendine kızacak bir şey yok. Başının çaresine tek başına gayet

iyi bakan Germinal için, hiç kızma. On dokuz yaşında. Aslan gibi güçlü, her türlü bağlılığı reddedişi bana benziyor. Ne yazık ki hiç tutkusuz haliyle de sana benziyor. Yol yapımında çalışıyor. Kazma kürek iri ellerine çok yakışıyor."

Yol işçisi ha? Fred'in babası gibi, adını bile hiç işitmediğine emin olduğu büyük babası gibi... Lepetit gibi... Bir kol emekçisi... Barthélemy'nin hoşlanmayacağı bir şey değildi. Onu görmeye, militanlığa sürüklemeye derhal karar verdi.

"Germinal'le ilgili kendini hiç suçlama dedim sana" diye devam etti Flora. "Buna karşılık, benimle ilgili kendini suçlayabilirsin. O savaş için beni terk ettin ve bir daha da dönmedin. Dünyayı ateşe vermeyi hayal eden tüm bu delilerle birlikte savaşa devam ediyorsun. Niçin Fred, niçin? Seninle kaçıp kaçıp gezişimizi unutamıyorum. Belleville'i... Benim seni sevdiğim kadar sen de beni sevseydin asla gitmezdin."

"Gönüllü gitmediğimi gayet iyi biliyorsun. Diğerleri gibi beni de asker olmaya zorladılar. Bugün ise dünyayı ateşe vermeye uğraşmıyorum, dünya bir daha mezbahaya dönmesin diye çabalıyorum."

"Doğru değil bu Fred, sen zehirlenmişsin. Bunu biliyorum. Pasifist olduğunu söylüyorsun ama sen bir savaşçısın."

Sinemadan küçük gruplar halinde yavaş yavaş çıkan seyirciler, ateşli ateşli tartışan bu sosyete kadını ile bu işçiye merakla bakıyorlardı. Çoğu Flora'yı tanıyor, araya girmeye cesaret edemeyerek, geçerken elleriyle hafifçe işaret ediyorlardı.

"Baskin ölmüş" dedi Fred.

"Sevgili Baskin... Onu çok seviyordum, biliyorsun. Ancak kıskanç biri oldu. Nefret ederim bundan. Beni asla kapatamazlar, altın zincirle bile olsa. Gazeteleri okudun mu, adımı kanıyla yazdığı hikâyeleri. Nasıl da bir mizansen! Tam numaracı! Beni elde etmenin, ona ait olduğumu herkese ilan etmenin bir tarzı. Kimsenin de kuşkusu olmaması için atölyesini, tüm tablolarını bana miras bıraktı. Bir servet! Ben zenginim Fred. Baskin'in kadını, Madam Baskin olmak istemedim; o da kendi dulu olmam için elinden geleni yaptı. Bana tam anlamıyla sahip oldu."

Flora güldü. Ergenlikteki o incecik gülüşüyle. Boyalı yüzüne rağmen yitirmediği o masumiyet havası gibi bu gülüşü de koruyordu.

"Sen ne yapıyorsun Fredy? Nasıl yaşıyorsun?"

"Evlendim. Claudine'i tanıyorsun. İki çocuğumuz var. Renault'da çalışıyorum. Delesalleları sık sık görüyorum, Palaiseau'ya çekildiler."

"Hepsi bu mu Fred, bir şey unutmadın mı? Bu kadar uslu bir hayatın mı var?"

"Yeni liberter yoldaşlara rastladım. Onlarla birlikte mücadele yürütüyorum. Siyasi yazılar yazıyorum."

"Ah, hastalığının depreştiğinden kuşkulanmalıydım. Claudine yüzünden senin vücuduna bir daha asla dokunamayacak olsam bile, o kadıncağızdan nefret etmiyorum; ama seni benden uzaklaştıran bu politikadan, seni o ham hayallere sürüklemiş olan bu kitaplardan nefret ediyorum. Delesalle, Eichenbaum, Victor, evet, onların hepsinden tiksiniyorum!"

"Seni çok aradım, çok bekledim Flora, bir bilsen! Bütün militanlara Rirette'den haber sordum, onun aracılığıyla seni bulmayı umarak. Rirette ne oldu? Görüyor musun?"

"Kayıp. Bir sabah Belleville'i terk ettik. O sağa gitti, ben sola. Bir daha da yollarımız kesişmedi. Belki Victor'u bulmuştur tekrar."

"Victor Rusya'da. Birlikte çalışıyordum. Sonra bizim de yollarımız ayrıldı."

"Neyse" dedi Flora, "duygusallığa gömülmeyelim. Senin politikandan intikamımı alacağım Fred, daha da zengin olacağım, öyle zengin ki benden nefret edeceksin. Bir sınıf düşmanı olacağım."

"Saçmalıyorsun. Bunları bırak da bana Germinal'i nasıl görürüm onu söyle."

Sarılmadan, el bile sıkmadan ayrıldılar. Fred ceketinin cebindeki bir kâğıdı sinirli sinirli buruşturuyordu. Üzerinde Germinal'in adresi yazılıydı.

1932 yılı üzüntülü geçti. Şubat ayında Fred, Durruti'nin tutuklandığını ve Kanarya Adaları'na sürüldüğünü öğrendi. İspanya Cumhuriyeti sağa kayıyordu. Ne çabuk! Hapisten daha da önem kazanarak çıkacağı kesin olan Durruti'nin hapse atılmasından daha fazla üzüntü verici olanı, Romain Rolland'ın inanılmaz görüş değiştirişi oldu.

Kendi sözleriyle, "diktatörlüğü ve şiddeti gündeme getiren" bir partiye düşman olan Romain Rolland, aniden SSCB'nin koşulsuz bir savunucusu nasıl olabilmişti? "SSCB tehdit edildiğinde" diye yazmıştı, "düşmanları kim olursa olsun SSCB'nin safında yer alırım." Gandhi ile Stalin arasında, Romain Rolland aniden Gandhi'yi silip atmış ve Stalin'i seçmişti. Barbusse Rolland'daki bu inkârı nasıl ortaya çıkarabilmişti? Hiçbir burjuva entelektüeline güvenilemeyeceğini tekrarlayan Makhno, haklı mıydı yoksa? Fred yine de bu antipatiyi, Makhno'nun Voline'e hissettiği hınca bağlamıştı. Fred'i rahatsız eden bir vurguyla, kendi "zaferi" olarak adlandırdığı şeyi, onun çaldığını söyleyip duruyordu.

Rusya'dan üzücü haberler geliyordu. Zorla makineleşme, kolektifleştirmeye kurban edilen köylülük, bütün bunlar kırsal alanlara açlık getiriyordu. Kafkas nüfusunu veba kırıp geçiriyordu. Stalin'in genç karısı Nadiejna Alliluyeva, kocasının etrafındaki entrika ve suç atmosferine daha fazla dayanamayarak göğsüne bir kurşun sıkıp intihar etti. Ama Batılı entelektüeller, tüm sol, gösterişli işlerin başarısından başka bir şeyi görmüyorlardı: Steplerde yükselen Magnitogorsk kombinası, on iki bin kilometrelik kanal açılışı, altı bin kilometre demiryolu döşenmesi, dünyanın en yüksek barajı olan Dinyeper Barajı...Makhno ile bitkin haldeki son süvarilerinin, Romanya'ya doğru kaçarken balıkçı teknelerinde geçtikleri Dinyeper! Gerçekten de bu nasıl bir dönüşümdü! Lenin Rusya'ya yalnızca Marksizm'i getirmişti, Stalin ise Lenin'in en değerli dileğine uyarak Marksizm'e elektriği ekliyordu. Harap olmuş bu ülke nasıl bir dönüşüm geçiriyordu; ama ne pahasına! Neyi kanıtlamak için? Bolşeviklerin de kapitalistler kadar bir milleti yönetebileceğini, sanayileştirebileceğini, militaristleştirebileceğini göstermek için mi? Ne gülünç! Stalin'in Rusya'sı kendi piramitlerini, tapınaklarını, katedrallerini inşa ediyordu, hem de kapitalist ülkelerin yaptıklarından daha yükseğe, daha güzelini, daha dinamiğini yapıyordu. Bu da Stalin'in çardan daha modern olduğunu doğruluyordu. Kim kuşku duyabilir ki? Görünürdeki bu görkemin maskelediği şeyi, yani Sibirya'daki toplama kamplarını, GPU mahzenlerindeki infazları, yönetim sistemi haline getirilmiş terörü kim sorgulayabilir? Lenin'in vasiyetinde yazılı tüm adlar arasından yal-

nızca biri zafer kazandı: Stalin. Bu takma ad *Çelik Adam* olarak tercüme edilebilir. Lenin'in ardından bir tek *Çelik Adam* ayakta kaldı. *Çelik Adam*, "moruğun" tüm diğer yoldaşlarını ezip geçti; hâlâ iktidarın nüfuz alanı içinde olanları (Troçki hariç; kaçak, gezgin kurbanları gibi o da şimdi kurban) ama susan, küçük parmaklarını bile kımıldatmaya cesaret edemeyenleri, yeni Korkunç İvan'ın kararlarına boyun eğmek için birbirleriyle yarışanları...

İşte Romain Rolland'ı büyüleyen buydu. O da bulaşıcı hastalığa yakalanmıştı. Fred Barthelemy'nin yaşamış olduğu sefil ve ütopyacı Rusya ürkütüyordu. Güçlü ve gerçekçi yeni Rusya güven veriyordu. Liberter İspanya hariç, batının tüm işçi sınıfının gözlerinin Moskova'da olup bitene, beş yıllık planların başarısına çevrilmiş olduğu, onlara yenilgilerden, muhaliflerden, kurban edilenlerden söz etmemek gerektiği açıkça ortadaydı. Hayatta kalmaya faydası olan en iyi şey, vaat edilmiş bir toprağa inanmaktır. Batı proletaryası kendi vaat edilmiş toprağını bulmuştu. Onun tek özlemi Büyük Gece'ydi. O zaman, seçilmişler arasına girecekti.

Bu arada ekonomik kriz işsizlik getiriyordu. Renault'da, ayda iki yüz sekiz saat üzerinden hesaplanan saat başı ücretin yerini aylık ücret almıştı. Fred ilk grevine katıldı. Bu grev sayesinde diğer işçilerle bağları, üretime bağlı zaman parçalarının alışıldık kısıtlamasından kurtulmuş oldu. CGT'li militanlar üyelerini ayaklandıramayacak kadar ağırkanlıydılar. Onların talepleriyle tamamen hemfikir olan Fred, üye kartını almak için geldi. CGT'ye girmek kötü bir konum değildi. Böylece köstebek rolü oynayabilirdi. Talepler şu an olduğu gibi tamamen sendikal olduğunda onaylamak; politize olduğundaysa, en azından Renault'da çizgiyi belki saptırmak. Temasa geçtiği atölye delegesi sakin bir şekilde onu kolundan tuttu, kuytu bir köşeye çekti ve gülümseyerek, "Hayır, sen değil!" dedi.

İnsanın suratına düşen bir makaradan daha nazikçeydi bu. Ama mesaj aynıydı. Kim olduğunu biliyorlardı. Göz hapsinde tutuyorlardı. Yine de iş bırakmalarda Fred kenarda bırakılmadı; o delegelik reddi de zaten gayet gizlice ifade edilmişti. Proleter yaşamının boğuculuğuna katlanmayı mümkün kılan tek şeye, yani bu işçi dayanışmasına, bu sınıf ortaklığına nihayet kavuşmuştu. Zaman zaman

grevin aydınlığı ortaya çıkmasa iş saatlerinin tekrarı, hareketlerin tekrarı, gülünç ücretler, insana çok ağır geliyordu. Grev ütopyadır. Boş zamandır. Arkadaşlarla kardeşliktir. Ücret kesilmiştir, evde tedirginlik baş gösterir; ama birkaç gün de olsa, birkaç hafta da işgal edilen atölyede şenlik vardır. Makineler artık gürültü çıkarmaz, ustabaşılar emir yağdırıp ulumaz, döner bantlar bir sonraki, hep bir sonraki diye takip edilmesi gereken bir ritimde parçaları taşıyıp durmaz; fabrika insanileşir. Artık kimse tezgâhına bağlı olmadığından insanlar bir araya gelir. Nihayet iş arkadaşları birbirini tanır. Tartışılır. Şarkılar söylenir. Grev gözcülüğü yapacağı saatleri herkes kendisi düzenler. Mitinglere katılınır. Herkes düşüncesini ifade eder. Nihayet konuşulur. Her ağızdan sel gibi sözcük yağar. Bazıları Fred'e Rusya'yı soruyordu, madem oraya gitmişti, niçin kovmuşlardı? Cevaplarını geçiştirmeye çabalıyor, ilk sovyetlere hayranlığını, partinin bürokratikleşmesine, Troçki'nin militarizmine, muhaliflerin ortadan kaldırılmasına muhalefetini sergiliyordu. Şöyle diyordu: "Renault'da bir sovyet kuralım ama onun CGT tarafından ele geçirilmesine izin vermeyelim. Kendi devrimimizi kendimiz sürdürelim. Yeni efendiler yaratmayalım kendimize." Bazıları ona sırtını döndü. Onu Troçkist olmakla suçlayanlar da çıktı; bir bu eksikti! Ama liberterler de geldi. Büyük sanayide pek azdılar ama onların ortaya çıkması Fred'i rahatlattı. Küçük bir grup kurmaya, işe yeniden başladıktan sonra da toplantılarına devam etmeye karar verdiler. Gerçekten kopuk olarak görülen bu liberterler, en güç olanın greve karar vermek değil, sonradan, heyecan bir kez dinince, minicik ücret artışları bir kez elde edildikten sonra, fabrikanın çirkinliği ve zincirleme çalışmanın monotonluğu ruhları yeniden uyuşturduğunda yapılacakları hazırlamak olduğunu biliyorlardı. İşte o anda harekete geçmeyi bilmek, fırsatı kaçırmadan sıçrayıp topu yakalamak ve daha öteye, mümkün olduğunca öteye, geleceğin de ötesine fırlatmak gerekiyordu.

Fred, Germinal'le buluştu. Gerçekten de dev gibiydi. Babası kadar uzun; ama omuzları, gövdesi, tam bir atletin kaslarına sahipti. Bu devin bu kadar yumuşak bir sarışınlıkta olması, Flora'yla aynı temiz bakışlara, onun mavi gözlerine sahip bulunması inanılır gibi değildi!

Germinal babasını hiç heyecan göstermeden ve hoşnut da olmadan karşıladı. Birbirlerine söyleyecek pek bir şeyleri yoktu. Küreğinin sapına dayanmaya alışkın olan Germinal, kocaman ellerini koyacak yer arıyordu. Fred birlikte *Libertaire*'e gitmeyi önermişti. Şimdi burada Germinal, hepsi de militan, hepsi de koşturup duran, hepsi neşe içinde, ıslık çalan, şakalaşan bu redaktörlerin, yöneticilerin, teslimatçıların faaliyetine alaycı alaycı bakıyordu. Bu insanlar ona aklı bir karış havada geliyordu. Gazetenin baskıdan henüz çıkmış son sayısını verdiklerinde, almak istemeyerek çekip gitti.

Fred elbette hayal kırıklığına uğramıştı. Germinal'in grevlerden ve bu grevleri aşarak gerçek bir aktif sendikacılığa varma yöntemlerinden söz edilen bu yayını okumasını isterdi. Ayrıca Peinard Baba'ya da bir sayfa ayırmıştı. Bu da kendisi için küçük bir övünme olacaktı ama Germinal'in babasının işgal ettiği yeri fark etmemesine üzüldü.

Bir yıl önce ölmüş olan Émile Pouget, yüzyılın başında, Peinard Baba takmaadıyla zehir zemberek günlük yazılar yayımlıyordu. Bu Émile Pouget'nin CGT'nin genel sekreteri olduğunu, yüzyıl başında anarko-sendikalist eğilimin temsilcisi olduğunu kim hatırlıyordu? Delesalle'ın ve Monatte'ın dostu olan Émile Pouget, gerçekten de 1914 savaşı sonrasında geri çekilmişti. Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki kitapçı dükkânını çalıştırdığı dönemde Delesalle, onu bir gün Fred'e tanıştırmıştı. Elinde kocaman bir erzak torbasıyla çarşıdan dönen, yaşlı bir adam görmek Fred'i şaşırtmıştı. Pouget'nin biraz çekingen bir hali vardı, bakışları belirsiz bir düşte kaybolmuş gibiydi. Anarşistler arasında böyle birçok hortlak, hayalet dolaşıp duruyordu; incinmiş, hayal kırıklığına uğramış, acı içinde birçok militan. Bir pazar günü, Pouget'nin ölümünden sonra (Paul Delesalle, evinin yakınında bir yoldaşı olsun diye, Palaiseau Mezarlığı'na gömdürmüştü onu) Fred Paul'den, Peinard Baba koleksiyonunu bulmasını istedi.

Üslubu ve anlayışıyla Émile Pouget ona yeni bir yazarın yeni çıkan ve büyük bir heyecanla okumuş olduğu romanını hatırlattı: Louis-Ferdinand Céline'in *Gecenin Ucuna Yolculuk*'u.

Céline'in üslubuna çok yakın bulduğu şu bölümü bir kenara yazdı:

"Eskimolar şanslı!

"Ah, evet, Tanrı aşkına, Eskimolar fazlasıyla şanslı! Düşünün ki ne bekçileri ne jandarmaları var, ne herhangi bir aynasız ne de gizli servis hafiyeleri! Ne yargıçları var ne avukatları, ne yargı memurları ne mübaşirleri, hapishane ve giyotin hiç yok... Pek kavga etmezler; tıpkı jandarmanın üç köşeli şapkası tarafından korunduklarını hissetmedikleri anda, ödleri boklarına karışan pantuflalı Fransızlar gibi. Eskimolar uyum içinde güç bela yaşarlar, buzul ikliminin imkân tanıdığı ölçüde mutludurlar. Buralarda tam da vali, yargıç, istifçi olmadığından yaşanabilir ve soğuğa katlanılır."

Pouget unutulmuş, Pouget gömülmüş olduğundan Fred, Céline'le buluşmaya karar verdi. Bunca sözü edilen bu yeni yazar Romain Rolland'ın boşluğunu doldurabilirse ne ala! Céline'in modernitesinde, büyüleyici taşkınlığında, Parisli dilinde, tüm burjuva değerleri katletme oyununda Fred geleceğin bir yazarını görüyordu.

Bu arada, yazdıklarına fazla değer vermediği ama tartışmasız biçimde günün yazarı olan, Victor Margueritte'le yazışmaya devam ediyordu. Céline'in olağanüstü başarısı ne kadar göz kamaştırıcı olsa da etkisi, *Garson Kız*'ın yazarınınkiyle karşılaştırıldığında gülünç kalıyordu. 30'lu yılların en çok okunan romancısı Victor Margueritte'in *Yoldaki Kadın*'ı bir milyondan fazla satıyordu. Yeni romanı *Bedenin Senindir*, bütün kitapçılarda satış rekorları kırmak üzere son sürat ilerliyordu.

Victor Marguerite, Fred'i üç nedenden ötürü ilgilendiriyordu: Bütünsel pasifizmin sözcüsüydü; feminist teorileri Aleksandra Kollontay'ınkilere benziyordu ve bütün vatansever birlikleri, bütün erdem birlikleri, tüm bürokratlar, tüm yargıçlar, iktidardaki tüm erkekler ondan nefret ediyordu.

Savaş çığırtkanları, bu general oğlunu (hem de 1870 savaşında kahramanca ölmüş bir generalin oğlu) şunları yazdığı için bağışlamıyorlardı: "Savaş onur değildir, vatan, gözden düşürür." Ya da babayı katletmek gibi gelen şu satırları: "Savaşçının ölümü dindarca ya da tatlı bir şey değildir." Victor Margueritte, "Vatan için ölmek, en güzel kaderdir bize" türünden III. Cumhuriyet'in okul çocuklarına ezberlettiği Victor Hugo'nun bütün aptalca sözlerini, gülünç duruma dü-

şürüyordu. İsviçre bile Margueritte'in Şubat 1932'de "Kadınlar ve Silahsızlanma" üzerine yapacağı konferansı yasaklamıştı. Fred Barthélemy bu konferans metnini, liberter Lacaze-Duthiers'nin "Artistokrasi Kitaplığı"nda yayımladı. Pek yararlı olan yayınlarının adını doğrulamak istercesine, yüzyıl başındaki kötü ressamlar tarzında, kocaman bir şapka, boyunbağı, siyah giysilerle "sanatçı gibi" giyinmekte inat ettiği için Fred'in biraz gülünç bulduğu, ufak tefek, sevimli biriydi Lacaze-Duthiers.

Erkekler trampet vuruşlarıyla titremekte ısrar ettiklerinden, bu trampetler Almanya ve İtalya'da uğursuzca patırtı koparmaya koyulduklarından, Victor Margueritte kadınlara, "vatan, öldürme hakkına sahip olduğu sürece" çocuk yapmayı reddederek "cinsel grev" yapmaları çağrısında bulunuyordu.

Bakanından çöpçüsüne tüm erkekler, bu tür açıklamalara gülüyordu. Tamamen erkek işi gibi görünen, o dönemde özellikle yalnızca erkeklerin sürdürdüğü grev tekniği, cinselliğe uygulanınca onların gözünde gülünç oluyordu. Dişilerin bu karşı-iktidarını matrağa alıyorlardı. Fred ile Renault'daki liberteryoldaşları, Victor Margueritte'in temel cümlelerinin aynen geçtiği bildiriler dağıtırken erkek meslektaşlarının alaylarına maruz kaldıkları için, yalnızca kadın işçilere hitap ediyorlardı; kadınlar da bu kâğıtları biraz rahatsızlık duyarak ya da açık saçık ifadelerle okuyorlardı. Bildirilerden birinin başlığı şöyleydi: "Kurt ya da Köpek Kalbine Sahip Olmayan Tüm Kadınlara". Bir süre sonra kocalar, ağabeyler, âşıklar Fred'i ve arkadaşlarını, bu türden ıvır zıvır dağıtmaya devam ederlerse suratlarını dağıtmakla tehdit ettiler.

Yine trampetler, Ren'in öte tarafındaki bu trampetler... Erich Mühsam haklıydı. Barthélemy ve Durruti'ye en büyük tehlike, en büyük risk olduğunu söyleyip durduğu şu Hitler, Almanya'da iktidarı ele geçiriyordu. Sosyalizmin karikatürü olan ve Bolşevizmden doğan bütün faşizmler gibi (Romain Rolland görüş değiştirmeden önce bunu gayet iyi ifade etmişti) bu Nazi Partisi de bir terör döneminin habercisiydi. Bu sallanan kartallar, gamalı haçlı bayraklar, kaz adımlarıyla düzenlenen geçit törenleri karşısında, Alman Komünist Partisi, Avrupa'nın en güçlü komünist partisi, Lenin ve Troçki'nin hayali

olmuş ve dünya devriminin geleceği olarak gördükleri bu parti çöküyordu. Kitleler, ideologların dayanağı olmuş ünlü kitleler, komünistleri terk edip Hitler'in histerik nutuklarını dinliyorlardı. Kitle tabanı olmadan Alman Komünist Partisi bir hiçti. Bir avuç iflah olmaz, inançlı, kendini feda etmiş insan, Almanya'nın yeni efendisinin açtığı toplama kamplarında anarşistlerle bir aradaydılar. Ciddiye almayı reddettikleri Erich Mühsam da onların arasındaydı. Mühsam Naziler tarafından 28 Şubat'ta tutuklanmıştı.

Mühsam Naziler tarafından tutuklandı, Durruti İspanya'da cumhuriyet tarafından hapse atıldı. Her şey yeniden başlıyordu. Hem de en kötüsünden.

Billancourt'daki küçücük evinde, Claudine'in yaratmayı bildiği o yumuşacık ortamda, kimi zaman Fred Barthélemy'ye yalnızca iki yaşam üstlenmiş gibi değil, üstelik varlığı da korkunç bir parçalanmayla bölünmüş gibi geliyordu. Sekiz yıldan beri huzur ve mutluluk bulduğu, gürültüsüz patırtısız geçen bu evlilik yaşamına değer veriyordu. Fabrika ona evin devamı gibi geliyordu. Mesleği hoşuna gidiyordu. Metal parçaları bir araya getirip kusursuzca tamamlamaktan, çizicilerin silindir şeklindeki çelik çubuklarını yönlendirmekten, kimi zaman milimetreden de küçük ölçüleri yivli ayaklar yardımıyla ince ince ölçmekten, her zaman zevk alıyordu. İşçi sınıfını komünizme doğru taşıyan atılım zaman zaman dalaşmasına, anarşist ve pasifist militanlığı kimi zaman azar işitmesine neden olsa da bütün olarak fabrika, birbirine destek olurken dalaşılan büyük bir aileydi.

Mariette artık yedi, Louis de beş yaşında olduğundan, güzel yaz akşamları iki çocuğunu Seine kıyısında dolaştırıyordu. Seguin Adası'nda dikilen kuleler üzerinde, beton dökülmüş geniş bir platform yükseliyordu. Geleceğin atölyeleri bunun üzerinde inşa ediliyordu. Fred bu faaliyeti, bu ilerleyen dünya görüntüsünü, bu sanayi gücünü seviyordu. Bundan yalnızca; hiç görmediği, hiçbir işçinin asla görmediği ve bu gizli yönetici, dokunulmaz manitu, senyör rolü nedeniyle bir tür canavar, vampir olarak kabul edilen Louis Renault gibi patronların değil, işçilerin de yararlanmasını isterdi. Sol basın bu senyör kelimesini harflerini değiştirerek öyle bir yazardı ki hep kan

emici olarak okunurdu. Yurtluğundaki serflerini sömüren bir kan emici. Fabrika da patronun kalesi, bir burç, bir şato oluyordu. Beton dökülen, bir gemi gövdesi gibi kendi üzerine kapanan Seguin Adası'nın tehdit edici bir savaş aygıtı halini aldığı doğruydu.

Fred, tombul elini vererek gayet ciddiyetle yürüyen Mariette'e bakıyordu. Sükunetin ve yumuşak yaşamın çocuğu olan Mariette, fındık gözleriyle annesine çok benziyordu. Louis ayaklarını hafifçe sürüyordu. Fred onu da Mariette kadar seveceğini düşünüyorsa da başaramıyordu. Bu küçük kızın onu niçin bu kadar heyecanlandırdığını bilmiyordu. Yoksa geçmişte Alexis ve Germinal'le pek az meşgul olmasından mı? Belki. Alexis... o kaç yaşındaydı? On iki ha! Kuşkusuz ki kırmızı fularlı kusursuz bir komsomol olmuştur; çünkü beşikten beri model bir Bolşevik gelecek için yetiştirilmektedir. Ya Galina? Kamenev de günün birinde aynı tezgâhtan geçmeyecek miydi? Galina acaba bu can sıkıcı patrondan kurtulmuş muydu? Stalinci miydi artık?

İki yaşam? Billancourt'daki bu huzurlu hayat ve çocukluğundan gelen tüm bu trajediler: Flora, Victor Serge ve Komintern, Voline ve anarşizm... Tüm bu figürler uzaktan, mutluluğunu, Claudine'in ve çocuklarının mutluluğunu tehdit ediyordu. Büyük jestlerle onu çağıran, kimi zaman çığlıklarını işittiğini sandığı tüm bu siluetler; Vincennes'daki o hüzün verici tuğla evin basamaklarını çıkarken işittiği Makhno'nun çığlıklarına benzeyen çığlıklar, yeniden açılan yaralarının inlettiği Makhno'nun çığlıkları...

Fred kendisi gibi kaçak olan ve peşinden GPU'nun geldiği Troçki'nin Fransa'ya vardığını; Troçki'nin artık bir hiç olduğunu, Fransız polisinin üzerinden gözünü ayırmadığı basit bir politik mülteci olduğunu Makhno'ya söylediğinde, şaşıracağını sanmıştı. Makhno ona Troçki'nin daima bir hiç olduğu, deli ve küstah bir entelektüelden başka bir şey olmadığı; *makhnovitchina*yı yenenlerin Troçki değil, Budenyi ve Voroşilov olduğu; karşılığını verdi. Mademki Rusya Troçki'yi kovmuştu, Stalin onu çağırabilir ve Ukrayna süvarilerinin başına geçirebilirdi... Generaller kendi aralarında anlaşabilirlerdi.

Kızıl Ordu'da Kazak general olmayı hayal eden Makhno; ne sefalet! Yine de yalnızca bu umut onu hayatta tutuyordu, daha doğrusu

sağ kalabilmesini sağlıyordu; çünkü yaraları iyileşmiyordu ve tüberküloz ikinci ciğerini de sarmıştı. Kimi zaman Fred, Makhno'nun yakınında bir kadın görüyordu. O da bir mülteciydi. Ida Mett. Makhno'nun anılarını yazmasına yardımcı oluyordu. Bu anılarla birlikte, Voline'in ondan çaldığı şöhreti yakalamayı düşünüyordu. Ama Makhno yazmakta çok büyük güçlük çekiyordu. Bir yığın önemsiz ayrıntı arasında kayboluyor, *pugaçeviçina*ya layık olan *makhnovitchina*nın bu masalsı macerasından hiçbir şeyi atlamak, ihmal etmek istemiyordu. İşin zor yanı, Fransızlar Pugaçev'i de Makhno'dan daha iyi tanımıyorlardı ve Bolşevik olmayan tüm sol, şimdi yalnızca Troçki için içten bir coşku ve sevgi besliyordu. Stalin-karşıtı Troçki, kurban Troçki, bütün erdemleri üzerinde topluyordu.

Sürgündeki Troçki'nin etrafında "sol komünist muhalefet" oluşuyordu. Bu kasabın, bütün muhalefetlerin katilinin, Kronştadt ve Makhno'nun celladının Fransa'da bir liberter kahramana dönüştüğünü görmek, Fred'i şaşırtıyordu. Rosmer "Troçkist yönetici" olarak kendine bir ün edinmişti. Troçki, Paris'te avukatlık mesleğine dönmüş olan Sandoz'u da diriltmişti. Ama Rosmer'in tersine Sandoz, Troçki'ye karşı çıkıyordu, Stalin'den yanaydı. Kuşkusuz Rusya'da Troçki'nin dublörü olmanın, hem de gayet soluk bir dublörü olmanın intikamını alıyordu.

Yalnızca Romain Rolland Troçki'nin zorba ve acımasız karakterini hatırlatıyordu:

"Sovyet yöneticiler eski mücadele yoldaşlarını, anarşistleri ve sosyalist devrimcileri katlederken, hapse atarken ve Solovetski Adaları'ndaki zindana gönderirken, ben defalarca bu yöneticileri sağduyuya ve bağışlayıcılığa çağırdım. En acımasızları Zinoviev ve özellikle Troçki'ydi."

Romain Rolland anarşistleri ve devrimci sosyalistleri hâlâ hatırlıyor ve adlarını anmaya cesaret edebiliyordu. Ama Zinoviev ile Troçki'nin insanlıkdışılığını vurgulaması, Stalin'inkileri bağışlatmak içindi. Bununla birlikte, Troçki'yi yerli yerine oturtuyordu. Fred Barthélemy ona teşekkür etmek ve Stalinciliğin onu ele geçiriyor olduğu gerçeğine karşı uyarmak için bir kez daha yazdı. Romain Rolland cevap vermedi.

1934 yılı, Vigo de Almereyda'nın intiharına çok benzeyen bir intiharla başladı. İktidardaki siyasal klikle senli benli olan ve uzun süre kimsenin dokunmadığı Stavisky adında bir dolandırıcı, terk edilmiş bir kır evinde esrarengiz bir şekilde ölü bulunmuştur. "Stavisky çok yakından ateşlenen bir tabanca mermisiyle intihar etti" *Le Canard enchaîné*'nin manşeti buydu. Terör dalgasını başlatan nasıl Fanny Kaplan'ın Lenin'e sıktığı kurşun olduysa III. Cumhuriyet'in sonunu getiren de Stavisky'yi öldüren kurşun olacak ve Bourbon'un kiracılarının kulağının yanında vınlamaya da devam edecekti. Bağırıp çağıran bir kalabalığın Mebuslar Meclisi'ni işgal ettiği 6 Şubat'tan itibaren, halk temsilcileri sıralarına hâkim olan korkudur artık. Concorde Meydanı'nda toplanan halk, bu temsilcileri Seine'e fırlatıp atmaktan başka bir şey istemediğini duyuruyordu. Kalabalık göstericiler endişe verici bir ittifakı, Croix-de-Feu, Action Française ve Komünist Parti ittifakını suçluyor olmasaydı gösteri eğlendirici olabilirdi.

Alfred Barthélemy, III. Cumhuriyet'e hiç sempati duymuyordu, zaten I.'ye de duymamıştı; çünkü o da faciaya yol açan bir model olarak Bolşevik Devrimi'ne hizmet etmişti. Gene de diktatörlük özlemindeki tüm komplocuların, sapkın ama kalender bir iktidara karşı bu ortak yürüyüşü canını sıkıyordu. Ne kadar iğrenç olsalar da Chiappe gibi, Herriot gibi, Doumergue gibi kişiler, yine de diyalog kurulabilir insanlar olarak kalıyorlardı. Onlarla pazarlık etmek, militanların serbest kalmasını sağlamak, grev yoluyla en iyi çalışma koşullarını koparmak olmayacak şey değildi. Lecoin onlara bir hikmet atfederken yanılmıyordu. Eğer Makhno hâlâ Paris'te yaşayabiliyorsa, Durruti sınır dışı edilmediyse, Troçki bile Fransa'da barınabiliyorsa bu gönül yüceliğinin sonucu değil miydi?

Fred Avrupa'nın üzerine iki lavın aktığını dehşetle görüyordu: Biri kızıl, biri kahverengi. Kızıl kahverengini, bir tür karşı-ateş gibi kışkırtıyordu. Almanya'da Hitler, oyların yüzde doksanıyla Reichsführer seçilmişti ve Stalin'in yolunu kestiğini ileri sürüyordu. Ama Fred bu iki adamın, bu iki diktatörün aynı yapıda olduğunu gayet iyi biliyordu. Yalnızca söylevler değişiyordu. Bunca farklı mıydılar? Bir süre sonra tuhaf bir şekilde birbirlerine benzeyeceklerdi.

Alfred Barthélemy tüm bu olayları, karar mekanizmasına dahil

olanların uzağında izliyordu. Rusya'da kaldığı sırada; harekete geçirenlerin bile pek iyi kavrayamadığı, yeterince belirgin olmayan saikleri, diğer "yönetilenler"den kimi zaman daha çabuk analiz edebilecek kadar yakınında bulunmuştu bu mekanizmanın. Fransız Komünist Partisi'nin güçlü adamı Doriot, niçin al aşağı edilmişti? Stalin'e biat etmiş rakibi Maurice Thorez, (Grange-aux-Belles'de toplanmış binlerce komünistin karşısında) bir saat boyunca Doriot'yu mahkûm etmek için, onu Leninizm'in ilkelerinden kopmakla, FKP'nin örgütlenmesini dağıtmakla, Troçki gibi proletaryaya düşman bir yönde ilerlemekle, sosyalistlerle ortak bir cephe kurmaya teşebbüs etmekle suçlamak üzere Fransa'ya geri geliyordu. Troçki gibi Doriot da KP'den dışlanacak ha, ne münasebetsizlik! Bu acayip karma yalnızca görünüşte böyle, yakında kartlar karışacak diye düşünüyordu Fred kendi kendine. Aslında Doriot ile Stalin çok benzerler. Stalin, Kremlin'den binlerce kilometre uzakta bile olsa, hiçbir rakibe hoşgörü göstermez. Thorez'e oynuyor olması, Torez'in GPU'nun ve Kremlin'in tezgâhlarında kusursuzca şartlandırılmış olmasındandır. Bundan böyle Fransız Komünist Partisi, Stalin'in emirlerinde olacak. Hiç kuşku yok.

Fred, *Le Libertaire*'de bu konuda bir dizi makale yazdı. Ama ne yazık ki bunlar, kolaylıkla ikna olan anarşist militanların dar çevresinin dışına ulaşıp etkili olamadı. Fransız politikacılar gayet kusursuz bilgilerle dolu ve tamamen geleceğe yönelik bu makaleleri okumaya zaman ayırsalardı, felakete yol açan yanlış adımlardan kurtulurlardı. Ama ne Élysée'de ne de Palais-Bourbon'da *Le Libertaire* okunuyordu.

Fred, *Libertaire*'in lokallerinde Germinal'e defalarca rastlayınca şaşırdı. Ama oğlu her seferinde gizleniyordu. Germinal'in ondan niçin kaçtığını anlayamıyordu; çünkü gazete bürosundaki varlığı onun yalnızca hoşuna gidebilirdi. Yoldaşlara sorduğunda, Germinal'in işlere yardım ettiğini, paketleri gönülü olarak taşıdığını, yararlı olmak istediğini söylediler. Germinal'in Fred'in oğlu olduğunu öğrenince de pek şaşırdılar; çünkü delikanlı bu akrabalığa dair hiç bir imada bulunmuyordu.

Fred'in bu muamma üzerine duracak zamanı olmadı; çünkü Makhno'nun sağlık durumu iyice bozulmuştu ve Fred giderek daha sık Vincennes'a gidiyordu. Kimi zaman Galina da kocasının yanına

geliyor, İspanyol yardımlardan gelen paranın birazını tırtıklıyor ve birkaç günlüğüne kızlarını onun yanına bırakıyordu.

Bu zamanlarda Makhno, kestane ağaçlarının altında küçük kızıyla bitmek bilmez gezintilere çıkıyordu. Adımları onu hiç şaşmaz bir şekilde her seferinde kışlaya götürüyor, askerlerin talimini saatlerce seyrediyordu. Lucia onu kolundan çekiyor, sıkıntıdan ağlıyordu. Lucia'yla birlikte yavaş yavaş geri geliyor, yol boyunca meyhanelerde duruyordu. Lucia, kör kütük sarhoş olan babasını kırmızı tuğlalı binanın merdivenlerinden çıkarmayı başarmak için yoldan geçen insaflı beylerden yardım istemek zorunda kalıyordu.

Fred Makhno'yu kimi zaman bu içler acısı durumda buluyordu. Kırk yaşındaki Makhno, ufak tefek bir yaşlıya benziyordu. Yüksek elmacık kemikleri zayıflıktan abartılı bir şekilde çıkmış, ona iyice Moğola benzer bir görünüm veriyordu. Sürekli öksürüyor, giderek daha az konuşuyor, hüzünlü gözlerini Fred'e dikmekle yetiniyordu. Bakışları ona teşekkür ediyordu. Genelde hiç kimseyle görüşmüyordu; huysuzluğuyla ve Fransızca öğrenmeyi başaramadığından söyleşmenin imkânsızlığıyla tüm yakınlarını bıktırmıştı. Odasında, lime lime olmuş pardösüsü üzerinde, başında bir bere, yola çıkmaya hazır duruyordu; oraya, doğuya gitmeye hazırdı. Takıntısı.

Bir gün Makhno, büyük çabalarla, hasır iskemlesinden doğruldu ve topallayarak yürüdü, dönüp durdu ve ceketinin eteğinden asılıp Fred'i sarstı.

"Sana söylüyorum... Biliyorsun, devrim..."

Makhno'nun düşüncesinini ifade etme çabası, şakaklarındaki damarları şişiriyordu.

"Ne demek istiyorsun?" diye sordu Fred. "Devrim, eee?"

"Asla, asla, asla devrim herhangi bir ideolojinin doğrulanması olamaz. Anarşist bile olsa. Devrim her ideolojinin imhası olmalı."

Bu ifade, Makhno'nun ağzından işittiği bu son ifade, ömrü boyunca Fred'in peşini bırakmadı. Fred için Makhno'nun gerçek tılsımı unutulmasın diye Kremlin'de belleğine kazıdığı *makhnovitchina*nın son saatlerinin anlatısından çok, işte bu söz olacaktır. Bu ona birçok hakarete mal olacaktır.

Seguin Adası'nın düzenlenmesi tamamlanıyordu. Sanki Seine'e dev bir zırhlı savaş gemisi demir atmış gibiydi. Fabrikayla tek bağlantısı demir bir köprüydü. Savaş gemisine benzetilen bu Seguin Adası, Renault işçileri için bir tür provokasyondu, zindan bekçisi, kımıltısız bir tür nöbetçiydi. Çalışma koşullarının kötüleşmesi ve ücretlerin azalmasıyla haklılığı gayet artan grevler çoğaldı. Büyüyen makineleşme, kalifiye el emeğine zarar veriyordu. Fred, kalifiye olmasının yakında metalürji dalında bir engel haline gelip gelmeyeceğini bile düşünüyordu. Avadanlık eksikti. Bir tornacı pergeli için sekiz işçi itişiyordu, bir elması kim kullanacak diye, onu birden çekişiyordu. El emeğinin yerini giderek daha çok makineler alıyordu. Elli tonluk bir şahmerdan, üç darbede her işi görüyordu. Tek bir el hareketiyle bir yaprak sac, içi dışı işlenmiş bir hal alıyordu. Ingersoll, Lees-Bradner, Ajax araç takımları dev gibi, büyüleyici ve ürkütücü bir donanım oluşturuyordu. Artık burada insana yer yoktu. Fred'in çalıştığı yüksek ölçüm atölyesi, henüz bu tamamen insansızlaştırmanın uzağında duruyordu. Buna karşılık, elektrik santralı, ölçü ayarları, karoserler ve otorayların montajı arasında bölüştürülen Seguin Adası'nda işletme öylesine vahşiceydi ki Şeytan Adası deniyordu bu adaya.

Kapı dışarı atılma tehdidi, özellikle hoşnutsuzlar üzerinde ağır baskı oluşturuyordu. Yabancılar çoktan işten çıkarılmıştı. Gizli bir korku, sağlıksız bir ortam yaratıyordu. Ustabaşıların ajanları, gerçek acımasız gardiyanlar sürekli bağırıyorlardı: "İtiraz eden varsa, yallah dışarı! İş bulma kurumu adam dolu!" Kimi günler, saat sekiz otuzda, falanca atölyede parça yokluğundan dolayı bandın durduğu anonsu yapılıyordu: "Yemekten sonra gelin!" Saat on üç otuza kadar meyhanede beklemekten başka çare kalmıyordu. O saat geldiğinde de ustabaşı ajanları kimi zaman, "yine iş yok, yarın gelin!" diyorlardı. Gündelik ücret kaybedilmiş oluyordu. Kimi zaman ise, tersine, işsiz geçen zamanı yakalamak gerekiyordu. Sabahın saat altısında şunu diyorlardı: "Akşam sekize kadar kalın, geciktik."

Kimi haftalar Fred, yirmi saatten fazla çalışmamış oluyordu. Kazancındaki bu eksikliği Rusça'dan tercümeler yaparak telafi ediyordu. Fred işini yoluna koyabiliyordu ama birçoğunun kemer sıkmaktan başka çaresi yoktu.

Vincennes ziyaretlerinden biri sırasında Fred, Makhno'yu bulamadı. Komşuları, "tüberkülozlu Rus"un Tenon hastanesine götürüldüğünü söylediler.

Fred Belleville yönüne geri döndü, Ménilmontant'da, hastane olmuş bu büyük kışlaya gitti. Makhno, diğer fakirler arasında, yatakların üst üste yığıldığı tüberkülozlular salonunda uyukluyordu. Ayağındaki yaradan dolayı yine ameliyat etmişlerdi; ama nafile. Fred ve Makhno birbirlerine yoğun biçimde, sessizce baktılar, birbirlerine söyleyecek şey bulamıyorlardı.

Wells'ten ona söz eden Germinal oldu. İngiliz Herbert George Wells, *Zaman Makinesi*'nin yazarı, Lenin'in "yararlı aptallar"adını verdiği ve 1920 yılında Moskova'da görmüş olduğu ünlü yazar, Lenin'in tahmininden daha az uysaldı. Germinal, *Le Libertaire*'in önünde karşılaştıklarında, sanki kesintisiz bir söyleşiye devam ediyorlarmış gibi duyurdu:

"Biliyor musun Wells Stalin'le buluştu. Gürcü onu Lenin'den daha fazla tavladı."

Fred oğluna şaşkınlıkla baktı. Bunları nereden biliyordu?

"Wells mi? Wells'le niçin ilgileniyorsun?"

Germinal gülümsedi. Bu dev adamın bebeksi yüzünde yeniden Flora'nın saf bakışları belirmişti!

"Demek böyle... Günün birinde senin Lenin'i yüzüme çarpacağın aklıma bile gelmezdi! Tüm bunların senden çok uzak olduğunu sanıyordum!"

"Uzaktı. Ben yakınlaştım. Kazma kürek kullanmak, insanın başının rahat etmesini sağlar."

"Yatılı okuldayken benim ziyaretlerimi reddediyordun. Seni tedirgin etmek, seni zorlamak istemiyordum. Bana surat asmaya hakkın vardı."

Germinal babasına dostça vurdu. Fred sendeledi.

"Hay allah, gücünün farkında değilsin."

"Ben kimseye gücenmiyorum. Senin kendi yaşamın var, Flora'nın da. Benim de kendi hayatım olacak umarım."

Annesine adıyla hitap ediyordu. Bu o dönemde çok yaygın bir

durum değildi. Annesini sık sık görüyor muydu? Peki Flora söylediği kadar zenginse, tek oğlunun yol yapım işçisi olmasına, her türden kötü hava koşullarına maruz kalmasına nasıl izin verebiliyordu?

"Flora n'oldu? Görüyor musun?"

"Evet, evet, sık görüyorum. Montmartre'da tahammül edemeyeceğim biriyle oturuyor, parasını araklıyor. Flora tablo satıyor."

"Baskin'in tablolarını mı?"

"Hayır. Onları koruyor. Onlar onun altın yığını. Ara sıra bir külçeyi gözden çıkarıyor; sırf resimlerin piyasası sürsün diye. Başka ressamların tablolarını satıyor. Zengin. Çok da güzel!"

"Zengin, bir de seni çamurlarda debelenmeye bırakıyor!"

"Neden olmasın! Açık havada çalışmayı severim ben. Sen de işçisin."

"Yol işçiliği meslek değil."

"Niye? Gayet iyi meslek. Patlamış bir gaz borusunu kurtarmak için bir parça toprak kazdığını hayal et. Kas lazım. Bende de var. Bundan yararlanalım. Ama Wells, Wells seni şaşırtmıyor mu? Onu ikna etmeyi başaramayan Lenin ona şunu demişti: "On yıl içinde gelin göreceksiniz!" Geri döndüğünde ise hoşuna giden tek şey Stalin!

Fred Germinal'e gözlerine inanamadan bakıyordu. Daha dün sessiz ve düşman duran Germinal, aniden onunla bir dost gibi konuşmaya başlamıştı.

Germinal ona yeniden vurdu, Fred sıyırttı.

"Bu... (yol işçisi diyecekti) yumurcak tavırlarınla sinir bozucusun. Yaba gibi ellerin canımı acıtıyor."

"Burada sizi gözledim, hepinizi, anarşistleri. Ivır zıvırınızı okudum, kitaplarınızı, hepsini. Hatta *Evlatlarını Yiyen Satürn*'ü bile! Senin Rusya'da gördüklerini, orada neler yaptığını öğrendim. Düşündüm, artısını eksisini tarttım. Sonuçta, Birliğe katıldım."

"Bunu düşünebilseydim..."

Germinal cebinden bir tomar kâğıt çıkardı ve babasına uzattı.

"Al, oku bunu, İngilizce'den tercüme. Bir arkadaş sokuşturdu cebime."

Bu da olacaktı ha! Batılı biri sonunda Sovyet bürokrasisine hayran kalacaktı! HG Wells'ti bu. Komünist olmayan biri, Marx'ı bile "en

kötüsünden bir tıraşçı" olarak kabul eden biri, Stalin'e övgüler yağdırıyordu: "Daha temiz yürekli, daha dürüst, daha adil birine asla rastlamadım... Konumunu kimseyi ürkütmemesine borçlu, herkes de ona güveniyor."

"İnanılır gibi değil. İntihar etmek bu! Ya sen, tüm bunlara inanıyor musun sen?" diye sordu Fred.

"Dalga geçiyorum."

"Ben geçemiyorum. Ben hepsini gördüm, anlıyor musun?" dedi Fred öfkeyle. "Hepsini. Seni gördüğüm kadar yakınımda. Ben buna gülemem. Elleri kan içinde. Kızıl bayrak, ucundan kan damlayan bir bez parçası."

Temmuz ayında, Alfred Barthélemy iç karartıcı haberler aldı. Önce, Nestor Makhno'nun bir torakoplastinin ardından Tenon hastanesinde ölümü. Fred'in haberi olana kadar Makhno yakılmış ve külleri komşu Père-Lachaise'deki küllüğe konmuştu bile. Sonra, yasadışı bir ağ yoluyla Almanya'dan sızan haber: Goebbels'in "kızıl Yahudi domuzu" olarak damgaladığı Erich Mühsam, bulunduğu toplama kampında S.S.'ler tarafından işkence edilmiş ve asılmıştı.

Umut aniden güneyden geldi, İspanya'dan. Orta ve Doğu Avrupa'nın tersine, liberter hareket burada sürekli alan kazanıyordu. Katalonya'da ve Aragon'da anarşist ayaklanmalar meydana geliyordu. Asturya madencileri genel bir grev başlatmıştı. Fred her yerde Durruti'nin izini keşfediyordu. Ekim ayında yeniden tutuklanan Durruti, hapse mahkûm edilmişti.

Fransa, İngiltere, Avusturya; diktatörlükten henüz kurtulmuş olan bu ülkeler düşüşleri içinde uyukluyorlardı. Yöneticileri hiçbir şey fark etmiyor, hiçbir şey anlamıyordu. Ya da kendisini yiyip yutacak yılanın büyülediği tavşan gibi, kendilerini Moskova'nın, Berlin'in, Roma'nın sirenlerinin büyüsüne kaptırmışlardı. Güçsüz Fransız Hükümeti'nin yeni güçlü adamı Pierre Laval, Mussolini'yle gayet iyi anlaşıyordu, Moskova'ya kabul edilmiş kapitalist bir cumhuriyetin başbakanı Stalin'le yemek yiyordu. HG Wells gibi o da büyülenmiş olarak geri dönüyordu. "Stalin iyi biri" diyordu. Gayet popüler biri olan, neredeyse Doriot kadar popüler olan bu Laval, Alfred

Barthélemy'ye pek güven telkin etmiyordu. Ona Vigo de Almereyda'yı fazlasıyla hatırlatıyordu. Almereyda gibi Laval da kendi reklamını sağlama almak için basın kralları üzerinde etkisini kullanmayı iyi biliyordu. Almereyda gibi bu eski sosyalistin, bu halk adamının da büyüklük takıntısı vardı. Şatosu, bir aristokratla evli kızı... Tek farklılık, Almereyda yakışıklı ve züppeydi, Laval ise çirkin ve kabaydı. Ama bu kabalık ona, kömürcülerin sempati duymasını sağlayan ayak takımına özgü bir hava veriyordu.

14 Temmuz 1935'te Fred Halk Cephesi'nin Bastille'den Nation'a yürüyüşüne tanık olduğunda, yarım milyon insan, başlarında radikal Daladier, sosyalist Blum ve komünist Thorez olmak üzere, hepsi de yumrukları havada, kızıl ve üçrenkli bayrakların ardından dindarca yürüdüklerinde duyduğu öfke, en unutulmaz makalesini yazmasına yol açtı. *Le Libertaire* yazıyı ayrı olarak bastı, geniş çapta dağıttı, bütün mebus ve senatörlere, tüm gazetelere yolladı. Üsluptaki şiddet, konunun orijinalliği, yazıdan alıntıların tüm basında, hatta *L'Humanité*'ve *Le Populaire*'de bile (verip veriştirmek için) yayımlanmasına yol açtı.

Fredr Barthélemy bu kadar ayrıksı ne söylüyordu?

Makale küfür niteliğindeki şu cümleyle başlıyordu: "Fransa artık kilisenin büyüğü değil, Sovyetler Birliği'nin küçük kardeşidir."

Laval'ın manevralarını, Mussolini faşizmiyle ve Stalinci faşizmle anlaşmalardan dem vurarak teşhir ediyordu. Her iki durumda da faşizmin söz konusu olduğunu vurguluyor ve bu konuda Romain Rolland'ın henüz körleşmemişken sarfettiği cümlesini hatırlatıyordu. Romain Rolland niçin bugün aniden, Gandhi'den vazgeçip Stalin'i tercih etmişti? Çünkü, diyordu Barthélemy, Romain Rolland'ı zihnen asla elde edememiş olan Komintern, onun duygularını ele geçirmişti. Romain Rolland'ın tam da hayatına bir Rus kadının, Maria Pavlovna'nın girdiği –ve hiç yanından ayrılmadığı dönemde– Stalinizm'e geçmesi tuhaf bir çakışma değil midir? Geçen ay Romain Rolland'ı SSCB'ye götüren ve ona tercümanlık eden Maria Pavlovna'dan başkası değildi. Bu arada da meşru karısı olmuştu. Göreceksiniz, diye sözlerini bağlıyordu Fred Barthélemy, Sovyetlerin dişi denizaltıları, bizim entelektüellerimiz arasında başka beklenmedik görüş değişikliklerine de yol açacaklardır. Ma-

ria Pavlovna'nın ardından, şimdiden çok sayıda Süvari Elsalar dört nala koşturmaktadır.

Fred, Galina'yı düşünüyordu. Bu problemi asla kendi açısından düşünmemişti; şimdi ona aşikâr geliyordu: Kendisi de bir güzele esir düşmüştü. Kamenev ve Zinoviev onu uzun süre Galina aracılığıyla sessiz, uysal, hem de fazlasıyla uysal bir halde tutmamışlar mıydı?

Romain Rolland'ın özel yaşamının bu şekilde ifşa olması skandal yarattı. Ayrıca Fred'in, III. Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki eski parlamenter aşırı solu, mutlak erk sahibi bu radikal partiyi, daha iyi boğmak için iyice kucaklayan azılı düşmanı Komünist Parti tarafından aldatılmaya ses çıkarmayan Sosyalist Parti'yi, gülünç düşürüş tarzı, 14 Temmuz'a dek sola bağlılığını unutacak kadar paranın güçlerine bağlı bu partiyi hırpalayış tarzı; elbette ki sağcı basının çok hoşuna gidiyor, Fred'in yazısından uzun uzun alıntılar yapıyorlardı. Thorez, diye yazıyordu Fred, bugün Moskova'nın emrinde, dün savunduğu her şeyi inkâr ediyor; çünkü Rusya'nın politikası ona bunu emrediyor. Thorez'in, sağa çark edişi, Laval'ın imzaladığı Fransız-Sovyet işbirliği paktının sonucudur. Fransa şimdi Stalin'in askeri müttefiki olduğundan, artık Fransa'nın yeniden silahlanma politikasını onaylamaktan başka bir şey yapamaz ve Thorez emekçilerin vatanının savunulmasının, Fransız ordusunu desteklemek anlamına geldiğine militanlarını ikna etmelidir... Radikallerle birlikte koro halinde *La Marseillaise*'in söylenmesi, kızıl bayrakla birlikte silah çatan üçrenkli bayrak, "halkın kızı" Jeanne d'Arc işte buradan kaynaklanıyor. Alfred Barthélemy'nin kullandığı ifade, taşlama yazarları tarafından bile yeniden kullanılabilecek tarzdaydı: Stalin ile Laval Fransız proletaryasını üçrenge boyadılar. Artık başkalarının karşısına çıkarılabilir olan komünistlerin, vatanseverlikte Croix-de-Feu'yü geride bırakacağını göreceksiniz...

Son olarak da haziran ayında kongre toplamış olan AEAR'yi (Devrimci Yazar ve Sanatçılar Birliği) teşhir ediyordu. Bu kongrede Alain, Barbuse, Romain Rolland ve Victor Margueritte'in yanına yeni adlar katılmıştı: André Malraux, Aragon, Gide, Élie Faure. Gerçekte, diyordu Fred Barthélemy, bu inisiyatif, Fransız entelijensiyası içinde Stalin yanlısı hareketlere yol açmak için, dernekler ve kongreler ör-

gütlemekte uzmanlaşmış komünist tezgâhlardan kaynaklanıyor. Ben de Moskova'da bu türden sayısız manevra düzenlediğimden gayet iyi biliyorum, eminim, diye vurguluyordu Fred Barthélemy.

Temmuz 1935'ten itibaren Fred Barthélemy ünlendi, İkinci Dünya Savaşı başına dek de ünlü kalacaktı. Gün ışığına çıkışının ilk sonucu, derhal Renault fabrikalarının kapısı önüne konmak oldu. Aniden işsiz kalan Fred, hem de bir iş bulmanın imkânsız gözüktüğü bir dönemde, Rusça biliyor olmasının faydasını görmeye başladı. Çevirmenler çok az sayıda olduğundan ve Rusya giderek daha fazla gündeme oturduğundan, iyi bir ücret karşılığı olmasa da yitirdiği gelirini bu tür işlerden telafi edecek kadar sipariş alabildi. Renault'da çalıştığı ve meslektaşlarıyla birlikte ücret artışı taleplerine katıldığı dönemlerdeki ücretinin düşüklüğü, tercümeleriyle kazandığıyla kıyasladığında çok net bir şekilde gözüne batıyordu. İşçiler sovyet cenneti düşleri kuruyorsa eğer, onları buna teşvik eden, vidalarını iyice sıkan patronlarıydı Fred, Louis Renault'yu nitelemek için *L'Humanité*'de geliştirilen sıfatları hatırlıyordu: Halkın soyguncusu, büyük sömürücü, koca köpekbalığı, kan emici... O otokratın fotoğraflarını hatırlıyordu; bu adam için on yıl boyunca çalışıp durmuştu, bir kez bile karşılaşmadan, fark bile edilmeden. Tıraşsız bir yüz, kocaman kaşlar, kemerli, kuş gagası gibi bir burun, kocaman bir çene, uzun ve gür saçlar. Kısacası küçük bir Stalin, o da kendi prensliğinde bir diktatör.

Halk Cephesi şenliklerinden bir ay sonra, Moskova'dan Barbusse'ün cesedi getiriliyordu. Barbusse Rusya'da "soğuk algınlığı" nedeniyle dolayı aptalca ölüvermişti. Emekçi kitleler cenaze törenine katılabilsin diye Komünist Parti, tabutu Grange-aux-Belles'e yerleştirdi ve Chapelle Kapısı'nda büyük bir toplantı gerçekleştirebilmek için cumartesiyi bekledi. Merak içindeki Fred oraya gitti, metrodan güçlükle indi, sürüyle insan üst geçitlere bağlanan merdivenlere tünemişti.

Fred uzun korteji takip etti. Başta Barbusse'ün büyük bir portresi kalabalığın üzerinde sallanıyordu. Genç kızlar yazarın her kitabından birer tane taşıyorlardı. Kızıl bayrakla süslü siyah arabanın çevresinde savaş gazileri, tekerlekli sandalyelerinin tekerlerini kollarıyla

döndürerek ilerliyorlardı. Barbusse, Père-Lachaise'deki Makhno'nun yanına gelmişti. Ama anarşist, adsız küllükte kaybolurken komünist; Federeler Duvarı yakına yerleştiriliyordu.

Fred ilk kez Cachin'i gördü. Pos bıyığıyla, yaşı ilerledikçe Vercingétorix'e benzemişti. 1919'da Bolşeviklerden nefret eden Cachin, bugün Fransız Stalinciliğinin büyük örgütleyicisiydi. Cachin, yaptığı cenaze konuşmasında, Barbusse'ün Stalin'e ve politikasına bağlılığını belirtti. Barbusse'ün Stalin'i, "bilgin kafalı, işçi görünüşlü, sıradan asker giyimli adam" diye adlandırdığını söyledi. "Henri Barbusse'den daha Stalinci kimse yoktu" diye sözlerini bağlarken Cachin'in sesi titriyordu.

Birkaç gün sonra Fred *Libertaire*'de, Makhno'nun evinde ara sıra fark ettiği Ida Mett'e rastladı. Altüst olmuş bir haldeki Ida, Fred'e "Sovyetlerin Kanlı Şafağı" (yani Kronştad) üzerine bir metin kaleme aldığını ve elyazmasını, dergisi Proletarya Devrimi'nde yayımlasın diye Monatte'a gösterdiğini söyledi. Monatte reddetmişti. Troçki'ye karşı fazla olumsuz bulmuştu metni.

Demek ki sürgündeki Troçki, her türlü hoşgörüden yararlanıyordu. Düşüşü tüm günahlarını bağışlatmıştı. Stalinci olmayan sol, Troçkizmin istilası altındaydı. Monatte bile hakikatin dile getirilmesine karşı duruyorsa!

"Ya Makhno'nun anıları?" diye sordu Fred, "onları düzenlemeyi tamamladın mı?"

"Ben *makhnovitchina*'nın anılarını kurtardım. Ama onları yayımlamayı kim kabul edecek? Makhno bir günlük de kaleme alıyordu. Bana okuttu. Ben düzelttim. O da yok oldu."

"Belki Galina..."

"Evet, Galina ile Voline."

"Nasıl, Galina ile Voline mi?"

"Galina şimdi Voline'in karısı. Elyazmasını ölünün yastığı altında bulup yaktılar."

"Söylediğine kendin inanıyor musun?"

"Elimi kesecek kadar! Galina ile Voline dostumuzun cesedi üzerindeki iki akbabadır."

Fred, şaşkınlık ve inanmazlık içinde Ida'ya bakıyordu. Voline yal-

nızca Makhno'dan ününü çalmakla kalmamıştı, şimdi de karısını alıyordu.

"Makhno da yakıldı" dedi. "Dostumuzdan geriye kalan yalnızca kül dolu küçük bir kavanoz. Ama biz onu unutmayacağız. *Makhnovitchina*yı unutmayacağız. Kronştadt'ı unutmayacağız. Sana yemin ederim Ida. Kaybedenlerin belleğinin yok olup gitmemesi için birkaç kişi yeter."

Alfred Barthélemy Flora'yı yine Germinal aracılığıyla buldu. Biraz paldır küldür biri olan Germinal, her zamanki alışkanlığıyla bir gün babasına, Flora'nın adamından kurtulduğunu, Montmartre'daki büyük atölyenin artık ona ait olduğunu anlattı.

"Gidip onu görmelisin. Çok uzun süre yalnız kalmaz. Yararlan bundan."

Fred bu öneriyi elinin tersiyle bir kenara itti.

"Benden söylemesi" diye devam etti Germinal, "karar verecek olan sensin. Ben sadece komisyonumu alırım. Ünlü olduğundan beri seni dikizlemekten hoşlanıyor. Hayır, hayır, sandığın gibi değil. Satacak kadar ünlü kişi var onda. Atölyesi resmedilmiş ünlülerle dolu. Ne yani, beni siz ikiniz yaptınız, bu bile yeniden görüşmeye değer."

Germinal ile babası arasında tuhaf bir yakınlık oluşmuştu. İkisi de gerektiğinde babalık ve oğulluk ilişkilerinden sıyırılabildikleri için ve onları yalnızca militan yaşam birleştirdiğinden, baba oğuldan çok arkadaş gibi davranıyorlardı. Sonuçta, aralarında on dört yaş vardı ve eğer Germinal, Fred'e biraz saygı duyuyorsa bu hiç tanımadığı baba için değil, gırtlağına kadar deneyim dolu bir ağabeye duyulan hayranlıktı.

Fred uzun süre dayanamadı. Flora onu yeryüzünün öte tarafından çağırsa bile, koşup yetişmek için elinden geleni yapardı. Montmartre Billancourt'un o kadar uzağında değildi.

Flora'nın yaşadığı atölye, bir binanın tepesiydi. Pencerelerden kuş bakışı Paris manzarası görülüyordu. Flora Fred'e mihenk noktalarını göstererek eğleniyordu. Garları gösteriyor, Pantheon'un ve Invalides'in kubbelerini, Notre-Dame'ın kulelerini gösteriyordu ve önde, Sainte-Chapelle'in oku. Fred Paris'i hiç böyle, bir tabağa kon-

muş gibi, tamamen gri, çirkin yapılardan yükselen beyaz dumanların kıvrımlarıyla, kabartmalı bir coğrafya haritası gibi görünmüştü. Fabrikalar kendi varlıklarını yüksek bacalarıyla belli ediyordu. Bu bacalardan iğrenç siyahımtırak lekeler çıkıyor, rüzgâr da bunları dağıtıyordu. Fred'in bakışı batıya, Billancourt'a doğru yöneldi, Renault kalesi seçilemeyecek kadar uzaktaydı. Claudine ile çocuklarının Seine'i kaplayan bu sisin ardında kaybolduğunu fark ederek bir rahatsızlık hissetti.

Flora ona atölyenin kapısını açtığında ve omuzlarını açıkta bırakan bu beyaz ipek giysi içinde, daima alagarson kesili sarı saçlarıyla, ten rengi çoraplar içindeki bacaklarıyla belirdiğinde, bir başka dünyaya yuvarlanmış gibi geldi Fred'e; Flora'nın gayet mutlulukla hareket ediyor gözüktüğü, o bulanık ve sapkın dünyaya yuvarlanıvermişti. Fred, Paris'e tepeden bakan geniş camlı pencereye koştu, sanki boşluğa atılır gibi, Flora'dan kurtulmak için. Flora'nın arkasında durduğunu fark etti. Onun kokusunu alıyordu; ama artık balıklı küçük kızın değil, ağır parfümlü zengin bir kadının kokusuydu bu. Pamuk gibi dağılan bir mırıltıyla alaycı sesini işitti. Belleville dediğini işitti. Fred bir tepki göstermeyince, kolunu tuttu ve ona doğuya doğru kaotik bir evler kütlesini ve Buttes-Chaumont'daki ağaçların tepelerini gösterdi.

"Belleville'e tekrar gitin mi?"

"Rusya'dan döndüğümde seni orada aradım. Victor ile Rirette'in evi artık yoktu. O zamandan beri, hayır gitmedim, yarı yolda duruyorum, Père-Lachaise'de."

Makhno'dan, Barbusse'den söz etmek istedi; ama Flora onların kim olduğunu elbette ki bilmiyordu. Neye yarar? Flora'ya doğru döndü, onu süzdü. Onu her gördüğünde, boyunun kısalığına şaşıyordu. Başı, Fred'in göğsünün ancak ortasına geliyordu. Flora mavi gözlerini Fred'e doğru dikti. Gözlerindeki makyaj Montparnasse'takinden daha ölçülü, daha ayrıntılıydı.

"Bak" dedi Flora etrafında dönerek, "her şeyi satın aldım, her şeyi, atölyenin duvarları ve oradaki her şey, tablolar, kendimi bile. Benim Jules'ümden kurtulmanın tek yolu. Nasıl da yapışkan bir tip o! Ama öyle güzel düzüyordu ki! Övgüye değer."

Fred resimleri inceledi. Baskin'inkileri ayırt edebiliyordu. Güzel

çerçevelerle asılmışlardı. Diğer ressam, bu yerin eski sahibi, mekânda hafifçe kekre bir yağ kokusu bırakmıştı. Koku sanki her şeye sinmiş gibiydi.

"Jules'ümün resimlerini arama" dedi Flora. "Onunla birlikte hepsini okuttum. Drouot Hotel'de, eskiciler gibi. Kendime fazla bir şey almadım. Yalnızca şunu hediye ettim..."

Eğri büğrü, küçük bir pastacının portresini gösteriyordu. Tebeşir beyazıyla yapılmış. Fred tabloyu inanılmaz çirkinlikte buldu.

"Soutine" dedi Flora. "Bu adı unutma. Eğer erken satma aptallığını göstermezsem, milyonlar edecek."

Fred bir nü resmin önünde zınk diye kalakaldı. Heybetli, ciddi bir genç kadın, mavi gözlü ve bir kedi dili gibi pembe dudaklar. Flora'yı tanıdı, bu çıplaklığın sergilenişinden rahatsız oldu.

"Evet, benim" diye haykırdı Flora, eğlenmişti. "Foujita'ya da modellik etmiştim. Şimdi onunla tabloların pazarlığını yapıyorum. Germinal sana söylemiştir, artık model değilim. Üst basamaklara tırmandım. Ressamlara ben para ödüyorum. Herkesle düşüp kalkıyorum... koleksiyoncular, satıcılar... Ticaret zekâsı var bende. Balıkçı anne babamdan almış olmalıyım."

İronik bir havada Fred'e baktı.

"Germinal bana partinde ünlü olduğunu söyledi. Artık fabrikada çalışmıyormuşsun. Yazıların ne getiriyor sana?"

"Tesviyecilik yaptığım dönemkinden biraz daha az; ama idare ediyorum, şikâyetçi değilim."

"Zavallı! Değişmemişsin. Hep o lanet kitapların. Hayalci seni!"

Kakmalı, hoş bir mobilyanın kapağını açtı ve şişeler çıkardı.

"Ne içmek istersin?"

"Alkol içmiyorum."

"Hep aynı nakarat. Kırmızı şaraptan başka bir şey içmeyen Germinal, seninkilerle yatıp kalktığından beri sadece su içiyor. Bu erdeminizle eğlenceli olmadığınızı biliyor musunuz?"

Fred omuz silkti. Büyük atölyeyi inceliyor, bazı resimlerin önünde duruyordu. Bulmaca gibi tuhaf bu resimler hakkında soru soruyordu. Odanın yukarısında bir asma kat uzanıyordu.

"Yukarda ne var?"

Flora tereddüt etti, biraz sinsice gülümsedi.

"Yalnızca suluboyalar, çerçeveli, çok güzeller. Görmek istersen merdivenden çık."

Fred balkon gibi bir yere çıkınca şaşırdı. Kürklerle kaplı büyük bir yatak tüm mekânı dolduruyordu neredeyse. Cam altında, yan yana konmuş suluboyalar duvarları tümüyle kaplıyordu. Güzel maviden suluboyalar, çok yumuşak, grotesk ama sevimli pozlarda sayısız kişi. Bu figürler Fred'e bir şeyler hatırlattı. Evet, Odessa! Odessa'nın halk mağazalarındaki tabelalar. Sordu:

"Bir Rus mu bu ressam?"

"Chagall mı? Evet, bir Rus Yahudi'si."

Flora kürklerin üzerine uzandı. Dirseklerine dayanmış, gövdesini kaldırmıştı. Bacakları yatağın kenarından sallanıyordu. Kısık gözlerle Fred'e bakıyordu. Fred, kül rengi bir sabah vakti Les Halles'e gelen küçük kızı görüyordu. Kaç yıl geçmişti? Yirmi dört yıl! Çıplak ayaklı küçük kız.

Bugün, Flora'nın bacakları parlak ipekle maskelenmişti ve britli ayakkabılarının yaldızlı tokaları mücevher gibi parıldıyordu. Aniden uzandığında giysisi kalçalarını iyice ortaya çıktı. Fred bacaklarındaki jartiyer izlerini gördü. Bocaladı ve yatağın üzerine düştü, Flora'nın üzerine, tüm o olağanüstü geçmişinin üzerine, asla unutulmayan, unutulmaz geçmişinin üzerine. Sonradan olan her şeyi, çocukluk yıllarından sonra, savaştan beri, ayrılıklarından beri meydana gelen her şeyi yok etmek istercesine şiddetle birbirlerine sarıldılar. Birleşirlerken, zamanı yok etmek istiyorlardı. Eski dokunuşlarına yeniden kavuşmuşlardı. Ama bedenler artık aynı değildi. Fred'in bedeni daha kemikli, daha sert olmuştu; Flora'nınki daha yuvarlak, harikaydı; ama Belleville'deki Flora'nın bedeni değildi. Bedenlerini, okşayışlarını, öpüşlerini yeniden keşfetmeleri epey zaman aldı. Çok uzun zaman. Fred cinsel organının arzusuna cevap vermediğini, Flora'nın içine giremeyeceğini şaşkınlıkla fark ediyordu. Bu fiyasko ihtimalini düşündükçe, erotizmin alışıldık mekanizması daha da az işliyordu. Bu yenilginin utancı sonunda onu felç etti. Aniden Flora altından sıyrıldı ve yarı öfkeli, yarı alaycı kenara çekildi.

"Böylesi daha iyi Fred. Nerdeyse güç bir duruma düşecektik! İn-

san seninleyken her şeye hazır olmalı. Yine de daima birbirimizi seveceğiz. Ben, seni daima seveceğimi biliyorum, tüm o çocuk aşkımla. Sen, sen beni yeterince sevmiyorsun, görüyorsun işte."

"Belki, tersine, fazlasıyla seviyorum, Flora."

Flora pembe iç çamaşırlarını tekrar giydi, çoraplarını bağladı. Fred, pek de temiz olmayan külodunun görünmesine aldırmadan Buttes-Chaumont'da taklalar atan küçük kızı hatırlıyordu. Fred'in küçük kuşunun elinden iş gelmiyordu o sıralar!

Asma kattan indiler, çok üzgündüler. Sahanlıkta Fred'e eşlik eden Flora, ayak uçlarına yükselerek Fred'in boynuna sarıldı, uzun uzun. Sonra da ona laubali bir ifadeyle,

"Git hayatını yaşa" dedi.

4

Halk Cephesi Halk Ucubesi

"...İktidar bir kez daha zafer kazanmış olacak. Asla ölmeyen, ancak küllerinden yeniden doğmak üzere düşen Ezeli İktidar; bir devrimle ya da devrim adı verilen şu kıyımlardan biriyle hakkından geldiğinizi sanırsınız onun; ama tersine, işte karşınızdadır, dokunulmamış, yalnızca renk değiştirmiş, kimi yerde kara, kimi yerde kızıl ya da sarı, yeşil, mor; halk ise boyun eğer, eza çeker ya da uyum sağlar."

Oriana Fallaci, *Bir İnsan*, 1979.

Fred Barthélemy'nin kuşağından olup da hapse girmekten kurtulmuş devrimci militan enderdir. SSCB'den zamanında firar etmeseydi, Fred de en azından, Kırgız steplerine sürülen Victor Serge'in kaderini paylaşırdı. İki suikasttan yara bere almadan kurtulmuştu; fakat 1935 yılı sonunda basit bir düşünce suçu işlediği gerekçesiyle altı ay ceza çekti. Artık biraz rutinleşmiş olan, sömürgeciliğe karşı bir kampanyaya katıldığından, diğerlerinden ne daha fazla ne daha az sert bir makalesi sömürgeler bakanının hoşuna gitmeme şansızlığına uğramış ve bakan ceza talebinde bulunmuştu Tutuklanan Fred alelacele yargılandı. Santé'de hücreye konunca da kendini aniden dünyayla bağı kopmuş, tecrit olmuş ve edilgen bir konumda bu-

luverdi. Tam da Avrupa'nın yeni bir boğazlama çılgınlığına, yeni bir din savaşına yuvarlanacağı andı.

Çünkü şimdi Marksist enternasyonale faşist bir enternasyonal karşılık vermekteydi. Sosyalizmin bu iki değişik halinin, sözlerden daha şiddetle çatışacağı an gelecekti. Ama sözler bile genellikle silah sesi gibi patlıyordu. *Solidarité Française*'in bir mitinginde Jean-Pierre Maxence değil miydi şöyle haykıran: "Eğer iktidarı derhal alamazsak neler olacak görmek istiyor musunuz: Saat altıda sosyalist basın ortadan kaldırılacak; saat yedide masonluk yasaklanacak. Saat sekizde Blum kurşuna dizilecek."Maurras da bunu onaylıyordu: "Politikası bizi İtalyan silah arkadaşlarımıza karşı dinsiz bir savaşa sürüklediği gün, Blum'u fiziksel olarak ortadan kaldırmak gerekecek. O gün, onu ıskalamamak gerektiği kesin."

Bu meydan okumaların ardından iş fiiliyata döküldü. Saint-Germain Bulvarı'nda saldırıya uğrayan Blum, ağır yaralı olarak feci bir halde hastaneye kaldırıldı. Fred Barthélemy asla böyle ölüm tehditlerinde bulunmamıştı. Ne cumhurbaşkanına, ne meclis başkanına, ne sömürgeler bakanına küfretmişti. Yalnızca kendini demokrat ve uygar gören bir ülkeye yakışmayan bazı tutum ve hareketleri ifade ediyor, kamu binalarının cephesine yazılı cumhuriyetin sloganını hatırlatıyordu. Maxence ve Maurras cumhuriyete hakaretler yağdırmaya, iç savaş çığırtkanlığı yapmaya devam ederken, yalnızca barıştan ve kardeşlikten söz etmiş olan o, hapishanede çürüyordu. Normal.

Fred Barthélemy'nin sömürgecilik karşıtı bir kampanyaya katılarak, ittifakları bir kez daha bozduğunu söylemek gerekir. Sömürgelerde olup biten kimseyi ilgilendirmiyordu. Metropol emekçilerinin yüzde ellisinin kısmi işsizliğe maruz kaldığı, tam işsizliğin kaygı verici oranlara eriştiği, kasketlerini gözlerinin üzerine indirmiş sıra sıra işçilerin büyük meydanlarda "Büyük Gece"yi hazırladığı, Champs-Elysées'de kızıl bayraklar sallayan kadınlarla dolu kamyonların geçtiği, "en zengin iki yüz aile" listesinin sokaklarda üç kuruşa satıldığı bir dönemde, Çinhindi, Kongo ve hatta Cezayir başka bir gezegendeymiş gibiydi. Halk Cephesi için ve Halk Cephesi'ne karşı örgütlenen Kutsal İttifak, ayrıcalıklı bir amaçmış gibi gözüküyordu. Fred, bütün politikacı sınıfının sömürgecilik konusunda itaat ettiği bu ses-

sizlik kumpasını parçalamak istemişti. Sesini hiç yükseltmeden, sövüp saymadan, yargıda bile bulunmadan, yalnızca tanıkların aktardığı tartışmasız olguları aktarmakla yetinmişti. En kötü haberler Hindiçin'den geliyordu: Pirinç talep eden ve mitralyözlerle taranan Annamlı yerleşimciler, lejyonerlere verilen esir almakla uğraşmama emri, elektrik vererek işkence yapmanın en yaygın ve en az vahşice yöntem olduğu toplama kampları... 1933 yılında on milyon Annamlı işkenceyle öldürülmüştü.

Bu uzaktaki kurbanlar hücresindeki Fred'in kafasını meşgul ediyordu. Bu ufak tefek sarı insanlar el kol hareketleri yapıyorlar, yüzlerini buruşturuyorlardı. Hatta onların çığlıklarını bile işittiğini sanıyordu. Ama bunlar komşu hücrelerden gelen iniltilerdi. Tuhaf bir şekilde kâbusları, Rusya'daki yaşamından çok savaşta Flandres siperlerinde geçirdiği aylardan besleniyordu. Hubert, ilk Hubert, Almereyda döneminin atölyede arkadaşı, kayıp Hubert, kireçli toprağın yediği Hubert her daim aklına geliyordu. Belki de Fred'in anti-militarizminin, pasifizminin; dostunun bu gereksiz kurban edilişine duyduğu isyandan başka kökeni yoktu.

Hapishaneye pek az haber sızıyordu; o da yalan yanlış, gizlice. Hiç gazete girmiyordu. Mektuplar sansürden geçiyordu. Yalnızca avludaki havalandırma saatinde başka mahpuslarla karşılaşılıyor, haberler kulaktan kulağa yayılıyordu. Fred İspanya'da Frente Popular'ın (Halk Cephesi) yükselişini böyle öğrendi. Mayıs ayında serbest bırakıldığında, seçimlerin galibi Halk Cephesi, Fransa'da da yeni hükümeti kuruyordu.

Solun iktidarı alışını Fred daha önce Rusya'da solumuştu. Bolşeviklerin, sosyalist-devrimcilerin ve menşeviklerin eşyanın tabiatına aykırı bu ittifakı gözünün önünde tekrar canlanıyordu. Fransızların bu komünist, sosyalist ve radikal ortaklığı ona ne kadar benziyordu! Demek ki Rus deneyimi bir işe yaramamıştı. Bu sosyal-demokrat sersemler, küçük Komünist Parti'nin onları yavaş yavaş ama emin adımlarla yiyip yutacağını hissetmiyor muydu? Fred *Le Libertaire*'e muğlaklığa yer vermeyen bir makale yazdı. Rusya'da yaşamış olduklarını bir kez daha hatırlatmakla kalmıyor, dahası, Halk Cephesi'ni Stalinci bir icat olarak teşhir ediyordu:

"Komünist Parti'nin Halk Cephesi'ni desteklemesini tartışmıyoruz, ancak Halk Cephesi'nin fark etmediği şey,destekleniş tarzı: Ucuna idam mahkûmunun asılacağı şu sicim onlardan! Halk Cephesi Kutsal Birlik'tir, Kutsal Birlik savaştır."

Fred, Germinal'le birlikte fabrikaları dolaşıyordu. Kapalı demir parmaklıkların önünde çektiği nutuklar, sonunda işçilerin dikkatini çekiyordu. Siyasi partilerin onları aldatmasına izin vermemelerini, Ekim Devrimi'nin başında olduğu gibi halk sovyetleri kurmalarını, sonra da bu sovyetlerin Bolşeviklerin eline geçmesini önlemelerini söylüyordu. Her zaman iyi karşılanmıyordu. Ustabaşı ajanları, kurt köpeklerini üzerine salıyor ya da polis çağırıyordu. Ama Hotchkiss fabrikasında işçiler onu alkışladılar ve iş aletlerini bıraktılar. Sonra onun peşinden Renault'ya geldiler. Renault'nun metal işçileri de işi bıraktı. Bir süre sonra grev bütün metalürjiye, ardından diğer sanayilere yayıldı. Fred'in ve liberter militan dostlarının arzuladığı gibi, emekçiler kendi yazgılarını ellerine alıyorlardı. Yalnızca iş bırakmakla kalmıyor, fabrikaları da işgal ediyorlardı. Mülkiyetin "kutsal hak"kına bu saldırı, burjuvalarda olduğu kadar Halk Cephesi liderlerinde de şaşkınlığa yol açtı. Bu kendiliğinden gelişen proleter isyan nasıl kanalize edilecekti, nasıl kuşatılacaktı? *L'Humanité* grevlerden ancak dokuz gün sonra söz etmeye karar verdi; ama okurlarına "düzen, sükun ve itidal" öğütlüyordu. Komünist Parti'nin eski genel sekreteri Frossard, şimdi sosyalist olmuş ve çalışma bakanı olarak atanmıştı, güç kullanmayı savunuyordu. İşgal edilen fabrikalardaki özdisiplin karşısında şaşıran patronlar, zor kullanılmasını reddettiler. İşçilerini sosyalistlerden ve komünistlerden daha fazla dinleyen patronlar her şeyi görmüştü!

Burjuvalarda olduğu kadar politikacılar arasında da görülmedik bir şaşkınlık yaşanıyordu: Patronların mallarına el konulması, talana yol açmamıştı. Tam tersine, her atölyede makinelerin temizlenmesi ve bakımıyla görevli gruplar kurulmuştu. Erzak depolarındaki yiyeceklere dokunulmuyordu. Aydınlatma iyileştiriliyordu. Bir şey kırılırsa, telafi etmek için ortaklaşa para toplanıyordu. Kadınlar kocalarını görmeye geliyor, yiyecek getiriyor, giysilerini yamayıp dikiyorlardı. Bekçilik ve teftiş hizmetleri, temizlik ekipleri kuruluyordu. Hatta,

jeton şeklinde bir para bile yapmışlardı. Orkestra kurmuşlardı. Pazarları fabrikada şarkılar söyleyip dans ediyorlardı. Cambaz tiyatrolarında melodramlar düzenleniyordu. Açlıktan ölmedikçe sesini çıkarmayan eski işçiler, patronlar ve polis müdahale etmeden gerçekleştirilen barışçıl devrim karşısında şaşırıp kalmışlardı. Üç haftalık halk kermesi. Tezgâhların prangasından nihayet kurtularak, sessiz makinelerin etrafında gezinerek, buluşarak, tanışarak geçen üç hafta. Ayakta durarak, doğrularak, söz alarak, kendini bu fabrikanın, bütün bu fabrikaların sahibi bir insan olarak hissederek geçen üç hafta. Neşeyle, kahkahayla, huzurla geçen üç hafta.

12 Haziran'da *L'Humanité*'de Maurice Thorez'in şu emri yayınlandı: "Bir grevi son erdirmeyi bilmek gerekir."

İzin bitmişti. Kendiliğinden kurulan işçi sovyetlerinden kuşkuya kapılan Thorez, elindeki bütün imkânlarla bunları parçalamaya çalışıyordu. Bu kadar sınırlı sayıda politik yandaşla, işçi sovyetlerinin hakkından gelmek zordu: Örneğin Renault'da otuz sekiz bin işçiye karşılık yüz yirmi komünist. Bu durumda, mademki işçilere erişilemiyordu, en kolay yol patronlarla pazarlık yapmaktı. Patronların keyfi gayet yerindeydi, toplu sözleşmeleri, kırk saatlik çalışma haftasını, ücretli izinleri kabul ettiler hemen. 13 Haziran'da, Fred ile Germinal'in şaşkın bakışları altında, Renault fabrikalarından, başlarında Frikyalı şapkalarıyla, *La Marseillaise*'i ve *Enternasyonal*'i çalan müzisyenlerle dolu bir kamyon çıktı. Ardından, Cachin ile Blum'un büstlerini taşıyan, çiçekler içindeki bir kamyon geliyordu. Arkalarından, akın akın işçiler, neşeli, zafer işareti anlamında yumrukları havada. Kendilerini balayında sanıyorlardı; oysa bir cenaze törenine katılmaktaydılar.

Takip eden haftalar boyunca, bütün sol basının dilinde "Halk Cephesi Gizemi" vardı. Fred ise bunun, "Gizemlileştirilmiş Halk Ucubesi" olduğu karşılığını veriyordu.

Rusya'daki sürecin aynısı tekrarlanıyordu. Fransa'daki işçi sovyetlerine çok daha hızla el konulmuştu. Halk Cephesi Hükümeti'nden önce Renault'da yirmi beş yasadışı komünist vardı; sonra yedi bin yasal komüniste çıktı sayı. Kadrolaşma kusursuzca gerçekleştiriliyordu.

Fred ve liberter dostları toplantıdan toplantıya, mitingden mitinge koşturuyordu. Bullier Salonu, Buffalo Velodromu, Magic City... Halk Cephesi'nin bütün çabası, bir an için elinden kaçırdığı bu kitleleri yeniden avcunun içine almaya yönelikti. Onların ilgisini çekmek için sürekli şenlikler düzenliyordu. Moskova'da, Berlin'de ve Roma'da düzenlenen törenlere tuhaf bir şekilde benzeyen şenlikler.

Fred'in, *Le Libertaire*'de attığı başlık şöyleydi: "Hitler rejimi iğrenç bir rejimdir. Stalinci rejim de en azından o kadar iğrenç bir rejimdir."

Her iki rejim karşısındaki bu paralel inançsızlık, hem komünistlerin hem de faşistlerin düşmanlığını üzerine çekti. Liberal sol ile geleneksel sağ ise Fred Barthélemy'yi basit biri olarak kabul ediyorlardı. Fred akıl yürütmelerine devam ettikçe, aşırı sağ ile aşırı sol arasındaki bu birliktelikleri, bu çakışmaları vurguladıkça, bu paralellik ona iyice tartışmasız geliyordu. Henüz kurulmuş olan gerçekten faşist ilk parti olan PPF, komünist kayınpederinin "büyük adam"ı, Moskova'da karşıladığı şu Jacques Doriot tarafından yönetilmiyor muydu? PPF'nin politbürosunun yedi üyesinden beşi Komünist Parti'den gelmiyor muydu. Şu Paul Marion daha düne kadar Bobigny'deki propaganda okulunda, Bolşevik militan yetiştirmek için ders vermiyor muydu? Çok zeki olduğu söylenen bir Léon Blum, bu noktada nasıl kör kalabiliyordu? Delesalle bile Fred'in abarttığını düşünüyordu.

"Sonuçta, sol iktidarda işte!" diye itiraz ediyordu.

"Solun iktidarı ele geçirmesi anlamsız" karşılığını veriyordu Fred. "Solun tek bir misyonu var: Yönetenleri sıkıştırıp onlardan toplumsal reformlar koparmak, cumhuriyetin sloganını onlara sürekli hatırlatmak. Her iktidar doğası gereği baskıcıdır... Sol iktidarı almayı reddetmelidir, yoksa kendini inkâr eder."

Cesareti kırılan Delesalle kollarını göğe açıyordu.

"Ya Büyük Gece'nin geldiğine inanan emekçiler, onları ne yapacaksın?"

"Onları desteklemek gerek. Evet, seçtikleri politikacıların vaatleriyle aldatılma riski altındaki emekçiler koşulsuz desteklenmeli."

Nesi var bunların, diye düşünüyordu Fred, sürekli bir iktidar altında toplanıyorlar, sanki özgürlükten korkuyor gibiler... Huzurlu emekli, yaşlı Delesalle, Komünist Parti'den henüz kurtulmuşken sos-

yalistlere katılmanın iyi olacağını düşünmüyor mu? Delesalle kimi zaman Fred'e işitme cihazını kulağından eksik etmeyen Léona'dan daha sağır geliyordu. Palaiseau'daki pazar gezintilerine artık gitmiyordu. Politik faaliyetleri bunalttıkça, Billanourt'ta geçirdiği saatler de giderek kısalıyordu. Ailenin tek geçim kaynağı olan tercümelerine çalıştığından, karısına ve çocuklarına ayıracak pek az zamanı kalıyordu. Eve gelmediği, arkadaşlarında yattığı da oluyordu. Hatta *Libertaire*'in bürolarında ya da Germinal'in küçük odasında kalıyordu.

Halk Cephesi'nin yol açtığı bu hareketlilik içinde Fred, Zinoviev'le birlikte çalıştığı dönemin taşkın hareketliliğine kavuşmuştu. Germinal her yerde ona eşlik ediyordu. Şimdi birbirlerine öyle sıkı bağlıydılar ki ikisi de baba oğul olduklarını unutmuştu. Fred asla dostlardan, yoldaşlardan vazgeçememişti. Birçoğu yok oluyor ama onların yerini dolduran başkaları çıkıyordu. Germinal Fred'in yaşamına bir oğul gibi değil, yoldaş gibi girmişti. Yine de Fred'e yönelik hayranlığında ve sevgi dolu özeninde, evlat olmaktan kaynaklı bir şey de vardı. Birlikte katıldıkları heyecanlı tartışmalarda, Germinal babasını bir an bile gözden ırak tutmuyordu, heybetli yapısıyla onu olası darbelerden koruyordu. Fred'in hem koruması hem dostuydu. Fred hem Halk Cephesi'nin mitinglerinde hem de PPF'ninkilerde muhalif olarak belirliveriyordu. Rusya'da geliştirdiği hatiplik meziyetleri şimdi öyle bir boyut almıştı ki her konuşmasında, beklenmedik ve unutulmaz bir şey vardı.

Bir toplantıda ikisi birden ayağa kalktığında, biri zayıf öteki iriyarı ama ikisi de çoğu militandan bir baş uzun. Evet, ikisinin de ayağa kalktığı her seferinde mırıltılar başlıyordu. Bu can sıkıcı adamların numaralarını göstermek için tekrar geldiklerini görmenin öfkesine, Fred'in ne sunacağına dair merak ve beklenti de karışıyordu. Politik toplantılarda istisnai bir durum olsa da hiçbir zaman boş konuşmadığı; taraflı kabul edildiği için öfke uyandırsa da genellikle orijinal bakış açıları getirdiği; Rusya'yı son derece iyi tanıdığı ve bunca Rusya hayranı arasında, rahatlıkla Rusça okuyabilen ender kişilerden biri olduğundan, birinci elden bilgiler almaya devam ettiği biliniyordu.

Fred komünizmin ve faşizmin önemsiz kişileriyle vakit kaybetmiyordu. Yalnızca büyük balıklara saldırıyordu. Thorez ve Cachin,

Doriot ve Marion. Her iki tarafı da çelişkileri içinde, inkârları içinde sıkıştırıyordu. Cachin'e, şu Frossard'ın (şimdi Halk Ucubesi'nin bakanı olan Frossard'ın) ve bizzat kendisinin, kudretli Troçki karşısında ne acınacak halde olduklarını hatırlatarak onu perişan etmekten sapkınca bir zevk alıyordu. Cachin'in anti-Bolşevik geçmişinden söz ediyor, ironik bir şekilde, Troçki'in potansiyel ihanetini sezmiş olmasından ötürü onu övüyordu. Salon gülmekten kırılıyordu. Cachin sonunda, yuhalar arasında, başını eğerek çekip gidiyordu; sarkık bıyığıyla yaşlı bir foka benziyordu. Her ikisi de son derece iyi tartışmacı olan Doriot ve Thorez ise Fred karşısında daha etkili olabiliyorlardı. Ama Fred yine de Thorez'in çın çın çınlayan sesini bastırmayı başarıyordu.

Fred partisiz bir militandı. Bağlı olduğu Anarşist Birlik denen küçücük grup, savaş öncesi ününü yitirmişti, o kadar önemsiz kabul ediliyordu ki geçen yılın 14 Temmuz yürüyüşünde vali, kara bayrakların üçrenkli ve kızıl bayraklara karışmasını yasaklamıştı ve Halk Cephesi'nin hiçbir kesimi bu durumdan rahatsız olmamıştı. Fred, marjinal ve marjinalleştirilmiş, her türlü gerçek iktidardan yoksun kalmış olsa da Thorez ve Doriot gibi dalkavukluk edilen hatiplerle kafa kafaya, halkın önünde diyalogda bulunmayı başarıyordu.

Fred Barthélemy adını duyurmuştu. Elbette liberter düşünceyi tek başına o temsil ediyor değildi; çünkü mitinglerde Louis Lecoin ve Sébastien Faure'da önemli bir yer işgal ediyordu. Proudhon'un ve Kropotkin'in yandaşları yine de pek kalabalık değildi.

Fransa'da pek kalabalık değillerdi ama İspanya'da sayılamayacak kadar çoktular. Fransızların Halk Cephesi'nden bir ay önce kurulmuş olan İspanyol Frente Popular, Fransız adaşına benzemiyordu. Çünkü İspanya'da Andreu Nin'in POUM içinde birleştirdiği bağımsız komünistler, Stalinci komünistleri aralarına katmamışlardı ve anarşistler özellikle Katalonya'da, çoğunluğu temsil ediyorlardı. Fred, şubat seçimlerinden birkaç gün önce serbest bırakılan Durruti'den haberler aldı. CNT'den ve FAI'den (İberik Anarşist Federasyonu) kaynaklanan bu halk hareketi karşısındaki coşkusunu, onunla anlaşmaya çalışan burjuva iktidarının çekingenliğini anlatıyordu Durutti.

18 Temmuz'da, uğursuz haber yıldırım gibi düştü: İspanyol Cumhuriyeti'ne karşı askeri bir isyan başlıyordu. 20'sinde, öğleden sonra, Barselona Radyosu halkın faşizmi yendiğini duyuruyordu. 72 saat içinde burjuva devleti ve askeri otorite çökmüştü. Katalonya'da duruma hâkim olan yalnızca CNT ve FAI idi. Hatta Katalonya Yönetim Başkanı Companys, hukuken kendisine ait Katalonya Hükümeti'nin idaresini bile FAI'ye sundu. Durruti reddetti. Milisleri silahlandırmak ve askerlerin mücadeleye devam ettikleri Aragon'a yönelmek ona daha acil geliyordu. Çok sayıda general, isyan başlatmış olan Franco'ya katılırken Barselona'daki anarşist zafer bir yanılsama değil miydi? Aslında iç savaş yeni başlamıştı. Durruti Fred'in de katılmasını istiyordu.

Temmuz sonunda Fred, Claudine ve iki çocuğuna Lyon Garı'na kadar eşlik etti. Garda, ücretli iznin ilk tatilcilerini güneyin plajlarına götüren trenlerden birine bindirdi onları. Kendi sosyal konumundaki bütün kadınlar gibi Claudine de hiç tatile çıkmamıştı. Ne deniz görmüştü ne dağ; kırları da Palaiseau ve Aulnay-sous-Bois bölgesindeki çayırlıklardan tanıyordu. Bunca konuştukları tatile nihayet kavuşmanın mutluluğuna, Fred'i peronda bırakmanın üzüntüsü karışıyordu. Claudine bu yola çıkışı hem arzuluyor hem de ürküyordu. Çocukların temiz havaya ihtiyacı vardı. Fred neden onlarla gelmiyordu? Claudine bunun nedenlerini anlıyordu; fakat Fred'in politik faaliyetini ailevi görevlerinin önüne geçirmesini kabullenemiyordu. Neşeli bir kalabalıkla tıkabasa dolu bu vagonların simgelediği mutluluğu neden reddediyordu? Trenin düdüğü çalarken kocasına tüm gücüyle sarıldı.

"Bizi terk etme. Korkuyorum."

"Sakin ol, kadınım. Giden sensin, benim terk ettiğimi söylüyorsun. Abartmayalım!"

"Gitmeyi kabul etmemeliyim. Eğer bilseydim, senin ne olursa olsun gideceğini bilseydim, sensiz asla gitmezdim."

"Nereye gideceğimi?"

"Rol yapma. İspanya'ya Durruti'nin yanına gideceğini biliyorum. Seni şimdiden orada hissediyorum. Paris'te oyalanmak neyime yarayacak? Çocuklar biraz sevinecek diye."

Fred sessiz kaldı.

"İspanya'da savaş var. Kendini öldürtme, Fred. Biz üçümüz ne oluruz sonra?"

"Sen çok güzel bir dul olursun. Sayısız talibin olur. Başına dert açmaktan başka işe yaramayan şu deliden kurtulmuş olursun. Hiçbir şeyden korkma. Ben ne badireler atlattım."

Tren bir kez daha düdüğünü örttürdü. Görevliler vagon kapılarını kapıyorlardı. Fred Claudine'i ve küçükleri kompartımanın içinde doğru itti. Mariette ağlıyordu. Sekiz yaşını bitirmek üzere olan Louis, öfkeden kıpkırmızı olmuş, Fred'e bakıyordu.

Birkaç gün sonra, güç bir yolculuğun ardından, Fred, Cottin ve Germinal, Saragossa yakınlarındaki Bujalaroz'da, Durruti'yle buluştular.

Ömrü boyunca başından geçenler yüzünden Fred, artık hiçbir şeye şaşmamaya alışsa da dostu, sürgün, kaçak Durruti'nin sihirli bir değnek dokunuşuyla on bin kişilik bir birliğin askeri şefine dönüşmüş olduğunu görünce yine de afalladı. Durruti Fransızları, komuta merkezi olarak kullandığı bir kulübede kabul etti. Kahverengi bir tulum giymiş, başında pomponlu bir başlık bulunan, beli tabancalı Durruti, Fred'in bahtsız Mühsam'ı ziyaret ederken eşlik ettiği Durruti'ye pek az benziyordu. Yüzünde aynı gülümseme vardı; ama çehresi sertleşmişti. Fred'i ve arkadaşlarını coşku ve samimiyetle karşıladı. Onlara hemen askeri tesislerini göstermek istedi. Jest ve mimiklerindeki kesinlik, acele acele koşturan milislere geçerken yağdırdığı emirlerle, Durruti hiç hoş olmayan bir şekilde Troçki'yi hatırlatıyordu. Ama "feld mareşal"in kibiri ya da burjuva entelektüellerin her koşulda üzerlerinde taşıdığı üstünlük havası onda yoktu. Halktan biri olarak kalmıştı; çok sade, mütevazı. Peşinden sürüklediği kitle üzerindeki bu nüfuzu ona veren, yalnızca geçmişi ve enerjisiydi.

"Karşımda seni general olmuş görmek beni şaşırttı" dedi Fred. "Troçki de senin gibi başladı ve sonra da iktidarın tadını aldı."

"Ben iktidarı reddediyorum. General değilim ben. Yoldaşlar beni birliklerin başına atadı. Faşistleri yendiğimizde evimize geri döneceğiz. Bizler asker değiliz, gönüllü milisleriz. Her girdiğimiz yerde ilk

işimiz. köylülere toprak dağıtmak. Halka yiyecek ve giysi sağlıyoruz. Çevreni dolaş, kasabalara köylere bak, Durruti Birliği'nin her yerde, köylü topluluklarının içinde olduğunu göreceksin. Hayır, Fred, ben kadim anti-militarizmimizi reddetmiyorum. Bizler isyancı generallere karşı savaşıyoruz. Cumhuriyete ihanet eden militarizme karşı mücadele ediyoruz."

Fred sanki 1919'da, Moskova'da konuştuğu İgor'u tekrar işitiyor gibiydi: "Düşmanlarımızla savaşmayı öğrenmeliyiz. Onları mağlup ettiğimizde savaşı sonsuza dek ortadan kaldıracağız ve bütün orduları lağvedeceğiz." Heyhat! Heyhat!

Fred iki arkadaşıyla birlikte, Durruti Müfrezesi'nin bulunduğu toprakları dolaştı. En yüksek binaların tepesinde, kırmızı ve siyah bayraklar dalgalanıyordu. Buralar; bu tarım işçileri, çobanlar yani Frankistlerin işgal ettiği topraklardan gelen bütün bu *bracero*lar için toplanma noktalarıydı. Tozdan bomboz olmuş, Afrikalılar gibi yanık tenli bu köylüler, çuvallar ve tulumlarla yüklü katırları itiyorlardı. Uzun yollardan gelmişlerdi, dağların tepesindeki boğazları aşmışlardı, düşman hatlarından gece geçmişlerdi. Yorgunluktan canları çıkmış, sicimden sandalları içinde ayakları şişmişti. Milisleri görür görmez bastonlarını ya da av tüfeklerini sallayarak, *"Salud! Salud!"*, yani "selam, selam!" diye haykırıyorlardı. Kimse *"Buenos dias"* demiyordu. Bu kardeşçe selam, cumhuriyetin parolası olmuştu. Herkes birbiriyle sen diye konuşuyor ve yoldaş diye sesleniyordu. Sanki İber Yarımadası'nın üzerinden demir bir kapak aniden sökülüp atılmış gibiydi. Bütün bu köylüler, bütün bu işçiler, yasal hükümetlerini savunmak için kendiliğinden ayağa kalkarak, kölelikle geçmiş yüzlerce yıllık birikimden kurtulduklarını hissediyorlardı. Çatılmış tüfeklerin etrafında daire olup oturuyorlar ve eski halk şarkıları söylüyorlardı. Kekeleyerek öğrendikleri devrimci nakaratlar bu şarkılara karışıyordu. Köylülerden ve işçilerden oluşan bu meclis, mükemmel donanıma sahip profesyonel bir orduya karşı koymak için bir araya gelmişti. Bu manzara hem heyecan verici hem de gülünçtü. Fred karşısında, canavarların saldırısını durdurmak için çıplak ellerini açmış bir ütopya görüyordu yine.

Durruti de milisleri gibi espadril giyiyor, yalnızca su içiyor, sa-

manların üzerinde yatıyordu. Geçmişin bilgeleri gibi adalet dağıtmaktan hoşlanıyordu. Birliğine katılmış olan bir köylü çetesi, aynı zamanda toprak ağası olan köy muhtarını öldürdükleri için övününce, muhtarın onlara kötü davranıp davranmadığını öğrenmek için sert bir sorguya çekti: "Hayır" dediler kendiliğinden, "hayır, bizi dövmüyordu; fakat bize asla söz vermiyordu." Söz mü? Söz hakkı! İşte, bunu talep ediyorlardı.

Germinal ve Cottin Durruti'yle birlikte kaldılar. Fred, taşkın bir hareketlilik içinde sarsılan Barselona'ya tek başına gitti. Durruti Birliği'nin aklı başında, hatta saf halk çocuğu haliyle kıyaslandığında, Katalonya'nın başşehri paniğin eşiğinde gözüküyordu. Katedral hariç bütün kiliseler yakılmıştı. Yanıp kül olmuş harabeler şehri kasvetli görüntülerle belirginleştiriyordu. Kırmızı siyaha boyanmış araçlar, sokaklardan çılgınca bir hızda geçiyor, klaksonlarını böğürtüyorlardı. Çoğunun üzerinde, alelacele çizilmiş kocaman harfler vardı: UHP, yani *Uniaos Hermanos Proletarios* (Proleter Kardeşler Birleşin!). Lenin adı verilmiş kışlada çok genç erkekler POUM'un milisine katılıyordu. Andreu Nin yandaşlarının kızıl bayrakları, Buenaventira Durruti yandaşlarının kara ve kızıl bayrakları, bütün bu kumaş parçaları, amblemler denizden esen rüzgârda dalgalanıyordu. Hoparlörlerden *Enternasyonal*'in, *Hijos del Pueblo*'nun (Halkın Evlatları) dizeleri yayılıyordu. Yok olmuş dinsel ikonografinin yerini Bakunin, Lenin ve Jaurès'in büyük portreleri almıştı. Şehir, eskiden refah içindeki burjuva Akdeniz şehri, aniden proleterleşmişti. Sokaklarda yalnızca milisler ve mavi iş tulumu giymiş siviller görünüyordu. Tek bir şapka bile yoktu ortalıkta. Yalnızca kasketler ve Bask bereleri görülüyordu. Barselona caddelerinde her üç adamdan birinin omzunda tüfek vardı; asla ayrılmadıkları şu "tüfek yoldaş!" Kenar mahallelerde devriyeler dolaşıyordu. Otellerin, mağazaların, idari binaların girişinde, nedeni pek anlaşılmasa da nöbetçiler duruyordu. Genç kadınlar da geleneksel siyah giysilerini çıkarıp tamirci salopeti giymişlerdi. Başları açık, saçlarında çiçekler, çapraz asılmış tüfekleriyle onlar da Nin'in ya da Durruti'nin milislerine katılıyorlardı. Kışlalar dolarken mağazalar boşalıyordu. Et, süt, şeker, kömür, benzin bulunmuyordu. Fırınların önünde kuyruklar oluşuyordu. Devrimin önce kıtlık getirmesi neden

diye düşünüyordu Fred üzgün üzgün. 1936 yılının Barselona'sı ona 1919'un Moskova'sını hatırlatıyordu.

Neredeyse bomboş bir trenle Fransa'ya geri döndü. Karşı rayda, güneye doğru inen, tıka basa milis dolu vagonlar ağır ağır yol alıyordu. Durruti Fred'i, Léon Blum Hükümeti'ni silah göndermeye ikna etmesi için görevlendirmişti. Şu an için yalnızca Meksika, İspanya'daki halk güçlerinin ilk mühimmatını sağlıyordu. Generaller koalisyonunun ilerleyişini durdurabilecekler miydi? Ekim sonrasındaki Rusya'da olduğu gibi her şey daha yeni başlıyordu. Geleneksel ordu isyan durumundaydı. Devrimi savunmak için halk ordusu kurmak gerekiyordu, bu başarılamazsa devrimden iz kalmayacaktı. Bu halk ordusu profesyonellere kafa tutabilmek için fazlasıyla fedakârlık göstermeli, feragatte bulunmalı, disiplin sergilemeliydi. Daha kötüsü, onlarla aynı askeri yöntemleri benimsemeli, aynı stratejileri kullanmalıydı. Fred, Durruti'ye güvenini koruyordu. Ama Durruti tek başına değildi. Barselona'daki ilk muzaffer isyan CNT, FAI ve POUM militanlarını kendiliğinden bir araya getirmişti. Şimdi, liberterlerin kurtardığı cumhuriyetçi hükümet, "yasal" askeri birlikler toparlıyordu. Fred Barselona sokaklarında yeni cumhuriyet ordusunun subaylarını, haki renkte zarif üniformalar giymiş bu gençleri, kafelerin önünden geçerken görmüş, hoşlanmamıştı.

Fred üzgün, hırçındı. Durruti'yle kalmayı tercih ederdi. Fakat Durruti ondan Paris'te destek istemişti. Bir aydır yanından ayrılmamış olan Germinal'i özlüyordu. Billancourt'daki küçük boş evine geldi. Claudine'le çocukları henüz güneyden dönmemişlerdi. Yokluğunda gelmiş olan Rusça gazeteler paketini açtı. Şaşkınlıktan boğuluyordu, nefes alamaz oldu. Gazeteleri ittirdi, koşup pencereyi açtı. Hava! Soluk alamıyordu, tıkanmıştı. Her şeye rağmen, Pravda'ya bakmaktan, uzaktan okumaya çalışmaktan kendini alıkoyamıyordu. Birinci sayfada Kamanev ile Zinoviev'in fotoğrafları fırlatılmış iki taş gibi suratına çarpmıştı. Kocaman başlık: "Hain Kamanev ile Zinoviev kurşuna dizildi."

Fred gayet iyi tanıdığı bu iki adamın fotoğraflarını dikkatle inceliyordu. Kamanev disiplinli bürokrat halini koruyordu. Düzgün taranmış saçlarını arkaya yatırmıştı, keçi sakallı ve bıyıklıydı, gözlüğünün

arkasından yargıçlarını şaşkınlıkla gözlemliyordu. Pravda onun son sözlerini aktarmıştı: "Evlatlarımın yaşamlarını büyük Stalin'i savunmaya adamasını dilerim. Devrimi savunmak için yaşamayı bilememiş ben, ölerek ona hizmet etmeye hazırım." böyle bir yaltaklanma ne anlama geliyordu? Fred, hapse atılan anarşist militanları kollamak için defalarca araya girdiğinde, Kamanev'in verdiği karşılığı hatırlıyordu: "Bolşevik yönetim ancak terör yoluyla ayakta kalabilir." Evet, işte bu terör, akladığı bu terör onu da yok ediyor ve o da bunu kabul ediyordu.

Kirov'un öldürülmesinden "ahlaki sorumlu" olarak yargılanan Kamenev ile Zinoviev, akla hayale gelmez suçlar itiraf ediyorlardı. Fred eski patronunun yüz hatlarından, bu tür cinayetleri üstlenmeye onu neyin yöneltmiş olduğunu anlamaya çalışıyordu. Yaşlanmış, zayıflamış Zinoviev, Vişinski'nin okuduğu iddianameyi başını eğmiş, ellerini kavuşturmuş dinliyordu. Savcı, Lenin'in en eski iki yoldaşının yüzüne tükürmeye cesaret ediyordu: "Sizler bir numaralı karşıdevrim çetesisiniz, dünya devriminin öncüsüne karşı uluslararası karşıdevrimin öncüsünü temsil ediyorsunuz! Yargıç yoldaşlar, bu kudurmuş köpeklerin en birinciden en sonuncusuna dek hepsinin, kurşuna dizilmesini talep ediyorum." İhanetle suçlanan Zinoviev, cezasının infazını bir lütuf olarak talep ediyordu. İnanılır gibi değil! Yabancı komünist partileri Bolşevikleştirmiş, Enternasyonal'in bütün yaşamına totalitarizmi dahil etmiş, Stalin'in işini kolaylaştırmış, Troçki'ye karşı partiye onu dayatmış Zinoviev... İnanılır gibi değil! Kamanev ve Zinoviev, Lubianka zindanlarına kadar birlikte giden Castor ve Pollux, ağustos ayının son haftasında enselerine birer kurşun yiyerek infaz edilmişler. Onlarla birlikte, Bolşevizme katılmış ve Parti'ye dahil olmuş en bilinen bütün anarşistler de tasfiye edilmiş. Bir olağanüstü yasa; ölüm cezasını on iki yaşındaki çocuklara bile uyguluyor ve ailelere ebeveyn sorumluluğu getiriyordu.

Fred o gece neredeyse hiç uyumadı. Sabah olur olmaz FAO merkezine gitti. Romain Rolland'ın Stalin'e başvurusuyla Victor Serge'in ailesiyle birlikte SSCB'den sürüldüğünü öğrendi. Victor, Bellevilleli sevgili Victor Kibalçiç, Bolşevikleri aklamakta öylesine inat etmişti ki Moskova'dayken Fred'le arası açılmıştı. Yine de o engerek yuvasından yakayı kurtardığına sevinmişti Fred.

Fred, hile katılmış bu dava hakkında bir soruşturma açılması için İnsan Hakları Birliği'ne başvurdu. Ama Birlik, Fred'i şaşkınlık içinde bırakarak bu talebi reddetti; çünkü sanıklar yüz karalarını kabul etmişlerdi. *Le Populaire* gazetesi olaydan kısaca söz etti. Haber İspanya'daki iç savaşın gölgesinde kalmıştı.

Zinoviev ve Kamanev tarihin çöplüğüne atılmışlardı; artık kimseyi ilgilendirmiyorlardı.

Fred Halk Cephesi'nin mitinglerinde söz alıyordu. Kamanev ile Zinoviev'in elbette suçlu olduklarını ama onların suçunun suçlandıkları şeyler olmadığını söylüyordu. Tek suçları halk sovyetlerini Bolşevikleştirmek, devrimi bürokratikleştirmek, Stalin'e mutlak iktidarı teslim etmekti. Hışımla azarlıyorlardı Fred'i: "Hain! Faşist" SSCB'nin emekçilerin vatanı kalmasını engelleyemeyeceksin!" Kimi zaman hiç konuşturmadan uzaklaştırıyorlardı onu. Germinal onu darbelerden korumak için yanında değildi artık.

Frossard'ın aracılığıyla Blum'a erişmeyi başardı. Sosyalist Parti'nin lideri, Fred Barthélemy'yi soğuk karşıladı. Anarşist proleterle meraklı zenginin hiçbir ortak yanının olmadığı açıktı. Hüzünlü köpek kafası, hafifçe titreyen elleri ve cılız sesiyle evet, Fred'e Zinoviev'i hatırlatan genç kız sesiyle Blum, bir hatibin tam tersiydi. Kürsüde, Thorez'in yanında, küçük yumruğunu havaya kaldırışında, tavrında gülünç ve yürek sızlatıcı bir şeyler vardı. Blum, Thorez'le karşılaştırıldığında, bir boğanın yanındaki tazıya benziyordu. Fred'in savunmasını bıkkın bıkkın dinledi. Artık yardıma ihtiyacı olmayan Zinoviev ve Kamanev'i değil, kapandan kaçamayacakları kesin gibi gözüken Lenin'in diğer yoldaşlarını savunuyordu Fred:

"Örneğin Bukharin, bugün Stalin'le aralarından su sızmıyor ama o da tasfiye edilecek. Süreç başladı artık. Stalin gerilemeyecek. Bir yığın cesedin üzerinde hüküm sürecek ve onun çılgınlığı bütün Avrupa'yı saracak. Siz hâlâ tepki gösterebilirsiniz. Yoksa Thorez ile Cachin sizi de tasfiye edecekler.

Blum omuz silkti. Sonra bu kızgınlık hareketinden dolayı özür diledi ve Halk Cephesi'nin selametinin komünistlerle iyi geçinmeyi

buyurduğunu söyledi. SSCB'nin Nazizm karşısında bizim müttefikimiz kaldığını da unutmamak gerekiyordu.

Fred bunun üzerine Durruti'den, acil silahlanma ihtiyacından söz etti. Blum, başında Largo Caballero'nun olduğu yasal bir hükümet kurulduğunu, bu hükümetin *Frente Popular*'ı sürdürdüğünü söyledi cevaben; kendisi doğrudan onunla temas kuracaktı.

Fred Barthélemy ile Léon Blum, birbirlerinin elini uyuşuk uyuşuk sıkarak ayrıldılar.

Varsın Blum ile Caballero halletsin! Zaten benim işim değil, diyordu Fred kendi kendine. Fransız halkına, kendisinden gizlenen Pirenelerinin öte tarafındaki anarşizmin olağanüstü etkisini açıklamak daha önemliydi. Fransa'da can çekişen anarko-sendikalizm İspanya'da, CNT'de toplanmış bir milyon üyeye sahipti. *Federación Anarquista Ibérica*, FAI, Sosyalist Parti ile Komünist Parti'nin toplamından daha fazla üyeye sahipti. Nin'in POUM'u da anarşistlere katıldığında çok daha fazla militan ediyordu. Onlar komünistti ama anti-Stalinisttiler, Avrupa'da Moskova'ya bağlı olmayan tek komünist partisi onlardı. Fred, Angel Pestaña'yı Barselona'da göremeyince şaşırmıştı. O, Nin'den çok önce Komintern'in taleplerine karşı durmuş ve İspanya'yı günümüzde yeni *bir makhnovitchinaya* varan bu liberter yola sokmuştu. Ne yazık ki hasta olan Angel Pestaña, hayatı boyunca savunduğu her şeyin somutlaştığı mücadelelere katılamıyordu.

Siyasi mahkûmların serbest bırakılması, kovulan sivil muhafızların kışlalardan sürülmesi ve yerine milislerin konması, tarım işçilerinin toprak işgalleri, belediyelerin halk evlerine dönüştürülmesi... Rusya'da olup bitenin tersine, çok örgütlü olan İspanyol anarşistleri ve güçlü anarko-sendikalizm, devrimin vurucu gücü olmuştu.

Fred, Fransız liberter militanlara Katalonya'daki gözlemlerini aktardı. Rusya'da kökü kazınan, Almanya ve İtalya'da kırıp geçirilen anarşist hareket, İspanya'da hiç olmadığı kadar güçlü, yaygın ve canlı bir halde diriliyordu. Fred, Durruti'ye hiç çekincesiz destek götürmeleri konusunda yoldaşlarına baskı yapıyordu.

Sébastien Faure ile Louis Lecoin'ın desteğini hemen aldı. Seksenlerine gelen Sébastien Faure, mutlak ortodoks anarşizmin temsilci-

siydi. Herkesin saygı duyduğu teorisyen, Kropotkin'in teorilerinin basitleştiricisi Faure, uzun yaşamı boyunca hiç şaşmamıştı. Yaşıyla, boyun eğmez pasifizmiyle, geçen yüzyılın öncüleri ile Lecoin gibi az çok ajitatör militanlar arasında köprü görevi görüyordu. Fred kendisini her ikisine de çok yakın hissediyordu. Fakat toplantılarda oybirliği bir türlü oluşmuyordu. Jean Grave kadar dürüst birinin düştüğü Kutsal İttifak sapkınlıklarına yeniden düşmekten duyulan korku, çok sayıda liberteri her türlü savaştan, İspanya'daki gibi bir iç savaş bile olsa, uzak durmaya itiyordu. Askeri bir isyana verilecek tek karşılık, diyorlardı, genel grevdir, mutlak grev, kesin bir şiddetsizlik. Haksız bir savaşı haklı bir savaşa dönüştürmeyi ummak bir tuzaktır. Biz bütün savaşları mahkûm ediyoruz, ister savunma amaçlı olsun ister saldırı amaçlı. Seferberlik düşüneceğimize savaşa karşı dikilelim; sonra çok geç olur. Üniformalı milisler onları dehşete düşürüyordu. Başına kask takmış Durruti, şimdiden ihanet etmiş gibi geliyordu onlara. Göreceksiniz, diyorlardı, sonu Troçki gibi olacak. Troçki de pasifistti. Kafasına bir subay kasketi geçirdiği gün artık hapı yutmuştu. Cübbeyi giyen keşiş oluyor.

Sébastien Faure, Lecoin ve Fred Barthélemy Özgür İspanya Komitesi'ni kurmayı üstlenmeselerdi İspanya İç Savaşı, Fransız anarşistler katılıp katılmamaya karar verene kadar sona erecekti. İç savaşın, antimilitaristler için çözülmesi en nazik ve en dramatik problemi getirdiğine inanıyorlardı.' 19. yüzyılın büyük teorisyenlerinden hiçbiri bu sorunu çözmüş değildi. Fakat Franco'nun ve diğer isyancı generallerin İspanya'da özgürlüğü katletmesine izin vermek imkânsızdı. Komünistlerin ısrarla istedikleri Fransız Hükümeti'nin doğrudan müdahalesini kabul etmeyen Sébastien Faure, Lecoin ve Barthélemy; halkların birbirine yardımını savunuyorlardı. Teoriden pratiğe anında geçerek, yüz kadar gönüllüden oluşan bir tugay kurdular ve tugaya Sébastien Faure'un adını, kişiye tapınmaktan nefret eden Faure'un bütün itirazlarına rağmen verdiler; çünkü Sébastien Faure o dönemde Fransız anarşistleri arasında uluslararası üne sahip tek kişiydi.

Louis Lecoin ile Fred Barthélemy işi paylaşmışlardı. Her ikisi de silah ve erzak satın almak için para topluyor, ulaşım araçları buluyor, insanları savaşmaya gitmeye ikna etmeye çalışıyorlardı; oysa onları

böyle bir fedakârlığa hazırlayan hiçbir şey yoktu. Kışlık Velodrom'da düzenledikleri mitinglerinden birinde, on bin kişi toplanmıştı. Çekilen nutukların ardından kalabalık, "İspanya'ya tüfek, uçak!" diye bağırarak sokaklara döküldü. Birkaç hafta içinde olağanüstü bir heyecan uyandırmayı başarmışlardı. Sacco ile Vanzetti için düzenlenen gösterilerden bu yana Paris, bu kadar çıkarsız gösterilere tanık olmamıştı. Cephane, çamaşır, yiyecek dolu tenteli kamyonlar Pirenelere doğru yol alıyordu. Sébastien Faure takımına katılan Germinal ve Cottin İspanya'dan, her şeyin yolunda gittiğini, yabancı gönüllülerin desteğinin milisleri canlandırdığını fakat yeterince silahlarının olmadığını yazıyorlardı. Lecoin ve Fred, yine de İspanyol sınırına doğru her gün bir kamyon gönderme mucizesini başarıyorlardı. Fakat, sayısız fedakârlık ve feragat sonucu gerçekleştirilebilen bu tedarik kamyonu hedefine vardığında, ihtiyaçların büyüklüğü karşısında neredeyse bir hiç anlamına geliyordu.

Eylül sonunda gelen beklenmedik bir haber Fransız anarşistlerini yine böldü. Katalan anarko-sendikalistlerinden beş militan, Largo Caballero'nun koalisyon hükümetine girmeyi kabul etmişlerdi. Fred Barthélemy, *Le Libertaire*'e hemen bir yazı yazdı. Son derece şiddetli bu yazıya "Ölümcül İniş" adını verdi. Bugün tekrar okuduğunda insan Fred'i soluksuz bırakan boğazındaki düğümü hâlâ hissedebilir. Fred öyle heyecanlı, öyle umutsuzdur ki yazısının satırları sanki heyecandan kesik kesik gibidir:

"Böylece dünyanın en güçlü liberter örgütü, burjuva iktidarı önünde eğiliyor. Doğrudan eylemin üstünlüğünü daima savunmuş olan örgüt, bir hükümete beş bakan gönderiyor; bu sayede o hükümet anarşistlerin dizginlerini elinde tutabilecektir. 1919 yılında Rusya'da olduğu gibi, gerici güçlerin zaferi tehdidi karşısında işbirliklerinin şart olduğunu ileri sürerek kendilerini haklı gösteriyorlar. Demek ki Moskova'da yaşananların örneği yeterince açıklayıcı değil. Hep aynı vaz geçiş. Ya İspanyol yoldaşlarımız kendi ilkelerini yavaş yavaş inkâr edecekler ya da tasfiye edilecekler. Proletarya, iktidarın ayartıcılığına karşı nasıl korunacak? İktidar deri değiştiriyor görünümü sunduğunda onun önünde saygıyla eğilmesi nasıl önlenecek? Beş yoldaşımız Frente Popular Hükümeti'nde; sanki kötü bir şaka bu.

Heyhat, bunun yaman bir yanılgı olduğunu gelecek kanıtlayacaktır. Bir bakan daima aptalın tekidir. Onlar da bir güldürünün salakları olacaklardır."

O andan itibaren Fred'in aklı fikri tek bir şeydeydi: Katalonya'ya gidip Germinal ve Cottin'e, Durruti Birliği'ne katılmak. Claudine ve iki çocuğu tatilden dönmüş, keyiften ışıtılar saçıyorlardı. Denize girmişler, güneşte yanmışlardı. Onlar için savaş yoktu. Tatilin tatlı rehaveti Billancourt'da hâlâ etkisini sürdürüyordu. On yaşındaki Mariette küçük bir koket kadına benziyordu, babasına öyle cilve yapıyordu ki Fred karşısında eriyordu. "Sen benden çok ona âşıksın" diyordu Claudine gülerek. Fred ailesini terk edip gitmeye karar veremiyordu. Ayrıca ailesine geçinecek bir şeyler bırakabilmek için çok çalışması gerekiyordu. Bu sırada İspanya'da olaylar hızlanıyordu. Sébastien Faure takımını taklit eden Komünist Parti, bir Uluslararası Tugay örgütlüyordu. Tugayın sorumluluğu André Marty'ye verilmişti. On gün sonra Rusya, cumhuriyetçi birliklere tanklar ve uçaklar göndermişti. Fred artık daha fazla bekleyemezdi. Şaşkınlık içinde dona kalmış Claudine ve çocuklara aceleyle veda etti.

Durruti'nin Birliği Saragossa'dan Madrid'e geçmişti. Frankist saldırı karşısında paniğe kapılan hükümet, acilen çağırmıştı onları.

Şehri savunmak için savaşçılar, gülünç duvarcıklar oluşturan kum torbaları yığıyorlardı. Siperler Fred'e, hoş olmayan bir şekilde, Alman hatları karşısında çamura saplandığı siperleri hatırlatıyordu. Karşı tarafta yine Almanlar bulunuyordu, Hitler yollamıştı. Bir de Mussolini'nin gönderdiği İtalyanlar. Ruslar da cumhuriyetçilere eğitmenlik yaptığına göre, İspanyol İç Savaşı demek ki uluslararası çatışmaya dönüşüyordu. Faşistler ve komünistler burayı, güçlerini ve yöntemlerini çatıştırdıkları bir deneme tahtasına çeviriyorlardı.

Fred zayıflamış oğlunu yalnızca boyundan fark edebildi. Yüz hatları çökmüştü, tıraşsızdı. Üzerinde kısa bir meşin ceket vardı, başında da FAI armalı bir kasket; boynuna bağladığı siyah ve kırmızı fular, yırtık pırtık bir kumaş parçasından başka bir şey değildi. Sipere dayanarak oturmuş, Frankist hatlardan atılan top ateşlerine sırtını dönmüştü. Elindeki kalaylı çanaktan yahni yiyordu. Birlikte yaşamaya

alıştığı üstü başı dökülen bu adamlar arasında, tuhaf biçimde temiz bu yabancının babası olduğunu anlayınca, ona da bir kaşık uzattı:

"İster misin?"

Fred eliyle iterek, istemediğini belirtti. Germinal son derece bıkkın gözüküyordu. Toprak dolu torbaların üzerinden vınlayan kurşunlardan sakınmak için eğilmiş bir milis, her savaşçıya keçi derisinden kocaman bir tulum uzatıyordu. Germinal tulumu tutup kafasına dikti. Boğazına doğru kırmızı şarap fışkırdı.

Fred de askerken alkole vermişti kendini.

"Artık şarap mı içiyorsun?" diye sordu.

Sonra, saçma biçimde babaca olduğunu fark ettiği bir tondaki bu azardan pişman olarak, Durruti'yi görüp göremeyeceğini sordu.

Germinal, kaçamak bir ifadeyle ufku gösterdi.

Topların boğuk patlamaları yaklaşıyordu. Sol tarafta makineli tüfeklerin çatırtısı işitildi. Henüz gelmiş olan milisler fırladılar ve düşman hatları istikametinde gözden kayboldular.

"Ruslar" dedi Germinal, "ama komünistlere subaylık eden Ruslardan değiller. *Makhnovitchina*dan sağ kurtulanlar. Sert adamlar. Her türden hainliği görmüşler. Bütün bu hengame sona erdiğinde General Kléber'in suratına tükürecek bir kişi bile kalmayacak ama olsun."

"General Kléber de kim?"

"Bir Komintern kıdemlisi, Uluslararası Tugaylara komuta ediyor."

"Ben Marty sanıyordum?"

"Marty siyasi komiser. Kléber ise askeri şef."

"Tugaylarla aranız nasıl? Kardeşçe geçiniyor musunuz yoksa dalaşıyor musunuz?"

"İyi iyi, silahları da iyi. Ruslar gereken her şeyi sağlıyorlar. Bizlerin, Sébastien Faure takımındakilerin ise her şeyimiz eksik. Miğfer yok, süngü yok, tabanca yok, on adama tek bomba düşüyor."

"Tek bomba mı? Neden bir bomba?"

"Bir el bombası aslında. El bombası olmadığından, kendimize büyüğünü yaptık, adını da FAI bombası koyduk (o da bütün yoldaşları gibi La Fay diye telaffuz ediyordu, sanki âşık olunan bir kadın adı gibi). İşte, bak!"

Germinal, levyesi sıkı sıkı tutturulmuş bir tür kutu gösterdi.

"Delilik bu" dedi Fred. "Fırlatanın elinin kopması yüksek ihtimal."

"Evet, evet, ayrıca mümkün olduğunca hızlı ve uzağa fırlatmak gerekiyor. Yine de düşmana zarar veriyor."

Toprak siperlerin etrafına doluşmuş olan milisler, faşistlerin hareketlerini gözlemlemek için ayak uçlarında yükseliyorlardı; çabucak yükselip tekrar saklanıyorlardı çünkü kurşunlar vınlamaya ara vermiyordu. Fred çocuk askerler fark etti, paçavralar içinde, yalın ayak, en fazla on altı yaşında olmalıydılar.

"Şunları nasıl olur da yalın ayak savaşa gönderirler?"

"Bizim su çeken ayakkabılarımız daha iyi değil. Kimi zaman rüyamda çorap görüyorum. Düşünebilir misin, çorap rüyası görmek!"

"Flora'yı ilk gördüğümde" dedi Fred, "onun da ayakları çıplaktı. Balık dolu bir arabanın arkasında bacaklarını sallıyordu. Anlattı mı sana bunları?"

"Hayır. Ama sizin aranızda tuhaf şeyler olduğundan emindim."

Flora'nın adını işitince Germinal ayağa kalktı, vücudu siperlerden taşmasın diye iki büklümdü.

"Uzun olmanın kötülüğü işte! Savaşta hiçbir işe yaramıyor. Hedef olmaktan başka!"

Homurdandı:

"Bok içinde debeleniyoruz. Siperlerin ötesine bakacak dürbün yok. Harita yok. Plan yok. Körlemesine koşturuyoruz faşistlerin üzerine. Yetişirsek deviriyoruz. Gerçekten kaçık olmaları gerek! Belki de bitlerimizin bulaşmasından korkuyorlar."

Fred bütün akşam ve gece Germinal'le kaldı. Önceki gün bir saldırıya katılmış olan Germinal, biraz dinleniyordu. Ertesi gün Fred Durruti'yi aramaya gitti. Doğramacıların derme çatma yaptıkları bir sığınakta buldu onu. Top ateşine en açık yerlerden biriydi. Bu siperin etrafında yoğun bir faaliyet görülüyordu. Mavi tulumlu genel kurmay, grup şeflerine emirler yağdıran CNT militanlarından oluşuyordu. Durruti Fred'i görür görmez ona doğru ayağa kalktı ve kardeşçe sarıldı.

"Sen ve Lecoin bize çok yardım ettiniz. Cumhuriyet hükümeti bizden yararlanıyor ama bize yardım etmiyor. Ben beş bin adamımla Madrit'i savunmak için buradayım. Madrit'in teslim olacağını sanan

hükümet, çoktan Valencia'ya kaçtı. Önemi yok, tek başımıza savunuruz. Ben her Madridliye bir tüfek ve bir kazma dağıttım. Kazma siper kazmak için. Tüfek de savunmak için. İşe yarıyor. Bozgun havası yerini neşeli bir havaya bıraktı."

Durruti sanki daha da güçlü kuvvetli olmuştu. Kemikli yüzü çok güzelleşmişti. Gotik Katalan heykeltıraşlarının İsalarına benziyordu. Fred'e sürekli gülümsüyordu, onu tekrar görmekten mutlu olmuştu. Telefon hiç durmadan çalıyordu. Bir yardımcısı telefonu açıyor ve her seferinde Durruti'ye uzatıyor, o da sert bir sesle kısa kısa cevaplar veriyordu. Biraz fazla kuru bir ses, diye düşünüyordu Fred; bu emirlerde fazlasıyla askerce bir şeyler vardı. Durruti bunu fark etti:

"Nezaket gösterip oyalanacak vaktimiz yok. Etkili olmak gerek, dostum. Önce, etkili olmak. Aynı zamanda disiplin. Anarşistler için disiplin zor iş. Sert davranmak çoğu zaman midemi kaldırıyor; ama ne yapacaksın? Uluslararası Tugaylarda dalga geçilmiyor. Faşistler arasında da. Ben özdisiplin istiyorum; ama her zaman iyi anlaşılmıyor."

Bir milis küçük tabyaya sıkılı yumruğunu havaya kaldırarak girdi. Köylüye benziyordu, güçlükle konuşuyordu, çiftliğine dönmek istediğini çünkü karısının hasta olduğunu ve toprağın terk edilmiş kaldığını anlattı.

Durruti ona, telefondaki kuru ses tonunun tam zıddı, gayet yumuşak bir sesle karşılık verdi:

"Hasadın burada işlendiğini görmüyor musun, yoldaş? Faşistleri dövmezsek toprağın ne işine yarayacak? Tekrar elinden alıp mülk sahibine verecekler."

Köylü asker bacakları üzerinde sallanıyordu. Askeri başlığını çıkarmış, kasket gibi elinde tutuyordu.

"Tak şapkanı. Burada yoldaşlar arasındayız, sen de iyi biliyorsun."

"Evime dönemezsem, sefalet olur."

"Dinle, yoldaş, senin ve benim sürdürdüğümüz savaş tam da devrimi kurtarmak için, sefalete son verecek olan da devrim."

"Ben yoruldum yoldaş Durruti. Evime dönmek istiyorum."

"Pekâlâ. Yürüyerek gideceksin. Katırımız yeterli değil. Köyüne vardığında herkes senin cesaretin olmadığını, bir ödlek olduğunu öğrenecek."

Adam doğruldu, küçük canlı gözlerle Durruti'ye öfkeyle baktı.

"Böyle demeni istemiyorum! Pekâlâ, kalıyorum. Cesaretsiz değilim ben. Yalnızca yoruldum. Salud!"

Durruti Fred'e doğru döndü.

"Her gün böyle. Evlerine dönmek istiyorlar. Savaş bu köylüler için çok uzun. Koyunlarını, tarlalarını, uzaktan gördükleri dağı özlüyorlar. En zoru bu: Onları kalmaya ikna etmek."

"Germinal bana silah sıkıntınızın sürdüğünü söyledi. Bulabildiğimiz her şeyi size gönderdik."

"Ruslar yalnızca hükümet birliklerine silah sağlıyor. Bizim yalnızca yedi Meksika tankımız ve eski Hoçkis mitralyözlerimiz var. İki bin kişiye bir tane. Biz ve POUM düşmandan yararlanıyoruz. Yoksa üç savaşçıya bir tüfek düşecek. Diğer ikisini faşistlerden alıyoruz. Yine de Madrid'i savunmamıza engel değil."

Komünist bir komiser içeri girdi, yumruğunu kaldırıp selamladı. Durruti'den, birliğiyle birlikte Santa Clara'ya eşlik etmesini istedi. Durruti camları kırık pencereden baktı. Yağmur yağıyordu.

"Hayır" dedi. "Adamlarımı yağmurdan korumalıyım."

Şaşıran komiser karşılık verdi:

"Şekerden mi adamların?"

"Evet, şekerden. Suda eriyorlar. Benimle birlikte Mardid'e gelen iki gönüllüden biri yaşıyor yalnızca."

Komünist omuz silkerek odadan çıktı.

"Bir haftadır" dedi Durruti Fred'e, "birliğimin yarıdan çoğu telef oldu. Genel kurmayımın neredeyse hepsi öldürüldü. Tam bir felaket!"

Cesaretini yitirmiş bir halde ekledi:

"Somos solos (Yalnızız)."

Birkaç dakika sonra, Durruti, omzunda mavzer, yandaşlarını topluyor ve yeni bir saldırı için yürüyüş başlatıyordu. Birlikteki milisler, sıralar oluşturmuş onu izliyordu. Herkes sessizdi. Yalnızca sicimle bağlı sandalların ayakta çıkardığı sesler işitiliyordu. Uzaktan, Frankist toplar hiç aralıksız atışa devam ediyorlardı.

Aradan iki gün geçmişti ki Barselona'daki Fred Barthélemy, Durruti'nin, üniversite binası önünde birbirlerinden ayrıldıkları o öğleden sonra saat ikiye doğru, ciğerlerine bir kurşun yediğini öğrendi. Hastaneye çevrilmiş olan Ritz Hotel'e kaldırılan Durruti, yapılan sayısız cerrahi müdahaleye rağmen ertesi gün, sabah saat altıya doğru ölmüştü. Adı öyle bir sembol olmuştu ki ölümü bir süre sır olarak saklandı.

Artık bu felaketi itiraf etmek gerekiyordu. Fred 23 Kasım'da Durruti'nin cenaze törenine katıldı. Kaotik, düzensiz, çılgınca bir yürüyüştü. Beş yüz bin kişi. Tanık olduğu o gösterişli cenazelerden, Moskova'da Kropotkin'in cenazesinden, Jaurès'in küllerinin Panthéon'a taşınmasından, Père-Lachaise'e doğru yol alan Barbusse'ün konvoyundan çok farklı. Makhno zaten kendi bitmek bilmez bozgunu içinde, meçhul bir halde kaybolup gitmişti. Geleceğin İspanya için ne öngördüğünü kim bilebilir ki? Orduların talihi cumhuriyetçilerden yana yaver gitmese de hiç olmasa Durruti, bu felaketten kurtulabilseydi. Gözünün önünde canlanıyordu: Sağlığı gayet yerinde, sert adımlarla birliğinin başında yürüyor. Kırkına henüz girmişti.

Geceleyin gizlice Barselona'ya taşınan cesedi, Anarşistler Evi'ne döndürülmüş olan eski Ticaret ve Sanayi Odası lokallerinde sergilendi. Fred oraya vardığında, zaten yoğun olan kalabalık, binayı istila ediyordu. Her iki yan kapıya asılmış yazılarla kalabalık yönlendirilmeye çalışılmıştı. "Durruti sizi içeri girmeye davet eder" yazıyordu ilkinde. "Durruti sizden geri çekilmenizi rica eder" diyordu ikincisi. Kara ve kızıl kumaşların alelacele gerildiği duvarlar binaya bir tiyatro havası veriyordu. Fred etrafı milislerle çevrili katafalka doğru ittirerek, itilerek ilerledi. Açık tabutun içinde Durruti, beyaz ipek yastıklar üzerinde yatıyordu. Fred yalnızca güçlü başını fark etti. Danton'un başına benzetiyorlardı. Hep şu Fransız Devrimi imaları! İspanya'da bile! Emilienne'le karşılaştı, Durruti'nin eşi, ağlıyordu. İki yalnız insan ağlıyordu. Biri Emilienne, diğeri ise vaktiyle sanayicilerin evlerinde çalışmış, Durruti'yi kesinlikle tanımayan ama bu suskun ve ciddi erkek ve kadınların uğursuz töreninin hıçkırıklara boğduğu bir temizlikçi kadın.

Gece boyunca, yağan yağmura rağmen binlerce insan katafalkın önünden geçti. Anarşistler Evi'nin civarında yapışıp kalmışlardı, kim bilir ne bekliyorlardı. Kalabalık öyle yoğundu ki kaçacak bir delik bulmak imkânsızdı. Fred, boğazı düğümlenmiş, bir pencere pervazına yaslanmış duruyordu. Bütün dostları arasında Durruti, hiç kuşkusuz, en fazla sevdiğiydi. Onun atletik yapısını, hayvani gülümseyişini, zeki gözlerini, boğuk sesini asla unutamayacaktı. Kalabalıkta Durruti'nin son sözlerinin "Çok fazla komite var!" olduğu söyleniyordu. Evet, çok fazla komite, çok fazla söylev. Çok az silah. Kimileri parmaklarıyla genç bir adamı gösteriyorlardı. Mavi bir tamirci gömleği giymişti, kızıl rahip diyorlardı. Fred, bir zamanlar Durruti'nin hayatını kurtardığı bu genç köy rahibini tanımıştı.

Milisler rahipleri ve din adamlarını katletme yönünde sinir bozucu bir eğilim sergiliyorlardı. Durruti bu yargısız infazlara katlanamıyordu. Lerida Katedrali'ni kundaklayanları cezalandırmıştı; kılık değiştirttiği Barselona Piskoposu'nun kaçmasına yardım etmişti; talancıların yağmaladığı piskoposluk sarayının bütün hazinelerini hükümete aktarmıştı. Bu genç rahip de baskından kaçarak, Francoculara sığınmak yerine Durruti'ye gitmiş ve ondan hesap sormuştu. Rahibin zekâsına değer veren Durruti ona, cübbesini çıkartmasını ve sekreteri olmasını önermişti. Her ikisi de bu işbirliğinden hoşnuttu. Kimi zaman tartıştıkları da oluyordu ama birbirlerini seviyorlardı. Bir gün Fred onların tartışmalarına tanık olmuştu. Birliğinin peşinden fahişelerin gelmesi, Durruti'nin püritenliğine ters düştüğünden kızıl rahibe onları kovmasını emretmişti. "Onları nasıl kovayım istiyorsun?" karşılığını vermişti rahip, "Vaaz mı çekeyim?"

Katafalkın etrafında yığılan kalabalığın içinde, sıradan, unutulmuş biri olarak genç rahip, solgun haliyle dimdik duruyordu. O da bir dostunu yitirmişti.

Kortejin saat onda mezarlığa doğru yola çıkması kararlaştırılmıştı. Daha gün doğmadan, düzenleyicilerin binaya yaklaşmasının imkânsız olduğu açıkça ortadaydı. Konvoyun güzergâhı üzerinde hiçbir baraj kurulmadığından, kortejin başına geçmesi gereken motosikletliler eskortu, yan sokaklardan birinde kımıldayamadan kaldı. Kalabalık akın etmeye devam ediyordu. Bir sokağa dolanlar bir diğe-

rinden boşalanlarla karşılaşıyordu. Saat dokuzda, Anarşistler Evi'ne çıkan bütün sokaklar tıklım tıklım doluydu. Cenaze arabasının etrafında olması gereken süvari birliği kaybolmuştu. Çelenk dolu arabalar kımıldayamıyordu. Saat on otuzda Durruti Birliği'nden milisler, tabutu kaldırıp omuzları üzerinde taşıdılar. Kalabalık *Hijos del Pueblo*'yu söylüyordu. İtiş kakış arasında tabut ve taşıyanlar ilerlediler. Fred peşlerinden yürüyordu. Binaların pencerelerinden, çatılardan, ağaçların dallarından, her yerden erkekler ve kadınlar Durruti'yi selamlıyordu. Darmadağın olmuş düzenleyicilerin ıslıkları, hareket edemeyen arabaların klaksonları, ulaşmaya çalışan orkestraların müziklerini bastırıyordu. Ancak birkaç yüz metre uzaktaki Plaza de Cataluña'ya varmak saatler aldı. Kristof Kolomb Anıtı'nın dibinde cenaze nutukları çekildi. Ama herkes bağırdığından kimse en ufak bir şey işitmiyordu. Mezarlığa ancak gün batarken varıldı. Orada da önceden gelmiş bir kalabalık mezara giden yolu tıkamış, mezarlığın bütün yollarına yığılmış demet demet çiçek ve çelenk yığınlarını çiğniyorlardı. Cesaretleri kırılan tabut taşıyıcılar tabutu mezarlık bekçisinin evine bıraktılar, toprağa vermeyi sonraya ertelemişlerdi. Sonunda Durruti ertesi gün, kimse yokken gömülebildi.

Fred Barthélemy yine de oradaydı. Kızıl rahip de. Fred ona bakıyordu. Rahibin dudakları titriyordu. Belki de bir dua mırıldanıyordu. Fred öyle rahatsız oldu ki haykırdı:

"Viva la Anarquía!"

"Viva la Libertad!" karşılığını verdi rahip.

Başkaca selamlaşmadan ayrıldılar.

Fred Barthélemy Barselona'da kaldı. Fransız yardımlaşma komiteleri ile FAI arasındaki bağı sağlıyordu.

Sébastien Faure Tugayı'na Almanya'dan gelen Erich Mühsam Tugayı ile Sacco ve Vanzetti adını almış uluslararası bir tugay da katılmıştı. Böylece Mühsam, Sacco ve Vanzetti sembolik olarak Durruti'ye katılmışlardı. Ama ölüden başka bir şey yoktu! Fazla sembol vardı, yeterince bilinç açıklığı yoktu...

Resmi görevi bir yana, Fred'i Katalonya'da tutan şey özellikle bu bilinç yokluğuydu. Savaşın devamında liberter atılımın un ufak olaca-

ğını sezerek, kendi Rus Devrimi deneyiminden İspanyol Devrimi'ni yararlandırmak istiyordu. Çoğu zaman aklına Victor geliyordu. 1916 yılında Barselona'ya gelmiş ve ilk Katalan isyanına katılmış olan Victor. İgor'u ve Kara Muhafızlar'ı da hatırlıyordu. Sovyet basınını dikkatle okuyunca, İspanya'da olup bitenle giderek daha fazla ilgilenmelerinden endişe duyuyordu. Moskova'nın gönderdiği bu eğitmen subaylar arasına, GPU ajanlarının sızmış olduğuna emindi. Stalin'in korkunç siyasi polisi burada olmalıydı. Göze görünmüyorlardı; yalnızca kokusunu alıyordu Fred. 17 Aralık tarihli Pravda bizzat Fred'i onaylıyordu: "Katalonya'ya gelince, Troçkist ve anarko-sendikalist unsurlardan temizlenme başladı; bu iş SSCB'dekiyle aynı enerjiyle yürütülecektir." "Temizlik başladı" ne anlama gelmekteydi? Moskovalı komünistlerin İspanyol Devrimi'ne bütün sızma teşebbüsleri anlaşılıyordu elbette; ama "temizlenme" neydi? Fred Frente Popular'ın beş anarşist bakanıyla sık sık karşılaşıyordu. En çok Sağlık Bakanı Federica Montseny'yi kendine yakın buluyordu. Vaktiyle Rusya'da olduğu gibi iki kadın, kişilikleriyle cumhuriyetçi partiye egemen olmuştu; biri anarşist Federica Montseny, diğeri la Paisonaria denen komünist Dolorès Ibarruri. İki rakip kadın; tıpkı Aleksandra Kollontay ile Maria Spiridonova gibi iki düşman. Çok farklı kültür ve tutumdaki iki kadın; çünkü Federica Montseny tıpkı Kollontay gibi bir entelektüeldi, feminist romancıydı, la Pasionaria ise madenci eşiydi, proletryanın en alt ve en kaba tabakalarından geliyordu.

Federica Montseny Pravda'daki kısa yazıya hiç şaşırmamış gözüktü.

"Temizlik başlamadı" dedi Fred'e, "ama komünistler başlamasından hoşlanacak. Öngörüde bulunuyorlar. Kendi arzularını gerçeğin yerine koyuyorlar. Biz pabuç bırakmayacağız. Görüyorsun, hükümette olmak avantaj. Böylece her şeyden haberdar oluyoruz. Örneğin Ruslar, Largo Caballero'dan Nin'i ve POUM'u bakanlıktan uzaklaştırmasını istediler. Biz olmasaydık Caballero belki de teslim olurdu.

"Gücünüzü abartmayın. Sonuçta siz hükümette ancak beş kişisiniz. Bolşeviklerin alışıldık sürecini hatırla, Federica. Önce Nin, onu Troçkizmle suçluyorlar; oysa Troçki'yle kanlı bıçaklı. Onu yalandan

gözden düşürecekler; çünkü bugünün modası Troçkizmi mahkûm ettikten sonra sıra size gelecek. Şu an için sizi idare ediyorlar; çünkü Katalonya'da sizin sözünüz geçiyor. Fakat sizi değersiz göstermek ya da kendilerine katmak için ellerinden geleni yapacaklardır. Durruti'yi elde edemezlerdi. Ne yazık ki kader razı gelmedi..."

"Kader mi... yoksa serseri bir kurşun mu?"

"Ne serseri kurşunu?"

"Hiçbir şey dememek en iyisi; ama Durruti Frankistlerce vurulmadı."

"Nasıl yani?"

"Onu öldüren kurşun hatların gerisinden gelmişti. Serseri bir kurşun; ama kim sıktı?"

"Durruti sırtından bir kurşun yiyerek mi öldü?"

"Evet, kimse bilmesin."

"Sırttan bir kurşun. Enseye sıkılan kurşunlara çok benziyor. Bu beyler bu işin uzmanıdır."

"Hiçbir şey kanıtlayamayız. Kaza olması da mümkün. Bizimkilerden biri, deneyimsiz biri..."

"Şimdi Pravda'daki yazıyı anlıyorum. Durruti öldürüldü, Nin tehdit altında, düşmanlıklar başlıyor. Acilen enerjik önlemler almalısınız. POUM Avrupa'da Moskova davalarını protesto eden ender işçi örgütlerinden biriydi. Bu cesaretini pahalıya ödeyecek. Bütün sol, anarşistler bile, Rus uçaklarının ve tanklarının gelişini zafer olarak selamladılar; oysa bizim muhtemel bozgunumuzun habercileri bunlar. Moskova, İspanya'da anarşizmin zaferi karşısında daima histerik bir tavır takındı. Ne var ki bu akışı frenleyecek ya da durduracak etkisi, hiçbir imkânı yoktu. Şimdi Stalin açık kapı buldu. Artık burada. Avını bırakmayacak."

"Abartıyorsun. Rus yardımını kabul etmekten başka ne yapabilirdik? Blum hık mık edip duruyor. İngiltere'yi hoşnutsuz etmekten çekiniyor..."

"Blum hep birilerini hoşnutsuz etmekten korktu. Yine de halklar arasındaki dayanışma, tek geçerli olanı. İyi yürümeye başladı. Gönüllüler yalnızca Fransa'dan değil, İngiltere'den, Amerika'dan da geliyorlar, Nazi karşıtı Almanlar ve Avusturyalılar da cabası."

"İnsanlar, evet, insanımız var. Ama silah, Barthélemy, silah! Nerden bulacağız? Sıradan tüfekler değil, modern silahlar... Yalnızca Ruslar bunları bize sağlıyor."

"Size silah sağlıyorlar, ikramiyesi de GPU ajanları. Madrid cephesine bir tank gönderiyorlar, içinde de Durruti'nin katili."

"Bu yalnızca bir varsayım. Kuşkularımdan sana söz etmemeliydim."

"Bir başka tankta da Nin'in katili saklanıyor. Seninki ise Federica, Moskova'dan yola çıkan bir başka araçla geliyor."

"Senin hayatını biliyorum, Barthélemy, herşeyi aşırı dramatikleştirmene yol açıyor. Bizler senin o GPU ajanlarından, tabii eğer varsalar, daha güçlüyüz. İspanyol halkı bizimle birlikte."

"İşte tam da bu Federica, Ruslar bunu asla kabul etmeyecek. Komünistleri, Marksist olmayan bir proleter devrimin başarısından daha fazla ürküten hiçbir şey yok. 1920 yılında Lenin; gelişmiş bir ülkedeki proleter devrimin zaferinin, çok kısa sürede, Rusya'yı yalnızca devrimci bakımdan örnek olmaktan çıkarmakla kalmayacağını, dahası yeniden geri bıraktıracağını söylüyordu. Moskova Mekke'dir. Aynı dinde iki tane kutsal yer olamaz."

Öfkelenen Federica Montseny karşılık verdi:

"Bana dinden niye bahsediyorsun? Dinlerin kutsal yer dediklerini yok ettik biz. İspanya'da kutsal yer kalmadı. Hükümete katılıyorsak, senin de gayet iyi bildiğin gibi, devrimin sapmasını engellemek ve savaşın ötesine yöneltmek için; nereden gelirse gelsin, her türlü diktatörlük teşebbüsüne karşı koymak için."

Fred umutsuzluğa kapıldığını hissediyordu. Nasıl ikna edecekti? Federica samimiydi, diğer dört anarşist bakan da samimiydi. Durruti'nin eski dostu olan ve onunla birlikte ilk milis birliklerini oluşturmuş Adalet Bakanı Juan Garcia Oliver, iktidara katıldığından bu yana ciddi ve sorumlu gözükmeye çalışıyordu. Onun askeri bir okul öğrencilerine söylevini, Fred şaşkınlıkla okudu:

"Halk ordusu subayları, çelikten bir disiplin göstermeniz ve ordunun saflarına katıldıktan sonra sizin yoldaşınız olmaktan çıkarak cumhuriyetimizin askeri makinesinin parçaları halini alacak adamlarınıza bu disiplini dayatmanız gerekiyor."

Troçki'nin üslubunun ta kendisi! İktidarın, her iktidarın en idealist insanları bile robota döndürdüğüne hiç kuşku yok. Bürosunun kapısına kadar ona eşlik eden Federica Montseny'den ayrılmadan önce, Fred yine de ekledi:

"Rusya'da sana biraz benzeyen ve çok sevdiğim bir kadınla tanışmıştım. O da bakandı. Adını biliyorsun, Aleksandra Kollontay. İşçi muhalefetinin lideri olarak Bolşevik Parti'yi dönüştürmeyi umuyordu. Parti onu dönüştürdü. Şimdi büyükelçi, eski dostlarının iğrenç manevralarının uzağında duruyor. İnan bana Federica, Rusya'da komünistler, anarşistler ve sosyalist devrimciler arasındaki bu ittifak, sizin Frente Popular'ınıza çok benziyordu. Düşmanlar arasındaki bir ittifak bu ve partnerlerden biri tüm diğerlerini yiyip yutmadan sona eremez. Moskova komünizminin karşıdevrimci bir güç olduğunu biliyorsun. Siz onu yiyemeyeceksiniz. Ya da eğer yerseniz daha kötü bir şey olacak, zehirlenerek öleceksiniz."

Moskova'da Kara Muhafızlar'la takılarak teselli bulan Fred, Barselona'da da kendilerine "Els fills de put", yani "orospu çocuğu" diyenlerle görüşmekten hoşlanıyordu. Kendilerine yönelik yaygın hakaretin ifadesiydi bu. Kuşkusuz örgütsüzdüler, disiplinsizdiler, düzensizdiler ama neşe içinde hareket ediyorlardı. Kendiliğindenlikten, mizahtan, bohem hayattan vazgeçmeyen bu "orospu çocukları", gerektiğinde de mutlak bir cesaret ve etki sergiliyorlardı. Fred'e İgor'u ve başını usturaya vurdurmuş, deri giysiler içindeki o allak bullak edici kızı hatırlatıyorlardı. Moskova'daki Kara Muhafızlar gibi Barselona'nın bu "orospu çocukları" da en saf, en gerçek olarak kalanlardı, ütopyanın cisimleşmiş haliydiler. Herkesi rahatsız ediyorlardı. Özellikle de hükümetteki beş anarşist bakanı.

Fred Barthélemy, yakında ölmüş olan Gorki üzerine broşürünü Barselona'da yazdı. Kendine Gorki, (Acı) adını takmış olan ve 1928 yılında Rusya'ya dönüşünden beri vatandaşları tarafından Sladki (Tatlı) olarak adlandırılan Aleksey Maksimoviç Peçkov. Fred, Gorki'yle buluşmasını, ne kadar acı olsa da hiç unutamıyordu. Gorki, Ruslar arasında, "derin Rusya"yı, *bossiak*'*ların Rusyasını, baldırıçıp-

* Maksim Gorki'nin, eski bağımlı ilişkilerinden kurtulan köylülerin, henüz proleterleşmedikleri ara dönemini anlatmak için kullandığı bir tanım. (y.h.n.)

lakların, ayak takımının Rusya'sını en fazla simgeleyendi. Fakat aynı zamanda, bilinç berraklığını ve inkârı da simgeliyordu. Acı'dan Tatlı'ya geçen bu lakap değişimi, Rus Devrimi'nin bütün tarihini de yansıtıyordu. Gorki'nin acılığı, cesaretini yitirmesi, Slav halkı konusundaki karamsarlığı, demokratik edebiyatın idolü olan "kutsal mujik" karşısındaki güvensizliği, bütün bunlar Fred'i çok etkilemişti. Fred metninde, bir Volga kayıkçısı ile köle bir kadının torunu olan ve kendisi gibi daha on yaşında serseriliğe başlamış olan Ana'nın yazarına duyduğu tüm hayranlığı dile getirmek ve aynı zamanda bu saf, bu dürüst, bu idealist insanı sistemin nasıl ele geçirdiğini, Stalin'in onu nasıl kendi malı, oyuncağı, peluş ayısı yaptığını göstermek istemişti. Basında çıkan fotoğraflarda Molotov'la birlikte, Gorki'nin tabutunu taşırken görülen Stalin. Tanrılaştırılmış Gorki. Doğduğu şehir olan Nijni-Novgorod'un adı, onun için yeniden değiştirilerek Gorki (Acı) yapılmıştı.

Fred Gorki'nin vicdan olarak, hatta belki de ruh olarak, Lenin'e nasıl hizmet ettiğini anlatıyordu. Kremlin'deki entelektüellerin pek anlayamadıkları Rus halkının ruhu. Zinoviev ve Kamanev'e çok düşman olan Gorki, Lenin'i de körleştiren bu "iktidar zehri"ni eleştiriyordu. Lenin onu dinliyordu. Onu dinliyordu çünkü onu seviyordu. Yine de Gorki'nin bitmek bilmez eleştirileri, tutuklulardan yana müdahaleleri sonunda Lenin'i öyle öfkelendirdi ki Gorki'yi dinlenmek üzere yurtdışına gitmeye ikna etti. Yıl 1921'di. Gorki'nin ayrılışından sonra Lenin'in artık vicdanı kalmamıştı. Ruhu ise –ki Gorki bunları kanatlarından yakalaması gerektiğini sık sık söylemişti– uçup gitmişti.

1928 yılında Gorki anavatanına geri döndüğünde, onu bekleyen olağanüstü karşılama elbette sarsmıştı kendisini. Fabrikaların, partinin, ordunun heyetleri onu omuzlar üstünde taşımış, bağırlarına basmış, sevgiye boğmuştu. Gorki heyecandan ve sevinçten ağlıyordu. Fakat, yöneticiler arasındaki nefreti kısa süre içinde fark etmek onu şaşırttı. Moskova Sovyeti'nin yıllık toplantısında yaptığı ilk konuşması, Politbüro'yu parçalayan bu uzlaşmaz çelişkiler karşısındaki endişesini ifade ediyordu: "Yoldaşlar, ilişkilerinizde daha fazla teveccüh gösterin, daha az sert davranın... Bana karşı bunca kibar ve nazik olma imkânı bulurken, niçin kendi aranızda böyle değilsiniz?"

Gorki'nin akıl almaz politik naifliğini ortaya koyan bir konuşmaydı. Güzel ruhunu da belli ediyordu. Rusya'yı bir daha terk etmeyeceği 1933 yılından sonra, bir ölü canlar ülkesinin yaşayan tek canı. Fakat uyku ilaçlarıyla doldurulmuş, dalkavukluk şekeriyle kaplanmış bir can. Gorki, yaşamının son yıllarında, vaktinden önce hoş kokularla doldurulup gömüldüğünden, rüyalarına gömülüp kalmıştı. Çok uzun süre sürgünde yaşamıştı. Stalin'in kuluçkaya yatırdığı, tufandan önceden kalma bir tür yumurta gibi; dinsel olarak esirgenmesi gereken ender bir tür gibi, anavatan aşkının gözünü kör ettiği bir yaşlıdan başkası değildi artık. Daha az acı çekmek için gözlerini kapatıyordu. Çünkü; Rus halkının sefaletine ve derinliğine vatandaşlarından hiçbiri onun kadar derinden bakamadığından, yuvalarına iyice gömülmüş gözlerini açtığında, kendisinin örgütün tutsağı olduğunu, çevresi ve Stalin'in yanına verdiği şu sekreter tarafından, sekreterden çok zindancıya benzer o kişi tarafından, ağzına kilit vurulduğunu fark edecekti. Takma adlardan daha anlamlı bir şey olamaz. Aleksey Maksimoviç Peçkov Gorki (Acı) adını almıştı ve Yosif Vissarinoviç Çugaşvili ise Stalin (Çelik) adındaydı. Çelik çevresindeki her şeyi öğütüyordu; Acı hariç. O acıyı tatlıya (Slatki) dönüştürmüştü. Birazcık şeker, demir yumruğunu yumuşatıyordu. Slatki, mide yanmalarını gidermek için halka dağıtılan bir bonbon şekeriydi. "Kocamış ayının burnuna bir halka geçirilmiş" der Romain Rolland, 1935 yılında Gorki'nin *daça*sında birkaç gün geçirdikten sonra ve ekler: "Çok yalnız; asla yalnız görülmeyen o, çok yalnız."

Fred Barthélemy'nin *"Gorki ya da Acı ve Tatlı"* adlı broşürü, kuşkusuz onun en iyi, en duygulandırıcı metniydi ama bir kez daha zamansız ortaya çıkmıştı. 30 Ocak 1937'de açılan ikinci Moskova Davası, bütün basının dikkatini üzerine çekti. SSCB'de yaygın ölümün enseye bir kurşun olduğu bir dönemde, altmış sekiz yaşında zatürreden ölmüş ve ulusal törenle gömülen Gorki! Gorki'yle kafamızı şişirmesinler! Şimdi sahneye Radek giriyor. On yedi kişilik bu yeni dava, ekonomik sabotaj eksenliydi. Bir önceki ise Troçkizm odaklıydı. Bir yıl önce, dostları Zinoviev ile Kamenev'in infazını talep eden Karl Radek de şimdi kapandaydı. O da iktidarı ele geçirmek amacıyla SSCB'ye karşı savaş açmak istemekle suçlanıyordu. Şu zavallı kü-

çük şeytan, gözden düşmüş saray soytarısı, Fred onun Troçki'nin yanında seke seke yürüdüğünü hatırlıyordu, o da Yahudi'ydi, Kamanev gibi, Zinoviev gibi, Troçki gibi... Ne çok Yahudi tasfiye edilmişti! Fred ırkçı bir komplodan söz ediyordu. Ama bu varsayımı uydurma gibi gözüküyordu. Spartakistlerle birlikte Almanya'yı ayağa kaldırmaya çalışmış Radek, Brest-Litovsk barış görüşmelerini yürütmüş Radek, Vişinski'nin soytarı muamelesi yaptığı, şarlatan, sefil cüce, kabadayı müsveddesi, filin üzerine yürüyen fino olarak gördüğü Radek! Fil elbette Stalin'di. Ne histerik kelimeler! Üstelik bu çılgınlığın kimse farkında değildi sanki. Fred'e itiraz ediyorlardı: "Ama madem itiraf etti, madem hepsi itiraf etti. Sen de onlara hiç güvenmiyordun. Sen politbüroyu daima bir engerek yuvası olarak gördün. Stalin kendi avanesini elbette temizleyecek. Zaten halk da onu onaylıyor."

Basın, gerçekten de Rusya'daki halkın bu oybirliğine hoşnutlukla inanıyordu. Batılı yöneticiler kendi ülkelerinde de bu halk onayını görmeye can atıyordu. Bütün fabrikalar, bütün kolhozlar ellerini kaldırmış oy kullanıyordu: "Kurşuna dizin, hepsini kurşuna dizin!" Fred terörün bir salgın olduğu karşılığını veriyordu. Şüpheli görülmek korkusuyla herkes komşusunu ihbar eder. Böylece bütün ülke suçlu olur ve kendi yok oluşu için oy kullanır. Fred'i kimse ciddiye almıyordu.

İspanya'da iktidar, SSCB silah sağladığından beri sağa kayıyordu. Frankocu aşırı sağa doğru değil ama klasik, burjuva sağa doğru. Moskova'nın sloganı artık kimse için bir sır değildi: "Ya anarko-sendikalist devrimi engellersiniz ya da size silah yok." Herkesin bildiği gibi, silahı olanın iktidarı da olur. İktidar, iç savaşın başında azınlıkta olan İspanyol komünistlerinin eline geçiyordu yavaş yavaş; liberal burjuvazinin kurnazca işbirliğiyle. Fred düş görmüyordu. Savaş sona erdiğinde, kim galip gelirse gelsin, İspanya'ya diktatörlük yerleşecekti. Özgürlük vakti geçmişti. Franco'yla savaşmak gerekiyor olmasının önemi yoktu. Mademki İspanyol anarşistler, liberter olarak yenmeyi reddediyorlar ve hükümetle işbirliğini tercih ediyorlar, diyordu Fred, devletin meşruluğunun savunucusu olarak ölmekten başka yolları olmayacak.

Fred yine de Barselona'da kalmakta ayak diriyordu; çünkü vaktiy-

le kendini Slav toprağına bağlı hissettiği gibi şimdi de bu İspanyol toprağına bağlı hissediyordu. Rusça'ya hâkimiyetine şimdi de Kastilya diline aşinalığı eklenmişti, işlek bir şekilde konuşuyordu. Fred'deki bu kolay dil öğrenme yeteneği, onun yeni bir ülkeye uyum sağlama, oranın insanlarına katılma hevesiyle at başı gidiyordu. O ülkeyi kendininmişcesine benimsiyordu. Kendini Fransız kadar Rus, İspanyol da hissediyordu. Daha önce Rus Devrimi'ni "kendine mal etmesi" gibi, şimdi de aynı şeyi İspanyol Devrimi'yle yapıyordu. Zaten ona göre arada kopukluk yoktu. Biri diğerine denkti, Durruti Makhno'yu devam ettiriyordu.

Sürekli cephede olan Germinal'i göremiyordu artık. Cottin'e gelince, vaktiyle Clemenceau'ya sıktığı kurşun sonunda sekmiş, rutin bir saldırı sırasında gelip onu vurmuştu.

Bir akşam Fred Barselona sokaklarında, yaşlı Marius Jacob'a rastladı. Yirmi beş yıl zindanda yattıktan sonra *Libertaire*'in bürosuna geldiği günkü kadar şaşkındı. Anarşist devrimi görmeye koşmuştu ama olup bitenden pek bir şey anlayamıyordu. Anarşistlerin bakan oluşuna şaşıp kalınca, Fransa'ya, yalnızca bir eşek ve bir şemsiyeyle seyyar satıcılık yaptığı Issoudun'a dönecekti dosdoğru.

Şunu da söyleyelim. Belki de Fred'i Barselona'da kalmaya yönelten en güçlü şey, milis kadınlardı. Sadakatsiz Galina'ya olduğu gibi Claudine'e de daima sadık kalmıştı. Fakat devrimin atalardan kalma bir itaatten kurtardığı ve bir yaşama coşkusuyla kelimenin gerçek anlamıyla patlayan bütün bu kadın akınına direnemiyordu. Artık erkekler gibi giyinen, aynı salopeti üzerlerine geçirmiş, başlarında aynı şapka bulunan, ellerinde tüfek ya da kazma taşıyan bu kadınlar, Frankoculara saldırmak için siperlerin üzerinden nasıl korkusuzca atılıyorlarsa erkeklere de öyle saldırıyorlardı. Ölümün gündelik manzarasının üzerine, onlarda da tıpkı erkeklerde olduğu gibi, şiddetli bir erotik açgözlülük ekleniyordu. Erkek ve kadın milisler sürekli emirlerle oradan oraya yer değiştirdiğinden, ilişkiler çok kısa sürüyordu. Kucaklaşmalar ayrılığa, ölüme meydan okuyordu. Anarşist dergi *Mujeres libres* okuru olan bu kadın asker taburları, Barselona'ya uğruyorlardı. Politik durumun eğretiliği de bu hareketliliğe coşku ve heyecan katıyor, kışkırtıcı bir ortam yaratıyordu. Bütün bunlar, Fred'i

dizginsiz bir cinsel yaşama sürüklemişti. Politik militanlığı, komünist dalganın yükselişini yakalamak, onu teşhir etmek, önlemek için sürdürdüğü hız yarışı, şehvet arayışına da yansıyordu. Nasıl kendini GPU'nun tuzaklarıyla kuşatılmış hissediyorsa, cinselliğin ağır ve büyüleyici dürtüleriyle de kuşatılmış hissediyordu. Kimse kimseye bağlanmıyordu, geçici bile olsa aşk yoktu. O kadınların kim olduğunu, nereden geldiklerini dahi bilmiyordu; güçlü, vahşi kokulu, tırnaklarını tenine geçiren, köpekler gibi onu ısıran bu yumuşacık esmerler... Bir süngünün karına girişi gibi onların içine giriyordu. Anında dağılan bu geçici çiftlerin etrafında dolanıp duruyordu savaş.

Paris'i giderek daha az düşünüyordu, Claudine'i daha az düşünüyordu. Flora bile silinip gitmişti. Bunca uzaktan bakıldığında, Claudine zaman zaman beliriyordu gözünde, hep aynı yumuşak ve sakin haliyle; ama bu tutkulu, zevk veren, şimşek hızıyla giden füzeler gibi yaşamına girip çıkan İspanyol kadınlarla karşılaştırıldığında, epey yavan kalıyordu.

Barselona giderek kozmopolit bir şehir oluyordu. Bütün dünyanın devrimcileri, her eğilimden devrimci burada toplanıyor, karşı karşıya geliyordu. İngilizlere, Fransızlara, Amerikalılara şimdi bir de Alman antifaşistleri eklenmişti. Özellikle de Ruslar, sanki hiç çekip gitmeyeceklermiş gibi iyice buranın bir parçası oluyorlardı. Bir akşam Fred, caddede yürürken Moskova'da bir süre ilişkide olduğu bir Polonya Yahudi'sine rastladı, ceketinin yaka iliğine Kızıl Bayrak nişanı asmıştı. Genellikle Fred Barthélemy'ye rastlayan Ruslar, onu görmezden geliyordu. İgnace Reiss Fred'e yaklaştı.

"Burada ne aradığını sormayacağım sana, biliyorum. Bana sormana da gerek yok; çünkü sen de beni Barselona'ya neyin sürüklediğini biliyorsun."

Moskova'dan, altın kubbeli kiliselerden, kardan söz ettiler. Politik olayları yorumlamaktan özellikle kaçındılar. Neye yarayacaktı ki! Fred anılarına gömülmüştü. Düşüncesi uzaklara, steplere ve kayın ormanlarına gidip geri dönüyordu; Galina'nın, Kollontay'ın, Gorki'nin, Spiridonova'nın, Kara Muhafızlar'ın olduğu yerlere gidiyordu... İgnace Reiss bütün bu ortamı aniden somutlaştırmıştı. Defa-

larca görüştüler. Reiss ıssız yerlerde görüşmeye özen gösteriyordu. Aniden başka bir yerdeki bir göreve gönderilince, yola çıkmadan Fred'e içini açtı:

"Ben anarşistlerden hoşlanmıyorum. Troçki gibi, onların devrimi hançerlediğini düşünüyorum. Nin'in yanına gitmek istiyorum ama benim için bu imkânsız. Bu yüzden sana güveniyorum. Nin'i uyar, bir sonraki araba onun için geliyor. Nin ve POUM mahkûm edildiler. Hazır olsunlar. Bu onların son şansı."

Nin, Moskova'da dostça ilişkide olduğu İgnace Reiss'i gayet iyi hatırlıyordu. Ayrıca Reiss'in Sovyet Gizli Servisi'nde yüksek mevkilere çıktığından da haberdardı. Bu yüzden uyarısını çok ciddiye aldı.

Moskova'daki deneyimine daima güvenen Fred Barthélemy, POUM ve FAI sorumlularına muhtemel senaryoyu anlattı:

"Eğer POUM tasfiye edilirse anarşistlerin sırası gelecek, sonra da sosyalistlerin sol kanadı... Milisler, cephede dövüşen bizim milislerin hepsi Barselona'dan uzakta; oysa General Pozas'ın hükümet ordusu cephe gerisinde, hatta burada mevzileniyor..."

"Pozas Çukaçevski gibi meslekten asker" dedi Andreu Nin. "Yine Çukaçevski gibi komünistlerin ekmeğine yağ sürüyor. Polise gelince, bütünüyle Stalincilerin elinde."

Kaçınılmaz yazgı cümlesini kim söylemişti?

"Çok geç olmadan, orduyu ve polisi komünistlerin vesayetinden kurtaracak bir isyan tezgâhlayalım."

Kim? Nin mi? Barthélemy mi? Federica Montseny mi? Belki de hepsi birlikte... 3 Mayıs'ta POUM militanları ve anarşistler kışlalara ve polis komiserliklerine saldırıya geçtiler. Fred de onlar arasındaydı elbette. Elinde eski bir revolver, bir de şu "Fay bombaları"ndan biri. Nasıl kullanılacağını Germinal anlatmıştı. Sokak dövüşleri bir hafta sürdü. POUM ve FAI bu silkiniş sayesinde güçlerini toparlayabildiler; ama aynı zamanda hükümet içindeki bilgi kaynaklarından oldular. Caballero Kabinesi'nin yerine geçen Negrin Kabinesi, yasal otoriteye karşı birliklerinin isyanı gibi haklı bir gerekçeyle POUM'cu ve anarşist bakanlarından ayrıldı. NKVD adını almış olan GPU, Nin'in karşı karşıya kaldığı tehlikeden hangi yolla haberdar edildiğini öğrenmiş miydi? Öğrenmişti elbette; çünkü ilk cezalandırmalar

anarşistlere geldi. Önce filozof Camillo Berneri vilayet sarayının önünde bıçak darbeleriyle paramparça edildi; ardından, vatandaşı Barbieri polis tarafından Barselona'da cadde ortasında katledildi. Her ikisi de İtalyan anarşistiydi. Ordu ile polis arasındaki dayanışmayı göstermek için, on iki genç anarşist de bu olaylara paralel olarak, Karl-Marx kışlasında öldürüldüler.

Bir daha asla dışına çıkamayacakları muhalefete püskürtülen POUM ve FAI Komünist Parti'nin suçlamalarına maruz kaldılar. Kargaşadan, kısıtlamalardan, bitmek bilmeyen bu iç savaştan bıkmış kamuoyunda bu suçlamalar geniş yankı buldu. Komünist Parti, POUM ile FAI'nin üretimde kargaşa yarattıklarını, bozgun tohumları ektiklerini, Frente Popular'ı ortadan kaldırıp kendi diktatörlüklerini kurmak için isyan çıkardığını söylemiyor muydu? Bütün yabancı muhabirler bu iftiraları gerçekmiş gibi aktarıyordu. Barselona duvarlarında afişler belirmişti: "POUM meşru İspanya'daki faşizmin öncüsü." Aynı zamanda, Juan Negrin'in, komünistlerle ittifak yapan bu sağcı sosyalistin, İspanya Bankası'nın altın rezervlerini gizlice Rusya'ya gönderdiği dedikodusu dolaşmaya başlamıştı. Bozgunculuk neredeydi?

16 Haziran'da, faşist komplo bahanesiyle Negrin, POUM'u yasadışı ilan etti. Bir gecede militanları kitlesel olarak tutuklandı; savaşçı milisler cephede kırk bin POUM'cuyu etkisiz hale getirdiler. Nin özel olarak Madrid'ten gönderilen Ruslaşmış polis tarafından Barselona'da "Franco ajanı" olarak tutuklandı. İberik Komünist Partisi (İ.K.P), aynı zamanda Troçkistlerden de kurtulmak için POUM'un tasfiyesinden yararlandı. POUM'a sızmış olduğu açığa çıkan her Troçkist derhal uzaklaştırılmış olduğu halde, POUM'cular ile Troçkistleri ve Troçkistlerle anarşistleri –tabii orada varlarken– birbirine düşürmek İ.K.P. nin çok işine gelmişti. GPU modeline göre İspanyol gizli polisini yapılandırmak üzere Moskova tarafından görevlendirilen Sloutzky, şimdi utanıp sıkılmadan şunu ilan ediyordu: "Anarşistlere ve Troçkistlere gelince, her ne kadar antifaşist askerler olsalar da bizim düşmanlarımızdırlar; çünkü karşıdevrimcidirler ve onları kökünе kadar yok etmeliyiz."

POUM'u yargılamak için özel bir casusluk mahkemesi kuruldu. Negrin, sanıklar için ordunun ölüm cezası istediğini ve orduyu tat-

min etmenin şart olduğunu söyleme cüretini gösterdi. Jüri suratını ekşitince, tehdit etti: "Bana bu adamların mahkûmiyeti gerekiyor. İhtiyaç olursa, mahkemeye karşı orduyu yanıma alırım. Uluslararası politikanın yüksek gerekçeleri, sizden bu fedakârlığı istemeye beni mecbur ediyor."

Fred ile FAI'den ve CNT'den yoldaşları öfkelerini haykırmaktan bitip tükenmişlerdi. Vicdanları uyandırmaya çalıştıkları sayısız mitinglerden birinde Federica Montseny, Stalin'in tiranlığını çarların tiranlığıyla karşılaştırdı. Tam zamanıydı! Nin'in masum olduğunu herkese duyuruyorlar, kayboluşu üzerine açıklama talep ediyorlardı. O sırada, komünistlerin düzenlediği bir toplantıda La Pasionaria denen Dolorès İbarruri şu alçakça lafı etti: "Tek bir suçluyu aklamaktansa yüz masumu mahkûm etmek yeğdir."

Barselona'daki POUM Davası'na paralel olarak Moskova'da da yeni bir suçlama başlıyordu. Kızıl Ordu'nun genel kurmayı, Almanya yararına görevini kötüye kullanmakla suçlandı. Kadir-i mutlak Mareşal Çukaçevski, çarlık karşıdevrimine karşı zafer kazanan halk ordusunun Troçki'yle birlikte kurucusu, Kronştad İsyanı'nı bastıran mareşal, hainlikle suçlanıyordu; olacak şey değildi!

"Daha doğrusu, evet" diyordu Fred şaşkınlık içindeki yoldaşlarına, "Çukaçevski elbette ihanet etti; fakat yirmi yıl önce, 1917'de; bir bir aristokrat ve çarlık subayı olan o komünistlerin hizmetine girmekle. Stalin'e ihanet etmedi, o geldiği kasta ihanet etti. Katledilen çar, bugün onu işlemediği bir suçtan kurşuna dizdirerek intikamını alıyor."

"Ama itiraf etti" karşılığını veriyordu Fred'in yoldaşları, "hepsi itiraf etti, onunla birlikte infaz edilen diğer yedi general de. Bizim generallerimiz bize ihanet ederken onlar niye Stalin'e ihanet etmesinler?"

"İtiraf etmiş gösterecek yöntemler icat ediyorlar" karşılığını veriyordu Fred. "Göreceksiniz, burada da POUM'cular Franco ajanı olduklarını itiraf edecekler."

Bu kez Fred yanılıyordu. Hiçbir POUM'cu cellatlarının istediği beyanda bulunmadı. NKVD şaşkınlık içindeydi. POUM'cular işken-

cede ölüyor ama konuşmuyorlardı. Lubianka'da gayet başarılı olan şey, Casa del Pueblo'da işlemiyordu.

Bu kıyamet ortamındaki aşırı tahrik edici unsurlar, Fred'i zehirliyordu. Neredeyse hiç uyumuyor, politik toplantılardan sefahat âlemlerine koşturuyordu. Kadın milisler, cepheye gitmeden önce azgınca sevişiyorlardı. Politik gerilime, asla yatışmayan bir cinsel gerilim karşılık veriyordu. Bir gece, beti benzi atmış, altüst olmuş bir genç adam, Fred'i sarıp sarmalayan kollar ve kalçalar arasından çekip çıkardı:

"Çabuk! Çabuk gel! Şimdi bizimkilere saldırıyorlar. Germinal tutuklandı."

Fred aceleyle giyindi.

"Nerede?"

"Diğer yoldaşlarla birlikte, hep birlikte siperlerden alındılar. Santa Ursula'da, eski bir Vallmajor manastırındalar."

Fred bir birlik oluşturdu ve derhal hapishaneye saldırıya geçtiler. "Fay bombaları" kapıları havaya uçurdu. İçerde, kınayan bir ifadeyle onlara bakan kocaman bir Stalin portresiyle karşı karşıya geldiler. Daha ilerde, genç erkeklerin cesetleriyle karşılaştılar, ayaklarından asılmışlardı. Yüzlerinde ve çıplak bedenlerinde iğrenç işkence izleri vardı. Ne bir zindancıya ne bir muhafıza ne de Germinal'in izine rastladılar. Soruşturma yarım bırakılmıştı.

Germinal'i nasıl bulacaktı? Fred GPU'nun İspanyol devlet aygıtının içine, İçişleri Bakanlığına, *Departemento especial de informaciones del Estado* adı altında yerleştiğini öğrendi. San Juan Sokağı, 104 Numara. Germinal'den haber sormak üzere oraya gitmek zordu. Oradan çıkma şansı ise son derece düşüktü. Germinal'i deliğe tıkmaları onu, Fred'i tuzağa çekmek için olmasın? Fred sokak çatışmalarından beri dışarı yalnız çıkmıyordu, etrafında her zaman gayet iyi silahlı genç yoldaşları oluyordu.

Yasadışı hapishaneler elbette çok sayıdaydı. GPU özellikle mahzenleri, garajları, binaların en üst katlarını, işkence görenlerin çığlıklarının daha az işitileceği her yeri kullanıyordu. Puerta del Angel 24 Numara'da, yasadışı bir hapishane vardı, kuşatılamayacak kadar iyi korunuyordu. Şanslarını Santa Barbara'da denediler. Ama orada da

hücreler boştu. Aslında tamamen boş değildi, rahibeler vardı; tabutları açılmış, çürümekte olan rahibeler binayı pis pis kokutuyordu. Birkaç dakika kalmak bile imkânsızdı. Fred'e eşlik eden milislerden biri, ışıl ışıl bir ceset görünce aniden bayılıverdi. Unutulmuş bir inanca beklenmedik geri dönüşlerden biriyle, sanki Kutsal Bakire belirivermiş gibi gelmişti.

İhanetle suçlanan POUM'cuların tersine (ki bu ihanet belli açılardan doğruydu; bu Marksist-Leninistler, kilisenin başının tek ortodoks yolu olan Stalin'in yolunu reddetmiyorlar mıydı?), hapsettikleri anarşistlere siyasi prestij atfetmemek için onları basitçe hırsızlık, talan ve cinayetle suçluyorlardı.

Başka çare kalmayınca Fred, Fransız Konsolosluğu'na başvurdu. Gönüllü olarak milislere katılmış bulunan ve elbette bir yanlışlık sonucu keyfi olarak tutuklanmış oğlunu arıyormuş gibi yaptı. Konsolos işin içyüzünü bildiğini gösterdi ama bu iki yurttaşının en kısa sürede Fransa'ya geri dönmeleri için elinden geleni yapacağına söz verdi. Gerçekten de komünistlerin eline düşen yabancı POUM'cular ve anarşistler ancak hapsedildikleri yurtdışından öğrenildiğinde cezadan kurtulabiliyorlardı. Herhangi bir soruna yol açmamak için, onları sınır dışı etmeyi tercih ediyordu. Dolayısıyla *Departamento especial de informaciones del Estado*'ya Fransız Konsolosluğu'nun Germinal Barthélemy'yi aradığını, Fransız Konsolosluğu'nun onun yasadışı olarak hapis tutulduğunu bildiğini ve salıverilmesini istediğini belirtmek önemliydi. Bir yargısız infazın, bir "kaybedilme"nin önünü hızla kesmek gerekiyordu. İspanyol hapishanelerinde çok insan kayboluyordu. Nin bile kayıptı. Kaçmış mıydı acaba? Komünistler onun Franco'ya sığındığını söylemeye kadar vardırıyordu işi.

Bir sabah, çok erken saatte, telefonun zili Fred'i çifleşmelerinin birinden söküp aldı. Konsolos, oğlunun bürolarına geldiğini bildiriyordu. Hemen oraya gitti.

Germinal öyle zayıflamıştı ki fazlasıyla bol gelen giysileri boş çuval gibi sarkıyordu. Sönmüş, babasına benzemişti. Bu dönüşüm karşısında şaşkına dönen Fred şaşkınlık içinde sordu:

"Kaç yaşındasın sen?"

"Cehennemden çıkıp gelirsen yaşın olmaz!"

Fred, zihninde hesaplıyor, Germinal'i Belleville'deki çocukluğuna, Flora'nın yanına geri yolluyordu. Beti benzi atmış, hırpani kılıklı, sakallı bu koca bebek, çocukluğundan bile daha küçük gözüktü gözüne o an. Mavi gözleri (Flora'nın gözleri) son derece soluktu. Yorgunluktan ayakları birbirine dolaşıyordu.

"Yaralı mısın? İşkence yaptılar mı? Doktora ihtiyacın var mı?"

"İşkenceyi İspanyollara uyguluyorlar; şu engizisyon hikâyelerinde olduğu gibi işkence ediyorlar. Kerpetenler, ateşte kızdırılmış demirler, bileklerden ya da ayaklardan asmalar... Hani biliyorsun, şu Prado tablolarında görülenler gibi toplayıp bir yana koymadan önce görmüştük. Bütün o işkenceler. Ama yabancılara, hayır, bedenlerine işkence etmiyorlar. Yalnızca kafalarına. İz bırakmıyor. Belki de daha kötü. Derisi yüzülenler gibi uluyamazsın bile. Kafanın içinde derin yüzülür."

Germinal, bir sedyeye uzanmış, sözcüklerini arayarak, yavaş yavaş konuşuyordu.

"Birlikte gideceğiz" dedi Fred, "dinlen."

"Nereye gideceğiz?"

"Fransa'ya. Paris'e. Dönüyoruz."

"Benim için yapma bunu. Burada dövüşmeye devam etmek gerek. Durum şimdi iyice ciddi."

"Dinlen, oğlum. Bir güzel uyu. İspanya bizim için bitti. Paris'ten de yoldaşlarımıza yardım edebiliriz. Mücadele bitmedi; ama Barselona'da kalıp kendini katlettirmek bir işe yaramaz."

Germinal'in üzerini örttü, battaniyenin kenarları özenle sıkıştırdı. Kendini baba gibi hissediyordu, bu kırılmış, parçalanmış yoldaşın babası, onu Flora'nın bebeği olarak tanımakta güçlük çekiyordu. Yalnızca Mariette için hissetmiş olduğu bu babalık duygusu işte şimdi bu oğluna yönelmişti ve bir şefkat, şiddetli bir sevgi istilası altında hissediyordu kendini.

Germinal uyudu. Fred onu konsolosa emanet etti, ertesi güne yola çıkışlarını hazırlamasını rica etti. Daha önce gidip Federica Montseny'yi son bir kez selamlamak istiyordu.

Lenin'in alay ettiği "siper anarşistleri" vardı, şu Jean Grave'ın kuşağından gelenler, Kutsal İttifak'ın sirenleriyle su koyverenler. Sonra,

ideiny anarşistler vardı, Bolşeviklerin işbirlikçileri, Fred de onlar arasındaydı, kanmıştı. Şimdi de İspanya'da şu "hükümet anarşistleri" vardı, onlar da aldanmıştı, gülünç duruma düşmüştü. Fred onlara karşı bir tür nefret hissediyordu, liberter hareketin çöküş sorumluluğunu onlara yıkıyordu. *İdeiny*ler gibi, iktidarı Bolşeviklere vermekle suçluyordu onları. Çok uzun süre boyunca Moskova'daki aygıtın adamı olduğundan, kendini suçlayarak başlamalıydı aslında. Fakat İspanyol Devrimi'nin çelişkileri ona kendi çelişkilerini unutturmuştu. Anarşist bakanlar (eski bakanlar) arasında Federica Montseny'ye karşı bağışlayıcı bir duyguyu yine de koruyordu. İspanya'dan temelli ayrılmadan önce (çünkü zaferin Franco'nun ya da Stalin'in olacağına hiç kuşku duymuyordu) onunla tartışmak istiyordu; her seferinde özgürlüğün nasıl ihlal edildiğini anlamaya çalışmak istiyordu. Özgürlük kavramını savunan insanlar neden horlanıyordu? Sonuçta, özgürlük adına gerçekleştirilen devrim, iktidarı ele geçirir geçirmez neden özgürlüğü ortadan kaldırmak için bunca acele ediyordu?

Federica Montseny, farkında olmadan, liberter İspanya'nın yasını şimdiden tutuyordu. Lorca tiyatrosunun siyahlar içindeki dul kadınlarına benziyordu. Ciddi haliyle, tutkulu gözleriyle, kaygısıyla, Maria Spiridonova'yı hatırlatıyordu; muhtemelen narin yaşamını Lubianka zindanlarında çoktan yitirmiş olan şu Maria Spiridonova.

"Federica, ayrılmadan önce, kafama takılan bir soru var. İktidarın çağrısına neden uydunuz? Sen, bir kadın olarak, Paris Komünü'nün yıkılışından sonra, "İktidar lanetlidir, ben bu yüzden anarşist oldum" diye haykıran Louise Michel'in deneyimini nasıl hatırlamazsın?"

Yaşlı bir kadın gibi örtünmüş Federica Montseny, gerçekten de yenilgisi içinde, üzüntüsü içinde, yaşlı bir nineye benziyordu. Oysa ancak otuz iki yaşındaydı. Kendine sık sık itiraf etmiş olduğundan, dönüp dolaşıp sık sık aynı şeyleri söylediğinden, sanki terennüm edermiş gibi, Fred'e cevap verdi:

"Geçen yıl (yalnızca geçen yıl) devleti yok etmek gerekmiyordu, kendi kendine geçerliliğini yitiriyordu. Örnek bir anarşist ortamdaydık. İşçi ve köylü örgütleri topluluk yaşamının sürekliliğini sağlıyordu. Çoğuluk olan CNT bütün sendikal harekete hâkimdi. Durruti Birliği milisleri teşvik ediyordu. Franco'ya kafa tutuyorduk. Bütün

cumhuriyetçi partilere kafa tutuyorduk. O sırada militanlarımız paniğe kapıldı. Hepimiz paniğe kapıldık. Yıkılan devlet bir boşluk gibi, bir uçurum gibi ortaya çıkıyordu, mevcut olmayan ve hazırlamadığımız başka yapılarla bu boşluğu doldurmak gerekiyordu. Uluslararası ilişkiler, modern savaş, bütün bunlar, tüm ivediliği içinde bizi aniden faka bastırmıştı. Klasik olarak devletten kaynaklanan görevlerden nasıl muaf kalabilirdik? Bütünüyle kontrol ettiğimiz sendikal hareket gücünü koruduğundan, yalnızca görünüşte bir rol oynayacak cumhuriyet hükümetine geçici katılımı kabul etme fikri buradan kaynaklanmıştı. Fakat bu geçici devlet, kısa sürede kesin bir devlet oldu. Servis kapısından usulca sokulan komünistler, birkaç ay sonra salonları işgal ettiler. Şimdi, bizi kapı dışarı ettikten sonra, giriş kapısını tutuyorlar."

"Sen hâlâ bakan yoldaşken konuştuklarımızı hatırlıyor musun?"

"Sana istediğim gibi cevap verememiştim. Yine de hem sokakta hem hükümette olunamayacağını anlamıştım. Biz hükümetteydik ve sokağa hâkim değildik. Emekçilerin güvenini yitirmiştik ve hareketin bütünlüğü parçalanıyordu. Mayıs ayındaki çatışmalardan sonra ben hükümetten ayrılıp sokağa dönmek istediğimde , içim çok rahatladı. Kendi ortamlarının dışına sapmış yoldaşlarımızın, üzücü bir hızla hükümetçilikle zehirlenmiş olduklarını hemen fark ettim. Silahlı kuvvetlerin başı olmayı, polis şefi olmayı, hapishane yöneticisi, siyasi komiser olmayı kabul etmiştik. Her seferinde varlık nedenimizi biraz daha yitiriyorduk. Ama sonuçta, sokaklarda yumruk havada, 'No Pasaran' diye bağırmakla yetinerek savaş kazanılamazdı."

"Dönüp dolaşıp savaşa ve devrimin düşmanlarını yenme zorunluluğuna varıyoruz. Rusya'da en iyi yoldaşlarımızın liberter ilkelerden vazgeçmesine yol açan ve benim bile çok uzun süre Bolşeviklerle işbirliği yapmama yol açan şey iç savaştır. Sana öfkelenebilecek konumda değilim, Federica. Yalnızca her şeyin niçin hep aynı şekilde yeniden başladığını anlamaya çalışıyorum."

Kucaklaştılar. Güçlü kuvvetli yapıdaki Federica, büyük bir kuşa benziyordu. Kırık kanatlar gibi omuzlarından inen büyük bir şala titreyerek sarındı.

Bohçaları, kocaman valizleri, küçük veletleriyle tıkış tıkış dolmuş bir kalabalıkla Perpignan'a doğru ağır ağır ilerleyen trende, sarımsak ve ter kokan bir kompartımanda Germinal, Fred'e siyasi polisin gelip hiçbir açıklama yapmadan, onu Madrid'i savunan siperlerden nasıl söküp aldığını; diğer yabancı gönüllülerle Polonyalılar, Almanlar, Avusturyalılarla birlikte Barselona'ya nasıl sevk edildiklerini anlatıyordu. Uluslararası tugaylar saflarından tutuklanan Amerikalı ve İngilizlerin çoğu, çabucak sınırdışı edilmişti; bunlar gereksiz sorun yaratma riski taşıyan çok güçlü ülkelerden geliyorlardı. Almanlara ve Avusturyalılara gelince, onlar için rahatsız olmaya değmezdi, kendi ülkelerinde darağacı bekliyordu onları nasılsa.

Germinal havalandırması olmayan bir garaja, başka erkek ve kadınlarla birlikte kapatılmıştı. Tek bir lavabo. Tek bir tuvalet. Ortalık bit, pire kaynıyor, gece gündüz uyku yok; çünkü sorgular gece boyunca sürüyordu ve gündüz uyuklayan olursa sert bir şekilde uyandırıp yeniden "sorguya" götürülüyorlardı. Mahkûmlar saçmasapan, aptalca sorulara muhatap oluyorlardı, yine de cevap vermek zorundaydılar. İşkencecileri onlara ispiyon olduklarını kesinlikle itiraf ettirmek istiyor, herhangi bir komploya katılmış yoldaşlarının listesini soruyordu. Germinal, İspanya'ya geldiğinden beri savaşmaktan başka bir şey yapmamıştı, cepheyi hiç terk etmemişti. En ufak bir listeyi bile nasıl uydurabilirdi ki! Franco'ya karşı mücadele etmek komünistler için ispiyonluk anlamına geliyorsa, tamam, o bir ispiyondu.

"Senin polisler neye benziyordu?" diye sordu Fred.

"İspanyol değillerdi. Bir Rus, bir Macar, bir Alman saptadım. Hapishane şefi Töton yoldaşlarla Almanca konuşuyordu; ama güçlü bir Rus aksanı vardı. Bütün bu aksanlara alışacak vaktim oldu."

"Şu pisliği bana tarif etsene."

"İriyarı, güçlü, dağınık siyah saçlı, yassı boksör burunlu biri. Bir de Polonyalı vardı, ufak tefek, saçları ortadan ayrılmış, hep solgun yüzlü, çok sinirli biri. Neden öğrenmek istiyorsun? Seninle tanıştırayım mı isterdin?"

"Bu lanet tiplerden Rusya'da o kadar çok gördüm ki! Onlardan biri mi diye saptamaya çalışıyorum. Onların zarar vermesini önlemeye karar versek iyi olacak."

"Sorgular hep aynı şekilde başlıyordu" diye devam etti Germinal. "Şöyle diyorlardı: 'Sizin açınızdan işleri kötü gidiyor. Arkadaşlarınız her şeyi itiraf etti. Bize karşı bir şey yapamayacağınızı biliyorsunuz. Buradan asla sağ çıkamayacağınızı biliyorsunuz.' Masanın üzerine bir revolver koyuyorlardı. Cevap vermeyince, revolveri alıyorlar ve şakağına dayıyorlardı. Kimi zaman havaya ateş ediyorlardı, infazın başladığını sanalım diye. Bir defasında beni Barselona'nın dışına götürdüler, gözlerim bağlıydı, hurda bir arabanın içinde,etrafım polislerle çevriliydi, beni ezmek ister gibi sıkıştırıp duruyorlardı. Bir ormana götürdüklerine eminim; çünkü ağaç kabuğu ve yaprak kokusu alıyordum. Beni öldüreceklerini söylediler. Ama yine havaya ateş ettiler ve zindana geri döndük. Fransızca konuşmalarını işitiyordum, o lanet Rus aksanlarıyla, 'yarın bu köpeği öldürecek vaktimiz olacak' diyorlardı. Bana benim bir 'anarşist pezevenk' olduğumu, pisliğin, hainin oğlu olduğumu söylediklerinde seni aradıklarını anladım. Beni bir metre uzunluğunda demirden bir dolaba kapattılar. Üç gün orda kaldım, çömelmiş bir halde, yemek yemeden..."

"Sus" diye mırıldandı Fred.

Germinal'in bütün bu yaşadıklarını etinde hissediyordu, bu işkencelerin her biri kemiklerine kadar giriyordu. Kompartımanda Fransızca anlamayan diğer yolcular onların konuşmalarını dinlemiyordu. Kendi aralarında çok yüksek sesle konuşuyor, el kol hareketleri yapıyorlardı, hepsi de Fransa'ya göç ettiklerinden heyecan içindeydiler. Bazı vagonlarda *Banderia Rojo* ya da *Salud, Milicianos de España*'yı söylüyorlardı. Kesik kesik gelen bu sözler ve ezgiler, Fred'e acı verici gülünçlükte geliyordu.

Kendini aniden çok yalnız, bu kaçaklar topluluğundan dışlanmış hissetti. Germinal uyumuştu, vagona doğru yığılmış, trenin sarsıntılarıyla sallanıyordu. Fred bakışlarını ondan ayıramıyordu. Onsuz yaşadığı bütün bu yıllara pişmandı. Şimdi onu acınacak bir halde geri getiriyordu ama geri getiriyordu. Elden kaçırılmış bu devrim, az kalsın onu elinden alacaktı, tıpkı Moskova'daki devrimin Alexis'i elinden alması gibi. Çocuklarını yiyen Satürn. Evet, her zaman; ama başkalarının çocuklarını da yiyor. Canavarın göğsüne her zaman atılmak çılgınlık! Hiç ağlamayan Fred, yüzünden akan gözyaşlarını silip durdu.

Fred Barselona'yı çılgınlığın eşiğinde terk etmişti. Bunaklığın ortasındaki bir Paris'e vardı. Makhno'nun bunca meydan okuduğu bu burjuva entelektüelleri İspanya Savaşı, Nazizm, Stalinizm karşısında sapkın tutumlar benimsemişlerdi. Kendilerinin reklamını yapmak için, kendilerini önemli göstermek için her önlerine gelen kâğıda imza atıyorlardı. Yeni edebiyat yıldızları doğuyor ve hepsi de politik bir rol oynamak istiyordu. André Malraux, Louis Aragon, Jean Giono. Moskova'ya hac ziyaretine gidebilmek için cümle kapısının önünde itişip kakışıyorlardı. İyi rehberlik gören, iyi karşılanan, "yarar"ları giderek artan "aptallar", kamaşmış gözlerle geri dönüyorlar, yurtdışında SSCB aleyhinde söylenen her şeyi kıtır diye, iftira diye niteliyorlardı. Orada öğrendikleri bir şarkıyı, seslerini titreterek, şölenlerin sonunda söylüyorlardı:

Başka ülke bilmem
Bu kadar özgür soluk alman

Yabancılaşma yalnızca solcu denen entelektüellerle sınırlı değildi. Sağdakiler de bundan muaf kalmamıştı. Berlin'e ya da Roma'ya yaptıkları ziyaret, onlar için de rakiplerinin Moskova ziyareti kadar kutsaldı. Hitler'in tanrılaştırılması Mussolini'ninkine denkti. Alphonse de Châteaubriant "Hitler'in iyiliği" denen şeyin önünde kendinden geçiyor ve şunu ekliyordu: "Evet, Hitler iyidir. Çocukların arasında görün onu. Hitler bir fatih değil, ruh terbiyecisidir."

Fred Barthélemy Victor Serge'i buldu. Croissant Sokağı'ndaki bir basın matbaasında düzeltmen olarak yaşamını kazanıyordu. POUM'a karşı Stalinci manevraları teşhir eden bir kampanya başlatmıştı. Fred tam zamanında gelip ona birinci elden bilgiler sağladı. Söz götürmez kişilerden oluşan bir komisyon kurmayı başardılar. İspanya'da Negrin, bu kişileri kabul etmeyi reddetti. Moskova'da İlya Ehrenburg, *Izvestia*'da bir makale yayımlayarak, İspanya Antifaşist Devrimcileri Savunma Komitesi'ni "duyarlı kalpler" olarak nitelemişti. Bu kısmı kulağa hoş geliyordu; ama "Faslıların ve Kara Gömlekliler'in müttefiği" olarak nitelemesi kesinlikle berbat bir şeydi.

Fransızların Ehrenburg'u Louis Aragon, geri kalmamak için, Bu Akşam'da POUM'un "cinayet"lerini sergiliyor ve Nin'in Nazi Almanya'sına iltica ettiğini ima ediyordu.

Victor Serge, Fred Barthélemy'yi bunca sözü edilen yeni romancı André Malraux'yla tanıştırmanın işe yarayacağını düşünmüştü. O da İspanya'da cumhuriyetçilerin uçaklarında savaşmıştı. Bir meyhanede karşılaştılar. Fred Malraux'yu görür görmez, Troçki'yle benzerliğine şaşırdı. Fiziksel bir benzerlik değil, tutumundaki bir tür kopyalık. Sanki bir heykeltıraş karşısındaymış gibi duruşu, kendini Comédie-Française'de tumturaklı bir şekilde konuşur gibi tuhaf bir şekilde ifade edişi; ondaki herşey az çok demode bir trajik aktörü hatırlatıyordu. İspanya, Rusya, Çin hakkındaki monoloğu büyüleyiciydi (bütün dünyayı hayali bir balon halinde toplarcasına kollarını açıyor, sonra da, patlatmak ister gibi çılgınca sıkıyordu). Ne var ki ilk şaşkınlık anı geçince, Fred Malraux'nun her şeyi birbirine kattığını, hatta yavaş yavaş uydurduğunu fark etti. Tıpkı Troçki'nin kürsüde tiyatro gösterisine soyunması gibi, o da devrime oynuyordu. Ama Troçki devrimi de yapıyordu rol keserken. Fark buradaydı. Troçki'nin tiyatrosu Ekim Devrimi'ydi, Gallimard Yayınları değil.

Malraux'nun POUM'a zulmedildiğini kabul etmesi imkânsızdı. Sabrı taşınca, sonunda haykırdı:

"Stalin'in suçlarını onaylıyorum, nerede işlenirlerse işlensinler!"

Victor Serge, kahve fincanı elinde ayağa kalktı, rengi atmıştı. Malraux da ayağa kalkmıştı. Bir süre bakışlarıyla birbirlerine meydan okudular, sonra Victor Serge elindeki kahve fincanını Malraux'nun suratına fırlattı.

Fred, Billancourt'daki huzurlu aile yaşamına geri dönmüştü. Mariette ve Louis sevinçten bayram ediyorlardı. Claudine ise şaşmaz biçimde aynıydı. Evlendiğinden bu yana araya girmiş bunca olay, onu dönüştürebilir, acısını çoğaltabilirdi. Hayır, kocasının sürüklendiği bütün bu maceralar onu bozmuyordu. Aile ocağının, çocukların, aşklarının bekçisi olarak duruyordu, görünüşte hiçbir huzursuzluğu yoktu. Buna karşın, Fred Claudine'in yakınında rahatsızlık hissediyordu. Bütün o şehvetli kadınların, o Barselona şehvetperestliğinin

anısı, geceleri onu uyutmuyordu. Onca pozisyon, üst üste alt alta olma, devrilme, çiftleşme kâbusları görüyordu. Toprağın karnını deşen bombaların şokunu, bir mitralyözün çatırtısını işittiğini sanıyordu. Kapı mı vuruluyor? Çeka mı? Hayır. Billancourt'da mutlak sessizlik hüküm sürüyordu. Yalnızca Claudine'in soluk alışverişi, rüya gören çocukların mırıltıları işitiliyordu. Terden sırılsıklam oluyordu çamaşırı. Sanki ateşi varmış gibi. Günün ilk ışıklarını sabırsızlıkla bekliyordu.

Ateşler içindeki İspanya, cellatların elinden kopartılıp alınan Germinal, "Troçkist" Victor Serge, Bilbao'ya, ardından Santander'e giren Franco, Fransa'da can çekişen Halk Cephesi (sağcılar, "Fransa'nın bir Yahudi aracılığıyla Hitler'le pazarlık yapması imkânsız" diyerek hırpaladıkları Blum Hükümeti'nin hakkından geliyorlardı). Pireneleri geçen yüz binlerce kaçağa kötü muamele ediliyordu; soyuluyorlar, Fransız jandarmaları tarafından kamplara kapatılıyorlardı. İspanya'nın en çok ihtiyaç duyduğu sırada Pestaña hastalıktan öldü (hepsi öldü: Makhno, Durruti, Cotti, Mühsam)... Acı verici görüntüler kaosu, Fred'in kafasında itişip kakışıyordu.

4 Eylül'de, Lozan'a yakın bir yol üzerinde, iyi giyimli bir adamın cesedi bulundu; otomatik tabancayla delik deşik edilmişti. Bir elinde bir tutam kır saç vardı. Adam soyulmamıştı, cüzdanında Fransa'ya bir tren bileti bulunuyordu. O, Nin karşısında uyanan insanlığının bedelini ödeyen İgnace Reiss'ti. Nin'in haftalarca süren işkenceler sonunda yaşamını yitirdiği nihayet öğrenilmişti: elektrik vermeler, sökülen tırnaklar, soğuk sular. Troçki'yle, Franco'yla sözde ilişkilerini itiraf etmesi istenmişti. Zinoviev'in, Kamanev'in tersine, işkencelere direnemeyerek Stalin'in arzu ettiği her şeyi itiraf eden eski Bolşevik kliğin tersine, Nin çökmemişti ve her türlü suçortaklığını, itirafı reddetmişti.

Fred'in gözünün önünde canlanıyordu Nin. 1921 yılında, henüz otuzuna varmamış gencecik biri, tıpkı kendisi gibi. Fred, İspanya'dayken Rus Komünist Partisi'ne itaatsizliğini ilan eden Maurin ile biraz da rehin gibi Rusya'da kalmış Nin arasındaki bu sorumluluk paylaşımını, hiçbir zaman tam anlamıyla anlamamıştı. Profintern'de Fred ve Victor'la birlikte çalışan Nin; Bukharin'in, ardından Troçki'nin

etkisine giren Nin; İspanya İç Savaşı'nın arifesinde Maurin'le birlikte POUM'u kurduğunda Troçki'nin reddettiği Nin; Katalonya Hükümeti'nde adalet bakanı olan Nin...

Germinal yavaş yavaş iyileşiyordu. Yol işçiliğine devam edemeyecek kadar zayıf düştüğünden, geçici olarak annesiyle birlikte çalışıyordu. Flora'nın işi genişlediğinden, ambalaj ve teslimatta el emeğine ihtiyaç duyuyordu. Fred Flora'yı yine Germinal aracılığıyla gördü.

Değişmemişti, hep aynı ışıltılı, hep güzel Flora. Montmartre'ın tepesindeki büyük atölyeye evin bir katı daha eklenmişti. Orayı büro olarak ve tuvaller için hangar niyetine kullanıyordu. Bir sekreter Fred'i tuhaf tuhaf süzdü. Bu tuzu kuru ortamla Fred'in proleter halinin uyuşmadığı doğruydu.

Flora onu sitemlerle karşıladı.

"Şu İspanya salaklığında benim Germinal'imi nasıl yıprattığına bir bak. Rusya'da Bolşeviklere terk etme yüzsüzlüğünü gösterdiğin Alexis'i harabetmen yetmedi mi? Herkesi terk ediyorsun, Claudin'i, iki küçüğünü, beni... Seni ilgilendiren tek şey, şu lanet olası politikan. Zavallı deli! Kaçık!"

Fred'e yaklaştı, kokladı.

"Sen... sana kadınların kokusu bulaşmış. Bak hele, erdemini yitirdin mi?"

Fred şaşırmıştı. Barselona kaçamaklarını nasıl anlamıştı? Flora sözüne devam etti:

"Yalnızca koku değil elbette. O zamandan beri arınamamışsın. Evdeki kadın bir şey bilmiyordur belki ama ben hissederim. Evet, gözlerinde, ağzının kıvrımında. Beni yanıltamazsın."

"Seni ne ilgilendirir?" dedi Fred, öfkelenmişti.

"Beni mi ne ilgilendirir! Sen her zaman benimsin! Ben de seninim! Birlikte yatmasak bile."

Sonra, tepeden inercesine pat diye konuştu:

"Bu arada, bir kadın arkadaşım var, müthiş güzel biri. Zengin bir kadın, çok zengin. Ben onun yanında yoksul kalırım. Senin eski patronun karısı."

"Hangi patron?"

"Louis Renault, kaç numara bilmiyorum, en zengin iki yüz aile içinde."

Flora hep sürprizlerle karşılıyordu onu. Ama bir sanayicinin karısının, bir tablo satıcısıyla görüşmesinde şaşırtıcı hiçbir şey yoktu aslında.

"Christiane Paris'in kraliçelerinden biri" diye devam etti Flora. "Çok parlak. Herkes hoşlanıyor. Herkesi baştan çıkartıyor. Ona bir gün senden söz ettim. Seni tanımak çok hoşuna gidecek. Aslında, sevgilisi seninle tanışmak istiyor."

"Ne saçmalık! O insanlarla benim ne işim olur."

"Âşığı bir yazar. Senin zırvaları okumuş. Sana itiraf etmeliyim ki ben onunkileri tercih ederim. Geçen yıl güzel bir roman yayımladı, ikisinin aşkını alıp uyarlamış. Sen bana böyle bir armağan sunmadın hiç. Christiane'a bu romanda Belukia demiş, âşığı da şair Hassib olmuş. Belukia'nın kocası Prens Mansur, Louis Renault. Roman Pers'te geçiyor. Güller var, kediler var. Muhteşem."

"Senin hikâyen bana biraz kaçıkça geldi."

"Âşığının bir kusuru var. Tek bir kusur; ama önemli. Senin gibi o da politikayla ilgileniyor."

"Adı ne?" diye sordu Fred, aniden ilgilenmişti.

"Drieu."

"Hangi Drieu? Faşist olan mı?"

"Ben sizin işlerinizden bir şey anlamıyorum. Senin iyi biri olduğunu ve seninle tanışmaktan hoşnut kalacağını söylüyor."

"Drieu La Rochelle duygusal, pembe romanlar mı yazıyor? Aynı kişi olduğuna emin misin?"

"Görürsün. Bana bir hoşluk yap da haftaya, atölyede onlarla birlikte yemek yiyelim. Sevimli tipler. O da kadınların sevdiği bir erkek. Siz iyi anlaşırsınız. Ama biraz daha iyi giyin. Pantolonun buruş buruş. Claudine'den ütülemesini rica edemez misin? Zarif biri, Drieu. Her ikisi de çok güzeller."

"Delisin sen. Benim Drieu'ye söyleyecek lafım yok. Üstelik bütün bu burjuva entelektüeller benim canımı sıkıyor, ister solcu olsunlar ister sağcı."

Öfke içinde ayrıldılar. Ertesi hafta, Germinal *Libertaire*'de, Flora'nın Christian Renault ile Drieu'yle birlikte yemeğe davet ettiği bir notunu ilettiğinde, elbette reddetmeye cesaret edemedi.

Fred demet demet çiçeklerle salona dönüştürülmüş atölyeyi görünce şaşırdı, memnun olmamıştı. Hizmet için kiralanmış beyaz eldivenli bir metrdotel, önceden gelmiş olan Christiane Renault ve Drieu La Rochelle'e şampanya ikram ediyordu. Baştan çıkartıcı bir çift oldukları doğruydu. Drieu Fred'in elini sıkmak için ayağa kalktı. Aşağı yukarı aynı yaşta olmalıydılar. İki kadın da. Dördü de kırk yaşı civarındaydı. Drieu'nün alnı erkenden açılmıştı. Sosyetik bir dansör havasında, diye düşündü Fred. Louis Renault'nun hayali aklına geldi. Billancourt'da çalışırken hiç görmediği ama fotoğrafı gazetelerde sık sık çıkan Louis Renault. Drieu ve Christiane ile karşılaştırıldığında, herkesin çekindiği bu patron, daha ziyade bir işçiye benziyordu. Fred'in bu Louis Renault'yla hiçbir ortak yanı yoktu; ama şampanyalarını içen bu iki züppedense bu sanayiciyi, bu madenciyi kendine daha yakın hissediyordu. Louis Renault'nun güzellikten uzak bir yüzü, bedeniyle orantısız kocaman bir kafası vardı. Quasimodo, evet, Notre-Dame de Paris'in Quasimodo'su! Quasimodo nasıl kendi katedrali için varsa, Louis Renault da fabrikası için vardı. Karısı, ince uzun, narin karısı, önemli terzilerden giyindiği belli olan karısı Esmeralda'ydı! Montmartre'ın gece kulüpleri etrafında dolaşan şüpheli kişiler kadar cilalanmış bu züppeyle Quasimodo'yu alaya alan koket Esmeralda.

İçgüdüsel olarak Drieu, Fred'e antipatik gelmişti. Zaman zaman mitinglerde karşılaştığı Aragon'la benzerlik bulmuştu. Faşist ve komünist, ikisinde de aynı yakışıklı yüz, oyuncu, zampara yüzü.

"Sizin Çocuklarını Yiyen Satürn'ünüzü okudum" dedi Drieu. "Bu kadar berrak zihin ürünü bir metnin yanlış bir yayıncıdan çıkması çok yazık. Benim ilgilenmemi ister misiniz? Yeniden yayımlamak güç olmasa gerek. Gerekli bir eser. Evet, çok gerekli."

Fred suratını astı:

"Bundan söz etmeyelim. Ölüler diriltilemez."

"Siz, bizim aydınlarımızın Gide'le birlikte keşfettikleri şeyi herkesten önce ortaya serdiniz. Sizin 'SSCB'den dönüşünüz daha bile

korkunç. Bizim sözde edebiyatçılarımızın ancak fark ettikleri şeyi, siz içerden yaşadınız."

Fred Drieu'yü pek dinlemiyordu. Birbirleriyle çene çalan Flora ile Christiane'a bakıyordu. Nasıl oluyordu da Flora, bizim dünyamızdan bu kadar uzak bir dünyada yaşamaya alışmış bu kadınla bunca rahat davranabiliyordu? Peki ya onun dünyası, Fred'in dünyası, Les Halles'deki ve Belleville'deki çocukluklarının dünyası, Billancourt'da Claudine'le paylaştığı dünya, hâlâ Flora'ya ait miydi? İki zıt yön tutmuş olmak, tam da aşklarının dokunulmaz kalmasını engellemiyor muydu? Christiane Renault ve Flora güzeldiler; ama lüks çiçekler gibi güzeldiler. Kristal bir vazodaki orkideler. Fred, yüksek topuklar üzerinde duran bu süslü püslü bebek Flora'yı tanıyamıyordu. Bununla birlikte, iki kadını dikkatle gözlemleyen Fred, farklılıklarını ayırdedebiliyordu. Christiane Renault bütün bedeniyle, bütün yüzüyle bir hafiflik, neşe ve zevk ifade ediyordu. Flora yüzeysel olarak aynı izlenimi sergiliyordu. Fred onun gerilim içinde olduğunu fark etmişti. İradeci ruhunu ve özlemini maskeleyen hafif bir yapmacıklık hissediyordu.

Drieu sürekli nutuk çekiyordu. Fred tek tük kelimeleri duyuyordu: "Tereyağ ile toplar arasında seçim yapmak... Ücretli izin... Doriot..."

Drieu PPF'nin yıldız üyelerinden biriydi elbet. Fred bunun farkındaydı. Doriot'nun adını işiten Fred yeniden dikkat kesildi.

"Doriot sizi hatırlıyor. O, biz, sizin meziyetlerinizi heba ettiğinizi, faaliyetlerinizin yolunu saptırdığınızı düşünüyoruz. Birçok eski komünist Doriot'ya katılıyor. Liberterler neden katılmasın ki? Anarşinin can çekişmekte olduğunu anlayacak kadar zekisiniz. Fransa'da anarşi Jaurès'in katlinden sonra ayakta kalamadı. Rusya'da, İspanya'da, komünistler sizi tasfiye ettiler. Kurbanlar ormanında kestiler sizi. Fransa'da tek çare Doriot. Hiç kuşku yok. Ya Doriot ya Thorez; gelecek burada."

"Doriot ya da Thorez mi? Kremlin'in rakiplerini bana fazlasıyla hatırlatıyorlar. Zinoviev Troçki'ye karşı. Teşekkürler, ben almayayım."

"İyi düşünün. Size iyi bir yer sunabiliriz. Sizin gibi bir insan böyle sürünmekten daha iyisini hak ediyor. Flora bize sizin durumunuzdan söz etti. Karışık durum!"

"Olmam gereken yerde bulunduğumu sanıyorum. Göreceksiniz, Doriot sonunda Stalin'e karşı Hitler'i tercih edecek. İkisi birbirine denk. Biliyorum, bugün bunu söylemek suç. Yine de..."

Drieu'nün yüzünden bir öfke gölgesi geçti.

"Biz bir gücüz. Reddinizde ısrar ederseniz, nasıl bir yalnızlık bekliyor sizi bilemezsiniz."

Şubat 1938'de dördüncü Moskova Duruşmaları başladı. "Yirmi bir"lerin duruşması. Bu yirmi birler arasında, tuzağı idare eden Stalin hariç, Lenin'in vasiyetindeki mirasçıların sonuncusu; Fred'in Kremlin'de görüştüklerinin en sonuncusu, en sempatik, en sevimli, en insani olanı da bulunuyordu: Bukharin. Bukharin önce suçlu olduğunu kabul etti; fakat tuhaf bir şekilde. Öncelleri gibi, ancak geri zekâlılara mantıklı gelebilecek kadar saçma cürümlerle kendini suçlamıyordu. Yalnızca şöyle diyordu: "Hegel felsefesinde bahtsız bilinç denen bir bilinç bende oluştu; bu, aynı zamanda, bir suç bilinci de olmasıyla sıradan bilinçten farklıdır." Bahtsızlıkla suçu böylesine birleştirmek de cesaret istiyordu. Fred bu ifadede Bukharin'in entelektüalizmini ve mizahını buluyordu. Başında kasketi ve meşin ceketiyle, gülen gözleriyle gözünün önünde canlanıyordu. Bu alışılmadık akıl yürütmeyle bir an pusulasını şaşıran savcı toparlandı ve sanığın yüzüne klasik suçlamaları sıralamaya başladı: İhanet, casusluk, Stalin'e karşı suikast. Bu noktada Bukharin daha öteye geçmedi. Her şeyi toptan inkâr etti, kesin olarak, zaafa düşmeden.

Vişinski ona hakaretler yağdırıyordu: "İğrenç pislik, leş, insan dışkısı, pislik köpek, gübre, tilki ile domuzun melez pisliği." Eski Bolşeviklerin "kristalimiz" dedikleri Bukharin'e böyle davranmak, olacak şey değildi! Gerçekten de Bukharin, savcının üzerine döktüğü araba dolusu pisliğin üzerinde, ötesinde, şeffaf, lekesiz, berrak duruyordu; pırıl pırıl bir kristal!

Sonuçta, yalnızca kötü düşüncelerinden dolayı, ölüme mahkûm edildi. Ama bu Stalin için, tıpkı Hitler için olduğu gibi, en yüksek kötülük değil miydi zaten?

Bukharin'in başı çektiği arabada, her ikisi de önceki davada Çukaçevski'nin jurnalcileri olan Mareşal Blücher ve Yegorov ile

Zinoviev'in hileli davasını tezgâhlamış olan Yagoda bulunuyordu. On yıldan beri bütün polis hizmetlerini yürüten, Stalin'in uysal icracısı Yagoda'nın ortadan kaldırılmasını devletin âli çıkarları, "devlet aklı" gerektiriyordu; çünkü Lenin'in yol arkadaşlarına yönelik ilk davaların bütün kirli çamaşırlarını biliyordu. Özellikle Dr. Levin'e Gorki'yi öldürme emrini vermiş olmakla suçlanıyordu. Yaşlı yazarın dayanıksız sağlığına göz kulak olmakla yükümlü Dr. Levin ise Gorki'nin ölümcül zatürresindeki sorumluluğunu kabul ediyordu: "Onu kasıtlı olarak soğukta bıraktım." Pravda Yagoda hakkında şöyle yazmıştı: "Dişleri sökülmüş sefil bir çakal gibi sanıklar bölümünde ayakta duruyor."

Hileli, canavarca, akıl almaz dört dava. Üstelik bu davaları Batı'da yalnızca komünist partiler onaylamakla kalmıyor, dahası, liberaller de bu yaklaşımı doğal kabul ediyordu. Romain Rolland (fakat Romain Rolland iyice dağılmıştı) Rus Anayasası'nı "dünyanın en insani anayasası" olarak duyuruyordu. Davaya tanık olan bir Amerikalı gazeteci, heyecanlı makaleler gönderiyordu. Fransız Devrimi'nin canlandığına inanıyordu; Robespierre rolünde Stalin'in yer aldığı bir Devrim. ABD Büyükelçisi, Vişinski'ye olan hayranlığını bizzat itiraf etmişti: "Vatana ihanet davasını bir hukukçu olarak benim hayranlığımı ve saygımı elde edecek şekilde yürüttü."

Çılgına dönmüş dünya, Fred Barthélemy'yi kaygılandırıyordu. *L'Humanité* duygusuzca yazıyordu: "Sovyet hâkimlerinin uyanıklığını taklit etmek gerek. İspanyol yoldaşlarımız ne demek istediğimizi anlayacaklardır."

Korkunç uyarı! Nin ve yoldaşlarının öldürülmesi yetmemişti. Berneri ve Barbieri'nin öldürülmesi de. Durruti'ninki de. Reiss'inki de. Stalinizmin muhaliflerinin tasfiye edildiği İspanya'da, Stalinci cellatların sırası da gelecekti. Durruti'nin intikamını almayı istemek de gereksiz, Stalin kendi tuttuğu katillerle kendi meşgul olur. Böylelikle canavarlıklarının izi kalmaz. İber Yarımadası'nın Komünist Partisi'ne sızmış Ruslar, birbiri ardına Moskova'ya çağrılmış ve Lubianka zindanlarında kurşuna dizilmişti: Büyükelçi Rosenberg, Konsolos Antonov, (İspanyol altınlarının Odessa'ya gönderilmesi için Negrin'le görüşmeleri yürüten) Ticari Ateşe Staçevski, (askeri heye-

tin başı) General Bazin, General Kleber (namı diğer Gregory Stern)... Fred'in Barselona'da görüp ürktüğü herkes tezgâhtan geçiyordu.

1917 yılında Kışlık Saray'a saldırıyı başlatmış olan ve anarşistlerin Berneri ile Nin'in ölümünden sorumlu tuttukları Antonov-Ovseenko Moskova'ya çağrıldığında ve adli halk komiseri olarak atandığında, Fred *Le libertaire*'de onun işinin bittiğini yazdı. İşi bitti. GPU modeline göre İspanyol gizli servisini kurmakla görevli Slutzki Moskova'ya çağrıldığında, Fred onun da işinin bittiğini yazdı. İşi bitti. Fred, İspanyol Devrimi'nin katillerinin çoğunun trajik sonunu böyle duyurmaktan adeta zevk almıştı. Her seferinde, Moskova'dan haber gelmeden birkaç ay önce o söylemiş oluyordu. Ama onu kim okuyordu ki? Fransız benmerkezcileri, hudutları dışında olup bitene, intiharvari bir hal almış bu duruma ilgisizdi. Yeni Blum Hükümeti, bütün sanıkların kendilerini suçlu ilan ettikleri tekrarlanan bu davalarla, açıkça yitirilmiş İspanya'daki iç savaşla ilgilenmektense Fransızlarla ilgileniyordu. Hayat pahalılığıyla, Halk Cephesi'nin ayakta kalmasının güçlüğüyle ve doğuda baş gösteren savaş tehditleriyle başı yeterince dertteydi.

Hayal kırıklığı Fred Barthélemy'yi yavaş yavaş ele geçiriyordu. Rusça tercümanlık mesleği, onu sürekli olarak burnunu pisliğe daldırmaya mecbur ediyordu. İspanya'daki bu yeni yenilgiye zor katlanan, Fransız anarşist çevre yine daralıyordu. Fred'in rastladığı herkeste karamsarlık egemendi. Voline'i artık hiç görmüyordu (aralarına Makhno'nun gölgesi girmişti), Troçkizmiyle öfkesini kaldıran Victor Serge'i pek az görüyordu. İspanya'dan örselenmiş olarak dönen genç yoldaşı Germinal ruh gibiydi. Billancourt'daki aile yaşamına gelince, cazibesini epey yitirmişti. Claudine ile Fred alışkanlıklarına gömülmüşlerdi, tatlı bir uyuşukluk içindeydiler, aşk bile uyukluyordu.

Fred giderek daha sık bir kadını düşünüyordu. Ama artık Flora değildi bu, o da çok uzaklardaydı. Aleksandra Kollontay düşüyordu sık sık aklına. İsveç'te büyükelçi olan ve yansız bir ülkedeki bu arpalık sayesinde Stalin'in hayvani öfkesinden korunan Aleksandra. Lenin'in bütün dostlarının uğradığı tasfiye selinden kurtulabilecek miydi; ya da daha ne kadar bir süre? KP'nin birinci merkez komite üyeleri arasında hâlâ görevde olan ender kişilerden biri olmalıydı.

Fred, Kollontay'ı hiçlik içinde yok olmadan önce tekrar görme ve görüşmedikleri zaman zarfında olup bitenlere dair sohbet etme yönünde büyük bir arzu duyuyordu. Belki de ona Galina'dan haber verirdi? Hatta Aleksis'ten? Stalin'in Rusya'sı ona dehşet salarken, gençliğinin Rusya'sı yüreğini dağlıyordu. Alexsandra'yla birlikte onu yeniden bulabilirdi. Ancak, Stokholm'daki SSCB Elçiliği'nde Aleksandra'yı ziyaret etmek kadını tehlikeye atmak olurdu elbette. Stalin Rusya'sında suçlu olmak için çok daha azı yeterliydi.

Aleksandra Kollontay'ın onu kabul edip etmeyeceğini düşünmüyordu. Aralarında çok güçlü bağlar olduğunu sanıyordu. Bu soylu zarif kadının proletarya diktatörlüğü ülkesini temsil etmesindeki anormalliği vurgulamaktan hoşlanan gazetelerin, yüzeysel ve eğlenceli biçimde tarif ettikleri kişiyi gayet iyi tanıyan, ender Fransızlardan biri olduğuna kuşku yoktu. Aleksandra Kollontay gerçek bir devrimciydi, işçicilik oynayan politikacıların çoğundan daha derinden devrimci olduğuna kuşku yoktu.

Fred şimdi, özellikle onun feminist teorilerini Fransa'da yaymayı arzuluyordu. Erkek özgürleşmeyi beceremezken kadınları duyarlı kılmak; evliliğin, anneliğin, aile ocağının zincirinden onları kurtarmak niçin denenmesindi? Kadınların kurtuluşu ve kadınlar aracılığıyla insanlığın kurtuluşu neden olmasın?

Fred, İsveçli sosyalistler aracılığıyla Aleksandra Kollontay'la gizlice temas kurmayı başardı. Göteborg'da bir randevu saptandı. Rahatsız olan Aleksandra, düzenli olarak oraya dinlenmeye gidiyordu. İskandinav dostlarının evinde Fred'i kabul etti. Bir sedire uzanmıştı. Etrafı pembe ve mor yastıklarla çevriliydi. On beş yıldır görüşmemişlerdi. Aleksandra Kollontay gençliğinin yumuşak görünümü yitirmiş, ciddi, hükümran, kibirli bir güzellik edinmişti. Ayağa kalkmadan, elini Fred'e uzattı. Fred bembeyaz bileğini öptü, dudakları giysisinin kolundaki incecik dantele değmişti. Sonra diz çöktü, başını Aleksandra'nın geniş göğsüne gömdü. Aleksandra da Fred'in saçlarını yavaşça okşuyordu.

"Benim küçük Fred'im. Zavallı küçük Fred'im! Ne olmuşsun sen? Ya ben, nasıl da yaşlandım görüyor musun? Altmış dört yaş, düşünebiliyor musun? Üstelik kalbim tekliyor artk. Bir bu eksikti!"

Fred diz çökmüş kaldı. Aleksandra'ya hayran hayran bakıyordu, tıpkı Moskova'da karşılaştıkları dönemki gibi. Fred'e göre Aleksandra'nın yaşı yoktu. Heyecanını yenerek şaka yaptı:

"Kalp ne kadar dayanıksız görüyorsun, Aleksandra. Sen ki bir kafa kadınısın. İddiaya girerim, kafan asla teklemez. Ama kalp... Ah, kalp! Ona aldırmazdın sen."

"Geç dalganı bakalım, küçük Fred'im. Alay et benimle. Kalp de diğerleri gibi bir organ, bir pompa. Sen duygulardan söz etmek istiyorsun. Benim hiç âşık olmadığımı mı düşünüyorsun? Çünkü ben bir kadın olmadan önce hep birey olmaya çabaladım... Çünkü, bir erkeğe duyduğum aşk ne kadar büyük olursa, o belli bir sınırı aştığında ve kurban etmek için benim kadınlık eğilimimi okşadığında, içimdeki isyan yeniden patlak veriyordu. Çekip gitmem gerekiyordu. Seçmiş olduğum erkekten kopmam gerekiyordu. Dybenko'dan acı çekmeden ayrıldığımı mı düşünüyorsun? Ayrılığın tesellisini bulabilmem yılları gerektirdi. Yıllar... ve gerçekten teselli buldum..."

Pavel Dybenko mu? Baltık tayfalarının lideri şu köylü. Burjuva Kollontay'ın 1918 yılında evlendiği Pavel. Düşmanları, Aleksandra'nın proletaryaya kabul belgesi edinmek için onunla evlendiğini söylemişlerdi. Kendinden on yedi yaş küçük Dybenko'yu bu kadar sevmişti demek? Fred, Parti'nin kahraman kabul ettiği bu yakışıklı adama zaman zaman rastlamıştı. Aleksandra ile Pavel birlikte pek az yaşamışlardı, her biri kendi politik faaliyetine dalıp gitmişlerdi.

"Dybenko'yu kurşuna dizdiler" diye devam etti Aleksandra. "Kurşuna dizildi! Dokunulmaz Dybenko! Senin kötü düşüncelerin olduğunu biliyorum, benim küçük Fred'im. Bizim düşmanımız olduğunu biliyorum. Ama seni tekrar görmeyi kabul ettim çünkü oradakiler, Kremlin'dekiler deliye döndüler. Dybenko'yu öldürdükleri için onları asla bağışlamayacağım."

"Ya Galina?"

"Kamanev düşerken o da peşinden gitti elbette. Ama onu yalnızca sürgün ettiler. Birçokları gibi. Sibirya kalabalıklaşıyor."

"Aleksis?"

"Oğlun mu? Kaç yaşında olmalı?"

"On yedi."

"Eğitimin kusursuz olduğu bir okulda elbette. Neyse ki onu zindan mahkûmu bir annenin ve Troçkist bir babanın atacılığından kurtarabildim."

"Ben Troçkist değilim!"

"Hadi canım, siz hepiniz Troçkistsiniz! Gürcü'nünkine denk bir hastalık. Neyse, ben İsveç'te büyükelçi olduğum sürece Troçki buraya ayak basamayacak. O lanet entrikacıya buraya giriş vizesi verilmemesini sağladım. Stalin karşısında zafer kazansaydı, bugün büyük o diktatör olurdu. Stalin, Troçki'nin ektiklerini biçmekten memnun."

Fred, Aleksandra Kollontay'ın yanına Stalin'i ve Troçki'yi tartışmak için koşmamıştı. Kollontay'ın teorileri perspektifinde bir kampanyayı Fransa'da başlatmayı istiyor olsa da bu nedenle onunla karşılaşması şart değildi; çünkü onun bütün yazılarını kendisi için tercüme etmişti. Ama bu görev aslında devrimin soylu kadınının yanına gitmenin, bakışını dikkatle incelemenin, sesini işitmenin bahanesiydi. İspanya'daki olaylardan sonra içine girdiği depresif durumdan çıkma, yeniden canlanma ihtiyacı duyuyordu. Aleksandra'yı görür görmez bir coşku hissetmişti.

Aleksandra da Fred'le politika konuşma niyetinde değildi. Ona aşklarını, hayat tarzını soruyordu. Fred ona Claudine'le evliliğini, iki çocuğunu, Renault fabrikalarındaki işini anlattı.

"Mesleğini terk etmemelisin. Senin hakikatin orada. Gerisi yalan dolan. Lenin'in ölümünden sonra, yurtdışında elçiyken, Zinoviev ile Troçki bana karşı bir basın kampanyası başlattılar, beni gençleri sefahate kışkırtmakla, proletarya ailesinin rolünü anlamamakla suçladılar. Benim fikirlerimi "hayvani bayağılık" olarak niteliyorlardı. Oysaki ben kısır duygusal deneyimlerin karşısına dikilmişimdir her zaman; aşk arzusunu daima çalışmanın gerisine koymuştum, çalışmanın yaşamın temel hedefi olduğunu daima vurgulamıştım. Ben kitaplarımda anneliğin ve cinselliğin bütün kısıtlamalarından özgürleşmiş modern bir kadın tipi gösterdim; ama bu kusursuzluğa ulaşmaktan ben kendim uzaktayım. Aşk, bütün hayal kırıklıkları, trajedileri, kusursuz mutluluk yönündeki sonsuz arayışları içindeki aşk, benim yaşamımda çok büyük bir rol oynadı. Değerli bir zamanın ve enerjinin gereksiz israfı, sonuçta tamamen küçümsenmeli."

"Aşkı çekiştirme, Aleksandra. Kadının kurtuluşu onu çalışmanın kölesi yapmamalı, bütün yaratıcı yeteneklerinin gelişimi olmalı."

"Kadının kurtuluşu öncelikle ücretli çalışma dünyasına girmesinden, proleterleşmesinden; geleneksel olarak erkeklere ayrılmış bütün alanlara, örneğin orduya, polise dahil olmasından; kadını anneliğin yükünden kurtarmak için çocukların devletin sorumluluğuna alınmasından geçer."

"Sen bakanken kadının kurtuluşu, senin sayende, bir sıçrayışta yüzlerce yıllık yol katetti. Senin peşinden gelenler geriye gittiler. Sen kürtajı yasallaştırmıştın. Bugün yaşam, kapitalist ülkelerde olduğu gibi. Kadınlar senin arzuladığın gibi proleterleşti; ama evleniyorlar, çocuk yapıyorlar, onları yetiştiriyorlar, Stakhanovizme dahil olabilmek için birbirleriyle yarışıyorlar. Erkekler gibi, yüksek mevkilere, iktidara can atıyorlar."

Aleksandra Kollontay bir an düşünceye daldı. Sonra gülmeye başladı.

"Yüksek mevki! Düşünsene, Stalin bütün dostlarından, bütün rakiplerinden, bütün düşmanlarından kurtulsa da Kropotkin'in ve Lenin'in dul karılarının suçlamalarından nasıl kurtulabileceğini asla bilemedi. Kropotkin'in evinde dul karısı müze açmıştı. Yaşlı anarşistin evini ziyarete gelenler, Stalin'i öfkeden deliye döndürüyordu. Dul kadınların laneti Stalin'in üzerinde. Bayan Kropotkin Stalin'den taleplerde bulunmayı kesmedi. Bir okula, bir dağ sırasına, bir şehre, bir metro istasyonuna Kropotkin adının verilmesini isteyip durdu. Stalin de veriyordu. Rusya'da yaşayan tek bir anarşist yok; ama ölmüş büyük anarşist, dul karısı sayesinde aziz mertebesine ulaştı. Bayan Kropotkin bu yıl öldü de Stalin rahatladı, Kropotkin müzesi de derhal kapatıldı. Geriye Krupskaya kaldı. Krupskaya'nın suçlamalarına öyle öfkelendi ki sonunda onu Lenin'e bir başka resmî dul bulmakla tehdit etti."

Aleksandra Kollontay ayağa kalktı, giysisini maharetle düzeltti. Hep zarif, hep baştan çıkartıcı Aleksandra ellerini ziyaretçisine doğru uzattı.

"Gel, parka biraz yürüyelim."

Fred'in koluna yaslandı.

"Her zaman inanmışımdır" diye devam etti sözüne, "kadının erkekle aynı ahlaki ölçütlere göre yargılanacakları zaman kaçınılmaz olarak gelecektir. O vakitten hâlâ çok uzağız. Eğer Rusya'da başarısız kalan bir devrim varsa, bu, cinsel devrimdir. Ben fahişeliği yasaklatmıştım. Daima yasadışı kalıyor. Hatta fahişeliğin, vaktiyle Rusya'da bilindiği haliyle, Batılı ülkelerde görüldüğü haliyle ortadan kalktığı bile söylenebilir. Ne var ki çok daha kötü, kılık değiştirmiş bir fahişelik de yayılmaktadır; yükselebilmek için ya da özel bir yiyecek tayını elde edebilmek için kendini üstüne teslim eden yerel sovyet sekreterinin fahişeliği; bir çift çizme, hatta kimi zaman yalnızca birazcık şeker edinebilmek için parti görevlisiyle yatan kadın işçinin fahişeliği; ortak bir evde odası var diye bir adamla evlenen kadının fahişeliği; bedava yer bulabilmek için tren kontrolörüyle yatan ya da un çuvalını geçirebilmek için istasyon kontrol şefiyle yatan yolcunun fahişeliği... Rusya'da artık fahişelik yok; çünkü fahişelik yaygın bir uygulama, neredeyse bir alışkanlık. Cesaretimi yitirdim artık, küçük Fred'im. Çok yorgunum..."

Fred'e yirmi yaşındayken dediği gibi, "benim küçük Fred'im" diyordu.

"Bu kuzey ülkelerini seviyorum" diye devam etti Aleksandra. "Özellikle Norveç, fiyordları, dağları, cesur halkı... burada ölmeyi isterim, Göteborg'da. Stokholm'da değil ama. Göteborg'da Rusya'ya sırtını dönersin. Evet, Boris Godunov tarzı bu hikâyelerle doluyum."

Aniden Fred'i omuzlarından tuttu, gözlerinin içine derin derin baktı.

"Sana bir itirafta bulunmalıyım. Bana hâlâ devlet sırları söylüyorlar... Stalin gelecek savaştan korkuyor. Hitler'in bir dünya savaşı başlatacağına emin. Fransız-İngiliz ittifakına güvenmediğinden, Almanya'yla bir pakt imzalayacak. Böylece kurtulacağını sanıyor. Zaman kazanmak istiyor. Sizin devlet başkanlarınız aptal. Hitler ve Stalin İspanya'da onları eğlendiriyor. Tehlikenin Ren'in ve Vistül'ün ötesine geçtiğini görmüyorlar. Haydi, git artık, sana her şeyi anlattım. Seni görmekten mutlu oldum. Bu kadar geç gelmen yazık."

Dudaklarından uzun uzun öptü.

Fred Barthélemy, Paris'e döndüğünde Frossard'la görüştü. Ezeli Çalışma Bakanı! Sanki geçmişte partinin (emekçilerin denen partinin) genel sekreteri olması ona bu görevi babadan kalma bir hak gibi sunmuştu. Kel kafası, gözlüğü, kısa bıyığı, dudaklarında izmaritiyle Frossard, asık suratlı küçük bir patron görünümü edinmişti. Fred Barthélemy'nin Rusya işlerinde kalifiye bir uzman olduğunu biliyordu. Batılı politikacıların çoğunun tersine, Bolşeviklerle eski ilişkileri, Kollontay'ı eğlenceli bir yüksek sosyete kadını olarak görmemesini sağlıyordu. Dolayısıyla bilgiyi çok ciddiye aldı ve Fred'i Léon Blum'un odasına davet etti.

Fred Barthélemy ile Léon Blum'un önceki görüşmesi karşılıklı bir tiksintiyle sona ermişti. Yine de Blum, bu tövbe etmez liberteri sempatiyle karşılayacaktı. O da önce anarşist değil miydi? Vaktiyle Jean Grave'la birlikte olmamış mıydı ve *Biricik ile Mülkiyeti*'ni "insanlık düşüncesinin en cesur, en yıkıcı, en özgür kitabı" olarak nitelememiş miydi? Fakat anarşiden ziyade La Revue Blanche'ın züppe ve estet çevresiyle yakınlığını korumuştu.

Frossard Fred'den Alekseandra Kollontay'ın açıkladıklarını, Léon Blum'a da tekrarlamasını istedi. Blum ayakta, gözleri hafif aralık, ellerini bitiştirmiş dinledi. Ardından Fred'e verdiği bilgiden dolayı teşekkür etti. Sesindeki tizlik Fred'e nahoş bir şekilde Zinoviev'i hatırlattı. Kapıda geçirirken iki parmağını uzattı. Fred son karşılaşmalarında ona gevşek de olsa bütün elini uzattığını hatırlıyordu. Bu tavrı, onun ne kadar antipatik biri olduğuna dair çok şey söylüyordu.

Blum Frossard'la yalnız kaldığında, kendisini sersemliklerle rahatsız ettiği için kızdı. Hitler'in müttefiki Stalin! Böyle bir masala inanmak için isterik bir anarşist olmak gerekiyordu. Frossard ona İsveçli sosyalistler aracılığıyla bizzat Kollontay'la temasa geçmesini önerdi. Blum reddetti, böyle dedikodulara kulak vermek istemiyordu.

Blum ile Frossard'ın bilmedikleri şey, Fred Barthélemy ile Aleksandra Kollontay'ın bilmedikleri şey, aynı dönemde Stalin'in de kendine bir haberci seçmiş olduğu, bunun Sovyet çıkarlarının Fransa'daki savunucusu olan eski yüzbaşı Sandoz olduğu ve Sandoz'u Laval'la görüşüp bir Rus-Fransız ittifakı karşılığında Fransız Komü-

nist Partisi'ni yansızlaştırmayı önermekle görevlendirdiğiydi. Ama artık Laval'ın ne sözünü dinleyen biri vardı ne de herhangi bir gücü.

Şaşkınlık içindeki Fred, kol emeğiyle çalışmaya özlem duyuyordu. Evinden çıktığında, Renault atölyelerinin civarında giderek daha sık oyalanıyor, motorların gürültüsüne, tokmak darbelerine, zincirlerin ve palangaların gıcırtısına, vinç kablolarının cızırtısına kulak kesiliyordu. Bir kutu gibi kapalı olan fabrikanın faaliyetinden bir şey algılamaya imkân yoktu. Fred bir hırsız gibi binaların etrafında dolanıyordu, (Flora'yla olan vahşi yaşamı bir yana bırakılırsa) belki de nadir mutlu yıllarını yaşadığı bu işçilik hayatından mahrum kalmıştı. İki Hubert, iplikçi Claudine, kayınpederinin Pantin'deki evinde geçirdiği pazar günleri; bütün bu sıradan, kaygısız, huzurlu yaşam onu melankoliye itiyordu. Aleksandra Kollontay ona, "Mesleğini terk etmemelisin. Senin hakikatin orada" dememiş miydi? Bunun gayet iyi farkındaydı. Onun hakikati ellerinin maharetinde, eğesini, pergelini, çelik kalemini, penslerini kullanışındaki zekâ gücünde, tamamlanmış parçanın yetkinliği karşısındaki zevkte yatıyordu. O halde, bu sürekli kaçış niyeydi? Başka bir hakikatin, sürekli daha öteye, erişilmez bir yere uzanan hakikatin peşindeki bu arayış niyeydi? Elinden tutup balık arabasından inen Flora'nın, onu çılgınca bir yarışa sürükleyişinden bu yana, yerinde duramıyordu. Öyle çok koşmuştu ki Flora'yı bile yitirmişti.

Kimi zaman pazar günlerini Claudine'le ve çocuklarla birlikte geçiriyordu. Sèvres Köprüsü'nden geçiyorlar Meudon Ormanı'na doğru yürüyüşe çıkıyorlardı. Sol tarafta, Seine üzerinde, Renault'nun istilası altındaki Seguin Adası kocaman bir zırhlıya benziyordu. Fred, Christian Renault'yu, âşığı Drieu'yü, gerçek yaşam olmayı becerememeyen bu aylakların zevzekliğini düşünüyordu. Gerçek yaşam var mıydı? "Gel, hayatımızı yaşayalım" demişti Flora. Herkesin kendi yaşamı...

Vaktiyle onu çok yumuşatan ayrıcalıklı anları artık Mariette de ona vermiyordu. Küçük kız genç bir kız olmuştu. On iki yaşında ortalıktan sıvışıyor, sessiz kalıp yok oluyordu. Hâlâ annesinin diktiği giysileri içindeki Louis ise "babası" denen bu adama inatla surat asıyordu.

Neyse ki Germinal bunalımdan çıkıyordu. Fred liberter hareketin lokallerinde sık sık ona rastlıyordu. Sağlığı düzelmişti, kilo alıyor, heybetli görünümüne kavuşuyordu. Hâlâ Flora'nın yanında oturuyor ve vasıfsız işçi olarak ona hizmet ediyordu; ama kazma küreği eline almaya can atıyordu.

Germinal Montmartre'da, bir grup bohem sanatçı ve kötü ünlü marjinal arasında, pek sözü edilen şu Louis-Ferdinan Céline'e rastlamıştı. Fred uzun süredir Céline'le konuşmak istiyordu. *Gecenin Ucuna Yolculuk*'un yazarı, anarşizme yakın duran biriydi. Pasifist, sömürgecilik-karşıtı, antikonformistti. Bütün moda yazarlar gibi o da Rusya'ya hac seferine çıkmış ve onu elde etmeye çalışmış komünistleri hayal kırıklığına uğratarak, bir yergiyle dönmüştü: *Mea Culpa*. Kitap, insanın doğal iyiliği ve kitlelerin erdemi üzerine, yazarın duyguları hakkında hiçbir muğlaklığa yer bırakmıyordu. Germinal, Tertre Meydanı yakınındaki bir kafede buluşmalarını ayarlamıştı.

Céline ile Fred birbirlerine hemen ısındılar. Kahverengi takım elbise giymiş olan iriyarı, sağlam yapılı Céline, geniş alınlı, dağınık saçlı, gözleri Germinal'inkiler kadar mavi biriydi. Pek çok kişinin gözdesi olan bu adamda kasıtlı, hesaplı hiçbir şey yoktu. Bakışlarından muziplik ve fazlasıyla sadelik okunuyordu. Doğal olarak Rusya'dan söz ettiler. Çok kısa süre içerisinde Fred, Céline'in Rusya'yı pek az bildiğini fark etti, Leningrad'dan pek uzaklaşamamıştı. Şatafatlı bir şekilde davet edilen tüm diğer yazarların tersine, Céline yolculuğunu kendi karşılamak zorunda kalmıştı. Lucette Almanzor'un eşlik etmesini çok isterdi; fakat o dönemde evli olmadıklarından, aynı otelde bir odayı paylaşmalarını sağlama konusunda güçlükler yaşanmıştı. Fred Céline'in şaka yaptığını sanmıştı ama şaka yapmıyordu. Aleksandra Kollontay çoktan unutulmuştu!

Germinal Céline'e babasının neyi temsil ettiğini, Rusya'daki, ardından İspanya'daki faaliyetlerini anlatmıştı. Céline aniden şöyle dedi:

"Biliyorsunuz, Barthélemy, ben tepeden tırnağa anarşistim. Hep anarşisttim, asla da başka bir şey olmayacağım. Naziler de sosyalistler kadar beni iğrendiriyor. Hiç oy kullanmadım, eğer kullanırsam da kendime oy veririm. Ancak sizinle beni ayıran şey, siz ilerlemeye,

proletaryaya inanıyorsunuz. Bana göre proletarya boş lakırdıdan başka bir şey değil, bir ham hayal, aptalca bir kuruntu. Dünyada tek bir hakikat var, o da ölüm. Çocuklarınız var mı, Barthélemy?

Fred Germinal'i gösterdi.

"Hayır, o artık çocuk değil. İnsanlık çocuğu hak etmiyor" dedi Céline, iç karartıcı bir tonda.

Sonra uzun bir nutka başladı. Alman halkının anarşizminden (tamamen ona özgü bir kavramdı), Nazizme olan antipatisinden, solcu aydınların acıklı hallerine duyduğu öfkeden, bir süre Barbusse'le arasındaki dostluktan, eli kulağında olan savaştan, Ukrayna'yı istila eden Almanya'dan, Yahudilere ve masonlara olan fobisinden, halk tıbbından, alkolden ve "bulamaç" dediği şeyden tiksintisinden söz etti...

Fred araya girip tek laf edemiyordu. Céline'in kesintisiz konuşma tarzında ünlemler fırıl fırıl dönüyordu. Tuhaflıktan soytarılığa anında geçiveriyordu. Hatta kadınlardan söz ederken de heyecan ve coşku duyuyordu: "Kalçalar! Daha çok kalça!" diye haykırdı. "İnsanlık ancak kalçlara duyulan aşkla kurtulur!"

Fred Céline'i gözlemledikçe onda şaklaban, Parisli bir hava, ağzı laf yapan ve düşük erdemli kızları avlayan bir piyasa gezgini hali keşfediyordu. Baskin gibi biraz hayta biri. Baştaki sempatisi siliniyordu.

Kendi kendine konuşmasını bitiren Céline ayağa kalktı, elini Fred'e uzattı, aceleyle çekip gitti, geri döndü ve hikmet yumurtlar gibi homurdandı:

"Seçmek lazım. Ya ölünecek ya yalan söylenecek. Siz ölmeyi seçtiniz, Barthélemy; çünkü yalan söylemeyi reddediyorsunuz."

Fred ile Germinal kafede yalnız kalmışlardı. Bu ateşli söylemden hafifçe sersemlemişlerdi.

"Ne yazık ki büyük yazar" dedi Germinal, "onun yanında Barbusse, Rolland, Margueritte mızmız kalırlar."

Eylül ayında Fred Barthélemy, Münih Anlaşmaları'nı iç rahatlığıyla fakat sevinmeden karşıladı. Münih'i savaşa tercih ederdi; ama Céline haklıydı, savaş yakında Avrupa'nın üzerine yeniden hücum

edecekti. Ne yapmalı? Protesto etmek, savaşa karşı olduğunu söylemek, orduyu, bütün orduları reddettiğini, iktidarı, bütün iktidarları reddettiğini söylemek dışında ne yapabilirdi ki? Fred *Le libertaire*'de manşet attı: "Onların savaşı bizim savaşımız değil. Onların barışı bizim barışımız değil." Ardından, biraz bu kâbustan uzaklaşmak için, daha çok da Aleksandra Kollontay'ın aşkından, feminist bir kampanyaya girişti. Uygarlığı kadınlar kurtaracak! Yalnızca Céline'in pek sevdiği kalçalar değil. Daha ziyade kadınlar. Öncelikle cinsel pehrizleri insanlığı kurtaracak. Bütün devletlerin hazırlandığı evlat katliamı karşısında, doğurmayı reddetmek. Dolayısıyla, kürtaj hakkı. Fred yazılarında hamileliği önleyici yöntemlerin gerektirdiği bütün bilgileri verdiğinden, *Libertaire*'in matbaasının önünde iki sivil polis tarafından tutuklandı. İlk tutuklanması onu Halk Cephesi'nin başlangıcındaki ilk yanılgılardan uzak tutmuştu. 1938 sonbaharından 1939 ilkbaharına dek onu olayların dışında tutacak olan ikincisi ise İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce, politik çevrelerde görülen delilik ortamına maruz kalmaktan onu korudu.

Fred hapishaneden çıktığında bütün adımlar atılmıştı. İspanya'da Negrin, güneydeki cumhuriyetçi bölgede birliklerin komutasına komünistleri atıyordu. Bu provokasyon, anarşistlerin son hamlesine yol açtı ve Madrid ile Barselona'da komünistlere karşı mücadele ettiler. Bu ilave iç savaştan yararlanan Franco, bir taşla iki kuş vurdu. Paris, galibin yasallığını hemen tanıdı ve 1917'de siperlerdeki protestocuları kurşuna dizen, ilk Hubert'in muhtemel katili, yaşlı Mareşal Pétain'i, Caudillo nezdinde büyükelçi olarak atadı. İspanya'da cumhuriyetin yenilgisi, bir kez daha anarşinin yenilgisiydi.

Avusturya'nın ilhakından sonra Hitler, Çekoslovakya'yı işgal ediyordu. Fransız Komünist Partisi'ni haklı olarak "Rus partisi" olmakla suçlayan Doriot, PPF'yi Alman partisine dönüştürüyordu. Daladier Almanya'yla saldırmazlık paktı imzalıyordu. Frano'yu iktidara taşımış olan Almanya; pogromların giderek arttığı, sinagogların ve Yahudi evlerinin yakıldığı, sırf ırkları bahane edilerek suçlu görülen binlerce masumu kamplara kapatan canavar Almanya! Anti-semitizm, Rusya'dayken Fred'i çok şaşırtmış olan anti-semitizm, şimdi Fransa'da da dev bir kan lekesi gibi yayılıyordu. Céline iğrenç bir

kitap yayımlamıştı: *Bir Katliam İçin Saçmalıklar*. Delirmiş olmalı diye düşünüyordu Fred. Fakat Mauras'tan, Daudet'den, bütün bu entelektüellerden, bu gazetecilerden, bu politikacılardan daha deli değildi. "Talmud Kabinesi" dedikleri birinci Blum Kabinesi'ne diş bilediklerinden beri uluyup duruyorlardı. Yahudilerin can düşmanı bunaklar sürüsü.

Céline'in bütün söz dağarcığı, bütün anti-semitik söz dağarcığı, Halk Cephesi döneminde sağcı basında zaten vardı. Onun hakaretleri mecliste, sokakta, Café du Commerce'te yaygın olarak kullanılıyordu. Kaçık Louis-Ferdinand bütün bu çamuru, bütün bu pisliği topluyor ve Daladier'nin, Stalin'in, Blum'un, Hitler'in suratına fırlatıyordu. Bu gübreyi yoğurmakla övünüyordu; çünkü ona göre kıyamet kapımızdaydı. Bu pislikleri sırıtan, lanetler savuran iğrenç birer heykel halinde şekillendiriyordu. Kralın delisi Céline, kehânetiyle herkesi rahatsız ediyordu; faşistleri bile, Brasillach tarzındaki önde gelen anti-semitistleri bile. Céline, bütün bu ölümle, tarif ettiği bütün bu ölümlülükle, doğudan koşturarak gelen bu ölümlülükle, Urallardan Madrid'e bütün kemikleri birbirine vurdurtan bu ölüm dansıyla ürkütüyordu. "Gecenin ucuna yolculuk"! Evet, Céline büyük kâhindi, ondan başka kimsenin henüz dört nala gidiş seslerini işitmediği mahşerin atlılarını, dehşet içinde, parmağıyla gösteren peygamberdi.

Fred kitapçıları seviyordu. Bunu, Delesalle'ın dükkânında Sefiller'i büyülenmiş bir şekilde keşfine bağlıyordu. Ailecek gezmeleri bunaltığından beri Delesalle'ı ihmal etmişti. Kitapçı vitrinleri onun için solmayan bir zevk olarak duruyordu. Bu kitap raflarına gözünü dikip kalıyordu. Hepsini okumak, her şeyi öğrenmek istiyordu. Sık sık dükkânlara giriyor, bir iki kitap karıştırıyor, maddi imkânlarının arzuladığı kadar kitap almasına imkân tanımayışına üzülüyordu. Bir gün, resimli kapaklı kocaman bir cilt dikkatini çekti; çünkü başlığında iki büyülü sözcük vardı: "Rus" ve "ayrılık": *Rus Kilisesinde Ayrılığın Tarihi*. Kilise tarihi onu özel olarak ilgilendirmiyordu. Ama Rusya'yla ilgili her şey onun için canlılığını koruyordu. Üstelik ayrılık, meselesi vardı ki işte bunu gayet iyi biliyordu; bütün ayrılıkları, bütün sapmaları. Sosyalist kilisedeki ayrılıklar ve sapmalar elbette. Yazarın adı

dikkatini çekti: Prunier. Fransız heyetindeki eski teğmen Prunier, Marksist kiliseden Rus papazlarının kilisesine sapmıştı.

Fred kapağın arkasına baktı, yazarla ilgili notu okudu. Sorbonne'da Slav araştırmaları profesörüydü. Şansını deneyen Fred, yayıncı aracılığıyla ona yazdı. Birkaç hafta sonra bir cevap ulaştı. Yazar, Moskova'daki Prunier'ydi. Randevu Luxembourg Parkı'nda, büyük havuzun yakınındaki " Marius Kartaca Harabelerinde" heykelinin önünde kararlaştırıldı.

Fred onu tanımakta zorlanmıştı. Sakallı değildi, başı usturalı değildi ve yalın ayak yürümüyordu. Şimdi, kendini gülünçleştirmeye çalışmayan sıradan bir profesöre benziyordu.

"Evet, asker Barthélemy" dedi Prunier gülümseyerek, "saçma sapan şeyler yaptık. Çoktan kapatılmayı hak ettiniz."

"Kapattılar zaten, teğmenim. Çıktım. Altı ay mahpus. Hem de ikinci kez."

Fred'den çok kısa boylu olan Prunier yine de elini babacan bir ifadeyle omzuna koyarak yürüyüş yollarından birine doğru çekti,

"Yürürken konuşmayı severim. Moskova sokaklarındaki gezinmelerimi hatırlıyor musun? Acaba nereye gidiyor diye soruyordun kendi kendine."

"Seni bıraktığım yerde bulmuştum, bir başka kilisede; ama Bolşeviklerinki kadar dar kafalı olduğu kesin."

Fred komünistlere Bolşevik deme alışkınlığını koruyordu.

"Berdayev'i hatırlıyor musun?"

"Hayır."

"Pislik bir aynasız gibi beni izlediğin ve sakallı müneccimler arasında bulduğun gece..."

'Tarih öncesine yuvarlandığımı sanmıştım!"

"Berdayev seni çağırdı. Şimdi Fransa'da sürgün. Olağanüstü bir filozof, Marx'ın zıddı; ama son derece derin. Zamandışı. Sizlerin, siz anarşistlerin el yordamıyla aradığınız şeye o rastladı ve tamamen aydınlattı. Ne var ki Berdayev'in ışığı Stalin'in projektörleri ya da Troçki'nin farı kadar uzağa götürmüyor. Bir gaz lambası. Seçebilmek için çok yakınına yaklaşmak gerek. Ama bir yaklaşırsan da nasıl bir aydınlık!"

Prunier ile Barthélemy göğe yükselen ağaçların gölgelendirdiği yollarda yavaş yavaş yürüyorlardı. Rusya'daki ilk dostuyla bu sakin parkta yürümek ne tuhaftı! Avare öğrencilerle, çocuk arabalarını iten annelerle karşılaşıyorlardı. Etraflarındaki bütün bu bitkiler, bu çimenler, bu çiçek yığınları, bu çalılar, sıra sıra ağaçlar bu parkı bir barış sığınağı yapmıştı. Barış; Fred'i de birçok çağdaşı gibi kaygılandıran barış, Berdayev barıştan da söz edecek miydi? Bu kadar uzgörülüyse, barışı kurtarmak için ne öğütleyecekti?

"Berdayev" dedi Prunier, "içinde bulunduğumuz çatışmanın çıkışı olmadığını görüyor; çünkü kişi ile tarih arasında cereyan ediyor."

"Birey ve devlet mi?"

"Öyle de diyebilirsin. Devlet, günah dünyasında bir şiddet eylemiyle kuruldu ve Tanrı hoşgörü gösteriyor. Tanrı'dan yalnızca özgürlük gelebilir, iktidar değil. Ortaçağ'ın Hıristiyan bilinci tebaanın hükümrana koşulsuz itaatini kabul etmiyordu; çünkü tiran ve kötü bir iktidara itaatsizliği savunuyordu, hatta tiranı öldürme olasılığını bile kabul ediyordu. Ortaçağ düşüncesinin devletin tanrısallaştırılmasından ne kadar uzak olduğunu kanıtlamış olan Berdayev'den alıntı yapıyorum."

"Senin Berdayev'in anarşist olduğuna mı beni inandırmak istiyorsun?"

"O Proudhon'u oldukça yukarı taşıyor. Fakat maneviyatı dünyevilikten daha önemli kabul ettiği için sizden farklı. Marksistler gibi siz de ekonomiyle fazla meşgul oluyorsunuz. Oysa ekonomizm tekniğin iktidarına bağlı ilerlemedir. Tekniğin iktidarı ise Sezar'ın krallığının son dönüşümünü temsil eder. İçinden çıkılmaz bir döngü var karşımızda: İnsan özgürlüğünün kaçınılmaz temeli, ruhani krallık ile Sezar'ın krallığının ikiciliğinde yatmaktadır. Yoksa, devletin mutlak iktidarını tanıyan antik bilince geri döneriz."

Prunier'nin aktardığı Berdayev'in akıl yürütüşünde Fred'i öfkelendiren şey, politik kiliselerin söz dağarcığına tuhaf bir şekilde benzeyen yobazlığın diliydi. Haykırdı:

"O halde tercih şansı yok: ya papa ya Stalin!"

"Ya da Hitler, o da bir pagan. Hayır, beni anlamıyorsun. Beni ilgilendiren Hıristiyanlık, Aziz Paul'den önceki, Romalılaşmadan ön-

ceki, papadan önceki Hıristiyanlık. 'Eğer devrimden yeni bir insanın ortaya çıkışını anlıyorsak' Gandi Lenin'den daha devrimci."

Büyük havuzun yanına gelmişlerdi. Çocuklar havuza küçük yelkenliler atıyorlar, sonra da güçlükle yakalayabiliyorlar, oyuncakları uzağa gider gibi olunca çılgına dönüyorlardı. Fred onlara bakıyordu. Prunier'nin söylediklerini, Rus filozofun bu tuhaf sözlerini düşünüyordu. Mumların ölgün ışığı altındaki sivri yüzünü hatırlıyordu. Prunier devam eti:

"Stalin ve Hitler, bu paganlar, bu yeni Sezarlar kötü niyetli. Din duygusunun kitlelerin içine işlediğini biliyorlar artık. Onu kendi menfaatlerine kullanmak istiyorlar. Yeni bir kültür yaratmak istiyorlar ve her kültürün ancak bir ibadet sayesinde ayakta kaldığının kokusunu alıyorlar. Bu nedenle Stalin, Lenin'e ibadet etmeyi kurallara bağladı. Ben Rusya'ya ortodoks kilisesi tarihimi yazmadan önce belgeleri toparlayabilmek için döndüm. Lenin'in cam tabutu içinde kitlelerin ibadetine sunulduğu mozoleden içeri girebilmek için üç saat boyunca kuyrukta bekledim. Bizim sözde dindar ülkelerimizde hangi kutsal emanet böyle bir kalabalığı çeker; hem de bu kadar uzun süre? Lenin mesihle özdeşleşiyor. Stalin'e ise sürekli tapınılıyor, yaşayan Tanrı o. Burada maneviyatın m'si yok. Maneviyatla dindarlığı birbirine karıştırmayalım. Her fanatizm dindarlıktır, diyordu Gorki. Gorki politik fanatizmle karşılaştığında, bunu Rus halkının sofu ve gerici zihniyetiyle açıkladı. Haklıydı. Romain Rolland ise hiçbir şey anlamadı. Bolşevizmden uzaklaştığı dönemde, dinsel ideali alaya almakla suçladı. Stalin'e rücu etti; çünkü Stalinizm ona dinsel imanla yaşıyormuş gibi geliyordu. Bütün kiliselerin imanına bedel bir toplumsal iman, diyor. Neden olmasın! Torquemada'nınki kadar hoşgörüsüz, korkunç bir yeni kilise söz konusu! Seni Berdayev'le buluşturacağım. Sandığının tersine, birbirimize yakın olduğumuzu göreceksin."

"Hayır, Eğer kitap yayınladıysa, onları okurum. Yazarlarla görüşmek bir şey kazandırmıyor. Yeterince yazar tanıdım zaten. Üstelik bu insanların hepsi burjuva. Senin gibi."

"Tamam... Pekâlâ... Keyfin bilir! Yalnızca sana Berdayev'in üç özdeyişini aktaracağım: 'Dünyayı seven, burjuvadır... Burjuva bir top-

lum maneviyatsız bir toplumdur... Burjuva anlayışın zıddı hacı anlayışıdır...' Sen Moskova'ya hacca geldin, Fred Barthélemy. Oysa görüyorum ki sen hâlâ hac yolcususun. Berdayev, sen ve ben, sen ne dersen de hepimiz gezgin Yahudileriz."

Parkın parmaklıklarından dışarı, Saint-Michel Bulvarı'nın önüne çıktılar. Prunier Soufflot Caddesi'ne yöneldi. Fred onun ardından baktı; ta ki Sorbonne'a varmak üzere sola sapana dek. O zaman, bir şeyi, birini yitirdiği çetin duygusu içini kapladı. Omuzlarını içine çekerek metroya indi. Billancourt'a kadar yol uzundu.

İspanyol Cumhuriyeti'nin yenilgisi, İkinci Dünya Savaşı'nın keskin tehdidi, Fransız anarşistlerini ne yapacağını bilemez halde bırakmıştı. Toplantılarında pasifizmden başka bir şey konuşmuyorlardı; fakat yaklaşan kaçınılmaz çatışmada bu pasifizmin niteliği ne olabilirdi? Komünistlerin savunduğu antifaşist savaşı reddediyorlardı. Bu onlara emperyalist bir savaşı kamufle ediyor gibi geliyordu; fakat mutlak pasifizmi, ilgisizce tevekkülü de reddediyorlardı. 22 Ağustosta basın Alman-Sovyet paktının imzalandığını duyurduğunda, bir tek anarşistler şaşırmadı. *L'Humanité* haberi birkaç satırda ve miniskül karakterlerle vermişken, Fred Barthélemy *Libertaire*'in baş sayfasında bunu yorumluyordu:

"Fransa, Alman-Sovyet paktına ne itirazda bulunabilir belli değildi; çünkü kendisi de Almanya'yla bir saldırmazlık paktı imzalamıştı ve bunu yaparken de Rusya'ya ne düşündüğünü sormadı. Fransa SSCB ile askeri bir ittifakın yararını biraz geç fark etti; Laval, Blum ve Daladier bu anlaşmayı imzalamayı savsaklayıp durdular. Fransız yöneticilerin kendilerini Stalin'e yedirtmekten korkmalarını anlıyorum; ama Hitler onları çiğ çiğ yiyecek. Aslında her şey şu tercihle özetlenebilir: Kimin bizi yemesini tercih ediyoruz?"

Blum Barthélemy'nin ziyaretini, Kollontay'ın uyarısını hatırlıyor muydu? Elbette hatırlamıyordu. Tarih arzu ettikleri gibi işlemediğinde, politikacılar hafıza kaybına uğrar.

Sokakta, kafelerin önlerinde, metroda, yüzleri uzamış şaşkın insanlar gazeteleri telaşla karıştırıyordu. Ama kimsenin açmadığı *L'Humanité*'yi değil. Komünistler aniden buhar olup uçmuştu.

Fransız Hükümeti eylül başında savaşa girdiğinde, elbette ki ilk hedefi, Guderian tanklarından daha kolay ele geçirilen anarşistlere vurmak oldu. *Libertaire*'in bir sayısının sayfa düzeni yapılırken polis gazeteyi basıp kâğıda ve malzemeye el koydu. Kapılarına kilit vurulduğundan, Fred Barthélemy sokakta Louis Lecoin ve birkaç yoldaşa rastladı. Sokak onları rahatsız etmiyordu. Burası onların tercih ettiği yerdi. Sokaktaki anonimliği, eylemliliği ve öngörülemezliği seviyorlardı. Sokak; gösterilerin yapıldığı yer, gazetelerin satıldığı, bildirilerin dağıtıldığı yer, toplanılan, anında propaganda yapılan yer. Sokağa atılmış olmak onları gençleştiriyordu. Hem kendilerini her şeye açık, yetenekli, hem de daha maceracı hissediyorlardı. Peki ama ne yapacaklardı? Ne işe yarayabiliriz neye yararlı olabiliriz, diye düşünüyorlardı. Askerlikten firar ederek kolektif cinayetten kaçınma bireysel çözümüne kesin gözüyle bakıyorlardı. Fred ve Lecoin bireysel çözümden hoşlanmıyordu. Onlar bir tavır peşindeydiler; en azından vicdanlarını rahatlatmalarını sağlayacak, felaketten önceki son bir jest. Lecoin bir bildiri yayımlamayı önerdi. Adı, "Acil Barış!" olacaktı. Önce bir metin kaleme alıp bunu en ünlü pasifistlere imzalatacaklardı; yani Alain, Victor Margueritte, Jean Giono... Yapılan sayısız düzeltme sonucunda yaşamsal gücü yumuşayan bütün ortak bildirilerde olduğu gibi, kaleme alınan "Acil Barış" da sonuçta ne kokar ne bulaşır bir hal almıştı. Fred imza toplama avında Lecoin'a eşlik etti. Otuzdan fazla imzacı istemiyorlardı. SFIO'nun devrimci sol akımının lideri Marceau Pivert, Pepe Moko'nun ve Kuzey Hotel'in senaristi Henri Jeanson, proletarya edebiyatının lideri Henry Poulaille, SFIO'nun dönek sosyalisti, "Dantzig'te Ölmek" sloganının yaratıcısı Marcel Déat hiç sorunsuz imzaladılar. Alain, Margueritte ve Giono'ya ulaşmak daha güç görülüyordu. Güç ama şart; çünkü her üçü de Daladier ile Chamberlain'e gönderilen buyurgan telgrafın yazarıydı: "Fransa'nın dünya çapında bir silahsızlanmanın inisiyatifini derhal almasını istiyoruz."

Bir yoldaş külüstür bir araba bulmayı başardı. O kullanacaktı. Lecoin ile Barthélemy arabaya bindi. Yolculuk uzun sürecekti. Alain ve Margueritte Bretagne'da, Giono ise Provence'taydı. Giono'yu Aşağı Alpler'de, Contadour kampında umuyorlardı. Burası, *İtaati Red* ile

Yoksulluk ve Barış Üzerine Köylülere Mektup'un yazarının etrafında pasifistlerin toplandığı bir yerdi. Giono yoktu. Dağda terk edilmiş olan sadık müritleri, hangi azize kendilerini adayacaklarını bilemiyorlardı. Kimileri askerlik cüzdanlarını geri göndermekten ve Contadour'u kurtarılmış bir kampa dönüştürmekten söz ediyordu. Ama o zaman jandarmalar gelirdi ve onlarla dövüşmek gerekirdi. İşin içinden çıkılamıyordu. Hep aynı şey: itaat etmek ya da dövüşmek. Giono'nun yokluğunda dostu Lucien Jacques "Acil Barış" bildirisini hem kendi adına hem de Giono'nun adına imzaladı. Lecoin, Barthélemy ve şoför hemen Bretagne istikametine doğru çıktılar.

La Baule'da tatilde olan Victor Margueritte, ziyaretçilerini hararetle karşıladı. Bunca hayranlık duyduğu kişiye nihayet yakınlaşabilmiş olmaktan çok heyecanlanan Fred ona Aleksandra Kollontay'dan, Gorki'den (Ana'nın Fransızca çevirisinin önsözünü Victor Margueritte yazmıştı), feminizmden, *Garson Kız*'dan söz etti; ama böyle kaygıların zamanı değildi. Victor Margueritte yaşlanmıştı, kördü, Lecoin'ın tane tane okuduğu "Acil Barış" metnini dinliyordu. Lecoin, eski bir hatip alışkanlığıyla, manifestonun son kelimeleri üzerinde tumturaklı bir şekilde durarak, "Barış İstiyoruz! Barış Talep Ediyoruz!" diyerek okumasını bitirdiğinde Victor Margueritte haykırdı:

"Lecoin, bu manifestoyu benim imzalamam için bu yolculuğa kalkışmamış olsaydınız, ömrüm boyunca size öfke duyardım."

Neşe içinde Lorient istikametine doğru yola devam ettiler. Damla hastalığı olan Alain, Pouldu'de dinleniyordu. Victor Margueritte gibi yetmişlik olan Alain onları bir kâhya kadının ittiği sakat arabasında karşıladı. Lecoin ona "sevgili yoldaş" demenin iyi olacağını düşündü. İleriyi pek göremeyen bu filozof karşısında her zaman fazla ihtiyatlı olmuş Fred, temkinli bir sessizliği korudu. Çok nazik, konuşkan biri olan Alain, konuştukça coşuyordu:

"Gayet disiplinli ve kararlı bir birliğin peşinde nereye gittiğini bilmeden yürümeyi mümkün kılan bu şaşılacak heyecandan kimse kaçamaz. Bu durumda, hayır demeyi bilmek gerekir. Hayır demek, hiç kolay değildir. Bu savaşçılık bildirgesi karşısında en iyisi, sessizliği korumaktır. Gençlerin katledilmesini hayal ederek kendinden geçen kişi eğer bir ihtiyarsa, onu soğuk bir şekilde küçümsemek en

iyisidir. Savaşçı bir gösteri karşısında takınılacak tek tavır çekip gitmektir. Eğer kalınacaksa, ölüleri düşünmek, ölüleri saymak gerek; savaşın kör bıraktıklarını düşünmek gerek, bu tutkuları tazeler. Islıklamak bile gerekmez; onları alkışlamak yeter. Bana manifestonuzu verin iki elimle birden imzalayayım."

Paris'e dönüşte, geriye en zor iş kalmıştı: Sansürü ihlal etme riskini göze alacak bir matbaacı bulabilmek. Sonunda buldular, matbaadan yüz bin adet bildiriyi yasadışı yollardan çıkarmayı ve emin yerlere teslim etmeyi başardılar. On beş bin pullu zarfın üzerine gidecekleri adresler çoktan yazılmıştı. Her zarfın içine beşer bildiri yerleştirilmişti. Yüzlük bildiri paketleri ise kendi başlarına dağıtacak kadar cesur yoldaşlar arasında pay edilmişti.

Savaşın ilanından on gün sonra, "Acil Barış" bir bomba gibi patladı. Savaşçıların tek kurşun atmadan Ren'in iki yakasında birbirini gözlediği bu "tuhaf savaş"ta patlayan ilk bomba oldu. Louis Lecoin ile Fred Barthélemy ihtiyat gereği evlerinden başka yerlerde saklandılar. Eylül ayının sonunda ikisi de tutuklandı. Bunu bekliyorlardı. Fakat sorgu sürecinde daha sonra olacak olayları hiç beklemiyorlardı.

Fred daha ilk sorgusunda gizlice bir şeylerin tezgâhlandığını anlamıştı. Yargıç, imzacıların çoğunun imzaladıklarını reddettiklerini, Lecoin'i imza sahtekârlığı yapmakla suçladıklarını söylemekte gecikmedi. Yalnızca parlamenterlere yönelik bir çağrıyı onayladıklarını ileri sürüyorlar ve Lecoin ile Barthélemy'yi halka bir çağrı yazarak güvenlerini suiistimal etmekle suçluyorlardı.

Fred yargıcın bakışlarında hafif bir gülümseme fark etmişti sanki. Yargıç da kanmamıştı.

Ödleklik yapan kimdi? Giono olamazdı. Daha manifesto yayınlanmadan önce Marsilya'daki Saint-Nicolas Kalesi'ne kapatılmış olduğundan imzasının atıldığından haberdar bile olamazdı. Henry Poulaille da değil, Marceau Pivert de, Henri Jeanson da değil. En yalvarıp sızlayanlar en ünlülerdi, profesyonel pasifist olarak nitelenebilecek olanlar; çünkü onların ünleri, eserleri bu özellikteydi: Victor Margueritte ve Alain. Ders veren iki entelektüelin kişiliklerinin bayağılığı bir kez daha ortaya çıkacaktı.

Alain hasta olduğundan yargıç, *Mars ya da Yargılanan Savaş*'ın yazarının hastanede yattığı Vésinet'ye gitmişti. Manifestodan yargıcın cımbızladığı kelimelerin ("ordular, akla söz vererek, silahlarını bıraksınlar") sonradan eklendiğini ileri sürmüştü. Yargıç imzacıların çoğunluğunun bu bölümü kabul ettiğini belirtince, hatırlamadığı, hiçbir şey imzalamadığı karşılığını verdi ve Lecoin'in ona saygısızca yoldaş diye hitap etmesinden şikâyette bulundu.

Victor Margueritte'le yüzleştirilen Lecoin ile Barthélemy, sorgucu bir yüzbaşının odasında yaşlı kör adamla karşılaştılar. Victor Margueritte, körlüğünden istifade ettiklerini, basılı asıl metni ona okumadıklarını söylemeye cesaret etti ve bu kaçamak yetmediğinden, güçsüze indirilen son darbeden de kaçınmadı: Lecoin ve Barthélemy bu bildiriyi yayınlayarak Fransa'ya ihanet etmişlerdir.

Beyin sulanmasından daha üzücü bir şey olamazdı! Victor Margueritte'in, *Garson Kız* nedeniyle kaybettiği Légion d'Honneur nişanını ceketine yeniden iliştirmeye can attığına kuşku yoktu.

"Acil Barış" imzacıları davası sürüncemede kaldı. Henri Jeanson ve Jean Giono da Lecoin ve Barthélemy'nın yanısıra mahkûm edildi sadece. Almanlar Paris'e girdiklerinde sanıklar mahkemeye çıkarılmayı hâlâ hücrelerinde bekliyorlardı. Bir süre sonra, Pétain de galiplerden "acil barış" isteyecekti. Fakat Lecoin ve Barthélemy elebaşı olarak kabul edilmeyeceklerdir. Ne yargılanıp ne mahkûm edilerek, hapiste tutuldular. İspanya'yı pek sevmiş oldukları gerekçesiyle Pirenelerin hemen yakınındaki Gurs Kampı'na nakledilmişlerdi. Burada Fransa'ya göç etmiş İspanyol mülteci milisler tutuluyordu. Bir mahkûm dalgası, bir diğerini yerinden ediyordu. Fred ve Lecoin Gurs'a vardıklarında İspanyollar oradan ayrılıyordu ve onların yerine on iki bin Alman Yahudi'si geliyordu. Değerli Fransız ordusunun yakalayabildiği Alman tutsaklar bunlardan ibaretti! Jandarmalar tutsakları dipçik darbeleriyle karşılıyor, hakaretler yağdırıyordu. Neyse ki içlerinden çoğu kendilerini "kabul eden" ülkenin dilini özümseyecek kadar Fransa'da kalamamıştı! Yalnızca Barthélemy ile Lecoin söylenenleri anlıyordu. Utanç, tiksinti. Ne yapmalıydı? Hiçbir şey anlamayan, Almanca konuşan bu Yahudilerin düşman olmadığını, dayak

atmak yerine korumaları gereken kurbanlar olduklarını anlamayan başıboş askerler tarafından dikenli tellerin içine itilmişlerdi.

Fred yerinde sayan, kampın ortasında birbirine yapışan kalabalıktan kurtulmaya çalıştı. Kusmak için bir köşe aradı, hapishanenin bütün yalını kusmak için, midesindeki bütün özsuyu kusmak için, bütün bulantısını kusmak için... İçini burkan bütün bu pisliği tamamen boşaltmak istemişti, her şeyi boşaltmak, kendini boşaltmak istemişti; bu aptalca, amansız, tiksinti verici yaşamı boğazından çıkarıp atmak; sıvılaşmak; bir su birikintisinde yok olup gitmek istemişti.

5

Sahaf
(1939-1957)

"Can yok edilecek
Akıl adına
Sonra akıl yok edilecek.

Merhamet yok edilecek
adalet adına
sonra adalet yok edilecek.

Tin yok edilecek
Madde adına
sonra madde yok edilecek.

Hiç adına yok edilecek insan;
İnsan adı yok edilecek;
ad kalmayacak.

İşte burdayız."

Armand Robin
Les Poèmes indésirables, 1945.

Ben 1947 yılında Fred Barthélemy'ye kutular içine koyduğu eski yayınları sergilediği Tournelle Rıhtımı üzerinde rastladığımda, esaretten döneli iki yıl olmuştu. Esaretten dönmek mi? Özel olarak savaş esirleri ve politik sürgünler için kullanılan bu deyim onun durumuna uygun düşer mi bilmiyorum? Fred Barthélemy savaşmamıştı (en azından bu savaşta yoktu), Nazi kamplarına da sürülmemişti. Ne direnişçi, ne işbirlikçi olan bu epey sıradışı mahkûm, kimseye ait değildi, adli mahkûm da değildi. Hiçbir listede adı geçmiyordu. Ne kınanacaklar listesinde ne ödüllendirilecekler, ne cellat ne şehit, ne şu ne bu. Hiç. Hiçti o. Kapatıldığı yıllar onu silmişti. Paris'e geri dönüşünde onu karşılayan dünya, 30'lu yıllar dünyasından çok daha çılgınca gelmişti. Daha çılgın, daha korkunç, daha baskıcı. Yeniden hapse girmesini isteseler, kader diye kabul edip girerdi. Kurtuluş'tan başka bir şeyden söz edilmezken, Fred toplumun, iktidarın bir kez daha kelimelerle oynadığını hissediyordu ve içinden çıktığı hapishanenin, sınırlarını seçemediği bir kapatılma evreninin bekleme odasından başkası olmadığını...

Bu uyanık sahafın bir trajedinin taşıyıcısı olduğu aklıma bile gelmezdi. İlişkimiz aylarca müşteri-kitapçı ilişkisi olarak kaldı. Sonra, satmak istemediği ama okunmasını elzem gördüğü kitapları bana vererek okumalarımı yönlendirdi. Bir süre sonra, sergisinin önünde her mevsim saatlerce kalan diğer tuhaf ziyaretçilerden bazılarını benimle tanıştırdı. Armand'la, Lecoin'le, Monatte'la o zaman tanıştım. Ama önemlerini elbette bilmiyordum; çünkü onlar da Fred gibi ve aynı gerekçelerle, kızakta bekliyorlardı.

O dönemde karşıma çıkan şansı nasıl kaçırmış olduğumu çok sonraları, yaşamın, meşguliyetlerimin, özlemlerimin beni Fred Barthélemy'den iyice uzaklaştırdığı bir dönemde fark ettim. Bugün güçlükle canlandırmaya çalıştığım bir tarihle yüklü, istisnai kişileri daha iyi tanıma şansıydı bu.

Ama Fred Barthélemy'nin çevresindeki bu erkek ve kadınları kim tanıyordu ki? Kim onları merak ediyordu ki? Ne gibi bir etkileri vardı? Kendilerini nerede ifade ediyorlardı? Tournelle Rıhtımı'ndaki sahaf kutuları, kayıp bir uygarlığın bütün atıklarıyla yüklü bir sal

gibiydi. Üstelik kimsenin yardım edemeyeceği kazazedeler, bu sala tutunuyordu.

Fred Barthélemy'nin benim gibi genç birinin onun geçmişine daldığını, yayınlarını eşelediğini, tek kelimeyle, ters yönde giden bu sandala palamarlandığını görünce şaşırmasını şimdi anlıyorum. Aksiliğini, çekincelerini, hatta beni vazgeçirmek için, sandalın öngörülebilir batışından beni uzak utmak için kabalaşmasını anlıyorum.

Ancak aramızda büyük bir yakınlık kurulduktan sonra bana, Gurs Kampı'ndan, hapisliklerinden söz etti. Daha önce hiç imada bulunmamış olmasına şaşırdığımda, Nazi ölüm kamplarının dehşeti, işgal yıllarının terörü, "arındırmacı"ların intikamcı sertliği insanların zihnini tümüyle ele geçirmişken, Lecoin ile kendisi için bu Fransız toplama kamplarından söz etmenin imkânsız olduğu karşılığını verdi. Yahudi Holokost'unun canavarlığıyla, Almanya'daki toplama kamplarının iğrençliğiyle karşılaştırıldığında, Daladier'nin kurduğu kamplaların ne önemi vardı? Orada milyonlarca kişi eziyet çekmişken, burada birkaç bin. Tarih ıstırabı ağırlığıyla kaydeder. Saint-Barthélemy, Damien'deki azaptan daha ağırdır.

"Cesur bir radikal-sosyalist burjuva ve cumhuriyetçi jandarmalar, baskıda bir Nazi diktatörü ve SS'ler kadar etkilidir" diye bana anlattı Fred Barthélemy. "Biz Gurs'ta bin iki yüz sanıktık; yargı aşamasında olan, dolayısıyla masum sayılan (aslına bakarsan her hapse atılan suçlu kabul edilir) bin iki yüz sanık. Bataklık bir araziye dikilmiş uyduruk kulübeler; yağan her yağmur ortalığı çirkef çukuruna çeviriyordu. Tuvaletlere tahta köprülerden gidiyorduk. Kasım 1940'ta son İspanyol "göçmenler" başka bir yere götürülünce, bir başka grup getirildi: Her yaştan kadın ve erkekler her boyda çocuklar geldi; bohçalarının yükü altında sendeliyorlardı. Çamura gömülen kimilerini seyyar muhafızlar kamçılamıştı. Hiç aralıksız yağan yağmur, tuhaf bir şekilde gezgin halleri olan bu ailelerin üzerinden damla damla sızıyordu. Bir şey anlamadan onlara bakıyordu herkes, nereden geliyor olabilirlerdi, neden hapse atıyorlardı onları? Muhafızlar çiftleri birbirinden ayırıyordu, kadınları çocuklarıyla birlikte kampın bir ucuna yolluyorlardı, erkekleri öteki ucuna. Bunların Alman Yahudileri olduklarını söylediler, inanmadık. Almanca konuşuyorlardı; ama kimileri Fransız-

ca da konuşuyordu. Bize Alsaslı olduklarını açıkladılar. Yahudi ve Fransız. Fransız ve Fransız olmaktan gururlu. Almanların işgal ettiği Alsas'dan kaçtıktan sonra, kendi vatandaşlarının onları niçin tel örgülerin ardına kapattıklarını kavrayamıyorlardı. Onların şaşkınlığı bizimkine denkti. Ertesi sabah bu Alsaslılardan yirmisini çitlerde asılı bulduk, kaçmaya çalışırken elektriğe kapılmışlardı.

"Sonraki günler, bu sözde Almanlar öyle hızlı öldüler ki işleri başlarından aşkın çukur kazıcılar, cesetleri bir barakaya üst üste yığıyorlardı. Her yanda fareler koşturuyordu; bir süre sonra, leş yemekten gına getiren fareler, bizim kulübelere saldırmaya başladılar. Bütün gece galoşlarla vura vura farelerle, bitle, pireyle mücadele ediyorduk. Bunlar bir şey değildi. En tiksinti vericisi, Naziler serbest bölgeyi işgal ettiğinde Pétain Hükümeti'nin, kamptaki Yahudileri onlara teslim etmesiydi. İlaveten aramızdaki antifaşist Almanları da verdiler. Korkunçtu bizim kamp; ama Auschwitz ya da Dachau'dan çok çok daha az korkunç. 1945 yılında bizi serbest bıraktıklarında yine yeni gelenlerle karşılaştık, bu kez işbirlikçiler ya da öyle olduğu varsayılanlar. Farelerimizi ve bitlerimizi onlara bıraktık. Bir de yorulmak bilmez gardiyanlarımızı.

"Görüyorsun işte bu kampı unutamıyorum. Kokusunu üzerimde taşıyorum. Bok kokusu, çürümüş saman, çamur kokusu. Sen almıyor musun kokuyu?"

Kolunu bana uzattı, ceketinin kolunu burnuma kadar soktu.

"Ölümün, çürümenin kokusunu alıyorsun, değil mi?"

Evet dedim, ona karşı çıkmamak için.

Bir başka sefer bana, Gurs'tan dönüşünde, yokluğunda meydana gelen bir tür silinme karşısındaki şaşkınlığını anlattı. Kendi geçmişinin silinmesi, yaşamında önem taşıyan insanların silinmesi. Troçki Meksika'da öldürülmüştü, Stalin Moskova'da feldmareşalin beyaz üniformasını giymişti. Voline de Makhno gibi tüberkülozdan ölmüş ve o da Père Lachaise'de. Anti-semitist ve faşizm-yanlısı Guilbeaux da ölmüş. Moskova'dayken bile kişiliğindeki her şey çürük çürük kokarken, Lenin ve Romain Rolland bu entrikacı konusunda bu kadar nasıl yanılabilmişlerdi? İyi de kim yanılmamıştı? Fred Barthélemy Frossard'dan daima uzak durmuştu; ama bu Fransız Komünist Partisi

kurucusunun, 1940 yılında Pétain'e tam yetki vermeye kadar işi vardıracağını kim aklına getirebilirdi ki? Ya da Paul Marion'un, Bobigny'deki Bolşevizm Okulu'nun eski kurucusunun, Laval-Pétain Hükümeti'nin bakanı olacağı? "Büyük Jacques"ın gayet parlak başladığı politik kariyerinin SS üniforması içinde biteceğini öngörmeye kim cesaret edebilirdi? Victor Margueritte, Sébastien Faure, Romain Rolland kendi ecelleriyle öldü denenlerdendi. GPU tarzında tasfiye edilenler Laval, Drieu, Louis Renault idi. Laval kurşuna dizilmiş, Drieu intihar etmiş, Renault hapishanede öldürülmüş. Doriot'nun rakibi Thorez ise, 3 Eylül 1939'da 3. İstihkâm Alayı'ndan firar ederek o dönemde, Hitler'in müttefiki olan Stalin Rusya'sına sığınmış ve dönüşünde IV. Cumhuriyet'in devlet bakanı olarak ödülünü beklemekte! Fred Barthélemy karşımda uzun uzun konuşuyor, fırıldak gibi dönen bu adamların dönekliğini anlatıyordu. Sonunda Gurs Kampı'nı özlediğini söyledi; orada yalnızca doğrulara, masumlara, saflara, muhaliflere rastlamıştı. Bu savaş çılgınlığı dönemlerinde gerçek pasifistlerin anormal görülerek, asosyal görülerek kapatılmasından; eline silah almayı reddettiği için Amiens'teki hapishanesinde zincire vurulan Eugène Humbert'in, İngiliz bombaları altında hücresinde ölmesinden daha doğal ne olabilirdi?

Altı yıl hapis tutulduktan sonra, yargılanmadan, dolayısıyla mahkûm edilmeden 1945 yılında serbest bırakılan; hiç açıklamasız, hiç özürsüz serbest bırakılan Fred Barthélemy, Billancourt'da onu hâlâ bekleyen Claudine'in yanına gitti. Tesviyeci olarak bir iş bulması zor olmadı. Fakat artık tek ve her yerde mevcut sendika olan komünist CGT'nin uyguladığı baskı, onu bir fabrikadan ötekine sürüyordu. Ajitatörleri işten atan patronlar ile kendi solundaki her türlü düşüncedeki insanları uzak tutmaya çalışan CGT arasında köşeye sıkışan Fred, iş değiştirip duruyordu. (Az sayıdaki) liberterler, (sesini çıkarmayan) Troçkistler, (şaşkın) solcu sosyalistler için güllük gülistanlık değildi ortalık. "Kurşuna dizilenlerin partisi" bu üçünü de ortak olarak "sosyal-aynasız" olarak adlandırıyordu, dolayısıyla hiç tartışma imkânı kalmıyordu.

Fred Paris'te, Moskova ve Barselona'nın ortamını buluyordu. Kuşku, jurnalcilik, hesaplaşma ortamı. Askeri şapkasını başına geçirmiş

Stalin, bütün solu büyülüyordu. Gerçek bir Stalinci terör, Avrupa aydınlarını kurutmuştu. Barthélemy gibi Komintern dönmesi olan şu Arthur Koestler misali, tepki göstermeye kalkana yıldırma, tehdit işlemeye başlıyordu derhal. Jacques Duclos, bizzat bir heyetin başına geçerek Calmann-Lévy yayınevine gidip *Sıfır ve Sonsuz*'un yayımlanmamasını istememiş miydi?

Fred Barthélemy ile dostlarının Komünist Parti'yi ("kurşuna dizilenler partisi" olmakla övünüyordu) "kurşuna dizenler partisi" diye adlandırdıklarını fark etmiştim. Bu kolaycı kelime oyununa öfkelendiğimi bir gün belli ettiğimde, Lecoin bana şöyle dedi:

"Dinle küçük, madem bize sık sık Paris Komünü'nden söz ediyorsun, Versailleslıları düşün. Onlar bana daima son derece aşağılık ve kanlı gelmişlerdir. Ama onlar burjuvaydılar! Benim sınıfımdan olanların, yoksullar sınıfından olanların bu kadar alçakça eylemlere hiç kalkışmayacağını sanıyordum. Ama kalkıştılar! Yüz bin kişi sorgusuz sualsiz infaz edildi... Yargılanmadılar, intikam alındı."

O dönemde daha sakin bir yaşam süren sevgili Louis Lecoin'le daha sonra, vicdani retçilik seferlerine çıktığında sık sık görüşecektim. Fred'in aksine o Gurs'ta kalmamıştı. Diğer beş yüz "inatçı kafa"yla birlikte Sahra'ya sürülmüş, Sidi-Bel-Abbès'te taş kırmaya mahkûm edilmişti. Fred gibi onun da hapis yılları sona ermişti.

İkisi de düş kırıklıklarını hatırlayıp duruyordu. Armand ise alaylı alaylı gülüyordu. Kulaklarına kadar çektiği yün beresiyle, üst üste giydiği bir yığın giysiyle bana daha o zamanlar çok yaşlı geliyordu. Armand bireyci anarşist eğilimi temsil ediyordu. Ona göre Barthélemy ve Lecoin tehlikeli sapkınlardı, kimi zaman onlara adi politikacı muamelesi yapıyordu. Beni Lecoin'ın romantizmi dediği şeye karşı uyarıyor ve Barthélemy'yi "saçmalıkları"nda izlemememi istiyordu.

"Onun bir katılımcı olduğunu asla unutma!"

"Katılımcı?"

"Evet, bolşo'lara katılan biri. O bin pişman. Ne var ki anarşizm Rusya'da bu katılımcılar yüzünden öldü, Fransa'da da bu yüzden can çekişiyor. Al bunu, evinde okursun."

Elime matbu bir kâğıt tutuşturdu. Dergisi *L'En Dehors*'dan alınmay-

dı, Kasım 1923 tarihli. Katılımcılar Manifestosu'na bir cevaptı. Güçlerini Bolşeviklere katmanın iyi olduğuna inanan Rus anarşistlerine cevap. Bütün bunlar bana çok uzak gelmişti. Ama bu karşı-manifestonun üslup kalitesi sarmıştı. Pek bilinmeyen bu metnin yok olup gitmesi yazık olacaktı. İşte:

"Katılımcı yurttaşlar kendilerine şunu belirtmeme izin versinler: En azından, komünist güvenlik polisinin kurşuna dizdiği ya da işkenceden geçirdiği eski fikir arkadaşlarının cesetlerinin soğumasını ya da yaralarının kapanmasını bekleyebilirlerdi. Bolşevist yemlikteki saman bu kadar mı lezzetli ki her türlü çekinceyi ortadan kaldırıyor? Bu manifesto, anarşist propagandanın suç görülerek cezalandırılmasına yönelik hükümler içeren, üstelik bizim kapitalist toplumlarımızın vicdansız yasalarından hiç de geri kalmayan, yeni bir Rus ceza yasasının hazırlandığı bir dönemde, soyluluktan yoksun bir tavır. Pay almakta ne kadar aceleci olsalar da katılımcılar bir başka ânı seçebilirlerdi."

Nasıl bir bilinç berraklığı! Ama yetmişlik Armand'ın bende kafa ütüleyici bir izlenim bırakmasını engellemiyordu. Bilinç berraklığı genellikle fazla çiğ bir ışıkla parıldar. Muğlaklığın alacakaranlıkları, çelişkilerin dolambaçları ne kadar kafa karıştırıcıydı! Fred Barthélemy kafamı karıştırıyordu. Yavaş yavaş keşfettiğim geçmişi gözümü kamaştırıyordu. Ekim Devrimi, İspanya İç Savaşı, ne muhteşem tanıklık!

Beni Anarşist Federasyon'un bulunduğu Valmy'ye götürdüğü gün, artık kesin olarak fethedilmiştim. Üstelik orada Germinal'le karşılaşmıştım. Bir süre sonra Germinal beni, mülteci bir İspanyol kadınla paylaştıkları küçük konuta davet etti. Oğullarını bana gururla tanıttı. Adı, mantıken olması gerektiği gibi, Floréal'dı.

Germinal henüz otuz üç yaşında olduğundan ve doğal bir nezaket sergilediğinden, aramızda çabucak iyi bir dostluk oluştu. Beni liberter harekete sokan Fred Barthélemy olsa da oradaki rehberim Germinal oldu. Hem Valmy'deki 145 Numara'ya gidip geliyordu, hem de sürgündeki CNT'nin bürosunun bulunduğu Douane Sokağı'na. Komünist Parti hem direnişin hem de kurtuluşun bütün parsasını topladığı bu savaş sonrası dönemde, Anarşist Federasyon – FA– (savaş öncesi UA'sının takipçisi) zar zor ayakta kalmaya çabalı-

yordu. Yalnıza İspanyol anarşistler sağlam ve coşkulu bir klan oluşturmuştu. Devam ettiğini varsaydıkları İspanya İç Savaşı (ki Fransız kamplarında kapatılmaları, onlara bu savaşın bir sahnesi gibi gelmişti), içlerinden çoğunun Fransız gerillasına katılmış olması, sürgünde onlara eşlik eden liderlerin (özellikle Federica Montseny) varlığı, artık uluslararası liberter hareketin de motoru olan CNT ve FAI'yi teşvik ediyordu. Barselonalı bir grup sürgünle birlikte direnişe katılmış olan Germinal, FA ile FAI arasındaki bağı sağlıyordu. Fakat onun Fransızlardan ziyade İspanyollar arasında kendini daha iyi hissettiğini görüyordum.

Heybeti, gücü kuvveti efsaneviydi. Gerilladaki başarıları her türden anekdotla anlatılıyordu. Son başarısı 1 Mayıs 1946 tarihliydi. Yürüyüş halindeki anarşistler, polisin ilgisiz bakışları altında komünistler tarafından coplanmıştı. Elindeki kızıl ve kara bayrağın sopasından yararlanan Germinal, yirmi kadar saldırganı dövmüştü. Geri kalanlarsa süklüm püklüm tabanları yağlamıştı.

Çok kısa süre içinde birbirimizden ayrılmaz olduğumuzdan, vücut yapılarımızın farklılığı herkesi eğlendiriyordu. O bile eğleniyordu. Kimi zaman beni belimden tutup kaldırıp, "Küçük mujik! Küçük mujik!" diye bağırıyordu. Bu şaka onu pek eğlendiriyordu. Bense pek eğlenmiyordum doğrusu. Ama Germinal'in keyfi, neşesi ve masum kahkahası öyle bulaşıcıydı ki yaptığı her şeyi bağışlardınız.

Babasına karşı aşırı bir özen ve sevgi gösteriyordu. Fred Barthélemy'nin bu şekilde kenara çekilmesini, uğradığı afarozu güçlendirmek ister gibi her türlü militan faaliyetten kendini mazoşistçe dışlayan inziva yaşama eğilimini, Germinal oldukça karmaşık bir faaliyetle yatıştırıyordu. Tournelle Rıhtımı'ndaki sahaf tezgâhından *Libertaire*'in Valmy'deki bürosuna, bir mesaj taşıyormuş gibi koşturup duruyordu. Fred'i bütün karanlık ve zaruri görevlerden kurtarıyordu: bildiri dağıtımı, afiş yapıştırma, toplantılara aktif katılım, izinsiz gazete satışı, nöbet tutma zorunluluğu... Böylece, Fred'i temsil ettiğini söyleyerek, orada olmamasını bağışlatıyordu. Bana gösterdiği dostluk da Fred'in bana ilgisinin uzantısı gibiydi. Fred beni Valmy Rıhtımı'nda bilinen biri yapmış, dostlarına tanıtmıştı. Germinal de nöbeti ondan devralmıştı. Hatta daha bile ileri gitmiş, beni babasının

özel yaşamına sokmuştu. Bunca cömertçe kabul ettiği genç adamın, günün birinde Fred Barthélemy'nin biyografisini yazacağı aklına bile gelemezdi; ama yine de sanki bunu biliyormuş gibi davranıyordu. Cömert bir varlıktı; hepsi bu. Dahası babasını öyle yüksek bir yere koyuyordu ki onu ilgilendiren her şeyin bilinmeyi hak ettiğini düşünüyordu.

"Sana Flora'dan söz etti mi?"

"Flora?"

"Evet, annem. Nasıl yani, sana Flora'dan bahsetmedi mi?"

Germinal rahatsız olmuştu. Bu kadının varlığını niçin bilmem gerektiğini anlamıyordum. Israr etti:

"Sana hiçbir şey dememesi tuhaf yine de. Modern resmi seversin sen..."

Beni Flora'yı görmeye götürdü. Ama Flora'nın ününü biliyordum zaten. Çağdaş sanatın tarihiyle ilgilenen bu küçük çevrede, onu kim işitmemiş olabilirdi ki? Seine Sokağı'nda bir tablo galerisi vardı. En güzel Soutine'leri, Chagall'ın en iyi dönem eserlerini ve muhteşem Baskin'leri (akıl hocasının Flora olduğu biliniyordu) orada görmek mümkündü.

Flora Paris Okulu'nun efsaneleri arasında çoktan yer almıştı. '30'lu yılların resmi üzerine yazılmış bütün eserler ondan söz ediyordu. Bu kadar ünlü bir kişinin, Fred Barthélemy'nin geçmişine karışmış olması, üstelik Germinal'in annesi olması beni şaşkınlığa boğmuştu. Onu çok yaşlı sanıyordum; çünkü klasik olmasa da her koşulda sınıflandırılmış bir sanatçılar kuşağına dahildi. Ancak ellisine gelen ve alagarson tarzı kesilmiş saçlarıyla "çılgın yıllar"ın saç modasını sürdüren, önemsemeden bir makyaj yapmış ve Chanel tarzı bir tayyör giymiş ufak tefek bir kadınla karşılaşmanın sürprizi büyük oldu benim için. Galerinin lüksü, nar çiçeği rengi kadifelerle kaplı duvarlara asılı tabloların temsil ettiği servet, Tournelle Rıhtımı'ndaki sahaf dükkânının yoksulluğuyla karşılaştırılınca öyle keskin bir çelişki ortaya çıkıyordu ki bunca benzemez iki insan arasında bir aşk ilişkisi hayal etmek inanılır gibi gelmiyordu. Yine de bütün bunların doğruluğunu Germinal'in anılarından, Fred'in içini ihtiyatla açmalarından ama özellikle, beni küçük topluluğuna kabul ettiği andan itibaren Flora'nın

renkli ve cafcaflı anlatılarından yavaş yavaş fark ediyordum. Flora'nın katkısı olmasaydı bu kitap olamazdı.

Ancak Flora'yla ilk karşılaşmam kısa sürdü. Beni fazlasıyla laubali bir şekilde karşıladı. Çok sonraları öğrendim ki ziyaretçilerine edepsizce davranma tarzı, ince yaraları saklamak içindi; tıpkı dilindeki kabalığın da üstünü zırhla örttüğü bir duyarlılığı maskelemesi gibi. Yaşımın gençliğini bahane ederek hemen benimle senli benli konuşmaya başladı ve Fred Barthélemy'ye coşkuyla saldırdı:

"Pekâlâ, komünistim benim, talihli olmakla övünebilirsin! Fred'in himayesine düştün mü, hem de daha en başta, hayatta sırtın yere gelmez, çok uzaklara gidersin. Salaklıkları onu nerelere götürdü görüyorsundur! Önünden geçip giden ama bir türlü durmayan kayıklara bakıp duruyor. Kayıklar... hayır, gemiler değil, müşteriler! Bana ayda bir müşteri yeter, sonra da havyar tıkınıyorum. O zavallı beceriksiz, izbe bir kahvede ayaküstü atıştırabilmek için eşek gibi çalışmalı. O gülünçlüklerini gördün mü onun? Onu burada istemiyorum. Benim sağmal inekleri kaçırtıyor. İrin gibi o, bostan korkuluğu!"

"Bırak boşalsın" dedi Germinal. "Ömür boyu didişip duracaklar. Yine de birbirlerinden vazgeçemiyorlar."

Flora öfkelendi:

"Ne diyorsun sen, ben onu hayatımdan çoktan çıkarıp attım! Bir çocukluk arkadaşı, hepsi bu."

"Benim babam" diye düzeltti Germinal.

Genç kız eli gibi güzel elini uzatarak bana Germinal'i gösterdi.

"Görüyor musun şunu, küçücükken yaptığımız şu yaşlı çocuğu. Bilinçsizlik, başka ne ki! Bizi utandırarak büyümeye devam ediyor. Birbirimizi unutmayalım diye de bir ona, bir bana gelerek canımızı sıkmaya devam ediyor. Germinal olmasa, çoktan onu başımdan sepetlemiştim, senin şu tahtası eksik Fredini."

Sonra, öfkelenerek oğluna döndü:

"Şimdi de bana yeni bir şaklaban getiriyorsun. Hayır, topla pılını pırtını. Senin dalaverelerinden bıktım. Senin küçük dostunu ne yapmamı istiyorsun? Ona Flora'yı gösterelim, Fred'in Flora'sı... Hayvanat bahçesi değil burası. Kıçımı mı açayım istiyorsun ona?"

"Gel" dedi bana Germinal. "Zaman zaman saçmalıyor."

Flora'yla bu ilk karşılaşmadan ötürü duyduğum bir rahatsızlık hissini; Fred Barthélemy'nin yaşamının özel bir bölgesine girmenin hoş olmayan duygusunu uzun süre korudum. En tuhafı, ertesi hafta da Fred beni Billancourt'a yemeğe davet etti ve varlığından bile habersiz olduğum Claudine'i tanıdım. Ben Fred'in Maubert'de ufacık bir odada yalnız yaşadığını sanıyordum. Bu doğruydu; ama Claudine'le ve iki çocuklarıyla gayet iyi ilişkiler sürdürüyordu.

Fred'in Gurs'ta tutulduğu dönemde Claudine, Renault'da iş bulmuştu. Mariette ve Louis'yi tanımaktan zevk aldım. Yirmi bir ve on dokuz yaşındaydılar. Bana yakın yaşlarda. Bana bol bol Gençlik Yurtları'ndan söz ettiler. Buraların coşkulu birer yandaşıydılar. İkisi de ne Fred'e ne Germinal'e benziyordu. Mariette fındık gibi gözleriyle annesini andırıyordu. Louis ise kim bilir hangi uzak akrabaya benziyordu.

Orada da Fred Barthélemy'nin mahremiyetine böyle aniden, habersizce girmek beni şaşırttı . Onu bu yumuşak başlı Claudine'in eşi olarak hayal etmeye çalışıyordum. Claudine'in beni karşılayışıyla Flora'nınki ne kadar da zıttı! Basit bir yemek hazırlamıştı, beni çocuklarının arkadaşı olarak görüyordu; oysa henüz değildim. Onlar da anneleriyle aynı doğallığı, aynı nezaketi gösteriyorlardı. Gençlik Yurtları'nı bilmediğimi görünce, bir hafta sonu onlarla birlikte gitmem konusunda beni kesin olarak ikna etmek istediler. Acilen beni de kaydetmek, en kısa zamanda hareketin üyesi yapmak için bütün formaliteleri yerine getirmek istiyorlardı.

Akşamleyin, Fred'le birlikte Paris'e döndüm. Geçirdiği bu pazar gününden memnun kalmıştı. Fred'i çocuklarıyla birlikte Gençlik Yurtları'na gitmem konusunda beni teşvik etmesine şaşırdım:

"Bugün gerçek liberter ruh orada cisimleniyor. Her şey değişiyor, ruhun esinlendiği yerler de taşınıyor. Seni Valmy'ye götürdüm çünkü örgütün yapılarını görmeni istedim. Yapılar da olmalı. Ama ruh uçup gider, kimi zaman da başka yerlere. İzini kaybetmemek önemlidir. Sen Germinal'in benim mücadelemi sürdürdüğünü düşünüyorsun. Bu hem doğru hem de değil. Aslında Mariette ile Louis hakikate daha yakınlar. Germinal İspanyollara fazla bağlı kalıyor. Ben onda, eşinde, yoldaşlarında aynı Makhno'daki ve Voline'deki zihniyeti görüyo-

rum: sürgün romantizmi. Savaşlarının bittiğini, Franco öncesinin İspanya'sını bir daha ele geçiremeyeceklerini kabul etmiyorlar. Sürgündeki adamın en büyük düşmanı zamandır. Zaman ve unutulma. Şanslı Durruti, şanslı Nin, şanslı Pestaña, Franco'nun zaferini görmeden öldüler! Sürgünün çürümesini tanımadan ölenler şanslı! Germinal'le olan dostluğunu biliyorum, hayran olunacak biri ama o da benim gibi geçmişin insanı; Lecoin gibi, Armand gibi. Valmy'deki dükkân da geçmiş. Özgürlük şimdi doğayla, doğal yaşamla ifade buluyor. Mariette ve Louis'yi çok dikkatle dinliyorum. Onlar kendilerinin ve arkadaşlarının gerçek liberterler, yeni liberterler olduklarını henüz hayal edemiyorlar. Yurtlarının doğrudan idaresinden söz ediyorlar, Yurt Babalarından, Yurt Annelerinden bahsediyorlar. Fransa Bisiklet Turu'na katılanları karşılayan Annelere çok benziyorlar. Odun ateşinin etrafındaki uykusuz gecelerini, diyaloglarını, şarkılarını, yeni düşünce ustalarını, Giono'yu, Prévert'i anlatıyorlar bana... Evet, bizim ruhumuz buralarda esiyor. Onlarla git, seni davet ettiler zaten."

Birkaç hafta sonu Mariette ile Louis'nin peşinden gittim ve bu klorofil çılgınlığından hızla sıkıldım. Kurtuluş'u izleyen ideolojik olarak boğucu bu yıllarda Gençlik Yurtları'nın bir temiz hava imkânı, özgürce tartışma yeri olduğu; barış, özgürlük, eşitlik, kardeşlik, konformist-olmama gibi kavramların buraya gizlendiği gayet doğrudur. Geleceğin Valmy'dense orada şekillendiği doğrudur. Ama Saint-Martin Kanalı kıyılarının benim için cazibesi Fontainebleau Ormanı'ndaki uluağaçlardan daha fazlaydı. Fred ile Germinal'in temsil ettikleri geçmiş beni büyülüyordu. Tournelle Rıhtımı'ndan Valmy Rıhtımı'na güzergâhım pek şaşmıyordu. FA merkezindeki dükkân sefil haldeydi. Fakat tahta rafların üzerinde sürüyle kitap yığılıyordu. Gazeteler, uyuklayan bir nöbetçinin teorik olarak lokali beklediği kasanın yakınındaki bir masanın üzerinde yığılıyordu. Benim yaşımdaki birçok genç gelip gidiyordu buraya. Çoğunluğu işçi olan bu gençler, zanaatkâr ya da matbaada düzeltmen olan yaşlı militanlarla zıtlaşıyordu. Genellikle tek bir aydın bile bu viranede boy göstermiyordu; çünkü hepsi de Komünist Parti'nin şefleri önünde elleri pantolonlarının dikişlerine yapışık, hazır ola geçiyordu. Kimileri,

komünistler tarafından aforoz edildiklerinde, nereye yüz süreceklerini bilemeyerek, kısa bir süre bizim aramızdan geçecekler, sonra da Troçkistlere katılacaklardı. Onların arasında kendilerini daha az yerinden edilmiş hissediyorlardı. Ben Saint-Martin Kanalı'nın karanlık ortamını seviyordum, eski metalik köprüler, kömür taşıyan mavnalar, kömür satıcılarının dükkânları... République Meydanı'na giden yol üzerindeki Lancry Sokağı toplantılarını seviyordum. Orada kadife pantolonlu yol işçilerine, mavi iş tulumlulara, suçlulara bolca rastlanıyordu. İnsan kendini Eugène Dabit'nin bir romanında sanırdı. Bu da benim hoşuma gidiyordu. Germinal'i sık sık Douane Sokağı'nda, kanalın dibinde, CNT'nin merkezinde buluyordum. Fred zaman zaman *Libertaire*'e yazı verdiğinden, Croissant Sokağı'ndaki matbaada onu beklediğim de oluyordu. Akşamı da arkadaşlarla, tam karşıda bulunan, Jaurès'in öldürülmüş olduğu kafede bitiriyorduk.

Liberter çevrelerdeki bu ilk yıllarımdan geriye içimi sızlatan anılar kaldı.

Az kaldı unutuyordum! Saint-Martin Kanalı beni çeken tek yer değildi. Sık sık Seine Sokağı'na da gidiyordum, Flora'nın galerisine. Israrım karşısında, sonunda, homurdanarak da olsa, beni benimsemişti.

Flora'yı unutmak ne büyük ikiyüzlülük olur! Unutulmaz Flora! Benim ağzımın payını veriş tarzı, Fred Barthélemy'den söz ediş biçimi, bende onu yeniden görme arzusu uyandırmış olmalıydı. Güzel fındık gözleri kimi zaman bana ısrarla bakan Mariette'nin yanında kalmam, belki daha doğal olurdu. Keten pantolonlar ve sırt çantasıyla, rahat ve neşeli bir ortamdaki kır yürüyüşlerinde Mariette ile Louis'yi izlemek, evet, benim yaşımdaki biri için doğal olan bu olabilirdi; yoksa Seine Sokağı'ndaki bu galeride, gözleri halka halka, ağızları kanayan yaralar gibi kıpkırmızı ve kalın dudaklı kadın portreleri önünde saatlerce takılıp kalmak değil.

Önce Flora beni tanımamış gibi davrandı. Belki de gerçekten tanımamıştı. Galerisine sık sık kodaman yeni zenginler uğrarken zevksiz giyinmiş genç bir adama niye önem versin ki? Kötü yollardan elde edilmiş para, itiraf edilemeyen savaş vurgunlarının parası, bu lüks dükkânda, hepsi de yirmi yıl önce aç ve umutsuz sanatçıların

tasarlandığı ve saplantılarını neredeyse dayanılmaz olan bu renklere yansıttığı resimlerle değiş tokuş ediliyordu. Bugün Avrupa'nın ve Amerika'nın büyük müzelerine dağıldığını gördüğüm bu eserler, o dönemde loş ampullerin aydınlattığı küçük bir mekâna kapatılmışlardı ve bu kasvetli yere sağlığa zararlı bir ambiyans veriyorlardı. Flora hep galerinin dibinde duruyordu, beyaz bir koltuğa oturmuş, siyahlar giymiş oluyordu. Böylece saçlarının sarısıyla gözlerinin mavisine belirginlik katıyordu. Parmakları arasında uzun bir ağızlık tutuyor ve sigarasının dumanıyla kıvrımlar çizmekten hoşlanıyordu. Bu küçük bulut yığınının ardından, tabloları seyreden ziyaretçileri gözetliyordu. Çoğu zaman yakışıklı genç erkekler etrafını sarıyordu, ayaklarının dibinde duruyorlardı. Belki ayaktaydılar; ama hatıralarım onları Flora'nın ayaklarının dibinde, diz çökmüş ya da bu tür bir halde temsil etmeye yöneltiyor. Elbette onlara imreniyordum, onları kıskanıyordum. Flora'nın annem olacak yaşta olduğunu biliyordum. Biliyordum ama önemi yoktu! Flora anneme pek az benziyordu, bir anneye pek az benziyordu. Onu Louise Brooks'un tıpatıp benzeri buluyordum. Bu aktristin bir magazin dergisinden kesilme fotoğrafını otel odamda yatağımın karşısına asmıştım. O da bir koltuğa oturmuş, tahrik edici bacaklarını uzatmıştı.

Bir gün Flora beni fark etmeye tenezzül etti. Yalnızdık. Bana doğru geldi. Küçücük boyuna rağmen hep aynı egemen havadaydı. Bana yeri göstererek "Ben bir saat yokum. Burada dur, bir köpek gibi" dedi.

Nihayet bana bir yer bahşetmişti. Beni fark etmişti. Havlamamı isteseydi de yapardım. Ama hayır, Flora inanılmaz itlikler yapıyordu, kimi zaman ise ruh hali değişiyor, etrafına neşe saçan, eğlenceli, sevgi dolu biri oluveriyordu. O gün yeniden belirdiğinde, kadife gibi yumuşak eliyle okşar gibi enseme dokundu.

"Tamam, pekâlâ" dedi. "Tasmanı çıkartıyorum. Şimdi atlayıp zıplayabilirsin."

İlişkimiz her zaman soğuk duşlarla kesintiye uğrayan türdendi. Kapının tokmağını her çevirişimde nasıl karşılanacağımı asla bilemedim. Kimi zaman:

"Ne, yine mi sen, amma da yapışkansın!" diyordu.

Daha hoş karşıladığı da oluyordu:

"Hadi, komünistim benim, yardım etsene bana? Al şu zarfı acilen şuraya götür..."

En kötüsü, beni görmemiş gibi yapıp kendini güzel sanan erkeklerin ortasında kırıtmaya devam etmesiydi.

Sonra benim varlığıma alıştı. Ya da ben onun huyuna alıştım. Artık bana köpek gibi davranmıyor, benimle konuşuyordu. Kimi zaman, akşamları, saat yediye doğru komşu kafeden iki fincan çay söylüyor, iç karartıcı bir garson bize servis yapıyor ve dükkân kapanıyordu. Ah, alacakaranlıktaki bu yakınlık anları! Tabloları aydınlatan bütün ışıkları yakıyordu. Çay zevkini, gün batarken çay içme arzusu duymayı Flora'dan öğrendim ve asla da bırakamadım. Flora, yalnız benim olan ve bana sadece Fred Barthélemy'den söz eden Flora. Onların o serserilik yıllarından, tutkulu aşklarından öğrendiğim her şeyi, Seine Sokağı'ndaki galeride geçirdiğim bu öğleden sonralara borçluyum. Aslında onun davet ettiği ben değildim, Fred'di. Fred'e konuşuyordu. Ben yalnızca ikâme bir figürdüm, dublördüm. Dinliyordum. Kendimden geçmiştim.

Fred Flora'nın adını hiç ağzına almadı. Ona bizim buluşmalarımızı anlattım ve Belleville'deki çocukluklarına dair söylediklerine bir iki imada bulundum.

"Sana Delesalle'dan söz etti mi?"

"Hayır."

"En önemli olanı daima unutur. Benim zavallı dostum, gerçek babam ölüyor."

Delesalle benim için işçi hareketi tarihinin bir ânıydı. Ben onu çoktan ölmüş sanıyordum.

Birkaç hafta sonra Fred, Père-Lachaise'de Paul Delesalle'ın cesedinin yakılmasında hazır bulunmak için kendisine eşlik etmemi rica etti. Léona'nın yanında o kadar az kişiydik ki! Maitron, Kitapçılar Sendikası Başkanı Dommanget. Fred işçi heyetlerini beklememiz konusunda ısrar etti. Ama kimse gelmeyince, tabut krematoryuma taşındı.

Fred Barthélemy'ye Tournelle Rıhtımı'na kadar eşlik ettim. Çok solgundu, her zamankinden çok daha yaşlı bir hali vardı.

"Gelmediler" diye tekrarlayıp duruyordu. "Gelmediler! Jouhaux çok kindar. Bağışlamayı bilmiyor..."

"Neyi bağışlayacak?"

"Delesalle ona gayet iyi yakışan 'çirkin delikanlı' nitelemesinde bulunmuştu. Ama yine de hepsi çirkin değil ya. Gelmeliydiler, Jouhax'ya rağmen. Anlıyor musun, sendikalar bile Delesalle'ı unutmuş!"

Sahaf sandıklarını açmasına yardım ederken, omzumdan tuttu ve benden söz vermemi istedi. Öldükten sonra o da Père-Lachaise krematoryumuna gitmek istiyordu.

"Germinal bütün arzularınızı yerine getirecektir. Mariette de..."

"Evet, evet... hiç bilinmez. Onlara hatırlatırsın. Beni sersem biri mi görüyorsun! Leşimin ne önemi var! Ama Père-Lachaise'in küllüğünde Delesalle, Makhno ve Voline'in yanında olmak hoşuma gider. Bütün ailem orada, küle dönmüş. Bana bir kutu ayırtırsın, Delesalle'ınkinden uzakta olmasın. Delesalle'ın numarası 14942."

Paul Delesalle'ın cenaze töreninden sonra, Fred Barthélemy kibirli bir inzivaya çekildi. Yazmayı tamamen bıraktı. *Le Libertaire*'e bile yazmıyordu artık. Bir başka ölüm onu altüst etti. Delesalle'ınki gibi etkilemedi ama altüst etti. Nikolas Berdayev'in Clamart'daki ölümü. Berdayev ve Prunier onun için daima bir muamma olarak kaldılar. Berdayev'in yazılarındaki iktidar–devlet analizlerini şaşkınlık verici berraklık ve kesinlikte buluyordu. Ama Rus filozofun mistisizmi onun kafasını karıştırıyordu. Bütün anarşistler gibi o da dinsel ve hatta manevi görünüme bürünen şeylerden çekiniyordu. Ama yine de Berdayev'i bana tanıtan oydu ve bu okuma, beni en çok belirleyen okumalardan biri olarak kaldı.

Kravçenko Olayı, Fred Barthélemy'yi gömüldüğü uyuşukluktan biraz da olsa uyandırdı. Washington'da görev yapmakta olan bu üst düzey Rus memurun "özgürlüğü seçtiği" ve bu adla, 1947 yılında bir kitap yayımladığı, ardından da bir yığın hakaret, alay, yalan ve iftira dalgasının boy gösterdiği hatırlardadır. Moskova kaynaklı her şeye hayranlık modaydı. Beş yıllık planları, tarımda kolektifleştirmeyi, sosyalist vatanseverliği tartışma konusu etmek tam bir utanmazlıktı! Batı'nın bütün aydınları, eseri bir canavarlık örneği ve elbette CIA'nın

marifeti olarak kabul etti. Varlığından ciddi biçimde kuşku duyulan Kravçenko'nun yaşadığını kanıtlamak için başvurusu üzerine, Paris'te bir iftira davası açıldı.

Kravçenko'nun gelişi Mutualité Meydanı'nda, "Kravçenko Fransa'ya Karşı" adlı bir mitinge neden oldu. Bir bu eksikti! Sovyetlerdeki toplama kamplarını teşhir eden Rus, Bolşeviklerin diğer şakaları arasında, utanmazca susulan bu kampları bir Rus teşhir ediyor ve "Fransa'ya karşı" olmakla suçlanıyor! Bu kadar da değil, beyler, bu kadar da değil! Komünist Parti, oyların yüzde 28'ini almış olsa da hükümette bakanları olsa da henüz, bütün Fransa'yı yutamadı! Kravçenko'ya saldırmak için imdada yetişen entelektüellere kulak verilirse, bu yutmanın gerçekleştiği, sovyetikleşmiş Fransa'nın da Polonya gibi uydu rolü oynamaya hakkı olduğu sanılabilir! Dillere destan Garaudy, Canterbury Başpapazı'nın ve Joliot-Curie'nin yanında, SSCB'nin "koşulsuz" savunucuları arasındaydı. Vercors ise "Kravçenko savaş suçlularıyla aynı cezaya çarptırılmalıdır" diye buyurmaktansa kendisine ün ve servet getirecek "deniz sessizliği"ni koruyarak iyi yapmıştı.

Tek bir solcu şahsiyet, tek bir liberal, tek bir sözde Hıristiyan-demokrat Kravçenko'yu suçlayanlara karşı çıkmayı kabul etmedi. Kravçenko'nun tanıkları Ukraynalılardı, onun gibi Ukraynalı ve onun gibi sürgün olanlar, 1933'te içlerinden dört ilâ beş milyonunu öldürmüş bu planlı açlıktan sağ kalanlardı. Ukraynalılar! Fred Barthélemy burada *makhnovitchina*nın son bir hamlesini ya da son bir rövanş teşebbüsünü gördü. Ama Makhno'yu hatırlayan kalmış mıydı ki?

Mahkemeye çağrılan bütün ünlü entelektüeller, tek bir ağızdan, SSCB'de toplama kamplarının olmadığını ilan ettiler. O sırada, hem Bolşeviklerin kamplarına hem de Nazilerin kamplarına sürülmüş olma tuhaflığına sahip bir kadın, kürsüye ilerledi. Üstelik o, Heinz Neumann'ın dul eşiydi; Heinz, Alman Komünist Partisi'nin eski liderlerinden, Reichtag'da mebusluk yapmış biriydi ve 1937 yılında Moskova'da GPU'nun zindanlarında kaybolmuştu.

Margarete Buber-Neumann'ın anlattığı hikâye inanılır gibi değildi. Üçkâğıtçılık yaptığı haykırıldı sürekli. Dehşet verici ifadesi, mahkeme başkanının fazlasıyla müsamaha gösterdiği cellatlarının

dostları tarafından, iğneleme ve alaylarla sürekli kesildi. Margarete Buber-Neumann, Erich Mühsam'a imada bulununca kimse bir karşılık veremedi; çünkü bütün bu aydınlar için Saatsräson'un yazarı, tamamen meçhul biriydi. Bunun üzerine Fred Barthéley, Alman kadınla görüşmeye çalıştı.

Moskova'dayken Margarete Buber-Neumann'la karşılaşmamıştı; çünkü Nazizim'den kaçan kocasıyla birlikte 1932 yılında iltica etmişti. Germinal'in arkadaşları arasında bulunan ve hem Durruti Tugayı'nda hem de Direniş'te silah arkadaşı olmuş bir Avusturyalı, aracılık ve tercümanlık yaptı.

Fred Barthélemy gibi Margarete Buber-Neumann'ın da politik hafızası müthişti. Bütün maceralarına rağmen hâlâ şaşırtıcı biçimde gençti. Fred'den aşağı yukarı iki yaş küçüktü. Fred yıpranmış, kırılmış bir haldeyken, Margarete fazlasıyla yaşam dolu, meraklı, iyimser biriydi. Kravçenko Davası sırasında hakikatin ortaya çıkacağını hayal etmişti. Yanılıyordu. Hayır, tamamen de yanılmamıştı; çünkü şu an için dava tamamen yanıltıcı gözükse de damla damla kuşku damıtıyordu. Bu andan itibaren, 1945'ten sonra Fransa'da kurumlaşan Bolşevik terörizm yapısı çatırdamaya başlamıştı. "Yeni sol"un doğması için uzun süre beklemek gerekecekti ama çatlak ortadaydı.

Margerete Buber-Neumann'la buluşmaya giderken, Fred kendisini iki büklüm etmiş geçmişine doğru geri dönüyordu. Bir kez daha kaderini sorguluyordu. Kendi içine kulak verdiği kimi zamanlarda dönüp dolaşıp kendi "hata"sına, Mühsam'ın, Victor Serge'in, Monatte'ın, Ekim Devrimi'nin yeni bir sayfa açtığına inanan ve Bolşeviklerin silikleştirdiği sayısız başka liberterin hatasına gelmiyor muydu? Köken itibarıyla komünist militanlar olan Margerete ve kocası, tıpatıp aynı örnek değildi. Yine de Stalin bütün saatleri kendine göre ayarlıyordu. Heinz Neumann ile Margarete gecikmişti. Rusya'ya gelirlerken bunu bilmiyorlardı, tarihle randevularını kaçırmışlardı.

Margarete Buber-Neumann'ın ifadesini pek ciddiye almayan gazeteler, onun Sovyet kamplarından Nazi kamplarına doğru olan maceralı yolculuğunu yüzeysel olarak anlatıyorlardı. Fred her şeyi öğrenmek istiyordu. Margarete ona tekdüze bir sesle her şeyini anlatıyordu. Konuşmak onu biraz sakinleştiriyordu. Heinz'ın ve kendisi-

nin, Moskova'da Stalin'in ayrıcalıklı konukları olduklarını; Heinz'ın Barselona'ya, İKP'ye görevle nasıl gönderildiğini; bu andan itibaren, o ve İspanya İç Savaşı'na karışmış sayısız başka kişi için her şeyin nasıl altüst olduğunu anlatıyordu. Heinz Neumann; Troçkizm, Zinovievcilik, Kamenevcilik ve Bukharincilik suçlamasıyla tutuklanmıştı. Bu kadar çelişik günahı bir araya getirmek güç iş! Bunlardan bağışlanmak da! Böyle suçlu birinin eşinin özgür kalması da güç! Margarete gerekçesi hiçbir zaman belirtilmeden hapse atılmıştı.

"Mikrop kapitalist ülkelere de bulaştı" dedi Fred. "Beni de 1939'da yargılanmadan hapse attılar ve ancak 1945'te dışarı çıktım. Fransız toplama kampları da Rus kampları kadar tabu. Eğer iyi anladıysam, Stalin, Hitler'e dostluk hediyesi olarak, kendi kamplarında kokuşmuş bir yaşam süren Nazi-karşıtı Almanları teslim etti. Pétain ve Laval da Gestapo'ya Fransız kamplarına hapsedilmiş anti-Nazi ve Yahudi Almanları verdiler."

Margarete Buber-Neumann anlatıyordu. Boutyrki'deki hapis hayatı, Karaganda'ya sürülmesi:

"Beni Ocak 1940'ta başka Almanlarla birlikte Karaganda'dan aldıklarında, Zensl Mühsam Sibirya'dan geliyordu..."

Fred Durruti'yle birlikte buluştuğu Mühsam'ın eşini gayet iyi hatırlıyordu. İnce uzun, örgülü saçlı, seçkin, zarif bir kadın.

"Ne olduğunu anlamadan kendimizi yeniden Boutyrki'de bulduk" diye devam etti Margarete. "İşin tuhafı, gardiyanlar bize karşı ölçülü davranıyorlardı, iyi yemekler getiriyorlardı, banyo yapma hakkımız vardı. Kamplardaki pislik ve sefalet, hakaretler ve dayakla öyle büyük bir tezat ki bu ani hoşgörü bizi endişelendirdi. Zensl altmışına yakındı. Kaderinden asla şikâyet etmedi ve hayranlık verici saygınlığını korudu. Hep kocasından söz ediyordu. Oranienburg Kampı'nda tedavi etmeye çabalamıştı; ama sonunda SS'ler yüzü gözü tanınmaz haldeki cesedini getirip önüne atmışlardı. Zensl 1934 yılında Almanya'yı terk ederek Rusya'ya sığındı. Onu 'Troçkist kurye' diye neden sınır dışı ettiler hiç anlamadım? Troçki'ye hiçbir sempatisi yoktu."

"Boutyrki'de bizi besiye çektiler. Yıkadılar, süslediler, özenle giydirdiler. Bizi sınır dışı edeceklerini ve başkalarının karşısına çıkabilir halde olmamızı istediklerini anlıyorduk. Hangi ülkeye gönderecek-

lerdi? Bunun Hitler Almanya'sı olabileceğini hiçbirimiz hayal bile etmemiştik. Ama tren Brest-Litovsk'a doğru yol alıyordu. Ben kendimi Lublin'de hapiste buldum. Gestapo beni casusluk için Almanya'ya gönderilmiş bir GPU ajanı olmakla suçladı. Karaganda'dan sonra payıma Ravensbrück düşmüştü. Zensl Mühsam'ın ne olduğunu asla öğrenemedim. Belki o da Erich gibi Oranienburg'da ölmüştür?

Fred Barthélemy, Margarete Buber-Neumann'la konuştuktan sonra beni çok endişelendiren bir depresyona girdi. Germinal, Mariette ve Louis de benim kaygılarımı paylaşıyorlardı. Fred çocuklarıyla çok uzun süre hiç meşgul olmamışken onlar, Fred'e gerçekten tapıyorlardı. Germinal'de bu bağın üstüne bir de İspanya'daki ortak maceraları eklenmişti. Mariette ve Louis'nin duyguları çok daha karmaşıktı. Onlar hep anneleriyle yaşıyordu ve Fred, Claudine'i ender olarak kabul ediyordu. Fred'in hem Claudine'i hem de Flora'yı, belli belirsiz fark edebildiğim ve bende hiç ilgi uyandırmayan kadınlar için nasıl böyle bırakabildiğini anlayamıyordum. Gerçekten de benim hiç ilgilenmeyeceğim kadınlar. Demek ki o çekici bir yan buluyordu. Germinal babasının Barselona'daki ateşli yaşamının bütün ayrıntılarını bana anlatarak ve kaçınılmaz olarak bozguna doğru giden son günlerde, intiharvari bir cinsel çılgınlıkla kaygısını nasıl uzaklaştırdığını açıklayarak bu sapmanın anahtarını vermiş oldu. Aynı şey tekrar yaşanıyordu. Erotik arayışına yeniden gömülüyordu; üstelik yine İspanyollarla. Germinal buna üzülüyordu. Bir yandan, bu abartılı cinsellik uyuşturucuya benziyordu ve büyülenmiş Fred, militan özelliklerini yitiriyordu; diğer yandan CNT Barthélemy'nin cinsel taşkınlığının saflarında yarattığı kargaşaya iyi gözle bakmıyordu. Anarşi istediği kadar cinsel özgürlüğü, serbest aşkı, âşık yoldaşlığını savunsun, zincirinden boşanmış cinsellik burada kuşku verici kalıyordu. Liberterler de diğer devrimciler gibi püritendir, kimileri bunu aşırı utangaçlığa kadar vardırır. Fred'in kısa süreli ve çeşitli ilişkileri çiftleri altüst ediyor, militan çiftler arasında ayrılıklara neden oluyordu. Bütün bunlar politik faaliyeti altüst eden, rahatsızlık veren çalkantılardı. Fred hâlâ büyük prestijini koruyor olmalıydı ki açıkça kınanmıyordu. Ama eski dostları, onu kesin olarak onaylamıyorlardı.

Tournelle Rıhtımı'ndaki randevulara, içlerinden çoğu hiç gelmeyerek durumu onaylamadığını belli ediyordu. Yaşlı Armand bile, ki liberter cinsellik üzerine teorileri dikkate alındığında Fred'e karşı en fazla onun hoşgörü göstermesi beklenirdi, o bile öfkelenmişti. Cinsel özgürlük ile hovardalığı birbirine karıştırmakla suçluyordu Barthélemy'yi. Sanki kendi ilkeleri kasıtlı olarak çarpıtılıyormuş gibi aşırı öfkelenip, incinerek çekip gitti. Öyle ki Fred'in Bolşeviklere "katılımı"nı bağışlamış olan Armand, bu yeni hatasını asla bağışlamayacak ve onu bir daha asla görmeyecekti.

Margarete Buber-Neumann ile buluşmanın Fred'de bir suçluluk ve pişmanlık süreci başlattığını bilmiyordum. Galina'nın görüntüsü gözünün önünden gitmiyordu. Galina, Batı'nın inkâr etmekte ayak diredigi Rus toplama kamplarında yok olmuştu. "Koşucu" Galina; tıpkı öteki Galina gibi, Makhno'nunki gibi. Sırası gelmiş, Fred de "koşuyordu", sisli imgelere doğru, akışkan bedenlere doğru, kısacık sarılmalara doğru, kuşkusuz Flora'ya doğru –ama kim bilir hangi dolambaçlardan!– koşuyordu... Güçsüz omuzlarına bir felaketin kesinliği biniyordu. Yırtıcıların pençelerinin paramparça ettiği bütün bu mağluplara, Frankoculuktan kaçmış bu İspanyollara, bu Ruslara, bu Polonyalılara, bu Ukraynalılara, bu Baltıklılara, terörün çelik ağının ilmekleri arasından sızmayı başaran herkese, Fransa'da rahatsız edici olarak, kötü tanıklar olarak beliren bütün bu tanıklara, "toprağın tortusu"na, muzaffer ideolojilerin süpürüp attığı bütün bu fireye; Fred Barthélemy sahip çıkıyordu. Yalnızca bu dalga çatlamasını düşünüyordu, yalnızca bunu dinliyordu. Bir gün durup dururken bana şunları söyledi:

"Yahudilerin kendi şehitlerini, çektikleri eziyeti sahiplenme hakları var. Halk demokrasisi denen ülkelerin, adından başka demokrasinin olmadığı ülkelerin göçmenleri, yalnızca kuşku ve aşağılama uyandırıyorlar. Nazizmin canavarlığından ancak çıkıyoruz. Yetti artık. Yutulacak nane değil. Ekşi ve acı tadına rağmen, bu pisliği ancak biz içebiliriz. Niye bu kadar çok kusmak istiyorum, niçin kaçmaya çalışıyorum anlıyor musun?"

Evet, kaçıyordu, bir kadından diğerine. Şimdi biliyorum ki özellikle Flora'dan kaçıyordu.

Belki de Stalin'in her yerde mevcut görüntüsünden de kaçıyordu. Sürekli büyümeye, şişmeye devam eden ve bütün dünyanın yetmiş yaşını kutladığı Stalin. Geçmişin satrapları onuruna düzenlenen törenlerde âdet olduğu üzere, Stalin'e saygı gösterilmesi de insan kurban etmeyi gerektiriyordu. Budapeşte'de Laszlo Rajk, Sofya'da Traişo Kostov asılıyordu. Buna karşılık, şeytanın savcısı Vişinski'ye suçlarının ödülü olarak Dışişleri Bakanlığı veriliyordu. Sırtlan uluslararası pazarlıklardan sorumlu olunca, New York, Paris ve Londra bu katille görüşüp uzlaşmayı gayet doğal görüyordu.

Stalin korkutuyordu. Fransa'da Palais-Bourbon'a seçilen yüz seksen komünist vekil, kendilerini çoktan fethedilmiş topraklarda kabul ediyordu. Stalin'in yaş günü Fransa'nın Sovyetler Birliği'ne bağlılığına işaret etmeliydi. "En sevdiğimiz insan"... "Halkların Küçük Babası" denen kişinin onuruna yayımlanan broşürün başlığı böyleydi. Bütün halkların "Küçük Babası"... Dolayısıyla boa yılanıyla karşılaşan tavşan gibi büyülenmiş Fransız halkının da... "Senin iyiliksever ışığın dünyanın üzerinde daha uzun süre hüküm sürsün", 26 Kasım 1949 tarihli *L'Humanité*'nin başlığı buydu. Onlarca süslü kamyon, armağanları toplamak için Fransa'yı dolaşıyordu. 6 Aralık'ta Paris'te, Maden Sendikası'nın büyük salonunda, dört bin hediye, ayıklanarak ve bir sunağın üzerine yerleştirilerek sergilendi. Ben de oradaydım. İnsan kendini hacda sanıyordu. Her yanda adaklar. Neler yoktu ki! "Stalin'in zaferi için dua ederken seksen iki yaşında ölmüş" bir katoliğin tespihi, bir Ravensbrück sürgününün terliği, Mauthausen taş ocağından bir granit parçası, "Auschwitz'de gaz odasında öldürülen küçük bir kız çocuğunun toplama kampında ördüğü" küçük bir bebek bonesi, André Marty'nin 1907 yılında güney bağcılarının isyanını bildirdiği borazan, "işçileriyle uyum içinde olan" bir sanayicinin hediye ettiği bir bisiklet, Schiaparelli işçi kızlarının diktiği bir giysi, sanatçı çizimleri, şiirler ve hatta banknot paralar...

20 Aralık'ta Mutualité Meydanı'nda Maurice Thorez, bu kutsamayı bitmek bilmez bir söylevle tamamlıyordu. Söylevinde özellikle şunu belirtiyordu: "Sovyet ülkesi bolluğa doğru gidiyor. Bir süre sonra ekmek, herkese dilediğince ve bedava verilecek. Yaşam, işçi sitelerinde ve kolhozlarda daima çok güzel, çimenlikler çiçeklerle kaplı,

bütün konutlar çiçeklerle güzelleştirilmiş. Stalin sayesinde, Sovyet yurttaşı şimdiden bu mutlu dünyayı biliyor. Burada, Marx'ın sözüyle, herkes için ekmek ve gül var."

Yalanın dolanın Paris'i puslarla kapladığı bu günlerde, Fred Barthélemy'ye rastlamaya cesaret edemiyordum. Adımlarım beni ister istemez sürekli Seine Sokağı'ndaki dükkâna doğru götürüyordu. Flora, siyah ipekliden şık giysiler içerisinde, beyaz koltuğuna oturmuş, nazlı nazlı kendi kozasını örüp duruyordu. Dış dünyanın uğultusu bu mahrem yere pek sızmıyordu. Paris'i çalkalayan bütün bu aptallıklardan bunalmış bir halde o akşam geldiğimde, Flora beni gülerek karşıladı. Kendisininkine pek benzemeyen kocaman bir kahkahayla. Hıçkırıp duruyor, bir yandan da bana Stalin ile Fred'den söz etmeye çalışıyordu. İki kahkaha nöbeti arasında söylemek istediği şeyi sonunda anladım:

"Senin büyük Fred Barthélemyn mutlu olmalı! Bugün onun ömrünün başarısı! Şu Stalin, bula bula sonunda onu çıkardı oraya, değil mi?"

Ben şaşırınca, sözüne devam etti:

"Elbette, benim sevgili komünistim, beni terk edip Rusya'ya devrim yapmaya gitti, sen de gayet iyi biliyorsun. İşte sonucu. Mutlu olmalı. Bütün Fransa'nın etekleri zil çalıyor."

"Alay etmeyin, Fred umudunu yitirdi."

"Soylu yürek! Onun o lanet olası politikası, lanet kitapları yüzünden, hiç benim umudumu yitirip yitirmediğimi merak etti mi acaba? İnsanlar gırtlaklarına kadar çılgınlığa gömülmüşler. Ticareti bile altüst ediyor. Tek müşteri göremiyorum. Bir köşeye atacak mangırı olanlar şimdi ne alıyor, hayal bile edemezsin. Posta pulu... Evet, posta pulları, çok ender, çok pahalı olanlarından. Halkların Küçük Babası tanklarını Brest'e doğru gönderdiğinde taşıması bir tablodan daha kolay. Mücevherler, altından eşyalar, posta pulları, parababaları çoktan valizlerini topladılar bile. Amerika'ya doğru tüymek için birbirleriyle yarışıyorlar."

Nar çiçeği rengi kadifeyle kaplı duvarlardaki tablolara bakıyordum; gayet iyi bildiğim o tablolara... Kimileri bir koleksiyoncu tarafından daha çoğu da bir müze tarafından kaldırılıp götürülmüştü.

Baskin'ler azalmaya başlamıştı. Yanına yanaşılmaz Soutine'in yerini, horozlar, nişanlılar, akrobat kemancılar ve hüzünlü küçük eşeklerden oluşan hayal âlemiyle Chagal alıyordu. Galeri giderek neşeleniyordu. Duvarlarındaki trajiklik azalıyordu. Chagall'ın renkleri şarkı söylüyordu. Flora da onları inceleye inceleye şarkılar mırıldanıyordu. Ama o gün alaylı alaylı gülmekte kararlıydı. Tabloları tersine çeviriyor, bütün bu kötü ressamlardan gına getirdiğini söylüyordu.

Flora'nın huy değişikliklerine, beni terslemekten zevk alışına alışkındım; ama bu kez o da Fred kadar şaşkın gözüküyordu. Ona söyleyebilirdim artık:

"Biliyor musunuz, Rirette'e rastladım."

"Rirette? Hangi Rirette?

"Rirette Maîtrejean."

"Ah, sana anlatmış! Belleville! İyi de Rirette'i nerede bulabildin?"

"Fred bir mesleğim olsun istiyordu. Matbaa Düzeltmenleri Sendikası'ndan beni denemelerini istedi. Rirette'i orada gördüm, mesleğin bir numarası. Fred'den ve sizden söz ettik."

"Ee, oldu mu, düzelti yapıyor musun?"

"Yok, yürümedi. Çok fazla yazım hatası yapıyorum."

"Ya Rirette, Fred'i yeniden gördü mü?"

"Hayır. Ne o ne Fred istedi. Nedendir bilmem."

"Rirette haklı. Geçmişe dönen ölür. İleri gitmeli. Sevgili Rirette, hayır, ben de onu görmek istemem. Bütün bunlar çok uzakta kaldı. Mutlu mu bari?"

"Bilimiyorum. Bana üzüntüyle Victor Serge'den söz etti, iki yıl önce Meksika'da ölmüş."

"Sana Victor'dan söz etti öyle mi? Hepimiz aynıyız; hepimiz deliyiz! Victor da onu hayalleri için terk etmişti. Ama Rirette'in otuz yıl sonra ilk yaptığı şey, kendisini yüzüstü bırakan bu adam için üzülmek... Herkes aynı!"

Koltuğuna gömüldü. Onun sessizliğine saygı gösterdim. Hayallere dalmıştı. Neyi, kimi düşünüyordu? Anılarını serbest bıraktığını ve Fred'in de orada yerini aldığını sanıyordum.

Bembeyaz çıplak kolları siyah giysisinden çıkıyordu. Bakışlarım, çıplak Flora'nın belli olduğu Baskin'in küçük suluboya tablosundan

koltuğuna gömülmüş bu ten görüntüsüne yöneldi. Yaklaştım ve ilk kez, omzunun başlangıç yerine, vücudunun yuvarlaklıklarının başlangıcının belli olduğu yere bir öpücük kondurmaya cesaret ettim.

Çekindiğimin tersine, alışıldık kabalığıyla tepki göstermedi. Bana baktı, şaşırmıştı, elimi tutu, dudaklarına götürdü. Sonra beni gönderdi, sesinde tatlılık vardı:

"Zavallı küçüğüm! Git! Git, Fred'i bul. Sana ihtiyacı var."

Fred Flora'dan kaçıyordu, Claudine'den uzak duruyordu. Bana yalnızca Galina 'dan, Aleksis'ten, Victor Serge'den söz ediyordu. Kravçenko Davası'ndan ve Margarete Buber-Neumann'la buluşmasından beri, 20'li yılların Rusya'sı yaşamına yeniden girmişti. David Rousset, Sovyet toplama kampları üzerine bir soruşturma başlatınca, gazeteleri yeniden okumaya koyuldu.

"Görüyorsun" diyordu bana, "nasıl da kalleşler. Solcu gazeteler soruşturmayı yok sayıyor, sağcılarınkiler ise sütunlarını Rousset'ye açıyorlar. Böylece Rousset'nin kiralık bir gerici olduğu ve Kravçenko'nun suçlamalarını açığa çıkarma arzusunun ilkel bir antikomünizmden kaynaklandığı kanıtlanmış oluyor."

Fakat David Rousset işin ucunu bırakmadı. Eski direnişçi, Nazi kamplarında kalmış, Toplama Kampı Evreni olarak adlandırdığı şey üzerine anahtar eserin yazarı David, Brüksel'de bir mahkeme toplamayı başardı ve burada ilk kez Stalin Rusya'sı yargılandı. Kızıl Ordu'nun ve GPU-NKVD'nin gücü karşısında gülünç jüri! Yine de Rouset'nin yayımladığı *Sovyet Kampları Üzerine Beyaz Kitap* yeni işbirlikçileri öfkeden kudurttu. Sırlarının hiçbirinin dışarı sızmaması için Stalin'in imparatorluğunun etrafına diktiği duvar hafifçe çatlamaya başlamıştı. Bu ince çatlaktan hem adlandırılamayan şey, hem de umut seziliyordu.

Umut? Hiçbir gazetecinin anlatmadığı ve Valmy Rıhtımı'ndaki büroya, sayısız dolambaçlı yollardan ulaşan umut. Örneğin, tüm olan biten gözönüne alındığında sanılanın tersine, Makhno'nun anısı SSCB'de silinmemişti. Rus Ordusu içinde eski makhnovistlerden oluşan gizli bir örgütün kurulduğunu öğreniyorduk 1945 yılında. Yasadışı bir öğrenciler birliği Kronstadt'ın sloganlarını tekrarlayıp

duruyordu: "Parti değil, Sovyetler!" Sibirya kamplarında Tolstoycu anarşistler, Thoreau tarzında sivil itaatsizliği savunuyorlardı. Norilsk kampının büyük direğine bir kara bayrak bile çekilmişti.

Mart 1950'de Fred'e, hep aynı dolaylı yollardan, Aleksandra Kollontay'ın öldüğü haberi geldi. Hep denildiği gibi, eceliyle ölmüştü. Lubianka'nın zindanlarında son nefesini vermemiş olmasını, kuşkusuz ki inzivasının karanlığına borçluydu. Çünkü Fred, Rus gazetelerini de Fransız gazetelerini de boş yere karıştırıp durmuştu; bu olağandışı kadının ölümüne dair tek bir ima bile yoktu.

Aleksandra'nın, çok önemli bir rol oynadığı yüzyılın tarihinden yok edilmesi, Fred'i altüst etti. Aleksandra da Delesalle gibi unutulmuştu; o da sözlüklerden, anılardan, silinmiş, güncelliğini yitirmişti. Böbürlenme ya da megalomani değildi bütün bunlar, yalnızca canlı canlı gömülmenin verdiği hoş olmayan duyguydu. Tapınağın sütunlarını sarsmaya cesaret ettikleri için Kravçenko ve David Rousset'ye minnettardı. Ama onların ikisi de Fred'i mutlak anlamda silip geçmişlerdi. *Çocuklarını Yiyen Satürn*'de Bolşevizmin canavarlığını ilk kez Fred ortaya sermişti ama kimse bunu anımsamıyordu.

Eline geçen kariyer fırsatlarını reddetmiş, şan şöhreti alaya almış olan Fred, bunca alınganlık ve hınca yol açan bu özsaygıya hâlâ bağlıydı. Çıkarını düşünmeyen, cömert, idealist, ütopist biri olan Fred Barthélemy yine de aziz değildi. Zaten azizlik mertebesine özlem de duymuyordu; çünkü bildiğim kadarıyla hiçbir özlemi yoktu.

1949 yılı Stalin'in yüceltildiği yıl olmuşken, 1953 yılı da tiranın ölüm yılı oldu. Yeni Sardanapalus'un cansız cesedine bakmak için on yedi kilometrelik kuyruk oluştu. Nasıl ki Sardanapalus kendisiyle birlikte haremini ve nedimlerini de ölüme sürüklemişse, olması gerektiği gibi, Stalin'in terekesinin önünde de bir insan kıyımı yaşandı: Sekiz yüz kurban ayaklar altında çiğnendi, boğuldu; sekiz yüz enayi ağzı açık geberdi.

Bütün gazete sayfalarını dolduran bu "en yüce"nin ölümüyle kafamı meşgul etmememi rica etti Fred benden. Marius Jacob'un ölümü ona, çok daha dikkate değer geliyordu. Bana uzun uzun Marius Jacob'dan, yirmi yılı aşkın süre önce bu zindan mahkûmu serbest bırakıldığında gelip *Libertaire*'in bürosuna sığındığında onunla karşı-

laşmasından söz etti. Şaşkınlığını uzun uzun anlattı. İllegalitenin ve terörizmin geride kalmış zamanlarının hortlağı olan Marius Jacob... Huzurlu bir seyyar satıcı olan Marius Jacob... Yetmişlik Marius Jacob, yaşamın artık kendisine yaşlılığın sefilliklerinden başka bir şey getiremeyeceğini kabul ederek, köyündeki dokuz yumurcağı etrafına toplar; onlara bir güzel ikindi kahvaltısı hazırlar, sonra yatağını düzeltir, temizliğini yapar, masanın üzerine dostları için iki şişe roze şarap bırakır, ateş yakar, karbon gazı çıkardığından emin olur ve kendini morfinler.

Fred bu iki ölümü karşılaştırıyordu, zindan mahkûmunun ölümü ile diktatörün ölümünü. İlkinin Sokrates'e yakışır gönüllü ölümü ile ötekinin son olmayan sonunu; çünkü onu cam bir tabut içinde tahnitleyecekler ve Kızıl Meydan'daki mozoleye, Lenin'in yakınına yerleştireceklerdi; cehennemde onu gören Lenin ürküntüyle kaçardı herhalde...

Vincennes'daki bir dökümhanede işe alınmıştım, vasıfsız işçi olarak çalışıyordum.

Vincennes! Bu ad Fred Barthélemy'nin kulağına çok hoş geliyordu. İkinci Hubert'le, Claudine'in kardeşiyle çalışmış olduğu Vincennes! Mutlu işçilik yaşamının Vincennes'i! Makhno'nun Vincennes'ı!

Bir kez daha bana bir meslek öğretmeye kalkıştı. Çocuklarının geleceğiyle asla ilgilenmemiş olan Fred, aniden benim yarınımı dert edinmeye başlamıştı. Bana iyi bir işçinin yaşama karşı iyi bir donanıma sahip olduğunu söylüyordu. Delesalle'ın ona bol bol verdiği öğütleri, kelimesi kelimesine bana tekrarladığını o sırada bilmiyordum. Delesalle'ın ona gösterdiği babalığı o da bana gösteriyordu. Ama ben hiçbir yere bağlanmadan o kadar çok sürtmüştüm ki boynuma halatı geçirmek için artık çok geçti. Bu olasılığa karşı zaten isyan halindeydim ve Fred'in bana bunu önerecek olması beni ürkütüyordu. Ben kendimi her türlü bağdan azade görmek istiyordum. Vasıfsız işçilik geçici olduğu sürece hoşuma gidiyordu. Bir meslek öğrenmek ise bir yazgıyı seçmek ve takip etmek anlamına geliyordu. Beni istikrarlı kılma çabasındaki inatçılık, bende isyana yol açıyordu. Tam sevgi dolu bir dostluk kurmuştuk ki çatlamaya

başlamıştı. Şiddetle çatıştığımız da oluyordu. İlişkilerimiz daha yakın, daha duygusal bir hal aldıkça daha da kırılganlaşıyordu.

O dönemde Fred'in motivasyonlarını bugün anladığım gibi anlayamıyordum. Beni yönlendirme tarzı incitiyordu. Germinal'e içimi açınca şaşırdı. Babasındaki bu eğitimci eğilimi bilmiyordu. Germinal ise ikinci kez baba olmakla meşguldü: Dolores adlı bir kız çocuk.

Anlaşmazlığımız kısa sürdü. Fred benim gerçekten dikkafalı olduğumu fark etiğinde, beni işçi yapma emellerinden vazgeçti. Bir gün, her sabah saat altıda kalkıp Vincennes metrosunu yakalamaktan gına gelince, bana gayet iyi uyan bohem yaşamıma geri döndüm. Fred tek laf etmedi. Neredeyse her gün beni Tournelle Rıhtımı'ndaki korkuluğun önünde dikilirken görüyordu. Onun kutularını eşeleyerek saatler geçiriyordum, sonra da müşterileri rahatsız etmemek için bir köşeye çekilip okuyordum. Artık hiçbir şey satın almıyordum. Fred'in kutuları benim kütüphanemdi, içlerinden dilediğimi çekip alıyordum.

Fred benim kafasızlığıma her ne kadar söylense, öfkelense de kendisi de iflah olmaz biriydi. Ona yalnızca sıkıntı getiren yeni bir iş edinmemiş miydi: Louis-Ferdinand Céline'in itibarını iade etmek. Bu amaçla *Le Libertaire*'de yeniden bozguncu yazılar yazmaya koyuldu. Bu yazılarında aydınların, ikiyüzlülerin, erdem tacirlerinin kumpasını teşhir ediyordu. Danimarka'ya sürülmüş olan Céline savunulması gereken bir kurbandı. Céline'in anti-semitizmi, Rus halkında görmeden önce hakkında hiçbir fikri olmadığı bu anti-semitizm Fred'i başlarda dehşete düşürmüştü ve *Bir Katliam İçin Saçmalıklar* yazarını tehlikeli bir deli olarak görmüştü. Ama aşağılanan Céline, bahtsız Céline ona şimdi yeniden sempatik gelmeye başlıyordu.

Céline'in çağdaşlarının anti-semitist cümlelerini bulup ortaya çıkarmaya çalıştı. Ortaya çıkan antoloji kesin bir fikir veriyordu. Proust'a "sodomist Yahudi" muamelesi yapmakla Claudel'i suçlayan kimdi? Bernanos'a "Tıpkı absenin irin toplaması gibi Yahudi altın toplar" diyen kimdi? O dönemde mecliste Blum'a ve Mandel'e müstehcen laflar atanlar, seslerini çıkartmadan duruyorlardı. Yalnızca Céline cezasını çekiyordu. Céline yergi yazılarını yazarken bütün Fransa (ya da hemen hemen herkes) Yahudi düşmanıydı. Bu yazılar,

aslında kolektif bir duygunun ifadesiydi. Céline diğer profesyonel anti-semitistlerden ne daha kötü ne daha iyiydi (aslında daha iyiydi); günah keçisi yapılmıştı. Bütün Fransa, kendi beslendiği anti-semitizmi onun üzerine kusuyordu. Kendi alçaklığını gizlemek için Céline'i iğrenç bir varlık haline getiriyordu.

Fred Barthélemy'nin yayımladığı yazısı böyleydi. Bu laflar kimseyi rahatsız etmiyordu; çünkü *Le Libertaire*'i (birkaç bin militan dışında) artık kimse okumuyordu. Fred Céline'den yana öylesine coşmuştu ki Danimarka'ya gidip onu görmeyi planladı. Céline ona çılgınca ama çok güzel bir mektupla cevap verdi. Burada anmaya değer:

"Sanıyorum tamamen kaybedilmiş bir davayı savunma cesareti gösterdiniz... Montrouge-Vendôme'un Mayer Dükü, yüksek ve alçak adalet farelerine sahip, o yüzden beni iyi göstermek istiyor. Tanrı bilir neden, bana özel bir nefret vakfetti! Irkçı intikamcılık. Özellikle de kibir histerisi. Şeytan! Liberterlerin bana omuz vermesi kuşkusuz iyi olacak... Ama onlar ne yapabilir ki? Komedi kurallara bağlandı... dakika dakika planlandı... Ölümün uluduğu yükseklikler! Mahkemede olup biten şey, metnin ezbere okunmasından başka bir şey değil... virgülü virgülüne. Arènes'in soytarısı mı olacağım ben? Mümkün... Tersine dönmüş şu Dreyfus Davası'nın palyaçosu? Mümkün... Ama çok hastayım. Yo hayır, beni görmeye gelmeyin! Bütün iyi duygularınızı hoşlukla kabul ediyorum... ama kendi sefaletimi utanç verici buluyorum. Hiç de göz kamaştırıcı değil. Eyyub pisliği seviyordu, ben sevmiyorum. Dostça kalın..."

Kelimelerle oynamaya alışkın sayısız yazarın aşina kurnazlığı! Daniel Mayer'in ona özel bir nefret duymasına ("Tanrı bilir neden...") şaşmış görünmek pişkinlik gerektiriyordu. Yahudi biri, sosyalist bile olsa, ona hınç duyabilirdi. Durumu kendinden yana çevirmekte üstüne yoktu. Irkçı olan Daniel Mayer oluyordu ve Céline de Dreyfus'la özdeşleşiyordu!

Fred Barthélemy, değirmenlere karşı yeni bir saldırıya öyle coşkuyla girişmişti ki Céline'in kötü niyetini fark etmiyordu bile. Onunla buluşamayacağından, uzun bir mektuplaşma sürdürdü. Céline'i ateşli savunusu, bağışlanması ve Fransa'ya girişine izin verilmesi için başlatmaya çalıştığı kampanya, sonunda Fred'i hâlâ hatırlayan az sa-

yıdaki politikacı ve entelektüelin gözünde saygınlığını yitirmesine yol açtı.

Fred'in etkili olduğu tek yer Anarşist Federasyon'du. Fakat savaşın sonundan itibaren liberter aile iyice hasta düşmüştü ve koşturan bütün şifacılar, sağlığını iyice harap etmekten başka bir işe yaramamıştı. Anarşi kendi efsanesinin ağırlığı altında; İspanyolların, FAI'den ve CNT'den "eski savaşçılar"ın ağırlığı altında; son olarak da parçalanmasına yol açan Marksist sızmalar altında boğuluyordu. FA sürekli olarak Troçkistlerin pençesine düşüyordu; onlar da devrimci sendikalizmin etkisi altındaydılar ve kamuoyunun gözünde Troçkistlerle anarşistler aynıydı. Bu karışıklık karşısında Fred Barthélemy, elbette kendinden geçiyordu. Troçki'den hiç kurtulamıyordu. Marksizmden de. Valmy Rıhtımı'nda boy gösteren yeni militanlar arasında, "liberter tarihsel materyalizm"i teorize eden çok sayıda genç yok muydu! Siyasi parti halini almayı daima reddetmiş olan bir harekete iltica etmiş Marksist kilisenin bu muhalifleri, Aralık 1953'te FA'yı Komünist Liberter Federasyon adı altında partiye dönüştürerek güç gösterisini tamamladılar. Hem lokali hem gazeteyi ele geçirdiler, ardından da kongre toplayarak "yaşlılar"ı ihraç ettiler. Fred Barthélemy de bunlar arasındaydı.

Bolşevik tarzı komplo teknikleri kullanılarak operasyon öyle çabuk yapıldı ki aniden lokalsiz, gazetesiz, üye fişsiz, parasız kalan Fred Barthélemy ve dostları, başlarına gelenin ne olduğunu bile anlayamadılar.

Tournelle Rıhtımı üzerinde Fred gülmekten iki büklüm bir haldeydi. Kahkahalarla gülüyordu, gülmekten altına işeyecek haldeydi. Bu taşkınlık beni şaşırttı.

"Muhteşem!" diye haykırıyordu. "Thorez'in başaramadığını muhalifleri başarıyor. Hiçbir fırtınanın yalpalatamadığı Proudhon'un ve Sébastien Faure'un küçük teknesini batırmak! Sümüklü bir velet çetesinin çakılarıyla gövdede delik açmaya çabalaması yetti! Battık işte! Batıyoruz, dostum, suyun içindeyiz! Dalgaların içinde yok olmadan önce selamlayalım, hep birlikte selam verelim."

Felaket onu lirikleştirmişti.

Bu sırada, muhteşem bir araba kaldırımın dibinde durdu, kasketli bir şoför arabadan inerek Fred'e doğru ilerledi.

"Bay Barthélemy, yanılmıyorsam. Size birkaç paket teslim edeceğim."

"Nereden geliyor? Nasıl? Ben hiç sipariş vermedim."

Fred şoförün peşinden gitti. Şoför Rolls'un bagajını açtı. Yepyeni sanat kitapları yığılıydı. İndirimli fiyatıyla bile kabarık bir meblağ tutuyorlardı. Şaşkınlık içindeki Fred sordu:

"Sizi kim gönderdi?"

"Patronum, Bayan Flora."

Fred bagajı hemen kapattı.

"Geri götürün. Benim müşterilerim için fazla güzel bu kitaplar."

"Onları size sunuyor."

"Elbette, elbette."

Şoför ve Rolls geri döndüler. Fred gülmekten öfkeye geçti. Rengi atmıştı, dişlerini sıkarak mırıldandı:

"Orospu, bana iyilik yaparak beni aşağılamak istiyor."

Flora'yı savunmaya çalıyordum:

"Yanılıyorsunuz. Ona çok kitap geliyor. Sizin bunlardan yararlanmanızın hoş olacağını düşünmüştür."

Flora'nın kendini göstermeye çalıştığını, isteğini belli etmeden, hep o öfkelendirici küstahlığıyla Fred'le yeniden bağ kurmaya çabaladığını düşünüyordum. Fred ise bu tavrı bir provokasyon olarak kabul ediyordu.

"Bana kitap gönderiyor! Hem de kitaplardan nefret ederken! Biliyor musun, kitaplardan her zaman nefret etmiştir o. Okuma öğrenmeyi reddediyordu. Onun sevdiği şey hesap yapmaktır, paracıklarını hesaplamak. Beni utandırmak için aşırı zenginleşti."

Fred'in Flora'ya hiç bu kadar öfkelendiğini işitmemiştim. Onun öfkesinin nedenlerini çok sonraları, yaşlılığının son anlarındaki nihai görüşmelerimiz sırasında daha iyi anlayacaktım. Birbirlerinden ayrılmış oldukları için kendilerini asla affedemeyeceklerdi. Bugün anlıyorum ki Fred, Flora'yı iyice öfkelendirmek için yıllar içerisinde iyice artan serseriliğini, elinden geldiğince abartıyordu. Flora ise Fred tarafından bir sınıf düşmanı olarak kabul edilmek için servetini sergile-

yerek Fred'in sefillik politikasından intikam alıyordu. İkisi de aynı ipin iki ucundan çekiştirerek birbirlerinden kesin olarak uzaklaşacakları umuyorlardı. Ne var ki ip kopmuyordu.

Fred ile Germinal, Anarşist Federasyon'un, bugüne kadar varlığını sürdüren federasyonun yeniden oluşumu için yapılan çalışmalara katılıyorlardı. Başına yumruk yemiş, çökmüş yaşlı muhafız belki yok olacak ve Fred de onunla birlikte kayıplara karışacaktı; ama yeni gelen biri ortaya çıktı. O da Fred gibi bütün savaş boyunca hapis yatmıştı. Adı Maurice Joyeux'ydü, o da eski bir tesviye işçisiydi, bitmek tükenmek bilmez enerjisiyle tam bir Parisli sokak çocuğuydu. Ufak tefek, narin yapılı ama gayet gür, davudi sesli biriydi. Bütün bir mahalleyi ayağa kaldırmaya, bir toplantıyı dağıtmaya, yolunu şaşıranları toplamaya yetecek kadar güçlüydü sesi. Marksist sızmayla bir süre bastırılmış olan gerçek liberter ruh, Montmartre'da "Sisler Şatosu" adı altında açtığı kitapçıda yeniden cisim bulmuştu. Bir süre sonra burası, kendi gazetesi olan *Le Monde Libertaire*'i çıkartacak FA'nın geçici merkezi olacaktı.

Fred de uğraşıyordu; ama coşkusu yoktu. Sanki zorunlu bir görevi yerine getiriyordu. Claudine'in iki çocuğu, aniden Fred'in yaşamında başat bir yer tutmaya başladılar. Hatta Fred, İspanyol kadınlarını bile unuttu. Annelerinin evinden ayrılmış olan Mariette ile Louis'nin bu dönüşümde paylarının olduğu kesindi. Paris'te öğretmenlik yapan Mariette, Gençlik Yurtları hareketinde faal olarak çalışmaya devam ediyordu. Evlenen Louis, posta idaresinde memur olmuş, karısıyla birlikte "Doğa Dostları"nda faal olarak çalışıyordu. İki kardeş babalarının yanında sık sık görülüyorlardı ve onların inancı, altmış yaşına gelen Fred'i kuşkusuz çok etkilemişti.

Kır, köylüler Fred'in kafasını daima karıştırıyordu. Gorki'yi, Maria Spiridonova'yı anlamaya çalışmış gene de bir sonuç elde edememişti. Mariette ile Louis kırlara, bu genleşmiş mekâna, Fred'e biçimsiz gibi gelen, şehir yapılarının dışındaki bu uzama dair onda yeni bir fikir uyandırıyorlardı. Güneş, yağmur, rüzgâr, ormandaki küçük yollar, kırlar, ırmaklar, deniz, dağ; Mariette ve Louis bütün bunlardan tensel bir hazla söz ediyorlardı. Buluşmaların neşesini, odun ateşi

etrafındaki şarkılı geceleri, bir ırmağın yakınında bitişik kurulmuş çadırlar arasındaki ortak yaşamı da bütün bunlara katıyorlardı.

"Ben de doğanın tarafına geçtim" diye itiraf etti bana. "Ne tuhaf! Yalnızca soyut fikirler içinde yaşamışım!"

Ben de ona köylü ailemi anlatıyordum. Zamanın ve havanın kaprislerinin idaresinde, toprağa, köye bağlı bu mesleği anlatıyordum. Köylü ülkenin insanıdır, başka yerin değil, buranın insanıdır, diyordum. Yerin insanı. Kımıldamayan insan. Dünyanın düz olduğu zamanların insanı. Siz ve ben yer tutmuyoruz. Biz başka yerlerin insanıyız. Bu nedenle kendimizi sürgünlere, yasaklılara, kaçaklara yakın hissediyoruz. Sürgün bizim içimizde.

Sanki daha önce doğru algılayamamış gibi, aşırı dikkatle gözlemledi beni.

"Sen yaşlandın, delikanlı. Şimdiden atalar gibi akıl yürütüyorsun."

Korkulukların ardından uzun uzun Seine'e bakarak yitip gittikten sonra sözüne devam etti:

"Çocukken denize duyduğum bu ilgi tuhaf şey. Üstelik tüm yaşamım denizden uzak geçti. Rusya'ya giderken ona yakınlaştım. Ama denizin üzerindeyken deniz görülmüyor. Çepeçevre uzanıyor. Hem savaş devam ediyordu. Güverteden çok geminin karnında vakit geçiriyorduk. Odessa'dan beri pek deniz görmedim. Kimi zaman rüyasını görüyorum. Bir gün deniz bana tuhaf bir hediye gönderdi. Bana Flora'yı, balık kokusuyla birlikte gönderdi. Nasıl da balık kokar fark ettin mi?"

Fred'in şaka yaptığını sandım. Flora benim için bir balıkçıdan bambaşka bir koku saçıyordu. Bu basit ima kanıma dokundu. Flora zengin kadın kokuyordu, güzel çamaşırlar, losyonlar, egzotik parfümler kokuyordu.

İkimiz aynı Flora'yı tanımıyorduk. Beni bunca baştan çıkartan Flora, Fred'in uykusuz gecelerine musallat olan ve geçici eşlerini yataktan fırlatıp atmasına neden olan Flora değildi; her gece denizden çıkarak, sessizce, beyaz bacaklarını, şafağın rengi kadar beyaz bacaklarını sallayarak ona doğru gelen, mavi gözlü, sarışın küçük kızın yerini almış bu karayağız kadınları görünce öfkeleniyordu Fred.

Cezayir İsyanı Fred Barthélemy'yi kamçıladı. Kuzey Afrikalılara uygulanan Fransız zulmü, Paris'te Fred'i öfkeden deliye döndürdü. Aynı öfkeyi hepimiz paylaşıyorduk. Fakat ben, sömürgeci sultayı sarsması için FLN'ye yardım etmenin görevimiz olduğunu düşünerek, bu bağımsızlık savaşına coşkuyla sarılırken Fred beni romantizm diye adlandırdığı bu işten vazgeçirmeye çalışıyordu.

"Ama siz, İspanyol Cumhuriyeti'nin yardımına koşturdunuz, ondan önce de sömürgecilik-karşıtlığından hapis yattınız!" diyordum.

Fred bana, Fransa'nın Cezayir'de sürdürdüğü savaşa seve seve karşı çıkacağı; ama FLN dolayısıyla kendini gösteren bir Cezayir milliyetçiliğini onaylamayı reddettiği karşılığını verdi.

"Bütün savaşlara karşı çıkalım, bağımsızlık savaşlarına bile."

Bu yansızlığa isyan ediyordum. FLN'nin kuryeliğini yapmaya can atıyordum. Bunu da ona söyledim. Çok öfkelenerek karşılık verdi:

"Demek ki benim salaklıklarımın örneği, hiçbir işe yaramıyor. Sana bir şeyler öğretebilmeyi umuyordum. Hiçbir şey anlamamışsın. Ya da ben kendimi anlatamadım. Üzücü!"

Fred Barthélemy'nin tavrı FA'nın tavrıyla uyumluydu. Maurice Joyeux şöyle yazıyordu:

"Sömürgeciliğin Cezayir'de sürdürdüğü savaşa karşı mücadele, milliyetçi ve burjuva bir örgüt olan FLN'nin zaferi asla olmamalıdır. Bu örgüt Cezayir halklarını kendi hesabına sömürmeyi amaçladığından, bu durumda Cezayirli evlatlar, bir hiç için, efendi değiştirmenin zevki için ölmüş olurlar."

Mümkün değil diye düşünüyordum. Barthélemy, Joyeux yanılıyorlar. Oysa bugün her şey bize kanıtlamaktadır ki bunca vicdanı parçalayacak, bunca yaşamı darmadağın edecek ve hâlâ acısını çekeceğimiz bir maceranın risklerini yalnız onlar sezmişlerdi.

Fred'le aramda açılan bu çatışma beni öyle altüst etmişti ki Germinal'den anlayış aramak yerine, dosdoğru Flora'ya koştum. Yalnızca Flora FLN'yle dalga geçmiyordu. Olup biteni öğrenmek bile istemiyordu. O da dostu Christiane Renault'nun, kocasının kasıtlı olarak öldürüldüğü gerekçesiyle dava açmasından allak bullak olmuştu. Adamın şüpheli ölümünden on iki yıl sonra! Temizlikçi Vi-

şinskilere saldırmaya cesaret edebilmek için on iki yıl beklemesi gerekmişti.

"Christiane iki kez dul kaldı" Drieu'nün dulu, Renault'nun dulu. Her ikisi de sizin lanet politikanız yüzünden öldürüldü. Ne yakışıklıydı Drieu! Renault çirkinin tekiydi elbette. Ama yine de Billancourt'u Billancourt yapan o. İşbirlikçi, öyle mi? Ya diğer patronlar? Ya kadroları? Ya memurları? Ya işçileri? Hepsi de Almanlara çalıştı. Hiç itirazsız. Yerinden edilmedikleri için hepsi memnundu, paralarını alıyorlardı. Gangster devlet, sırf fabrikasını çalabilmek için Renault'yu öldürdü!"

"Gangster devlet! Fred gibi konuşuyorsunuz. Görüyorsunuz işte, politikadan biraz da olsa anlıyor."

"Fred'i bir yana bırakamaz mısın? Renault Fresnes'te deliğe tıkıldığında altmış yedi yaşındaydı. Christiane kocasının kendisine geri verilmesini sağlayacak kadar sosyeteye takılıyordu. Onu son kez gördüğünde bir hafta içinde serbest bırakılacağına dair söz vermiş. Louis ona, 'Çok geç, beni gece öldürmüş olurlar; çünkü geceleyin geliyorlar.' Ertesi gün onu hapishanenin revirinde buldu, bilinci yerinde değildi, kafası sargılar içindeydi. Christiane'ı tanıyan bir jandarma ona fısıldamış: 'Bu gece onu acımasızca dövdüler' Birkaç gün sonra öldü. Öyle korkunç acılar çekiyordu ki kollarını, bacaklarını, gövdesini bağlamak zorunda kalmışlardı, o kadar debeleniyordu. Teşhis koydular: Üremi krizi. Christiane tabuttayken gizlice kafatasının filmini çektirdi. Üremi tuhaf kırıklara neden olmuştu! On iki yıl boyunca şikâyette bulunması engellendi. Düşünebiliyor musun, on iki yıl! Bir de kalkıp Moskova duruşmalarında ağzını bile açmayan sanıklara şaşırıyorlar. Yargıçlar burunlarını yeniden dosyaya soktular. Mecbur kalarak. Peki ne sonuca vardılar biliyor musun? Evet, evet, yanılmışız, Louis Renault üremiden değil, zatürreden ölmüş! Christiane'ın davası düştü. Görevsizlik kararı verildi. Christiane vazgeçti. Ne Drieu'yü diriltebilir, ne Renault'yu. Bir markiyle evlenecek. Hayrette bırakacak onları. Umarım markisi resimden hoşlanır. Daldın mı, ne? Benim saçmalıklar ilgilendirmedi mi seni?"

Cezayir Savaşı'nı düşünüyordum. Renault benim için eski hikâyeydi. Christiane'ı zaman zaman galeride görüyordum. Bende

biraz uçarı, sosyetik bir kadın izlenimi bırakmıştı. Flora'yla gevezelik etmesinden hoşlanmıyordum. Flora'yı bizden, Fred'le benden kaçırıyor gibi geliyordu. Fred'le benden...

Fred'in yanına döndüm. Kendi kendime; çok yaşlı olduğu için, her şeyi esrarlı bir hale soktuğu ve her şeyi simsiyah tasvir ettiğini düşünüyordum. O da beni pembe rengin ayartıcılığına teslim olmakla suçluyordu.

"Bu hızla gitmeye devam edersen politikacı olacaksın. Politikacılarla suçluların ortak yanı, her şeyi pespembe görmeleridir. Yumuşak renklerde düşler görenler bir tek onlardır hatta."

Münakaşa halini alan sert bir tartışmadan sonra Tournelle Rıhtımı'ndan ayrıldığımda, yaşamımın merkezinde bulunan kişiyle görüşmeye yirmi beş yıl boyunca ara vereceğim aklıma bile gelmezdi. Fred Barthélemy'nin yanında kalsaydım, şaşkınlık ve yanılgılarımın çoğu yaşanmazdı kuşkusuz. Ama ben de yaşamış olmazdım.

Sonsöz
(1982-1985)

Alfred Barthélemy 1985 yılında, Paris'te, Salpêtrière Hastanesi'nde öldü. Uzun süre can çekişti, çok uzun süre. Yaşlı insanların bütün o sefaletini tanıdı; aslında bir soluktan, bir iniltiden başka bir şey olmayan yaşamı uzatmak için tıbbın kullandığı bütün o cerrahi müdahaleler, yamamalar, aktarımlar, protezler... Prostat, katarakt, eklem romatizması, uyluk kemiği kırığı ve sonunda kanser. Her türlü şey geldi başına. Hastane ailesini, sonunun yakın olduğuna dair defalarca uyardı ve hepimiz can çekişen alaycı hastanın etrafında defalarca toplandık. O ise veda seremonisinin son perdesini hepimize tekrarlatmaktan eğleniyor gibiydi.

Hepimize mi? Paradokslarla dolu bu yaşamda her şey şaşılasıdır: Aile yaşamı denen şeyi asla dert etmemiş olan Fred Barthélemy, ölü-

mün eşiğindeyken, çocuklarının ve torunlarının büyük bir sevgiyle (hatta gayet dindarca bir tapınmayla) etrafını çevirdiklerini görüyordu. Geçmişteki dostlarından hiçbiri bizim yanımızda değildi ve bunun nedeni de gayet basitti; çünkü hepsi de ondan önce mezara girmişti. O dostlardan tek ben vardım; çünkü en genci bendim, büyük oğlu Germinal'den de küçüktüm; Germinal beni hâlâ bir parça sevgiyle hatırlıyordu. Claudine'in çocukları Mariette ve Louis, bana karşı pek de açıklayamadığım bir soğukluk sergiliyorlardı; çok uzun süre boyunca babalarından uzak durmamı cezalandırıyor olabilirlerdi. Sonra, bütün bu çocuklar ve torunlar dizisi... Louis'in yetişin iki çocuğu vardı. Floréal ve Dolorès kırklarına geliyorlardı. Onlar da kendi çocuklarıyla gelmişlerdi. Bu torunlar büyük babalarına güçlü bir hayranlık besliyorlardı. Büyük insanlarını kendi tekellerine almışlardı. Onlar için benim fazlalık olduğum aşikârdı. Yabancıydım. Davetsizdim. Germinal'in beni Fred'in oda kapısının önünde her karşılayışında belimden tutup kaldırarak "Küçük mujik! Küçük mujik!" diye haykırışı, onları çok öfkelendiriyordu. Çoktan yetmişine gelmiş olan Germinal'in bu şakasını bunaklık kabul ediyorlardı. Bu ritüelin bizim için taşıdığı anlamı ve buluştuğumuz kişiyle bizi nasıl bağladığını bilmiyorlardı.

Germinal'e Claudine'in yokluğunu sordum. Claudine 70'li yılların başında ölmüştü; yoksa çok uzun süredir Fred'den ayrı olmasına rağmen koşup gelirdi. Ya Flora? Germinal bana Flora'nın hastaneye gelmeyi reddettiğini söyledi. Kendisini Salpêtrière koridorlarında dolanıp duran ölüme meydan okuyamayacak kadar yaşlı hissediyordu.

Flora'nın seksen yaşına gireceği hayal bile edilemezdi! Onu yeniden görme merakı ile şefkatle korunmuş çok güzel bir imgeyi silme korkusu arasında parçalanmıştım. Fred Barthélemy'nin biyografisini yazmaya başladığımdan, onların çocuksu aşklarını ve Bonnot Çetesi dönemindeki istisnai çevrelerini canlandırabilmek için Flora'ya sorular sormam yine de şarttı.

Flora artık Seine Sokağı'ndaki galeriyi işletmiyordu. Vosges Meydanı'na yakın bir yerde, Baskin'lerinin, Soutine'lerinin, Chagall'larının ortasında, gösterişli bir apartman dairesine çekilmişti. Elinde pek az bir şey kalmıştı; fakat her yıl daha fazla değer kazan-

dıklarından, sadece onlarla bile zenginleşiyordu. Başlangıçtaki sermayesine daha genç sanatçıların eserlerini de ustalıkla eklemişti. Fautrier, Dubuffet, Bacon, Balthus, Magritte... Bunların değeri de giderek artıyordu. Zaman zaman satıyor, tekrar satın alıyor, borsada oynar gibi resimle oynuyordu. Bir randevu alabilmek için telefon ettim. Arabasını ve şoförünü bana göndermek için ısrar etti. Gülünçtü. Metro beni doğrudan evine götürüyordu. Yine de itiraz etmedim. Bir rövanş işareti olarak lüksünü sergilemeyi sevdiğini biliyordum; elbette artık rövanşın da bir anlamı kalmamıştı ama bu gösteriş ona pek haz veriyordu!

Şoför beni bir oda hizmetçisine emanet etti, o da beni salona soktu. Giriş kapısının karşısında, anıtsal bir şöminenin üzerinde, insanın suratının ortasına bir nü resim çarpıyordu, daha doğrusu Baskin'in morları ve pembeleriyle o muhteşem soyunuk resimlerinden biri. Elbette sersemletici tensellikteki Flora portrelerinden biriydi. Bu resmi tanıyordum ben. Sanat kitaplarında defalarca röprodüksiyonu yapılmıştı. Hatta kartpostallarda bile. Ama onu burada, bu sessiz odada, keşfetmek kafamı allak bullak etmişti. Büyülenmiş gibi, iyice yakınına yaklaştım. Zaman durdu. Seyre dalarak, bulunduğum yeri ve ziyaretimin amacını unuttum. Birinin, arkamdan, bana baktığını hissettim. Aniden döndüm ve gördüğüm şey beni şaşkınlığa uğrattı. Bir Klimt! Klimt'in bir tablosu! Hayır, tablo değil. Daha ziyade, bir tablodan çıkmış Klimt kadınlarından biri, Viyana dekadansının idolu, değerli taşlarla çevrili. Gayet makyajlı bu kadının yüzünü daha iyi gözlemlerken gerçekten de aşağı yukarı, Klimt resimlerinin yaşında olması gerektiğini fark ettim. Resimler ve modelleri ölümsüzdür. Çizgileri asla bozulmaz. Bu Klimt ise zaman içerisinde yıpranmıştı. Makyaj tabakasının altında kırışıklar, cildinin bütün kırışıkları fark ediliyordu. Model tuvalden kaçarak yanlış yapmıştı. Ezeli gençliğini yitirmişti.

""Benim küçük Fred'im" dedi bu hortlak, "nasıl da yaşlanmışsın!"

"Ama... Ben Fred değilim."

Adımı söyledim, Fred'in sahaflık yaptığı dönemde galerisine gelen, utangaç genç adamı hatırlattım ona.

"Ya, evet" dedi. "Doğru, benim Fred'im yaşlı. Onunla karşılaşmak istemiyorum. Çok geç. Yaşlılık korkunç bir şey, Beni nasıl buldun?"

Kem küm ettim, ona Klimt'ten söz ettim.

"Klimt? Bu Töton dışavurumcular bizim fovlarımız gibi değil. Benim Baskin'i gördün mü?"

"Yalnızca onu gördüm."

Az kalsın, "ne kadar güzeldiniz!" diye ekleyecektim ki lafı ağzımda yuttum. O ekledi:

"Beni hemen tanıdın. Şimdi o tek iç çamaşırlı genç kızdan ne kadar uzağım, değil mi?"

Şaka yaptım:

"O zamanlar üzerinize giyecek bir çamaşırınız vardı. Şimdi prenses süsleriniz var."

"Evet velet, bu vücudu incilerden bir zırh altında saklamam gerektiğini söylüyorsun. Pekâlâ, daha ne istiyorsun? Her şeyi yeterince anlatmamış mıydım sana?"

"Bonnot Çetesi'ni nasıl yaşadığınızı anlatırsanız memnun olurum."

"Aa, evet! Şoförün ve prensin hikâyesi..."

"Nasıl yani?"

"Bonnot şoförü, sen de biliyorsun, araba şoförü; prensse Kropotkin, çılgınca fikirleriyle onların başını döndüren kişi."

"Hayır, sevgili Flora, onları Kropotkin etkilemedi; Bakunin o."

"Pöh! Hep aynı Rusların hikâyeleri. Hepsi de zincire vurulacak deliler! Kibalçiç, Eichenbaum... Ruslar, Slavlar, delilikleri ancak resim yaparlarsa, müzik yaparlarsa bağışlanır. Baskin, Soutine,. Chagall, Stravinski, bana onlardan söz et! Diğerleri rüzgâr. Ölümün, sefaletin rüzgârı. Müzik sever misin? Ben Boris Godunov dinlemekten bıkmam. Mussorgski, Troçki'yi de Stalin'i de sallar atar. Ağlayıp zırlayan, gülen, şarkı söyleyen hayat onda. Ötekiler hiçlik salgılıyor. Benim zavallı küçük Fred'imi onlar çaldı."

Ayakta, ağlamaya başladı. Göz yaşları, yüzünden akarken, ustalıklı makyajını bozuyordu. Kirpiklerinden akan siyah sızıntılar yanaklarını dövme gibi yaralıyordu. Simli lameli giysisinin içinde ufak tefek haliyle bir mumyaya benziyordu. Sanki yüzü tümüyle çözülüp

eriyecek ve bu değerli süs eşyalarının içinde ölü bir kafadan başka bir şey kalmayacaktı. İhtiyatla kollarından tuttum ve bir koltuğa doğru taşıyıp oturmasına yardım ettim. Uzunca bir an bitkin kalakaldı, sonra aniden aşırı bir taşkınlıkla bağırdı:

"Daima benim olacak. Ben de daima onun olacağım."

Onun kim olduğunu sormaya gerek yoktu. Onayladım:

"Evet, Flora, daima. Yazdığım bu kitap sizi ebediyen birleştirecek."

Biraz şatafatlı bir vaat olmuştu. Gizlemiş birkaç gramcık sır için bile neler ileri sürülmezdi ki?

"Her şeyi söyle bana, Flora, her şeyi!"

Bana dikkatle baktı:

"Şimdi seni tanıyorum artık. Sen hep meraklıydın. Her şeyi söylemeyeceğim sana. Kendin bul. Ama sana yardım edeceğim. Lanet olsun, ne istersen onu yaz. Hiçbirinin önemi yok.

Fred Barthélemy'yle hastanede yalnız kalabildiğim uzun anlar... ailenin akın ettiği vakitlerden uzak durmaya çalışıyordum. Fred, yatağında büzülmüş bekliyordu. Uzun gövdesi iyice küçülmüştü. Zayıflamış yüzündeki siyah gözleri, yaşamını sürdüren bu dirimselliğe ve bu tutkuya hâlâ tanıklık ediyordu. Sürekli ziyaretçi mi kolluyordu? Bakışlarında yakaladığım kaygı odadaki tek iskemleye doğru ilerleyip oturduğumda ve sohbete başladığımda silinip gidiyordu. Bir keresinde başını benim başımın iyice yakınına yaklaştırdı ve alçak sesle konuştu:

"Burası Gulag. Beni gözetliyorlar. Beyaz önlükler içinde gizlenerek hücreme geliyorlar ve kaçmayayım diye iğne yapıyorlar. Beni buradan çıkarmaya çalış."

Bu hasta odasının model bir hapishane hücresine benzediği doğruydu. Ama metalik yataktakiler hariç, demir parmaklık falan yoktu. Fred Barthélemy ise yalnızca onları görüyordu. Bana onları göstermek hoşuna gidiyordu. Alaycı alaycı sırıtıyordu:

"Beni bir kafes yatağa tıktılar!"

"Sen hastasın, Fred. İyi tedavi görüyorsun. Birazdan Germinal gelecek. Sabırlı ol."

Üzeri yemeklerle dolu bir arabaya iten bir hasta bakıcı içeri girdi. Yemek saatiydi. Yatağın üzerine, Fred'in çenesinin dibine bir tepsi koydu.

"Dede nasıl bugün? Hep aynı dırdırcı mı?"

Ürkü içindeki Fred cevap vermedi. Hasta bakıcı kadın gittiğinde tepsiyi uzaklaştırdı.

"Yemelisin" dedim. "Yoksa zayıflarsın ve seni kaçıramayız."

"Kedi maması bu."

Ağzında hiç diş kalmamış olan Fred protez takılmasını reddettiğinden, mikserden geçirilmiş bir tür kıyma ve sebze karışımı veriliyordu.

"Haydi ye" dedim, "güzel bu."

Sinsi sinsi tepsiyi uzattı bana.

"İyiyse sen ye. Sana veriyorum."

Püreyi midem kalkarak tattım ve tepsiyi komodinin üzerine koydum.

"Sen de görüyorsun işte, pes ettin."

Ne cevap vermeliydim? Ona kuru pastalar getirdim. Bir bardak suyun içinde yumuşatıyor ve obur obur yutuyordu. Sonra yatışarak, konuşmaya başlıyordu. Odaya kimse girmese, bu şekilde saatlerce konuşabilirdi. Beyaz önlüklü biri belirir belirmez duruyor, suçortağı bir havada bana bakıyor ve mutlak bir suskunluğu koruyordu. "Gulag!" diye fısıldıyordu bana. Kimi zaman hemşireler ya da doktorlar söylediklerini belli belirsiz işitiyorlar ve bana soruyorlardı: "Ne söylüyor? Bizden çekiniyor galiba. Neden? Haydi, uslu ol bakalım, somurtkan baba!"

Kimi tedavi ettiklerini onlara açıklamak istiyordum. Az çok aklını yitirmiş geçimsiz bir ihtiyarla uğraştıklarını düşündükleri belliydi. İyi ama böyle politik patlayıcıyla yüklü bir geçmişi diriltmek, çok uzun süredir kayıplara karışmış Fred Barthélemy'ye hizmet etmek mi olurdu?

Baş başa kaldığımızda bu geçmiş, Fred'in puslu bilincine geri geliyordu. Sanki hiçbir şeyin kaybolmasını istemiyor gibiydi; önemsemediğini söylediği bu biyografi, sonunda kafasını meşgul eder olmuştu. Beni görür görmez, eylemini daha iyi anlamama yardımcı

olabileceğini düşündüğü yeni öge ya da düşünceleri bana aktarmakta acele ediyordu.

Genellikle bu saptamalar birdenbire ortaya çıkıyordu. Örneğin:

"Cennetin kapısına vardığımı sanmıştım; oysa açа açа komitelerin tartıştığı yürekler acısı büroların kapısını açtım. Toplantıcılık devrimin kötülüklerinden biridir. O kadar çok devrimden söz edilir ki sonunda devrim unutulur."

Mebusları artık mebus anlamına gelen député diye değil, telaffuz edildiğinde orospular anlamına gelecek députes diye söylüyordu (ikinci e'nin üzerine aksan koymadan).

"Orospu mebuslar var" diye vurguluyordu muzipçe, "bunlar fukaradır, bir de süper-orospu mebuslar var, onlara zaten yaygın olarak böyle denir. Bunlar büyük kaltaklardır, yiyicidirler, bok tıkıştırırlar. Yaşasın orospular, kahrolsun mebuslar!"

Yaptığı şakadan memnun, gülüyordu.

Sonra benden yatağının yakınına yanaşmamı istedi. Ceketimden çekerek ağzını kulağıma yapıştırdı, sanki bir sır açıklayacakmış gibi alçak sesle konuştu:

"Dün tıraş olmadan önce aynada göz ucuyla kendimi dikizledim. Aynalar eski ayna değil artık. Vaktiyle daha iyi bir görüntümü yansıtıyorlardı."

Eskiden beni çok etkilemiş olan Fred Barthélemy'nin zekâsı, şaklabanlığa dönüyordu.

Özellikle buluşmadığımız bu yirmi beş yıl boyunca yaşadıklarını ve bu çölden uzun uzun geçişi boyunca yaptıklarını anlamaya çalışıyordum. Kamunun önündeki insanların yaşamlarında tuhaf salınımlar, beliriş ve yokoluşlar, başarılar ve yenilgiler vardır.

Çoğu zaman, biri yükseldiğinde öteki düşer. Lecoin'i hatırlıyordum. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Fred'in hâlâ yararlılık oyunu oynadığı bir dönemde, o sırra kadem basmıştı. Sonra işler tersine döndü. 60'lı yıllarda, Louis Lecoin liberter hareketin önemli ismi oldu. Vicdani retçileri savunma ve özel bir statü verilmesini sağlayarak onları koruma görevini üstlendi. Teorik olarak, askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddetmekte ısrar eden bir vicdani retçi, kırk dokuz yaşına kadar hapis yatabiliyordu. Bu yaşta her türlü askerlik yüküm-

lülüğünden kurtulmuş oluyordu. Birliklerin savaşmak üzere Cezayir'e gönderildikleri sırada vicdani ret hakkı talep etmek, cesaret istiyordu. O dönemde Lecoin'la sık sık buluştum ve bu adamı harekete geçiren yürekliliği öğrenecek kadar eylemine katıldım. Lyon'daki Bellecourt Meydanı'ndan XIV. Louis Anıtı'nın dibine kadar kendilerini zincirleyerek sembolik olarak mahkûm konumuna giren militanlarından 1962 tarihli açlık grevine, bir yıl sonra elde edilen statüye ve nihayet, hapisteki bütün vicdani retçilerin serbest bırakılmasına dek Lecoin, Sacco ile Vansetti için düzenlenen gösteriler sırasındaki medyatik gücüne yeniden kavuşmuştu. De Gaulle homurdandı: "Lecoin ölmemeli!" Rahip Pierre ona yazdı: "Sizin inanmadığınız Tanrı sizi seviyor."

Ben Lecoin'dan ortalıktan kaybolmuş Fred Barthélemy hakkında havadis sormuşum. Hiçbir şey bilmiyordu. Zaten beni üstünkörü dinlemişti. Doksan vicdani retçi hapishanede çürürken Barthélemy'nin ne önemi vardı?

Tuhaf bir şekilde, vicdani ret statüsü elde edilir edilmez Lecoin de sırra kadem bastı. 1968 yılında Nanterre Üniversitesi'nde patlak veren ve Sorbonne'u da istila eden yeni anarşist dalga, Fred Barthélemy'yi kazandı. *L'Humanité*, Cohn-Bendit'nin Barthélemy'yi tarihin çöplüğünden bulup getirdiğini söyleyerek alay ediyordu. Ama o çöp bidonlarının kapakları, polisle çatışmalarda kalkan olarak işe yarayacaktı.

Sonuçta Cohn-Bendit bir fosilin ardından gitmenin hoş bir şey olmadığını fark etti ve başa kendi geçti, Barthélemy'yi ise bulmuş olduğu döküntü yerine geri bıraktı.

1971 yılında Lecoin öldüğünde ve onun da külleri Père-Lachaise'e konduğunda, Fred Barthélemy törene katılmadı. Cohn-Bendit'in sultasından kurtularak Mariette ile Louis'ninkine düşmüştü. Claudine'in iki çocuğu onu nükleer santrallara karşı ekolojik mücadelelerine katmışlardı. Babalarının faaliyeti hakkında onlara sorular sorduğumda, onun rolünü abarttıklarını hemen fark ettim. Barthélemy'nin Çevik Kuvvet tarafından yerlerde sürüklendiği fotoğraflarını gösterdiler bana. Çoğu zaman sonunda boku çıkan bu pasifist gösterilerde Fred, işkence gören ihtiyar rolü oynuyordu. Hatırımı sayıp bana oturma

eylemlerinin fotoğraflarını gösterdiler. Ön planda, polislerin karşısında duran Fred, fotoğrafçılara kendini gayet iyi sunarken, coplar karşısında da tehlikeyi gayet iyi göğüslüyordu. Mariette ve Louis beni hayal kırıklığına uğratmışlardı. Sanki onlar da yirmi yaşlarının hakikatinden gayet emin olan Louis'nin iki oğlunun peşinden sürükleniyor gibiydiler. Bu gençler karşısında hükümsüz düşmemek için, büyük babayı da kendilerine katmış ve savaşa sürmüşlerdi.

Bir tek Germinal'le buluşmalarım beni hayal kırıklığına uğratmıyordu. 1968'den önce ve sonra, Anarşist Federasyon'u liberter Marksist partiye dönüştürme teşebbüsleriyle nasıl mücadele ettiğini anlatıyordu. O zamana dek hareket, esasen işçilerin ya da eski işçilerin elindeydi. Aniden, Marksizm yanlısı felsefeden beslenen öğrenciler Anarşist Federasyon'a akın etmiş ve neredeyse boğacak hale getirmişti. Federasyonu yok etmek isteyen düşmanlar değil, onu dağıtarak yok etme riski taşıyan iyi niyetli militanlardı bu durumun sorumlusu. Bu kayma karşısında Fred sımsıkı tutundu. Bir sedye üzerinde hastaneye taşınana dek, anarşinin bilinci olarak kaldı.

1968 yılında İtalya'da, Carrare'de toplanan Anarşist Federasyonlar Uluslararası Kongresi'nde Cohn-Bendit "babanın anarşisi" dediği şeye şiddetle karşı çıktı.

"Cohn-Bendit daha iyi söyleyemezdi" diye dalga geçiyordu Germinal, "benim babamın anarşisi en iyisidir."

Germinal çok sayıda belge toplamıştı. Bunları incelemem için bana veriyordu. Kimileri, Kremlin-Bicêtre'de Fred'in dosyaları içinde karıştırdıklarımın benzeriydi, kimileriyse farklıydı. Babasıyla ilgili olan ama onun saklamadığı ya da benden gizlediği fotoğraflar, gazete kesikleri toplamıştı. Bu fotoğraflar arasından birine bakarken kalakaldım. Yaşlı, kamburu çıkmış Fred Barthélemy çok genç, zarif, güzel, biraz düşünceli bir kadının kolunda.

"Bu kim?"

Germinal bir an fotoğrafı elinde tutu, sanki cevap vermekte tereddüt ediyor gibiydi.

"İsabelle."

"İsabelle?"

"Evet, Fred'in son aşkı."

"Fred'in son aşkı ilk aşkı değil mi?"

"Kuşkusuz. Ama Flora uzak duruyor. İsabelle sessiz sedasız geldi ve aynı şekilde gitti. Al, bak..."

Bana başka fotoğraflar uzattı. Tuhaf bir çiftin güzel, duygulandırıcı fotoğrafları: Genç kız havalarında bir genç kadın, yaşlı bir adamın koluna aşk dolu bir özenle girmiş, onu yönetiyor. Oidipus'a yolu açan Antigone. Fotoğrafların birinde, küçük bir oğlan çocuğu İsabelle'in uzun giysisinin dibine oturmuş. Parmağımla onu gösterdim.

"Fred'le İsabelle'in bir yumurcakları oldu. Adı Paul, Delesalle'ın anısına. Yakında dokuzuna basacak."

"Onları hastanede görmedim."

"Yok, İsabelle gelmiyor. Belki bu günlerde küçük Paul'ü getirir. Biliyorsun, çocukları Fred'in umurunda değildir. Karıları da belki?"

"Flora hariç."

"Doğru. Flora hariç."

Fred Barthélemy'nin hastanede yavaş yavaş öldüğü dönemden söz ediyorum. Neyse ki daha önce onun Kremlin-Bicêtre'deki daracık konutunda daha yakın, daha sakin bir araya gelebilmiştik. Birbirimizi tanıdığımız birkaç yılın, Paris yaşamındaki ilk yıllarımın onun için bu kadar önemli olabileceğini, bu kadar canlı bir hatıra oluşturabileceğini aklıma bile getiremezdim. Beni ne kadar sevdiğini şaşkınlıkla fark ettiğimi söylemeliyim. Ben de onu tekrar bulunca, bir sevgi dalgasının hücumu altında kaldığımı şaşkınlıkla fark etmiştim. Bu adam gerçekten de benim manevi babamdı. Bunu biliyordum; ama onun da beni bir oğul gibi kabul ettiğini varsaymaya asla cesaret edememiştim. Dahası, giriştiğim biyografi için onun yaşamındaki olayları analiz ederken, benzerlikler gözüme çarpmıştı. Benim Flora'yla olan muğlak ilişkilerim, Fred ile Kollontay'ınkilere benziyordu. Bana yolu açan kişiye karşı nankörlüğüm ise Fred'in, iyi kalpli Delesalle'a karşı sıklıkla takındığı önemsememe tavrına benziyordu. Belki Fred Barthélemy de bu benzerliklerin farkındaydı. Ne var ki o bana karşı hiç sakınımsız bir sevgi gösteriyordu. Randevumuzun kararlaştırılmış saatinde konutunun kapısını çaldığımda hemen açıyor-

du. Beni bekliyordu. Belki de sabahtan beri bekliyordu; çünkü masanın üzerine gazete kesikleri, mektuplar, broşürler, incelenmeye hazır bir halde düzenli bir şekilde konulmuş oluyordu. Kısım kısım yol alıyorduk. Tarihten ve yaşamdan kesitler halinde. Her ikisi de iç içe geçiyordu.

Fred Barthélemy dönüp dolaşıp en büyük hatasına geliyordu. Önemli sayıda anarşistin 1917 yılında Bolşevik Devrimi'ni desteklemesi. Daha kötüsü, kendi temel felsefelerini reddederek, geçici olduğuna inandıkları sözde bir proletarya diktatörlüğünün –ki aslında bir parti diktatörlüğüydü– kurulmasına katkıda bulunmaları.

Bir keresinde beni büyük bir heyecanla karşıladı. Errico Malatesta'nın Luigi Fabbri'ye yazdığı bir mektubun kopyasını arayıp bulmuştu. 30 Temmuz 1919 tarihliydi mektup. İtalyan anarşist lider, durumu büyük bir bilinç berraklığıyla analiz ediyordu:

"Aslında bir parti diktatörlüğü, daha doğrusu parti liderlerinin diktatörlüğü söz konusu. Bu, kararnameleriyle, cezai yaptırımlarıyla, infaz görevlileriyle ve özellikle de günümüzde devrimi dış düşmanlarına karşı savunmaya yarayan ama yarın yeni bir ayrıcalıklı sınıfı kitlelere karşı savunmak için diktatörlerin iradesini emekçilere dayatmaya da yarayacak silahlı kuvvetleriyle gerçek bir diktatörlüktür. General Bonaparte da Avrupa'daki gericiliğe karşı Fransız Devrimi'ni savunmaya hizmet etti; ama onu savunurken boğdu... Napoléon'a yolu açan Robespierre'in diktatörlüğüdür."

"Nasıl, görüyor musun?" diye haykırdı Fred. "Ne var ki bugün Malatesta'dan söz edersen sana Rönesans İtalya'sının bir milis komutanı olduğunu ve portresinin Louvre Müzesi'nde bulunduğunu söylerler. Bizim kültürümüz, bizim tarihsel şahsiyetlerimiz artık yok."

"Abartıyorsun."

Fred Barthélemy, dairesinin içinde her yere taşıdığı bir mutfak iskemlesine oturdu. Nedendir bilmem, bu pek de rahat olmayan, bayağı, hasır iskemleden vazgeçemiyordu. İskemleye tersinden oturup, kollarını iskemlenin arkalığına, çenesini de ellerine dayamaktan hoşlanıyordu.

"Abartıyorum. Abartıyorum. Pekâlâ, öyle kabul edelim. Hakikat şu ki dünyanın çözüldüğü, herkesin çekip gittiği konusunda hemfiki-

riz. Oysaki aslında yaşımız ilerledikçe çözülen, çekip giden bizleriz. İnanmak istediğim gibi dünya ölmüyor, ben, yalnızca ben, benim dünyam ölüyor."

Ne cevap verebilirdim? Dosyalara dokunmaya cesaret edemiyordum."

"Haydi, devam et" dedi Fred. "Mademki özverili olmaya karar verdin..."

Bir gün bana bir paket çıkardı, gazete kâğıdına sarılmış, oldukça kötü bağlanmıştı. Yarısı yapışık bir etiketin üzerinde "Troçki'nin Suçları" yazıyordu.

"Victor Serge, Stalin'in Suçları'nı yayımladığında bir tür karşılık vermek için, sürgünle kutsanan şu lanet Troçki hakkında belgeler toplamaya giriştim. Sonra da vazgeçtim. Neye yarayacaktı ki!"

İskemlesinin arkasına dirseklerini dayamış olan Fred, uzun bir sessizliğe gömüldü. Böyle zamanlarda kendi geçmişini aramaya çıktığını, geçmişinin ona doğru geldiğini, birazdan ağzından bir yığın sözün dökülеceğini biliyordum. Beklemeliydim, hiçbir şey demeli, aramızdaki bu büyülü anı bozmamalıydım. Sözlerini not etmeye hazır bekliyordum. Önce karmakarışık laflar çıktı ağzından, sonra fısıltı halinde bir söyleve dönüştü:

"Spiridonova... Dünyanın sonuna dek mezarından Troçki'ye bakacak göz... Lenin devleti yok etti ama Troçki, zırhlı treniyle onu yeniden inşa etti. Zinoviev haklıydı, Troçki Bonaparte'ın ta kendisi. Ne var ki Stalin'i Barras sanarak yanıldı. Stalin, iktidarı Bonaparte-Troçki'nin ellerinden çekip aldı ve kendisi Napoléon oldu... Muhteşemdi, biliyor musun? Bolşevikler Moskova'da Paris'ten, Fransız Devrimi'nden başka bir şeyden söz etmiyorlardı. Troçki Jakobenlerin verdiği karşılık olarak Bolşevizmi onaylıyordu. En komiği ise Jakobenlerin Antik Roma'nın kahramanlarına atıfta bulunuyor olması. Sezar, Caton, Brutus... Onlar Paris'te antik bir tragedya oynuyorlardı, tıpkı daha sonra Bolşeviklerin Moskova'da Robespierrevari bir tragedya oynayacakları gibi. Zavallı Stalin'e fazla yükleniyorlar. Bak, şu kâğıdı ver bana, şunu."

Okudu:

"'Hiçbirimiz partinin iradesini tartışmak istemiyoruz, tartışama-

yız da çünkü, parti haklıdır.' Sen şimdi, Stalin'in bu sözler diyeceksin. Yanıldın, dostum. Bunu Troçki 1924'te yazdı. Lenin'in öldüğü yıl. Parti her zaman haklıysa, Troçki azınlıkta kaldığında haksızdır. Sürgünlerinde haksızdır. Troçkist olarak haksızdır. Saçmalıyorum. Yaşlılık bu işte. Geçmiş boğazına kadar gelip dayanır, boğar insanı. Hava, Tanrı aşkına! Hava!"

Yanına koştum. Gerçekten boğuluyordu. Göğsünden bir hırıltı yükseliyordu. Zor nefes alıyordu. Uyuşmuş sağ eliyle cebinden bir şey çıkarmaya çalışıyordu. Bir ilaç kutusu çıkarmasına yardım ettim. Getirdiğim bir bardak suyla bir hapı yuttu. Soluğu kısa sürede normale döndü. Biraz şaşkın bana baktı, sonra gülümsedi. Bir süre sonra yeniden konuşmaya başladı:

"Gördün işte, feldmareşal neredeyse beni de götürüyordu. Uzun süredir beni ortadan kaldırmaya çalışıyor!"

Ah, Fred Barthélemy'yi dinleyerek geçirdiğim bu son iki yılı elimden gelse ne kadar uzatmak isterdim! Yaş farkı, deneyim ve deneyimsizlik, utanma ve çekinme... Bunların hiçbiri kalmamıştı. Olgunlukta neredeyse Fred'i yakalamıştım. Aramızda büyük bir yakınlık ve güçlü bir bağ oluşmuştu. Yanından ayrıldığımda ve merdivenlerden inip kendimi oturduğu banliyönün sokağında bulduğumda, onu ardına kadar açtığı penceresinden bakarken görüyordum hep. Dışşarıya eğilmiş, el sallıyor oluyordu. Metroya doğru yürüyordum ve geri döndüğümde, cılız kolunu hâlâ salladığını uzaktan seçiyordum. Bu biraz çocukça veda edişte acılı ve iç sızlatan bir şey vardı.

Onu yalnız bıraktığım için kendime daima kızmışımdır. Ama çocukları ve torunları onunla ilgileniyorlardı. Ziyaretçisinin olmadığı gün enderdi. Germinal, sadık kadınların onun alışverişini, yemeğini, temizliğini yaptığını söyledi. Gerçekten de üstüne titriyorlardı. Kimdi bu kadınlar? "Komşular" dedi Germinal, "birkaç da genç militan kadın. Onu bilirsin, rastgele birini kabul etmez. Yalnızca genç ve güzelleri istiyor."

Hiç rastlamadığım bu esrarengiz ziyaretçileri Fred'e sordum. Konuyu şakaya vurdu, muğlak bıraktı.

"Ya İsabelle?"

"İsabelle mi? Hangi İsabelle?"

"Bir biyografi yazarı hiçbir şeyi karanlıkta bırakmamalı. Fotoğrafını gördüm. Ne güzel kız! Ya şu küçük oğlan?"

Bana yan yan, sinsi bir edayla baktı.

Ben onun dosyaları üzerinde çalışır ve notlar alırken, bir öğrencinin çalışmasını dikkatle gözlemleyen öğretmen gibi bana bakıyordu. Zaman zaman ayağa kalkıyor, bana bir yığın boş kâğıt getiriyordu. Araştırmalarımın yavaşlığına ve titizlenmeme sinirlendiği de oluyordu. Homurdanıyordu:

"Yüz yedi yıl soframı işgal edecek değilsin herhalde? Benim nerede yemek yememi istiyorsun? Ev olmaktan çıktı burası, büro oldu, noter incelemesi, ulusal arşivler sanki..."

Bağırıp çağırmasına izin veriyordum. Yediklerine yer gerekmiyordu. Zaten uzun süreden beri dairesini kitap ve belge yığınına dönüştüren kendisiydi. Bütün bunlara bir düzen vermeye onu zorluyordum. Sık sık önceki gün sorulmuş ve cevapsız kalmış bir soruya döndüğü oluyordu. Aslında bu gayet normaldi, sorgulanmaktan hoşlanmıyordu. Canı ne isterse ona göre cevap veriyordu.

Örneğin bu esrarengiz ziyaretçiler ve İsabelle üzerine sorularımı geçiştirmişti. Aynı gün tam ben çekip gidecekken bana kadınlardan söz etti; ama başka kadınlardan. Sık sık böyle tereddüt ediyordu. Onu rahatsız eden bir soru sorulduğunda, konu üzerinde düşünmeye başlıyor ve başka konularda konuşuyordu.

"Marksizmin yayılmasında kadınların rolü sessizce geçiştiriliyor. Bu da tarihçilerin sansürünün parçası. Sandoz'un ve benim SSCB'de kadın Bolşevik militanlarla yaşadıklarımızı doğal buluyordum. Ta ki, Halk Cephesi döneminde, eşlerimizin tezgâhına gelip gelmediğimizi kendi kendime sorana dek, acaba bizi gözetlemek için mi, bizim iyi düşünmemizi sağlamak için mi yataklarımıza girmişlerdi? Fakat bu kimseyi ilgilendirmedi. Yine de önde gelen Fransız entelektüellerini ayartmak için Rusya'dan gönderilen komünist kadın oranı, bence rastlantı olamayacak kadar çoktu. Maria Pavlovna Romain Rolland'ın yanında, Nadia Léger'nin yanında, Lydie Matisse'in yanında, Elsa Aragon'un yanında... Fransız sularında çok fazla Rus kadın denizaltı..."

Ben hiç böyle düşünmemiştim. Sonuçta, çakışmalar ya da modalar söz konusuydu. Romantikler İngiliz kadınlarla evleniyordu, gerçeküstücüler Amerikalılarla, Slav iç çamaşırı modası neden olmasındı ki? Yine de Fred Barthélemy'nin sezgileri, üzerinde düşünülmeyi her zaman hak ediyordu.

"Elsa Aragon'un yanında, öyle mi? Zaman zaman sözünü ettiğin bu Süvari Elsa mı? Neden süvari?"

"Bir tesadüf. Bütün tesadüfler gibi kafa karıştırıcı. Süvari Elsa'yı okumadın mı, Mac Orlan'ın romanı?"

"Hayır."

"Benim Moskova'da çalıştığım tarihlerde çıktı, Komintern'in ilk zamanlarında. Hem çılgınca hem de haberci bir roman. Ne kadındır ama şu Elsa Grünberg! 'Alman Yahudi'si, Slav mizaçlı, zorunluluktan da süvari'... Kızıl Ordu'nun başında Batı'yı fetheder. Bizim süvari Elsalar bu kadar kâhin değiller ama daha maharetli, daha incelikli, daha kararlılar..."

Süvari Elsa beni kendi sorularımdan uzaklaştırmıştı. Bütün bu Barselonalı İspanyol kadınlar, sahafken görüştükleri, şu sözde şimdiki komşular... Bunları hiç öğrenemedim. Hiç bilemeyeceğiz. Böylesi daha mı iyiydi? Sonuçta benim için önem taşıyan tek kadının imgesini donuklaştırabilirlerdi; onun için de gerçekten önem taşımış olan ve artık hiç sözünü etmediği kadının...

Flora'nın yaşamında boş kalan bu bölümü doldurmaya çalışıyordum. Fred'in savaşa gidişi ile onu Baskin'le birlikte bulduğu dönem arasında geçen zamanı. Tekrar gördüğüm, elbette o muhteşem dairesinde gördüğüm Flora, "Sen keşfet" demekle yetindi. Germinal ise, çok erken yaşta yatılı okula gittiğinden hiçbir şey hatırlamıyordu; baş döndürücü yatak odası kokuları içindeki bu güzel kadının dantelleri ve kürkleri arasına başını gömmekten hoşlandığı pazar günleri hariç...

Bir başka kez, Fred benim notlarımı sınıflandırışımı, düşünüp taşınışımı, kocaman bir kâğıt üzerine planlar çizişimi seyrederken şöyle dedi (aslında kendi kendine konuştu; çünkü çoğu zaman kendisine ya da ortaya konuşurdu):

"Senin bir entelektüel olman tuhaf şey. Bizim felsefemize bağlı

ender entelektüellerden birisin. Eskiden anarşi edebiyatçılar, ressamlar, bilginler tarafından savunulurdu. Bugün sanatçılar, yazarlar bizden uzaklaşıyor. Ünlü entelektüeller bizden kaçıyor. Kendilerini bir ideolojinin lideri gören devletler çok rağbet ediyor bunlara. Anarşizm para getirmiyor. Şu iki İtalyan teorisyene bak. Anarşist Berneri ve Marksist Gramsci. Berneri öldürüldü, Barselona'da katledildi, yazılarını kim biliyor? Gramsci'nin yazılarından ise sürekli alıntı yapılıyor. Vazgeçmelisin. Benimle vakit kaybediyorsun. Kötü gözle bakacaklar sana. Barbusse'ten ilham al! Tam bir sosyal başarı, örneği! Adını taşıyan ne çok cadde var. Adres defterimin her yerinde onun ismine rastlıyorum. Kimsenin artık kapağını bile açmadığı tek bir kitabın, Ateş'in yazarının böyle bir şöhreti hak ettiğine inanıyor musun?

"Senden şöhret gibi bir kelimeyi duymak ne tuhaf! Senin ağzından böyle değersiz bir laf!"

"Doğru. Rastgele konuşuyorum. Senin de hatan bu. Benim büstümü yapıyorsun. Poz vermeye kalkarsam şaşırma."

Ben onun evinde çalışırken, sonunda meşguliyetsiz durmaktan rahatsız olunca, eline bir parça karton, kullanılmış bir zarf alıp, hızla bir vecize, bir düşünce, bir fikir yazıyor ve gösterişli bir hava takınarak bana getiriyordu. Asla sıradan bir şey olmuyordu yazdıkları. Hatta çoğu zaman şaşırtıcı bile oluyordu. Okuyordum:

"Halk özgürlüğü önemsemez. Onun istediği şey eşitliktir. Normdur. Standarttır. Herkes yoksul olsun, herkes berbat olsun, herkes gelberi etsin."

Ya da:

"Tam zamanıydı. Onlara bir tarlakuşu verince size atlarını ödünç veriyorlardı. Çoğu zaman, tarlakuşunu da çamura bulayıp geri verirler."

Ya da:

"Ben, dişleri gayet keskin koyunlar arasında yaşayan vejetaryen bir kurdum."

Ben notlarını çözerken beni inceliyordu. Hemen tepki göstermezsem yüzü kararıyordu:

"Güzel değil mi, ha! Elimi yitirdim. Belki ruhumu da."

Keskin bir sesle, soytarı gibi bağırıyordu:

"Ruh nerdesin? Ruh nerdesin?"

Sonra şaşkın şaşkın bana bakıyordu:

"Ruh cevap vermiyor."

Genellikle kaygılanıyordu:

"Öteki yaşlılar bunakça konuşuyor. Ben de bunadım mı? Sık sık düşünüyorum, ben de yaşlı Delesalle'a mı benzedim, daha kötüsü, yaşlı Sorel'e mi benzedim?"

"Georges Sorel mi? Onunla karşılaşmış olmanı şans olarak görüyor musun? Lenin sana ondan söz ettiğinde eserlerini biliyor muydun?"

"Hayır. Yalnızca Rusya'dayken inceledim, orada bile Lenin'in ona gösterdiği dikkati pek anlayamıyordum. Zaten Lenin'in Sorel'e olan hayranlığını abartmamak gerek. O Sorel'den "yararlı sersem" olarak yararlanıyordu; ama fikirleri, tıpkı Proudhon'un fikirlerinin Marx'ı öfkelendirmesi gibi öfkelendiriyordu. *İlerlemenin Yanılsamaları*! Lenin ilerlemenin bir yanılsama olduğunu nasıl kabul edebilir? Hayır, ben ne Sorel'i okumuştum, ne Péguy'u. Bunun nedeni kuşkusuz, bu ikisinin de gayet iyi niyetli iki büyük baba gibi gelip bizim, Flora ile benim elimizden tutmuş olmalarıdır. Fazla iyilik çocukları öfkelendirir. Hayır, ne Sorel'i okumuştum, ne Péguy'u. Şimdi, kendimi tutmasam, onlardan başka hiçbir şey okumam. Sorel, sosyalizmin ancak insanlığa daha fazla ahlak getirirse, toplumsalı yüceliğe yöneltirse kendini doğrulayabileceğini, herkesten önce anlamıştı. Ona göre, sosyalizm eğer bir ahlak metafiziğine doğru kendini aşmazsa, yaşama zahmetine değmezdi. Péguy'un düşündüğü de buydu. O ikisini çok özledim. Eğer onların derslerini dinleseydim, Lenin ve Troçki'nin yaklaşımında yücelik olsa da Komintern ajanı olarak, yolumu şaşırmazdım. Rusya'da kaldığım süre boyunca Péguy'u bir kez hatırladım. Tolstoy'un ölümünün onuncu yılı anısına düzenlenen törenlere katılıyordum. Aniden eski bir fotoğrafı yeniden gördüm. Cahiers de la Quinzaine'in bürosunda, duvara raptiyelenmiş olan ve beni çok etkilemiş tek fotoğraf. Tuhaf giyimli iki adam. Benim soru sorar halimi gören Péguy cevap vermişti: "Onların eserlerini ilerde okuyacaksın. En yaşlısı, sakallı olanı, Tolstoy. Öteki, bıyıklısı, Gorki. Karlar ülke-

sinden gelen ve benim bütün düşüncemi aydınlatan iki ışık. Küçüğüm, bu iki ismi unutma." Péguy'un uyduğum tek öğüdü bu oldu. Gorki'yi görmeye ve anlamaya ısrarla çalıştım."

Tekrarlarını ya da takıntılarının nüksedişini kollayarak, dönüp dolaşıp aynı şeyleri söylerse onu uyarmamı istiyordu benden. Yine de onu uyardığımda hiç dikkate almıyordu, kendini koyveriyordu, beni dinlemiyordu, hatta belki de görmüyordu bile. Gençliğinden gelen bu akışı durduramıyor, hikâyesine hiç şaşmadan devam ediyordu.

Paris'in banliyösündeki bu yoksul toplu konut dairesinde, Stalin ve Troçki ikisi de ölmüş olmalarına rağmen, sıklıkla hazır bulunuyorlardı. Aslında Troçkizmin eski cazibesi kalmamış, yerine başka hayaller geçmişti (Titoculuk, Kastroculuk, Maoculuk), Stalincilikten arınma da sözde tamamlamıştı. Ne var ki bu iki kızıl şeytan, benim zavallı Fred'ime hep musallat oluyorlardı.

"Stalin" diye başlıyordu uzun uzun konuşmasına, "yirmi beş yıl boyunca Rus halkına bedava ekmek vaat etti ama vermedi. Aynı dönemde, ekmek tüketimi karnı tok kapitalist ülkelerde öyle bir noktaya kadar düşmüştü ki onlar her gün bedava dağıtsalardı bile ekonomileri bunu hissetmezdi. Önemi olmayan şey mitleştirildi. Rusya komünizme yaklaşmak yerine giderek uzaklaştı. 1917'de komünizmden uzak değildi, 1984'te iyice uzak. Rus Devrimi kendi yarattığı bürokrasiye gömüldü. Peki kim yarattı bunu? Troçki. Stalin'in esprili bir şekilde ve haklı olarak "bürokratların patriği" dediği Troçki. Militarizmin prensi de diyebilirdi. Bürokrat ve militer, modern dünyanın bu iki felaketi insan tipi, Troçki tarafından komünistleştirildiler. SSCB ve uyduları sosyalist devlet mitine sahip çıktı. Şimdi bütün diktatörler haksızlıklarını sosyalizm mitiyle haklı gösteriyorlar. Bir iyiliğin yönünü değiştirip onu kötülük yapıyorlar. Afrika'da sosyalist olduğunu söylemeyen tek bir diktatör yok. Sömürgecilikten kurtulanlar anında "halk ordusu" adını alan kendi orduları tarafından yeniden sömürgeleştiriliyorlar. Ne komedi! Bütün bunları terk etmek beni öfkelendirmeyecek! Ölüm çabucak gelsin! Burada daha ne işim olabilir ki? Söyler misin bana?"

Uzun uzun bıkkınlık anlarına giriyor, iskemlesinin üzerinde bitkin bir halde kalıyordu. Sonra, aniden, laflar ağır ağır yeniden hücum ediyordu:

"Eskiden insan öleceğini hissettiğinde, Tanrı'yla hesabını göreceğini sanırdı. Bugün bu söz konusu değil. Bizim görevimiz öncelikle, bir tür laik inayet olan sosyal güvenlikle hesabımızı görmekte. Çok daha fazla mutlak erk sahibi devletin, gittikçe Tanrı'nın yerini almaya başladığı doğru. Mutlak erkli olan kim? Köşedeki aynasız, gişedeki delikanlı, vergi görevlisi, yargıç, büro şefi. Tanrı düzenleyicidir. Konforun, düzenin dininden başka din yok; evcil tavşanın ahlakından başka ahlak yok. Kafes ve yiyecek düşü yerleşti. Sonunda derimiz yüzüldü, tencereye konduk; ama bir önemi yok! Maceranın tesadüflerindense bu tercih edilir. Devlete güveniyoruz, galip devlete, muzaffer devlete, korumacı devlete. Baba ve anne devlet. Doğumdan ölüme her şeyin örgütlenmiş olması isteniyor, doğum ve ölüm masrafları sosyal güvenlik tarafından karşılansın. Güvenlik! Binlerce yıl sürmüş vahşi güvensizliğin ardından, nihayet uyuşturucu güvenlik çağı geldi."

"Tanrı'dan, ahlaktan, dinden söz etmek sana iyi geliyor."

"Biz onların tanrılarını ve dinlerini öldürdük. Öngöremediğimiz şey ise onların cesetlerinden başka tanrıların ve başka dinlerin doğacağıydı. Politik ideolojiler de sırası geldiğinde kör edici dinlerdir, halkın afyonudur. Stalin, Mao birer tanrıydı. Rahiplere gelince, taştan kiliseleri terk ettiler; ama hâlâ bir o kadar rahip var, belki de daha fazla... Başka kiliselere (ideolojik, politik kiliselere) esin veriyorlar ve var kuvvetleriyle vaaz çekiyorlar. Marksist kilisenin rahipleri, solcu rahipler, ne sıkıcı! Hızla çoğalıp kaynaşıyorlar. Vaktiyle alt tabaka ruhbanları ortadan kaldıran frengi, onlara erişmiyor. Onlar aşılı, bağışık, kokusuz, tatsız. Ama orada duruyorlar.

Ona sorular sormam giderek güçleşiyordu. Sanki biyografisi için elde ettiğim bütün bu anekdotlar onu sıkıyormuş gibi sürekli kaçıyordu. Çoğu zaman, bir olayı, bir buluşmayı hatırlayamıyor ve beni onları uydurmakla suçluyordu. Bunların anlatıldığı belgeyi ona göstermek zorunda kalıyordum. O zaman da şaşırıyor veyahut bana; arşivlerin anlattığı her şeye inanmamak gerektiğini söylüyordu.

Biyografisinde boşluklar ortaya çıkıyordu. Bazı temel şahsiyetler aniden yok olup gidiyordu. Bu türden kopmalara açıklama bulamıyordum. Örneğin Rirette. Fred ile Flora'nın ilk gençliklerinde bunca önemliyken, Victor'dan ayrıldıktan sonra neden bütünüyle silinip gitmişti? Matbaa düzeltmenleri arasında ona rastladığımda bunu ona bizzat sormamış olduğuma pişmandım; ama o dönemde Fred Barthélemy'nin biyografisini yazacağımı bilmiyordum. Ayrıca, herkesin birbirine sen diye hitap ettiği bir ortamda, Victor ile Rirette arasındaki bu sizli konuşma niyeydi?

Fred bana bu konuyu, Victor'a her gün görüştükleri Moskova'da defalarca sormak istediği cevabını verdi. Ama sorunun önemsizliğinden bu soruyu sürekli ertelemişti. Buna karşılık, Rirette'in yok oluşu Fred için de uzun süre boyunca bir muamma olarak kaldı. Ta ki bir gün, sahaflık yaptığı günlerde, Drouot köşkünden satın aldığı bir kitap yığını arasında, bir broşürün içine konmuş ve orada unutulmuş bir mektup bulana dek.

Mektubu bir kutudan çıkardı ve bana getirdi. Bonnot Çetesi zamanında Victor'un hapishaneden yazdığı kısa bir nottu. Rirette'ten bir rica:

"Sevgilim, siz özgür kaldığınız ve ben tek başıma ıstırap çekiyor olduğum için mutluyum. Her şey bitecek. Geri geleceğim. Siz mutlu olun, beni beklerken mutlu olmaya çalışın. Güneşten, çiçeklerden, güzel kitaplardan, birlikte sevdiğimiz her şeyden tat alın. Fakat, sizden özellikle rica ediyorum sevgilim, asla, asla, bu ortama geri dönmeyin."

Kışın, Germinal bana babasının acilen hastaneye sevk edildiğini bildirdi. Kaçınılmaz son bir operasyon sayesinde ölümü bir kez daha gecikmişti. Onu reanimasyon salonunda buldum. Burnuna, bileklerine hortumlar takılıydı. Konuşamayacak kadar bitkindi, her zaman canlı gözlerini bana dikip baktı. Aniden, yanına yaklaşmam için işaret etti, ellerimden tuttu ve coşkuyla sarıldı ellerime.

Çok rahatsız olmuştum, ne diyeceğimi, ne yapacağımı bilemiyordum, gözlerime yaşlar dolmuştu. Bir hemşire üstü şişeler ve şırıngalarla dolu bir arabayı iterek içeri girdi. Hastayı yormamam için

ziyaretimi kısa kesmemi istedi. Soluğum kesilmiş bir halde, kaçarcasına uzaklaştım.

Delesalle'la, Makhno'yla, Voline'le ve Lecoin'la buluşacağı Père-Lachaise küllüğüne gitmek hariç, Salpêtrière'den artık hiç ayrılamayacaktı. Ondan önce ölüme karşı son bir mücadele daha verdi, tuhaf bir şekilde; çünkü yaşamdan hiçbir şey beklemiyordu. Kremlin-Bicêtre'deyken bitmek bilmez yaşlılığından tiksinirken, hastanede, her hafta bize can çekiştiğini duyuran doktorları kızdırmak için bile olsa, yaşamını uzatmak için ölüme meydan okumaktan hoşlanıyordu.

Tamamen yitmiş gözüktüğü anda gücünü topluyordu. Cihazlar sökülüyordu. Bağlarından, koşumlarından kurtuluyor, alaycı alaycı bize bakıyordu. O zaman ona hemen gazeteler, kitaplar, kabul ettiği tek yiyecek olan kuru bisküvilerden getiriyorduk.

Baş başayken, bir doktor ya da bir hemşire geldiğinde, kendisine yakışmayan bir vurguyla beni tanıtıyordu: "Takipçim."

Doktorlar böyle çok laf işitmişlerdi ve bu vasiyet bildirimlerine hiç önem vermiyorlardı. Kimileri "Ya, ya!", "Çok iyi" deyip, ilgisizce bir diğer hastaya doğru geçiyordu. Fred Barthélemy ise ünlü vasiyetini yapan Lenin kadar yatışmış bir halde, tatminkâr bir şekilde, hatta (mütevazılığıma halel gelmeyecekse) gururla bana bakıyordu.

Zavallı Fred, zavallı eski dost. Onun yanına daha erken dönemediğime, beni ne kadar sevdiğini anlamamış olduğuma hep pişman olmuşumdur. Bu eksikliği bu son günlerde kapatmaya çalışıyordum, eserinin yitip gitmeyeceğini, benim bununla meşgul olacağımı düşünmenin tatminini ona vermek istiyordum. *Çocuklarını Yiyen Satürn*'ü basması için bir yayıncıyı ikna etmeyi başardım ve kapağın provasını ona gösterdim. O gün, ne yazık ki, borular, tüpler yeniden takılmıştı. Yatağında kımıltısız, suskun, sımsıkı bağlı bir halde yatarken, prova baskıyı gözlerinin dibine iyice yaklaştırdım. Okuyabildi mi? Dayanılmaz bakışı (yaşayan tek yeri bakışı, gözleri kalan bir insan korkunçtur) yüzümden ayrılmıyordu. Komodinin üzerine konmuş bir taş tahtayı eline aldı. Onunla isteklerini ifade edebiliyordu. Bir tebeşir yardımıyla, beceriksizce çiziktirdi: "Gulag! Burada, öldürüyorlar."

Bir hemşire şırıngalarıyla içeri girince, yazdıklarını aceleyle sildi.

"Yine ne yazdı?" diye bana sordu hemşire.

"Benim için, ailesi için bir mesaj."

Hemşire omuz silkti.

Hastane personelinin hastalar karşısındaki bu uygunsuz tavrı, sanki onlar sağırmış gibi, sanki yoklarmış gibi, sanki şimdiden yok olmuşlar gibi konuşmaları yok mu!

Birkaç gün sonra Germinal bana telefon etti. Bu kez artık gerçekten sondu.

Onu hastanenin koridorunda buldum. Yanında Mariette, Louis ve Flora vardı. Flora sonunda korkusuna meydan okumayı başarmıştı. Tanımadığım bir çocuğu elinden tutmuştu.

"Paul bu"dedi bana Germinal, "İsabelle'in oğlu."

"O burada değil mi?"

"Hayır, küçüğü gönderdi."

Bütün bu insanlar arasında yabancı olan Paul, kime bakacağını bilemiyordu.

Ekoloji Mariette'i güzelleştirmemişti. Susuz kalmış bir meyve gibi kurumuştu. Buna karşın, Flora, atalardan kalma haline rağmen, varlığını güçlü bir şekilde hissettiriyordu. Boyca en kısa olmasına rağmen en büyük, en şişman, en güçlü gibiydi. Yirmi beş yaşlarının yüzüne yeniden kavuşmuştu: Alagarson tarzı kesilmiş saman rengi saçlar, yanaklar allıklı, dudakları rujlu. Siyah bir Chanel tayyör giymiş, canlı bir Baskin tablosuna benziyordu; ama yakından bakıldığında, bir hortlakla karşılaşmış gibi geri çekiliyordu insan..

Üstelik hey heyleri üstündeydi, puşt bir hali vardı, ısırmaya hazırdı. Onu az çok duyulur bir sesle homurdanırken işittim:

"İşte yine çekip gidiyor! Bu serseri beni hep ardında bırakır!"

Aniden yabancı bir kadın geldi. Bütün aile aynı itkiyle, kınarcasına baktı. Bu genç kadının ortaya çıkışı tuhaftı gerçekten. İğne topuklu ayakkabılar, leopar derisinden bir mantoya sarınmış, abartılı makyajlı, hem kaba hem küstah bir halde.

Onunla karşı karşıya gelen aile, sevimli olmayan bir şekilde onu süzdü.

"Bu da kim?" diye bağırdı Flora.

Kimse cevap vermedi.

Yabancı kadın ilerledi.

"Nerede?"

Kimse sesini çıkarmadı.

Ben adımı söyledim.

"Ah, sizsiniz" dedi bana, belli bir sempatiyle (yanılıyor muydum?).

"Gelin, ikimiz birlikte ona veda edelim."

Benimle birlikte Fred'in odasına girdi, yatağa yaklaştı, can çekişen adamın afallamış yüzüne doğru eğildi. Fred onu tanımış gözükmüyordu; göz ucuyla beni sorguluyordu.

Kadının kulağına hiç umut kalmadığını fısıldadım.

Yeniden yatağa doğru yöneldi, Fred'e baktı, alnını okşadı, başını salladı ve geri döndü:

"Yazık..."

Bu tek kelimenin ardından gitti. Hep aynı küçümseyici ifadeyle ailenin önünde geçti. Onlar da yol açmak için geri çekildiler.

Onun kim olduğunu sormamayı tercih ettim. Fred aynı gün öldü. Hakkında hiçbir şey öğrenemeyeceğimiz bu meçhul kadının görüntüsünü hiç unutmadım. Her yaşama içkin olan ve yokluğunda kaderin fazlasıyla mantıksal kalacağı o esrar bölgesine aitti. Fred Barthélemy'nin bana öğreteceği hâlâ çok şeyi vardı sanıyorum. Bu konuda da beni söylenmeyenlerle baş başa bırakması belki daha iyi olmuştu.

AYANTI

Kaybedenlerin Belleği, her ne kadar hayali bir kahramanın yaşadıklarını anlatıyor gibi görünse de, aslında gerçek ve kurmaca kişileri, tarihin, mitin, romanesk, biyografi ve otobiyografinin iç içe geçtiği geniş bir freskoda bir araya getiriyor. Yüz yıla yakın yaşamış olan, yoksul bir yol işçisinin oğlu olarak başladığı hayatının her safhasında işçi olmanın gururunu taşımış ve ömrü boyunca anarşist ideallerinden hiç vazgeçmemiş bir işçiden, Fred'den ve onun çocukken âşık olduğu, şimdinin ünlü ve çok zengin tablo taciri Flora'dan bahsediyor bize.

Bunların yanı sıra, Bonnot Çetesi'nden Mayıs 68'e, Kronştat'tan İspanya İç Savaşı'na dek anarşist-özgürlükçü hareketin canlı tarihi, diğer yandan Lenin, Troçki, Kollontay ve Rus Devrimi'nin tüm merkez komitesi, III. Enternasyonal, Avrupa'nın komünist ve sosyalist partileri aracılığıyla Marksist hareketin yirminci yüzyıl tarihinin önemli bir kesiti anlatılıyor bu romanda. Diğer bir deyişle, bir ömre sığdırılmış iki dünya savaşı, bir Bolşevik Devrim, bir iç savaş ve büyük umutlar, büyük hayal kırıklıkları, büyük aşklar, sınırsız nefretlerle örülmüş bir tarih seriliyor gözlerimizin önüne.

Romanın 1899-1985 yılları arasındaki akışı içinde komünizm, anarşizm, faşizm bütün karmaşıklığıyla, acımasız mücadeleleriyle, Michel Ragon'un portrelerini şaşırtıcı bir ustalıkla çizdiği tarihsel kişiliklerin gözünden resmediliyor. Bu kitap aslında ezeli kaybedenlere bir güzelleme. Kaldı ki bu kaybedenler, asla kendilerini yenilmiş saymaz ve her türlü baskıya ve zulme karşı her yerde ve her koşulda baş eğmez bir özgürlük ruhuyla canlanıyor ve harekete geçiyor roman boyunca.

AYRINTI YAYINLARI • EDEBİYAT
ISBN: 978-975-539-587-6
9 789755 395876